

Ε 53/1

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΤΟΥ
ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ Τ ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, Ι. ΔΕΛ-
ΔΙΟΥ (δ. φ.), † Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ (δ. φ.), Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † ΣΤΕΦ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ
(καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ (καθ. τῆς φιλ.), ΣΠΥΡ. Π. ΔΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Μ.
ΔΑΠΠΑ (δ. φ.), Θ. ΔΙΒΑΔΑ (δ. φ.), Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΔΟΥ (καθ. γυμν.), Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α.
ΠΡΟΒΕΔΔΕΓΓΙΟΥ (δ. φ.), † Ε. ΡΟΙΔΟΥ (ἐφ. Ἐθν. Βιβλιοθ.), Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ
Πανεπ.), Ι. ΣΒΟΡΩΝΟΥ (διευθ. Νομισμ. Μουσ.), Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ (καθ. ἐν τῷ
Πανεπ.), † Τ. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δ. ΦΙΛΙΟΥ (δ. φ.), Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΤΟΥ

ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΠΟΝΟΜΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1904

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΤΟΥ

ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ

ΥΠΟ

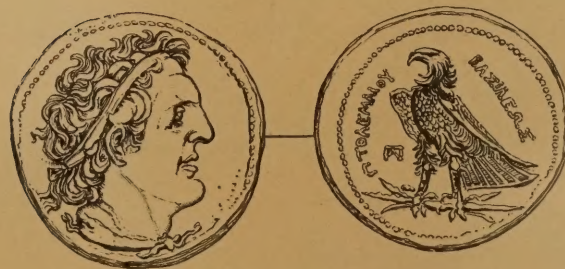
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΠΟΝΟΜΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1904

ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙ
7 ΟΔΟΣ ΜΑΡΙΑΣ - ΦΕΙΔΙΟΥ 7

ΤΗ, ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΙ
ΤΩ, ΒΑΣΙΛΕΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΩ,

Μεγαλειότατε,

Τρεῖς ἄνδρες συνετέλεσαν εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς παρουσίας περὶ τῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων συγγραφῆς, ἧς τὴν ἀφιέρωσιν ἠϋδόκησε νὰ ἀποδεχθῆ ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης. Πρῶτος ὁ ἀοίδιμος Ἰωάννης Δημητρίου διὰ τῆς πρὸς τὸ Ἔθνος μεγάλης δωρεᾶς τῆς πλουσιωτάτης τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων συλλογῆς ἔθηκε τὴν βᾶσιν τοῦ ἔργου. Ἐπειτα δὲ ὁ μεγάλθυμος ἐθνικὸς εὐεργέτης Γρηγόριος Μαρασλῆς παρέσχεν ἀφειδῶς τὰ μέσα, ὥστε νὰ δημοσιενθῶσιν ὄχι μόνον οἱ θησαυροὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ πάντα τὰ ἄλλα νομίσματα τῶν Πτολεμαίων τὰ ἐν τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς Μουσείοις ἀποκείμενα. Τρίτος δὲ ὁ ὑπογεγραμμένος κατέβαλε καὶ αὐτὸς ὅ,τι ἠδύνατο, δεκαετίς δηλαδὴ κόπους καὶ μελέτας, ὅπως ὁ ἀπὸ αἰῶνων σχεδὸν ἄχρηστος τῇ ἐπιστήμῃ Πτολεμαϊκὸς θησαυρὸς, καὶ πρὸ πάντων ἡ τοῦ ἡμετέρου Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου περὶφημος συλλογή, κατασταθῆ κτῆμα κοινὸν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας.

Τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ὀλβιωτάτην τῶν ἐλληνικῶν δυναστειῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπιστέφεται βασιλικῇ εὐδοκίᾳ διὰ τοῦ σεπιτοῦ ὀνόματος τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, οὕτω δὲ ἐπιβραβεύονται καὶ οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ πόθοι τριῶν τῆς Πατρίδος τέκνων, εὐχηθέντων καὶ εὐχομένων εὐλαβῶς καὶ ἀπὸ καρδίας ἵνα ἡ ὑπὸ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἰδρυθεῖσα νέα Ἑλληνικὴ δυναστεία συνεχίσῃ τὰ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ μεγάλα κατορθώματα τῶν ὀλβίων καὶ φιλομούσων Πτολεμαίων.

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος
πιστότατος καὶ εὐπειθέστατος ὑπῆκοος
ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΞΒΟΡΩΝΟΣ
Διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

	Σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς	Ἀριθμοὶ τοῦ Καταλόγου	Πίνακες
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	α' - ιζ'		
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ	ιζ' - μδ'		
ΑΠΟΝΟΜΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ			
ΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΧΡΟΝΟΙ	με' - μζ'		
ΑΡΧΗ ΚΛΕΟΜΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΝΑΥΚΡΑΤΙΤΟΥ (330-323 π. Χ.)	μζ' - μθ'		
Α'. Αἴγυπτος ἐν γένει		1-7	I, 1-7
Β'. Νομισματοκοπεῖον Ναυκράτεως		8	
ΣΑΤΡΑΠΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α', ΣΩΤΗΡΟΣ (323-305 π. Χ.).			
Α'. Τὰ κοπέντα ἐπὶ βασιλέως Φιλίππου Γ', Ἀριδαίου (323-318 π. Χ.).			
α) Δοκίμιον χρυσῶν στατήρων πρὸς χρῆσιν τῶν ἰθαγενῶν.	ν' - νγ'	9	I, 8
β) Τὰ φέροντα ὡς χαρακτηριστικὰ ΔΙ καὶ κεραυνὸν	νγ'	10-12	I, 9-11
Β'. Τὰ κοπέντα ἐπὶ βασιλείας Ἀλεξάνδρου Δ' (317-311 π. Χ.)	νγ' - νε'	13-24	I, 12-17. II, 1-4, 8
Γ'. Τὰ κοπέντα ἅμα τῷ θανάτῳ Ἀλεξάνδρου Δ' (311 π. Χ.)	νε' - νθ'	25-31	I, 22-25. II, 5-9
Δ'. Τὰ κοπέντα ἐπὶ τῆς Μεσοβασιλείας 311-305 π. Χ.		32-58	II, 10-33
Νομισματοκοπεῖον Κυρηναϊκῆς.			
α) Τὰ κοπέντα ἐπὶ τῆς πρώτης ὑποταγῆς τῆς Κυρήνης (323-313 π. Χ.)	νθ' - ξα'	59-60	III, 1
β) Ἀποστασία τοῦ Ὀφέλλα (312-308 π. Χ.)	ξα' - ξδ'		
β) Τὰ κοπέντα ἐπὶ τῆς δευτέρας διὰ τοῦ Μάγα ὑποταγῆς τῆς Κυρήνης (308-304 π. Χ.)	ξδ' - ξς'	61-72	III, 2-12
Νομισματοκοπεῖον Κύπρου.	ξς' - οε'	73-82	I, 28. VI, 21-27
Νομισματοκοπεῖα Κορίνθου, Σικυῶνος, Ρόδου, Κῶ, Ἐφέ- σου κτλ.	οε' - οζ'		
α) Κόρινθος καὶ Σικυῶν	οε' - πα'	93-95	I, 18-21
β) Κῶς	πα' - πς'	83-90	XVIII, 23-24
γ) Ρόδος.	πς' - ι'	91-92	I, 26
δ) Ἄσπενδος Παμφυλίας. Εὔβοια νῆσος	ι' - ιβ'		
ε) Εὐρυδίκεια ἢ Ἐφεσος	ιβ' - ιε'		
ς) Ἀρσινόεια ἢ Ἐφεσος	ιε' - ιη'		
ζ) Ἀβέβαιον νομισματοκοπεῖον	οδ'	96	VI, 19-20
Νομίσματα συμμαχικὰ Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου (316-312,1 π. Χ.).	ιη' - ρβ'	97-100	I, 29-35
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α', ΣΩΤΗΡΟΣ (306/5-285 π. Χ.).	ρβ' - ρι'		
Τὰ βασιλικά νομίσματα Πτολεμαίου Α', Σωτήρος	ρι'		
Τάξις Α. Πτολεμαίου Ἀλεξάνδρεια νομίσματα πρὸς τὰς χρείας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου	ρι' - ριδ'	101-180	IV, 1-31. V, 1-26 VI, 1-18
Τάξις Β. Πτολεμαίου βασιλικά Πτολεμαϊκὰ νομίσματα Αἴγυπτου	ριδ' - ριζ'	181-303	VII, VIII, IX
α) Τὰ μονογραφήματα.	ριζ' - ρκγ'		
Τὰ μονογραφήματα τῆς Τάξεως Β.	ρκγ' - ρκζ'		
Τὰ μονογραφήματα καὶ σύμβολα τῆς Τάξεως Α.	ρκζ' - ρκη'		
Σύστημα καὶ τόπος ἐκδόσεως	ρκη' - ρλε'		
Τάξις Γ. Τὰ κοπέντα ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ.	ρλε' - ρλθ'	304-337	III, 13-45

	Σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς	Ἀριθμοὶ τοῦ Καταλόγου	Πίνακες
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Β', ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ (285-246 π. Χ.) .	ρλθ'-ρμ'		IX, 18-24. XI, 1-31
Τάξις Α. Συνέχεια ὑπὸ Πτολεμαίου Β' τῶν βασιλικῶν νομισμάτων Πτολεμαίου Α'	ρμ'-ρμη'	338—387	XV-XVII XV, 1-5
Τάξις Γ. Τὰ φέροντα χρονολογίας ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἀρσινόης Β'	ρμη'-ρξβ' ρξβ'-ρξγ'	408—519 520—523	XVIII, 1-20
Τάξις Δ. Νομισματοκοπεῖα Κύπρου	ρξδ'-ρξε'	388—407	XIII, 1-2. XIV, 1-14
Τάξις Ζ. Σειρὰ Α καὶ Β. Τὰ φέροντα τὰ ἔτη τοῦ Φιλαδέλφου	ρξε'-ροβ' ροβ'-ρπ'	547—602 626—843	XIX-XXV
Τάξις Η. Πόλεις Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης	ρπ'-ρπε'		XI, 32-33
Τὰ μονογραφήματα τῆς ἐν Φοινίκη Πτολεμαϊκῆς νομισματοκοπίας	ρπε'-ρλδ' ρλδ'-ρλε'	844—847	XXVI, 1-10
Τίς ἢ ἀμέσως πρὸς τῆς Πτολεμαϊκῆς ἐν Φοινίκη νομισματοκοπίας	ρλε'-ρλθ'	848—853	XII, 1-16
Τάξις Θ. Μάραθος Φοινίκης	ρλθ'-σα'	524—546	XII, 17-25. XIV, 15-31
Τάξις Ι. Τὰ μετὰ χρονολογιῶν κατὰ τὴν ἀπὸ Πτολεμαίου Σωτήρος χρονομετρίαν	σα'-σγ' σδ'	603—625	XXXIV, 1-11 XXXIV, 12-21
Τάξις Ε. Τὰ φέροντα ὡς σύμβολον ἀσπίδα, ἀνευ δὲ χρονολογιῶν	σδ'-σς' σς'-ση'	854—859 860—864	XXXIV, 22-39
Τάξις Ζ. Σειρὰ Γ. Τὰ φέροντα ἐπιγραφὰς ΘΕΩΝ-ΑΔΕΛΦΩΝ καὶ ἔτη Ἀρσινόης τῆς Β'	ση'	865—874	XXVI, 16-26
Τάξις ΙΑ. Κυρηναϊκὴ	ση'-σι' σι'		XXVII, 1-5, 16-17
Σειρὰ Α. Ἀρχαὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Β' μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μάγα (285-282 π. Χ.).	σια'-σιγ'	890—905	XXVII, 6-10
Σειρὰ Β. Ἐπανάστασις τοῦ Μάγα (283-271 π. Χ.).	σιγ'-σιδ'	906—911	XVIII, 21-22
Σειρὰ Γ. Μετὰ τὸν θάνατον Ἀρσινόης τῆς Γ' (271-246 π. Χ.).	σιδ'-σιε'	912—917	XXVII, 11-15
Τάξις ΙΒ. Μικρὰ Ἀσία καὶ Θράκη	σιε'-σις'	928—933	
Ἄσπενδος Παμφυλίας	σις'-σιζ'	246γ, 254θ, 255ε, 365κ, κτλ.	XXVII, 19-25
Ἐφέσος Ἰωνίας	σιζ'-σκδ'		
Διάφοροι ἀβέβαιοι πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἢ Θράκης. Πτολεμαῖς ἢ Λέβεδος τῆς Ἰωνίας	σκδ'-σκς'		
Αἶνος, Σηστός καὶ Ἀβδηρα Θράκης	σκς'-σκζ'		
Βυζάντιον	σκζ'-σλ'	934—961	XXVIII, 1-26 XXXII, 8 καὶ 10
Νομισματικὴ συνθήκη Ρωμαίων καὶ τῶν Πτολεμαίων Β' καὶ Γ'	σλ'-σλθ' σμ'	1011—1045	XXXI, 1-9 XXXII, 1-16, 20-26
ΣΥΜΒΑΣΙΑΙΕΙΑ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ Β' ΚΑΙ Γ' (270-258 π. Χ.)	σμα'-σμε' σμε'-σμη'	962—971 972—977	XXIX, 17-26 XXIX, 1-3, 12-14
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Γ', ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ (247/6-221/0 π. Χ.).	σμη'-σμθ' σμθ'-σν'	991—994	XXXV, 5-10
Τάξις Α. Τὰ φέροντα τὰ ἔτη καὶ τοὺς τύπους Ἀρσινόης τῆς Β'	σν'-σνα'	978—982 καὶ 986—990	XXIX, 4-11 καὶ XXXV, 2-4, 13
Εἰσαγωγή εἰς τὰς λοιπὰς τάξεις.	σνα'-σνβ'	983—985	XXXV, 14-16 καὶ XXXI, 21
Τάξις Ζ. Φοινίκη καὶ Παλαιστίνη	σνβ'-σνγ'	995—1000	XXX, 1-8
Τάξις Β. Βερενίκεια νομίσματα Χρεμωνίδου, Ἐφέσου καὶ Σελευκείας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου	σνγ'	1001—1004	XXX, 9-14
Σειρὰ Α. Βερενίκεια Χρεμωνίδου			
Σειρὰ Β. Βερενίκεια Ἐφέσου			
Σειρὰ Ε. Βερενίκεια Σελευκείας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου			
Σειρὰ Γ καὶ Δ. Βερενίκεια Χρεμωνίδου ἀνώνυμα			
Παράρτημα τῆς σειρᾶς Γ.			
Τάξις Γ. Τύποι Πτολεμαίου Γ', Εὐεργέτου			
Τάξις Δ. Τύποι Πτολεμαίου Α', Σωτήρος			

	Σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς	Ἀριθμοὶ τοῦ Καταλόγου	Πίνακες
Τάξις Ε. Τὰ διὰ τὴν Πελοπόννησον κοπέντα.	σνγ'-σνς'	1005—1010	XXX, 15-22
Τάξις Η. Χαλκᾶ κοπέντα ἐν Φοινίκη . . .	σνς'		
Σειρὰ Α. Τύρος	σνς'-σνη'	1046—1050	XXXI, 10, 14-16, 20
Σειρὰ Β. Σιδῶν (;)	σνη'	1051—1054	XXXI, 11-13, 17-19
Σειρὰ Γ. Γάζα ἢ Ἰόπη (;)	σνη'-σνθ'	1055—1057	XXXI, 22-28
Σειρὰ Δ. Πτολεμαῖς	σνθ'-σξ'	1058—1060	XXXII, 17-19
Σειρὰ Ε. Βηρυτὸς	σξ'-σξα'	1061—1063	XXXIII, 21-23 καὶ XXXVII, 23
Τάξις Θ. Μάραθος Φοινίκης. Αὐτόνομα μετὰ Πτολεμαϊ- κῶν εἰκόνων καὶ χρονολογιῶν.	σξβ'-σξγ'	1064—1088	XXXI, 29-36
Τάξις Ι. Τετράδραγμα βασιλικά μετὰ ἐτῶν τῆς ἀπὸ Πτο- λεμαίου Α' χρονομετρίας	σξγ'-σξε'	1089—1112	XXXIII, 1-23
Νομίσματα κοπέντα ἐπὶ Εὐεργέτου καὶ Φιλοπάτορος	σξε'-σοη'		
Βερενίκεια νομίσματα φοινικικῆς ὀγκῆς ἀδέσποτα	σξε'-σξζ'	1113—1115	XXXV, 1, 12, 17-20
Βερενίκεια Δαμασκοῦ, φοινικικῆς ὀγκῆς	σξζ'-σξη'	1116	XXXV, 11
Εὐεργέτεια κτλ. νομίσματα Δίωνος, στρατηγοῦ ἐν Δαμα- σκῶ ἐπὶ Εὐεργέτου καὶ Φιλοπάτορος	σξη'-σογ'	1117—1130	XXXV, 6-19
Τὰ νέα ἐμβλήματα τῆς εἰκόνας τοῦ Εὐεργέτου.	σογ'-σος'		
Εὐεργέτεια νομίσματα Βηρυτοῦ, Πάφου καὶ Λαπήθου	σος'-σοη'	1131—1135	XXXVI, 1-5
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Δ', ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ (221/0-204/3 π. Χ.)	σοη'-σπζ'		
Τάξις Α. Νομίσματα τοῦ Εὐεργέτου καὶ τοῦ Φιλοπάτο- ρος (ἴδε ἀνωτέρω).	σπζ'-σπη'	1113—1116	XXXV, 1, 11-12, 17-20
Τάξις Β. Τὰ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δίωνος κοπέντα κτλ.	σπη'-σπθ'	1117—1138	XXXVI, 1-24
Ἀνδρόμαχος ὁ Ἀσπένδιος ἐν Τύρῳ	σπθ'-σπ	1136	XXXVI, 14-15
Τύποι Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος.	σπ'-σπα	1137—1138	XXXVI, 20-24
Τάξις Γ. Τὰ φέροντα μονογραφήματα ἀπροσδιόριστα	σπα'-σπβ'	1039—1053	XXXVII, 1-23
Παράρτημα τῆς τάξεως Γ. Τὰ ἄνευ μονογραφημάτων	σπβ'-σπγ'	1054—1058	XXXVII, 16-23
Τάξις Δ. Τύποι Ἀρσινόης Γ'			
Σειρὰ Α. Τὰ κοπέντα ἐν Κύπρῳ.	σπγ'-σπη'	1059—1162	XXXIX, 1-12
Σειρὰ Β. Τὰ κοπέντα ἐπὶ τῷ γάμῳ τῆς Ἀρσινόης Γ'	σπη'-τ	1163—1147	XXXIX, 13-25
Σειρὰ Γ. Νομίσματα ἀπορίας, ἐκ πορσελλάνης, κο- πέντα ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τῶν Αἰγυπτίων.	τ'-τγ'	1175—1176	
Τάξις Ε. Τὰ κοπέντα ὑπὸ Σωσιβίου ὡς ἐπιτρόπου τοῦ Φιλοπάτορος ἐν Αἰγύπτῳ, Φοινίκη, Ἰουδαία κτλ.	τγ'-τς'	1177—1195	XXXVI, 24, XLIII, 1-5, 9-12, 21
Τὰ διὰ τὴν Κρήτην κοπέντα	τς'-τη'	1190-1191 καὶ 1193—1195	XLIII, 16-17, 19-20
Ἀρσινόεια πόλις Κρήτης	τη'-τι'		
Παράρτημα. Φάσηλις Λυκίας	τι'		
Τάξις Ζ. Μάραθος Φοινίκης.	τι'-τιβ'	1197—1204	XXXIX, 26-27
Νομίσματα τοῦ Φιλοπάτορος φέροντα ἔτη κατὰ τὴν χρο- νομετρίαν τῶν Λαγειδῶν.	τιβ'-τιγ'	1205—1214	XXXVIII, 6-14
Παράρτημα			
α) Χρυσᾶ ὀκτάδραγμα τύπων τῶν προγόνων τοῦ Φι- λοπάτορος.	τιδ'	1299	XXXVIII, 1-5
β) Διονυσιακὰ νομίσματα	τιδ'-τις'	1790—1791	XLIII, 22-24
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Ε', ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ (205 4-180 π. Χ.)	τις'-τλα'		
Νομίσματα φέροντα τὰ ἔτη τῶν Λαγειδῶν	τλα'-τλγ'	1215—1228	XXXVIII, 15-28
Τάξις Α. Σειρὰ Α. Αἴγυπτος.	τλγ'-τλε'	1230—1240	XL, 1-18
Σειρὰ Β. Δεκαετηρίς ἀπὸ τοῦ γάμου Κλεοπά- τρας Α'	τλε'-τλθ'	1241—1242	XL, 19-23
Σειρὰ Γ. Σαῖς καὶ Θῆβαι (;)	τλθ'	1243—1246	XL, 24-28
Τάξις Β. Τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Ἀριστομένους κο- πέντα	τμ'-τμγ'	1247—1253	XLI, 1-11
Παράρτημα τῆς τάξεως Β. Περὶ τῆς ἐπιτροπείας Μάρκου Αἰμιλίου Λελίδου.	τμγ'-τμζ'		
Τάξις Γ. α) Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σκόπα	τμζ'-τμη'	1257—1259	XLI, 17-20

	Σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς	Ἀριθμοὶ τοῦ Καταλόγου	Πίνακες
β) Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Δημοξένου, Μενοκλέους καὶ Δίωνος, καὶ ἕτερα ἀνόνομα	τμη'-τμηθ'	1260-1266 καὶ 1254—1255	XLI, 15 16, 21-26
γ) Νόμισμα κοπὲν ἐν Ἰμβρῶ ὑπὸ Πτολεμαίου Ε', Ἐπιφανοῦς (περὶ τὰ 204-202 π. Χ.). Παράρτημα τῆς τάξεως Γ. Κυρηναικῆ.	τμηθ'-τμηθ' τμηθ'-τμηθ' τμηθ'-τμηθ'	1267—1268	XLI, 27-29
Τάξις Δ. Χαρακτηριστικὰ ΝΙ, ἀρκτικά τοῦ ὀνόματος τοῦ στρατηγοῦ Νικολάου τοῦ Αἰτωλοῦ.	τμηθ'-τμηθ' τμηθ'-τμηθ'	1269—1284	XLII, 1-17
Σειρὰ Α. Ἄνευ ὀνόματος νομισματοκοπέου.	τμηθ'-τμηθ'	1285—1290	XLII, 18-23
Σειρὰ Β. Τὰ μετὰ τῶν ἀρκτικῶν καὶ συμβόλων τῶν νομισματοκοπέων τῆς Φοινίκης καὶ Συρίας	τμηθ'-τμηθ'	1292—1301	XLIII, 6-8, 13-14
Τάξις Ε. Σειρὰ Α. Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πολυκράτους ἐν Κύπρῳ περὶ τὰ 204-197 π. Χ.	τμηθ'-τμηθ'	1291 καὶ 1302—1305	XLIV, 1-5
Σειρὰ Β. Νομισματοκοπία τῶν πόλεων τῆς Κύπρου	τμηθ'-τμηθ'	1306—1373	XLIV, 6-21 XLV, 1-23 XLVI, 1-22
Παράρτημα. Διόνυσιακὰ νομίσματα τῶν χρόνων τοῦ Ἐπιφανοῦς.	τμηθ'-τμηθ'	1785—1789 1793—1797	XLI, 12-14 XLIV, 22-25 XLV, 24-26
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ς', ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ (181/0-145 π. Χ.).			
Τάξις Α. Ἐπιτροπεία Κλεοπάτρας Α (181/0-174 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1374—1379	XLVII, 1-8
Σειρὰ Α. Αἴγυπτος	τμηθ'-τμηθ'	1380—1387	XLVII, 9-15
Σειρὰ Β καὶ Γ. Πάφος Κύπρου.	τμηθ'-τμηθ'		
Τάξις Β. Ἐπιτροπεία Εὐλαίου καὶ Ληναίου (173-170 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1394—1402	XLVII, 16-17, 21-25
Σειρὰ Α. Νομισματοκοπία Εὐλαίου	τμηθ'-τμηθ'	1403—1419	XLVII, 18-20 XLVIII, 15-18
Σειρὰ Β. Ἀνόνομα.	τμηθ'-τμηθ'		
Τάξις Γ. Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Ἀντιόχου Δ', βασιλέως τῆς Συρίας (171/170 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1415—1421	XLVIII, 1-6
Τάξις Δ. Συμβασιλεία Ἀντιόχου Δ' καὶ Πτολεμαίου Γ', Φιλομήτορος (170/169 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1422	XLVIII, 7
Τάξις Ε. Σειρὰ Α. Μολύβδινα νομίσματα, κοπέντα κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου.	τμηθ'-τμηθ'	1429—1430	XLVIII, 13 LXVI, 17-18
Σειρὰ Β. Συμβασιλεία τῶν Πτολεμαίων Φιλομήτορος καὶ Εὐεργέτου Β' (ἀπὸ τοῦ 168-163 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1423—1428	XLVIII, 8-14
Τάξις Ζ. Πτολεμαῖος Γ' μόνος βασιλεὺς (163-145 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1431—1485	XLIX 424 L, 4-27
Παράρτημα τῆς τάξεως Ζ. Διονυσιακὰ νομίσματα Κύπρου.	τμηθ'-τμηθ'	1798—1804	XLVIII, 24-28 XLIX, 25-28 LVI, 8 καὶ 10, LX, 16
Τάξις Η. Κοίλη Συρία.	τμηθ'-τμηθ'	1486—1488	XLVIII 19-23
Παράρτημα. Δεκαετηρὶς Κλεοπάτρας Β, συζύγου Πτολεμαίου Γ' (163 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'	1498	LI, 17-19
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Ζ', ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ (146/5 π. Χ.).	τμηθ'-τμηθ'		
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Η', ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Β', ΜΟΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (145-116 π. Χ.)	τμηθ'-τμηθ'		
Τάξις Α. Νομίσματα Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β' ὡς συμβασιλέως τῆς Κλεοπάτρας Β' καὶ τοῦ Φιλομήτορος	τμηθ'-τμηθ'	1489—1496	LI 1-16
Τάξις Β. Νομίσματα Κυπριακὰ Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β' ὡς μόνου βασιλέως.	τμηθ'-τμηθ'	1501—1620	LII, 1-28, LIII, 1-3 LIV, 1—8, LV, 1300 LVI, 1-11

	Σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς	Ἀριθμοὶ τοῦ Καταλόγου	Πίνακες
Τάξις Γ. Χαλκᾶ μετὰ ἐτῶν Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β' κοπέντα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὰ ἔτη 144-129 π. Χ.	υβ'	1621—1632	LIV, 20-31
Τάξις Δ. Συμπλήρωμα τῆς προηγουμένης τάξεως.	υβ'-υγ'	1634—1639	LIV, 9, 14-19
Τάξις Ε. Χαλκᾶ φέροντα τὸ ἐπίθετον ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ, κοπέντα δὲ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Κύπρου Κρόκου, Σελεύκου, Θεοδώρου καὶ Πτολεμαίου Νέου Φιλοπάτορος	υγ'-υε' υς'	1640—1656 1657—1658	LVI, 12-28 LVIII, 4-5
Τάξις Ζ. Χαλκᾶ κοπέντα ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ	υς'		
Παράρτημα Α τῆς νομισματοκοπίας Εὐεργέτου Β' : Δεκαετηρὶς Κλεοπάτρας Γ' (134 π. Χ.)	υς'-υζ'	1499—1500	LI, 20-24
Παράρτημα Β. Νομίσματα Διονυσιακοῦ τύπου.			
ΒΑΣΙΛΕΙΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Ι', ΣΩΤΗΡΟΣ Β' (116/5-80 π. Χ.), ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Γ' (107/6-101 π. Χ.) καὶ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΑ', ΑΔΕΞΑΝΔΡΟΥ Α' (114/3-88 π. Χ.)	υζ'-υιδ'		
Τάξις Α. Πτολεμαίου Ι', Σωτήρος Β'. Νομίσματα κοπέντα ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ Πτολεμαίου Ι', Σωτήρος Β', καὶ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α'.	υιδ'-υιη'	1659—1688	LVII, 1-12, 14, 17-18, 20, 22-31 καὶ LVIII, 1
Τάξις Β. Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ Πτολεμαίου Ι', Σωτήρος Β', διαρκούσης τῆς ἐν Κύπρῳ ἐξουσίας αὐτοῦ.	υιθ'-υκ'	1689—1693	LIX, 22-24 LX, 28-30
Τάξις Γ. Νομίσματα χαλκᾶ Κύπρου κοπέντα ὑπὸ Σωτήρος Β' ἢ μᾶλλον ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Α'	υκα'-υκβ	1694—1716	LVIII, 11-32
Τάξις Δ. Χαλκᾶ φέροντα τὰ ἐπίθετα τοῦ Σωτήρος Β', κοπέντα ἐν Αἰγύπτῳ.	υκβ'	1717—1723	LVIII, 2, 6-9
Τάξις Ε. Νομίσματα Μοιρᾶ ἡγεμόνος τινὸς τῶν ἐγχωρίων ἐπαναστατῶν ἐπὶ Σωτήρος Β' (88-86 π. Χ.).	υκγ'-υκδ'	1724	LXI, 30-31
Τάξις Ζ. Νομισματοκοπεῖον τῆς Κυρηναϊκῆς. Πτολεμαῖος Ἀπίων.	υκδ'-υκς'	1725	LVIII, 10
Τάξις Η. Χρυσᾶ νομίσματα δεκαετηρίδος τῆς Κλεοπάτρας Σελήνης (107 π. Χ.) ἢ τῆς Κλεοπάτρας Ζ' (42 π. Χ.).	υκς'-υκζ'	1726	LVIII, 3
Τάξις Α τῆς συμβασιλείας Κλεοπάτρας Γ' καὶ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α'. Τὰ μετὰ τῶν ἐτῶν ἀμφοτέρων τῶν συμβασιλέων.	υκζ' (=υιε' καὶ υιζ')	1727—1731	LVII, 13-21
Τάξις Β τῶν αὐτῶν συμβασιλέων. Χαλκᾶ κερμάτια τῶν ἐτῶν 102-101 π. Χ.	υκζ'	1732 - 1733	LIX, 29-30
Τάξις Α Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Β'. Τετραδραχμα ἀργυρᾶ κοπέντα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὰ ἔτη 113-104 π. Χ.	υκζ'-υκθ'	1734—1784	LIX, 1-21 LX, 1-12, 19-27
Τάξις Β τοῦ αὐτοῦ. Ἀργυρᾶ δίδραχμα Διονυσιακῶν τύπων	υκθ'-υλ'	1805—1812	LX, 13-15 LIX, 25-26
Τάξις Γ. Χαλκᾶ νομίσματα Πτολεμαίου Ἀλεξάνδρου Α' ἢ μᾶλλον Πτολεμαίου Σωτήρος Β' κοπέντα ἐν Κύπρῳ	υλ'	1813—1814	LIX, 27-28
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ Γ' καὶ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΒ', ΑΔΕΞΑΝΔΡΟΥ Β' (80 π. Χ.)	υλ'-υλβ'		
ΠΡΩΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΓ' ΝΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ, ΚΟΙΝΩΣ ΔΕ ΑΥΛΗΤΟΥ (80-58)	υλβ'-υλζ' υλζ'-υμ' υμ'-υμα'	1815—1835 1841	LXI, 1-19 LXI, 26
Τάξις Α. Νομίσματα τῆς πρώτης βασιλείας τοῦ Αὐλητοῦ.			
Τάξις Β. Δεκαετηρὶς Κλεοπάτρας Τρυφαινῆς (71 π. Χ.).			
ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΤΡΥΦΑΙΝΗΣ, ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ Β', ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΤΟΥ ΚΥΒΙΟΣΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΧΕΛΑΟΥ (58-55 π. Χ.)	υμα'-υμς'		

	Σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς	Ἀριθμοὶ τοῦ Καταλόγου	Πίνακες
ΔΕΥΤΕΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΓ' (55/4-51 π. Χ.).	υμς'-υμζ'		
Νομίσματα τῆς δευτέρας βασιλείας τοῦ Αὐλητοῦ.	υμζ'-υμη'	1836—1840 1842—1845	LXI, 20-25 LXI, 27-29, 32—35
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Ζ' καὶ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ ΙΔ', ΙΕ' καὶ Ις' (51-29 π. Χ.).	υμη'-υξδ'		
Α'. Βασιλεία Κλεοπάτρας καὶ Πτολεμαίου ΙΔ', Φιλοπάτο- ρος (51-47 π. Χ.).	υμη'-υνβ'		
Β'. Βασιλεία Κλεοπάτρας καὶ Πτολεμαίου ΙΕ', Φιλοπάτο- ρος (47-44) π. Χ.).	υνβ'-υνδ'		
Γ'. Βασιλεία Κλεοπάτρας καὶ Πτολεμαίου Ις', τοῦ καὶ Καίσαρος, Φιλοπάτορος καὶ Φιλομήτορος, κοινῶς δὲ Καισαρίωνος (44-30 π. Χ.).	υνδ'-υξδ'		
Νομίσματα τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτῆς.			
Τάξις Α. Νομισματοκοπεῖον Αἰγύπτου.	υξδ'-υο'	1847—1870	LXII, 1-25
Τάξις Β. Χαλκᾶ τύπων Κλεοπάτρας κοπέντα ἐν Αἰγύπτῳ	υο'-υοα'	1871—1873	LXIII, 1-8
Τάξις Γ. Χαλκᾶ κοπέντα ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τοῦ 46 π. Χ.	υοα'-υοδ'	1874—1877 1842—1844	LXII, 26-29 LXI, 27-29
Τάξις Δ. Τὰ κοπέντα ἐν τῇ Ἀσίᾳ			
α) Ἀσκάλων Ἰουδαίας	υοδ'-υοθ'	1878—1885	LXIII, 9-14
β) Βηρυτὸς Φοινίκης.	υοθ'-υπα'	1886—1889	LXIII, 17-21
γ) Δαμασκὸς Κοίλης Συρίας.	υπα'-υπβ'	1890—1893	LXIII, 16
δ) Τρίπολις Φοινίκης	υπβ'	1894—1896	
Τάξις Ε. Τὰ κοπέντα ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας καὶ ἐν τῇ Κυρηναικῇ			
I) Κλεοπάτρα καὶ Μάρκος Ἀντώνιος ὡς σύζυγοι (31 π. Χ.).	υπβ'-υπγ'	1897—1900	LXIII, 22-24, 26
II) Ἀντιόχεια Συρίας ἢ ἐπὶ τοῦ Ὁρόντου	υπγ'-υπε'	1897—1898	LXIII, 22-24
III) P. Canidius Crassus ὑπαρχὸς Μ. Ἀντωνίου ἐν τῇ Κυρηναικῇ καὶ Κρήτῃ περὶ τὸ 31-30 π. Χ.	υπε'-υπη'	1901—1904	LXIII, 27-30
Τάξις Ζ. Πάτραι Ἀχαΐας	υπη'-υπθ'	1905	LXIII, 15
Τάξις Η. Τὰ Ῥωμαϊκοῦ χαρακτῆρος, κοπέντα ἐν Ἀλε- ξανδρείᾳ			
α) Κλεοπάτρα καὶ Μ. Ἀντώνιος ἐπὶ τῇ κατακτῆσει τῆς Ἀρμενίας	υπθ'	1906—1908	LXIII, 31
β) Μ. Ἀντώνιος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μ. Ἀντώνιος [Ἀν- τυλλος], (35-32 π. Χ.).	υπθ'-υι'	1909—1910	
ΒΑΡΒΑΡΟΙ ΑΠΟΜΙΜΗΣΕΙΣ ΠΤΟΛΕΜΑΪΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ		1911—1919	LXIV, 1-28
ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΚΑΣΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑΣ			
Α'. Σατραπεῖαι Κλεομένους τοῦ Ναυκρατίτου καὶ Πτολεμαίου	υια'-υιβ'		
Β'. Βασιλεία Πτολεμαίου Α', Σωτήρος	υιγ'-υιδ'		
Γ'. Βασιλεία Πτολεμαίου Β', Φιλαδέλφου	Παρένθετος		
Δ'. Βασιλεία Πτολεμαίου Γ', Εὐεργέτου.	Παρένθετος		
Ε'. Βασιλεία Πτολεμαίου Δ', Φιλοπάτορος	υιε'-υις'		
ΣΤ'. Βασιλεία Πτολεμαίου Ε', Ἐπιφανοῦς	Παρένθετος		
Ζ'. Βασιλεία Πτολεμαίου ΣΤ', Φιλομήτορος.	υιζ'-υιη'		
Η'. Βασιλεία Πτολεμαίου Η', Εὐεργέτου Β.	υιθ'-φ'		
Θ'. Βασιλεῖαι Πτολεμαίου Ι', Σωτήρος Β', Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α' καὶ συμβασιλεία Κλεοπάτρας Γ' μετὰ Ἀλεξάνδρου Α'.	φα'-φβ'		
I'. Βασιλεία Πτολεμαίου ΙΓ', Αὐλητοῦ	φγ'-φδ'		
ΙΑ'. Βασιλεία Κλεοπάτρας καὶ τῶν Πτολεμαίων ΙΔ', ΙΕ' καὶ Ις' Ἐπανορθώματα εἰς τὸ πρῶτον μέρος	φε'-φς' φθ'-φι'		

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΤΟΥ

ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου σχηματισθέντων Ἑλληνικῶν κρατῶν τῶν Διαδόχων μέγιστον, κραταιότατον καὶ πλουσιώτατον ἐγένετο, ὡς γνωστόν, τὸ τῶν Λαγιδῶν Πτολεμαίων, οὗ κέντρον ἡ ὀλβία Αἴγυπτος. Ὁ ἀμύθητος πλοῦτος τῶν Πτολεμαίων, οὗ δεῖγμα καταπληκτικὸν ἤρκει νὰ παράσχη ἡμῖν καὶ μόνη ἡ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ περιγραφομένη περίφημος *πομπή* Πτολεμαίου τοῦ Β', πομπή ἣς ὁμοίαν κατὰ τὸν πλοῦτον οὐδέποτε ἴσως ἄλλοτε εἶδεν ἡ οἰκουμένη, κατοπτρίζεται καὶ ἐν τῇ νομισματικῇ. Ἀληθῶς οὐδεμία ἄλλη χώρα ἢ δυναστεία τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀφῆκεν ἡμῖν τοσαῦτα τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ὧν πλήρεις εἰσὶν αἱ δημόσiai καὶ ιδιωτικαὶ συλλογαί, πλήρεις οἱ οἴκοι τῶν ἐμπόρων τῶν ἀρχαιοτήτων, εἰς οὓς διαρκῶς συρρέουσιν, ἐκ καταπληκτικῶν τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸν πλοῦτον εὐρημάτων.

Δυστυχῶς ἡ ἐπιστημονικὴ σπουδαιότης τοῦ νομισματικοῦ τούτου θησαυροῦ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐγένετο ἀνάλογος πρὸς τὸ μέγεθος αὐτοῦ, παραμένει δὲ μέχρι τοῦ νῦν ὑποδεστέρα οἰασδήποτε ἄλλης σειρᾶς ἀρχαίων νομισμάτων. Ἀληθῶς, ἐνῶ πᾶν ἀρχαῖον νόμισμα εἶναι πηγὴ πολύτιμος καὶ ἀψευδῆς πλήθους σπουδαίων ἀρ-

χαιολογικῶν εἰδήσεων, τὰ τῶν Πτολεμαίων νομίσματα ἐλάχιστον δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν ἐπιστημονικὸν φῶς ἕνεκα πολλῶν λόγων ἰδιαίτερος χαρακτηρίζοντων τὴν σειρὰν ταύτην.

Κυριώτατος τῶν λόγων τούτων εἶναι ἡ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπικρατήσασα συνήθεια τῶν Λαγιδῶν τοῦ νὰ μὴ ἀλλάσσωσι τοὺς τύπους καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν νομισμάτων αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ διατηρῶσιν αὐτοὺς στερεοτύπως ἀφ' ὅτου τὸ πρῶτον εἰσήχθησαν μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας διαρκεσάσης δυναστείας αὐτῶν. Οὕτω π. χ. πάντα σχεδὸν ἀνεξαιρέτως τὰ ἀργυρᾶ τετράδραγμα πάντων τῶν Πτολεμαίων φέρουσι τοὺς ὑπὸ Πτολεμαίου Α', Σωτήρος, εἰσαχθέντας τύπους, ἥτοι ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς δεξιὰ, ἐφ' ἐτέρου δὲ ἀετὸν μετὰ κλειστῶν πτερυγῶν ἰστάμενον ἐπὶ κεραυνοῦ πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἔχοντα πέριξ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ἢ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ. Ὅμοίως τὰ περίφημα Ἀρσινόεια χρυσᾶ ὀκτάδραγμα φέρουσι μέχρι τέλους τῆς δυναστείας τοὺς τὸ πρῶτον ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Β', Φιλαδέλφου, ἅμα τῷ θανάτῳ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ ἀδελφῆς Ἀρσινόης Β' Φιλαδέλφου, εἰσαχθέντας τύπους αὐτῆς, ἥτοι ἐφ' ἐνὸς τὴν μετὰ καλύπτρας προτομὴν αὐτῆς πρὸς δεξιὰ

καὶ ἐφ' ἑτέρου τὸ δίκερας καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ πάντων σχεδὸν τῶν λοιπῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν ἐκάστοτε νέων τύπων, κατὰ μείζονα δὲ λόγον καὶ περὶ τῶν αὐτόχρημα καταπληκτικοῦ πλήθους χαλκῶν νομισμάτων τῶν σχεδὸν ἀνεξαιρέτως φερόντων πάντοτε τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

Οὕτως ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν τύπων καὶ ἐπιγραφῶν τῶν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας κοπέντων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων εἶναι μηδαμινός, ὁ δὲ ἐπὶ τῇ βάσει μόνον αὐτῶν ἐπιχειρῶν νὰ κατατάξῃ αὐτὰ ὑφίσταται φοβερὰς πλάνας.

Ἄλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα, ἅτινα παρέχουσιν ἡμῖν τὰ νομίσματα ταῦτα, ἐλάχιστα βοηθοῦσι πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ χρόνου τῆς κοπῆς ἐνὸς ἐκάστου. Ἡ μὲν τεχνοτροπία αὐτῶν εἶναι πάνυ δυσδιάκριτος καὶ δυσεξέλεγκτος, ὡς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀδήλων τύπων, ἐν οἷς ἐκόπησαν καθ' ἅπαν τὸ εὐρύτατον καὶ ἐπὶ τριῶν ἡπείρων, Ἀφρική, Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, ἐκτεινόμενον κράτος τῶν Λαγιδῶν, καὶ ὡς ἐκ τῆς συνηθείας τῆς πολλάκις ἐπὶ μακρὰ ἔτη χρησιμοποίησεως τῆς αὐτῆς σφραγίδος πρὸς κοπὴν τῶν στερεοτύπων τύπων, ἰδίως τῶν τῆς κυρίας ὄψεως τοῦ νομίσματος. Αὐτὴ δὲ ἡ μετρολογία τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, μάλιστα δὲ τῶν χαλκῶν, ὑπὸ πολλοῦ σκοτίου περιβαλλομένη, ἐλάχιστα βοηθεῖ πρὸς διάκρισιν τῶν διαδοχικῶν ἐκδόσεων. Τέλος τὰ εὐρήματα, σπανιώτατα ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων ἐπιστημονικῶς μελετηθέντα, οὐδεμίαν σχεδὸν ἔδωσαν ἡμῖν μέχρι τοῦδε τῶν πολυτίμων ἐκείνων πληροφοριῶν, ἃς ἠδύναντο ἀσφαλῶς νὰ παράσχωσιν, ἂν συστηματικῶς ἐμελετῶντο.

Τούτων πάντων ἔνεκεν ἀφ' ὅτου ἤρξαντο αἱ νομισματικαὶ μελέται μέχρι τοῦ νῦν, ἡ νομισματικὴ τῶν Πτολεμαίων ἐθεωρήθη, καὶ θεωρεῖται δικαίως, ὡς τὸ μέγιστον καὶ σκοτεινότερον τῶν νομισματικῶν προβλημάτων, οὗ τὴν λύσιν μάλιστα ἐπεχείρησε σπουδαῖος ἀριθμὸς σοφῶν, τολμηρῶν καὶ εὐφυῶν νομισματογνομόνων, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ αὐτῶν μετὰ ματαίας τινὰς ἀποπείρας κατατάξεως ἤρκοῦντο καὶ ἀρκοῦνται μέχρι τοῦ νῦν ὁμολογοῦντες ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἀνεπίδεκτον πάσης ὀριστικῆς λύσεως.

Οἱ ἀρχαιότεροι τῶν νομισματολόγων μέχρι

τοῦ τέλους τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἤρκοῦντο περιγράφοντες ἀπλῶς τὰ νομίσματα ταῦτα, κατὰ φαντασίαν δὲ καὶ ὄλως ἀνθαιρέτως κατατάσσοντες αὐτὰ εἰς ἓνα οἰονδήποτε τῶν Πτολεμαίων, εἰς τρόπον ὥστε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ νόμισμα ἀπεδόθη παρὰ διαφόρων, ἐνίοτε δὲ καὶ παρὰ τῶν αὐτῶν προσώπων, εἰς δεκάδα διαφόρων Πτολεμαίων! Πρῶτος ἐν ἔτει 1701 ὁ γάλλος ἱατρὸς καὶ διάσημος ἐν τῇ νομισματικῇ ἐπιστήμῃ J. Vaillant ἐπεχείρησεν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τοῦ συνόλου τῶν νομισμάτων τούτων ἐν μεγάλῃ εἰδικῇ συγγραφῇ (ἰδὲ κατωτέρω τὴν βιβλιογραφίαν), ἐν ἣ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας συνεκέντρωσε πάσας τὰς τότε γνωστὰς ἱστορικὰς πηγὰς περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν Πτολεμαίων. Μετὰ τοῦτον εἰδικώτερον περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἠσχολήθησαν ὁ Pellerin ἐν τῇ μεγάλῃ σειρᾷ τῶν ἔργων αὐτοῦ (1742-1778), ὁ Eckhel ἐν τῇ *Doctrina Num. Veterum* τόμ. IV, 1790, ὁ Visconti ἐν τῇ *Iconographie Grecque* tom. III. p. 191-266 [1808], ὁ Mionnet ἐν τῇ *Description* [1813 καὶ ἐν τῷ *Supplément* 1837], ὁ Letronne ἐν τῇ *Rev. Numismatique* τοῦ 1843, ὁ Ch. Lenormant ἐν τῷ *Trésor de numismatique et de glyptique, Rois Grecs* p. 160-170 pl. 81-89 [1850], καὶ τῇ συνεργασίᾳ αὐτοῦ ὁ τότε νεαρότατος υἱὸς αὐτοῦ Fr. Lenormant, οὗ τὸ ἐν τῇ *Revue Numismatique* 1853-1855 δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ἔργον ἐστεφανώθη ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν, ὁ ἱατρὸς Schleddehaus (1856-1862), ὁ Βαρῶνος Hüber (1862-1870), ὁ J. Six (1863-1886), ὧν πάντων τὰ ἔργα ἰδὲ ἐν τῇ κατωτέρω βιβλιογραφίᾳ. Τέλος δὲ ὁ F. Feuardent ἐν τῷ πρῶτῳ τόμῳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφέντος καταλόγου τῆς νομισματικῆς συλλογῆς Ἰωάννου Δημητρίου (1869) καὶ ὁ R. S. Poole πρῶτον μὲν ἐν σειρᾷ ἄρθρων καταχωρισθέντων ἐν τῷ *Numism. Chronicle* τοῦ 1861-1867, δευτέρον δὲ ἐν τῷ ἐν ἔτει 1883 ἐκδοθέντι καταλόγῳ τῶν ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων, καταλόγῳ οὗ ἡ εἰσαγωγὴ παραμένει μέχρι τοῦ νῦν ἡ ἀρίστη καὶ σοβαρότερα μελέτη τοῦ θέματος τούτου.

Παρὰ τούτους πολλοὶ ἄλλοι ἠσχολήθησαν περὶ τινῶν μόνον μερῶν τῆς νομισματικῆς τῶν Πτολεμαίων, οἱοὶ π. χ. οἱ περὶ τῆς μετρολογίας ἀσχοληθέντες Letronne (1840), Revillout (1881-

1892) καὶ Grenfell (1896-1901) κλπ., ὧν πάντων τὰ ἔργα ἀπαριθμοῦνται ἐν τῷ κατωτέρῳ βιβλιογραφικῷ καταλόγῳ.

Θὰ ἦτο μακρόν, ἂν μὴ ὅλως μάταιον, τὸ νὰ ἐξιστορήσωμεν ἐνταῦθα τὰς προσπαθείας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ἐνὸς ἐκάστου τῶν σκαπανέων τούτων τῆς νομισματικῆς ἐπιστήμης, διὸ ἀρκοῦμεθα σημειοῦντες μόνον ὅτι παρὰ ταύτας τὰς εὐγενεῖς, σοφὰς καὶ ἀτρυτούς ἐπὶ δύο ἤδη αἰῶνας διαρκεσάσας προσπαθείας ἀνδρῶν, ὧν τινες, οἳ π. χ. οἱ Poole καὶ Feuardent, εἰδικῶς σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν περὶ μόνου τοῦ θέματος τούτου κυρίως ἠσχολήθησαν, ὀλίγον μόνον φῶς ἐπεχύθη ἐπὶ τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης σειρᾶς, τοσαύτη δὲ ἀβεβαιότης ἐπικρατεῖ καὶ νῦν ἐπὶ τῶν κυριωτέρων, ὥστ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὁ μὲν γνωστὸς ἄγγλος νομισματολόγος Sir Ed. Bunbury κηρύσσει τὸ σύνολον τῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων « σμικρᾶς ἢ καὶ οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς ἀξίας », ὁ δὲ Poole ἄρχεται τῆς τελευταίας αὐτοῦ μελέτης κηρύσσων τὴν σειρὰν ὡς τὴν δυσχερεστάτην πασῶν πρὸς κατάταξιν. Ἐπίσης καὶ ὁ B. V. Head γράφει ἐν τῇ « Ἱστορία τῶν νομισμάτων », ὅτι « ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων ἀναγνωρίζεται γενικῶς ὡς ἡ δυσκολωτάτη πρὸς κατάταξιν σειρὰ τῆς Ἑλληνικῆς νομισματικῆς », διὸ καὶ παραμένει « ἄνευ διαφέροντος ». Τέλος δὲ ὁ μὲν ἐξαιρετὸς ἄγγλος ἱστορικὸς τοῦ « Κράτους τῶν Πτολεμαίων » J. P. Mahaffy ὁμολογεῖ ἐν ἔτει 1895 μετὰ λύπης, ὅτι ἡ νομισματικὴ τῶν Πτολεμαίων παραμένει « a very intricate and unsatisfactory study », ὁ δὲ σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς καὶ διαπρεπὴς διευθυντὴς τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τῆς Γαλλίας κ. E. Babelon ἔγραψε περὶ τοῦ ζητήματος ἐν ἔτει 1893 τὴν ἐξῆς ἀληθῶς φωτεινὴν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χαρακτηριστικὴν σελίδα περὶ τῆς θέσεως τοῦ ζητήματος : Ptolémée Soter, le premier, fit frapper en Égypte des monnaies de poids attique; mais il conserva en même temps, peut-être pour une circulation locale seulement, l'étalon phénicien et même l'étalon rhodien. Ses successeurs immédiats imitèrent son exemple. Il en résulte pour les métrologistes et les économistes actuels des difficultés presque inextricables; les systèmes s'enchevêtrent, les poids se confondent

Avant de disserter sur les systèmes monétaires variés de l'empire des Lagides, deux points essentiels sont préalablement à élucider. Il importe d'abord de bien attribuer aux princes homonymes les monnaies qui reviennent à chacun d'eux; en second lieu, comme les Lagides régnaient non seulement sur l'Égypte, mais sur la Cyrénaïque, sur Chypre, sur une partie de la Syrie, et même sur l'Asie mineure méridionale, il est nécessaire de classer à chacune de ces régions les monnaies, au nom de Ptolémées, qui y ont été frappées. Tant que ce double classement géographique et chronologique n'aura pas été scientifiquement établi, les recherches des économistes, qui reposent sur l'étude des monnaies, seront dépistées et feront fausse route. Or, remarquons-le bien, en dépit des efforts réitérés des savants les plus distingués, le classement chronologique et géographique des monnaies d'or, d'argent et de bronze des Lagides, est encore aujourd'hui incertain. Les attributions qu'on a proposées ne sont, la plupart du temps, que des conjectures plus ou moins plausibles; chaque auteur adopte un classement différent, interprète les monogrammes au gré de son imagination. Bref, disons le mot: l'étude des monnaies égyptiennes est à reprendre *ab ovo*, et c'est surtout de ceux qui ont traité des différents systèmes monétaires usités dans l'empire des Lagides et des rapports des métaux monnayés entre eux, en Égypte, que l'on peut dire: *in vanum laboraverunt*¹.

Τὸ ὀρθὸν τῆς κρίσεως ταύτης ἠσπᾶνθη κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἴσως παντὸς ἄλλου συναδέλφου περισσότερον. Διότι ἐν πρώτοις, πρὸ τινῶν ἐτῶν, ἔλαχέ μοι τὸ εὐχάριστον ἀλλὰ δυσχερὲς καθήκον νὰ εἰσαγάγω καὶ κατατάξω ἐν τῷ Ἐθνικῷ νομισματικῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ διευθύνω, τὴν περιφημον συλλογὴν, ἣν ἐδώρησατο τῷ Ἑλληνικῷ Κράτει ὁ ἀοίδιμος Ἰωάννης Δημητρίου, ὁ ἐκ Λήμνου, ἣτις εἶναι ἡ πλουσιωτάτη πασῶν τῶν ὑπαρχουσῶν συλλογῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων. Κατόπιν παρεκλήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰ. Δημητρίου καὶ τοῦ κ. F. Feuardent ἵνα παραβάλω πρὸς τὰ νομίσματα ταῦτα τὸ χειρόγραφον τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ καταλόγου τῆς συλλογῆς ταύ-

1. E. Babelon, Mélanges numismatiques, IIme série. (1893) p. 4-6.

της, ὅπερ συνέγραψε πρὸς ἔκδοσιν ὁ κ. Feuardent, εἰς τὰς μακρὰς καὶ ἐπιμόνους προσπάθειάς καὶ μελέτας τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ὠφείλετο ἤδη ὅτι τινὲς τῶν σειρῶν τῶν Λαγιδῶν ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ τελείου χάους, εἰς ὃ εὐρίσκοντο μέχρι τοῦ 1869. Ἡ νέα κατάταξις τῆς παμμεγίστης ταύτης σειρᾶς, εἰς ἣν ἐδέησε νὰ προβῶ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ, παρεμβάλλων ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ I. Δημητρίου πάντα τὰ πολυάριθμα Πτολεμαϊκὰ νομίσματα, ἅτινα κατεῖχεν ἤδη πρότερον τὸ Ἐθνικὸν ἡμῶν Μουσεῖον, ἢ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία καὶ τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς δὲ ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῶν κατατάξεων καὶ περιγραφῶν τῶν κ. κ. Feuardent, Poole, Six, κλπ., εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ προβῶ, κατέδειξάν μοι τὸ χάος καὶ τὸ ἀπελπιστικῶς σκοτεινὸν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐπὶ μακρὰ ἔτη μοὶ ἦτο ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐξέλθω τοῦ λαβυρίνθου τούτου, τὸ μόνον δὲ ὅπερ ἐκέρδαινον ἐκ τῶν ἀτρύτων προσπάθειῶν μου καὶ τῆς συγχρόνου μελέτης τῶν παρὰ τὰ νομίσματα ὑπαρχουσῶν λοιπῶν ἀρχαίων πηγῶν περὶ τῶν Πτολεμαίων, ἦτο τὸ νὰ ἀνακαλύπτω καθ' ἑκάστην νέας δυσκολίας καὶ κωλύματα, καὶ ἐκεῖ ἀκριβῶς ἔνθα, ἐνίοτε, οἱ νομισματολόγοι ἐνόμιζον ὅτι εὐρον ἤδη τὴν ὀριστικὴν λύσιν προβλήματός τινος τῆς νομισματικῆς τῶν Πτολεμαίων. Ἐν τούτοις δὲν ἀπέβαλον τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' ἀνακαλύψω τὴν κλεῖδα τῆς νομισματικῆς ταύτης τῶν Πτολεμαίων, σκεπτόμενος ὅτι ἀδύνατον ἢ κλεῖς αὕτη νὰ μὴ ὑπῆρχε· θὰ ἦτο ἀληθῶς παράδοξον—ἐσκεπτόμην— βασιλεῖς τηλικαύτης διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς δεξιότητος, οἳ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι τῶν Πτολεμαίων, νὰ ἔκοψαν τὰ νομίσματα αὐτῶν ἄνευ συστήματός τινος ἐπιτρέποντος εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς ὑπαλλήλους αὐτῶν, εἰς τοὺς τραπεζίτας, εἰς τοὺς ἐμπόρους καὶ εἰς πάντα ἐν γένει πολίτην, νὰ ἀναγνωρίζωσιν εὐκόλως τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς ἐκδόσεως ἐκάστου νομίσματος, τὴν σειρὰν εἰς ἣν τοῦτο ἀνήκε, τὴν ἀξίαν ἣν παρίστα κτλ.

Εἶχον δὲ δίκαιον ἐπὶ ἔτη ἐπιμένων εἰς τὴν πεποίθησιν ταύτην. Εὐτυχῶς ἦλθε τέλος ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν κατενόησα εἰς τί συνίστατο τὸ σύστημα, ἐφ' οὗ ἐρείδεται ἡ νομισματοκοπία αὕτη τῶν Πτολεμαίων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ πρώτη μου φρονιτις ὑπῆρξε τότε νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐκ νέου κατάταξιν, κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, συμπάσης

τῆς πλουσιωτάτης Πτολεμαϊκῆς σειρᾶς τοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν. Ὅτε δὲ ἐπεράτωσα τὴν ἐργασίαν ταύτην, κατενόησα ὅτι, ἀντὶ τῆς ἀδυνατοῦ πλέον καταστάσεως ἀπλῆς ἐξελέγξεως τῆς ἀκριβείας τῶν περιγραφῶν τοῦ χειρογράφου τοῦ κ. Feuardent, ἐπεβάλλετό μοι ἕτερον πολλῶ μείζον, ἐπιπυνώτερον καθῆκον, χάριν τῆς ἐπιστήμης, πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ νέου συστήματός μου, ὅπερ νομίζω ὅτι τὴν δυσκολωτάτην πασῶν τῶν νομισματικῶν σειρῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου θὰ καταστήσῃ, τοῦλάχιστον ἐν τοῖς πλείστοις, τὴν εὐκολωτάτην ἴσως καὶ πασῶν ἀσφαλέστερον κατατεταγμένην. Τὸ καθῆκον δὲ τοῦτο ἦτο νὰ ἐξετάσω μὴ τυχὸν ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς νομισματικαῖς συλλογαῖς τῆς Εὐρώπης εὐρίσκοντο νομίσματα ἄγνωστά μοι, εἴτε ἀντιτιθέμενα εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ νέου συστήματός μου, εἴτε μᾶλλον δυνάμενα νὰ πληρώσωσι τὰ κενὰ αὐτοῦ. Ἐν μιᾷ λέξει, κατενόησα ὅτι ἀντὶ ἀπλοῦ καταλόγου τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν νομισμάτων ἐπεβάλλετό μοι ἡ συγγραφή καὶ δημοσίευσις ἐνὸς *Corpus* τῆς νομισματικῆς τῶν Λαγιδῶν.

Πρὸς τοῦτο ἐχρειάζοντο πρότιστα ὑλικά μέσα καὶ χρόνος ἐπαρκῆς πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ μελέτην πασῶν τῶν συλλογῶν. Τὰ πρῶτα παρέσχε μοι ἀφθόνως καὶ αὐθορμήτως ἐξ ἰδίων, μετὰ περισσῆς γενναιοδωρίας καὶ εὐγενείας, ἡ κορυφὴ τῆς ἐπιστήμης ἡμῶν, ὁ ἀρχαῖος σεβαστὸς φίλος μου κ. F. Imhoof Blumer, τὸν δὲ χρόνον, ἂν καὶ μετὰ μεγάλης φειδωλίας ἔνεκα τοῦ ἀναγκαίου τῆς παρουσίας μου ἐν Ἀθήναις, παρέσχε μοι B. Διάταγμα ἐπιτρέψαν μοι τὴν ἐπὶ τρίμηνον μόνον ἀπουσίαν ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὸν ῥηθέντα σκοπόν.

Οὕτω δὲ ἐν ἔτει 1900 ἐπεχείρησα περιοδεῖαν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, καθ' ἣν, ἐσπευσμένως ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου ἐπὶ 115 ἡμέρας περιηγούμενος, κατῶρθωσα νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ μελετήσω, πλείστας τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν νομισματικῶν συλλογῶν τῆς Εὐρώπης, περιγράψας καὶ ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς καταλογίσας καὶ ἀποτυπώσας τὰ ἐν αὐταῖς Πτολεμαϊκὰ νομίσματα, πανταχοῦ δὲ καὶ πάντοτε τυχῶν ἀπεριορίστων εὐκολιῶν καὶ πάσης δυνατῆς βοήθειας καὶ συνδρομῆς ἐκ μέρους πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀγαπητῶν μοι συναδέλφων, πρὸς οὓς ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς μᾶλλον ἐνθέτους καὶ ἐγκαρδίους εὐχαριστίας μου.

Αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι αἱ ἐξῆς καθ' ἣν χρονολογικὴν σειρὰν ἐπεσκέφθησαν καὶ ἐμελέτησαν αὐτάς.

ΕΝ ΙΤΑΛΙΑ (α)

1. Ἡ ἐν Βρενδεσίῳ ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Giuseppe **Nervagna**.
2. Ἡ συλλογὴ τοῦ ἐν **Βαρίῳ** Museo archeologico provinciale.
3. Αἱ συλλογαὶ τοῦ ἐν **Βονωνίᾳ** (Bologna) Museo Civico.
4. Ἡ ἐν **Μοδένη** συλλογὴ Medagliere Estense.
5. Ἡ τοῦ ἐν **Πάρμα** Regio Museo.
6. Ἡ τοῦ ἐν **Μιλάνῳ** R. Gabinetto Numismatico ἐν Palazzo di Brera.
7. Ἡ τοῦ ἐν Μιλάνῳ ἐμπόρου ἀρχαιοτήτων Giulio **Sambon**.

ΕΝ ΕΛΒΕΤΙΑ

8. Ἡ ἐν Winterthur νέα ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ κ. **F. Imhoof-Blumer**. (Τὴν περίφημον παλαιὰν αὐτοῦ συλλογὴν ἐμελέτησαν ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου, οὗ νῦν εἶναι κτῆμα).
9. Ἡ τοῦ ἐν Winterthur Stadt Museum.

ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ (α)

10. Ἡ συλλογὴ τοῦ ἐν **Μονάχῳ** Königl. Münzkabinet.
11. Ἡ ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ ἐν Μονάχῳ κ. **Sattler**.
12. Ἡ τοῦ ἐν Μονάχῳ ἐμπόρου ἀρχαιοτήτων κ. Dr Eug. **Merzbacher**.
13. Ἡ τοῦ ἐν Μονάχῳ ἐμπόρου ἀρχαιοτήτων κ. Emil **Neustaetter** und C.

ΕΝ ΑΥΣΤΡΙΑ

14. Ἡ ἐν **Βιέννῃ** Αὐτοκρατορικὴ συλλογὴ τοῦ K. K. Museum.
15. Ἡ τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἀρμενιακοῦ Μοναστηρίου τῶν **Mechitaristen**.
16. Ἡ τοῦ ἐν Βιέννῃ ἰδρύματος **Schottenstift**.
17. Ἡ τῶν ἐν Βιέννῃ ἐμπόρων ἀρχαιοτήτων **Egger Brüder**.

ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ (β)

18. Αἱ συλλογαὶ τοῦ ἐν **Βερολίῳ** Königl. Münzkabinet.
19. Ἡ συλλογὴ τῆς ἐν **Ἄλλῃ** (Χάλλῃ) τῆς Πρωσσίας Königl. Universität.
20. Ἡ συλλογὴ τοῦ ἐν **Γόθᾳ** Herzogliches Münzkabinet.
21. Ἡ ἐν Βρουνσβίκῃ ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ τραπεζίτου κ. Arthur **Löbbecke**.

1. Διὰ παχέων γραμμάτων τυποῦται μόνον τὸ ὄνομα, ὑφ' ὃ δηλοῦται συντόμως ἐκάστη συλλογὴ ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν.

22. Ἡ τοῦ ἐν **Βρουνσβίκῃ** Herzogliches Münzkabinet.
23. Ἡ τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ **Consul Weber** (Edm. F.)

ΕΝ ΔΑΝΙΑ

24. Ἡ τοῦ ἐν **Κοπεγχάγῃ** Βασιλ. Νομισ. Μουσείου.
25. Ἡ τοῦ ἐν Κοπεγχάγῃ δημοτικοῦ συμβούλου κ. **Philippsen**.

ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ (γ)

26. Ἡ ἐν **Ὁσναβρούκῃ** ἐν τῷ Stadts Museum πλουσιωτάτη συλλογὴ τοῦ Dr. **Schledehaus**.

ΕΝ ΟΛΛΑΝΔΙΑ

27. Ἡ ἐν Ἀμστελοδάμῳ συλλογὴ τοῦ κ. **J. P. Six**.
28. Ἡ ἐν **Ἀμστελοδάμῳ** συλλογὴ τῆς Β. Ἀκαδημίας.
29. Ἡ ἐν **Χάγῃ** συλλογὴ τοῦ Königl. Münzkabinet.
30. Ἡ ἐν Χάγῃ ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ κ. **Gookoop**.
31. Ἡ ἐν **Leyden** συλλογὴ τοῦ Πανεπιστημίου.

ΕΝ ΒΕΛΓΙΩ

- 32—34. Αἱ ἐν **Βρυξέλλαις** συνηνωμέναι συλλογαὶ τῆς Collection du Musée National, τοῦ βαρῶνου **Hirsch** καὶ τοῦ κόμητος **Du Chastel**.
35. Ἡ ἐν Βρυξέλλαις συλλογὴ τοῦ ἐμπόρου ἀρχαιοτήτων **Ch. Dupriez**.

ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ

36. Αἱ ἐν **Παρισίοις** συλλογαὶ τοῦ ἐν τῇ Bibliothèque Nationale τῆς Γαλλίας Cabinet des Médailles.
37. Ἡ αὐτιόθι συλλογὴ τοῦ Δουκὸς **de Luynes**.
38. Αἱ συλλογαὶ τῶν περιφήμων ἐμπόρων ἀρχαιοτήτων κ. κ. **Rollin et Feuardent**.
39. Ἡ συλλογὴ τῆς ἐμπόρου ἀρχαιοτήτων κυρίας **Ve Serrure**.

ΕΝ ΙΤΑΛΙΑ (β)

40. Ἡ ἐν **Τουρίῳ** βασιλικὴ συλλογὴ Medagliere del Re (**MR**).
41. Ἡ ἐν **Τουρίῳ** συλλογὴ τοῦ Regio Museo (**MA**).
42. Ἡ ἐν **Φλωρεντίᾳ** συλλογὴ R. Museo Archeologico.
43. Ἀσήμαντοι συλλογαὶ τινες ἐν **Ῥώμῃ**. (Ἡ τοῦ Βατικανοῦ ἦτο τότε ἀπρόσιτος).
- 44.—45. Αἱ ἐν **Νεαπόλει** συλλογαὶ τοῦ Museo Nazionale (**MN**) καὶ Museo Sant' Angelo.

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

- 46-50. Εἰς ταύτας προσθετέαι αἱ ἐν **Ἀθήναις** ἐξῆς συλλογαί, αἱ νῦν πᾶσαι συγκεκεντρωμέναι καὶ συγκατατεταγμέναι εἰς μίαν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσεῖῳ, ἐφ' ὧν, ὡς ἤδη εἶπον, ἐστηρίχθη κατ' ἀρχὰς ἡ ἐργασία μου :

Συλλογὴ Ἰωάννου Δημητρίου	=	' <i>Αθήναι</i> , Δ.
'Αρχαία Ἐθνικὴ Συλλογὴ	=	» Ε. Σ.
Συλλογὴ τοῦ Ἐθνικ. Πανεπιστημίου	=	» Π.
'Αρχαία Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας	=	» Α. Ε.
Δωρεὰ Τσιβουράκη	=	» Τσιβ.

Δυστυχῶς ὁ χρόνος δέν μοι ἐπέτρεψε νὰ ἐπισκεφθῶ ἐγὼ αὐτὸς καὶ τὰς ἐν Ἀγγλίᾳ, Αἰγύπτῳ καὶ Ῥωσίᾳ συλλογὰς. Τὴν σπουδαίαν ὁμως ταύτην ἔλλειψιν ἀνεπλήρωσα ὡς ἑξῆς:

Διὰ τὴν ἐν *Λονδίνῳ* (51) μεγάλην συλλογὴν τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸν ἀριστον νομισματικὸν κατάλογον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (BMC) ὑπὸ Roole, πλῆθος ἐκμαγείων καὶ μάλιστα πάντων τῶν νομισμάτων τῶν προσκτηθέντων μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1883 δημοσίευσιν τοῦ καταλόγου, ὡς καὶ πλείστας σημειώσεις καὶ πληροφορίας ἅς μετὰ μεγίστης προθυμίας καὶ εὐγενείας παρέσχον μοι οἱ εὐγενεῖς καὶ σοφοὶ συνάδελφοί μου διευθύνται τοῦ Μουσείου τούτου.

Ἐπίσης ἐκ τῆς ἐν Λονδίνῳ σπουδαίας ιδιωτικῆς συλλογῆς τοῦ **Sir Dr. Weber** (52) ἔλαβον παρὰ τοῦ κτήτορος αὐτῆς καὶ σεβαστοῦ μοι φίλου πλῆθος ἐκμαγείων, μάλιστα δὲ τῶν νομισμάτων ἐκείνων, ὧν ὅμοια στερεῖται τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

Ἐκ δὲ τῆς ἐν *Ὁξφόρδῃ* (Ὁξωνία) (53) συλλογῆς τῆς Βονδληϊανῆς Βιβλιοθήκης ἔλαβον παρὰ τοῦ φίλου καθηγητοῦ κ. Ch. Oman ἐκμαγεῖα τῶν νομισμάτων ἐκείνων, ὧν ὅμοια στερεῖται τὸ Μουσεῖον τοῦ Λονδίνου.

Διὰ δὲ τὴν ἐν *Κανταβρυγία* συλλογὴν **Leake** (54) ὑπ' ὄψιν εἶχον μόνον τὸν ἐν τοῖς Num. Hellenica τοῦ Leake καλὸν κατάλογον.

Τέλος τῶν νομισμάτων τῆς ἐν *Γλασκώβῃ* (55) τῆς Σκωτίας σπουδαιοτάτης συλλογῆς Hunter ἔλαβον παρὰ τοῦ σοφοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς κ. G. Macdonald κατ' ἀρχὰς μὲν συνοπτικὸν κατάλογον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καταλόγου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, ὡς καὶ μέγα πλῆθος ἐκμαγείων, εἶτα δέ, μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ καταλόγου μου οὗ ἔπεμψα ἀντίτυπον τῷ κ. Macdonald, σημειώσιν αὐτοῦ ἀκριβῆ τῶν ὀλκῶν καὶ παντὸς ἄλλου στοιχείου, ὅπερ ἠγγνόουν ὅτε συνέτασσον τὸν κατάλογον. Ταῦτα δὲ προσέθηκα ἐν τῷ συμπληρώματι.

Ἐκ τῆς ἐν *Πετροπόλει* (56) συλλογῆς τοῦ Ermitage ἔλαβον παρὰ τοῦ κ. Markoff ἐκμαγεῖα μετὰ τῶν ὀλκῶν πάντων τῶν σπανίων ἢ σπουδαίων νομισμάτων, ἰδίως δὲ ἐκείνων ὧν ὅμοια δὲν σημειοῖ ὁ κατάλογος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου.

Τῶν δὲ ἐν *Αἰγύπτῳ* συλλογῶν τῆς μὲν τοῦ Μουσείου *Ἀλεξανδρείας* (57) ἔλαβον παρὰ τοῦ ἀκαμάτου καὶ προθυμοτάτου φίλου μου καὶ διευθυντοῦ αὐτῆς κ. Dutilh ἀκριβῆ συνοπτικὸν κατάλογον (δημοσιευθέντα ἤδη ἐν τῷ ἐμῷ Journal Inter. d'Arch. Num. Τόμ. III, 1900, p. 1-28) ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καταλόγου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, μέγα πλῆθος ἐκμαγείων καὶ τέλος παντὸς εἶδους πολυτίμους συμπληρωτικὰς πληροφορίας.

Ἐκ δὲ τῆς ἐν *Καῖρῳ* πλουσιωτάτης συλλογῆς τοῦ κ. **G. Dattari** (58) ἔλαβον ἐκμαγεῖα, χάρτινα ἀποτυπώματα, καὶ τὰς ὀλκὰς πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν νομισμάτων, ἐχρησιμοποίησα δὲ ταῦτα κατὰ τὸ δυνατόν πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ καταλόγου μου καὶ μετ' αὐτήν, παραλιπὼν μόνον τὰ πολυάριθμα νομίσματα ἐκεῖνα, ὧν εἶχον ἤδη ὑπ' ὄψιν ἐξ ἄλλων συλλογῶν πλείστα ὅμοια. Τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξα καὶ ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ Μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας.

Παρὰ τῶν αὐτῶν κ. κ. Dattari καὶ Dutilh ἔλαβον ἐκμαγεῖα, ἀποτυπώματα, σημειώσεις ὀλκῶν κτλ. πλείστων ἄλλων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων εὐρισκομένων ἐν Αἰγύπτῳ ἐν διαφόροις ἄλλοις συλλογαῖς ἢ προσερχομένων ἐκ μεγάλων εὐρημάτων γενομένων ἐσχάτως ἐν Αἰγύπτῳ.

Παρὰ δὲ τῶν κ. κ. Rollin et Feuardent ἔλαβον πολυτίμον χειρόγραφον κατάλογον εἰς μέγα 4^{ον} τῆς πλουσιωτάτης συλλογῆς Αἰγυπτιακῶν νομισμάτων τοῦ κόμητος **Strogannof** (59), συγγραφέντα γαλλιστί, ἐν ἔτει 1887, ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἑλληνοδόκτωρος Δ. Οἰκονομοπούλου, ἀρίστου γνώστου τῆς Νομισματικῆς τῶν Πτολεμαίων. Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ ἐν σελ. 1-34, περιγράφονται 483 Πτολεμαϊκὰ νομίσματα καὶ ἐν σελ. 35-251 ὑπ' ἀρ. 484-3789 Ἀλεξανδρινὰ αυτοκρατορικὰ καὶ τῶν Νομῶν νομίσματα. Μέγα μέρος τῶν νομισμάτων τούτων εὐρίσκεται νῦν ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις συλλογῇ τοῦ **I. Δημητρίου**, τὰ πλείστα δὲ τῶν λοιπῶν εἶδον παρὰ τοῖς κ. κ. Rollin et Feuardent. Πλείστων ἄλλων μικρῶν

ιδιωτικῶν ἐφημέρων συλλογῶν, κυρίως ἐν Ἑλλάδι ἢ καὶ ἀλλαχοῦ εὐρισκομένων, ὧν ἐγὼ αὐτὸς περιέγραψα τὰ νομίσματα, μνείαν εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης μόνον ἐν τῷ καταλόγῳ.

Μετὰ τὴν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης φρονῶ ὅτι οὐδεμία ἀξία λόγου συλλογὴ διέφυγε τὴν ἐξέτασίν μου καὶ ὅτι κατήρτισα οὕτως ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τῶν πρωτοτύπων ἀληθῆς Corpus τῆς Νομισματικῆς τῶν Πτολεμαίων.

Εἰς τοῦτο προσέθηκα καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων ἀπειρῶν τῆς νομισματικῆς τῶν Πτολεμαίων καταλόγων καὶ παντοειδῶν μελετῶν μόνον τὰ νομίσματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἠδύναντο μετ' ἀσφαλείας νὰ παραληφθῶσι καὶ ἅτινα, ὡς γνωστόν, εἶναι ἐλάχιστα. Ἀληθῶς ἔνεκα τοῦ στερεοτύπου τῶν ἐπιγραφῶν, τύπων, χρονολογιῶν καὶ ὀγκῶν, τῶν πλείστων τῶν νομισμάτων πάντων τῶν Πτολεμαίων εἶναι ἀδύνατον νὰ διακρίνη τις καὶ ἐκ τῆς ἀρίστης περιγραφῆς, ἣν δὲν συνοδεύει ἀρίστη εἰκὼν, περὶ τίνος ἀκριβῶς νομίσματος πρόκειται, ὅπερ καθιστᾷ ἐντελῶς ἀδύνατον τὸν καταλογισμὸν τῶν πλείστων τῶν ἤδη δημοσιευθέντων ἐν καταλόγοις νομισμάτων. Οὐχ ἤττον ὁ ἀναγνώστης εὐρίσκει κατωτέρω κατάλογον τῶν βιβλίων, ὧν ἐξήτασα τὰς περιγραφάς, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάχιστα σχετικῶς νομίσματα παρέλαβον, ὡς εἶπον, ἐν τῷ καταλόγῳ μου, σημειώσας μάλιστα δι' ἐνὸς ἀστερίσκου ἐκεῖνα, περὶ τῆς ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῶν ὁποίων δὲν δύναμαι νὰ ἐγγυηθῶ, ὡς μὴ ἐντυχῶν ἐτέροις ὁμοίοις ἐν ἄλλαις συλλογαῖς. Τινῶν τῶν σπουδαιότερων συλλογῶν, ὧν πρότερον ἐδημοσιεύθησαν κατάλογοι, προσέθηκα παρὰ τὰς ἐμὰς περιγραφάς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν καταλόγων, ὑφ' οἷς περιγράφουσι τὰ αὐτὰ νομίσματα, μεταχειρισθεῖς χάριν συντομίας πρὸς δήλωσιν τοῦ μὲν ἐκδοθέντος καταλόγου τῆς συλλογῆς I. Δημητρίου ὑπὸ Feuardent τὰ σημεῖα FCD, τοῦ δὲ ὑπὸ Poole συγγραφέντος καταλόγου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου τὰ σημεῖα BM^c, τῆς δὲ ὑπὸ Mionnet Description καὶ Supplément τῆς συλλογῆς τῶν Παρισίων κτλ. τὰ σημεῖα Mⁱ καὶ Mⁱ Sⁱ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, συμφώνως ταῖς συνηθείαις τῶν νῦν νομισματολόγων.

Συγχρόνως τῇ συντάξει τοῦ καταλόγου προέβην εἰς τὴν λεπτομερῆ μελέτην πασῶν τῶν περὶ τοῦ Κράτους τῶν Πτολεμαίων ἱστορικῶν πηγῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ σχετίζονται πρὸς τὰ νομίσματα

καὶ ἐφ' ὅσον ἠδυνάμην νὰ φωτισθῶ ὑπ' αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ ἔργον μου. Ἐθεώρησα ὁμῶς περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω ἐν αὐτῷ τὰ περὶ τῆς βασιλείας ἐνὸς ἐκάστου τῶν Πτολεμαίων ἱστορικῶς πασίγνωστα παντὶ εὐπαιδευτῷ ἀναγνώστη, διότι τὸ ἐναντίον, ὅπερ καὶ κατ' ἀρχὰς καὶ σχεδὸν μέχρι τέλους ἐσκόπουν καὶ ἐν χειρογράφῳ συνετέλεσα, ἤθελε μεγάλως ἐξογκῶσει τὸ παρὸν ἔργον. Σημειῶ ἐν τούτοις ὅτι ἐκ τῶν ἔργων τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὑπ' ὄψιν εἶχον κυρίως τὰ βιβλία τῶν J. P. Mahaffy, The Empire of the Ptolemies, London 1895 καὶ Max L. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer, Berlin 1897.

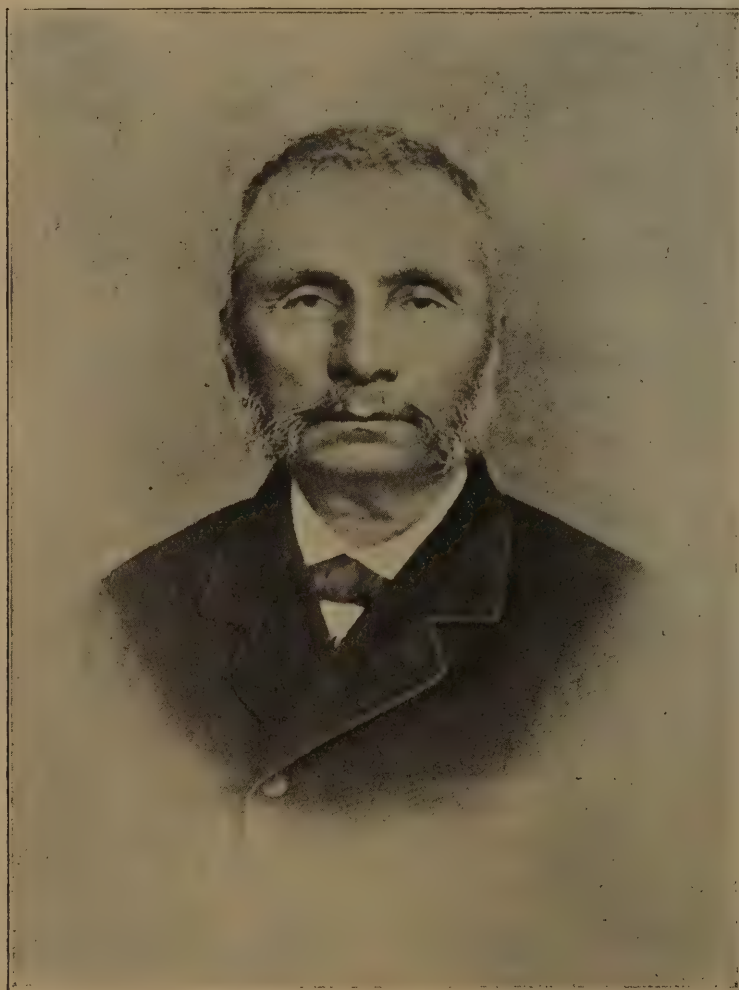
Τὸ οὕτως ἀποτελεσθὲν ἔργον δημοσιεύω νῦν μετὰ πάσης τῆς ἐν Ἑλλάδι δυνατῆς τυπογραφικῆς τελειότητος τοῦ ἀρίστου τῶν τυπογραφείων καὶ μετὰ πλήθους φωτοτυπικῶν πινάκων δυναμένων κάλλιον παντὸς ὑπομνήματος, περιγραφῆς ἢ σχολίου νὰ εἰκονίσωσι τὰ κύρια καὶ δευτερεύοντα χαρακτηριστικὰ ταύτης τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δυσκόλου σειρᾶς.

Τὴν δαπάνην τοῦ τε κειμένου καὶ τῶν πινάκων κατέβαλε μετ' ἄκρας προθυμίας καὶ ἀφειδέστατα ἐν τῶν εὐγενεστέρων τέκνων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ *Γρηγόριος Γ. Μαρασλῆς*, ἀρχαῖος δήμαρχος τῆς ἐν Ῥωσίᾳ Ὀδησοῦ καὶ μυστικοσύμβουλος τῆς A. A. M. τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ῥωσιῶν, ἦτοι ὁ ὄλβιος ἐκεῖνος Μαικήνας, εἰς ὃν πλὴν ἀπείρου ἄλλου πλήθους μεγαλοπρεπῶν καὶ αὐτόχρημα βασιλικῶν φιλανθρωπικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν δωρεῶν ὀφείλομεν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες τὴν δημοσίευσιν ὀλοκλήρου βιβλιοθήκης ἔργων πρωτοτύπων ἢ ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει, ὧν μεταξὺ καὶ ἡ τῆς «Ἱστορίας τῶν νομισμάτων» τοῦ σοφοῦ B. V. Head. Ὁ κ. Μαρασλῆς τόσον πεφωτισμένον ἐνδιαφέρον ἔδειξεν ὑπὲρ τοῦ παρόντος ἔργου, ὥστε οὐχὶ μόνον οὐδεμιᾶς ἐφείσθη δαπάνης πρὸς τελειότεραν αὐτοῦ δημοσίευσιν, ἀλλὰ καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν εἰς τὸ νὰ δημοσιεύσωμεν αὐτὸ ὅσον

1. Οἱ πίνακες οὗτοι δὲν εἶναι πάντοτε ἄψογοι. Ἄλλ' ὁ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ ποιότητων τῶν ἐκ πλείστων Μουσείων ληφθέντων ἐκμαγείων γνωρίζων δὲ καὶ τὰς φοβεράς δυσχερείας ἃς παρουσιάζει ἡ λεπτοτάτη ἐργασία τῆς φωτοτυπικῆς ἐκδόσεως οὕτω ποικίλων καὶ διαφόρου διατηρήσεως νομισμάτων, ἐλπίζω ὅτι θὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὸ μετ' ἀτρίτων κόπων καὶ φροντίδων καὶ μετὰ προσπαθείας πλείστων ἐτῶν ἐπιτευχθὲν ἀποτέλεσμα.

ἂν ἠθέλομεν ἐκτενέστερον καὶ πολυτελέστερον. Οὐδεμίαν δὲ ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι πλὴν τῶν συμπατριωτῶν μου σύμπαντες οἱ συνάδελφοί μου ἄλλοδαποὶ ἐπιστήμονες μεγίστας θὰ ὁμολογήσωσι τῷ κ. Μαρασλῇ χάριτας ἐπὶ τῇ γενναίᾳ ταύτῃ πράξει, ἣτις καθιστᾷ τὸν σπουδαιότατον θησαυρὸν τῶν Πτολεμαίων κοινὸν καὶ εὐπρόσιτον κτῆμα παντὸς ἐπιστήμονος. Ἐγὼ δὲ ἰδιαίτερος χαίρω νῦν, λησμονῶν τοὺς ἀτρύτους κόπους οὓς ἐπὶ μακρὰ ἔτη κατέβαλον χάριν τοῦ ἔργου τούτου, ὅτι ἡ παροῦσα ἐπίπονος ἑλληνικὴ ἐργασία, πρὸς

ἦν ὡς βάσις ἐχρησίμευσεν ἢ πρὸς τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἡγεμονικὴ ἀληθῶς νομισματικὴ δωρεὰ ἐτέρου Ἑλληνος ἀνδρός, ἢ τοῦ ἀοιδίμου Ἰωάννου Δημητρίου, ἐκδίδεται νῦν δαπάνῃ ἄλλου ἐπίσης μεγαθύμου καὶ εὐγενοῦς τέκνου τῆς φίλης πατρίδος μου, ἣτις, ὡς πολλάκις ἤδη δι' ἔργων τρανῶς ἀπέδειξεν, ἐν τῶν πρωτίστων καθηκόντων ἀπέναντι ἑαυτῆς καὶ τοῦ συγχρόνου πεπολιτισμένου κόσμου θεωρεῖ τὴν διαφύλαξιν καὶ μελέτην τῶν μνημείων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ο ΕΚ ΛΗΜΝΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ

- Akerman (J. Y.)*.—A Numismatic Manual. London 1840 p. 126-127.
- Catalogue d'une partie de la coll. de médailles du Chevalier Horta. Londres 1839 p. 32-34 n° 455-478.
- Alexander von Hessen (Prinz)*.—Catalog einer Sammlung antiker Münzen aus der Hinterlassung des sel. Prinzen Alexander von Hessen (Cat. de vente). Frankfurt a. M. 1889 (Hamburger) S. 18 n° 352-358.
- Ambrosoli (Solone)*.—Monete Greche, Milano 1899 (Manuali Hopli) p. 256-259.
- Arigoni (Onorio)*.—Numismata quaedam cujuscunque formae, et metalli Musei Honorii Arigonii Veneti. Tomus III. Tarvisii 1845. Nummi Phœnicii, Tab. I, 1, 4, II, 1-13 (Marathus avec portraits des Ptolémées).
- Ashburnham (The Earl)*.—Catalogue of the collection of coins from the *Thomas; Northwick, Addington and Wigan* collections, and other sources. London 1895 p. 35-37 n° 228-240.
- Aufleger (Otto)*.—Verzeichniss griechischer Münzen meist aus dem Kgl. Münzkabinet zu München in galvanoplastischen Nachbildungen. München 1883 p. 166, n° 166-176. Taf. VII, 5-6.
- A*** (D. G. de)*.—Catalogue de médailles grecques et romaines, composant la collection ayant appartenu à M. D. G. de A*** (Cat. de vente), Octobre 1867. Paris (Rollin et Feuardent) 1867 p. 38-39, n° 251-257.
- A nobleman*.—Catalogue of a collection of Greek coins, the property of a *nobleman*. London (Sotheby) 1885 p. 5, 27-28.
- Ἀνόνημος*.—Catalogue of the collection of Greek coins of a late collector. Many selected from the following well-known collections: Wigan, Bompois, de Quelen, Comte de Duchastel, Billoin, Carfrae, the Earl of Ashburnham, Sir Edward H. Bunbury, Montagu, etc. Auction Sotheby. London, May 1900 pl. IX et X.
- Collection des antiquités grecques et romaines provenant de Naples. Paris 1901 p. 84, n° 404.
- Aegyptische Denkmünze (Pharao Ramses?): Num. Zeit. 1851 n° 6.
- Dissertation sur une médaille d'Antoine et Cléopâtre, rapportée dans les commentaires de Tristan: Hist. de l'Acad. des Belles-Lettres. T. V, p. 256-262.
- Dissertation sur deux médailles grecques, l'une de Cléopâtre. Ib. Tom. VI p. 437 sqq.
- Numismata Cimelii Caesarei Regii Austriaci Vindobonensis. Pars I Vindobonae 1755 p. III et p. XXXV. Tab. VIII.
- Numismatum antiquorum Sylloge ex Cimeliario editoris (Fountain? Wren?). Londini (apud Davidem Mortier) 1708. Tab. I-II.
- Catalog der reichhaltigen Sammlung Griechischer und Römischer Münzen eines bedeutenden Sammlers in Norddeutschland u.s.w. Frankfurt a. M. 1890 (vente d'Octobre) Hamburger. S. 45, n° 1079-1101.

- Babelon (Ern.)*.—Ptolémée Soter et Seleucus Nicator: Rev. Num. 1883 p. 133-138 pl. IV, 1.
 — Cyrène sous les Ptolémées: Rev. Numismatique 1885 p. 399-340 = Mélanges Numism. I p. 43-44.
 — Marathus: Rev. Num. 1888 p. 497-528 = Mélanges Numism. I p. 86-117.
 — Aradus: Rev. Num. 1891 p. 283-314 et p. 402-432 = Mélanges I p. 219-282.
 — Les monnaies et la chronologie des rois de Sidon: Bull. de Corresp. Hell. t. XV, 1891 p. 293-320 = Mélanges Numis. I. p. 312-315
 — Monnaies satrapales en Égypte: Rev. Num. 1892 p. 277 etc. = Mélanges Numism. II p. 94-106.
 — Les grands médaillons de Bérénice II Evergète: Mélanges numismatiques. Sér. II 1893 p. 1-8, fig.
 — Inventaire sommaire de la collection Waddington. Paris 1898 N°s 1648-1649, 4835-4836, 7447-7448.
 — Traité des monnaies grecques et romaines. Tom. I. Paris 1901.
- Babington (Ch.)*.—Brief notice of a gold octadrachm of Arsinoe, struck at Tyre: Num. Chron. V, 1865 p. 189-190.
- Bain (Alex.)*.—Catal. de la collect. Alex. Bain (vendue à Londres le 11 Juillet 1901 chez Sotheby-Wilkinson and Hodge).
- Balmano (A.)*.—Cat. de vente chez Sotheby-Wilkinson. Londres 7, VII 1898.
- Barthélemy (A. de.)*.—Nouveau manuel de numismatique ancienne. Paris 1890. Seconde édition, p. 367-371.
- Barucchi*: Sopra una moneta greco-egizia del R. Museo di antichità, attribuita a Cleopatra moglie di Tolomeo V Epifane: *Accad. di Torino* cl. di scienze morali, storiche etc. XXXIX, 1836 p. 15 (vgl. Friedlaender, Repertorium S. 365).
- Baudelot (Ch. César.)*.—Histoire de Ptolémée Aulète. Paris 1698 in 8° figures.
- Bayer (Théoph. Sigefr.)*.—Numi duo Ptolemaei Lagidae explicati (dans l'*Historia regni Graecorum Bactriani*, du même auteur); Petropoli 1738 in 4° IV p. 246-258.
 — Opuscula ad historiam antiquam, chronologiam, geographiam et ad rem numariam spectantia. Halae in 8° 1770 p. 14-23.
- Bégerus (L.)*.—Thesaurus Brandenburgicus selectus: sive gemmarum et numismatum Graecorum in cimeliarchio electorali Brandenburgico elegantiorum series, commentario illustratae. Coloniae Marchicae 1696. Tom. I p. 261-263.
- Belloto (Girolamo.)*.—Sopra una medaglia di Cleopatra: Atti eruditi della società Albrizziana. I part. antiq. p. 54-60.
- Bendinck (C^{ssu} de.)*.—Catalogue d'une collection de médailles antiques. Amsterdam 1787 Tom. I p. 30-40. Tom. I, gravures p. 2.
- Bentinck.*—(Voyez Vendamme).
- Bergman (E. von.)*.—Die Anfänge des Geldes in Aegypten: Numismatische Zeitschrift V 1875 p. 161-180.
- Bianconius (Hier.)*.—Catalogus numorum veterum. Bononiae 1827 p. 81-82.
- Billoin.*—Collection Billoin. Médailles Grecques autonomes (Cat. de vente). Paris 1886, p. 100-104 n° 936-970.
- Blancard (Louis.)*.—Valeur comparée des talents grecs au 1er siècle de notre ère. Talent égyptien: Annuaire de la Société française de numismatique et d'archéologie. Paris. Tom. IX 1885 p. 321-323.
- Blanchet (Adrien.)*.—Monnaies ou tessères ptolémaïques de porcelaine: Rev. Numism. IX 1891 p. 233 fig.
 — Les monnaies grecques. Paris 1894 p. 104-105 pl. X, 5; XI, 4-5.
 — Monnaie d'alliance de Naucratis et d'Alexandrie en Égypte: Bull. Internat. de Numism. tom. II (1903) p. 4.
- Blond (Abbé Le.)*.—Observations sur quelques médailles du cabinet de M. Pellerin. 2me édit. Paris 1823 p. 7-11, pl. I, 2 (Ptolémée VIII, roi d'Égypte).
- Blumenau (F. W.)*.—Beschreibung von Egypten. Halle 1793, in 8°.
- Bompois.*—Collection F. Bompois. Médailles Grecques autonomes (Cat. de vente). Paris 1882 p. 173-176 n° 2020-2060 et p. 179 n° 2090-2091.
- Borell (H. P.)*.—Notice sur quelques médailles grecques des rois de Chypre. Paris 1836 p. 58-72 (Menelaus), p. 73-75 (Nicoclés).
 — Restitution to the city of Ephesus (when called Arsinoe) of the coins hitherto attributed to Arsinoe, in Cyrenaica, and to

- Arsinoe, in Cilicia: Num. Chron. II (1839-1840) p. 171-176
- Boubier (J. de).*—Lettre à Mr de Boze avec la réponse de ceci au sujet d'une médaille singulière de Cléopatre avec ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΟΣΣΑΝ ΣΩΤΕΙΡΑ: Hist. de l'Acad. des Belles Lettres T. IX p. 163 sqq.
- Boyne (W. M.).*—Cat. de vente chez Sotheby-Wilkinson. Londres 21, I 1896.
- Bowen (E. L.).*—Catalogue of Grec etc. coins. London (Sotheby) 1868 p. 54 n° 571-575 et p. 69-70 n° 767-777.
- Brummeri.*—Recensio Graecorum aliorumque veterum numorum. Heidelberg 1836 p. 27-29 n° 128-136.
- Bulow (Joh. v.).*—Fortegn. over Samling. Kopenhagen 1829 p. 20, 67.
- Bunbury (E. H.).*—'Ev Smith Dictionary of Greek and Roman Biography p. 121-627.
- Burton.*—Observations on a coin of Cleopatra and Mark Anthony with the title of ΘΕΑ ΝΕΩΤΕΡΑ: Num. Chron. I 1839 p. 198.
- Carfrae (Rob.).*—Catalogue of the coll. of greek coins, the property of R. Carfrae (d'Edimbourg) 1894. Londres.—Prix de la vente de cette collection: Rev. Num. 1894 p. 363 n° 341-345.
- Caron (Emile).*—Collections du Musée de Ghiseh, notes de voyage: Annuaire de la Société française de Numismatique. XVIII, 1894 p. 153-160.
- Caronni (F.).*—Manuale doctrinae numorum veterum. Romae p. 50-52.
- Musei Hedervarii in Hungaria numos antiquos Graecos et Latinos descripsit C. M. Wickzey. Vindobonae 1814, I p. 301-305 n° 6362-6459 et p. 329 n° 7083-7085.
- Cavedoni.*—Lezioni elementari di numismatica antica. Roma 1808 p. 81. Tab. VI, 17.
- Osservazioni sopra i principali tipi delle monete de' Tolomei e di altre d'Egitto: Giorn. Scientif. Letter. di Perugia, 1837 n° 37 et 38 p. 172 187 et p. 207-218.
- Spicilegio numismatico. Modena 1838 p. 298.
- Chabas (F.).*—Recherches sur les poids, mesures et monnaies des anciens Égyptiens: Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1re série IX 1re part. 1878 in 4e p. 65-110.
- Chaix (Eug.).*—Description de 1100 monnaies impériales grecques et coloniales latines. Paris 1889 p. 143. u° 981-982.
- Chambré (Général).*—Catal. de vente de sa collection. London (Sotheby) 1877, N° 156.
- Chassinat (E.).*—Une monnaie d'or à légendes hiéroglyphes trouvée en Égypte, 1901.—Journal Internat. d'Arch. Numism. IV (1901) p. 169 (Svoronos).
- Cohen (H.).*—Description des médailles grecques, romaines etc. composant le cabinet de feu M. Badingts de Laborde (cat. de vente). Paris 1869 p. 48-49, n° 542-547.
- Description des médailles grecques composant la collection de M. T. Greau (cat. de vente). Paris 1867 p. 238-246 n° 2812-2924. [«L'extrême difficulté de faire concorder entre elles les classifications des divers savants qui se sont occupés des médailles des rois d'Égypte, m'en fait adopter une qui n'a aucune prétention à la science, mais qui, ne cherchant à rien expliquer, aura l'avantage au moins d'être exempte d'erreurs (!)»] — (Prix de cette vente: Rev. Num. 1869-70 p. 145 et s.).
- Combe (C.).*—Nummorum veterum populorum et urbium qui in Museo G. Hunter adservantur descriptio figuris illustrata. London 1782 p. 123, 42. T. 23, 24.
- Veterum populorum et regum numi qui in Museo Britannico adservantur. Londini 1814 p. 234-237.
- Coronel.*—Catal. de vente. Ch. Dupriez, Décembre 1900 p. 9, pl. I, 59.
- Corvey.*—Catalogus numismatum tam Graecorum quam Romanorum. Gottinguae 1754 p. 7-8 n° 32-37.
- Coster (L. de).*—'Idè Meynaerts.
- Courtin.*—Collection de M. Louis Courtin. Antiquités recueillies en Syrie (cat. de vente). Paris 1896 p. 52, 415-420, pl. IX.
- Cousinéry.*—Quatrième lettre à M. Rostan sur le monument de Rosette. Système monétaire de la dynastie des Lagides: Magasin encyclopédique de Millin. Paris 1810, I p. 281-309 II p. 5-40 planche.
- Crignon de Montigny.*—Catalogue de médailles grecques etc. Paris 1880 (cat. de vente) p. 28, 262-263.

- Damme (van).* 'Iðè Westreenen.
- Dattari (G.).*— Lettre à M. J. Svoronos sur la pièce d'or à légendes hiéroglyphes: *Journal Inter. d'Arch. Numis.* IV (1901), p. V. p. 157-160.
- The gold exagium with hieroglyphs. *ib.* 165-166.
- Depoletti (Luigi).*— Catalogo delle monete greche etc componenti la collezione di L. D. Roma 1882. Parte seconda n° 3530-3535.
- Delgado (D. Ant.).*— Catalogue des monnaies et des médailles antiques etc. composant le cabinet numismatique de feu M. G. D. de Lorichs. Madrid 1857 p. 135-136 n° 1979-1994.
- Deveege (Ol.).*— Catalogus numorum veterum graec. et romanorum quos olim possiderat Nic. Abildgaard. Havniae, 1842 p. 28-29 n° 354-376.
- Dieudonné (A.).*— Ptolémaïs - Lebedus: *Journal Inter. d'Arch. Num.* V (1892) p. 61-70 pl. IV.
- Dompierre de Chaufepié (H. T. de).*— Griechsche munten in historische orde gerangschikt. Haarlem 1901 voyez p. 15-16, 20-21, pl. X, XIII - XIV.
- Dressel (H.).*— *Zeitsch. für Numism.* XXI, S. 233-234. Taf. VI, 8-9.
- Altgriechischer Münzfund in Egypten: *Zeit. für Numism.* XXII, S. 231-258.
- Drexler (Dr. W.).*— Der Isis-und Sarapis-Cultus in Kleinasien: *Num. Zeit.* XXI (1889) S. 1-234 et 385-392.
- Drummond (John).*— Catalogue of the collection Dr. London (Sotheby) 1864 n° 107-109.
- Duane (Mathew).*— Coins of the Seleucidae, Kings of Syria. London 1803 p. 36 pl. IV; p. 66 pl. VIII; p. 123 pl. XX et p. 179-198.
- Duchalais (A.).*— Restitution à Ephèse et à l'Égypte de cinq monnaies autrefois classées à Arsinoé de Cyrénaïque et à Eleusa de Cilicie: *Rev. Num.* 1848 p. 245-256 pl. XIII.
- Restitution à Ptolémaïs de Pamphylie et à Ptolémée, roi d'Égypte, de deux pièces de bronze attribuées à Ptolémaïs de Cyrénaïque: *Rev. Num.* 1848 p. 256-266 pl. XIII.
- Domination des Lagides en Égypte: *Rev. Num.* 1851 p. 88 (pl. XVI n° 6 de 1850) et p. 96-97.
- Duchastel.*— Collection de M. le Comte de Duchastel. Médailles grecques et romaines. (catalogue de vente). Paris 1889 p. 18-19 n° 107-112.
- Dundas (Sir David).*— Catalogue of the cabinet of Greek coins. London (Sotheby) 1877 n° 34-40.
- Dupré (Prosper).*— Description des médailles grecques composant le cabinet de feu M. P. D. (cat. de vente). Paris 1867 p. 64-66 n° 344-355.
- Prix de vente de la collection Dupré: *Rev. Num.* 1867 p. 355-492.
- Dupriez (Ch.).*— Vente en Février 1902. Monnaies, jetons et médailles. Bruxelles n° 7-11 pl. I, 7.
- Dura (Raf.).*— (Catal. de ventes) 4° Catalogo del Museo Borghesi. Monete greche e byzantine. Milano 1881 p. 131-132.
- Durazzo (Marchese G.).*— Collezione. Monete. Genova 1896 p. 101-103 n° 1376-1398.
- Dutilh (E. D. J.).*— Notes sur les tétradrachmes d'Alexandre III le Grand que l'on trouve en Égypte: *Annuaire de la Soc. franç. de Numism.* 1895 p. 73-92.
- Monnaies de Sidé et d'Égypte; trois importantes trouvailles de monnaies: *Journal Intern. d'Arch. Numism.* I 1898 p. 148-156 (plus de 1000 pièces de Ptolémée A' au type de Pallas Promachos p. 153-156).
- Études alexandrines: La statue de Bérénice II au Musée gréco-romain d'Alexandrie. Monnaie d'Oasis d'Ammon: *Journal Intern. d'Arch. Num.* I 1898 p. 433-442.
- Deux têtes ptolémaïques en marbre, Ptolémée IV Philopator et Arsinoé III sa femme: *Journal International d'archéol. numismatique* III 1900 p. 313-315, 2 pl. phototypiques.
- Historique des collections numismatiques du Musée gréco-romain d'Alexandrie: *Journal Intern. d'Arch. Num.* III 1900 p. 4-36.
- Vestiges de faux monnayages antiques à Alexandrie ou ses environs: *Journal Inter. d'Arch. Num.* V 1902 p. 93-97.
- Eckhel (Jos.).*— *Numi veteres anecdoti.* Viennae, 1775 p. 290-294.
- *Musei Franciani descriptio.* Pars I. Lipsiae 1781 p. 156-157.

- Eckhel (Jos.)*.—Choix de pierres gravées du Cabinet impériale de Vienne, p. 20.
 — Sylloge I numorum veterum anecdotum. Viennae 1786 p. 84-85.
 — Catalogus Musei Caesarei Vindobonensis numorum veterum. Pars I. Vindobonae 1779 p. 261-264.
 — Doctrina numorum veterum. Vol. IV 1790 p. 1-25.
- Ennery (Michelet d')*.—Catalogue des médailles antiques et modernes du cabinet de M. d'Ennery. Paris 1788 p. 7-8 n° 6-73. p. 17 n. 132. p. 19-21 n° 141-157. p. 45-47 n° 274-287.
- Erba*.—Collection de M. le chevalier dell'Erba, professeur à l'Université de Naples. Monnaies grecques, romaines et du moyen-âge. Vente à Paris, le Lundi 14 Mai 1900 p. 23-24 n° 262-266 pl. I 11-13.
- Evans (Arthur J.)*.—The African gold stater of Agathocles: Num. Chron. 1894 vol. XIV p. 237-247 pl. VIII, 5-8.
- Fabretti (A.)*.—(F. Rossi e R. V. Lanzone). Regio Museo di Torino. Monete greche. Torino 1883 d. 414-430 n° 5702-6032.
- Feuardent (Félix)*.—Collection G. Démétrio: Numismatique d'Égypte ancienne: 1re partie. Monnaies des rois. Paris 1869 in 8°, 12 planches, figures dans le texte.
 — Tétradrachmes frappés par les Lagides à Ascalon: Rev. Num. franç. XV 1874 p. 184-194.
- Fiorelli*.—Catalogo del Museo Nazionale di Napoli. Medagliere. I. Monete greche. Napoli 1870 n° 9433-9507.
 — Catalogo del Museo Nazionale di Napoli. Collezione Santangelo. Monete greche. Napoli 1876 p. 131-132 n° 11634-11696.
- Fox (C. R.)*.—Engravings of unpublished or rare Greek coins with descriptions. Part II. London 1862 p. 31, 165 pl. VIII.
- Friedlaender (J.) und Sallet (A. von)*.—Das Königliche Münzkabinet. Berlin 1873 p. 113-115 n° 345-361.
 — Das Königliche Münzkabinet Zweite vermehrte Auflage. Berlin 1877 p. 143-152 n° 510-527.
- Friedlaender (J.)*.—Die ersten griechischen Königsmünzen Aegyptens: Num. Zeitschr. 1872 p. 73-82.
- Friedlaender (J.)*.—Münzfuss der Ptolemäer: Zeit. für Num. VI 1879 p. 6
 — Das Zeichen L auf ägyptischen Münzen: Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde IV p. 145-146.
 — Repertorium zur antiken Numismatik. Berlin 1885 p. 364-366.
- Frölich (E.)*.—Notitia elementaris numismatum antiquorum. Vindobonae 1763 p. 158-163 Tab. XI et XII.
 — Annales compendiarii regum et rerum Syriae, numis veteribus illustrati. Viennae Austriae 1747. Editio altera 1750. Tab. I, 1; III, 32; V, 14-15; VI, 11; VII, 13-14; VIII, 36 et XIII, 40-41.
- Fundi*.—Musei Theupoli antiqua numismata. Venetiis 1736 p. 1203-1209.
- Gardner*.—The types of Greek coins. Cambridge 1883 pl. XIV, 30.
- Gessner (J. Jac.)*.—Specimen rei nummariae, cum prolegomenis et amplissima veterum numismatum collectione. Tiguri 1735-38 2 vol. in-fol. Vol. I. Pars I. Numismata regum Macedoniae p. 22. Tab. IV n° 14. Pars II. Numismata Graeca, Syriae, Aegypti et Arsacidarum, omnia quotquot ex numismatophylaciis et scriptoribus de re nummaria comparare liquet, integra serie tabulis aeneis repraesentata, adscriptis nominibus museorum unde deprompta sunt, et locis praestantiss. aucthorum qui singula illustrarunt. Numismata regum Aegypti p. 57-66. Tab. I-III.
- Goltzius*.—Graeciae numismata. Tab. XXXVI, 1.
- Grässe (J. G. Th.)*.—Handbuch der alten Numismatik. Leipzig 1854 p. 149-153. Taf. I, 1-8.
- Greau*.—'Idè Cohen.
- Green (B. R.)*.—Atlas numismatique de l'histoire ancienne. Paris 1829 S. 17-18 pl. VII, IX, XI, XVII.
- Greenwell (Rev. Canon)*.—On a find of archaic Greek coins in Egypt: Num. Chron. X, 1890 p. 1-12.
- Grenfell (B. P.) and Mahaffy (J. P.)*.—Revenue Laws of Ptolemy Philadelphus. Appendix III. The Silver and Copper Coinage of the Ptolemies. Oxford 1896.
 — , *Hunt (A. S.) and Smyly (J. G.)*.—The Tebtunis Papyri. Part I, London 1902.

Appendix II. The Ratio of Silver and Copper under the Ptolemies, p. 580-603.

Haven.—Thesaurus numismatum . . . quos collegit Otto comes de Thott. Havniae Tom. I, p. 2, 15; 29, 90 et 197-199 n° 473-515.

Haym (N. F.).—Thesauri Britannici pars II. Vindobonae 1764 p. 26-31. Tab. III et IV.

Head (B. V.).—A Guide to the select Greek coins exhibited in electrotype. London 1872 p. 45-47 n° 196-206.

— A Guide to the principal gold and silver coins of the ancients. London 1880 et 1882.

— On the chronological sequence of the coins of Ephesus (Periods VI-X): Num. Chron. 1880 p. 124-138.

— Historia numorum; a manual of Greek numismatics. Oxford 1887 in 8° p. 711-724 (Τοῦ αὐτοῦ μετάφρασις ἐλληνιστὶ ὑπὸ I. Σβορώνου. Ἀθῆναι 1898 τόμ. Α' σελ. 455-464).

Heimburge.—Catalogue de la riche collection de monnaies etc. de feu Monsieur Heimburge, rentier à Iéna (cat. de vente). Frankfurt a. M. 1872 p. 7 n° 239-241.

Hennin (M.).—Manuel de numismatique ancienne. Tom. II. Paris 1830 p. 308-317. Atlas. Paris 1869 pl. 66-67.

Hess (Adolph).—Catalog einer Münz-Sammlung. Frankfurt a. M. 1880 p. 6.

— Verzeichniss verkäuflicher Münzen und Medaillen I. Theil. Antike Münzen. Frankfurt am Main 1901 p. 25-26 n° 728-756.

Heydeken.—Idè Rauch.

Hill (G. F.).—A Handbook of Greek and Roman coins. London 1899 pl. VII, 8-9; X, 8.

— Descriptive catalogue of ancient Greek coins belonging to John Ward. (London 1901). Reprinted from «Greek coins and their parent cities» by J. Ward, p. 132, 806 et p. 142-146 n° 880-902 pl. XX, 806; XXII, 882-896.

— Three Ptolemaic coins from Pondoland (Cape Colony): Class. Rev., 1897 p. 365.

— The supposed gold coin with hieroglyphs: Journal Intern. d'Arch. Num. V 1902 pl. 25-26.

Hirsch (D. phil. Jacob).—Auctions-Cataloge. N° V. Antike Münzen. München 1901 p. 7-8 n° 169-171. Taf. I.

Hoffmann (H.).—Catalogue de la collection de

feu M. Bellet de Tavernost. de Lyon, se composant de médailles romaines, grecques etc. Paris 1870 p. 6-7 n° 56-64 pl. I.

— Catalogue de médailles antiques. Phénicie, Rois Parthes et Sassanides, Égypte, Mauritanie. Décrites dans le 36° numéro du Numismate (vente de Février 1874). Paris 1874 n° 3035-3086.

— Collection H. Hoffmann (par M. W. Fröhner?): Médailles grecques et romaines etc. Paris 1898 p. 60-62 n° 817-833 pl. IV, 817-831.

— Le Numismate: Bullet. périodique accompagné d'un catalogue des médailles et monnaies grecques etc. Paris n° 3035-3086.

— Idè Werlhof.

Huber (C. W.).—Zur alten Numismatik Aegyptens: Wiener numismatische Monatshefte II, 1866 p. 201-208. III, 1867 p. 1-30, 69-102, 141-190. IV, 1868 p. 97-144, 189-246.

— Zur alten Numismatik Aegyptens: 2 Separatabdrücke (A) Separatabdruck aus den Wiener Numismatischen Monatsheften. Wien 1867: I (Προαλεξανδρινὰ νομίσματα) p. 1-10. — II (Ἀλεξανδρινὰ νομίσματα) p. 11-15. A-D (Πτολεμαίου Α') p. 16-40. — III Sotermünzen, nach Soters Tode geprägt p. 41-47 — Kyprische Münzprägung der Ptolemäer p. 47-74. — IV Ptolemaeus II Philadelphus p. 75-107. Arsinoe I und Arsinoe II Φιλάδελφος 1868. — V Ptolemaeus III Evergetes I, p. 125-172. Starke Kupferprägung unter Evergetes I, p. 173-207. Berenike II Königin und Gemalin des Ptolemaeus III Evergetes I p. 208-230. (B) Separatabdruck aus der Wiener Numismatischen Zeitschrift. p. 261-346. Ptolemaeus IV Philopator, Arsinoe III Philopator: Num. Zeitsch. I 1869 p. 201-246 pl. I fig. 5-7; Ptolemaeus V Epiphanes ibid. II 1870 p. 389-414; Kleopatra I, Königin-Mutter und Regentin, ib. II 1870 p. 415-426.

— Essay on the classification of ancient coins found in Egypt. London 1862 (Num. Chron. II 160-177).

— Catalogue of the unique collection of Greek and Roman coins etc. of the honorable Imperial Court Counsellor C. G. Huber of Vienne 8°. London 1862, p. 138

- pl. I. (L'auteur du catalogue Jos. Curt avait sous les yeux un catalogue manuscrit en français écrit par Huber lui-même, de 348 pages in 4°).
- Hultsch (Friedrich)*.—Griechische und Römische Metrologie (zweite Bearbeitung). Berlin 1882.
- Ein altaegyptischer Goldring mit Werthzeichen: Zeitsch. für Numis. Berlin 1835 p. 183-189.
- Humphreys (H. Noel)*.—The coin collector's Manual. London 8° 1869 p. 111-123.
- Imhoof-Blumer (F)*.—Choix de monnaies grecques. Winterthur 1871 pl. IV, 153, VIII, 222.
- Griechische Münzen in dem königl. Münzcabinet im Haag und in anderen Sammlungen: Zeit. f. Num. III 1876. Ephesos-Arsinoe S. 322-326. Kleopatra I, Gemahlin des Ptolemaeos Epiphanes. Ptolemaeos Philometor S. 351-353.
- Monnaies Grecques. 1883. p. 455-458.
- Porträtköpfe auf antiken Münzen hellenischer und hellenisierter Völker. Leipzig 1885 S. 21, 27, 61-64 et 87-88.
- Griechische Münzen. München 1890 S. 637, 689-690.
- Kleinasiatische Münzen. Bd. I S. 50 ff.
- Marathos: Num. Zeit. XXXIII, 1901 S. 9.
- Die Münzstätte Babylon: Num. Zeitsch. XXVII S. 11. 5.
- und *Keller (O)*.—Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen. Leipzig 1889 S. 30, 8 Taf. V.
- Ivanoff (N)*.—Catalogue of the important collection of ancient greek coins formed by the Chevalier N. Ivanoff Consul general for Russia at Smyrna. London 1863 p. 81-82 n° 689-700.
- Jackson*.—Catalogue of the valuable collection of coins and medals of the late William Jackson. London (Sotheby) 1872 p. 16-18 n° 147 165.
- Jacob (le bibliophile)*.—Catalogue de médailles antiques grecques et romaines, provenant du cabinet de M. le comte de J. pair de France. Paris 1846 (cat. de vente) p. 16 n° 136-138.
- Jonghe (J. C. de)*.—Notice sur le cabinet des médailles etc. de S. M. le Roi des Pays-Bas. La Haye 1823 p. 80-81.
- Kaerst (J)*.—'Ev τῷ Rhein. Mus. 1897 p. 47, 66, 68.
- Kahn (Adolf)*.—12 Kataloge verkäuflicher Münzen. Sammlung des Herrn Landgerichtsraths *Emundts* in Aachen Frankfurt a.M. 1892 S. 21-22.
- Knight*.—Nummi veteres civitatum, regum, gentium et provinciarum Londini in museo R. P. Knight asservati. Londini 1830 p. 207-213 et p. 238-340.
- K[olb] (Gérard Jacob)*.—Traité élémentaire de numismatique ancienne. Paris 1825 tom. II p. 40-41 pl. VI, fig. 17.
- Kornemann (E)*.—Zur Geschichte der antiken Herrscherkulte: Lehmann (C. F.), Beiträge zur alten Geschichte, Bd. I p. 51-146.
- Krall (J)*.—Ein Doppeldatum aus der Zeit der Kleopatra und des Antonius: Wiener Studien V 1883 p. 313-318.
- Kubitschek (W)*.—Rundschau über ein Quinquennium der antiken Numismatik 1890-1894. Separatabdruck aus den Jahresberichten 1894-1895 und 1895-1896 des K.K. Staatsgymnasiums im VIII. Bezirke Wiens. Wien 1876 p. 52 f. 58, 63
- Laborde*.—'Idè Cohen.
- Lacarry (Aeg)*.—Historia Romana. Series et numismata regum Syriae, Aegypti etc Claramonti 1671 4°.
- Lauden (C. P)*.—Numismatique du voyage du jeune Anacharsis. Tom. I. Paris 1818 p. 61-62 Ptol. Apion.
- Lavy*.—Museo numismatico Lavy appartenente alla R. Accademia delle Scienze di Torino. Parte prima. Torino 1839 p. 313-321 n° 3210-3344.
- Leake (W. Martin)*.—Numismata Hellenica. A catalogue of Greek coins. London 1854 4°. Kings and dynasties p. 58-63.—Supplement, London 1859 p. 7-8.
- Lehmann*.—'Ev *Hermes*, 1892 p. 532, 2.
- Leitzmann*.—Catalog des Münzkabinetts der Stadtbibliothek zu Leipzig (cat. de vente). Leipzig 1853 p. 23-24 n° 324-337.
- Lenormant (Charles)*.—Trésor de Numismatique. Numismatique des rois grecs p. 160-170 pl. 81-89.
- Musée des antiquités égyptiennes. Paris 1811 in fol. p. 62 pl. XXXV.
- Médailles des rois de Chypre: Rev. Num.

- 1839 p. 7-16 pl. I (Νικολέους Πάφιον, Menelaos etc.)
- Lenormant (Charles)*.— Note sur les rapports de l'or à l'argent chez les anciens (παράστημα τοῦ ἐπομένου βιβλίου).
- Lenormant (François)*.— Essai sur le classement des monnaies d'argent des Lagides. Blois 1855 in 8° pl. I-VII: Extrait de la Rev. Numism. 1853 p. 325-347 pl. XVII-XX; 1854 p. 25-50 pl. V p. 149-185 pl. IX; p. 229-256 vignette. 1855 p. 89-112 et p. 179-198 pl. II-III.
- Tétradrachme inédit de Ptolémée Philadelphie: Rev. Numism. 1862 p. 331-333.
- La monnaie dans l'antiquité. Paris 1878-1879 tom. I-III.
- Lettre à M. Revillout sur les monnaies égyptiennes mentionnées dans les contrats démotiques de l'époque des Ptolémées: Annuaire de la Société franç. de numism. VIII 1884 p. 210. Voyez Revue égyptologique de M. Revillout. Paris II 1881 p. 44-52.
- Μναεῖον, pentécontadrachme, pentedrachme d'Égypte: Rev. Num. 1868 p. 18-20.
- Chalcus: Daremberg et Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines p. 1091-1094 fig. 1349-1354.
- Description des médailles et antiques composant le cabinet de M. le Baron Behr. Paris 1857 p. 219 n° 1186.
- Letronne (Antoine Jean)*.— Éclaircissements sur le système monétaire de l'Égypte sous les Lagides: Rev. Num. 1840 p. 415-423.
- Explication d'une inscription grecque trouvée à Philé. II article § III Médail. de Ptol. XI, XII, Cléopatre, M. Antoine: Journal des Savants 1842 p. 711.
- Sur les monnaies de Ptolémée XI dit Aulète, de son fils Ptolémée XII, et sur celles de Cléopatre et d'Antoine: Rev. Num. 1843 p. 163-184 figure.
- Liebe*.— Gotha numaria. Amstelodami 1730 p. 121-128 et 393-394.
- Lindberg (Sac. Chr.)*.— Catalogus numorum, antiquitatum, caet. quos reliquit Dr. Birg. Thorlacius. Hauniae 1830 p. 21-22 n° 323-327.
- Longperier (Adrien de)*.— Description des médailles du cabinet de M. de Magnoncour. Paris 1840 p. 92-94 n° 696-717.
- Longperier (Adrien de)*.— Catalogue de médailles de la collection de M. H. . . d'Orléans. Paris 1843 p. 23 n° 561-568.
- Notice sur un statère d'or de Ptolémée I Soter roi d'Égypte: Rev. Numism. franç. 1844 p. 325-329. = Œuvres de Longperier réunies par G. Schlumberger. Paris II p. 77.
- Monnaies du Sérapéum de Memphis. Trouvaille de Myt-Rahineh: Rev. Num. franç. 1861 p. 407-428.
- Sceaux de Ptolémée Epiphane: Comptes-rendus des séances de l'Acad. des Inscr. et Bel. Lettres. Paris 1862 p. 229. = Œuvres de Longperier VI p. 377.
- Examen critique de l'ouvrage de M. F. Feuardeny, « Numismatique Alexandrine»: Journal des Savants. Paris 1873 p. 746-757 figures. = Œuvres, III p. 311.
- Lwynes (Le duc de)*.— Arsinoe Philadelphos: Annali del'Inst arch. XIII 1842 p. 296.
- Numismatique et inscriptions cypriotes. Paris 1852.
- Choix de méd. grecques pl. XVI, 1, XVII, 10.
- Maas (Max)*.— Zur Heronischen Frage: Philologus N. F. XIII, 4 1900 p. 605-609.
- Mahaffy (J. P.)*.— The Empire of the Ptolemies. London 1895 p. 534 in 4° (avec les vignettes de plusieurs monnaies).
- Maffey (Pa Alex.)*.— Gemme antiche figurate. Tom. IV p. 155-170. Sopra una medaglia di Marco Antonio et Cleopatra.
- Makridi-Pacha (C.)*.— Collection de feu Subhi Pacha. Médailles grecques etc. (vente). Constantinople 1887 p. 46-47 n° 285-289.
- Maspéro (G.)*.— Sur une pièce d'or singulière, de provenance égyptienne: Recueil de Travaux 1900 p. 225-226 (= Journal Intern. d'Arch. Numism. IV 1901 p. 154-158).
- Merzbacher (Dr. Eugen)*.— Idè Seyffert.
- Mestre (de Lyon)*.— Catalogue de monnaies et médailles grecques etc. composant le cabinet de M. Mestre, de Lyon. Paris (Hoffmann) 1857 p. 14 n° 186-187.
- Meynaerts (J. P.)*.— Des monnaies chez les Égyptiens. Revue Num. Belge I 1842 p. 280.
- Description de la collection de médailles antiques en or, grecques, romaines, byzantines et visigothes. 1re édition. Gand 1852 p. 38-41 n° 114-127 pl. I. 2me édition

- par L. de Coster. Bruxelles 1859 8° Rois d'Égypte p. 17-18 n° 104-121.
- Migliarini*.—Catalogo generale delle medaglie antiche. Florence p. 3-29.
- Millingen*.—Recueil de quelques médailles grecques inédites. Rome 1812 p. 81-82 pl. IV, 18-19.
- Mionnet (Th. Ed.)*.—Catalogue d'une collection d'empreintes en soufre de médailles grecques et romaines. Paris 1800 p. 66-68 n° 1231-1236.
- Description des médailles antiques grecques et romaines. Paris 1813 vol. VI p. 44, n° 1-396.
- Supplément à la Description des médailles antiques grecques et romaines. Paris 1837 vol. IX p. 23, n° 1-130.
- Mommsen (Théodore)*.—Histoire de la monnaie romaine. Traduction française de M. le duc de Blacas et M. le baron de Witte. Paris I 1865 p. 52 56 III 1873 p. 101, 166 167 et 332 335.
- Zum Aegyptischen Münzwesen: Archiv für Papyrusforschung I p. 273.
- Montagu*.—The Montagu collection of coins. Catalogue of the Greek coins (second and final portion). London March 1897 (Sotheby) p. 59-61 n° 418-431 pl. IV.
- Montfaucon (B. de)*.—Palaeographia graeca, numi Ptolemaeorum. Paris 1708 in fol. p. 143.
- Morchio (G.) et Mayer (N.)*.—Catalogo di monete. Serie III n° 24 (1 Aprile 1900) p. 4-5. Serie IV n° 32 (1 Aprile 1902) p. 4-5 n° 40-73.
- Morelius (And.)*.—Familiarum romanarum numismata omnia. Tab. II fig. 4.
- Morgensternius*.—Recensio XXX numerum veterum graecorum. Dorpat 1820 p. 9.
- Mowat (Robert)*.—Symboles monétaires ptolémaïques mis en rapport avec les fêtes dionysiaques d'Alexandrie: Rev. Num. franç. 1893 p. 27-39.
- Bibliographie numismatique d'Égypte: Journal Internat. d'Arch. Num. III 1900 p. 344-350.
- Le vase sacrificatoire des reines d'Égypte, symbole monétaire: Rev. Numis. franç. 1901 p. 14-35 fig. et pl.
- Müller (C. O.)*.—Sui ritratti del primo e secondo Ptolemeo in monete e camei: Annali dell'Inst. di corrisp. archeol. Roma XII 1841 p. 262-265.
- Müller (L.)*.—Description de monnaies antiques du Musée Thorvaldsen. Copenhague 1851 p. 233-535 n° 1720-1774.
- Numismat. d'Alexandre le Grand, de Philippe II et III. Copenhague 1855 p. 29-32, 319-320 etc.
- Münter*.—Museum Munterianum. Pars I. Hauniae 1836 p. 177-180 n° 2712-2772.
- Musellius (G. G.)*.—Numismata antiqua ab eo collecta et edita, regum Macedoniae, Ægypti, Syriae. Veronae I 1752 in fol.
- Musellius (Jac.)*.—Numismata antiqua. 1751 tom. I, regum Macedoniae, Ægypti, Syriae, aliorumque numismata. Tab. III, 5-10. IV, 1-12 pl. V, 1-4.
- Neumann (F.)*.—Populorum et regum numi veteres inediti. Pars II. Vindobonae 1783 p. 106-107 (Magas). Tab. III, 17.
- Northwick (Lord)*.—Catalogue of the first portion of the Northwick collection of coins and medals, comprising the greek series. (Vente) London 1859.—Prix de la vente: Rev. Num. 1860 p. 93 n° 1499-1532.
- Oiselius*.—Thesaurus selectorum numismatum antiquorum. Amstelodami 1677 p. 149-150.
- Orti (G. G.)*.—Illustrazione di tre medaglie inedite. Verona 1827 p. 6 pl. n° 2.
- Paravey*.—Catalogue d'un très-beau choix de médailles grecques et romaines (collect de feu M. Paravey, ancien conseiller, d'Etat). Paris 1879 p. 37 n° 226-227.
- Pellerin (Joseph)*.—Recueil de médailles de rois, qui n'ont point encore été publiées ou qui sont peu connues. Paris 1742 p. 39-54 pl. V et VI (Rois d'Égypte).
- Suppléments. Paris 1755 I p. 6-9 pl. 1, 2 (Cléopâtre et Antonius).
- Second supplément. Paris 1766 p. 63 et suite, pl. III, 7-8.
- Recueil de médailles de peuples et de villes, tom. III. Paris 1763 p. 11 et 13 Arsinoé, Éphésos et Ptolémaïs.
- Additions. La Haye 1778 p. 79-94: (Observations sur les tétradrachmes Ptolémaïques avec les dates LMH et LNΣ.)

- Pembrook*.—Numismata antiqua in tres partes divisa collegit olim et aeri incidi vivens curavit Thomas Pembrochia et Montis Gomerici comes. 1746 pl. 3 p. 93-99, 243 et 246.
- Catalogue of the entire Pembroke collection. London 1848 (Sotheby. Cat. de vente) p. 272-276 n° 1275-1296.
- Pinder*.—Die Aera des Philippus auf Münzen und die ersten Königsmünzen Aegyptens: Beiträge zur älteren Münzkunde I 1851 p. 194.
- Die antiken Münzen des königlichen Museums. Berlin 1851 p. 85-88, 418-428 und S. 283.
- (M).—Numismatique Beckerienne; Recueil des médailles contrefaites par Becker. Paris 1853 p. 37 n° 132.
- Pococke (Richard)*.—Inscriptionum antiquarum liber. Catalogus numismatum Ptolemaeorum, imperatorum etc. in Ægypto eusorum e scriniis Britannicis. Londini I 1752 in fol. p. 94-100.
- Poole (R. S.)*.—The coins of the Ptolemies. 1) Coins of Ptolemy I: Num. Chron. 1864, Tom. IV p. 7-16 et 159-162. 2) Coins with years of era, and similar coins; *ib.* p. 165-173. 3) Coins struck in Cyprus, attributed to Ptolemy V Epiphanes; *ib.* p. 231-235. The coins of the reign of Ptolemy I, or having his title ΣΩΤΗΡ; *ib.* 1865 p. 126-160. 4) Coins struck in Cyprus, attributed to Ptolemy VII Philometor and Ptolemy IX Euergetes II; *ib.* p. 321-336. List of the coins of Ptolemy VII Philometor; *ib.* 1866 p. 1-20. Remarks on the staters of the Ptolemies; *ib.* 1867 VII p. 161-202.
- On a copper coin of the class struck after the death of Alexander the Great, by his generals, before they assumed regal titles: Num. Chron. 1861 p. 127-139.
- Catalogue of Greek coins in the British Museum. The Ptolemaic Kings of Egypt. London 1883 in 8° avec 32 planches.
- Prokesch-Osten*.—Inedita meiner Sammlung: Denkschriften der philos.-histor. Cl., Wien. Bd. V p. 295 Bd. IX p. 33.
- Ramus (Ch.)*.—Catalogus numorum veterum graecorum et latinorum Musei Regis Daniae. Pars I. Hafniae 1816 p. 354-359.
- Rasche (J. Ch.)*.—Lexicon rei numariae veterum Lipsiae 1785-1805, tom. I, 1 p. 1136-1137 (Arsinoe), p. 1490-1491 (Berenice); tom. I, 2, p. 614-615 (Cleopatra); tom. IV, 1 p. 367-412 (Ptolemaeus). Supplement. tom. I p. 1085 (Arsinoe), 1356 (Berenice) 1830-1841 (Cleopatra).
- Die Kenntniss antiker Münzen nach den Grundsätzen des Père Jobert und des Herrn de la Bastie mit vielen Verbesserungen. II Theil. Nürnberg 1779 p. 310 ff.
- Rauch (Ad. de)*.—Numos antiquos quos collegit Beatus ab Heydeken descripsit A. R. Berolini 1845 112-116 n° 2418-2558 (cat. de vente).
- Reade (J. B.)*.—On the date of Cleopatra's assumption of the title ΘΕΑ ΝΕΩΤΕΡΑ: Num. Chron. I p. 209-210.
- Regling (K.)*.—Zur griechischen Münzkunde: Zeit. für Numism. XXIII S. 115-116.
- Reichardt (A.)*.—Selection of inedited coins of the Egyptian series: Num. Chron. N. S. IV p. 224-227.
- Reinach (Théodore)*.—De la valeur proportionnelle de l'or et d'argent dans l'antiquité grecque: Rev. Num. 1883 p. 1-26 et 141-166.
- Revil (N.)*.—Catalogue d'objets d'art, antiquités, médailles grecques et romaines (vente du 24 Février 1845). Paris 1845, p. 45 n° 423-425 et 445
- Revillout (Eugène)*.—Première lettre à M. Lenormant sur les monnaies égyptiennes: Revue égyptologique II 1881 p. 201-234.
- Seconde lettre à M. Lenormant sur les monnaies de cuivre et d'or, leur rapport avec les monnaies d'argent et les étalons monétaires des Lagides, *ib.* II 1881 p. 245-266. Πβλ. καὶ Rev. Num. 1883 p. 116.
- Correspondance numismatique avec F. Lenormant et R. S. Poole, *ib.* II 1881 p. 314-316
- L'étalon d'argent en Égypte: Rev. archéol. III. Paris 1884 p. 65-81. Sommaire dans la Rev. Num. franç. 1883 p. 146 et 468 (extrait du *Journal officiel*).
- Lettre à M. P. Charles Robert sur les monuments égyptiens: Annuaire de la Société franç. de numism. et d'arch. VIII. Paris 1884 p. 25-29.

- Reveillout (Eugène).*— Poids sémético-égyptiens, *ib.* VIII 1884 p. 137-146
 — Première lettre à M. F. Lenormant sur les monnaies égyptiennes, *ib.* IX 1885 p.89.
 — Seconde lettre à M. Fr. Lenormant sur les monnaies de cuivre et d'or; leur rapport avec les monnaies d'argent et les étalons monétaires des Lagides, *ib.* X 1886 p. 5-46 pl. I, XI; 1887 p. 5-46; 249-273 et 553-580; XIX 1893 p. 213-241.
 — Lettres sur les monnaies égyptiens. Paris 1895, p. 247 in 8° (réédition des articles parus dans la Revue égyptologique et dans l'Annuaire de la Société franç. de Numism. Voyez ci-dessus).
 — Un papyrus bilingue du temps de Philopator. § II. La question de la monnaie: Proceedings of the Society of biblical archaeology 1892 p. 23-40 et 66-76.
- Robiou (Felix).*— Note sur le rapport de valeur entre le cuivre et l'argent dans l'Égypte grecque: Revue archéologique. Paris 2me sér. XXVI 1873 p. 98-102.
- Rollin et Feuarent.*— Catalogue d'une collection de médailles des rois et des villes de l'ancienne Grèce. Paris 1864 p. 566-576 n° 8329-8477.
- Roumequère (Casimir).*— Description des médailles grecques et latines du Musée de la ville de Toulouse. Paris 1858 p. 69 n° 67-85.
- Rouvier (D' Jules).* Les monnaies autonomes de Béryte (Phénicie): Rev. Num. franç. 1898 p. 437-456 et 640-658 (Voyez surtout p. 438 et 647).
 — Le monnayage Alexandrin d'Arados: Rev. Num. 1900 p. 36-52 et 137-151.
 — L'ère d'Alexandre le Grand en Phénicie aux IVe et IIIe siècles av. J. C.: Revue des études grecques 1899 p. 362-381.
 — Beryte - Laodicée de Canaan: Journal Inter. d Arch. Num. III 1900 p. 263-266.
 — Marathos, *ib.* p. 134-137.
 — Tripolis, *ib.* VI 1903 p. 20.
- Sabatier.*— Catalogue de sa collection. St.-Petersbourg 1852 p. 44 n° 346-347.
- Σακελλάριος (Α.).*— Τὰ Κυπριακά. Ἀθήναι 1890, σελ. 650-663.
- Sallet (Alfred von).*— Berenice II und Kleopatra Selene: Num. Zeitschr. Wien III 1872 p. 91-96.
- Sallet (Alfred von).*— Die Aera der Cleopatra: Zeit. für Num. XIV p. 379-380.
 — Zeitschr. für Numism. VII. 223. VIII, 6.
 — Münzen und Medaillen. Berlin 1898 p. 30-32 et 67.
 — Voyez Friedländer.
- Sancllemente (H.).*— Musei Sanclementiani numismata selecta regum, populorum et urbium graeca, aegyptiaca et coloniarum illustrata. Romae 1808-1809 in 4° I, 1-11.
- Saulcy (F. de).*— Tétradrachmes contremarqués de Ptolémée Philadelphie: Mélanges de Numismatique I 1874-1875 p. 108-112.
 — Note sur quelques monnaies inédites d'Ascalon (tétradrachmes Ptolémaïques de Cleopatra VII etc.): Rev. Num. franç. 1874-1877 p. 124-135.
 — Numismatique de la Terre-Sainte. Paris 1874 (p. 34-35 Cléopatre à Damasos de Phénicie).
- Sculteti (Jo.).*— Oratio de monarchiae praestantia, e numo Cleopatrae. Altorf 1645.
- Schachmann (C. C. A. de).*— Catalogue raisonné d'une collection de médailles. 1774 in 4° p. 8-11
- Schledehaus (Dr.).*— Die Münzen der Berenice I als Münzen einer Kleopatra; nebst einem Nachtrag. Leipzig 1856: Grote, Münzstudien; Neue Folge der Hannoverischen Blätter für Münzkunde I p. 331 und II p. 991. Leipzig 1857.
 — Versuch einer chronologischen Anreihung der Ptolemäischen Bronze-Münzen (aus Schledehaus' Nachlasse von C. Stüve): Grote, Blätter für Münzkunde IV. VIII 1862 p. 139-154.
 — Die ersten Königsmünzen Aegyptens, *ib.* I p. 462.
 — Studien zur Münzkunde der Lagiden (Auf dem Grunde eigener Sammlungen und mit besonderer Rücksicht auf F. Lenormant's Preisschrift): H. Grote, Blätter für Münzfreunde n° VI 1862 p. 859-910.
- Schulze (J. Henr.).*— Numus Cyrenaeorum Ptolemaeo inscriptus: Acad. Scient. Petrop. Tom. XIV p. 355.
- Scotti (V. N.).*— Della rarità delle medaglie antiche. Firenze 1809 p. 84-91.
- Seguin (P.).*— Selecta numismata antiqua ex museo Petri Seguni. Paris 1684 p. 54-57 et 68-72.

- Serrure* (Ve *Raymond*).— Antiquités, bijoux et monnaies. Vente publique à Paris le 6 et 7 Décembre 1899 p. 26
- (*R.*)— Monnaies grecques et romaines recueillies en Orient (vente du 20 Janvier 1896). Paris 1896 in 8° p. 15 n° 155-160.
- Sestini* (*D.*).— Classes generales geographiae numismaticae. Paris I, Lipsiae 1797 p. 76-77. Ed. secunda, Florentiae 1821 p. 166-167.
- Lettere e dissertazioni numismatiche. Tom. VII. Descrizione di alcune medaglie rare del Museo Nazionale di Francia. Berlino 1805 p. 76-78.
- Lettere e dissertazioni numismat. Tomo VIII. (Berlin 1805): Descr. di alcune medaglie del Museo di Berlino p. 244, 130-132.
- Lettere e dissertazioni numismat. Tomo IX p. 111-113: Arsinoe et Ptolemais.
- Descrizione delle medaglie greche e romane del fu Benkowitz. Berlino 1890 p. 36.
- Descrizione d'alcune medaglie greche del museo particolare di sua A. R. Monsig. Cristiano Federico principe ereditario di Danimarca. Firenze 1821 p. 24.
- Sopra i moderni falsificatori di medaglie greche. Firenze 1826 p. 36.
- Descrizione delle medaglie antiche greche del Museo Hedervariano Parte III. Firenze 1829 d. 1-10.
- Seyffert* (*Otto*).— Verzeichnis der von Prof. Dr Otto Seyffert in Stuttgart hinterlassenen Sammlung griechischer und röm. Münzen. München (Dr Eugen Merzbacher) 1891 I p. 190-195 n° 1219-1225.
- Simpson* (*G. B.*).— Catalogue de vente. Londres, Décembre 1882.
- Six* (*J. P.*).— Over de Munten die den naam van Ptolemaeus Soter dragen (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde Decl. VII). Amsterdam 1863 p. 1-4.
- Catalogue du cabinet des monnaies et médailles de l'Acad. Royale des Sciences à Amsterdam. Amsterdam 1863 p. 23-24.
- Lettre à M. R. S. Poole sur la numismatique des rois d'Égypte: Num. Chron. N. S. V 1865 p. 126-131.
- Observations sur les monnaies phéniciennes, *ib.* XVII 1877 p. 177-239.
- L'ère de Tyr, *ib.* 3me sér. VI p. 97-130.
- Six* (*J. P.*).— L'ère de Tripolis: Annuaire de Numismatique X p. 229-234.
- Du classement des séries Cypriotes: Rev. Num. 1883 (Ptolémée Soter p. 300 et 365: Menelaos p. 300. Nicoclès p. 363 etc.
- Les enfants de Ptolémée V Épiphane: Études archéologiques etc. dédiées à M. le Dr C. Leemans. Leiden 1885 p. 40-41.
- Sabacès, Satrape d'Égypte (333): Num. Chron. VIII 1888 p. 36-41 et Num. Chron. XV 1895 p. 208-210.
- Hercule, fils d'Alexandre et de Barsine: Num. Chron. X p. 185 et s.
- Sidon, Bodostor (Enr. 357-353) et Bagoas Satrape d'Égypte: Num. Chr. 1894 p. 38-42.
- Cyrène. Magas (vers 274): Num. Chron. Vol. XVII 1897 p. 31-36.
- Six* (*J. J.*).— Ein Porträt des Ptolemaios VI Philometor: Athenische Mittheilungen II 1887 p. 211-222. Taf. VII, VIII.
- Alexander IV König von Makedonien: Römische Mittheilungen XVI 1899 p. 88-90.
- Soutzo* (*Michel C.*).— Essai de restitution des systèmes monétaires Macédoniens des rois Philippe et Alexandre et du système monétaire égyptien de Ptolémée Soter: Rev. roumaine d'histoire d'archéol. etc. Boucaresst III 1893 fas. I p. 18 pl. I-II.
- Nouvelles recherches sur les origines et les rapports de quelques poids antiques: Rev. Num. 1895 p. 512-556. Voyez surtout p. 549 et s. Talent Égyptien.
- Spanchemii*.— Dissertationes de praestantia et usu numismatum antiquarum; ed. secunda Amstelodami p. 404-409.
- Spano* (*G.*).— Catalogo della raccolta archeologica Sarda del Cav. Giovanni Spano da lui donata al R. Museo di Cagliari. Parte seconda. Monete et medaglie. Cagliari 1865 p. 24 et 221.
- Spink and Sons*.— Monthly Numismatic Circular. Vol. IX n° 97 (December 1900): Greek coins of Egypt p. 4363-4366.
- Stieglitz*.— Catalogus numorum veterum Graecorum. Lipsiae 1837 p. 50-52 n° 372-390.
- Strack* (*Max L.*).— Griechische Titel im Ptolemäerreich: Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge Bd. LV p. 165, 1.
- Die Dynastie der Ptolemäer. Berlin 1897 in 8° p. 294.

- Stueve (C.)*.—Bemerkungen zu den Münzen der Ptolemäer. Osnabrück 1862 in 4° p. 36. (Programm des Raths-Gymnasiums).
— 'Idè Schleddehaus.
- Subhi Pacha*.—Catalogue of the valuable collection of Greek coins of his Exc. Subhi Pacha. London (Sotheby) 1878 p. 82-83 n° 1096-1110.
- Sultzer (J.)*.—Numophylacium Sulzerianum, Gothae 1777 p. 10 et 56-57.
— (*J. H.*)—Numus Cyrenaeorum Ptolemaeo inscriptus: Acad. Scient. Petrop. T. XIV. p. 355.
- Svoronos (J. N.)*.—Βερενίκη Β' βασίλισσα Κυρηναϊκής καὶ Αἰγύπτου: Journal Intern. d'Arch. Numism. I. 1898 p. 231-232 pl.
— Χρυσᾶ νομίσματα καὶ εἰκόνες τῶν βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου Ἀρσινόης Β', Βερενίκης Β', Ἀρσινόης Γ', Κλεοπάτρας Α', Λαοδίκης Ἀντιόχου Δ', Κλεοπάτρας Β' καὶ Κλεοπάτρας Γ', *ib.* II 1899 p. 183-212 πίν. Η' - ΙΑ'.
— Τὰ χρυσᾶ νομίσματα τῶν Λαγιδῶν τοῦ τύπου Ἀρσινόης Β' τῆς Φιλαδέλφου, *ib.* III 1900 p. 73-92 πίν. Β-Ε'.
— Les monnaies de Ptolémée II qui portent dates: Revue belge de Numismatique 1901 pl. IV.
— Δοκίμιον ἐπίσημον ἑλληνικῶν νομισμάτων ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς ἐν Αἰγύπτῳ κυριαρχίας: Journal Intern. d'Arch. Num. IV 1901 p. 153-168 καὶ 192.
— On the supposed gold δοκίμιον with hieroglyphs, *ib.* tom. V 1903, p. 27-31.
— Ptolémaïs-Lebedus, Éphèse, Aenos, et Abdère sous les Ptolémées, *ib.* 61-70.
— Νομισματικὰ εὐρήματα, *ib.* tom. II p. 294-295.
- T. . . . (M.)*.—Catalogue of a very select assemblage of Greek and Roman coins collected by M. T. . . . esq. London 1866 (Sotheby) p. 13 et 17-18 n° 129 et 167-174.
- Tavernost (Bellet de)*.—'Idè Hoffmann.
- Theupoli*.—'Idè Fundi.
- Thomsen (Ch. J.)*.—Catalogue de la collection de monnaies. Première partie. Tom. I. Les monnaies grecques. Copenhague 1869 p. 160 n° 1828 et p. 182-186 n° 1980-2041.
- Tochon d'Annecy*.—Catalogue des monnaies antiques grecques et romaines. Paris 1858 Ptolémées n° 993-1012.
- Tomasini*.—Catalogue d'une très-belle collection de médailles grecques etc provenant du cabinet de M. Tomasini, Docteur Médecin et Consul de Sardaigne à Alep. Paris (Rollin) 1859 p. 15-16 n° 178-179.
- Tyszkiewicz (Comte J.)*.—Catalogue de vente (Paris 25 Juin 1901). Monnaies grecques et romaines. Chez Mme Veuve Raymond Serrure. Paris p. 9 n° 32-39 pl. I.
- Vaillant (J. Foy)*.—Historia Ptolemaeorum Aegypti regum ad fidem numismatum accomodata. Amstelodami 1701 in fol.
— Lettre à Messieurs Huguétan, marchands libraires à Amsterdam: Rev. Numism. 1861 p. 64-67.
— Seleucidarum imperium sive historia regum Syriae ad fidem numismatum accomodata. Hagae Comitum 1732 p. 195-198 et 233-234.
- Vandamme*.—Catalogue d'une collection de médailles antiques, faite par la C^{ss} douair. de Bentinck. I^o partie. Amsterdam 1787 in 4° p. 30-40. Supplément 1788 p. 20-22.
- Visconti*.—Iconographie grecque. Seconde partie tom. III. Paris 1808 p. 559-610 pl. 52-54 et p. 644-646 pl. LVII.
- Waddington*.—Trouvaille de Saïda: Rev. Num. 1865 p. 14-25.=Mélanges de numismatique. Paris 1867 II p. 33 etc.
- Walcher de Molthein (Leopold)*.—Catalogue de la collection des médailles grecques. Paris-Vienne 1895 p. 215 et 284.
- Walker (J. D.)*.—Samling p. 17 n° 293-301.
- Ward (John)*.—Pyramids and Progress. London 1900 in 8°.
— Greek coins and their parents cities. ('Idè Hill).
- Wellenheim*.—Catalogue de la grande collection de monnaies et médailles de M. L. Welzl de Wellenheim, vol. I. Vienne 1844 p. 342-346 n° 7201-7319.
- Werlhof (A. C. E.)*.—Handbuch der Griech. Numismatik. Hannover 1850 p. 42 u. 249-252.
— Catalogue de médailles grecques et romaines, composant le cabinet de M. de Werlhof, conseiller à Hanovre, rédigée par H. Hoffmann. Paris 1858 p. 33-34 n° 481-493.
- Westreenen (W. H. T. van)*.—Catalogue de la bibliothèque et du cabinet des médailles

les antiques et modernes etc. délaissés par M. P. van Damme. La Haye 1807, tom. I p. 10-14 n° 80-116 (en or), p. 140-141 n° 278-296 (en argent) et p. 196-198 n° 156-184 (en bronze).

Whittall (James).— Catalogue of the collection formed by the late James Whittall, esq. of Smyrna. London (Sotheby) 1884 p. 102-103 n° 1547-1571.

Wiczay.— Voyez Caronni.

Wilcken (U.).— Zum Curs der aegyptischen Drachme: Zeitschr. für Numism. Berlin XV 1887 p. 324-329.

Wilcken (U.).— Griechische Ostraka aus Aegypten und Nubien; ein Beitrag zur antiken Wirthschaftsgeschichte. Leipzig u. Berlin 1899 in 8°.

Wise (F.).— Nummorum antiquorum scriniis Bodleianis reconditorum catalogus. Oxford 1750 p. 1

Witte (J. de).— Magas: Rev. Num. XI 1846 p. 396.

— Description des médailles et des antiquités du cabinet de M. l'Abbé H. G(reppo). Paris 1856 p. 220-224 n° 1543-1578.

ΑΙΓΥΡΤΙΑΚΗ ΕΙΚΩΝ
ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΩΣ ΙΣΙΔΟΣ
ΕΝ ΔΕΝΔΕΡΑΙ

ΑΠΟΝΟΜΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ

ΤΩΝ

ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ

ΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΧΡΟΝΟΙ

Τῆς Αἰγύπτου νομίσματα ἀρχαιότερα τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας δὲν ἔχομεν. Εἶναι δὲ νῦν πασίγνωστον ὅτι τὸ κράτος τῶν Φαραῶ δὲν ἔκοψε ποτὲ ἴδια νομίσματα, ἂν καὶ ἐκέκτητο τὰ περιφνημα ἐπὶ πλούτῳ μεταλλεῖα τῆς Νουβίας, ἀλλ' ἀνεπλήρου, ὡς τὰ ἐπίσης ἰσχυρὰ καὶ ἀκμαῖα κράτη τῶν Χαλδαίων καὶ Ἀσσυρίων, τὴν ἀνάγκην τοῦ νομίσματος δι' ἄλλων μεθόδων.

Ὡς πρῶτον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντων νομισμάτων ἀναφέρεται τὸ Ἀρσανδικόν, λεγόμενον ἀπὸ Ἀρσανδου τοῦ ἐπὶ τῆς Περσικῆς τῆς Αἰγύπτου κατακτήσεως σατράπου αὐτῆς· οὗτος δηλαδὴ ὑπαρχος τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Καμβύσου κατασταθεὶς καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας ἀμιλλώμενος βραδύτερον πρὸς τὸν νέον βασιλέα Δαρεῖον, ὅστις «*χρυσίον καθαρώτατον ἀπεψήσας ἐς τὸ δυνατώτατον νόμισμα ἐκόψατο*», ἦτοι τοὺς περιφήμους χρυσοὺς *δαρεικούς*, «*ἀργύριον τωὐτὸ τοῦτο ἐποίηε· καὶ νῦν* — λέγει ὁ Ἡρόδοτος 4, 166 — *ἐστὶ ἀργύριον καθαρώτατον τὸ Ἀρσανδικόν*»¹.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μαρτυρίας ταύτης ἐζήτησάν τινες τῶν νομισματολόγων νὰ ταυτίσωσι πρὸς τὸ Ἀρσανδικὸν ἀργύριον νομισματὰ τινὰ φοινικικῶν τύπων². Ἀλλ' ἡ ἀπονομὴ αὕτη ἀπεκρούσθη,

δικαίως, κατόπιν ὑπ' ἄλλων¹. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκ τῆς συνεχείας τῆς διηγήσεως τοῦ Ἡροδότου καθ' ἣν «*μαθὼν δὲ Δαρεῖος ταῦτα ποιεῦντα, αἰτίην οἱ ἄλλην ἐπενεΐκας, ὡς οἱ ἐπανίστατο, ἀπέκτεινε*», ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἀρσανδης δὲν ἐξέδωκεν ἰδιότυπον νόμισμα ἑαυτοῦ καὶ τῆς Αἰγύπτου, παρὰ τὸ βασιλικὸν τοῦ Δαρείου, — ὅπερ θὰ παρεῖχεν δικαίαν ἀφορμὴν τῷ Δαρεῖῳ, ἵνα καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς θάνατον, — ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς ἐξέδωκεν ἀργύρου ἰδίον νόμισμα διαφέρον τοῦ βασιλικοῦ χρυσοῦ μόνον κατὰ τὴν μείζονα καθαρότητα τοῦ μετάλλου, διὸ καὶ προτιμώμενον αὐτοῦ, αἴτιον ὅπερ θὰ ἐκίνησε τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Μεγάλου βασιλέως. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε δὲν ἐγένετο δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῶσι τὰ Ἀρσανδικὰ νομίσματα, ὑπέθεσάν τινες, ὡς ὁ Babelon, ὅτι ἡ μεμονωμένη μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου στερεῖται ἱστορικῆς ὑποστάσεως.

Ἄλλοι δὲ ἀπέδωσαν ἕτερα φοινικικῶν τύπων νομίσματα εἰς τὸν Φαραῶ Ταχῶν² καὶ τοὺς Πέρσας σατράπας Βαγόαν³ (346-343 π. X.) καὶ Σαβάκην (333 π. X.)⁴, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀπονομαὶ αὗται δικαίως ὑπ' ἄλλων ἀπεκρούσθησαν⁵.

Ἐν γένει δὲ ὅποσον ξένος καὶ σχεδὸν ἀπεχθὴς ἦτο τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ νεωτερισμὸς τῆς κοπῆς καὶ χρήσεως τῶν νομισμάτων, ἀποδεικνύουσι τρα-

1. B. Head, The Coinage of Lydia and Persia p. 36. — E. Babelon, les monnaies des satrapes: Mélanges Numismatiques IIe série p. 94 (=Rev. Num. 1892). Τοῦ αὐτοῦ Les Perses Achéménides p. CLXXX.

4. Six: Num. Chron. 1888 p. 36-41.

2. Maspero: Journal Inter d'Arch. Num. IV, p. 155.

3. E. Révillout: Annuaire de la Soc. Num. 1885 p. 144. E. Babelon: Mélanges Num. I, p. 312-314; II, p. 104-106; Perses Achéménides p. LXIV, LXVI, CLXXXII, 52 à 55.

5. Σβορώνος, Journal Internat. IV, p. 162. — Six, Num. Chron. 1894 p. 38-42. — Babelon ἔ. ἀ. s. p. 101-104. — Rouvier, Rev. Num. 1902 p. 246 s. etc.

1. Ἴδὲ κυρίως Dr. E. v. Bergmann, Die Anfänge des Geldes in Aegypten: Numism. Zeitsch. IV s. 165-180.

2. Ἀρσανδικὸν παρ' Ἡσυχίου ἐν λ. Ἴδὲ καὶ Πολυδεύκ. Γ', 87, Ζ', 98.

3. Duc de Luynes, Numismatique des Satrapies pag. 92 pl. XVI, n° 96. — F. Lenormant, Monnaies des Lagides p. 169 et s.; Catal. de la coll. du baron Behr n° 839; La monnaie dans l'antiquité t. II, p. 6. — Waddington, Mélanges numism. 1861 p. 3-4. — F. Feuardent, Collection G. Démétrio p. 3-6.

νότατα τὰ συχνὰ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρήματα ἀργυρῶν ἀρχαίων ξενικῶν νομισμάτων διὰ ψαλίδων εἰς τεμάχια κατεστραμμένων καὶ μετὰ τεμαχίων ἀσήμου ἀργυρίου ἀναμεμιγμένων¹. Ἡ βάρβαρος αὕτη κατακερμάτισις τῶν νομισμάτων, ἢ ἐν μόνῃ τῇ Αἰγύπτῳ μέχρι τοῦδε παρατηρηθεῖσα, καὶ δὴ νομισμάτων τοῦ 7ου, 6ου, 5ου καὶ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, μέχρι δηλ. αὐτῶν τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ἐτῶν, ἀναμιξ καὶ συγχρόνως εὐρισκομένων, ἀνηκόντων δὲ εἰς πάσας σχεδὸν τὰς περὶ τὴν Αἴγυπτον εἰς μέγα ἡμικύκλιον ἐκτενομένης ἐμπορικῆς παραλίους πόλεις ἢ νήσους, τὰς ἀπὸ τῆς Κυρηναϊκῆς μέχρι τῆς Φοινίκης, ἀποδεικνύει, ὡς ὀρθότατα ἀνεγνώρισεν ἡδὴ ὁ H. Dressel², ὅτι ἐν τῇ στερουμένη ἰδίῳ νομισμάτων Αἰγύπτῳ πᾶν ἀργυροῦν ξενικὸν νόμισμα ἐγένετο δεκτόν, ἀδιαφόρως τῆς ἐποχῆς, προελεύσεως ἢ τοῦ σταθμητικοῦ νομισματικοῦ κανόνος αὐτοῦ, διὰ μόνης τῆς ζυγοῦ ἐκάστοτε ἐξελεγχόμενον, ὡς χρήσιμος πρὸς τὸ ἐμπόριον ἀπλοῦς καὶ ἄσημος ἄργυρος· δηλαδὴ τῶν ἔξωθεν εἰσαγομένων νομισμάτων τούτων οὔτε ἡ ἐποχὴ τῆς κοπῆς, οὔτε ἡ πατρίς, οὔτε ὁ σταθμητικὸς νομισματικὸς κανὼν εἶχεν ἀξίαν τινὰ ἢ κῦρος διὰ τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες ἐστάθμιζον αὐτὰ ὡς τοὺς ἐγχωρίους ἐκ μετάλλων κρίκους, ἐν ἧ δὲ περιπτώσει εἶχον ἀνάγκην μικρῶν τεμαχίων μετάλλου, πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς ἐν ἐκάστῃ ἐμπορικῇ πρᾶξει ἀπαιτουμένης ὀλκῆς, κατέκοπτον βαρβάρως διὰ ψαλίδων τὰ μεγαλείτερα νομίσματα εἰς μικρότερα τεμάχια.

ΑΡΧΗ ΚΛΕΟΜΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΝΑΥΚΡΑΤΙΤΟΥ

(330-323 π. Χ.)

Οὕτω τὰ πρῶτα ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντα νομίσματα, ἅτινα νῦν ἀσφαλῶς γνωρίζομεν, δὲν εἶναι ἀρχαιότερα τῆς ἐν ἔτει 332 π. Χ. κατακτήσεως αὐτῆς, ὅποτε ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ πάσης

τῆς δυνάμεως παρελθὼν παρέλαβε πάσας τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις χωρὶς κινδύνων, τῶν Αἰγυπτίων ἀσμένως ὑποδεχθέντων τοὺς Μακεδόνας ἕνεκα τοῦ βιαίου τῆς ἀρχῆς τῶν Περσῶν καὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν πρὸς τὰ ἐγχώρια ἱερά. Εἶναι δὲ φυσικὰ πάντα τὰ νομίσματα ταῦτα τῶν τύπων τοῦ κατακτητοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου.

Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα, καθ' ὃ διέτριψεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν Αἰγύπτῳ, δὲν φαίνεται νὰ ἔκοψε νομίσματα. Πάντως ὅμως θὰ ἔκοψε τοιαῦτα ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ Κλεομένης ὁ Ναυκρατίτης, ὁ κύριος σύμβουλος τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Ἀλεξανδρείας, «ὃν σατραπεύειν Αἰγύπτου κατέστησεν Ἀλέξανδρος¹» παραγγείλας τοὺς μὲν νομάρχας, οὓς αὐτὸς οὗτος ἐγκατέστησεν, «ἐὰν ἄρχειν τῶν νομῶν τῶν κατὰ σφᾶς καθάπερ ἐκ παλαιοῦ καθειστήκει, αὐτὸν δὲ ἐκλέγειν παρ' αὐτῶν τοὺς φόρους· οἱ δὲ ἀποφέρειν αὐτῷ ἐτάχθησαν²».

Ὁ Κλεομένης οὗτος γνωρίζων τὴν Αἴγυπτον ὡς οὐδεὶς ἄλλος, καθ' ὃ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ, ἤρξε τῆς χώρας ταύτης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (330-323 π. Χ.), ἐφημίσθη δ' ὅμως κακῶς, ὡς διὰ παντὸς τρόπου καὶ διὰ παντοίων οἰκονομικῶν τεχνασμάτων καταπιέζων ἐγχωρίους τε καὶ ξένους πρὸς εἴσπραξιν χρημάτων, ὧν ἀληθῶς ἐσώρευσε μέγα ποσόν. Ἐν τῷ συνόλω δ' ὅμως φαίνεται, παρ' ὅλην τὴν κατακραυγὴν τῶν φορολογουμένων, ὅτι ἦτο ἔξοχος οἰκονομολόγος καὶ διοικητῆς χρησιμώτατος τῷ Ἀλεξάνδρῳ, γνωρίζων νὰ εὐχαριστῇ αὐτῷ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς τοσοῦτον, ὥστε οὗτος νὰ λησμονῇ οἰανδὴποτε κατ' αὐτοῦ καταγγελίαν³.

Ἐν τῶν πρώτων οἰκονομολογικῶν μέτρων τοῦ Κλεομένουσ πάντως θὰ ἦτο καὶ ἡ εἰσαγωγὴ ἐν Αἰγύπτῳ τοῦ τόσον συμφέροντος τῷ κράτει Ἀλεξανδρείου νομίσματος. Ἀλλ' ὡς πάντων τῶν πρώτων ἀπειραρίθμων Ἀλεξανδρείου τύπου νομισμάτων, οὕτω καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντων εἶναι δυσχερεστάτη ἢ ἀναγνώρισις καὶ θὰ παραμείνῃ τοιαύτη, ἐφ' ὅσον ἡ νομισματικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν μελετηθῇ ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρῶτα νομίσματα τῶν Διαδόχων, κυρίως δὲ ἐπὶ βάσεων διαφό-

1. Παιυσαν. I, 6, 3.

2. Ἀρριανοῦ Γ' 5. 3.

3. Δρούσεν, Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (Βιβλιοθήκη Μαρσλῆ)· σελ. 825 σημ. 2.

1. Εὐρημα τοῦ 1860 ἐν Myt-Rahinet (Μέμφιδι): Longprier: Rev. Num. 1861. σ. 417 κέξ. - Εὐρημα τοῦ 1887 ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Νεῖλου: W. Greenwell: Num. Chronicle 1890. p. 1. — Εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ναυκρατίδος ὑπὸ Petrie: Head, Num. Chron. 1886 σ. 4 κ.έξ. — Εὐρημα τοῦ 1897 ἐν Sakha ἢ Su-el-Hagar τοῦ Δέλτα: Sir H. Weber, Num. Chron. 1899, p. 269 κ.έξ. — H. Dressel, Zeits. für Num. Bd. XXII, S. 231 ff.

2. Dressel ἔ. ἀ. σελ. 257.

ρων⁴ εκείνων, ἃς ἔθηκεν ἐν ἔτει 1855 ὁ ἀείμνηστος Δανὸς νομισματολόγος L. Müller ἐν τῇ ἄλλως χρησιμωτάτῃ συγγραφῇ αὐτοῦ Numismatique d'Alexandre le Grand. Ὅπωςδήποτε βέβαιον φαίνεται μοι, ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῆς τοῦ Κλεομένουσ ἀνήκουσι τὰ ἐν Αἰγύπτῳ συνεχῶς ἀνακαλυπτόμενα καὶ αἰγυπτιακὰ σύμβολα φέροντα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα ἀλεξανδρείων τύπων, ἅτινα περιέγραψα ὑπ' ἀρ. 1-7 (Πίναξ I, 1-7). Τὰ ἐπ' αὐτῶν δύο μόνον διάφορα αἰγυπτιακὰ σύμβολα (ἀρ. 5-7) συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Κλεομένουσ διαίρεσιν τῆς Αἰγύπτου εἰς δύο νομαρχίας, ὑπὸ Αἰγυπτίους νομάρχας ἀφεθέντας ἐλευθέρους νὰ τιμῶσι τοὺς ἐκ παλαιοῦ θεοὺς αὐτῶν¹. Καὶ ἡ σύγχρονος τούτοις δὲ καὶ κατ' ἐξαιρέσιν, ἀληθῶς μοναδικήν, κοπὴ χαλκῶν νομισμάτων ὑπὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνικῆς πόλεως Ναυκράτεωσ (ἀρ. 8), δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἴσως μόνον ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ ἰδιαίτερα πατρίς τοῦ Κλεομένουσ, εἰς ὃν δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὀφείλει τὸ ὅλωσ ἐξαιρετικὸν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ αὐτόχρημα μοναδικὸν προνόμιον τῆς κοπῆσ ἰδίων χαλκῶν νομισμάτων. Εἶναι δὲ ταῦτα τύπων καὶ ἐπιγραφῶν ἐξ ἡμισείασ τῆσ πόλεωσ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν ἀναφερομένων, κατὰ τὴν γνώμην μου, οὐχὶ ὡσ ὑπέθετό τις ἐσχάτωσ², εἰς *συμμαχίαν* μεταξὺ Ναυκράτεωσ καὶ Ἀλεξανδρείασ, πρᾶγμα τότε πολιτικῶσ ἀδύνατον ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ', ὡσ ὀρθῶσ φρονεῖ ὁ Head³, εἰς τὸν βασιλέα Ἀλέξανδρον (ΑΛΕ) καὶ τὴν πόλιν Ναυκρατιν (ΝΑΥ) εἰκονιζομένην ὑπὸ μορφὴν ἀνάλογον τῇ τῆσ ἐγχωρίου Ἀφροδίτησ.

1. Ἴδὲ ὅσα ἐσημείωσαμεν περὶ τοῦ ζητήματοσ τούτου ἐν τῇ *Ἐφημ. Ἀρχαιολ.* τοῦ 1892 σελ. 147-149.

2. Ἀρριανοῦ Γ', 5, 3.

3. A. Blanchet ἐν Bull. Internat. de Numism. II (1903), 4.

4. Num. Chron. VI (1886) p. 11.

Νομισματομορφα Πτολεμαϊκὰ ἀνάγλυφα ἐκ Θήρασ.

ΣΑΤΡΑΠΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α', ΣΩΤΗΡΟΣ

(323-305 π. Χ.)

Α'. ΤΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Γ',
ΑΡΙΔΑΙΟΥ (323-318 π. Χ.)

α) *Δοκίμιον χρυσῶν στατήρων πρὸς χρῆσιν τῶν ἰθαγενῶν.*

Ἐν ἔτει 323 π. Χ., μετὰ τὸν ἐν Βαβυλῶνι θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτε οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ διένειμαν ἀλλήλοις τὰσ σατραπείασ, ἡ τῆσ Αἰγύπτου ἐδόθη, ὡσ γνωστόν, εἰς τὸν συνετὸν καὶ πλήρη παντοίων χαρισμάτων Πτολεμαῖον τὸν Λάγου, τὸν ἐνδοξον ἰδρυτὴν τῆσ περιφήμου δυναστείας τῶν Λαγιδῶν, ἀποφασισθέντος συγχρόνωσ ἵνα ὁ Κλεομένησ παραμείνη ἐν Αἰγύπτῳ ὡσ ὑπάρχοσ τοῦ Πτολεμαῖου. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖοσ ἀκινδύνωσ παραλαβὼν εὐθύσ κατόπιν τὴν Αἰγύπτον καὶ γνωρίζων τοῦτο μὲν ὅτι ὁ Κλεομένησ ἐφρόνει τὰ τοῦ Περδίκκου, ἐπομένωσ ὅτι δὲν θὰ ἦτο πιστὸσ αὐτῷ κατὰ τοὺσ ἐπικειμένους ἐμφυλίους τῶν στρατηγῶν ἀγῶνας, τοῦτο δὲ θέλων εὐθύσ ἐξ ἀρχῆσ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺσ ὑπὸ τούτου δεινῶσ κακοποιηθέντας ἐγχωρίουσ, πρὸσ οὓσ ὁ Πτολεμαῖοσ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ συνέσει προσεφέρετο φιλανθρωπώσ, σεβόμενοσ τὰ ἦθη καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἀπέκτεινε τὸν Κλεομένην. Παραλαβὼν δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ ἀποταμιευθέντα ὀκτακισχίλια τάλαντα ἐχρησιμοποίησεν αὐτὰ πρὸσ ἀνακούφισιν τῆσ χώρασ, πρὸσ ἄθροισιν μισθοφόρων καὶ πᾶσαν πολεμικὴν παρασκευὴν, πλήθους φίλων συντρέχόντων πρὸσ αὐτὸν διὰ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐποχὴν τῆσ διοικήσεωσ αὐτοῦ ὁ Πτολεμαῖοσ δὲν θὰ παρέλιπε βεβαίωσ νὰ κόψη νομίσματα, ἀπαραίτητα πρὸσ τὰσ πολεμικὰσ αὐτοῦ παρασκευὰσ καὶ πρὸσ τὴν διοίκησιν τῆσ σατραπείασ. Φαίνεται μάλιστα ὅτι δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν κοπὴν νομισμάτων, ἀλλ' ἔλαβε καὶ ἄλλο τι ὅλωσ ἐξαιρετικὸν σχετικὸν μέτρον, ὑπαγορευθὲν ὑπὸ τῶν ὅλωσ ἐξαιρετικῶν περιστάσεωσ, εἰς ἃσ εὔρε τὴν νέαν σατραπείαν αὐτοῦ· οἱ νέοι δηλαδὴ ὑπήκοοι αὐτοῦ οὐχὶ μόνον ἐκ παραδόσεωσ διέκειντο ἀπ' αἰῶνων ἐχθρικῶσ πρὸσ τὴν χρῆσιν τοῦ νομίσματοσ, καὶ

μάλιστα τὴν ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ κράτους ἐπιβεβλημένην, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ πρώτου παρ' αὐτῆς εἰσαγαγόντος τὸ νόμισμα Κλεομένους, — ὅστις βεβαίως δὲν θὰ παρέλιπε συμφώνως ταῖς συνηθείαις αὐτοῦ¹ νὰ καπηλευθῆ καὶ τὸ νόμισμα παντοιοτρόπως πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ φορολογίαν τῶν ἐγγχωρίων, — θὰ ἐδυσπίστουν πρὸς αὐτὸ ἔτι περισσότερον, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτοῦ ἑλληνιστὶ γεγραμμέναι καὶ ὁ σταθμητικὸς κανὼν καθ' ὃν ἐκόπτετο ἦσαν ἐντελῶς ἄγνωστα αὐτοῖς. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος θέλων νὰ καταρρίψῃ τὴν δυσπιστίαν ταύτην τῶν ἐγγχωρίων πρὸς τὸ νόμισμα τοῦ κράτους ἐπενόησε μέτρον δυνάμενον τελεσφόρως νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἐγγχωρίους ἀπὸ πάσης ἀπάτης κατὰ τὰς μετὰ τῶν πανούργων Ἑλλήνων ἐμπόρων κλπ. ἐμπορικὰς αὐτῶν συναλλαγὰς, καθ' ἃς ὑπεχρεοῦντο νὰ δέχωνται τὰ ξενόγλωσσα, ξένου σταθμικοῦ καὶ τόσον ἄλλως ἄγνωστα ταῖς ἀπ' αἰῶνων συνηθείαις αὐτῶν νεόκοπα νομίσματα τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ ἐν γένει Ἑλληνικοῦ κόσμου, μεθ' οὗ ἡ Αἴγυπτος τοῦ Πτολεμαίου συνηλλάσσετο ἐπισήμως, δυνάμει τῶν ἐμπορικῶν συνθηκῶν.

Τὸ μέτρον δὲ τοῦτο, νομίζω, εἶναι τὸ ἐξῆς. Ἐκοψε νομισματόμορφα *δοκίμια νομισμάτων*, οἷον τὸ ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν ὑπ' ἀρ. 9 περιγραφέν δοκίμιον χρυσῶν στατήρων, οὗ αἱ ἱερογλυφικαὶ καὶ σαῖτιδοπτολεμαϊκαὶ ἱερογλυφικαὶ ἐπιγραφαὶ, αἱ εὐχερῶς κατανοηταὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἐγγχωρίων, ἐδήλουν ὅτι τὰ ἴσης ὀγκῆς καὶ ποιότητος μετάλλου ξενόγλωσσα νομίσματα, — ἦσαν δὲ ταῦτα ἀκριβῶς τὰ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ εἰσαχθέντος Ἀλεξανδρείου σταθμητικοῦ κανόνος — ἦσαν *δόκιμα* (*καλὸς χρυσός*), ὅτι ἐπομένως ἠδύναντο νὰ δέχωνται αὐτὰ ἀφόβως καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ κατὰ πάσης ἀπάτης. Ἀληθῶς, ἕκαστος Αἰγύπτιος ἔμπορος ἢ πολίτης, ἔχων παρ' ἑαυτῷ ἐν τοιοῦτον δοκίμιον ἢ προσφεύγων εἰς Αἰγύπτιον τραπεζίτην, ἠδύνατο ἐκάστοτε αὐτὸς οὗτος νὰ ἐξελέγχη τὴν ὀγκῆν καὶ τὸ μέταλλον τῶν στατήρων, οὓς ἐδέχετο. Ἡ ὀγκῆ τοῦ χρυσοῦ τούτου δοκίμιου (8,55), ἥτις εἶναι ἡ τῶν τότε ἐν ἐπισήμῳ χρήσει ἀπειραριθμῶν μακεδονικῶν χρυσῶν στατήρων, ἐχρησίμευε τῷ Αἰγυπτίῳ πρὸς δοκιμὴν τοῦ ἀκε-

ραίου τῆς ποσότητος τοῦ μετάλλου, ἢ δ' ἐπιγραφὴ *καλὸς χρυσός*, τουτέστι *δόκιμον νόμισμα*, ἠσφάλιζεν αὐτὸν διὰ τῆς παραβολῆς ὡς πρὸς τὴν *ποιότητα* τοῦ μετάλλου. Οὕτω πολλῶ βραδύτερον οἱ Βυζαντινοὶ ἐπέγραφον ἐπὶ τῶν δοκιμίων (*ἐξαγίων*) αὐτῶν τὰς περιέργους ἐπιγραφὰς ΧΑΡΑΓΜΑ ΣΕΠΤΟΝ ΚΑΤΑΒΟΛΗ ΚΙΒΔΗΛΟΥ, ΗΛΙΟ-ΣΕΛΗΝΑΤΟΝ ΤΟ ΔΕ ΕΛΑΦΡΟΤΕΡΟΝ ΤΟΥΤΟΥ ΑΡΓΕΙ, ΠΑΛΑΙΟΝ ΟΛΟΤΡΑΧΟΝ ΕΛΑΦΡΟΝ, περὶ ὧν ἔγραψα ἄλλοτε¹.

Ἀντιστρόφως δὲ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι κολυβισταὶ καὶ τραπεζῖται, ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς τοιαῦτα ἐπίσημα τοῦ κράτους δοκίμια μετ' αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν, ἠδύναντο εὐκόλως νὰ πείθωσι διὰ τῆς ἀμέσου παραβολῆς τοὺς παλαιόθεν δυσπίστως ἔχοντας πρὸς τὰ νομίσματα Αἰγυπτίους πελάτας αὐτῶν, ἵνα δέχωνται μετ' ἐμπιστοσύνης τὰ πρὸς τὸ αἰγυπτιακὸν δοκίμιον ἰσοσταθμα καὶ ὁμοίας ποιότητος μετάλλου ἑλληνικὰ νομίσματα.

Τὸ ρηθὲν *δοκίμιον*, μοναδικὸν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ νομισματικῇ, ἐξετασθὲν ἅμα τῇ πρώτινῳ ἐτῶν ἐμφανίσει ὡς *νόμισμα* ὑπὸ τινῶν νομισματικῶν, ἐθεωρήθη ὡς ὑπόπτου γνησιότητος καὶ δὴ ὡς κιβδήλευμα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀλλ' ἡ λεπτομερὴς αὐτοῦ μελέτη ἔπεισε πολλοὺς καὶ πρὸ πάντων ἐμέ, ὅτι εἶναι γνησιώτατον ὅσον καὶ πρωτοφανὲς ἐν τῇ νομισματικῇ ἐπιστήμῃ *δοκίμιον ἐπίσημον* νομισμάτων, οὗ τὴν γέννησιν προεκάλεσαν κατ' ἀνάγκην αἱ ρηθεῖσαι ἐξαιρετικαὶ ὄλως περιστάσεις, ὑφ' ἃς τὸ πρῶτον εἰσῆχθη ἐπισήμως τὸ νόμισμα ἐν Αἰγύπτῳ².

Τὰ δὲ πραγματικὰ *νομίσματα*, ἅτινα ἔκοψεν

1. Διεθνῆς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικ. Ἀρχαιολογίας, τόμ. Β', σελ. 341-358.

2. Τὰ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ μνημείου τούτου καὶ κατ' αὐτῆς γραφέντα συνενεκτρώσαμεν πάντα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Διεθνείᾳ Ἐφ. τῆς Νομισμ. Ἀρχ., Τόμ. Δ, σελ. 153-168 καὶ 192, τόμ. Ε', 25-31, 160 καὶ ἐξῆς. Ἴδὲ καὶ ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ ὑπὸ τὰ ὀνόματα Maspero, Dattari, Chassinat, Hill καὶ Σβορώνος. Πρβλ. καὶ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἀρθροῦ μου ὑπὸ τοῦ κ. Ad. Blanchet ἐν τῇ Rev. Numism. 1901 p. 519-521, πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐν τῇ Rev. Num. 1902 p. 504 νέας ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς γνώμης μου, ἃς θεωρῶ περιττὸν νὰ ἀνασκευάσω ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα εὐρίσκει τις ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ ἀρθρῳ μου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς πρώτης ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ *ἐξαγίου* ἐν τῇ νομισματικῇ. Ἐξαγίου διαφέροντος σπουδαίως πάντων τῶν λοιπῶν μεταγενεστέρων τοιοῦτων. ὡς κοπέντος χάριν λαοῦ ξένου, καὶ ὄλως ἀλλοτρίου πρὸς τὸ νόμισμα, οὐχὶ δὲ οἰκείως ἔχοντος πρὸς αὐτὸ, ὡς εἶχον ἐκεῖνοι δι' οὓς ἦρκει ἐν τῷ μέλλοντι νὰ κόπτονται χαλκὰ τοιαῦτα.

1. Πρβλ. περὶ τῶν κ ροδοσκοπικῶν τρόπων τοῦ Κλεομένους Ἀριστοτέλ. Οἰκονομικ. Β', 33.

ὁ Πτολεμαῖος ὡς σατράπης, δυνατόν, νομίζω, νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὰς ἐξῆς διαιρέσεις.

β) *Νομίσματα φέροντα ὡς χαρακτηριστικὰ
ΔΙ καὶ κεραυνόν.*

Ἀπὸ τοῦ 323 π. Χ., ἔτους τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, μέχρι τοῦ 318, βασιλεύς, ὀνόματι τοῦλάχιστον, τοῦ παγκοσμίου Μακεδονικοῦ κράτους διετέλεσεν, ὡς γνωστόν, Φίλιππος Γ΄, ὁ Ἀριδαῖος, πανταχοῦ δὲ τοῦ κράτους ἐκόπτοντο ὑπὸ τῶν διαφόρων σατραπῶν νομίσματα φέροντα τοὺς ἤδη καθιερωθέντας πασιγνώστους νομισματικούς τύπους τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἢ τῆς τοῦ νέου βασιλέως (ΦΙΛΙΠΠΟΥ—ΒΑΣΙΛΕΩΣ). Τοιαῦτα νομίσματα, πάντως λίαν πολυάριθμα, θὰ ἔκοψε καὶ ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ διάκρισις εἶναι καὶ θὰ παραμείνῃ δυσχερεστάτη δι' οὓς ἤδη ἐξεθέμεθα λόγους. Οὐχ ἦπτον τὰ συνεχῆ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρήματα καθιστῶσι βέβαιοι, ὅτι τινὰ τούτων εἶναι τὰ φέροντα ἐν τῷ πεδίῳ ὡς χαρακτηριστικὰ τὸ σύμβολον κεραυνόν σὺν τοῖς γράμμασι ΔΙ. Ἐνια τούτων περιεγράψαμεν ὑπ' ἀρ. 10-12 ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν, ἀφίνοντες τὴν φροντίδα τῆς συντάξεως πλήρους καταλόγου αὐτῶν εἰς τὸν κατορθώσοντα νὰ μελετήσῃ εἰδικῶς καὶ διαφωτίσῃ, διαχωρίζων κατὰ σατραπείας, τὸν τεράστιον ἀριθμὸν τῶν Ἀλεξανδρείου τύπου νομισμάτων.

Β΄. ΤΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΤΟΥ Δ΄ 317-311 π. Χ.

Ὑπὸ τοὺς ἰδίους ὄρους φαίνεται ὅτι ἤρξατο ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος Φίλιππον τὸν Γ΄ Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ΄ νομισματοκοπία τοῦ σατράπου Πτολεμαίου, μετὰ μόνης δὲ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐν τῷ πεδίῳ ἄνω τοῦ κεραυνοῦ ἐτέθη ὡς σύμβολον, ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ νομισμάτων τυπουμένων ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ αἰτὸς ἦτοι τὸ πασίγνωστον νομισματικὸν ἔμβλημα τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Λαγιδῶν (ἀριθ. καταλόγου 13 - 15), προστιθεμένου ἐνίοτε παρὰ τὸν αἰτὸν καὶ ἑτέρου συμβόλου πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου τόπου, ἐν ᾧ ὁ Πτολεμαῖος ἔκοψεν ὅμοια βασιλικά νομίσματα,

ὡς π. χ. ἐν Κῶ τοῦ ροπάλου, συμβόλου χαρακτηριστικοῦ τῆς νήσου ταύτης (ἀριθμ. 16). Τότε δὲ τὸ πρῶτον νομίζω ὅτι ἐκόπησαν καὶ τινὰ ἰδιάζοντα τῇ σατραπείᾳ τῆς Αἰγύπτου χαλκᾶ, νομισμάτια φέροντα ἀφ' ἐνὸς τὴν κερασφόρον κεφαλὴν τοῦ ἤδη ἀποθεωθέντος Ἀλεξάνδρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν συνήθη ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, τύπον δὲ τὸν αἰτὸν τοῦ Πτολεμαίου (ἀριθμ. 17).

Φαίνεται ὅμως ὅτι τῶν τοιούτων νομισμάτων ἢ ἐκτύπωσις δὲν ἐπεξετάθη πλέον τοῦ πρώτου ἔτους τῆς κατ' ὄνομα βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ΄. Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἴσως δὲ μάλιστα καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἤδη τοῦ πρώτου, ὁ σατράπης Πτολεμαῖος φαίνεται ὅτι ἐκαινοτόμησεν ὡς πρὸς τοὺς τύπους, τοῦλάχιστον τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων· δηλαδὴ τὴν *λεοντήν* τῆς ἐν ἀπάσαις ταῖς σατραπείαις στερεοτύπου ἀποβάσης ἠρακλείου χαρακτηρὸς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀντικατέστησε διὰ *δορᾶς ἐλέφαντος* (ιδὲ ἀρ. 18-24), ἀναφερομένης ἴσως εἴτε εἰς τοὺς περιφήμους ἐλέφαντας τῆς Ἀφρικῆς, ἧς κυριώτατον καὶ ἄρχον μέρος ἐθεωρεῖτο ἢ σατραπεία τῆς Αἰγύπτου, εἴτε μᾶλλον εἰς τὸ τρόπαιον αὐτοῦ τοῦ σατράπου Πτολεμαίου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 321 π. Χ. παρὰ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ φρούριον *Καμήλων τείχος* κρίσιμον μάχην πρὸς τὸν εἰσβολέα Περδίκκαν, καθ' ἣν «ἔχων περὶ αὐτὸν τοὺς ἀρίστους, καὶ βουλόμενος προτρέψασθαι τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας καὶ φίλους προσιέναι τοῖς δεινοῖς, αὐτὸς ἀναλαβὼν τὴν σάρισαν καὶ στὰς ἐπ' ἄκρου τοῦ προτειχίσματος τὸν μὲν *ἡγούμενον τῶν ἐλεφάντων* ἐξετύφλωσεν, ὑπερδέξιον ἔχων τὴν στάσιν, τὸν δ' ἐπικαθήμενον Ἴνδὸν τραυματίαν ἐποίησε, τοὺς δὲ διὰ τῆς κλίμακος ἀναβαίνοντας καταπεφρονηκότως τύπτων καὶ κατατραυματίζων περιεκύλισεν εἰς τὸν ποταμὸν μετὰ τῶν ὄπλων», ἀναγκάσας οὕτω τὸν Περδίκκαν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ λαθραίως νὰ ἐκφύγῃ εἰς νῆσόν τινα τοῦ Νείλου, ἐνθα οἰκτρῶς ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ στρατιωτῶν¹. Ἡ εἰς τὴν προσωπικὴν ἀνδρείαν τοῦ Πτολεμαίου ὀφειλομένη νίκη αὕτη εἶναι ἐκείνη, ἧς ἕνεκα, κατὰ τὴν εὐθὺς κατόπιν (321 π. Χ.) νέαν ἐν Τριπαραδείσῳ διανομὴν τῶν σατραπειῶν, ἐδόθη ἢ Αἴγυπτος τῷ Πτολεμαίῳ ὡς «τῆς ἰδίας ἀνδρείας οἶονεὶ *δορί-*

1. Διοδώρου 18, 33—36.

κτητος»¹. Ἐπομένως οὐδόλως ἀπίθανον εἶναι ὁ τοῖς σατραπικοῖς τῆς Αἰγύπτου νομίσμασιν ἰδιάζων τύπος τῆς μετὰ δορᾶς ἐλέφαντος κεφαλῆς νὰ ἀναφέρεται ἐμμέσως εἰς τὸ ἐν Καμήλων τείχει κρίσιμον κατόρθωμα τοῦ Πτολεμαίου.

Τὸν δὲ τύπον τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν αὐτῶν νομισμάτων ἀφῆκεν ὁ Πτολεμαῖος ὡς καὶ πρότερον εἶχε, Δία δηλαδὴ ἀετοφόρον καθήμενον ἐπὶ θρόνου πρὸς ἀρ. Μόνον δ' ἐν τῷ πεδίῳ, ὡς σύμβολον, ἀντὶ τοῦ Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, ὅστις ἠδύνατο νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὸν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ αὐτοῦ Διὸς ἀετόν, ἔθηκε *κεραυνὸν* ἦτοι τὸ ἕτερον κατ' ἐξοχὴν σύμβολον ἑαυτοῦ, ὅπερ θὰ ἴδωμεν τιθέμενον ἐπὶ πάντων τῶν κατόπιν νομισμάτων μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, οὗτω δὲ σχηματίζον τὸ ἐπὶ αἰῶνας στερεότυπον καὶ ἀμετάβλητον παραμεῖναν ἔμβλημα τῆς δυναστείας τῶν Λαγιδῶν.

Τέλος ἡ ἐπιγραφή παραμένει ἡ αὐτή, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ἀναφερομένη εἴτε εἰς τὸν θανόντα μέγαν βασιλέα εἴτε καὶ εἰς τὸν νῦν βασιλεύοντα Ἀλεξάνδρον τὸν Δ', εἰς ὃν πάντως ἀναφέρεται καὶ ἡ μόνον ἄπαξ, πιθανῶς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς σειρᾶς ταύτης, ἀπαντῶσα ἐπιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (ἀρ. 18 καὶ 19). Ὑπὸ δὲ τὸν θρόνον τοῦ Διὸς εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς ταύτης ἀνὰ ἓν μονογράφημα, ὅπερ ἂν θεωρήσωμεν ὡς δηλοῦν τὸν ἐτήσιον ὑπεύθυνον νομισματικὸν ἄρχοντα, ἔχομεν περίπου ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, καθ' ἃ διήρκεσεν ἡ ἔκδοσις τῆς σειρᾶς ταύτης, ὃ δ' ἀριθμὸς οὗτος πληροῖ πράγματι ἀκριβῶς περίπου τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ διήρκεσεν ἡ βασιλεία Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ', εἰς ἣν τάσσομεν τὰ νομίσματα ταῦτα.

Γ' - Δ'. ΤΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΑΜΑ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ' ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑΣ. (311 π. Χ.).

Εὐθὺς κατόπιν εὐρίσκομεν νέαν μεταβολὴν τῶν νομισματικῶν τύπων ἐν σειρᾷ ἀποτελουμένη ἐκ σπανιωτάτων νομισμάτων (ἀρ. 25-28), ὧν ἐπομένως ἡ ἔκδοσις θὰ διήρκεσεν ἐπὶ βραχύτατον χρόνον.

Ἐπὶ τῶν χρυσῶν δηλαδὴ στατήρων (ἀρ. 25), τὴν συνήθη κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀντικαθιστᾷ

ἡ ἐν δορᾷ ἐλέφαντος κεφαλὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν δὲ Νίκην τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀντικαθιστᾷ *πρῶρα* πλοίου πολεμικοῦ. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀργυρῶν ἡμιωβόλων (ἀρ. 26) ἔμπροσθεν μὲν ἔχομεν τὴν αὐτὴν ἐν δορᾷ ἐλέφαντος κεφαλὴν, ὀπισθεν δὲ τὸν ἀετόν τοῦ Πτολεμαίου. Ἐπὶ τῶν μειζόνων χαλκῶν νομισμάτων (ἀρ. 27) εὐρίσκομεν, τὸ πρῶτον ἤδη, τὴν κεφαλὴν τοῦ σατραπικοῦ Πτολεμαίου, ὡς ἦρωος μετὰ στροφίου εἰκονιζομένου, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὴν αὐτὴν *πρῶραν*, ἣν καὶ ἐπὶ τῶν χρυσῶν στατήρων τῆς σειρᾶς. Τέλος δὲ τῶν μικροτέρων χαλκῶν νομισμάτων (ἀρ. 28) εὐρίσκομεν πάλιν τοὺς καὶ πρότερον κοπέντας τύπους τῆς νεαρᾶς κεραιφόρου καὶ τεταινωμένης κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ ἀναπεπταμένης ἔχοντος τὰς πτέρυγας Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ (ἰδὲ σελ. νδ').

Κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι ἡ παράλειψις τῆς ἐπιγραφῆς ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἢ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν κομματίων, ἅτινα πάντα εἶναι ἐντελῶς ἀνεπίγραφα. Τὸ περιεργότατον τοῦτο γεγονός, τὸ σαφῶς ἐνδεικνύον τὸ κενὸν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ τὸν ἐν ἔτει 311 π. Χ. θάνατον τοῦ νεαροῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' ὁ θρόνος ἔμεινε πράγματι κενός. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς μέχρι τοῦ 305 π. Χ. διαρκείας μεσοβασιλείας, καθ' ἣν μήτε βασιλεὺς ὑπῆρχε μήτε ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν εἰσέτι κηρύξει ἑαυτὸν βασιλέα, οὗτος ἀφῆκε λευκὴν τὴν θέσιν, ἐν ἣ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἀνεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως. Τὸ αὐτὸ βλέπομεν ὅτι ἔπραξεν ὡς πρὸς τοὺς τίτλους τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, οὓς ἀφῆκεν ἀγράφους ἐπὶ τῶν βασιλικῶν θυρεῶν ἐν τῇ περιφῆμῳ ἱερογλυφικῇ ἐπιγραφῇ τῇ ἀναφερούσῃ δωρεὰν τοῦ σατραπικοῦ τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου πρὸς τοὺς ναοὺς τοῦ Πέ καὶ Τεπ¹.

Ἀξία ἰδιαίτερας σημειώσεως εἶναι ἡ τὸ πρῶτον νῦν, ὅτε πᾶν μέλος τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξέλιπεν, ἐπὶ τῶν χαλκῶν νομισμάτων εἰσαγωγὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου, ἣν μετ' ὀλίγον θέλο-

1. Δρούσεν, Ἱστορία τῶν Διαδόχων, μετάφρ. Πανταζίδου (Βιβλ. Μαρσλῆ) σελ. 417 κέ.—Mahaffy, Emp. of the Ptolemies σελ. 46 καὶ 70.

1. Διοδώρου 18, 39.

μεν ἴδει προβιβαζομένην εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν τύπον τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν τύπον τῆς πρῶρας, δυνατὸν οὗτος νὰ σχετίζεται πρὸς τὴν μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν τοῦ Πτολεμαίου, ἣν ἀκριβῶς τότε, ἅμα τῷ θανάτῳ Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ', παρεσχεύασε καταλαβὼν ἐν ἔτει 310 τὰς παρὰ λείους πόλεις τῆς Κιλικίας καὶ Λυκίας, διαπλεύσας δ' ὡς ἐλευθερωτὴς τὰς Κυκλάδας κατέλαβε τὴν Κόρινθον καὶ μεγάλως ἐθαλασσοκράτησεν. Εἰς τὴν ναυτικὴν δὲ ταύτην ἰσχὺν δέον ἴσως νὰ ἀποδοθῆ τὸ ἐπίθετον *ναύαρχος*, ὅπερ μόνον ἠξίουσαν εὐθύς κατόπιν νὰ ἀποδίδωσιν αὐτῷ οἱ κόλακες τοῦ ἀντιζήλου αὐτῷ Δημητρίου'.

Τὸ ἀνεπίγραφον ὅμως τῶν νομισμάτων φαίνεται ὅτι δὲν διήρκεσε πλέον τοῦ πρώτου ἔτους μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ'. Ὅπως δὲ τὸ ὄνομα τοῦ θανόντος Ἀλεξάνδρου τούτου ἀπαντᾷ ὡς βασιλέως ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν ἐπισήμων πράξεων μέχρι τοῦ 305, ὅτε ὁ Πτολεμαῖος ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα, οὕτω φαίνεται ὅτι ἤδη ἀπ' αὐτοῦ ἴσως τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐξεδόθησαν καὶ νομίσματα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ σατραπείας μετὰ τοῦ ὀνόματος ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ἐγκαταλειφθέντος τοῦ ἅμα τῷ θανάτῳ εἰσαχθέντος ἀνεπιγράφου, ὡς ἐμπορικῶς ἀσυμφόρου. Τοιαῦτα φαίνονται μοι τὰ ὑπ' ἀρ. 29-31, τὰ φέροντα πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς ὡς χαρακτηριστικὸν τὸ γράμμα Δ. Καὶ τὰ μὲν λίαν σπάνια ἀργυρᾷ τετραδράχμα (ἀρ. 29) τῆς σειρᾶς ταύτης φέρουσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν κατ' ἐμὲ ἀρίστην καὶ πιστοτάτην τῶν σφριζομένων κεφαλῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἐν δορᾷ ἐλέφαντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν ἀρχαῖον καὶ στερεότυπον τύπον τῶν Ἀλεξανδρείων τετραδράχμων, ἧτοι τὸν ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἀετοφόρον Δία, ἐν δὲ τῷ πεδίῳ τὸ αὐτὸ σύμβολον Πτολεμαίου τοῦ σατράπου, ἧτοι τὸν ἐπὶ κεραυνοῦ ἀετόν. Αἱ δὲ ἀργυραὶ δραχμαὶ (ἀρ. 30) τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι τὸ πρῶτον νόμισμα, δι' οὗ εἰσήχθη εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν νομισματοκοπίαν ὁ ῥόδιος σταθμητικὸς κανὼν καὶ ὁ τύπος Ἀθηνᾶς τῆς Προμάχου, ὅστις ἀμέσως κατόπιν ἐτέθη καὶ ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων καταργήσας ἕσαε ἐν Αἰγύπτῳ τὸν ἀρχαῖον τύπον τοῦ καθημένου Διός.

1. Πλουτάρχου Δημήτριος 25, 10 — Ἀθηναίου 6, 261 β.

Εὐθύς κατόπιν, κατ' αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεσοβασιλείας τοῦ 311-305, φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὰ σπανιώτατα τετραδράχμα, τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ (ἀρ. 32), ἐν ἣ τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὸ ὄνομα τοῦ σατράπου· τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πάντες οἱ νομισματικοὶ ἐρμηνεύουσιν ὡς σημαίνουσαν «νόμισμα τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου κοπὴν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ σατράπου», ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι αἱ μόναι παράλληλοι καὶ σχεδὸν σύγχρονοι ἐπιγραφαὶ ΚΥΡΑΝΑΙΟΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ καὶ ΓΑΦΙΟΝ ΝΙΚΟΚΛΕΟΥΣ, περὶ ὧν κατωτέρω, καταδεικνύουσι σαφέστατα, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη σημαίνει «νόμισμα τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας κοπὴν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ σατράπου». Ἄλλως δὲ καὶ οἱ τύποι καὶ τὸ σύμβολον αὐτοῦ δὲν εἶναι οἱ τῶν νομισμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' εἰσήχθησαν, ὡς εἶδομεν, τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐπὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοπέντων νομισμάτων, δυνάμενοι ἐπομένως νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὀρθότερον ὡς ὄντες τύποι τῶν νομισμάτων τῆς Ἀλεξανδρείας μᾶλλον ἢ τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐκ τῆς σπανιότητος ὅμως τῶν φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ νομισμάτων φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἠὺδοκίμησεν, εἴτε διότι τὸ ἐμπόριον εἶχεν ἤδη οἰκείως μόνον πρὸς τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ νομίσματα, εἴτε ἴσως διότι οἱ ἀντιζήλοι τοῦ Πτολεμαίου σατράπαι τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους θὰ διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Πτολεμαίου. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἀμέσως ἐπομένη μείζων καὶ ὁμοίων τύπων σειρὰ (ἀρ. 33-58), ἧς ἡ ἔκδοσις φαίνεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ μονογραφημάτων ὅτι διήρκεσε καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῆς μεσοβασιλείας, φέρει ἐκ νέου μόνον τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ἀναφερομένην προφανῶς εἰς τὸν θανόντα βασιλέα Ἀλεξάνδρον τὸν Δ', ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων ἐπισήμων πράξεων, ὅτι ἐξηλούθει διοικῶν ὁ Πτολεμαῖος μέχρι τοῦ 305, ὅτε ἀνεκηρύχθη βασιλεύς.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ νομίσματα ὅσα φρονῶ ὅτι ἐκόπησαν ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς σατραπείας τοῦ Πτολεμαίου.

Ἄλλὰ τὸ κράτος τοῦ σατραπίου τούτου γνωρίζομεν ὅτι ἐξετείνεται καὶ ἐπὶ ἄλλων χωρῶν, ἐν αἷς ἀναμφιβόλως θὰ ἐκόπησαν ὑπ' αὐτοῦ νομίσματα. Τοιαῦτα δὲ φρονῶ ὅτι εἶναι τὰ ἐξῆς.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΟΝ ΚΥΡΗΝΑΪΚΗΣ

α) Τὰ ἐπὶ τῆς πρώτης ὑποταγῆς τῆς Κυρήνης κοπέντα (323-313 π. X.).

Ὅτε Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας κατακτήσας τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰ κατ' αὐτὴν καταστήσας ἐβάδιζε πρὸς τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος, γνωρίζομεν ὅτι κατὰ μέσσην τὴν ὁδὸν ἀπήντησαν αὐτῷ πρέσβεις παρὰ Κυρηναίων στεφάνους κομίζοντες καὶ μεγαλοπρεπῆ δῶρα, ὁ δὲ τούτους ἀποδεξάμενος «*φιλίαν καὶ συμμαχίαν*» συνέθετο πρὸς αὐτούς¹. Τοῦτο ἐξέλαβον οἱ πλείστοι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὡς σημαῖνον ἐκουσίαν ὑποταγῆν τῆς Κυρήνης. Ἄλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν ἂν πράγματι τοῦτο εἶχεν οὕτως, κατὰ τύπους βεβαίως οἱ Κυρηναῖοι παρέμειναν ἐλεύθεροι. Ἐπομένως νομίσματα βασιλικά τοῦ Ἀλεξάνδρου κοπέντα ἐν Κυρήνῃ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀναμένωμεν. Πράγματι δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὑπάρχει δυνάμενον νὰ ταχθῆ εἰς τὴν μέχρη τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐποχῆν.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξερράγησαν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μεγάλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Μέρος τῶν πολιτῶν ἐκδιωχθὲν ἐκ τῆς Κυρήνης καὶ Βάρκης κατέφυγεν εἰς Κρήτην καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Θίβρωνος ἥτοι τοῦ στρατηγοῦ ἐκείνου τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ δολοφονήσαντος τὸν δραπετὴν Ἄρπαλον καὶ γενομένου κυρίου τῶν θησαυρῶν, τῶν πλοίων καὶ τῶν ἑξακισχιλίων μισθοφόρων, μεθ' ὧν ὁ Ἄρπαλος εἶχε καταπλεύσει εἰς Κρήτην. Ὁ Θίβρων οὗτος παραλαβὼν τοὺς ἐκ τῆς Κυρήνης φυγάδας κατέπλευσεν εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ ἐπὶ μακρὸν δεινῶς ἀλλ' ἀμφιρόπως ἐπολέμει πρὸς τοὺς ἐν τῇ Κυρήνῃ, ἔχων συμμάχους τοὺς Βαρκαίους καὶ Ἐσπερίτας. Οἱ Κυρηναῖοι συνεμάχησαν ἐν τέλει πρὸς τοὺς πλησιοχώρους Λίβυας καὶ τοὺς Καρχηδονίους, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠττηθέντες καὶ πολιορκηθέντες ὑπὸ τοῦ Θίβρωνος ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους. Ἐπικρατησάντων δὲ τῶν δημοτικῶν καὶ τοὺς κτηματικούς ἐκβαλόντων οἱ τε-

λευταῖοι ἔφυγον οἱ μὲν πρὸς τὸν Θίβρωνα οἱ δὲ εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ ἵνα ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς εἰς Κυρήνην. Ὁ μεγαλοφυῆς σατραπὴς τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἀφορμὴν μόνον ἐζήτει ἵνα ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τὴν Κυρηναϊκὴν, ἦν ἀνέκαθεν ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον μέρος τῆς σατραπείας αὐτοῦ, ἐδράξατο ἀμέσως τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἐκπέμψας μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου κατὰ τῆς Κυρήνης τὸν στρατηγὸν Ὀφέλλαν. Τότε δὲ οἱ ἐν Κυρήνῃ δημοκρατικοὶ φοβηθέντες τὴν κάθοδον τῶν μετὰ τοῦ Ὀφέλλα φυγάδων συνεμάχησαν πρὸς αὐτὸν τὸν Θίβρωνα.

Ἄλλ' ὁ Ὀφέλλας τὸν μὲν Θίβρωνα καταπολεμήσας καὶ ζωγρήσας, τὴν δὲ χώραν ἐν ἔτει 322 π. X.¹ ὑποτάξας, παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν αὐτοπροσώπως προσελθόντα Πτολεμαῖον. «Οἱ μὲν οὖν Κυρηναῖοι, ἐπιλέγει ὁ ταῦτα πάντα ἱστορῶν Διόδωρος²—καὶ αἱ περιοικοῦσαι πόλεις τοῦτον τὸν τρόπον ἀποβαλοῦσαι τὴν ἐλευθερίαν, ὑπὸ τὴν Πτολεμαϊκὴν βασιλείαν ἐτάχθησαν».

Ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σατραπίου τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ διοικητὴν ἐγκατέστησεν αὐτὸν τὸν Ὀφέλλαν, διετέλεσεν ἡ Κυρηναϊκὴ μέχρη τῆς ἐν ἔτει 313 ἀποστασίας αὐτῆς. Βεβαίως δὲ κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 322 μέχρη τοῦ 313 διάστημα τοῦτο ὁ Πτολεμαῖος θὰ ἔκοψεν ἐνταῦθα βασιλικά σατραπικά νομίσματα καὶ δῆ, ὡς τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, βασιλικῶν ἀλεξανδρείων τύπων. Τοιαῦτα δὲ θεωρῶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 59-60 περιγραφέντα, ἐφ' ὧν τὸν μὲν τόπον τῆς κοπῆς δηλοῖ σαφέστατα τὸ μόνον τῇ Κυρηναϊκῇ χώρᾳ ἰδιάζον σύμβολον τοῦ *σιλφίου*, τὸν δὲ ἐκδόντα αὐτὰ σατραπὴν τὸ σύμβολον αὐτοῦ, ὁ Πτολεμαϊκὸς ἀετός. Αὐτὸ δὲ τὸ μονογράφημα Εἰ θέλομεν ἀπαντήσῃ ἀμέσως κατόπιν ἐπὶ συχνῶν ἄλλων νομισμάτων τοῦ Πτολεμαίου.

Παραλλήλως πρὸς τὰ χρυσᾶ ταῦτα βασιλικῶν τύπων νομίσματα τοῦ Αἰγυπτίου σατραπίου φαίνεται ὅτι ἐπετράπη τοῖς μετὰ πολλῆς ἐπιεικειᾶς κυβερνωμένοις Κυρηναίοις νὰ κόψωσιν ἴδια αὐτοῖς ἐγχώρια ἀργυρᾶ νομίσματα, οἷα π.χ. τὰ μετὰ τοῦ αὐτοῦ μονογραφήματος Ε, φοινικικοῦ σταθ-

1. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην ἰδὲ Mahaffy ἔ. ἀ. σελ. 29.

2. 18, 21.

μητικοῦ κανόνος δίδραγμα, τὰ φέροντα ἀφ' ἐνὸς μὲν κεφαλῆν τοῦ νέου Ἀμμωνος (Ἀλεξάνδρου), ἀφ' ἐτέρου δὲ τύπον σιλφίου καὶ τὸ ἐθνικὸν ΚΥΡΑ (ναίων)¹. Ἀλλὰ περὶ τῶν ὅλως ἐγχωρίου χαρακτῆρος κλασμάτων τούτων δὲν ἔχομεν νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα.

Οἱ πρὸς τὸν ἐλεύθερον βίον εἰθισμένοι Ἑλληγες τῆς Κυρηναϊκῆς δὲν ὑπέμειναν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἄλλως τε λίαν ἠπίου χαρακτῆρος καὶ συνετήν τοὺς τρόπους ἐξουσίαν τοῦ Πτολεμαίου. Ἐν ἔτει δὲ 313 π. Χ., ἐπωφεληθέντες ἴσως ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνακηρύξεως τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐπανεστήσαν καὶ ἐπολιόρκησαν ἐν τῇ ἀκροπόλει τὴν Αἴγυπτιακὴν φρουράν, ἀπέκτειναν δ' ἀνοσίως κατόπιν καὶ τοὺς ἐξ Ἀλεξανδρείας πρεσβευτάς, οἵτινες ἦλθον παρακαλοῦντες αὐτοὺς νὰ ἡσυχάσωσιν, «ἐφ' οἷς παροξυνθεὶς ὁ Πτολεμαῖος ἀπέστειλεν ἄγιν στρατηγὸν μετὰ δυνάμεως πεζῆς, ἐξέπεμψε δὲ καὶ στόλον τὸν συλληψόμενον τοῦ πολέμου, ναύαρχον ἐπιστήσας Ἐπαίνετον». Ὁ ἄγιν δὲ «ἐνεργῶς διαπολεμήσας τοῖς ἀφεστηκόσιν ἐκυρίευσεν κατὰ κράτος τῆς πόλεως, καὶ τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποστάσεως δήσας ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ τῶν ἄλλων τὰ ὄπλα παρελόμενος, καὶ τὰ κατὰ τὴν πόλιν διοικήσας ὡς ποτ' ἔδοξεν αὐτῷ συμφέρειν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον»².

Μετὰ τὴν πάνυ βραχυχρόνιον ἀποστασίαν ταύτην ἢ σατραπικὴ νομισματοκοπία θὰ ἐξηκολούθησεν ἐν Κυρῆνῃ ὁμοίᾳ τῇ πρότερον, ἴσως μάλιστα τὰ φέροντα τὸ μονογράφημα Ε ἄρτι μνημονευθέντα νομίσματα σχετίζονται πρὸς τὸν εἰς τὴν Κυρῆνῃ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου σταλέντα ναύαρχον Ἐπαίνετον.

Ἀποστασία τοῦ Ὀφέλλα (312 — 308 π. Χ.).

Εὐθύς ὁμως κατόπιν ὁ ἐκ νέου ἐγκατασταθεὶς διοικητὴς τῆς Κυρηναϊκῆς Ὀφέλλας, ἀνὴρ Μακεδῶν ἐκ τῶν συνεστρατευμένων τῷ Ἀλεξάνδρῳ φίλων καὶ δι' ἐπιγαμίας συνδεδόμενος πρὸς τὸν Ἀθηναϊκὸν οἶκον τοῦ κλεινοῦ Μιλτιάδου, ἐπωφελούμενος ἐκ τῶν πολιτικῶν περιπλοκῶν τοῦ Πτολεμαίου, ἐπανεστή κατ' αὐτοῦ ἐπιθυμήσας τῆς

βασιλείας τῆς Κυρηναϊκῆς. Πράγματι δὲ ἐν ἔτει 312 περίπου κατέσχε τὴν κυριαρχίαν τῶν περὶ τὴν Κυρῆνῃ πόλεων, δύναμιν ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν ἀδρᾶν καὶ εἰς μείζονα δυναστείαν ἐλπίζων¹. Καὶ ὁ μὲν λίαν ἀπησχολημένος τότε ἀλλαχοῦ Πτολεμαῖος οὐδὲν ἀπ' εὐθείας ἐπεχείρησε πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ ἐπὶ τινα ἔτη. Ἀλλ' ὅτι δὲν ἐπεχείρησεν ἀπ' εὐθείας κατώρθωσεν ἐπὶ τέλος διὰ πλαγίων μέσων. Ἐν ἔτει 308 ἢ 307 π. Χ. ὁ τότε πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἐν Ἀφρικῇ πολεμῶν καὶ ἀνάγκην ἐπικουριῶν ἔχων Ἀγαθοκλῆς ὁ Συρακόσιος, — ἴσως ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ὡς ἐνδεικνύει τὸ γεγονός τοῦ ἀμέσως ἐπακολουθήσαντος γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πτολεμαίου Θεοξένης, — ἐπεμψε πρεσβείαν πρὸς τὸν Ὀφέλλαν ἐπικαλούμενος δῆθεν τὴν συμμαχίαν αὐτοῦ κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ ἀντὶ τῆς βοήθειας ταύτης παραχωρῶν αὐτῷ τὴν ἐπὶ πάσης τῆς Λιβύης κυριαρχίαν. Ὁ δὲ ἀπὸ καιροῦ ἐπὶ «μείζονα δυναστείαν» ἐλπίζων καὶ συμμάχους ἐκ δυσμῶν κατὰ τοῦ ἐξ ἀνατολῶν ἐπικειμένου Πτολεμαίου ἐπιζητῶν φιλόδοξος Ὀφέλλας ἐνέπεσε τυφλῶς εἰς τὴν παγίδα ταύτην καὶ μεγάλην στρατιὰν ἀθροίσας ἐξώρμησε πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀγαθοκλέους, οὐδόπως ὑπολογίσας τὰς φοβερὰς δυσχερείας τῆς δι' ἐρήμου μακρᾶς στρατείας ταύτης, πρὸς ἣν ἔσυρεν αὐτὸν σκοπίμως ὁ πανοῦργος Ἀγαθοκλῆς. Μόλις δὲ ὁ Ὀφέλλας μετὰ μακρὰν ὑπερδύμηνον διὰ τῶν ἐρήμων καταστρεπτικὴν πορείαν, καθ' ἣν ὁ στρατὸς αὐτοῦ ὑπέστη τὰ πάνδεινα καὶ δεινῶς ἐδεκατίσθη, ἐπλησίασε τὸν στρατὸν τοῦ Ἀγαθοκλέους, προσεβλήθη ἀμέσως ὑπὸ τούτου ὡς δῆθεν «ἐπιβουλευόμενος» αὐτόν. Μαχόμενος δὲ ἐφονεύθη, μεθ' ὃ ὁ Ἀγαθοκλῆς προσφκειώθη διὰ φιλανθρώπων ἐπαγγελιῶν τὸν στρατὸν τοῦ Ὀφέλλα, ἐν ᾧ ἴσως εὐρίσκοντο καὶ ὄργανα τοῦ Πτολεμαίου². Τότε δὲ ἀμέσως κατόπιν ὁ Πτολεμαῖος ἠδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταλάβῃ ἐκ νέου τὴν Κυρηναϊκὴν, ἴσως ἐν ἔτει 307 π. Χ.³, διὰ τοῦ Μάγα προγόνου αὐτοῦ, ἥτοι υἱοῦ τῆς συζύγου αὐτοῦ Βερενίκης, διατελέσαντος ἔκτοτε ἐπὶ 50 ἔτη στρατηγοῦ καὶ βασιλέως τῆς Κυρηναϊκῆς.

1. Διοδώρου 20, 40.

2. Διοδώρου 20, 40-42. — Πρβ. Mahaffy ἔ. ἀ. 51 κ. ἐξ. — Δρούσεν, Ἱστορία τῶν Διαδόχων, σελ. 443.

3. Πανσαν. I, 6, 8. — Mahaffy ἔ. ἀ. σελ. 52. — Δρούσεν ἔ. ἀ. σελ. 441 κέ.

1. Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique, vol. I, p. 46-47 n° 167-768.

2. Διοδώρου 19, 79. — Mahaffy σελ. 40.

Ὅτι δὲ ὁ Ἀγαθοκλῆς διετέλει ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, δεικνύει ὄχι μόνον τὸ ἄλλως ἀκατάληπτον — εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον — τῆς ἐπιβουλῆς αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὀφέλλα, καὶ τὸ γεγονός τοῦ δίκην ἀμοιβῆς ἐπακολουθήσαντος γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πτολεμαίου Θεοξένης, ἀλλὰ καὶ ὁ μοναδικὸς καὶ ὠραῖος χρυσοῦς στατήρ (γραμμ. 8,45), ὃν ἔκοψεν ἐν Ἀφρικῇ μετὰ τοῦ 310 καὶ 306 π. X.¹ Οἱ τύποι τοῦ νομίσματος τούτου ἐμμέσως μὲν

κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἀρχαίας νομισματοκοπίας², σαφέστατα δ' ὁμῶς ὑποδεικνύουσι τὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ 310 π. X. συνεννόησιν καὶ συμμαχίαν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον· ὅπως δηλαδὴ ἐπὶ τῶν συμμαχικῶν νομισμάτων τοῦ Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου (περὶ ὧν ἰδὲ κατωτέρω), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ στατήρος τούτου βλέπομεν ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως αὐτὴν τὴν τὰ νομίσματα τοῦ σατράπου Πτολεμαίου χαρακτηρίζουσιν κεφαλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς δορᾶς τοῦ ἐλέφαντος. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως πάλιν τοῦ αὐτοῦ στατήρος ἔχομεν κατ' ἀπομίμησιν μὲν τοῦ Πτολεμαίου, θέσαντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, τὸ ὄνομα τοῦ τυράννου ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΞ τὸ πρῶτον ἤδη ἐμφανιζόμενον ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κοπέντων νομισμάτων, πρὸς δὲ Ἀθηναῖν Νίκην (πτεροφόρον) μαχομένην καὶ ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς ζωηρῶς ἐνθυμίζουσιν ἡμῖν τὴν ἐπὶ τῶν αὐτῶν αἰγυπτιακῶν νομισμάτων τοῦ Πτολεμαίου Πρόμαχον Ἀθηναῖν. Τέλος δὲ ἡ παρὰ τοὺς πόδας τῆς Ἀθηναῖς τοῦ στατήρος τοῦ Ἀγαθοκλέους γλαῦξ, ἣ κατέχουσα τὴν αὐτὴν θέσιν συμβόλου ἦν ἐπὶ τῶν ῥηθέντων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων ὁ ἀετὸς τοῦ Πτολεμαίου, δεικνύει ὅτι τὸ νόμισμα ἐκόπη πάντως μετὰ τὴν ἐν ἔτει 310 π. X. μεγάλ-

1. Evans, The African gold stater of Agathocles: Num. Chron. XIV (1894), p. 237-242, pl. VIII, 6. — Imhoof-Blumer, Zeit. für Numism. III p. 4, Taf. V, 2. — Head, Ἱστορία τῶν νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 238. Πβλ. Eckhel D. N. V. t. I, p. 261. — Torremuzza, Tav. CI, 4. — Trésor de num. et de glypt pl. XXIII, 8, p. 2, 47. — Κυρίως ἰδὲ Holm, Geschichte Siciliens im Alterthum, Bd. III (1898) S. 680-682, Taf. VI, 13 ἐνθα μνημονεύονται ὑποθέσεις τοῦ Six καὶ Evans κατὰ τι διαφέρουσαι τῆς ἐμῆς.

2. Head, Ἱστορ. τῶν νομισμ., τόμ. Α', σελ. πδ' τῆς εἰσαγωγῆς.

λὴν τοῦ Ἀγαθοκλέους κατὰ τῶν Καρχηδονίων νίκην¹, πρὸ τῆς ὁποίας ὁ Ἀγαθοκλῆς « ὄρων τοὺς στρατιώτας καταπεπληγμένους τὸ πλῆθος τῆς βαρβαρικῆς ἵππου καὶ δυνάμεως, ἀφῆκεν εἰς τὸ στρατόπεδον κατὰ πλείονας τόπους γλαῦκας, ἃς ἐκ χρόνου παρεσκευάσατο πρὸς τὰς ἀθυμίας τῶν πολλῶν. Αὗται δὲ διὰ τῆς φάλαγγος πετόμεναι καὶ προσκαθίζουσαι ταῖς ἀσπίσι καὶ τοῖς κράνεσιν εὐθαρσεῖς ἐποίουν τοὺς στρατιώτας, ἐκάστων οἰωνιζομένων διὰ τὸ δοκεῖν ἰερόν εἶναι τὸ ζῶον τῆς Ἀθηναῖς»².

Ἡ δ' ἐπιγραφὴ ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΞ ἄνευ τοῦ τίτου ΒΑΣΙΛΕΩΞ, διδάσκει ἡμᾶς σαφῶς ὅτι ὁ στατήρ οὗτος εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ 306 π. X., ὅτε ὁ Ἀγαθοκλῆς — καὶ ἐν τούτῳ ἴσως ἀπομιμούμενος τὸν Πτολεμαῖον, οὗ ἄλλως τῆς οἰκογενείας μέλος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ μετὰ τῆς Θεοξένης γάμου, — προσέλαβε τὸν τίτλον τοῦτον³.

β) Τὰ κοπέντα ἐπὶ τῆς δευτέρας διὰ τοῦ Μάγας ὑποταγῆς τῆς Κυρήνης (308-304 π. X.).

Ὁ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου μετὰ στρατοῦ ἀποσταλεῖς Μάγας κατὰ τῆς ἔνεκα τῆς ἐκδρομῆς τοῦ Ὀφέλλα στερηθείσης τοῦ δεσπότου καὶ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως αὐτῆς Κυρηναϊκῆς, ὑπέταξεν αὐτὴν εὐχερῶς. Ὁ δὲ πλούσιος ἐκεῖνος τόπος ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως ἀνέλαβεν ἐντὸς ὀλίγου τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ⁴. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀγαθαρχίδου⁵ « Μάγαν βασιλεύσαντα Κυρήνης ἔτη πεντήκοντα » ἠδύνατό τις νὰ νομίση ὅτι ὁ Μάγας ὠνομάσθη ἅμα τῇ νέα ταύτῃ κατακτήσει βασιλεύς. Ἀλλὰ τοῦτο δέν μοι φαίνεται πιθανόν διότι ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι βασιλεῖς, π. χ. οἱ

1. Waddington, Mélanges p. 24.

2. Διοδώρου 20, 11. Αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ A. Evans (ἔ. ἀ.) ὡς πρὸς τὴν σημασίαν ταύτην τῆς γλαυκὸς ἐπὶ τοῦ στατήρος τοῦ Ἀγαθοκλέους, αἱ κυρίως βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ ὅτι εἰς τὴν μεγάλην νίκην τοῦ Ἀγαθοκλέους κατὰ τῶν Καρχηδονίων ἀναφέρεται οὐχὶ ὁ στατήρ οὗτος, ἀλλὰ τὰ μετὰ τῆς κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἐπιγραφῆς ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ (νόμισμα) ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, ἐπιγραφῆς ΑΓΑΘΟΚΛΕΙΟΞ (ἄργυρος), καταπίπτουσι, νομίζω, διὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι ὁ ἄργυρος οὗτος, ὡς σαφῶς δεικνύει ἡ ταυτότης τῆς τεχνοτροπίας, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ συγχρόνως τῷ χρυσῷ στατήρι κοπιεὶς ἐπὶ τῷ αὐτῷ γεγονότι. Ἄλλως δὲ ὅπως τὸ σύμβολον ἀετὸς τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων δέν σχετίζεται πρὸς τὸν τύπον τῆς Ἀθηναῖς, οὕτω καὶ ἡ γλαῦξ δέν νὰ μὴ σχετισθῇ ἀμέσως πρὸς τὴν Ἀθηναῖν τοῦ στατήρος τοῦ Ἀγαθοκλέους.

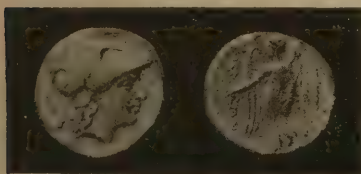
3. Head, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, τόμ. Α', σελ. 238.

4. Δρόσεν, Ἱστ. τῶν Διαδόχων (μετάφρ. Πανταζίδου) σ. 44b.

5. Παρ' Ἀθηναίῳ IB, 550.

τῆς Κύπρου, ὑποκείμενοι τῷ σατράπῃ Πτολεμαίῳ, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς οὗτοι προϋπῆρχον ἐκ ξένων γενῶν ἐν τοῖς τόποις, οἵτινες ὑπήχθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Αἰγυπτίου σατράπου, ἐνῶ ὁ Μάγας ἦτο, ὡς ὁ ἐν Κύπρῳ ἐπὶ τῶν βασιλέων στρατηγὸς τῆς νήσου ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου Μενέλαος, ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ γένους ἐξ οὗ μόνον στρατηγοὶ καὶ διοικηταὶ διωρίζοντο, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος δὲν εἶχε προσλάβει δι' ἑαυτὸν τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Μάγας διωρίσθη ἀπλῶς στρατηγὸς διοικητῆς, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 305, ὅτε ὁ Πτολεμαῖος ἴσως συνεχώρησεν αὐτῷ νὰ καλῆται βασιλεύς, μιμηθεὶς εἰς τοῦτο τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Ἀντιγόνου, ὅστις ἔλαβε μετὰ τὴν ἐν Κύπρῳ μεγάλην νίκην τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως « συγχωρήσας καὶ τῷ υἱῷ Δημητρίῳ τῆς αὐτῆς τυγχάνειν προσηγορίας καὶ τιμῆς »¹. Ὁ « οὐδὲν τῇ ψυχῇ ταπεινωθεὶς » διὰ τὴν ἦτταν ἐκείνην Πτολεμαῖος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἀναλαβὼν τὸ διάδημα καὶ ἀναγορεύσας ἑαυτὸν βασιλέα, οὐδὲν ἀπίθανον, κατὰ τελείαν ἀπομίμησιν τοῦ Ἀντιγόνου, νὰ ἐπέτρεψε τῷ υἱῷ Μάγᾳ « τῆς αὐτῆς τυγχάνειν προσηγορίας καὶ τιμῆς ».

Εἰς τοὺς χρόνους τῆς δευτέρας ταύτης ὑποταγῆς τῆς Κυρήνης τάσσω τὰ περιγραφέντα ὑπ' ἀρ. 61-72 χρυσᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΚΥΡΑΝΑΙΟΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩ ἢ ἀπλῶς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ. Ὅτι δὲ ταῦτα ἐκόπησαν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, γίνεται δῆλον ὡς

πρὸς τὰ χρυσᾶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ΚΥΡΑΝΑΙΟΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩ, τῆς συνήθως κακῶς ἀναγινωσκομένης ὡς ΚΥ-

ΡΑΝΑΙΟΙ (τῷ) ΠΤΟΛΕΜΑΙΩ (ἀνέθεσαν), ἐν ᾧ δέον νὰ ἀναγνωσθῇ Κυραναῖον (νόμισμα) Πτολεμαίῳ [γενικὴ δωρικὴ ἀντὶ Πτολεμαίου] (τοῦ σατράπου), — ἦν φέρουσιν οἱ στατήρες ἀριθ. 61²-62 καὶ τὸ ἡμιστάτηρον ἀριθ. 62^α. — πρὸς δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ νομισματικοῦ ἄρ-

1. Διοδώρου 20, 53.

2. Ἰδὲ BMC. p. XX, pl. XXXII, 1, καθ' ὃ ἐγένετο καὶ ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη εἰκὼν τοῦ χρυσοῦ στατήρος. — Ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 61 νομίσματος ἀναγνωστέον ἐπίσης ΠΤΟΛΕΜΑΙΩ ἀντὶ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ.

χοντος ΕΥ ΦΡΙ, ὅπερ φέρουσιν ἐπίσης καὶ τὰ ἡμιστάτηρα ἀρ. 63-64, ἐφ' ὧν, ἐλλείψει ἴσως χώρου, παρελείφθη τὸ ΚΥΡΑΝΑΙΟΝ.

Ὅτι δὲ καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 65-72 χαλκᾶ, τὰ φέροντα ἐπίσης μόνον τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, ἐκόπησαν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, δηλοῦται σαφῶς ὄχι μόνον ἐκ τῆς γνωστῆς προελεύσεως αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ σιλφίου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν Κυρηναϊκοῦ συμβόλου, ὅπερ ταῦτα φέρουσι παρὰ τὸν Πτολεμαϊκὸν τύπον τοῦ ἀετοῦ.

Ἀργυρᾶ νομίσματα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ δὲν ἔχομεν ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ. Τὰ ἐπὶ τῶν χαλκῶν ὅμως μονογραφήματα ἀρχόντων ΙΠΙ καὶ ΠΙ, ἅτινα ἀπαντῶσιν ἀπαράλλaktως ἐπὶ ἀργυρῶν φοινικικοῦ σταθμητικοῦ κανόνος διδράχμων καὶ δραχμῶν τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας, φερουσῶν δὲ μόνον τὸ ἐθνικὸν ΚΥΡΑ(ναίων) παρὰ τοὺς ἐγγχωρίους τῶν Κυρηναίων τύπους¹, ἐνδεικνύουσιν ὅτι καὶ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ὑποταγὴν τῶν Κυρηναίων ὁ Πτολεμαῖος ἀφήκεν αὐτοῖς ὡς καὶ πρότερον τὸ δικαίωμα τῆς ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτῶν ὄνομα ἐκδόσεως τοῦ ἀργύρου. Ἀλλὰ περὶ τῶν ὅλως ἐγχωρίου χαρακτῆρος νομισμάτων τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίως συνδεομένων πρὸς τὰ σατραπικὰ νομίσματα τῆς σειρᾶς ταύτης δὲν θ' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΟΝ ΚΥΠΡΟΥ

Ἡ μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ἐν οὐδεμιᾷ τῶν σατραπειῶν περιληφθεῖσα Κύπρος ἐθεωρήθη ἀνεκαθεν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἔνεκα τοῦ ἐπικαίρου τῆς θέσεως αὐτῆς, ὡς τὸ ἀπαραίτητον προπύργιον τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸ ἀσφαλέςτατον ὄρμητήριον διὰ τὰ μέλλοντα αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀσιατικῶν ἀκτῶν ἐγχειρήματα. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν αὐτὸν ἤδη ἐν ἔτει 322 π. X. —, ὅτε παρεσκευάζετο ἢ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπιδρομῇ τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ Περδίκκα — σπεύδοντα νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Κύπρου². Ἐτητινὰ κατόπιν, μετὰ τὴν ἐν Τριπαραδείσῳ νέαν διανομὴν τῶν σατραπειῶν, ὁ Πτολεμαῖος ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς ἐπασχολήσεως τοῦ Ἀντιγόνου ἐν

1. Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique vol. 5, n° 172-174.

2. Mahaffy, ἔ. ἀ. p. 27.

τῷ κατὰ τοῦ Εὐμένους πολέμῳ αὐτοῦ, κατέλαβε διὰ στόλου τὴν Κύπρον (320 π. Χ.), ἣς οἱ βασιλεῖς, μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Εὐμένους, διηρέθησαν λαβόντες οἱ μὲν τὸ μέρος τοῦ Πτολεμαίου, οἱ δὲ τὸ τοῦ Ἀντιγόνου. Ὁ Νικοκρέων καὶ οἱ κράτιστοι τῶν βασιλέων τῆς νήσου συνεμάχησαν τῷ Πτολεμαίῳ, ἐνῶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Κιτίου, τοῦ Μαρίου, τῆς Κερυνίας καὶ τῆς Λαπήθου, συνέθεντο φιλίαν πρὸς τὸν Ἀντίγονον¹. Ὁ δὲ πᾶσαν τὴν νῆσον ἐπιθυμῶν νὰ ἔχη σύμμαχον Πτολεμαῖος ἔπεμψεν ἐκεῖ ὡς στρατηγὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μενέλαον μετὰ μεγάλης ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως. Οὗτος δὲ μετὰ τοῦ βασιλέως Νικοκρέοντος καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ἐξεπολιόρκησαν τὴν Κερυνίαν καὶ Λάπηθον, ἠνάγκασαν δὲ καὶ Στασίοικον τὸν βασιλέα τῶν Μαριέων νὰ δώσῃ ὁμήρους, τὴν δὲ τῶν Κιτιέων πόλιν ἐπολιόρκησαν πάσῃ δυνάμει².

Κατόπιν (315 π. Χ.) ὁ Ἀντίγονος κατώρθωσε πάλιν νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ συμμαχίαν τοὺς πρότερον φίλους αὐτῷ βασιλεῖς τῆς Κύπρου, ὅπερ μαθὼν ὁ Πτολεμαῖος ἐστράτευσεν ἐξ Αἰγύπτου ἐπὶ τοὺς ἀπειθοῦντας τῶν βασιλέων τῆς νήσου (314-313 π. Χ.). Καὶ τὸν μὲν βασιλέα τοῦ Κιτίου Πυμιάθωνα, τὸν παρὰ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καλούμενον Πύματον καὶ Πυγμαλίωνα, εὐρὼν διαπρεσβεύμενον πρὸς τὸν Ἀντίγονον ἀνεῖλε, Πράξιππον δὲ τὸν τῆς Λαπηθίας βασιλέα καὶ τὸν τῆς Κερυνίας δυνάστην ὑποπεύσας συνέλαβεν, ὡς καὶ Στασίοικον τὸν τῶν Μαριέων, κατασκάψας τὴν πόλιν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας μεταγαγὼν εἰς Πάφον. Ταῦτα δὲ διαπραξάμενος κατέστησεν (312-310 π. Χ.) στρατηγὸν τῆς Κύπρου Νικοκρέοντα τὸν τῆς Σαλαμίνας βασιλέα, παραδοὺς αὐτῷ τὰς πόλεις καὶ τὰς προσόδους τῶν βασιλέων³.

Μαθὼν δὲ πάλιν ὅτι ὁ τῆς Πάφου βασιλεὺς Νικοκλῆς ὁ Τιμάρχου συνέθεσεν «ἐν ἀπορρήτοις» φιλίαν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, διέταξε τὸν φόνον αὐτοῦ, ὅστις καὶ ἐπετεύχθη ἐν ἔτει 310 π. Χ. ὑπὸ στρατιωτῶν τοῦ ἐν Κύπρῳ στρατηγοῦ Μενελάου ἑξαναγκασάντων τὸν Νικοκλέα νὰ αυτοκτονήσῃ,

ὅτε καὶ σύμπασα ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ πάνυ τραγικῶς ἠφάνισεν ἑαυτὴν καὶ τὰ τῆς ἑαυτῆς δυναστείας¹. Περὶ τοὺς χρόνους δ' ἐκείνους, ἀποθανόντος τοῦ Νικοκρέοντος, φαίνεται ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἀνέβηκε πᾶσαν τὴν διοίκησιν τῆς Κύπρου τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ καὶ στρατηγῷ Μενελάῳ (310-307 π. Χ.), καταργήσας, ἔνεκα τῶν τελευταίων ἀπιστιῶν τῶν ἐγχωρίων βασιλέων, τὰ πλεῖστα ἴσως τῆς νήσου βασιλεία. Πρὸς ἰσχυροποίησιν δὲ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ ὁ Πτολεμαῖος ἐνύμφευσεν τότε περίπου μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Σόλων Εὐνόστου² διαδόχου τοῦ Πασικράτους, τὴν μετὰ τὸ 323 γεννηθεῖσαν ἐκ τῆς περιφήμου ἐταίρας Θαΐδος θυγατέρα αὐτοῦ Εἰρήνην.

Τέλος ἐν ἔτει 306 π. Χ. ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψε μετὰ ἰσχυροτάτου στρατοῦ κατὰ τῆς Κύπρου τὸν νεαρὸν καὶ ἡρωϊκὸν αὐτοῦ υἱὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν, ἵνα ἐκβάλῃ τὸν Πτολεμαῖον ἐκεῖθεν. Ὁ Δημήτριος δὲ ἀποβιβασθεὶς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνίκησεν ἐν τῇ Ξηρᾷ καὶ ἐπολιόρκησεν ἐν Σαλαμίनि τὸν στρατηγὸν τῆς νήσου Μενέλαον, ὅστις ἐζήτησεν ἀμέσως τὴν ἐξ Αἰγύπτου βοήθειαν αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου ὡς κινδυνευόντων τελείως τῶν ἐν τῇ νήσῳ πραγμάτων. Τοῦτου δὲ μετὰ μεγάλης πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως προσδραμόντος συνεκροτήθη ἡ περίφημος ἐκείνη παρὰ τὸν λιμένα τῆς Λευκόλλης ναυμαχία, καθ' ἣν ἠττήθη κατὰ κράτος ὁ Πτολεμαῖος καὶ ἀπογνοὺς τὰ κατὰ τὴν Κύπρον ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον ἀφήσας τὴν νῆσον, ἣς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ τὴν Σαλαμίνα παρέδωκεν ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δημητρίου ὁ Μενέλαος. Τότε δὲ ὁ Ἀντίγονος «πυθόμενος τὴν γεγεννημένην νίκην καὶ μετεωρισθεὶς ἐπὶ τῷ μεγέθει τοῦ προτερήματος, διάδημα περιέθετο καὶ τὸ λοιπὸν ἐχρημάτιζε βασιλεύς, συγχωρήσας καὶ τῷ Δημητρίῳ τῆς αὐτῆς τυγχάνειν προσηγορίας καὶ τιμῆς. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος οὐδὲν τῇ ψυχῇ ταπεινωθεὶς διὰ τὴν ἦτταν, καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἀνέλαβε τὸ διάδημα καὶ πρὸς πάντας ἀνέγραφεν ἑαυτὸν βασιλέα»³. Τὴν νῆσον ὁμως ἀνέκτησε μόλις ἐν ἔτει 295 π. Χ.

1. Διοδώρου 20, 21. — Πολυαίνου, Στρατηγ. 8, 48.

2. Ἀθηναίου 13, 576.

3. Διοδώρου 20 47-53. — Ἀππιαν. Συρ. 54. — Ἰουστίνου 15, 2. — Περίληψιν τῶν γεγονότων ἀκριβῆ ἴδε ἐν J. Beloch, Die auswärtigen Besitzungen der Ptolemäer: Archiv für Papyrusforschungen, Bd. II (1903) S. 229-256. Τῶν νεωτέρων

1. Διοδώρου 19, 57 καὶ 59.

2. Διοδώρου 19, 62.

3. Διοδώρου 19, 79.

Τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἱστορικῶν γεγονότων τῆς ἀναμίξεως τοῦ σατράπου Πτολεμαίου εἰς τὰ πράγματα τῆς Κύπρου εἰκόνα τινὰ παρέχει καὶ ἡ νομισματικὴ τῆς νήσου, ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἐπαρκῶς ἐμελέτησαν οἱ δόκιμοι νομισματικοὶ I. Six¹ καὶ E. Babelon².

Εφ' ὅσον ἡ ἀνάμιξις τοῦ Πτολεμαίου περιορίζετο, ὡς ἐν ἔτει 322 π. Χ., εἰς προστασίαν ἢ συμμαχίαν πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν διαφόρων, ἐννέα τότε τὸν ἀριθμὸν, βασιλείων τῆς νήσου, τῶν ἀποτελουμένων ἐκ τῶν ἐννέα ἀξιολόγων πόλεων τῆς Κύπρου, ὑφ' ἧς ἦσαν τεταγμένα τὰ γειτονικὰ ἐκάστη μικρὰ πολίσματα, τὰ νομίσματα ἐξηκολούθουν ὄντα καθαρῶς ἐγχωρίου βασιλικοῦ χαχκτηρος, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχοντα πρὸς τὰ νομίσματα τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου.

Πρῶτον ἵχνος τῆς ἐπεμβάσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Πτολεμαίου εἰς τὰ τῆς νήσου παρέχει νομισμάτιόν τι τοῦ συμμάχου αὐτοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμίνας Νικοκρέοντος, ὅστις κατασταθεὶς ἐν ἔτει 314 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου στρατηγὸς πάσης τῆς νήσου, ὅπερ ἐν Κύπρῳ ἰσοδύναμον τῷ βασιλεῦς, καλεῖ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ νομισματίου τούτου οὐχὶ ἀπλῶς βασιλέα (δηλαδὴ τῆς Σαλαμίνας) ὡς ἐπὶ τῶν ἀρχαιότερων αὐτοῦ νομισμάτων τῶν φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑ(σιλέως) ΝΙΚ(οκρέοντος), ἀλλὰ ΒΑ(σιλέα) τῆς ὤ (= Κύπρου)³. —

Δευτέραν ἀναφορὰν πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης παρέχει ἡμῖν τὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πάφου Νικοκλέους μέγα θαυμάσιον ἀργυροῦν νόμισμα, οὗ δύο μόνον ἀντίτυπα εἶναι γνωστὰ μέχρι τοῦδε, ἦτοι τὸ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Τουρίνου, ἔλκον γραμμ. 20,82⁴, καὶ τὸ ἐνταῦθα ἀπεικονιζόμενον ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Φλωρεντίας, ἔλκον γραμμ. 21,09⁵. Ὡς βλέπει τις, ὁ ἡρωϊκὸς καὶ ἡρωϊκῆς οἰκογενείας ἀρχηγὸς Νικοκλῆς, ὁ φιλοδοξήσας ν' ἀπελευθερώσῃ τὴν τῷ

Πτολεμαίῳ σχεδὸν ἐντελῶς ὑποτεταγμένην Κύπρον, πρὸς τοῦτο δὲ «ἐν ἀπορρήτοις» φιλίαν συνθέμενος πρὸς τὸν ἐχθρὸν τοῦ Πτολεμαίου Ἀντίγονον, ἀντιτάσσει εἰς τὰς συγχρόνους νομισματικὰς τοῦ Αἰγυπτίου σατράπου ἐπιγραφὰς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ καὶ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΚΥΡΑΝΑΙΟΝ¹, τὴν ἐπιγραφὴν ΝΙΚΟΚΛΕΟΥΣ ΓΡΑΦΙΟΝ²,

τὴν τρίτην γνωστὴν ἐπιγραφὴν τῶν τοῦ γένους τούτου. Παρὰ ταύτην δὲ θέτει ὡς νομισματικὸν τύπον, δηλοῦντα ἴσως τὴν περὶ αὐτὸν συγκέντρωσιν τοῦ τῶν Κυπρίων κόμματος, τὸν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς Πάφου² καθήμενον Ἀπόλλωνα, τὸν ἐκ τῆς νύμφης Πάφου γεννήσαντα τὸν κτίστην τῆς Πάφου καὶ πρῶτον τῶν Κυπρίων βασιλέα Κινύραν³. Εἶναι δὲ ὁ τύπος οὗτος ἀκριβῶς ὁ κατόπιν ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων τῆς Συρίας ἐπικρατήσας⁴.

Ἴσως δὲ τὸ νόμισμα ἀκριβῶς τοῦτο ἦτο ἐν τῶν προδόντων τῷ Πτολεμαίῳ τὰ ὑπὸ τοῦ Νικοκλέους «ἐν ἀπορρήτοις» κατὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ τεκταινόμενα ἐπιφερόντων δὲ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν τοῦ οἴκου τοῦ Νικοκλέους καὶ τὴν τελείαν ὑποταγὴν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου συμπάσης τῆς Κύπρου, ἧς τὸ νόμισμα τοῦτο εἶναι τὸ λαμπρότερον, ἀλλὰ καὶ τελευταῖον προῖδον τῆς τελείως ἀνεξαρτήτου ἐγχωρίου νομισματοκοπίας.

Ἐπὶ τῆς προσθίας δὲ ὄψεως τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ὁ Νικοκλῆς ἔθηκε τὴν ἐπιγραφὴν ΓΒΑ (οὐχὶ ἀπλῶς ΒΑ ὡς ἀνέγνωσαν πολλοὶ καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος αὐτοῦ ἐκδότης E. Babelon⁵), ἣν ὁ

1. Ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. νη' καὶ ξς'.

2. Ἡσύχιος: Γῆς ὀμφαλὸς ἢ Πάφος καὶ Δελφοί.

3. Ἀπολλοδ. 3 Πινδάρου Πυθ. 2, 27, ἐνθα ὁ σχολιαστὴς «οὗτος δὲ (ὁ Κινύρας) ἦν Ἀπόλλωνος υἱὸς καὶ Πάφου».

4. E. Babelon, les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène. Introd. p. XLVII.

5. Eckhel, Numi veteres anecdoti, Viene 1775 p. 238-241. — Mionnet III, 678, 48. et Suppl VII, 310 planche. — Ch. Lenormant. Trésor: rois Grecs pl. 31, 15. — Borrell. Notice p. 73. — Rev. Num. 1839, p. 9 pl. I, 1. — Zeitsch. f. Num. III (1876) p. 244. — Six, ἔ. ἀ. p. 363. — Babelon, Perses Achéménides, p. CXLV.

Ἑλληνικῶν βιβλίαν ἰδὲ πρὸ παντός περὶ τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν γεγονότων τὰ τοῦ Α. Σακελλαρίου, Κυπριακά (Ἀθῆναι 1890), τόμ. Α', σελ. 347-359.

1. Du classement des séries Cypriotes: Rev. Num. 1883 p. 249-374.

2. Les Perses Achéménides, Cypre et Phénicie. Paris 1893, p. CXIV-CLIII et 83-122.

3. Six, ἔ. ἀ. σελ. 298, 51.

4. Κατὰ τὸν κ. E. Babelon ἔ. ἀ. σελ. CXLV, ἐν ᾧ κατὰ τὸν κ. Six ἔλκει μόνον 17,21 (;).

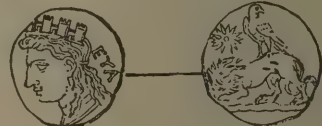
5. Κατὰ τὸν κ. Babelon. Ὁ Six σημειοῖ διὰ τοῦτο γρ. 20, 82.

Ch. Lenormant καὶ ὁ Six (ἔν. ἀ.) ἀναγινώσκουσιν Γ(άφου) ΒΑ(σιλέως), θεωροῦντες αὐτὴν ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἐπιγραφῆς ΝΙΚΟΚΛΕΟΥΣ ΠΑΦΙΟΝ (νόμισμα). Ἐχὼν ὁμῶς ὑπ' ὄψιν τὸ περιττὸν τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος τῆς Πάφου Πάφου Πάφιον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος, προτιμῶ νὰ ἀναγνώσω Γ(άφου) ΒΑ(σίλισσα) καὶ ἀναφέρω αὐτὴν εἰς τὴν ὠραίαν κεφαλὴν τῆς Ἀφροδίτης, παρ' ἣν γέγραπται, ἐνθυμούμενος πρὸς τοῦτο τὰ νομίσματα τῆς ἀπέναντι τῆς Πάφου Παμφυλικῆς πόλεως Πέργης, τὰ φέροντα παρὰ τὸν τύπον τῆς ἐγχωρίου Ἀρτέμιδος τὴν ἐγχωρίον ἐπιγραφὴν ΛΑΝΑΨΑΣ ΠΡΕΙΑΣ (= Ἀνάσης Περγαίας) ἀντὶ τῆς ἑλληνικῆς ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΠΕΡΓΑΙΑΣ¹, πρὸς δὲ ἐνθυμούμενος ὅτι ἡ Παφία, Κυπρία, Κύπρις, Κυπρογενὴς καὶ Κυπρογένεια Ἀφροδίτη ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ κατ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς νῦν χρόνους ἐκαλεῖτο καὶ καλεῖται ἐν Κύπρῳ ἢ κατ' ἐξοχὴν Φάνασα², Κύπρον ἀνασσα³, Κύπρις βασιλεία⁴, Κύπρον δέσποινα⁵, regina (Cnidi Parhique) ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Λατίνων⁶, καὶ *Cyprorum regina* ὑπὸ τῶν Λατίνων τοῦ 1483 καὶ 1592 μ.Χ.⁷), τέλος δὲ Ρήγαινα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ νῦν ἔτι, ὡς ἀπέδειξεν ἐσχάτως ὁ νεαρὸς Κύπριος σοφὸς Σ. Μινάρδος, οὗ τῆς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν λαμπρᾶς μελέτης « Ἡ Ρήγαινα »⁸, συνιστῶ τὴν ἀνάγνωσιν παντὶ θέλοντι νὰ γνωρίσῃ λεπτομερέστερον τὸ τε θέμα καὶ ἐν τῶν ἀρίστων προϋόντων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Ἄλλως δὲ οὐδεὶς ἄλλος τόπος ἦτο καταλληλότερος ἢν' ἀποδοθῇ τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ ἐπίθετον τῆς κατ' ἐξοχὴν βασιλείας τῆς Κύπρου, τοῦ νομίσματος τούτου τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς νήσου βουλευομένου Νικοκλέους, νομίσματος ἐφ'

οὗ εἰκονίζεται ἡ καλλίστη καὶ μεγίστη πασῶν τῶν ἐξ ὅλων τῶν νομισμάτων τῆς Κύπρου γνωστῶν παραστάσεων τῆς κατ' ἐξοχὴν θεᾶς τῆς νήσου.—

Ἀντίθετοι τὴν ἔννοιαν φαίνονται οἱ τύποι τῶν ἀβεβαίου ἀπονομῆς ὠραίων χρυσῶν στατήρων¹ τῶν φερόντων ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν αὐτὴν κεφαλὴν τῆς Κυπρίας Ἀφροδίτης, ἐφ' ἑτέρου δὲ αἰετὸν πανόμοιον πρὸς τὸν Πτολεμαϊκόν, ἐπικαθήμενον δὲ ἐπὶ λέοντος ἥτοι ἐπὶ τοῦ ἐγχωρίου συμβόλου τινῶν τῶν Κυπριακῶν πόλεων.

Ὁ κόψας τὰ νομίσματα ταῦτα ΒΑ(σιλέως) ΕΥΑ(γόρας) ἢ Εὐδά(νθης) δὲν εἶναι δυνατόν, νομίζω, νὰ εἶναι, ὡς θέλει ὁ Six, Εὐαγόρας ὁ Β', ὁ περὶ τὰ 368-351 π.Χ. βασιλεύσας τῆς Σαλαμίνας. Ἀληθῶς ἡ μὲν τεχνοτροπία τῶν νομισμάτων τούτων φαίνεται πολὺ μεταγενεστέρα καὶ δὴ σύγχρονος τῇ τῶν νομισμάτων τοῦ συμμάχου τοῦ Πτολεμαίου Νικοκρέοντος (331-310 π.Χ.) καὶ ἐκείνων τοῦ Μεγελάου ἀδελφοῦ τοῦ Πτολεμαίου (310-307 π.Χ.). Πρὸς τούτοις, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὀρθῶς ὁ κ. Six, ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας ὄψεως δὲν συμφωνεῖ πρὸς τοὺς τύπους τῶν γνωστῶν νομισμάτων τοῦ βασιλέως τῆς πόλεως Σαλαμίνας Εὐαγόρου τοῦ Β', ἐφ' ὧν οὐδέποτε ἀπαντᾷ ὁ λέων, ἀλλὰ φαίνεται ἀνήκων εἰς ἄγνωστόν τινα πόλιν, ἥτις, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ J. Six, « ne semble pas avoir été soumise à Pnytagoras ou à Nicocreon, mais avoir recouvré son autonomie et continué à battre monnaie à ces anciens types et sous ses propres dynastes ». Ἴσως λοιπὸν πρόκειται περὶ τινος ἀγνώστου εἰσέτι ἡμῖν βασιλέως τῆς Ἀμαθοῦντος, ἧς τὰ γνωστὰ ἀρχαιότερα νομίσματα, τὰ περὶ τὸ 410-355 κοπέντα², φέρουσιν ὅμοιον τύπον λέοντος μετ' αἰετοῦ, διαφόρου μὲν τοῦ Πτολεμαϊκοῦ, ἀλλ' ὁμοίως ἄνωθεν τοῦ λέοντος τεθειμένου. Ὑποθέτω δὲ τοῦτο τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον ἀγνοοῦμεν τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Ἀμαθοῦντος τῶν χρόνων εἰς οὓς δυνατόν οἱ στατήρες ἡμῶν νὰ ταχθῶσι κατὰ τεχνοτροπία, οἵτινες χρόνοι συμπίπτουσι πρὸς τοὺς τῆς μεγίστης ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς νήσου ἐπιρροῆς τοῦ Πτολεμαίου πιθανὸν δη-

1. BMC. Lycia, Pamphylia and Pisidia, σελ. 122.

2. Hogarth, Dev. Cypr. σελ. 33. — Vogüé, Mélanges d'archéol. orient. p. III, n° 2a. — Σακελλαρίου Κυπριακά 88. 3.

3. Ὁρφικ. Ὑμν. 54, 24. Πβλ. καὶ τὴν θαλάμων ἀνασσαῶν παρ' Ἡσυχίῳ.

4. Ἐμπεδοκλῆς παρ' Ἀθηναίῳ 12, 510d.

5. Πινδάρου, Σχόλιον 1. — Θεοκρίτου 15, 100.

6. Propert. 4, 5, 63. — Horat. Carm. saec. 35. — Appul. Met. 2.254 κτλ.

7. Fratris Felicis Fabri, Evogatorium in Terrae Sanctae. Vol. III, Stuttgart 1849 σελ. 233. — Fr. Savorino, παρὰ Aug. Scrinzi, Un sarcophano archaico: Atti del R. Inst. Veneto di Scienze lettere ed arti 1899/4900 (tom. LIX) parte II, p. 514.

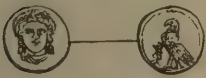
8. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 1903 σελ. 118-148.

1. Six, ἔ. ἀ. σελ. 313.

2. Babelon ἔ. ἀ. Six ἔ. ἀ.

λαδὴ νὰ ἐκόπησαν ὑπὸ τινος βασιλέως ἐγκατασταθέντος ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐν Ἀμαθούντι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς τῶ Ἀντιγόνου συμμαχησάσης πόλεως ταύτης· οὐδὲν δὲ φυσικώτερον τοῦ νὰ ἐξεδήλωσεν ὁ νέος βασιλεὺς τὸ ἐπ' αὐτοῦ κράτος τοῦ Πτολεμαίου διὰ τῆς κολακευτικῆς ἐπὶ τοῦ ἐγγχωρίου λέοντος ἀπεικονίσεως τοῦ Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ. Δυνατὸν ἐπίσης εἶναι νὰ πρόκειται περὶ νομισμάτων τοῦ ἀγνώστου ὀνόματος πατρὸς τοῦ Εὐνόστου, βασιλέως τῶν Σόλων, οὗ ἡ βασιλεία λήγει ἐν ἔτει 310 π. Χ. Ἡ προσθήκη τοῦ Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ ἐπὶ τοῦ λέοντος, γνωστοῦ ἡμῖν ὡς ἀρχαίου συμβόλου τῶν περὶ τὰ 460-450 π. Χ. κοπέντων νομισμάτων τῶν Σόλων¹, ἀρμόζει πάντως εἰς βασιλέα τόσον φιλικῶς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον διακείμενον, ὥστε ὁ υἱὸς αὐτοῦ νὰ ἐκλεχθῆ μετὰ πάντων τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου ὡς γαμβρὸς τοῦ κραταίου Πτολεμαίου, πάντως μετὰ τὸ 310 καὶ πρὸ τῶν 306 π. Χ. —

Τῆς αὐτῆς ἐννοίας φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἕτερον χρυσοῦν Κυπριακὸν νομισμάτιον² τῶν αὐτῶν χρόνων, ἐν Πάφῳ ἴσως κοπέν, ἀνεπίγραφον δὲ καὶ φέρον, ἀντὶ πάσης δηλώσεως τοῦ κόψαντος τὸ νόμισμα, τὸν τύπον τοῦ Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, τὸν ὡς πολλάκις ἤδη εἶδομεν δη-

λοῦντα τὸν σατράπην Πτολεμαῖον, ὅστις οὐδέποτε πρὸ τοῦ 305 π. Χ. ἐκάλει τότε ἑαυτὸν βασιλέα. Οἱ Six καὶ Babelon ἀποδίδουσι τὸ χρυσοῦν τοῦτο διώβολον εἰς Νικοκλέα τὸν τῆς Πάφου βασιλέα, ἀλλ' ὁ Πτολεμαϊκὸς χαρακτήρ τοῦ ἀετοῦ καὶ τὸ ἀνώνυμον τοῦ νομίσματος προτρέπουσί με νὰ παραδεχθῶ μᾶλλον ὅτι ἐκόπη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τελείας ὑποταγῆς τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου. —

Τῆς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικοκρέοντος καὶ Νικοκλέους τελείας ὑποταγῆς ταύτης τῆς νήσου τῆ Αἰγύπτῳ, καὶ δὴ τῶ ἀδελφῶ τοῦ Πτολεμαίου Μενελάῳ, ἀσφαλὲς νομισματικὸν λείψανον ἔχομεν τὸ ἐν τῶ καταλόγῳ ἡμῶν ὑπ' ἀρ. 73 (Πίν. I, 28) χρυσοῦν μοναδικὸν νομισμάτιον τῆς συλλογῆς τοῦ δουκὸς de Luynes³, τὸ φέρον παρὰ

τοὺς Κυπριακοὺς βασιλικοὺς τύπους ἀφ' ἐνὸς μὲν ἑλληνιστὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΜΕΝ(ελάου), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν τίτλον βα(σιλέως), γεγραμμένον ὁμοῦς διὰ τοῦ κυπριακοῦ χαρακτῆρος ±, ὡς ἵνα οὕτω δηλωθῆ ὅτι ὁ τίτλος οὗτος τοῦ Μενελάου, ὃν εἰσέτι δὲν εἶχε λάβει δι' ἑαυτὸν αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος, περιοριζέτο ἐν μόνῃ τῇ Σαλαμῖνι, ἣς φαίνεται ὅτι ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὁ Μενέλαος, ἢ καὶ ἐν ὅλῃ ἀλλὰ μόνῃ τῇ Κύπρῳ, ἣς ἐν τῇ ἐπισήμῳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους γλώσσῃ ὁ Μενέλαος ἦτο μόνον στρατηγός. —

Τέλος τῶν ἀπὸ τῆς τελείας ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου καταργήσεως τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου χρόνων, τῶν μέχρι τοῦ ἔτους τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου διὰ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ὀλοσχεροῦς κυριεύσεως αὐτῆς (310-306 π. Χ.), ἔχομεν σειρὰν χαλκῶν ἐγγχωρίων Κυπριακῶν νομισμάτων, ἣν περιεγράψαμεν ὑπ' ἀρ. 74-82 (Πίν. VI, 21-27), φέρουσαν ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν τῆς ἀνάσσης πάσης τῆς Κύπρου Ἀφροδίτης, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν ἀετὸν τοῦ Πτολεμαίου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ (σατράπου).

Εἰς ταύτην δ' ἴσως τὴν σειρὰν ἀνήκει ὡς ἀργυρὸς καὶ τὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν φέρον, Ῥοδίου δὲ σταθμητικοῦ κανόνος τετράδραχμον τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ὅπερ κατετάξαμεν ὑπ' ἀρ. 96 τοῦ καταλόγου (Πίναξ VI, 19-20) ὡς ἀβεβαίου τινὸς νομισματοκοπέου προῖόν. Ὁ Πτολεμαῖος ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἰσαγάγῃ ἀπὸ τοῦδε ἐπὶ τοῦ ἀργύρου τοὺς ἰδίους αὐτοῦ τύπους, τὸ δὲ κηρύκειον ὡς σύμβολον θέλομεν συναντήσῃ βραδύτερον καὶ ἐπὶ πλείστων ἄλλων ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων βεβαίως ἐν Κύπρῳ κοπέντων νομισμάτων. —

Ὁ μακαρίτης R. S. Poole¹ ἐνόμισεν ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 315-306 τῆς σατραπείας τοῦ Πτολεμαίου ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ πολλὰ τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων τῶν φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν Ἀλεξάνδρου ἐν δορᾷ ἐλέφαντος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ παρὰ τὸν τύπον Ἀθηναῶς τῆς Προμάχου καὶ διάφορα μονογραφήματα, ὧν μετὰ τὰ Α' καὶ Δ' καὶ ⊕, ἅτινα ἀναλύει εἰς ΠΑ(φον) καὶ ΣΑ(λαμῖνος), πρὸς δὲ τὰ σύμβολα κράνος, ἀκροστόλιον καὶ ἀστέρα, ἅτινα θεωρεῖ

1. Babelon ἔ. ἀ. p. CXLIX, n° 775-777. — Six, ἔ. ἀ. p. 301. Πβλ. καὶ σελ. 305-312.

2. Six ἔ. ἀ. p. 363, 35, pl VII, 16. — Babelon, ἔ. ἀ. p. 111, 761 pl. XXI, 1.

3. Ἴδὲ πλὴν τῶν ἄλλων τὸν Babelon ἔ. ἀ. CXXV, σελ. 94,

610 pl. XVII, ἱενθα. ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, ὁ Μενέλαος καλεῖται père ἀντὶ frère τοῦ Πτολεμαίου.

1. BMC. Ptolemies p. XVIII-XX.

ὅτι δηλοῦσι τὰ τρία ἀξιώματα τοῦ στρατηγοῦ, ναυάρχου καὶ ἀρχιερέως, ἅτινα κατὰ τινὰς ἐπιγραφὰς συνεκέντρουν ἐν ἑαυτοῖς οἱ ἐν Κύπρῳ στρατηγοί. Ὁ Mahaffy μάλιστα παραδεχθεὶς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Roole ὑποθέτει¹ ὅτι ὁ ὑπονοούμενος στρατηγὸς οὗτος τοῦ Πτολεμαίου εἶναι ὁ Νικοκρέων. Ἄλλ' ἢ εὐφυῆς αὕτη ὑπόθεσις τοῦ Roole, ἦν πολλοὶ νομισματικοὶ παρεδέχθησαν, νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ, διότι αἱ μὲν ἐπιγραφαὶ ἐφ' ὧν στηρίζεται εἶναι πολὺ νεώτεραι τῶν χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Α', τὰ δὲ μονογραφήματα δὲν εἶναι, — ὡς ἀσφαλῶς δεικνύουσι τὰ ἐπὶ ὁμοίων νομισμάτων πολλὰ καὶ διάφορα ἄλλα ἀπαντῶντα μονογραφήματα —, ἀρχικὰ ὀνομάτων Κυπριακῶν πόλεων, ἀλλὰ ὀνομάτων νομισματικῶν ἀρχόντων, περὶ ὧν κατωτέρω. Τέλος δὲ πάντα τὰ ρηθέντα τρία σύμβολα ἀπαντῶσι μόνον ἐπὶ νομισμάτων κοπέντων βεβαίως ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς σατραπείας τοῦ Πτολεμαίου, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΣΙΚΥΩΝΟΣ
ΚΩ ΡΟΔΟΥ, ΕΦΕΣΟΥ Κ.Λ.Π.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς ἐν ἔτει 311 π. Χ. εἰρήνης τοῦ Πτολεμαίου, Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου πρὸς τὸν Ἀντίγονον ὠρίζετο πλήν ἄλλων « τοὺς Ἑλληνας αὐτονόμους εἶναι »². Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν συμβληθέντων ἐπέμεινε εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην, ἰδίως δὲ ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἔθηκε φρουρὰς εἰς τινὰς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (310 π. Χ.) ὁ Πτολεμαῖος συνεπέεισεν ἄπολιτικῶν ὑπολογισμῶν καὶ θέλων μεγάλως νὰ περισπάσῃ τὸν φοβερὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον Ἀντίγονον, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὅρου τῆς εἰρήνης τοῦ κηρύσσοντος αὐτονόμους τοὺς Ἑλληνας. Ἀποπλεύσας λοιπὸν τῆς Αἰγύπτου μετὰ δυνάμεως ἐπὶ ἀπελευθερώσει τῶν Ἑλλήνων κατήχθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν τῆς Λυκίας Φάσηλιν, ἣν ἐξεπολιόρησεν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ξάνθον, ἣν φρουρομένην ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἐκυρίευσεν. Κατόπιν δὲ ἦλθεν εἰς Καρίαν, ἔνθα ἔπραξε τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν Καῦνον. Μετὰ δὲ ταῦτα πλεύσας εἰς τὴν νῆσον Κῶν ἐκάλεσεν ἐξ Ἑλλάδος παρ' ἑαυτῷ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖον τὸν ἦδη ἀποστάντα τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ συμμαχήσαντα

αὐτῷ. Πλεύσαντος δὲ τούτου ἐκ Χαλκίδος καὶ κομισθέντος εἰς Κῶν, τὸ μὲν πρῶτον ὁ Πτολεμαῖος φιλανθρωπῶς αὐτὸν προσεδέξατο, εἶτα ὅμως φοβηθεὶς τοὺς ὑπόπτους αὐτοῦ τρόπους συνέλαβε καὶ ἠνάγκασεν νὰ πῆν τὸ κώνειον, τοὺς δὲ ἐξ Ἑλλάδος ἀκολουθήσαντας αὐτῷ στρατιώτας ἐπαγγελίαις δημαγωγήσας κατέμιξε τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ στρατευομένοις³.

Κατόπιν δὲ ἀφοῦ παρεχέμασεν ἐν ἔτει 309 π. Χ. ἐν Κῷ, ἐπιβάς ἅμα τῷ ἔαρι τοῦ ἐν τῇ ἀπέναντι Καρικῇ ἀκτῇ πόλει Μύνδῳ ναυλοχοῦντος στόλου αὐτοῦ, ἐξέπλευσε πρὸς τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου, τὸ κέντρον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθερομένων Ἑλλήνων. Παραπλέων δὲ τὰς νήσους ἠλευθέρωσε τὴν Ἄνδρον ἐξαγαγὼν τὴν φρουρὰν τοῦ Ἀντιγόνου. Τέλος κομισθεὶς ἐπὶ τὸν Ἴσθμὸν τὴν μὲν Κόρινθον καὶ Σικυῶνα, κατεχομένας ὑπὸ μισθοφόρων τῆς περιβοήτου ἐπὶ κάλλει Κρατησιπόλεως, χήρας Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Πολυσπέρχοντος, παρέλαβεν εἰσαγαγὼν φρουρὰς τῇ βοηθείᾳ στρατηγήματος αὐτῆς τῆς Κρατησιπόλεως⁴. ἔντεῦθεν δὲ ὁ Πτολεμαῖος « ἐπεβάλλετο καὶ τὰς ἄλλας τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα πόλεις ἐλευθεροῦν, μεγάλην προσθήκην ἠγούμενος ἔσεσθαι τοῖς ἰδίους πράγμασι τὴν τῶν Ἑλλήνων εὐνοίαν »⁵. Πρῶτος δὲ τῶν Διαδόχων διανοηθεὶς νὰ συντάξῃ ἐκ νέου τὴν Κορινθιακὴν συμμαχίαν ἐκείνην, ἣτις ἐχρησίμευσέ ποτε Φιλίππῳ τῷ Β' ὡς μέσον ἰδρύσεως τῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίας αὐτοῦ, « τὰς Ἴσθμιάδας σπονδὰς ἐπήγγελε κελεύων οἷα ἐπ' ἐλευθερώσει θαλλοφοροῦντος θεωρεῖν εἰς τὰ Ἴσθμια »⁶.

Τὸ ἐγγεῖρημα τοῦ Πτολεμαίου, χάρις εἰς τὸ εὐεργετικόν, ἐπιεικὲς καὶ παραχωρητικὸν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, πρὸς δὲ χάρις εἰς τὸ διαβόητον τῆς χρηστότητος, εὐμενείας καὶ φιλανθρωπίας αὐτοῦ, ἐστέφθη ὑπὸ μεγάλης ἐπιτυχίας « πιστευομένων αὐτῷ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραγμάτων ἀπάντων »⁵. Τότε ἀκριβῶς οἱ νησιῶται ἀπένειμαν αὐτῷ, πρῶτοι πάντων, θείας τιμᾶς, βωμὸν αὐτοῦ ἐν Δήλῳ ἰδρύσαντες⁶. τότε δὲ πάντως ἐποιήθη

1. Διοδώρου, 20, 27.

2. Πολυαίνου. 8, 58.

3. Διοδώρου 20, 37.

4. Σουΐδας ἐν λ. Δημήτριος. — Köhler, Über einige Fragmente zur Diadochengeschichte: Sitzungsber. 1891 p. 207 κέ.

5. Διοδώρου 18, 33, 3. 19, 55. 6 καὶ 86, 3.

6. Delamare, Les deux premiers Ptolémées et la confédération.

1. The empire of the Ptolemies p. 40-41.

2. Διοδώρου 19, 105.

και τὸ ἐν τῇ περιφῆμῳ πομπῇ Πτολεμαίου τοῦ Β' πομπευθὲν σύμπλεγμα τὸ εἰκονίζον παρεστῶσας Πτολεμαίῳ τῷ Σωτήρι τὴν Ἀρετὴν και τὴν πόλιν Κόρινθον διαδήματι χρυσῷ ἐστεφανωμένην¹. Βραχὺ ὅμως κατόπιν, ἐπειδὴ οἱ τοσάκις παρὰ διαφορῶν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐλευθερίας ἐξαπατηθέντες Πελοποννήσιοι δὲν ἐχορήγησαν, παρὰ τὰ συν-ομολογηθέντα, σίτον και χρήματα τῷ ἐν Κορίνθῳ Πτολεμαίῳ, οὗτος ἀγανακτήσας ἐγκατέλειψε τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν και πρὸς μὲν τὸν Κάσσανδρον εἰρήνην ἐποιήσατο, καθ' ἣν «ἐκατέροις ἔδει κυριεύειν τῶν πόλεων ὧν εἶχον», τὴν δὲ Σικυῶνα και Κόρινθον ἀσφαλίσάμενος φρουρᾷ, και τὸν στρατηγὸν Λεωνίδα ἢ Κλεωνίδα ἀφήσας ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ ἀρχῇ ἀνεχώρησεν (308 π. Χ.) εἰς Αἴγυπτον, ἐνθα ἐκάλουν αὐτὸν νῦν σπουδαιότεραι ὑποθέσεις². —

Κατὰ ταῦτα ἐκ τῶν χρόνων τούτων δικαιούμεθα νὰ ἀναμένωμεν πρῶτον μὲν νομίσματα σατραπικὰ κοπέντα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐν ταῖς πόλεσιν ἃς ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ ἀγνωμοσύνῃ αὐτῶν κατέλαβε στρατιωτικῶς ὡς ἀπόλυτος κύριος, δεύτερον δὲ νομίσματα τιμητικὰ τοῦ Πτολεμαίου ἢ τοῦ οἴκου αὐτοῦ κοπέντα ὑπὸ τῶν, ὡς οἱ νησιῶται, ἀληθῶς εὐγνωμονούντων τῷ Πτολεμαίῳ ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῶν.

Πράγματι δ' εὐρίσκω ὅτι οὕτω και συνέβη, ὡς δειχθήσεται ἐν τοῖς ἐξῆς:

α) Κόρινθος και Σικυῶν.

Ἡ ἐν ἔτει 309 ἢ 308 ἀρξαμένη κατοχὴ τῆς Κορίνθου και Σικυῶνος ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου διήρκεσε διὰ μὲν τὴν Κόρινθον μέχρι τοῦ ἔτους 306, ὅτε δι' ἄγνωστον ἡμῖν λόγον παρεχώρησε ταύτην τῷ Κασσάνδρῳ, ὡς εἶχε παραχωρήσει αὐτῷ πρότερον, ἴσως ἅμα τῇ συνθήκῃ τοῦ 308 τὰ Μέγαρα, διὰ δὲ τὴν Σικυῶνα ἐπὶ πενταετίαν ὀλόκληρον, μέχρι τοῦ 303 π. Χ., ὅτε αὕτη περι-

ἤλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Οὗτος ἤδη ἐν ἔτει 306 π. Χ., ὅτε ἐν Ἀθήναις διατρίβων διετάχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀντιγόνου ἐγκαταλείπων τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος νὰ πλεύσῃ εἰς Κύπρον πρὸς ἔξωσιν ἐκεῖθεν τοῦ Πτολεμαίου, ἔπεμψε πρὶν ἢ ἀποπλεύσῃ, προτείνων χρήματα πρὸς τὸν φρουροῦντα τὴν Κόρινθον και Σικυῶνα στρατηγὸν τοῦ Πτολεμαίου Κλεωνίδα, ἵνα ἀφήσῃ ἐλευθέρως τὰς πόλεις ταύτας. (Τὰ Μέγαρα εἶχεν ἤδη ἐν ἔτος πρότερον ἐλευθερώσει βία ἐκδιώξας τὴν Μακεδονικὴν φρουρὰν τοῦ Κασσάνδρου)¹. Τούτου δὲ μὴ δεχθέντος ἐπανελάβε τὴν αὐτὴν ἀπαίτησιν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον διαρκούσης τῆς ἐν Κύπρῳ ναυτικῆς παρατάξεως, καθ' ἣν μεγαλαυχῶν διεκήρυξε τῷ Πτολεμαίῳ, ὅτι θὰ ἀφήσῃ αὐτὸν νὰ διαφύγῃ εἰς Αἴγυπτον μόνον «ἂν ὁμολόγησῃ Σικυῶνα και Κόρινθον ἀπαλλάξειν τῆς φρουρᾶς»². Πολὺ δὲ μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην συμπληρῶν ἐν ἔτει 303 π. Χ. ὁ Δημήτριος τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ὅτε πάντες οἱ ἐναντιοὶ ἔφευγον πρὸ αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, ἀπῆλλαξε τὴν Σικυῶνα τῆς Πτολεμαϊκῆς φρουρᾶς, ἣτις ἀπῆλθεν ἐλευθέρως εἰς τὴν Αἴγυπτον, πρὸς δὲ ἀπῆλλαξε και τὴν Κόρινθον τῆς Μακεδονικῆς³.

Οὕτως ἢ μὲν Κόρινθος διετέλεσεν ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον ἀπὸ τοῦ 309 μέχρι τοῦ 306, ἢ δὲ Σικυῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους μέχρι τοῦ 303 π. Χ.

Λοιπὸν ἀκριβῶς εἰς τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἀνήκουσι τὰ ἐξῆς νομίσματα, ὧν περιέργως ἢ ἱστορικῇ σπουδαιότης διέφυγε τὴν προσοχὴν πάντων:

1ον Κόρινθος

Τὸ ὑπ' ἀρ. 93 (Πίναξ I, 18) Πτολεμαϊκὸν τετραδραχμον⁴ παρουσιάζει ἐν τῷ πεδίῳ, ὡς σύμβολον, Πήγασον πανόμοιον πρὸς τὸν τῶν νομι-

tion des Cyclades: Revue de Philologie XX p. 103-115. — Dittenberger, Syllogue I, ἀρ. 202 (σελ. 326). — Michel, Recueil épigr. 373. — BCH. 1893, p. 205. — Kornemann, Zur Geschichte d. antiken Herrscherkulte: Lehmann's Beiträge zur alten Geschichte, Bd. I. p. 66.

1. Ἀθηναίου 5, 201, d.

2. Διοδώρου 20, 37. — Σουΐδας ἔ. ἀ. — Δρόυσεν ἔ. ἀ. σελ. 436.

1. Φιλοχόρου Ἀποσπ. 114. — Δρόυσεν ἔ. ἀ. σελ. 458 και 469.

2. Πλουτάρχου, Δημήτριος κεφ. 15.

3. Πολυαίνου 4, 7, 3. — Πλουτάρχου ἔ. ἀ. κεφ. 25. — Δρόυσεν, ἔ. ἀ. σελ. 543 κέ. — Gompf, Sicyonica p. 68.

4. Πλὴν τῶν ἐν τῇ περιγραφῇ σημειωθέντων τὸ τετραδραχμον τοῦτο ἐπραγματεύθη και ὁ Friedlaender: Die ersten griech. Königsmünzen Aegyptens: Num. Zeit. III p. 76 Taf. VIII, 2.

σμάτων τῆς Κορίνθου, σαφῶς δεικνύοντα ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο ἐκόπη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου εἴτε ἐν Κορίνθῳ εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς μισθοδοσίαν τῆς φρουρᾶς τῆς Κορίνθου. Τὸ δεύτερον φαίνεται μοι πιθανώτερον, διότι ἡ τῆς κυρίας ὄψεως ἐν δορᾷ κεφαλὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου φαίνεται ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς σφραγίδος, ἐξ ἧς καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντα ὅμοια (Προβλ. Πίνακα I, ἀρ. 17). Σύγχρονον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὡς δεικνύει τὸ αὐτὸ μονογράφημα, εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 94 ὁμοίας τεχνοτροπίας τετράδραχμον, τὸ φέρον τὸν αὐτὸν Πήγασον ὡς σύμβολον, ἀλλὰ κεφαλὴν Ἀλεξάνδρου ἐν λεοντῇ. Ἴσως ὅμως τοῦτο νὰ ἐκόπη ἐν Κορίνθῳ ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς σφραγίδος, ἐξ ἧς καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντα ὅμοια (Προβλ. Πίνακα I, ἀρ. 17). Σύγχρονον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὡς δεικνύει τὸ αὐτὸ μονογράφημα, εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 94 ὁμοίας τεχνοτροπίας τετράδραχμον, τὸ φέρον τὸν αὐτὸν Πήγασον ὡς σύμβολον, ἀλλὰ κεφαλὴν Ἀλεξάνδρου ἐν λεοντῇ. Ἴσως ὅμως τοῦτο νὰ ἐκόπη ἐν Κορίνθῳ ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς σφραγίδος, ἐξ ἧς καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντα ὅμοια (Προβλ. Πίνακα I, ἀρ. 17).

Ὁ βαρόνος Huber² μνημονεύει ὡς ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ ποτὲ ὑπάρξαντα ἀργυροῦν ὀβολόν, ἀνεπίγραφον, εὐρεθέντα ἐν Αἰγύπτῳ καὶ φέροντα ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν Ἡρακλέους, ἐφ' ἑτέρου δὲ Πήγασον. Φρονεῖ δὲ ὅτι ἐκόπη ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Α', ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς κερμάτιον τῶν μεγαλυτέρων ἀργυρῶν νομισμάτων. Τέλος ὁ αὐτὸς Huber³ μνημονεύει ὅτι ἐπίσης ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ ὑπῆρξε ποτὲ χαλκοῦν νόμισμα, τὸ ὑπ' ἀρ. 1010 τοῦ καταλόγου ἡμῶν, ὅπερ παρουσιάζει ἐφ' ἐνὸς μὲν τύπον Πηγᾶσου, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ—ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΕΡΙΞ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ Ἴσιδος (;). Προσθέτει δὲ ὅτι ἡ τεχνοτροπία τοῦ νομίσματος τούτου εἶναι « ἀρίστη καὶ τῆς καλλίστης ἐποχῆς ». Δυστυχῶς διασκορπισθείσης τῆς συλλογῆς τοῦ Huber οὐδέτερον τῶν δύο τούτων πηγασοφόρων νομισμάτων ἠδυνήθη ν' ἀνεύρω ἵνα κρίνω περὶ αὐτῶν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Τὸ δεύτερον ἔταξα κατ' εἰκασίαν ἕνεκα τοῦ τύπου τῆς Ἴσιδος ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Γ' (;), οὗ μόνον τὰ νομίσματα παρουσιάζουσιν ὅμοιον τύπον καὶ περὶ ὧν ἐπίσης δυνατὸν νὰ ρηθῇ ὅτι εἶναι τεχνοτροπίας ἀρίστης καὶ ἐκ τῆς καλλίστης ἐποχῆς. Ἐν τούτοις οὐδὲν ἀπίθανον εἶναι ἀμφότερα

τὰ νομίσματα ταῦτα νὰ ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου διὰ τὴν Κόρινθον ἢ ἐν Κορίνθῳ. Τὸ ΒΑΣΙΛΕΥΣ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ δευτέρου ἐξηγεῖται ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Κύπρῳ ναυμαχίας, μεθ' ἣν εὐθύς ἔλαβεν ὁ Πτολεμαῖος τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, κατεῖχεν ἀκόμη τὴν Κόρινθον.

2ον Σικυῶν.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 95 (Πίναξ I, 20-21) ἀλεξανδρείων τύπων ἀργυροῦν τετράδραχμον τοῦ καταλόγου ἡμῶν ἀπεδόθη ἤδη εὐλόγως τῇ Σικυῶνι ὑπὸ τοῦ Müller (Numism. d'Alexandre, n° 878) καὶ ἄλλων, ἕνεκα τεχνοτροπικῶν λόγων καὶ ἕνεκα τῆς ἐκεῖθεν προελεύσεως πολλῶν ὁμοίων, ὅπερ καὶ ἐγὼ δις ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ βεβαιώσω ἐξ ἄλλων Πελοποννησιακῶν εὐρημάτων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐν τῷ πεδίῳ αὐτοῦ σύμβολον, ἡ ἀρχαῖζουσα Πρόμαχος Ἀθηνᾶ, εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ κύριος τύπος τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τῆς Ἀλεξανδρείας, ὧν ἡ κοπὴ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 311 π. Χ., ἐπειδὴ πρὸς τούτοις τὰ ἐπὶ τοῦ νομίσματος γράμματα ΕΥ, ὡς καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ μόνου ὁμοίου τετραδράχμου εὐρισκόμενον μονογράφημα, Δ' ἀπαντῶσι συχνότατα, ἐνίοτε μάλιστα ὁμοῦ, ἐπὶ τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τῆς Ἀλεξανδρείας τῶν αὐτῶν χρόνων², δυνάμεθα εὐλόγως νὰ υποθέσωμεν ὅτι τὰ τετράδραχμα ταῦτα ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐν Σικυῶνι, ὅτε οὗτος, ὡς ἐλευθερωτὴς κατ' ἀρχὰς ἢ ὡς κατακτητὴς εὐθύς κατόπιν, κατεῖχε τὴν πόλιν ταύτην. Ὡς δὲ ὁ Πτολεμαϊκὸς ἀετὸς καὶ ὁ κεραννὸς ἀπὸ ἀπλῶν συμβόλων ὁμοίων Ἀλεξανδρείων τετραδράχμων τοῦ σατράπου Πτολεμαίου, προεβιβάσθησαν εἰς κυρίους τύπους τοῦ ἀργυρίου αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ Πρόμαχος Ἀθηνᾶ τῶν περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος Ἀλεξανδρείων τύπων τετραδράχμων, δυνατὸν νὰ προεβιβάσθη ἀπὸ ἀπλοῦ συμβόλου εἰς κύριον τύπον τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Κύπρῳ κοπέντων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, ἢ καὶ τὰνάπαλιν.

Ἄγνοοῦμεν τί συμβολίζει ὁ ἀρχαῖζων τύπος οὗτος τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, ὃν πρῶτος εἰς-

1. Ὁ Müller (Numism. d'Alex. p. 196 n° 601) παρατηρεῖ ὁρθῶς ὅτι « La fabrique de ce tétradrachme convient à la Grèce et diffère beaucoup de celle des tétradrachmes au même signe qui furent frappées plus tard à Alabanda dans l'Asie Mineure.

2. Zur alten Numismatic Aegyptens, p. 24.

3. ἔ. ἀ. σελ. 200.

1. Müller ἔ. ἀ. ἀρ. 650a.

2. Ἴδὲ τοῦ Καταλόγου ἡμῶν ἀρ. 41-48.

ήγαγεν ὁ Πτολεμαῖος ἐν τῇ νομισματικῇ. Ἄλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι φαίνεται εἰκονίζων περιφημόν τι *Παλλάδιον* τῶν ἐχόντων τὸ «*δόρυ δηρμένον*» καὶ διαβεβηκότας τοὺς πόδας¹, χρησιμευόντων δὲ ὡς σύμβολον καὶ προστασία τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων, δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἐξελέξατο τὸν τύπον τοῦτον ὡς σύμβολον τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐγχειρήματος αὐτοῦ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη καθίσταται πιθανωτέρα ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ μόνα² ἀντιγράφοντα τὸν αὐτὸν τύπον νομίσματα, ἦτοι τὰ κοπέντα ὑπὸ τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ Πτολεμαίῳ Πύρρου³, ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ⁴ καὶ ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν⁵, ἐκόπησαν τὰ μὲν πρῶτα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου, ὅτε οὗτος ἐν ἔτει 278-276 π. X. παρέστη ὡς πρόμαχος τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν Ἰταλία καὶ Σικελία Ἑλλήνων, τὰ δὲ δεύτερα ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἐνθουσιώδους καὶ εἰλικρινοῦς προμάχου τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων, τέλος δὲ τὰ τρίτα, ὅτε ὁ Φλαμινίνος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πτολεμαίου, ἐκήρυξεν ἐν τῷ μεγάλῳ συνεδρίῳ τῆς Κορίνθου, ἅμα τῷ ἐν ἔτει 199 π. X. πέρατι τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος τῶν Ρωμαίων, τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ δὴ καὶ τῶν Θεσσαλῶν τῶν ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ παραδεχθέντων τότε ὡς σύμβολον τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν τὸν ἐν λόγῳ νομισματικὸν τύπον⁶.

β) Κῶς.

Ἐν τῇ διηγῆσει περὶ τῆς ἐν ἔτει 310 πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐκστρατείας τοῦ Πτολεμαίου γίνεται λόγος περὶ τῆς Κῶ ὡς περὶ νήσου ἀσφαλῶς ἤδη ἀνηκούσης τῷ Πτολεμαίῳ. Μετὰ τὴν ἄλωσιν δηλαδὴ τῆς Φασήλιδος, τῆς Ξάνθου καὶ τῆς Καύνου ἐπλευσεν οὗτος εἰς Κῶν, ἔνθα, ἀφοῦ ἀφῆκε τὸν στόλον αὐτοῦ

εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀπέναντι πόλεως Μύνδου, παρεχίμασε, προσκαλέσας αὐτόθι πρὸς συνεννοήσεις, ὡς ἐν ἀσφαλεῖ τινι στρατηγίῳ, συμμάχους αὐτοῦ¹. Πρὸς τούτοις ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ἐστία τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν ἀρίστων ἰατρῶν, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τότε τὴν ἔγκυον προσφιλεῖ ἑτεροθαλεῖ ἀδελφῆν καὶ σύζυγον αὐτοῦ Βερενίκην, ἣτις καὶ ἐγέννησεν ἐνταῦθα ἐν ἔτει 309/8 τὸν περίφημον υἱὸν τοῦ Πτολεμαίου, Πτολεμαῖον Β', τὸν Φιλάδελφον².

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ νῆσος αὕτη ἀνήκεν ἤδη τῷ Πτολεμαίῳ, ἀπὸ μακροῦ ἴσως, ἂν μὴ ὡς κτήμα, τοῦλάχιστον ὡς πιστὴ καὶ ἀσφαλὴς σύμμαχος. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην ἐνισχύει τὸ γεγονός ὅτι ἔχομεν στατήρα χρυσοῦν ἀλεξανδρείων τύπων, κοπέντα περὶ τὸ 317-311 π. X. καὶ φέροντα ὁμοῦ τὰ σύμβολα τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῆς Κῶ, ἦτοι τὸν ἀετὸν καὶ τὸ ρόπαλον (Καταλ. ἀρ. 16, Πίναξ II, 4). Ἐπειδὴ δὲ ἀναφέρεται ὅτι Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἐκυρίευσεν τὴν νῆσον ταύτην ἐξώσας τοὺς Πέρσας δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ Πτολεμαίου³, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ περὶ τοὺς καὶ ἀγαπητὸς τοῖς πᾶσι Λαγίδης προσφκειώθη ἔκτοτε ἀρρήκτως τῇ φιλίᾳ τῶν Κῶν. Οὕτως ἐν ἔτει 315 π. X. ἀναφέρεται ἡ Κῶς ὡς σύμμαχος τῷ Πτολεμαίῳ, ἀντίθετος δὲ τῷ Ἀντιγόνῳ⁴, οὗ τὸ μέρος ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ μόνον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 306 π. X. μεγάλην ἐν Κύπρῳ ἦτταν τοῦ Πτολεμαίου, μέχρις οὗ ἡ ἐν ἔτει 301 μάχη ἐν Ἰψῷ ἐπηνώρθωσε τὴν τύχην τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπανέφερε τὴν Κῶν εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτοῦ⁵.

Ἐκτοτε ἡ Κῶς ἠννοήθη καὶ ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ὅσον οὐδεμία ἄλλη τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Αὕτη ἦτο ἡ ἀγαπητὴ διαμονὴ καὶ τὸ καταφύγιον τῶν σοφῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, ὁ τόπος τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ τέλος ὁ ἀσφαλὴς τόπος πρὸς φύλαξιν τῶν βασιλικῶν ἐξορίστων⁶.

1. Furtwängler ἐν Roscher's Myth. Lex. S. 691.

2. Πρὸς τὸν τύπον τοῦτον δὲν πρέπει νὰ συγγένηται ἡ φέρουσα κεραυνὸν ἀντὶ δόρατος παραλλαγή, περὶ ἧς ἰδὲ Babelon, Athéna Alkis: Les rois de Syrie p. XXVI κέ.

3. Head—Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν νομισμ. τόμ. Α', σελ. 241, καὶ 405, Πίναξ ΙΒ', 6. — Head, Coinage of Syracuse p. 58.

4. Διεθνῆς Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχ. Τόμ. Β', σελ. 301, Πίν. ΙΔ. 9, (εὐρεθὲν ἐν Πύλῳ τῆς Πελοποννήσου νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου): Dressel, Zeit. für Num. 1903, p. 47.

5. Head—Σβορώνου, ἔ. ἀ. Πίναξ ΙΔ', 12.

6. P. Gardner, BMC. Thessaly to Aetolia p. XXXI.

1. Διοδώρου 20, 27 καὶ 37.

2. Θεοκρίτου Εἰδύλ. 17. — Πόριον χρονικόν, ἐν Athen. Mitth. XXII, 1897 p. 188 καὶ p. 207 (Wilhelm). — R. Herzog, Koische Forschungen und Funde, Leipzig 1899 p. 9.

3. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις 2, 57.

4. Διοδώρου 19, 68.

5. Paton-Hicks, Inscriptions of Cos. Oxford 1891 p. XXXII. Πρβλ. Beloch, Archiv f. Papyrusforsch. II. p. 239 καὶ 242.

6. Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 54.

Γνωστοῦ δὲ ὄντος (ιδὲ σελ. ος') ὅτι οἱ Ρόδιοι, καὶ πρὸ τούτων πρῶτοι πάντων οἱ νησιῶται τῶν Κυκλάδων, ἐτίμησαν Πτολεμαῖον τὸν Α' ὡς θεὸν ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἐκστρατείας αὐτοῦ, ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ὅτι οἱ Κῶοι, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, θὰ ἐξεδήλουν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἀνάλογόν τινα τιμὴν καὶ κολακειάν πρὸς τὸν κραταῖον προστάτην αὐτῶν. Φρονῶ δὲ ὅτι οὕτω πράγματι καὶ συνέβη, δραξαμένων πρὸς τοῦτο τῶν Κῶων τὸ γεγονός τῆς ἐν τῇ νήσῳ αὐτῶν γεννήσεως ὑπὸ τῆς Βερενίκης υἱοῦ προσφιλοῦς τῷ Πτολεμαίῳ

Τῷ οὐπω τινὰ φαντὶ ἀδεῖν τόσον ἀνδρὶ γυναικῶν,
ὅσον περ Πτολεμαῖος ἐὼν ἐφίλησεν ἄκοιτιν.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐξυμνῶν ὁ Θεόκριτος ἐν τῷ Ἑγκώμιῳ εἰς Πτολεμαῖον, τῷ περὶ τὰ 273/1 ποιηθέντι¹, λέγει ἀποτεϊνόμενος πρὸς Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον:

σὲ δ' (ἔτεκε αἰχμητὰ Πτολεμαῖε
αἰχμητὰ Πτολεμαίῳ ἀρίζηλος Βερενίκα
Καί σε Κόως ἀτίταλλε βρέφος νεογιλὸν ἔοντα,
δεξαμένα παρὰ μητρός, ὅτε πρώταν ἴδες αἶψ.
Ἐνθα γὰρ Εἰλειθυίαν ἐβώσατο λυσιζωνον
Ἄντιγόνας θυγάτηρ βεβαρημένα ὠδίνεσιν
ἢ δὲ οἱ εὐμενέοισα παρίστατο κάδ' ἴδ' ἄρα πάντων
νωδυνίην κατέχευε μελῶν ὁ δὲ πατρὶ εἰκῶς
παῖς ἀγαπητὸς ἔγενετο. Κόως δ' ὀλόλυξεν ἰδοῖσα,
φᾶ δὲ καθαρτομένα βρέφους χεῖρεσσι φίλησιν, κτλ.

Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὸ μέγα τοῦτο γεγονός τῆς εὐτυχοῦς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Πτολεμαίου ἐπανηγύρισαν οἱ Κῶοι θέσαντες εὐθὺς μετὰ τὸν

τοκετὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὴν εἰκόνα τῆς Βερενίκης, πράγμα ὅπερ διέφυγε μέχρι τοῦδε

1. Ἰδὲ von Ptoth, Das ἐγκώμιον εἰς Πτολεμαῖον und die Zeitgeschichte: Rhein. Mus. f. Phil. Bd. LIII p. 460-476, καὶ Ph. Legrand, Etude sur Théocrite (1898) p. 60 κέ.

τὴν προσοχὴν πάντων τῶν νομισματολόγων καὶ ὅπερ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀποθέωσιν τῆς Βερενίκης ὑπὸ τῶν Κῶων.

Ἐπὶ πολλῶν δηλαδὴ τῶν νομισμάτων τῆς Κῶ (ιδὲ Καταλ. ἀρ. 83-90, Πίν. XVIII, 22-25), ὧν κάλλιστον καὶ μέγιστον τὸ ἀργυροῦν τῆς ἐν Λονδίῳ συλλογῆς τοῦ κ. H. Weber (εἰκόνας ἀρ. 1)¹, ἀπαντῶμεν κεφαλὴν γυναικὸς πεπλοφόρον, τὰ μέγιστα ὁμοιάζουσαν πρὸς τὰς γνωστὰς ἐπὶ τῶν νομισμάτων παραστάσεις τῶν διαφόρων βασιλισσῶν τοῦ οἴκου τοῦ Πτολεμαίου. Ἡ κεφαλὴ αὕτη παρὰ τὸ ἐν γένει ἐξιδανικευμένον τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς ἔχει χαρακτῆρα τόσον προσωπογραφικόν, ὥστε ἤδη ὁ J. Six² ἐξέφρασε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἀπεικονίζει Ἀρτεμισίαν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἑκατόμνου, ἀδελφὴν δὲ καὶ γυναῖκα Μουσώλλου τοῦ δυνάστου τῆς Καρίας, ἣτις διαδεχθεῖσα αὐτὸν ἐδυνάστευσεν ἐπὶ τῆς Καρίας καὶ αὐτῆς τῆς Κῶ ἐπὶ δύο ἔτη (352-351 π. X.)³. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὁμως εἶναι, φρονῶ, ἀπαράδεκτος, πρῶτον μὲν διότι αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα τῶν φερόντων τὴν κεφαλὴν ταύτην νομισμάτων εἶναι τεχνοτροπίας μεταγενεστέρης τῆς τῶν γνωστῶν νομισμάτων τοῦ Μουσώλλου, δεύτερον δὲ διότι, ἐνῶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Μουσώλλου καὶ τῆς Ἀρτεμισίας ἦτο ὅλως ἐφήμερος καὶ πᾶν ἄλλο ἢ ἀγαπητὴ ἐν Κῶ, ἡ κεφαλὴ αὕτη παραμένει σταθερῶς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κῶ ἐπὶ ἡμισυν καὶ πλέον αἰῶνα, δεικνύουσα οὕτω σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ προσώπου ἀποθεωθέντος καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς δημοκρατουμένης πόλεως μονίμως εἰσαχθέντος. Τοιοῦτον ὁμως πρόσωπον βεβαίως δὲν δύναται νὰ εἶναι ἢ τὸν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐπαγχθέντα Μαύσσωλλον διαδεχθεῖσα γυνὴ αὐτοῦ Ἀρτεμισία, ἣς ἄλλως « φθινάδι νόσῳ ληφθείσης διὰ τὴν λύπην τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνδρός καὶ ἀδελφοῦ »⁴ — « φθίσει δ' ἀποθανούσης διὰ τὸ πένθος τοῦ ἀνδρός »⁵, ἢ εἰκὼν δὲν θὰ ὁμοίαζε βεβαίως πρὸς τὴν ὑγίειαν, κάλλος καὶ ρώμην ἀποπνεύσαν κεφαλὴν τῶν νομισμάτων τῆς Κῶ. Ἀφίνω

1. Τὰ λοιπὰ τῆς ἐνταῦθα εἰκόνας νομίσματα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Βρετ. Μουσείου: ἰδὲ BMC. Caria, Cos, pl. XXX.

2. Num. Chr. ἔ. ἀ.

3. Δημοσθ. 15, 11, 27. — Διοδώρου XVII, 36, 2. 45, 7. — Λουκιανού, Νεκρ. διάλ. 24,3. — Στράβωνος 14, 656. — Σουΐδας καὶ Ἀρτοκρατίων ἐν λ. Ἀρτεμισία. — Paton καὶ Hicks ἔ. ἀ. p. XXIX.

4. Θεόπομπος παρ' Ἀρτοκρατίων ἔ. ἀ.

5. Στράβων ἔ. ἀ.

ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τοῦ Μανυσώλλου, τῇ προγενεστερᾷ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἀδύνατον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν εἰκόνα θνητῆς ἐπὶ νομισματοῦ ἐλληνικῆς πόλεως¹, ἀφοῦ μάλιστα οἱ δυνάσται τῆς Καρίας οὐδ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἔθεσαν τὴν ἑαυτῶν εἰκόνα πρὸ τῆς δυναστείας τῆς Ἀρτεμισίας ἢ μετ' αὐτήν².

Ἀπαράδεκτος ἐπίσης φαίνεται μοι καὶ ἡ ἑτέρα ὑπόθεσις τῶν H. Weber καὶ Hill³, ὅτι ἡ κεφαλὴ αὕτη εἰκονίζει τὴν Δήμητρα. Ὅχι μόνον οὐδὲν ἀψευδὲς χαρακτηριστικὸν τῆς θεᾶς ταύτης, οἷον π. χ. οἱ στάχυες, παρουσιάζει ἡ κεφαλὴ αὕτη, ἀλλὰ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς προσλαμβάνουσιν, ὡς βλέπει τις, ἐπὶ τῶν νομισμάτων σὺν τῷ χρόνῳ ἔκφρασιν ἐντελῶς ἀνθρωπίνην, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσαν πρὸς τοὺς σταθερῶς ἰδανικούς χαρακτῆρας τῆς Δήμητρος.

Ἐξ ἄλλου πάλιν ἡ τεχνοτροπία τοῦ ἀρχαιότερου τῶν νομισμάτων τούτων, ἣτις ταυτίζεται πρὸς τὴν τῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σατραπείας τοῦ Πτολεμαίου κοπέντων νομισμάτων, διδάσκει ὅτι πρόκειται περὶ μνημείου τῶν χρόνων τούτων, ἐν οἷς ἀκριβῶς πίπτει τὸ μέγα καὶ τόσον πανηγυρισθὲν γεγονός τοῦ ἐν Κῶ τοκετοῦ τῆς Βερενίκης, ἣς ἡ ἀποθέσις ἐν Κῶ καὶ ἐπομένως ἡ ἀπεικόνισις ὡς θεᾶς ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ ἡ ἐπὶ μακρὸν παραμονὴ ἐπ' αὐτῶν εἶναι τι ὅλως προσδοκώμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ κεφαλὴ αὕτη δὲν φαίνεται ὁμοιάζουσα πρὸς τὰς γνωστὰς κεφαλὰς τῆς Βερενίκης τὰς ἐπὶ τῶν πολὺν κατόπιν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Β' κοπέντων νομισμάτων· ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα νομίσματα εἰκονίζουσι γηραιὰν τὴν μόλις περὶ τὸ 270 (16^{ον} ἔτος τοῦ Φιλαδέλφου) ἀποθανοῦσαν Βερενίκην⁴, ἐκόπησαν δ' ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐπεκράτησεν ἐν Αἰγύπτῳ νὰ εἰκονίζονται οἱ Πτολεμαῖοι μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῶν χαρακτηριστικῶν οὐχὶ ἐξιδανικευμένων, ἀλλὰ πιστῶς τὴν φύσιν ἀντιγραφόντων, ἐνῶ τὰ νομίσματα τῆς Κῶ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς

ἡλικίας καὶ τοῦ κάλλους τῆς Βερενίκης, εἰκονίζουσι δ' αὐτὴν κατὰ τὴν ἐλληνικὴν συνήθειαν μετὰ θεῶν καὶ ἐξιδανικευμένων χαρακτηριστικῶν. Πρὸς τοῦτοις ὁ Θεόκριτος ἐξυμνεῖ τὸ κάλλος τῆς εὐειδοῦς Βερενίκης, ἣς τὸν εὐώδη κόλπον αὐτῆ ἢ «*κάλλει ἀριστεύουσα θεῶν πόντ' Ἀφροδίτα*» «*ῥαδιναῖς ἐσεμάξατο χεῖρεσιν*»¹, ἢ Ἀφροδίτῃ ἣς ἔνεκεν Βερενίκη ἢ

εὐειδῆς Ἀχέροντα πολύστονον οὐκ ἐπέρασεν,
ἀλλὰ μιν ἀρπάξασα (Ἀφροδίτῃ), πάροιθ' ἐπὶ νᾶα κατελθεῖν
κυανέαν καὶ στυγνὸν ἀεὶ πορθητὰ καμόντων,
ἔς νῶν κατέθηκεν, ἕας δ' ἀπεδάσσαο τιμάς.

Ἐκτοτε δὲ ἡ οὕτως ἀποθεωθεῖσα Βερενίκη, ὡς ἄλλη τις Ἀφροδίτῃ,

πᾶσιν ἦπιος ἦδε βροτοῖς μαλακοῦς μὲν ἔρωτας
προσπνέει, κούφας δὲ διδοῖ ποθέοντι μερίμνας.

Ἐλατρεύετο ἄρα ἐν Κῶ ἡ Βερενίκη ὡς γαμηλία τις Ἀφροδίτῃ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς νήσου εἰκὼν αὐτῆς παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀφροδίτης, τὸ ἐπαφροδίτον δηλαδὴ ὄριμον κάλλος καὶ τὸν γαμήλιον πέπλον. Γνωρίζομεν ἤδη ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ υἱοῦ τῆς Βερενίκης ἐν τῇ ἐπισήμῳ λατρεία τῶν Πτολεμαίων ἐλατρεύετο αὕτη ὡς θεὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔνθα μάλιστα ὑπῆρχε καὶ *Βερενίκειον* ἱερὸν αὐτῆς, τιμηθεῖσα μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Πτολεμαίου ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς περιφήμου πομπῆς Πτολεμαίου τοῦ Β', «*εἰκόσι τρισὶν ἐφ' ἀρμάτων χρυσῶν καὶ τεμένεσιν ἐν Δωδώνῃ*»². Τὸ ὅτι δὲ πρῶτοι οἱ Ἕλληνες τῆς Κῶ ἀπεθέωσαν ἐπισήμως ζῶσαν ἔτι τὴν Βερενίκην, συμφωνεῖ πρὸς τὸ γνωστὸν γεγονός ὅτι πρῶτοι οἱ ὑπήκοοι τῶν Διαδόχων Ἕλληνες ἀπένειμαν ἐπισήμως θείας τιμὰς πρὸς αὐτούς, καθ' ὃν χρόνον αὐτοὶ οὗτοι οἱ Διάδοχοι δὲν ἐτόλμων νὰ πράξωσι τοῦτο δι' ἑαυτούς ἂν καὶ τὸ ἠνεῖχοντο εὐχαρίστως, μέχρις οὔ, ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἠκολούθησαν καὶ αὐτοὶ τὸ παράδειγμα τῶν ὑπηκόων αὐτῶν³.

γ) Ρόδος.

Ἐφ' ὅσον γνωρίζω, ἢ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς

1. Θεόκρ. 17, 35-45.

2. Καλλιξενος παρ' Ἀθηναίῳ. 5, 202, d. καὶ 203, a. Περὶ τῆς λατρείας αὐτῆς καὶ τοῦ Πτολεμαίου ὡς θεῶν Σωτήρων ἰδὲ Wilcken, Gött. Anz. 1895, 139. — C. I. G. III, 5127^a. — Pauly-Wissowa, Real Encycl. s. v. Βερενίκη (p. 282).

3. Ἰδὲ Kornemann, Zur Geschichte der antiken Herrscherculte ἔ. ἀ. p. 65 κ. ἔξ.

1. Περὶ. Imhoof-Blumer, Porträtköpfe auf antiken Münzen p. 4 κέ. καὶ E. Babelon, Les origines du portrait sur les monnaies grecques: Revue de l'art, vol. V. p. 89-186.

2. Imhoof-Blumer ἔ. ἀ. σελ. 25.

3. BMC. Caria, Cos etc. p. XCIII.

4. Mahaffy, Petrié Pap. I, 49. Περὶ. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 190, 6.

Κῶ κεφαλὴ τῆς Βερενίκης τῆς Α' εἶναι τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα εἰκόνης θνητοῦ ἐπὶ ἑλληνικοῦ νομίσματος, ἀποτελεῖ δὲ κολακείαν ἰσοδύναμον πρὸς ἀποθέωσιν, διότι μόνον θεοῦ ἢ θεᾶς κεφαλὴν ἠδύναντο τότε νὰ θέσωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Τὸ παράδειγμα τοῦτο τῆς Κῶ ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ ἀπεμιμήθησαν καὶ ἄλλοι τῶν ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου εὐεργετηθέντων Ἑλλήνων. Ἐπειδὴ δὲ πρωτίστην θέσιν μεταξὺ αὐτῶν κατέχουσιν οἱ ἔξ· εὐγνωμοσύνης ὡς *Σωτῆρα* ἀποθέωσαντες τὸν Πτολεμαῖον Ρόδιοι, στρεφόμεθα πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀφορώντων εἰς αὐτούς.

Ἡ ἐπὶ τῶν πολέμων τῶν σατραπῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὀλβία καὶ ἰσχυροτάτη Ρόδος, ἔξ· εὐφυῶν πολιτικῶν σκέψεων ἀγομένη, ὄχι μόνον δὲν μετέσχε τῶν πρὸς ἀλλήλους πολέμων τῶν Διαδόχων, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀντιμαχομένους συνωμολόγησεν ἰδιαιτέραν φιλίαν. Οὐχ ἦττον ὅμως, ἂν καὶ οἱ Ρόδιοι ἐτήρουν ἑαυτοὺς ἐκτὸς πάσης δικαίας μομφῆς, «ταῖς εὐνοίαις ἔρρεπον μάλιστα πρὸς Πτολεμαῖον»¹, ἔνεκα τῶν μεγίστων ὠφελειῶν ἐκ τῶν πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἐμπορικῶν σχέσεων αὐτῶν.

Τοῦτο βλέπων ὁ Ἀντίγονος καὶ σπεύδων νὰ ἀποσπάσῃ αὐτοὺς τῆς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον ῥοπῆς, ἔπεμψε πρὸς αὐτοὺς πρῶτον μὲν πρέσβεις καθ' ὄν καιρὸν ἐπολέμει πρὸς τὸν Πτολεμαῖον ὑπὲρ τῆς Κύπρου, ἀξιῶν νὰ συμμαχήσωσι πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ πέμψωσι πλοῖα τῷ Δημητρίῳ. Τούτων δὲ μὴ ὑπακουσάντων ἐπεχείρησε νὰ κωλύσῃ βιαίως, διὰ τινος τῶν ναυάρχων αὐτοῦ, τὰς πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἐμπορικὰς τῶν Ροδίων σχέσεις. Τούτου δὲ βία ἐκβληθέντος ὑπὸ τῶν Ροδίων ὁ Ἀντίγονος χαρακτηρίσας τὴν πρᾶξιν ὡς ἀρχὴν ἀδίκου πολέμου ἠπειλίησε πολιορκίαν. Οἱ δὲ Ρόδιοι τὸ μὲν πρῶτον ἐψηφίσαντο αὐτῷ μεγάλας τιμὰς, καὶ πέμψαντες πρέσβεις «ἠξίουσαν μὴ βιάσασθαι τὴν πόλιν προπεσεῖν παρὰ τὰς συνθήκας εἰς τὸν πόλεμον πρὸς Πτολεμαῖον». Τραχύτερον δὲ τοῦ βασιλέως ἀπαντήσαντος καὶ τὸν υἱὸν Δημήτριον ἐκπέμψαντος μετὰ φοβερῶν δυνάμεων πρὸς πολιορκίαν τῆς πόλεως αὐτῶν, φοβηθέντες οἱ Ρόδιοι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἀντιγόνου τὸ μὲν πρῶτον

ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Δημήτριον πρέσβεις «φήσαντες συμπολεμήσειν Ἀντιγόνῳ πρὸς Πτολεμαῖον». Τοῦ Δημητρίου ὅμως δμήρους καὶ ἄλλα προσαπαιτήσαντος, ἅτινα δὲν ἐδέχθησαν, ἤρξατο ἡ περίφημος ἐκείνη πολιορκία, ἡ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ἔτος 305 διαρκέσασα, καθ' ἣν ὁ Πτολεμαῖος, χωρὶς νὰ κηρύξῃ ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, παντοιοτρόπως εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἐβοήθησεν αὐτούς, πέμψας κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ Ἀθηναγόραν τὸν Μιλήσιον μισθοφόρους «πλείους τῶν πεντακοσίων, ὧν ἦσαν τινὲς Ρόδιοι μισθοφοροῦντες παρὰ τῷ βασιλεῖ», κατόπιν δὲ πλοίων πλῆθος φορτηγῶν, ἐν οἷς ἦσαν σίτου καὶ ὀσπρίων τριάκοντα μυριάδες ἀρταβῶν, καὶ τέλος ὁμοίαν τὸ μέγεθος σιτοπομπίαν καὶ ὑπὸ Ἀντίγονον τὸν Μακεδόνα 1500 στρατιώτας, οἵτινες ἀκριβῶς εἶναι οἱ σώσαντες τὴν πόλιν κατὰ τὴν κρισιμωτάτην στιγμὴν τῆς πολιορκίας.

Τέλος αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου συμβουλεύσαντος τοὺς Ροδίους νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωσι μετρίους ὄρους, καὶ τοῦ Ἀντιγόνου τὰ αὐτὰ συμβουλεύοντος τῷ Δημητρίῳ, συνέθεσαν εἰρήνην, ἐν ἣ ὡς κύριος ὄρος περιείχετο τὸ «συμμαχεῖν Ροδίους Ἀντιγόνῳ, πλὴν ἐὰν ἐπὶ Πτολεμαῖον στρατεύηται»¹.

Οἱ Ρόδιοι ἐξέφρασαν παντοιοτρόπως τὴν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον εὐγνωμοσύνην αὐτῶν. Οὕτω συλλαβόντες διαρκούσης τῆς πολιορκίας τετρήρη κομίζουσιν τῷ Δημητρίῳ παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Φίλας πολυτελεστάτας ἐσθῆτας, ἀπέστειλαν αὐτὰς εἰς Αἴγυπτον δῶρον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον ὡς «οὐσῶν τῶν στολῶν ἀλουργῶν καὶ βασιλεῖ φορεῖν πρεπουσῶν»². Ἐὰν δὲ τῇ διαλύσει τῆς πολιορκίας τῶν μὲν ἐτέρων ἐπικούρων αὐτοῖς βασιλέων Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου ἠρκέσθησαν νὰ στήσωσιν ἀνδριάντας, «τὸν δὲ Πτολεμαῖον ἐν ἀνταποδόσει μείζονος χάριτος ὑπερβάλλεσθαι βουλόμενοι, θεωροὺς ἀπέστειλαν εἰς Λιβύην τοὺς ἐπερωτήσαντας τὸ παρ' Ἀμμωνι μαντεῖον εἰ συμβουλεύει Ροδίους Πτολεμαῖον ὡς θεὸν τιμῆσαι. Συγκατατιθεμένου δὲ τοῦ χρηστηρίου, τέμενος ἀνήκαν ἐν τῇ πόλει τετράγωνον, οἰκοδομήσαντες

1. Διοδώρου 20, 81. — Ὁ Πλούταρχος μάλιστα ἐν Δημητρ. 21 περιληπτικώτερον λέγει ὅτι ὁ Ἀντίγονος «ἐπολέμησε Ροδίους Πτολεμαίου *συμμάχοις* οὔσι».

1. Διοδώρου 20, 99. — Πλούταρχου, Δημητρ. 22, «ἐπὶ τῷ συμμαχεῖν Ροδίους Ἀντιγόνῳ καὶ Δημητρίῳ πλὴν ἐπὶ Πτολεμαῖον».

2. Διοδώρου 20, 93. — Πλούταρχ. Δημητρ. 22.

παρ' ἐκάστην πλευρὰν στοὰν σταδιαίαν, ὃ προσηγόρευσαν Πτολεμαεῖον»¹. Τότε βεβαίως ἐποιήθη καὶ «ὁ εἰς Πτολεμαῖον τὸν πρῶτον Αἰγύπτου βασιλεύσαντα παιάν, ὃν ἄδουσι Ρόδιοι», ὃν ἀναφέρει ὁ Γόργων ἐν τῷ «Περὶ τῶν ἐν Ρόδῳ θυσιαῶν»². Εἰς τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα βεβαίως ἀναφερόμενος ὁ Πausanias³ φρονεῖ ὅτι τὸ ἐπίθετον *Σωτήρ*, ὑφ' ὃ εἶναι γνωστὸς ὁ Πτολεμαῖος ἐν τῇ ἰστορίᾳ, ἔδωσαν αὐτῷ πρῶτοι οἱ Ρόδιοι.

Μετὰ πάντα ταῦτα εἶναι, νομίζω, λογικώτατον νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι οἱ Ρόδιοι δυνατὸν νὰ ἐξεδήλωσαν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ὁμοίας θείας τιμᾶς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ἴσως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ σύζυγον, ἣν εἶχον ἤδη ὁμοίως τιμήσει οἱ Κῶοι ἐξ ἀφορμῆς πολλῶ ἥσσονος σπουδαιότητος.

Ἐρευνῶν λοιπὸν τὰ νομίσματα ἐκεῖνα, ἅτινα ὁ Head⁴ θεωρεῖ ὅτι ἐκόπησαν ἀμέσως μετὰ τὴν βοήθειάν τοῦ Πτολεμαίου σωτηρίαν τῆς πόλεως, εὐρίσκω ἐν αὐτοῖς νομίσματα (ἰδὲ Καταλ. ἀρ. 91-92, Πίν. I, 26 καὶ τὰς ἐνταῦθα δύο εἰκόνας τῶν δύο μὴ ἐν τοῖς πίναξιν ἡμῶν περιληφθέντων νομισμάτων τοῦ Βρεττ. Μουσείου) ἐντελῶς πρωτοφανῶν τύπων εἰκονιζόντων γυναῖκα ὁμοιάζου-

σαν πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Κῶων Βερενίκη. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν αὐτῶν νομισμάτων ἀπαντῶ ἕτερον ἐπίσης πρωτοφανῆ ῥοδιακὸν τύπον, πρῶραν πλοίου ἀντιγεγραμμένην ἀπ' αὐτῶν τῶν βραχὺ πρότερον κοπέντων λαμπρῶν χρυσῶν στατήρων τοῦ Πτολεμαίου (Πίν. I, 22-23), ἀπαντῶσαν δὲ ἀπαρραλλάκτως καὶ ἐπὶ ἐτέρων ἀνωνύμων χαλκῶν νομισμάτων φερόντων αὐτὴν τὴν κεφαλὴν Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος (Πίναξ I, 25), ἅτινα οὐδόλως ἀπίθανον νὰ

ἐκόπησαν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Ρόδῳ. Καταλήγω ἄρα εἰς τὸ ἄλλως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ πράγματος λογικῶς περιεχόμενον συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ρόδιοι πλὴν τοῦ Πτολεμαίου ἀπένειμαν θείας τιμᾶς καὶ τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Βερενίκη θέσαντες, ὡς οἱ Κῶοι, καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, καὶ ὡς θεὰν ἐπὶ πολὺ κατόπιν ἰδὲ τὴν εἰκόνα) διατηρήσαντες αὐτὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

δ) Ἄσπενδος. Εὐβοία.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων τῆς Κῶ καὶ Ρόδου βεβαιωθέντος τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ εὐγνωμονοῦσαι τῷ Πτολεμαίῳ ἑλληνίδες πόλεις ἔθετον ἕκτοτε καὶ ἐπὶ μακρὸν τὰς εἰκόνας τῆς συζύγου αὐτοῦ Βερενίκης ὡς θεᾶς ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσωμεν μήπως καὶ ἄλλαι πόλεις ἔπραξαν τὸ αὐτό. Πρόχειρος μελέτη, ἣν ἐπεχείρησα, ἔπεισέ με ὅτι ὑπάρχουσι πολλῶν ἑλληνίδων πόλεων νομισματικοὶ τύποι δυνάμενοι οὕτω νὰ ἐρμηνευθῶσιν. Ἴνα τις ὁμως ἀσφαλέςτερον ἀποφανθῇ περὶ τούτων, δεόν νὰ μελετησῆ λεπτομερῶς ὑπὸ χρονολογικὴν ἔποψιν τὰ νομίσματα ταῦτα, ἐν σχέσει πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ τῶν πόλεων ἐν αἷς ἐκόπησαν, ὡς μέχρι τοῦδε μεγάλης ἐπικρατοῦσης ἀβεβαιότητος πρὸς τοῦτο. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτην μελέτην δὲν δύναμαι νῦν νὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα, ἀρκοῦμαι ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τινων μόνον παραδειγμάτων.

Ἐπὶ τῶν ἤδη μνημονευθέντων νομισμάτων τῆς Ρόδου ὑπάρχει ὑπὲρ τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου ἄνθος τι, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἐκλαμβάνει πᾶς τις ὡς κάλυκα τοῦ συνήθως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ρόδου ἀπαντῶντος ἄνθους ροιᾶς. Προσεκτικώτερα ὁμως ἐξέτασις πείθει ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ κάλυκος τοῦ σχεδὸν μόνον ἐπὶ νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων ἀπαντῶντος λωτοῦ, συμβόλου κατ' ἐξοχὴν Αἰγυπτιακοῦ, κυρίως τοῦ θεοῦ Ἄμμωνος, οὗ στερεοτύπως κοσμεῖ τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κεφαλὴν (ἴδε Πίν. XII κέ.). Λοιπὸν ἀκριβῶς τὸ ἄνθος τοῦτο ἐμφανίζεται αἴφνης ὡς τύπος σπανίων τινῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς ἐν Παμφυλίᾳ πόλεως Ἄσπενδου¹, φερόντων ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τὸν ἐπίσης πρωτοφανῆ ἐν Ἄσπενδῳ τύπον κεφαλῆς γυναικὸς καθ' ὅλα ὁμοίας τὴν

1. Διοδώρου 20, 100.

2. Παρ' Ἀθηναίῳ 15, 696.

3. I, 8, 6.

4. BMC. Caria etc. pl. XXXIX, 18-19.

1. Ἴδὲ τὴν ἐνταῦθα εἰκόνα καὶ Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχ. 1903 σελ. 195, ἀρ. 151-153.

παράστασιν πρὸς τὰς νομισματικὰς εἰκόνας τῶν βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου. Τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων εἶναι τῆς ἐποχῆς Πτολεμαίου τοῦ πρώτου,

ἕτερα δὲ πάλιν πολὺ νεώτερα, ἴσως ἐκ τῶν χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Β', ὅπερ ὑποδεικνύει εἴτε ὅτι ἡ κεφαλὴ αὕτη διετηρήθη ὡς κεφαλὴ βασιλίσσης ἀποθεωθεῖσης καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς λατρευομένης ὁμοίως, ὡς συνέβαινε ἀκριβῶς διὰ τὰς βασιλίσσας τῆς Αἰγύπτου, εἴτε ὅτι διεδέχθη αὐτὴν ἡ κεφαλὴ ὁμοίως λατρευομένης βασιλίσσης τοῦ αὐτοῦ οἴκου. Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ὅτι ἡ Παμφυλία πολλάκις διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὸ κράτος τῶν πρώτων Πτολεμαίων¹, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ περιστάσεως ἀναλόγου τῆ τῶν νομισμάτων τῆς Κῶ καὶ Ρόδου.

Ἄν νῦν στρέψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν πρὸς τὴν Εὐβοίαν, εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Χαλκίδος, Ἐρετρίας καὶ Καρύστου, ὡς καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, ὁμοίας κεφαλὰς καὶ δὴ ἐκ χρό-

νων διαφορῶν, οὐχὶ δ' ὁμοῦς ἐξακριβοθέντων ἐπαρκῶς μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν νομισματολόγων². Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων

1. J. Beloch, Arch. f. Papyrusf. II, p. 239.

2. Τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων ἀπεδόθησαν, δικαίως ἴσως, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' ὑπὸ P. Gardner: Num. Chron. N. S. 18 p. 97.

φέρουσι πρῶραν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν μετὰ τῆς κεφαλῆς Βερενίκης νομισμάτων τῶν Ροδίων. Ἔτερα πάλιν φέρουσι τοὺς ἐγγωρῖους τῶν Εὐβοέων τύπους. Ἄν δὲ νῦν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι, ἀκριβῶς ὅτε ἐν ἔτει 309 ἐξεστράτευσεν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ὁ Πτολεμαῖος προσεκάλεσεν εἰς Κῶν ἐκ Χαλκίδος τῆς Εὐβοίας τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖον, ὃν φωνεύσας προσφκειώθη ἐντελῶς διὰ παντοίων εὐεργεσιῶν καὶ ἐπαγγελιῶν τοὺς ἐξ Εὐβοίας ἀκολουθήσαντας τὸν Πτολεμαῖον στρατιώτας, οὓς κατέμιξε τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ στρατευομένοις (ἴδε ἀνωτέρω σελ. πβ'), δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι, ὅτε οὗτοι ἐπανῆλθον ἐκ τῆς Κῶ εἰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ πατρίδας αὐτῶν, εἰσήγαγον ἐν αὐταῖς ἐξ εὐγνωμοσύνης καὶ κολακείας καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Κῶν τὴν λατρείαν τῶν βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον ὁ ρηθεὶς στρατηγὸς Πτολεμαῖος ἀναφέρεται¹ ὅτι κατεῖχε τὴν Χαλκίδα, Ἐρέτριαν καὶ Κάρυστον, ὧν ἀκριβῶς τὰ νομίσματα παρουσιάζουσι τὴν ρηθεῖσαν κεφαλὴν βασιλίσσης. Τοιαῦτα καὶ ἄλλα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἀρκετά. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ἵνα τις βεβαιότερον ἀποφανθῆ περὶ τούτων, ἀπαιτοῦνται, ὡς ἤδη εἶπομεν, μελέται ἐκτενεῖς, ἀλλότριαι τῆς παρουσίας συγγραφῆς, ἐπὶ τοῦ ὅλου τῆς νομισματικῆς τῶν πόλεων, ἐν αἷς ἐκόπησαν, προτιμῶμεν νὰ τραπῶμεν ἐπὶ τὴν μελέτην ἄλλων νομισμάτων μᾶλλον διαφερόντων ἡμᾶς.

ε) Εὐρυδίκεια ἢ Ἐφesos.

Ἡ Βερενίκη δὲν ἦτο ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Πτολεμαίου. Πρὸ αὐτῆς ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου εἶχε συζευχθῆ Εὐρυδίκη, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀντιπάτρου, θεῖαν τῆς Βερενίκης, ἥτις χήρα ἤδη οὖσα Μακεδόνης τινὸς Φιλίππου καὶ μητρὸς τέκνων συνώδευσε εἰς Αἴγυπτον τὴν Εὐρυδίκη, ὅτε αὕτη μετέβη ἐκεῖ ὡς νύμφη περὶ τὸ 321 π. Χ.² Ὅτε δὲ ταχὺ κατόπιν ὁ Πτολεμαῖος ἠγάσθη τῆς ἀνεψιᾶς μᾶλλον τῆς θείας, συνεζεύχθη μὲν περὶ τὸ 317 τὴν Βερενίκη³, ἀλλὰ καὶ δὲν διεζεύχθη ἢ ἐξώρισε τὴν τελευταίαν, ὡς δυνάμενος κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν Διαδόχων νὰ ἔχη συγγρόνως πλείονας συζύγους.

1. Δρύσην, II, 378, 381-382.

2. Strack, ἔ. ἀ. p. 189,4.

3. Πausan. I, 6,8.

Περὶ ἐρίδων μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἡγεμονίδων οὐδὲν ἀναφέρεται, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἔζη ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις ἐγνώριζε κάλλιστα νὰ τηρῇ τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην τοῦ οἴκου αὐτοῦ¹. Ἐχοντες ὁμῶς ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Βερενίκη ἦτο ἡ τὰ μέγιστα δυναμένη καὶ πρωτεύουσα ἀρετῇ καὶ φρονήσει τῶν Πτολεμαίου γυναικῶν² καὶ ἡ εὐνοουμένη αὐτοῦ³, κατορθώσασα μάλιστα νὰ προτιμηθῶσιν ἐν τοῖς ἀξιώμασι τοῦ κράτους τὰ τέκνα αὐτῆς ἀντὶ τῶν τῆς Εὐρυδίκης, — ὡς τοῦ μὲν ἐκ τοῦ πρώτου αὐτῆς γάμου υἱοῦ Μάγα διορισθέντος στρατηγοῦ καὶ βασιλέως τῆς Κυρηναϊκῆς, τοῦ δὲ ἐκ τοῦ Πτολεμαίου υἱοῦ αὐτῆς Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου ἀναγνωρισθέντος, ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, διαδόχου τοῦ θρόνου πρὸς ζημίαν τοῦ πρεσβυτέρου ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, υἱοῦ τῆς Εὐρυδίκης, — δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν εὐλόγως ὅτι μεγάλη ἀντιζηλία θὰ ὑπῆρχεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μεταξὺ τῶν δύο γυναικῶν τοῦ Πτολεμαίου, ἴδιον κόμμα ἐχούσης ἐκάστης καὶ ὀπαδούς, οἷος π.χ. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ὅστις συνηγόρει, μάτην, παρὰ τῷ Σωτήρι ὑπὲρ τῆς παραχωρήσεως τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου εἰς τὰ τέκνα τῆς Εὐρυδίκης⁴. Τότε βεβαίως οἱ τοῦ κόμματος τῆς Εὐρυδίκης, ἡ καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἰδιαίτερος παρ' αὐτῆς εὐεργετηθέντες, δὲν θὰ παρέλιπον νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῇ τιμὰς ὁμοίας πρὸς ἐκείνας, ὧν ἔτυχεν ἡ Βερενίκη παρὰ τῶν Κῶων.

Αἱ σκέψεις αὗται στρέφουσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν πρὸς τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα σπάνια, εὐτεχνα χαλκᾶ νομίσματα, πόλεως ἑλληνικῆς ἀγνώστου μέχρι τοῦδε, τὰ φέροντα ἐφ' ἐνὸς μὲν παρὰ τρι-

ποδα τὴν ἐπιγραφὴν ΕΥΡΥΔΙΚΕΩΝ, ἐφ' ἑτέρου δὲ κεφαλὴν βασιλίσσης ἀπαράλλακτον τὴν παραστάσιν πρὸς τὰς γνωστὰς ἐκ τῶν νομισμάτων κεφαλὰς τῶν διαφόρων βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου.

Τὰ νομίσματα ταῦτα ἐγένοντο ἀφορμὴ πολλῶν

1. Mahallý ἔ. ἀ. σελ. 37.

2. Πλουτάρχ. Πύργ. 4.

3. Θεοκρ. 17.34 κ. ἔξ.

4. Ἐρμιππος παρὰ Διογ. Λαερτ. 5, 5, 8.

γνωμῶν παρὰ τοῖς σοφοῖς¹ πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς πόλεως, ἣτις θὰ ἔκοψεν αὐτά, οὐδεμιᾶς τῶν γνωστῶν ἀρχαίων πόλεων φερούσης τὸ ὄνομα Εὐρυδικεῖα, δεύτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς εἰκονιζομένης ἐπ' αὐτῶν Εὐρυδικῆς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι πλείονες βασιλίσσαι τοῦ ὀνόματος τούτου εἶναι γνωσταὶ ἐκ τῶν πηγῶν. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ζήτημα οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐπετεύχθη ὁμοφωνία, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, νῦν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ von Sallet² πιστοποίησιν τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα ἀνακαλύπτονται ἐν Ἐφέσῳ, ἧς φέρουσιν ἐν τῷ πεδίῳ καὶ τὸ πασίγνωστον σύμβολον, τὴν μέλισσαν, ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἀνήκουσι τῇ πόλει ταύτῃ, μετονομασθείση ποτὲ Εὐρυδικεῖα³.

Γνωστοῦ δὲ ὄντος ὅτι ὁ τὴν Ἐφεσον Ἀρσινόην, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης θυγατρὸς τοῦ Πτολεμαίου, μετονομάσας Λυσίμαχος ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν ὁρμώμενος ἐνύμφευσεν πρὸ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἀρσινόης τὸν πρεσβύτατον τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἀγαθοκλέα μετὰ τῆς ἐκ τῆς Εὐρυδικῆς θυγατρὸς τοῦ Πτολεμαίου Λυσάνδρας, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν εὐλόγως ὅτι ἀκριβῶς πρὸς τιμὴν τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου καὶ πρὸς κολακείαν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀναγκαιοτάτου αὐτῷ συμμάχου μετωνόμασε τὴν Ἐφεσον Εὐρυδικεῖαν, ἧς οἱ κάτοικοι θέσαντες ἐπὶ τῶν νέων νομισμάτων τὴν εἰκόνα ἀπένειμαν τῇ νέα ἐπωνύμῳ αὐτῶν τὴν αὐτὴν θεῖαν τιμὴν, ἣν ἀπένειμαν πρότερον οἱ Κῶοι τῇ ἀντιζήλῳ αὐτῆς Βερενίκῃ.

Κατὰ ποῖον ἔτος συνεζεύχθη ὁ Ἀγαθοκλῆς τὴν Λυσάνδραν δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὡς τῶν πηγῶν ἀντιφασκουσῶν πρὸς ἀλλήλας⁴. Ἐκ τινος μαρτυρίας ὁμῶς τοῦ Πλουτάρχου⁵ ἐξάγεται ἀσφαλῶς ὅτι ἐν ἔτει 300 π. Χ. εἶχεν ἤδη συν-

1. Pelleriu, Reeueil, Tom. I p. 116, pl. XVIII, 1.—Eckhel, D. Num. Vet. II p. 269. — Mionnet, II p. 202; Suppl. III p. 77.—Sestini, Classes générales p. 37.—Visconti, Iconographie grec. Tom. II p. 233 - 235 pl. XL n° 13 (éd. in fo) καὶ Tom. II p. 77 éd. in 4°.—Borrel, Num. Chron. III, 135 - 137.—Leake, Num. Hell., Eur. Greece p. 53. — Head, BMC. Macedonia p. XXXIV καὶ p. 75, 1-3 (εἰκὼν ἐν τῷ κειμένῳ) καὶ Head-Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμ. Τόμ. Α' σελ. 279.

2. Beschreibung d. Ant. Münzen, Bd. II, p. 88.

3. Head, BMC. Ionia p. XLVI καὶ p. 56 pl. X, 7.

4. Πβλ. Strack ἔ. ἀ. p. 190, 4.

5. Δημητρ. 31 «ἐπεὶ καὶ Λυσίμαχον ἑώρα (ὁ Σέλευκος) τῶν Πτολεμαίου θυγατέρων τὴν μὲν ἑαυτῷ, τὴν δὲ Ἀγαθοκλεῖ τῷ υἱῷ λαμβάνοντα».

τελεσθῆ ὁ γάμος οὗτος, ὡς καὶ ὁ τοῦ Λυσιμάχου μετὰ τῆς Ἀρσινόης. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἄλλου τινὸς χωρίου τοῦ Πausανίου¹ μαρτυρεῖται ῥητῶς ὅτι, ὅτε ὁ Λυσίμαχος, ἐν ἔτει 300 π. X., ἐνυμφεύθη τὴν Ἀρσινόην, ὁ Ἀγαθοκλῆς εἶχεν ἤδη τέκνα ἐκ τῆς Λυσάνδρας, ἐξάγομεν ὅτι ὁ γάμος τοῦ Ἀγαθοκλέους ἐγένετο τοῦλάχιστον ἐν ἔτει 302 π. X. καὶ δὴ πιθανῶς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο στενῆς συμμαχίας² τοῦ Λυσιμάχου πρὸς τὸν Πτολεμαῖον κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀκριβῶς συνεπεῖα τῆς συμμαχίας ταύτης εἰσέβαλεν ἀμέσως ὁ Λυσίμαχος εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὸ θέρος διὰ τοῦ Μακεδόνοσ στρατηγοῦ Πρεπελάου³ τὴν τῷ Ἀντιγόνῳ ἀνήκουσαν⁴ Ἔφεσον, ὅτε καὶ τὸν λιμένα τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν δειχθέντων κατοίκων ἐνέπρησε καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει «*προὔπαρχουσαν τάξιν κατήργησε*», δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀλώσεως ταύτης καὶ μετατροπῆς τῶν τῆς πόλεως ἦτο καὶ ἡ μετονομασία τῆς Ἐφέσου εἰς Εὐρυδικεῖαν, τοῦ Λυσιμάχου τιμῶντος καὶ κολακεύοντος οὕτως ἐν τῷ προσώπῳ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ τὸν σύζυγον αὐτῆς καὶ κραταῖον σύμμαχον αὐτοῦ Πτολεμαῖον, οὗ τότε τοσαύτην εἶχεν ἀνάγκην. Ἡ λίαν ἐπιμελημένη τεχνοτροπία τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων συμφωνεῖ πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην, ὡς ἐπίσης συνάδει καὶ ἡ εὐθύς κατόπιν νομισματικὴ ἱστορία τῆς Ἐφέσου, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἐξῆς.

ς) Ἀρσινόη ἢ Ἔφεσος.

Πρὶν ἢ παρῆλθῃ τὸ ἔτος τῆς ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου κατακτίσεως τῆς Ἐφέσου, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος, ἐλθὼν μετὰ δυνάμεως ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἔφεσον, ἐπολιόρησε καὶ ἐξεδίωξε τὸν στρατηγὸν Πρεπέλαον καὶ «*ἠνάγκασε τὴν πόλιν εἰς τὴν προὔπαρχουσαν ἀποκαταστῆναι τάξιν*», φυλακὴν εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς ἐγκαταστήσας ὑπὸ φρούραρχον τὸν Διόδωρον⁵. Βεβαίως ἐν τῶν πρωτίστων ἔργων τῆς ἀποκαταστάσεως ταύτης

τοῦ πρῶην καθεστῶτος θὰ ἦτο ἡ κατάργησις τοῦ ὀνόματος Εὐρυδικεῖας, οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅλως σπάνιον καὶ ἐφήμερον τῶν νομισμάτων τῶν ΕΥΡΥΔΙΚΕΩΝ.

Ἐν ἔτει 295 ἀνέκτησεν, ὡς φαίνεται, πάλιν ὁ Λυσίμαχος τὴν Ἔφεσον, ἀλλὰ καὶ πάλιν, πρὸ τοῦ 288, ἐγένετο κύριος αὐτῆς ὁ Δημήτριος.

Τέλος ἐν ἔτει 288 ὁ Λυσίμαχος ἐκυρίευσεν ὀριστικῶς τὴν πόλιν ταύτην¹, τότε δὲ θέλων νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἐκ θαλάσσης ἐπιδρομῶν καὶ μάλιστα τῶν πειρατῶν, δὲν ἔκαυσεν, ὡς κατὰ τὴν πρώτην κατοχὴν, τὸν λιμένα αὐτῆς ἀλλὰ μετέθηκεν αὐτὴν εἰς τὰ ἐνδότερα, τόπον τινὰ μακρὰν τῆς παραλίας ἰσχυρῶς τειχίσας καὶ τοὺς ἀπροθύμως μεθισταμένους εἰς τὴν νέαν πόλιν κατοίκους τῆς παλαιᾶς ἀναγκάσας πρὸς τοῦτο διὰ κατακλισμοῦ τῆς ἐν κοίλῳ τόπῳ κειμένης πόλεως αὐτῶν, ὃν ἐπήνεγκε τηρήσας καταρράκτην ὄμβρον καὶ τοὺς ρινοῦχους τῆς παλαιᾶς πόλεως ἐμφράξας². Τότε δὲ ἠνάγκασε καὶ τοὺς Λεβεδίους καὶ Κολοφωνίους, ὧν κατέστρεψε τὰς πόλεις, νὰ ἐλθῶσιν ὡς οἰκίτορες τῆς νέας πόλεως³.

Τὴν οὕτω συνοικισθεῖσαν νέαν Ἔφεσον ἐκάλεσεν ὁ Λυσίμαχος Ἀρσινόην «*ἀπὸ τῆς γυναικὸς Ἀρσινόης*», θυγατρὸς τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῆς Βερενίκης, γεννηθείσης τὸ βραδύτερον περὶ τὸ 316 π. X.⁴ Τότε πάντως ἐκόπη ἐν αὐτῇ ἡ σειρὰ τῶν νομισμάτων τῶν φερόντων ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν εἰκόνα τῆς νεαρᾶς τότε ἐπωνύμου τῆς πόλεως βασιλείσεως Ἀρσινόης, ἐφ' ἑτέρου δὲ πλησίον τῶν Ἐφεσιακῶν τύπων καὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν συμβόλου τῆς Ἐφέσου, ἦτοι τῆς μελίσεως, τὴν ἐπιγραφὴν ΑΡΞΙ(νοειτῶν), ὧν νομισμάτων περιγραφὴν παρέχομεν ὑπ' ἀριθ. 875-889, Πίν. XXVI 11-15 τοῦ καταλόγου ἡμῶν (σελ. 133 κέ.). Τότε ἐπίσης θὰ ἐκόπησαν καὶ τὰ Λυσιμαχείων τύπων νομίσματα τῆς Ἐφέσου τὰ φέροντα παρὰ τὸ σύμβολον τῆς μελίσεως τὸ μονογράφημα Ρ(σινοειτῶν)⁵.

Ἡ σειρὰ αὕτη θὰ διήρκεσε τὸ πολὺ μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 281 π. X. θανάτου τοῦ Λυσιμάχου, ὅτε

1. Πλουτάρχου, Δημήτρ. 35.—Πολυαῖνου IV,7,4 καὶ 19.—Frontin-Strateg. III,3,7.—C. Müller, Die Münzen des Lysimachus p. 80.

2. Στράβωνος 14,640.—Στέφ. Βυζάν. ἐν λ. Ἔφεσος.—Εὐστ. εἰς Διον. Περιηγ. στ. 843 (p. 261,7).

3. Πausan. 1,9,7.

4. Στράβων, Εὐστάθιος καὶ Στέφ. Βυζ. ἔ. ἀ.—Πβλ. Rohde, Griech. Roman, 75 Anm.

5. C. Müller, Die Münzen des Lysimachus, ἀρ.

1. 1,10,3: «Λυσίμαχος γὰρ ἡλικία τε ἤδη προήκων . . . καὶ Ἀγαθοκλεῖ παίδων ὄντων ἐκ Λυσάνδρας. Ἀρσινόην ἔγημεν ἀδελφὴν Λυσάνδρας».

2. Δρόσεν, Ἱστορία τῶν Διαδόχων, σελ. 555 κ. ἐξ.

3. Διοδώρου 20,45,1. 107,4 καὶ 111,3.—Πολυαῖνου 4,7,1.

4. Διοδώρου 18,52,7.

5. Διοδώρου ἔ. ἀ.

ἔξειδιώθη τῆς Ἐφέσου ἢ Ἀρσινόη ὑπὸ τοῦ καταλαβόντος τὴν πόλιν Σελεύκου καὶ τῶν Ἐφεσίων, ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ὁποίων μόλις διὰ πανουργίας ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτῆς. Ῥητῶς δὲ μαρτυρεῖται ὅτι «τοῦ Λυσιμάχου τελευτήσαντος ἢ πρότερον κλησις ἀνελήφθη» — «ἐπικρατήσαντος πάλιν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος»¹.

Τὰ δὲ Λυσιμαχείων τύπων νομίσματα τὰ φέροντα ὡς χαρακτηριστικὸν σύμβολον μέλισσαν καὶ Ε-Ϝ(εσίων)², ἀντὶ τοῦ Ρ(σινοϊτῶν), θὰ ἐκόπησαν μετὰ τὴν ἐν ἔτει 295 π. Χ. δευτέραν κατάκτησιν τῆς Ἐφέσου ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου³.

Διατὶ δὲ ὁ Λυσίμαχος, ὅτε τὸ δεύτερον μετωνόμασε τὴν Ἐφεσον, δὲν διετήρησε τὸ ὄνομα Εὐρυδίκεια, ἀλλὰ προετίμησε τὸ τῆς Ἀρσινόης, εἶναι, νομίζω, εὐκόλον νὰ ἐννοηθῇ. Ἐν πρώτοις ἐπρόκειτο νῦν περὶ κτίσεως νέας πόλεως, δεύτερον δὲ ὁ Λυσίμαχος, εἰς ὀλέθριον γεροντικὸν ἔρωτα ὑπέικων⁴, εἶχεν ἤδη συζευχθῆ τὴν πανοῦργον, φιλόδοξον καὶ «δεινὴν περιελθεῖν» Ἀρσινόην, ἣτις θέλουσα τὰ ἐκ τοῦ γάμου αὐτῆς μετὰ τοῦ Λυσιμάχου τέκνα νὰ ὑποσκελίσωσιν ἐν τῇ διαδοχῇ τοῦ θρόνου αὐτὸν τὸν πρεσβύτατον υἱὸν τοῦ Λυσιμάχου Ἀγαθοκλέα, σύζυγον τῆς θυγατρὸς τῆς Εὐρυδίκης Λυσάνδρας, τοσοῦτον ὑπέσκαψε τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ καὶ ἐσυκοφάντησε παρὰ τῷ Λυσιμάχῳ, ὥστε ἔπεισεν ἐπὶ τέλους τὸν ὄλως ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς τελοῦντα γέροντα νὰ ἀφήσῃ αὐτὴν νὰ φονεύσῃ τὸν ἡρωϊκὸν Ἀγαθοκλέα, νὰ τρέψῃ δὲ εἰς φυγὴν τὴν Λυσάνδραν καταφυγοῦσαν μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς πρὸς τὸν Σέλευκον καὶ τὸν Πτολεμαῖον⁵. Εἶναι ἐπομένως εὐνόητον, ὅτι ὁ ὑπὸ τοιοῦτον κράτος τῆς Ἀρσινόης ἀπὸ τοῦ γάμου αὐτοῦ τελῶν Λυσίμαχος προετίμησε νὰ καλέσῃ τὴν Ἐφεσον Ἀρσινόην, λησμονῶν τὸ ὄνομα τῆς βασιλίσης τῆς Αἰγύπτου, μητρὸς τῆς ὑπὸ δυσμένειαν ἤδη τελούσης Λυσάνδρας.

Ἐν τέλει σημειοῦμαι, ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι τῶν

νομισματικῶν ὑπέθεσαν (ιδὲ σελ. 48, σμ 1) ὅτι ἡ κόψασα τὰ νομίσματα τῶν ΕΥΡΥΔΙΚΕΩΝ πόλις εἶναι ἡ Καρσάνδρεια τῆς Μακεδονίας μετωνομασθεῖσα οὕτω εἴτε πρὸς τιμὴν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κασσάνδρου καὶ συζύγου τοῦ Πτολεμαίου Εὐρυδίκης, εἴτε κατὰ τὸ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Λυσιμάχου Εὐρυδίκης, ἣν συνεζεύχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κασσάνδρου τῆς Μακεδονίας Ἀντίπατρος. Ἄλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐδὲν εὐρίσκομεν τὸ δυνάμενον νὰ δικαιολογήσῃ τὴν γνώμην ταύτην πρὸς ἣν ἀντιτίθεται καὶ ἡ ἐφεσία προέλευσις τῶν νομισμάτων. Ἄλλως δὲ ἡγεμονίδων τῶν βασιλικῶν οἴκων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας οὐδέποτε ἀπαντῶμεν εἰκόνας ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἐνῶ αἱ τῆς Αἰγύπτου συχνότατα ἔτυχον τῆς τιμῆς ταύτης καὶ ὅτε ἀκόμη ξένους βασιλεῖς συνεζεύχθησαν. Τέλος μεμονωμένη τις μαρτυρία¹ λέγει, ὅτι ὁ Λυσίμαχος τὴν Ἐφεσον μετωνόμασεν Ἀρσινόην κατὰ τὸ ὄνομα τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς Ἀρσινόης, ἣν ἔσχεν εἴτε ἐκ τῆς Νικαίας, εἴτε ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀρσινόης, τῆς κατόπιν συζύγου Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἐνῶ ἄλλαι, αἱ καὶ πιθανώτεραι, μαρτυρίαι λέγουσιν, ὡς εἶδομεν, ὅτι τὴν πόλιν μετωνόμασεν οὕτω κατὰ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης. Ἡ σύγχυσις αὕτη ἐπήγαγεν ἴσως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τῆς θυγατρὸς πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Λυσιμάχου, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Λυσίμαχος δις μετωνόμασε τὴν Ἐφεσον, ἥτοι πρῶτον ἐκ τῆς μητρὸς τῆς νύμφης αὐτοῦ Λυσάνδρας, Εὐρυδίκης, ἣν τινες τῶν ἀρχαίων δυνατὸν νὰ συνέχεαν πρὸς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εὐρυδίκην, καὶ δεύτερον ἐκ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης, ἣν πάλιν θὰ συνέχεαν πρὸς τὴν ὁμώνυμον θυγατέρα αὐτοῦ.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΣΥΜΜΑΧΙΚΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΛΕΥΚΟΥ

Τῆς σειρᾶς τῶν ὑπ' ἀρ. 97-100 (Πίν. I, 29-35) νομισμάτων, οἱ μὲν διστάτηροι χρυσοὶ καὶ τινα τῶν χαλκῶν κερμάτων εἶναι ἀνεπίγραφα, ὅπως δηλαδὴ οἱ χρυσοὶ στατήρες καὶ τὰ χαλκᾶ κέρματα, ἅτινα ἔκοψεν ὁ Πτολεμαῖος ἅμα τῷ θανάτῳ Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' (Πίν. I, 22-25): τὰ δὲ λοιπὰ χαλκᾶ κέρματα φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ἣς χρῆσιν ἐποιήσατο καὶ ὁ Πτολε-

1. Εὐστάθ. εἰς Διονύσ. Περιηγ. στίχ. 483 κατὰ τὴν κοινὴν γραφὴν τῶν χειρογράφων.

1. Στέφ. Βυζ. καὶ Στράβων ἔ. ἀ.

2. Müller ἔ. ἀ. ἀρ.

3. Πβλ. Müller ἔ. ἀ. καὶ B. V. Head, On the chronological sequence of the coins of Ephesus p. 32 κ ἔξ.

4. Οὐχὶ ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν, ὡς θέλει ὁ Δρόῦσεν ἰδὲ Μέμνονα ἐν F. H. G. III, 530 καὶ Παισαν. I 10, 3, ἀρχόμενον τῆς διηγῆσεως διὰ τῶν «εἰώθασι δὲ ἀνθρώποις δι' ἔρωτα φύεσθαι πολλὰ συμφορὰ».

5. Παισανίας ἔ. ἀ.—Wileken ἐν Pauly-Wissowa, Real Encycl. ἐν λ. Arsinoe II p. 1282.

μαῖος ἐπὶ τῆς σατραπείας αὐτοῦ, ζῶντος Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἔτι αὐτοῦ (ἴδε ἄνωτέρω σελ. νε' κέ.). Συνδέεται δὲ ἡ σειρὰ αὕτη ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τοῦ τύπου τῆς ἐν δορᾷ ἐλέφαντος κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου πρὸς τὰ ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντα σατραπικὰ νομίσματα τοῦ Πτολεμαίου, ἐξ ὧν πιστῶς ἀντιγράφει τὸν ῥηθέντα τύπον καὶ ἐφ' ὧν συχνὰ ἀπαντῶσιν ἐν τῷ πεδίῳ τὰ αὐτὰ γράμματα ΔΙ, ἅτινα βλέπομεν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς παρουσίας σειρᾶς ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ὀπισθίας ὄψεως παρὰ τὴν Νίκην τοῦ Ἀλεξάνδρου σύμβολα, ἧτοι ἡ ἄγκυρα καὶ ἡ κερασφόρος κεφαλή ἵππου, τὰ τῷ Σελεύκῳ, ὡς γνωστόν, ἰδιάζοντα, σχετίζουσι στενῶς τὴν σειρὰν πρὸς τὸν σατράπην τοῦτον.

Τὸ ὅλον ἄρα τῆς σειρᾶς ἀρμόζει, ὡς ὀρθῶς ἤδη ἀνεγνώρισεν ὁ κ. E. Babelon¹, εἰς συμμαχικὸν ἀργύριον τῶν δύο τούτων σατραπῶν, κοπὴν καθ' ὃν χρόνον οὐδέτερος αὐτῶν εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ θέτῃ ἐπὶ τοῦ νομίσματος τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα, διὸ καὶ δικαίως ὁ Imhoof-Blumer² ἐθεώρησεν αὐτὰ ὡς ἀρχαιότερα τοῦ ἔτους 306 π. X., ὅτε οὗτοι προσέλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. Ἐπὶ πλέον παρατηρῶ ὅτι ἡ ἐπὶ τινῶν τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς ταύτης ἐπιγραφὴ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ὡς καὶ τὸ ἀνεπίγραφον ἐνίων ἐξ αὐτῶν, περιορίζουσι τὸν χρόνον τῆς κοπῆς εἰς τὸ διάστημα τῆς κατ' ὄνομα βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ', ἧτοι ἀπὸ τοῦ 317 μέχρι τοῦ 311 π. X., καθ' ὃ τελευταῖον ἔτος ἐκόπησαν, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω (σελ. νζ'), καὶ οἱ ἀνεπίγραφοι χρυσοὶ στατήρες τοῦ σατράπου Πτολεμαίου.

Ἀκριβῶς λοιπὸν εἰς τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα πίπτει καὶ ἡ γνωστοτάτη συμμαχία τῶν σατραπῶν Σελεύκου καὶ Πτολεμαίου. Ὡς γνωστόν, ὁ ἀπὸ τῆς ἐν Τριπαραδείσῳ ἐν ἔτει 321 π. X. διανομῆς λαβὼν καὶ κατέχων τὴν σατραπείαν τῆς Βαβυλωνίας Σέλευκος, ἐκδιωχθεὶς ταύτης ἐν ἔτει 316 π. X. ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, ἔφυγε μετὰ 50 μόλις ἰπέων πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, οὗ διεβεβόητο τότε ἡ χρηστότης καὶ τὸ πρὸς τοὺς καταφεύγοντας ἐπ' αὐτὸν εὐμενὲς καὶ φιλάνθρωπον. Διασωθεὶς δὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον «φιλάνθρω-

πίας πάσης ἐτύγγανε παρὰ Πτολεμαίῳ», «ἦν γὰρ —προσθέτει ἄλλαχού ὁ Διόδωρος— ὁ δυνάστης οὗτος καθ' ὑπερβολὴν ἐπεικῆς καὶ συγγνωμονικός, ἔτι δ' εὐεργετικός. Ὅπερ καὶ μάλιστ' αὐτὸν ἠύξησέ τε καὶ πολλοὺς ἐποίησεν ἐπιθυμεῖν κοινωνῆσαι τῆς φιλίας. Καὶ γὰρ τὸν Σέλευκον ἐκ τῆς Βαβυλωνίας ἐκπεσόντα φιλοτίμως ὑπεδέξατο, καὶ κοινὴν παρείχετο τούτῳ τε καὶ τοῖς ἄλλοις φίλοις τὴν περὶ αὐτὸν εὐδαιμονίαν. Διὸ καὶ τότε παρακαλοῦντος αὐτὸν Σελεύκου δοῦναι στρατιώτας τοὺς ἀναβησομένους εἰς Βαβυλῶνα, προθύμως ὠμολόγησε καὶ προσεπηγγέλατο πάντα συμπράξειν μέχρι ἀνακτήσασθαι τὴν προϋπάρχουσαν σατραπείαν»¹. Πράγματι δὲ ὁ Σέλευκος ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβων κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ εἰς συμμαχίαν κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου τοὺς σατράπας Πτολεμαῖον, Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ πολέμου ἐτάχθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ὡς ναύαρχος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου, δραστηρίως συμπολεμήσας². Ὑπ' αὐτοῦ δὲ τέλος παροξυνθεὶς ὁ Πτολεμαῖος ἐστράτευσε πανστρατιᾷ ἐπὶ τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ συνεκρότησεν ἐν ἔτει 312, συστράτηγον ἔχων τὸν Σέλευκον, τὴν μεγάλην παρὰ τὴν Γάζαν μάχην πρὸς τὸν νεαρὸν τοῦ Ἀντιγόνου υἱὸν Δημήτριον, οὗ κατὰ κράτος ἠττηθέντος ὁ Σέλευκος ἔλαβε παρὰ τοῦ Πτολεμαίου 800 πεζοὺς καὶ 200 ἰππεῖς, μεθ' ὧν τολμηρῶς ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα ἐκστρατεύσας ἀνέκτησεν αὐτὴν ὡς καὶ τὴν Σουσιανὴν καὶ Μηδίαν καὶ τινὰς τῶν σύνεγγυς τόπων, μεθ' ὃ «περὶ τε τῶν διωκημένων ἔγραψε πρὸς Πτολεμαῖον καὶ τοὺς ἄλλους φίλους, ἔχων ἤδη βασιλικὸν ἀνάστημα καὶ δόξαν ἀξίαν ἡγεμονίας»³.

Φρονῶ λοιπὸν ὅτι τότε, διαρκούσης τῆς ἀπὸ τοῦ 316-312/1 π. X. συμμαχίας ταύτης τοῦ Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου, ὁ δεύτερος ἔκοψε τὰ νομίσματα τῆς σειρᾶς ταύτης εἴτε ὡς ναύαρχος τοῦ Πτολεμαίου πρὸς χρῆσιν τοῦ στόλου—προσλαβὼν ἔκτοτε συνεπείᾳ τῆς ναυαρχίας αὐτοῦ ταύτης, τῆς μόνης γνωστῆς καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ, τὴν ναυτικὴν ἄγκυραν ὡς σύμβολον αὐτοῦ καὶ τοῦ οἴκου του, τοῦ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀρχῆς καὶ τὴν ἴδρυσιν τῆς δυναστείας αὐτοῦ πρώτιστα ὀφείλοντος εἰς τὴν δρᾶσιν ἐκείνην τοῦ

1. Ptolémée Soter et Séleucus Nicator: Rev. Num. 1883 p. 132-139 καὶ Les Rois de Syrie pag. VII.

2. Die Münzstätte Babylon: Num. Zeitsch. 1895 p. 41.

1. Διοδώρου 19, 55-57 καὶ 86, 4.

2. Διοδώρου 19, 58, 5. 60, 3-4. 62, 4-7. 68, 2-4.

3. Διοδώρου 19, 90-92.

Σελεύκου¹ — εἶτε καὶ ὡς σημεῖον τῆς τῆ βοηθεία τοῦ Πτολεμαίου ἀνακτήσεως περὶ τὸ 312/1 π. Χ. τῆς σατραπείας αὐτοῦ. Ἡ τελευταία αὕτη χρονολογία μοὶ ἀρέσκει μᾶλλον, ἔνεκα τοῦ ἀνεπιγράφου τῶν χρυσῶν διπλῶν στατήρων τῶν κατὰ τοῦτο ὁμοίων τοῖς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 311 π. Χ. κοπεῖσιν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐν Αἰγύπτῳ χρυσοῖς νομίσμασι τοῖς μετὰ τῆς ἐν δορᾷ ἐλέφαντος κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Διατὶ δὲ ὁ Σέλευκος ἐκ πάντων τῶν νομισματικῶν τύπων καὶ

συμβόλων τοῦ Πτολεμαίου ἐξελέξατο τὴν ἐν δορᾷ ἐλέφαντος κεφαλὴν ταύτην ἐξηγεῖ ἴσως τὸ γεγονός ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἐκ πάντων τῶν Διαδόχων κατ' ἐξοχὴν ἐλεφαντάρχης¹.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α', ΣΩΤΗΡΟΣ

(306/5 — 285 π. Χ.)

Ἡ εὐθύς μετὰ τὴν ἐν ἔτει 306 παρὰ τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου ναυμαχίαν ἀνάληψις τοῦ βασιλικοῦ τίτλου ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, Πτολεμαίου, Σελεύκου, Κασσάνδρου καὶ ἄλλων κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτῶν, ἀποτελεῖ ὄριον σπουδαιότατον ἐν τῇ νομισματικῇ τῶν Διαδόχων ἐν γένει, τῇ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου κυρίως ἀρχομένη, ἰδίως δὲ ἐν τῇ τοῦ Πτολεμαίου, πρώτου πάντων κόψαντος ἴδια αὐτῷ βασιλικά νομίσματα καὶ θέσαντος ἐπ' αὐτῶν τὴν ἰδίαν ἀληθῆ αὐτοῦ εἰκόνα, ἣτις ἔκτοτε παρέμεινεν ἐπὶ αἰῶνας στερεότυπος ἐπὶ τῶν νομισμάτων πάντων τῶν διαδόχων αὐτοῦ, μέχρι αὐτοῦ τοῦ τέλους τῆς δυναστείας τῶν Λαγιδῶν, τῶν εἰκόνων τῶν λοιπῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου σχεδὸν κατ' ἐξαίρεσιν μόνον ἐμφανιζομένων ἐπὶ τῶν νομισμάτων².

Ἡ βασιλικὴ νομισματοκοπία τοῦ Σωτήρος διακρίνεται μεταξὺ πασῶν τῶν συγχρόνων διὰ τε τὸν πλοῦτον, τὸ ἀδιάκοπον καὶ συνεχῆς αὐτῆς. Ἀληθῶς ὁ Λαγείδης, κύριος ὢν ἂν μὴ τοῦ πολυανθρωποτάτου πάντως ὁμοῦ τοῦ πλουσιωτάτου πάντων τῶν κρατῶν τῶν Διαδόχων, οὐχὶ μόνον διέθετε κολοσσιαῖα πλοῦτη, ἀλλὰ καὶ ἀπῆλαυσεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν ἀδιακόπου εἰρήνης καὶ ἡσυχίας ἐπιτρεψάσης αὐτῷ νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὴν διοργάνωσιν καὶ εὐδαιμονίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ.

Πρὸς πληρεστέραν δὲ κατανόησιν τῆς νομισματοκοπίας αὐτοῦ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ κύρια ἱστορικὰ γεγονότα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ νὰ σημειώσωμεν ἀκρι-

1. Πρὸς τοῦτο φαίνεται ἀντιτιθέμενον τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἄγκυρα ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ τινων νομισμάτων ἀποδιομένων τῶ ἐν ἔτεσι 331-328 π. Χ. σατραπῆ τῆς Βαβυλώνος Μαζαίφ. Ἀλλὰ ταῦτα, περὶ ὧν αὐτὸς ὁ Imhoof-Blumer (Die Münzstätte Babylon p. 3) παρατηρεῖ ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὀψίμου τεχνουργίας ὁμοίωτον σειρᾶν. θεωρεῖ δικαίως ὁ Babelon (Les Rois de Syrie p. V) ἀκριβῶς ὡς ἀποτελοῦντα τὰ ἀργυρᾶ κέρματα τῆς συμμαχικῆς σειρᾶς, περὶ ἧς πραγματεύομεθα ἐνταῦθα. Ὁ αὐτὸς Babelon παραθέτων τὴν ἀρχαίαν μυθώδη παράδοσιν (Justin. XV, 4. Auson. Oruse. p. 145, ἐκδ. Peiper), δι' ἧς ἐξηγεῖτο ἄλλως τὸ σύμβολον τοῦτο τῶν Σελευκιδῶν, παρατηρεῖ κριτικώτατα τὰ ἐξῆς: Le fait essentiel que nous devons retenir, c'est que Séleucus se présentait fils d'Apollon, comme Alexandre était fils de Zeus Ammon, et c'est pour attester cette origine divine qu'il prend pour symbole, sur ses monnaies et sur son sceau, l'ancre dont il avait la marque sur la jambe. Mais n'est-ce point là une fable imaginée après coup, lorsque Séleucus était déjà roi, et pour donner à son usurpation une sorte d'investiture divine? Ce qui nous porterait à le croire, c'est que le type d'Apollon n'est qu'exceptionnel sur les monnaies de Séleucus qui ne l'emploie qu'à la fin de son règne, tandis que ce type devient tout à fait prépondérant à partir d'Antiochus I Soter. D'autre part, l'ancre, nous l'avons vu, paraît sur les monnaies de Séleucus, dès le temps où celui-ci n'était encore que satrape, et l'on peut douter que dès cette époque, Séleucus eût osé se prétendre fils d'Apollon. Si donc nous accueillons la légende dont Justin s'est fait l'écho, ce n'est que par suite de l'impuissance où nous sommes de lui substituer une explication vraiment scientifique». Οὐχ ἦτρον περαιτέρω ὁ κ. Babelon ἀναμνησκαται τῆς δράσεως τοῦ Σελεύκου ὡς ναυάρχου τοῦ Πτολεμαίου σημειῶν ὅτι αὕτη εἶναι «la seule circonstance connue de la vie de Séleucus où le futur roi de Syrie ait joué un rôle dans les choses de la mer dont l'ancre est l'un des symboles essentiels». Ἡμεῖς δὲ διατάζομεν τοσούτῳ μᾶλλον ὀλιγώτερον νὰ σχετίσωμεν τὴν γένεσιν τοῦ συμβόλου τούτου τοῦ Σελεύκου πρὸς τὴν δράσιν αὐτοῦ ὡς ναυάρχου τοῦ Πτολεμαίου καὶ τὴν συνεπεία αὐτῆς ἀνάκτησιν τῆς σατραπείας τῆς Βαβυλώνος τῆ βοηθεία τοῦ Σελεύκου ὅσον καὶ ἡ παρὰ τῶ Ἀππιανῶ (Συριακῆ, 56) διασωθεῖσα παραλλαγή τῆς μυθικῆς παραδόσεως σχετίζει αὐτὴν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸ ἔτος τῆς ὑπὸ τοῦ Σελεύκου ἀνακτήσεως τῆς Βαβυλώνος λέγουσα ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: «λέγεται καὶ ὄναρ αὐτοῦ τὴν μητέρα ἰδεῖν, ὃν ἂν εὖροι δακτύλιον, δοῦναι φόρημα Σελεύκῳ, τὸν δὲ βασιλεύσειν ἔνθα ἂν ὁ δακτύλιος ἐκπέσῃ. Καὶ ἡ μὲν εὖρεν ἄγκυραν ἐν σιδήρῳ κεχαραγμένην, ὃ δὲ τὴν σφραγίδα τήνδε ἀπώλεσε κατὰ τὸν Εὐφράτην. Λέγεται καὶ ἐς τὴν Βαβυλωνίαν ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς προσκόψαι λίθῳ, καὶ τὸν λίθον ἀνασκαφέντα ἄγκυραν ὀφθῆναι. Θεορβουμένων δὲ τῶν μάντεων ὡς ἐπὶ συμβόλῳ κατοχῆς, Πτολεμαῖον τὸν Λάγου παρατέμποντα εἰπεῖν ἀσφαλείας τὴν ἄγκυραν, οὐ κατοχῆς εἶναι σύμβολον. Καὶ Σελεύκῳ μὲν διὰ τοῦτο ἄρα καὶ βασιλεύσαντι ἡ σφραγίς ἄγκυρα ἦν».

1. Φύλαρχος παρ' Ἀθηναίῳ 6, 261, 8 «περιεώρα Δημήτριος τοὺς κολακεύοντας αὐτὸν ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἐπιχειρομένους Δημήτριου μὲν μόνου βασιλέως, Πτολεμαίου δὲ [μόνου] ναυάρχου, Λυσιμάχου δὲ γαζοφύλακος, Σελεύκου δ' ἐλεφαντάρχου». — Πλουτάρχου, Δημήτρ. 25, 10.

2. Πβλ. Imhoof-Blumer, Porträtköpfe auf antiken Münzen p. 5.

βῶς τὰς χώρας καὶ πόλεις, ἐφ' ὧν ἐξετείνεται τὸ κράτος αὐτοῦ.

Ὡς γνωστόν, βραχὺ μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος ὁ Ἀντίγονος ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως εὐρισκόμενος καὶ ἐπιθυμῶν νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ τὸ ἀχανὲς κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνόμισεν ὅτι θὰ κατώρθου τοῦτο ἂν συνέτριβε τελείως τὸν Πτολεμαῖον, μεθ' ὃ οἱ λοιποὶ τῶν Διαδόχων δὲν θὰ ἐδύναντο νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Θέλων λοιπὸν νὰ καταβάλλῃ τελείως τὸν Πτολεμαῖον πρὶν ἢ ἀναλάβῃ ἐκ τῆς παρὰ τὴν Σαλαμίνα ἡττης, ἐξεστράτευσεν, ὡς ἄλλοτε ὁ Περδίκκας, μετὰ μεγάλων δυνάμεων εἰς Αἴγυπτον, συστράτηγον ἔχων τὸν υἱὸν Δημήτριον ταχθέντα ἐπὶ τοῦ ἐκ 250 πλοίων στόλου, ἐν ᾧ αὐτὸς ἠγεῖτο 80,000 πεζῶν, 8,000 ἰππέων καὶ 83 ἑλεφάντων. Σπεύδων δὲ νὰ προκαταλάβῃ τὸν Πτολεμαῖον ἀπαράσκευον πρὸς ἄμυναν, τὸν μὲν στρατὸν διὰ συντόνων πορειῶν ἐταλαιπώρησεν ἐν ἐρήμοις καὶ τέλμασι, τὸν δὲ στόλον ἐξέθεσε, παρὰ τὴν συμβουλὴν τῶν κυβερνητῶν τῶν πλοίων, εἰς τὴν μαρινίαν τῶν ἀνέμων τῶν περὶ τὴν δύσιν τῆς Πλειάδος (Νοέμβριος τοῦ 306 π.Χ.), ὑφ' ὧν σπουδαῖον μέρος αὐτοῦ κατεστράφη. Ὅτε δὲ τέλος ὁ Ἀντίγονος κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πλησίον τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Νείλου, εὔρε πάσας τὰς ἐπικαίρους θέσεις ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου προκατειλημμένας καὶ φρουρουμένας, εἶδε δὲ αὐτομολοῦντας σωρηδὸν τοὺς μισθοφόρους πρὸς τὸν πλούσιον Λαγείδην, κηρύξαντα τότε ὅτι δίδει δύο μὲν μνᾶς ἐκάστῳ τῶν αὐτομολούντων στρατιωτῶν, τάλαντον δὲ τοῖς ἐφ' ἡγεμονίας τεταγμένοις. Τέλος οἰκτρῶς ἀποτυχούσης πάσης ἀποπειρας ἀποβάσεως εἰς τὰς βορείας ἀξένους ἀκτὰς τῆς Αἰγύπτου, ἕνεκα τῆς ἀγρύπνου φυλακῆς τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῶν νέων καταστροφῶν, ἃς ἐπήνεγκον τῷ στόλῳ νέαι τρικυμῖαι, τῶν δὲ τροφῶν ἐξαντληθεισῶν, περιέστη εἰς ἀθυμίαν ἢ δύναμις αὐτοῦ. Τότε δὲ ὁ Ἀντίγονος φοβούμενος τὴν τύχην τοῦ Περδίκκου, ὑπεχώρησε τάχιστα μετὰ παντὸς τοῦ στόλου καὶ στρατοῦ εἰς Συρίαν. « Πτολεμαῖος δὲ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν πολεμίων περιχαρῆς γενόμενος, καὶ θύσας τοῖς θεοῖς χαριστήρια, τοὺς φίλους εἰστία λαμπρῶς. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς περὶ Σέλευκον καὶ Λυσίμαχον καὶ Κάσσανδρον ἔγραψε περὶ τῶν εὐτυχη-

μάτων καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν πρὸς αὐτὸν αὐτομολησάντων, αὐτὸς δὲ τὸ δεύτερον ἠγωνισμένος ὑπὲρ τῆς Αἰγύπτου, καὶ νομίσας δορίκτητον ἔχειν τὴν χώραν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν»¹.

Οὕτως εὐθύς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Λαγείδου (306/5 π.Χ.) κατεδείχθη ἐκ νέου ὅτι ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τὴν φυλακὴν αὐτοῦ τελουσα ἦτο χώρα ἀπόρθητος, πρὸς δὲ ὅτι διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ ὁ ἰσχυρότατος τῶν θελώντων νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς αὐτὴν στρατός. Διὰ τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔκτοτε ἐτόλμησε νὰ ἐνοχλήσῃ τὸν Πτολεμαῖον ἐν Αἰγύπτῳ, οὕτω δὲ ὁ συνετὸς Λαγείδης, ὅστις μόνος σχεδὸν τῶν Διαδόχων ἔσχε τὴν διὰ τὰς τότε περιστάσεις ἀληθῶς μεγαλοφυᾶ ἰδέαν τοῦ νὰ μὴ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν συγκράτησιν καὶ κατάληψιν τοῦ ἀχανοῦς κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἠδυνήθη νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εὐδαιμονίας τῆς πλουσίας χώρας, ἣν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῆς ἐν Βαβυλῶνι πρώτης διανομῆς τῶν σατραπειῶν ἐξελέξατο δι' ἑαυτὸν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν μεγαλοφυοῦς διορατικότητος καὶ προβλέψεως τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσιν. Εὐθύς δὲ τότε ἔθεσε καὶ τὰς βάσεις τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ νομισματοκοπίας, ὧν τὸ σοφὸν καὶ σκόπιμον θέλομεν ἶδει ἀκολούθως.

Εἰς τοὺς ἐπακολουθήσαντας ἐμφυλίους πολέμους τῶν Διαδόχων ὁ Πτολεμαῖος συστηματικῶς ἀπέφυγε νὰ ἀναμιχθῇ ἄλλως ἢ ἐμμέσως, κατορθῶν τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ διὰ τῆς πολιτικῆς μάλλον ἢ τῶν ὀπλων. Ἡ σύνεσις δ' αὐτοῦ πρὸς ἀποφυγὴν πολέμων προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδ' ἐδίωξε φεύγοντα τὸν Ἀντίγονον, οὐδ' ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Κύπρον, ἣν πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀπολέσει, οὐδ' ἐπεβάλετο κἂν διὰ ταχείας αὐξήσεως τοῦ στόλου αὐτοῦ νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Δημητρίου.

Εἶδομεν δὲ ἤδη (σελ. πς') ὅτι ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου πολιιορκία τῆς φιλίως αὐτῷ διακειμένης Ρόδου ἀνεμίχθη μόνον ἐμμέσως, σώσας αὐτὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπιτυχῶν τοὺς αὐτῷ κυρίως συμφέροντας ὄρους καὶ ἐπὶ τούτοις τὴν ἐπίσημον καθιέρωσιν τῆς ἀποθεώσεως αὐτοῦ.

Μόλις δ' ὅτε ἀντελήφθη τοῦ Ἀντιγόνου βουλευομένου νὰ συντρίψῃ τοὺς ἐν τῇ Ἀρχῇ φίλους αὐτοῦ Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον, ἵνα

1. Διοδώρου 20, 73-76.

κατόπιν στραφῆ ἑλεύθερος πανστρατιᾶ κατὰ τῆς Αἰγύπτου, συνεμάχησε πρὸς τούτους καὶ τὸν Σέλευκον ἐν ἔτει 302 π. Χ. κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ἀναλαβὼν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ νὰ εἰσβάλλῃ ἐκ νότου εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἀντιγόνου, ἐξ ὧν κατὰ τὴν συνθήκην θὰ ἐλάμβανε μετὰ τὴν νίκην τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ Φοινίκην¹. Τοῦτο ὅμως ἔπραξε μετ' ὄκνου πολλοῦ, ἀναμένων φαίνεται νὰ καρπωθῆ εἰ δυνατόν ὅλως ἀκινδύνως τῶν ἀγώνων τῶν συμμάχων.

Οὗτοι εἶχον ἤδη ἐπιπέσει καὶ πρὸ πολλοῦ ἐμάχοντο πρὸς βορρᾶν κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, ὅτε ὁ Πτολεμαῖος μόλις ἐκινήθη. Τότε δηλαδὴ «ἀναζεύξας ἐξ Αἰγύπτου μετὰ δυνάμεως ἀξιολόγου τὰς ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ πόλεις ἀπάσας ὑποχειρίου ἐποίησατο». Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐδράξατο τῆς πρώτης προφάσεως, ἦτοι ψευδοῦς εἰδήσεως ἀγγελθείσης αὐτῷ, ὅτε ἐπολιόρκει τὴν Σιδῶνα — ὅτι δηλαδὴ παρατάξεως γενομένης ἐνικήθησαν οἱ περὶ τὸν Λυσίμαχον καὶ Σέλευκον, ὁ δὲ Ἀντιγόνος ἐπέρχεται μετὰ τῆς δυνάμεως κατὰ τῆς Συρίας — ἵνα αὐτός, ὁ ἄλλως τόσον γενναῖος ἀνὴρ, συνομολογήσας τάχιστα τετράμηνον ἀνακωχὴν πρὸς τοὺς Σιδωνίους, τὰς δὲ χειρωθείσας πόλεις (Γάζαν, Σαμάρειαν καὶ ἄλλας) φρουραῖς ἀσφαλισάμενος, ἐπανέλθῃ μετὰ τῆς δυνάμεως εἰς Αἴγυπτον², τὸ ἀσφαλὲς αὐτοῦ ὄρημητήριον, καὶ ἀναμένη ἐκεῖθεν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν διορατικότητος τὰ συμβησόμενα.

Οὕτω κατὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μεγάλην μάχην (301 π. Χ.), ἔνθα συνετρίβη ἐντελῶς τὸ κράτος τοῦ ἐν αὐτῇ πεσόντος γηραιοῦ Ἀντιγόνου, ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἦτο παρὼν, διὸ καὶ δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ κράτους τοῦ Ἀντιγόνου ὑπὸ τῶν νικητῶν συμμάχων, συμφωνησάντων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐπιχειρησάντων νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διανομὴν χωρὶς νὰ καταστήσωσι γνωστὰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον³. Ἡ τόσον ἐπιθυμητὴ αὐτῷ Κοίλη Συρία ἐδόθη, μετὰ τῆς Φοινίκης, εἰς τὸν Σέλευκον τὸν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος λαβόντα. Εὐθύς δὲ κατόπιν «ὁ Σέλευκος μετὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Ἀντιγόνου βασιλείας ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν παρε-

γένετο εἰς Φοινίκην, καὶ ἐπεχείρησε κατὰ τὰς γενομένας συνθήκας τὴν Κοίλην Συρίαν ἰδιοποιεῖσθαι. Προκατειληφότος δὲ τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις Πτολεμαίου, καὶ κατηγοροῦντος ὅτι φίλος ὢν Σέλευκος προσεδέξατο τὴν ὑπὸ Πτολεμαῖον οὖσαν χώραν εἰς τὴν ἰδίαν καταχθῆναι μερίδα, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀντιγόνον κεκοινωνηκότι οὐδὲν αὐτῷ μετέδωκαν οἱ βασιλεῖς τῆς δορικτῆτος χώρας, πρὸς ταύτας τὰς διαβολὰς ἀντεῖπε Σέλευκος φάμενος δίκαιον εἶναι τοὺς τῇ παρατάξει κρατήσαντας κυρίους ὑπάρχειν τῶν δορικτῆτων, περὶ δὲ τῆς Κοίλης Συρίας διὰ τὴν φιλίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος μηδὲν πολυπραγμονήσειν, ὕστερον δὲ βουλευσέσθαι πῶς χρηστέον ἐστὶ τῶν φίλων τοῖς βουλομένοις πλεονεκτεῖν»⁴.

Ἐκτοτε τὸ ζήτημα περὶ τῆς κυριότητος τῆς χώρας ταύτης ἔμεινεν ἐκκρεμές, ἐγένετο δὲ κατόπιν ἀφορμὴ τῶν γνωστῶν Συριακῶν πολέμων μεταξὺ τῶν Λαγιδῶν καὶ Σελευκειδῶν, ἀμφοτέρων ἀναφερομένων πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῶν εἰς τοὺς λόγους τῆς μεταξὺ Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου ἀμφισβητήσεως ταύτης⁵.

Ὅπως δὲ τότε, ἐπειδὴ τότε ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδῶν κατεῖχοντο εἰσέτι ὑπὸ φρουρῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου Δημητρίου⁶, ἡ ἀπαίτησις τοῦ Σελεύκου φαίνεται ὅτι ἀφεώρα μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην χώραν τῆς Συρίας, περὶ ἧς γνωρίζομεν ὅτι κατεῖχετο ὑπὸ αὐτονόμων πόλεων τελοῦσῶν βραδύτερον ὑπὸ τὴν ἰσχὺν τῶν Σελευκειδῶν. Τὰ παράλια τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης μόνον ὁ Πτολεμαῖος ὁ ἔχων ἰσχυρὸν στόλον, οὗ παντελῶς ἐστερεῖτο ὁ Σέλευκος, ἠδύνατο νὰ διεκδικήσῃ κατὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ 301-294 π. Χ. πολέμους πρὸς τὸν Δημήτριον, παρ' οὗ γνωρίζομεν ὅτι ἐν ἔτει 295 π. Χ. κατώρθωσεν ὁ Πτολεμαῖος νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν Κύπρον, ἣν ἀπὸ ἑνδεκα ἡδὴ ἐτῶν κάτειχεν οὗτος⁷. Ρητῶς δὲ μνημονεύεται ὅτι βραχὺ μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ὁ Πτολεμαῖος κατεῖχε τὴν Σαμάρειαν⁸, πιθανῶς δὲ καὶ τὴν Δαμασκόν⁹. Ἐν γένει δὲ φαίνεται ὅτι τὸ

1. Διοδώρου 21, 5.

2. Πολυβίου 5, 67, 7.

3. Διοδώρου 20, 113. — Πλουτάρχ. Δημήτρ. 32.

4. Πβλ. Stark, Gaza p. 361. — Mahaffy ἔ. ἀ. σελ. 67. — Beloch ἔ. ἀ. σελ. 231.

5. Εὐσεβ. II, Ἀρμεν. ἐκδ. Schöne 118.

6. Beloch ἔ. ἀ.

1. Πολυβ. 5, 67, 7. «ἐπὶ τούτῳ συμπολεμήσαι Σελεύκῳ Πτολεμαῖον, ἐφ' ᾧ τὴν μὲν ὅλην τῆς Ἀσίας ἀρχὴν Σελεύκῳ περιθεῖναι, τὰ δὲ κατὰ Κοίλην Συρίαν αὐτῷ κατακτήσασθαι καὶ Φοινίκην».

2. Διοδώρου 20, 113.

3. Δροῦσεν, Ἱστορία τῶν Διαδόχων σελ. 586.

στενὸν τῶν Γέροντων καὶ Βρόχων ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μαρσίου ἦσαν τὰ ἐξ ἀρχῆς σύνορα ἐν τῇ Συρία μεταξὺ τῶν κρατῶν τῶν Λαγειδῶν καὶ τῶν Σελευκειδῶν, παραμείναντα τοιαῦτα μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Κοίλης Συρίας ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου. Ὡς πρὸς δὲ τὰ παραλία αἱ κτήσεις τοῦ Σελεύκου κατήρχοντο πρὸς νότον μόνον μέχρι τῆς Σιδῶνος¹.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Πτολεμαίου κατὰ τὰς μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ἀναπτυχθείσας νέας περιστάσεις ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὸ νὰ ἰσχυροποιήσῃ ἑαυτὸν διὰ διαφόρων φιλιῶν κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐπιφόβως ἀξανομένου Σελεύκου. Πρὸς τοῦτο ἐξέδωκεν εἰς γάμον πρὸς τὸν γηραιὸν Λυσιμάχον τὴν νεαράν, 17 ἢ 18 μόλις ἐτῶν, θυγατέρα αὐτοῦ Ἀρσινόην (301 π. X.). Πρὸς ταῦτα ἀντιπράττων ὁ Σέλευκος προσφικεῖσθαι τὸν ἐχθρὸν τοῦ Πτολεμαίου Δημήτριον συζευχθεὶς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Στρατονίκην (300 π. X.). Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν σχεδὸν ἐντελῶς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ μάλιστα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Πτολεμαῖον, ὡς ἀπολεσθείσης τῆς μέχρι τοῦ σημείου τούτου συνεχοῦς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου. Γνωρίζομεν ὅτι περὶ τὸ 299-296 ὁ ἄνευ μὲν κράτους ἀλλὰ πάντοτε τῆς θαλάσσης κυριαρχῶν καὶ πανταχοῦ ἐπιπίπτων Δημήτριος, φίλος ἤδη τοῦ Σελεύκου, ἀφήρесе παρὰ τοῦ Πτολεμαίου τὴν Σαμάρειαν², ἴσως δὲ καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης, Φοινίκης ἢ Κοίλης Συρίας. Ὁ πόλεμος οὗτος μεταξὺ Πτολεμαίου καὶ Δημητρίου ἔληξε τῇ μεσολαβήσει τοῦ Σελεύκου, συνομολογηθείσης εἰρήνης καὶ φιλίας (299 π. X.), πρὸς πίστωσιν τῆς ὁποίας ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἐμνήστευσε τῷ Δημητρίῳ τὴν μικρὰν αὐτοῦ ἐκ τῆς Εὐρυδικῆς θυγατέρα Πτολεμαΐδα³, οὗτος δ' ἔδωκεν αὐτῷ ὀμήρους, ὧν μεταξὺ ὁ τόσον προσφιλὴς ἀποβὰς τῷ οἴκῳ τοῦ Πτολεμαίου Πύρρος⁴, ὁ βραδύτερον ὡς σύζυγον λαβὼν Ἀντιγό-

νην τὴν θυγατέρα τῆς ἀγαπητῆς συζύγου τοῦ Πτολεμαίου Βερενίκης. Διακοπείσης δὲ τῆς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τὸν Πύρρον οἰκειότητος τοῦ Δημητρίου, ὁ Πύρρος ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον «λαβὼν χρήματα καὶ δύναμιν» παρὰ τοῦ Πτολεμαίου, ἵνα ἐγκαταστῇ ἐκεῖ βασιλεὺς καὶ κυρίως ἐξυπηρετήσῃ τὰ σχέδια τοῦ Λαγείδου ἀντιδρῶν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον ἐπιχειρήσεων τοῦ Δημητρίου (296 π. X.)¹.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Δημήτριος συνεπλήρου τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, δεινὰς οὔτος ὑπέστη ἀπωλείας ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, τοῦ μὲν Λυσιμάχου καταλαβόντος τὴν Ἐφεσον, τοῦ δὲ Σελεύκου τὴν Κιλικίαν, Πισιδίαν καὶ μέρος τῆς βορείου Φοινίκης, καὶ τέλος τοῦ Πτολεμαίου κυριεύσαντος τὴν Κύπρον, ἣτις ἔκτοτε διέμεινε διαρκῶς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Λαγειδῶν². Ἴσως δὲ τότε ὁ Πτολεμαῖος κατέλαβε καὶ διὰ φρουρῶν ἠσφάλισε παραλίους τινὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης καὶ Φοινίκης, ἀνηκούσας πρότερον τῷ Δημητρίῳ καὶ δὴ τὴν Τύρρον καὶ τὴν Σιδῶνα³.

Τέλος αἱ ἐν ἔτει 288 ἀληθῶς καταπληκτικαὶ ἐν Ἑλλάδι στρατιωτικαὶ προετοιμασίαι τοῦ Δημητρίου, ἀπειλοῦντος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, συνήνωσαν πάλιν εἰς συμμαχίαν κατ' αὐτοῦ τὸν Πτολεμαῖον, Σέλευκον, Λυσιμάχον καὶ Πύρρον. Δὲν εἶχε δ' εἰσέτι περατώσει τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ ὁ Δημήτριος, ὅτε «τὴν μὲν Ἑλλάδα πλεύσας στόλῳ μεγάλῳ Πτολεμαῖος ἀφίστη»⁴, ἐνῶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι πανταχοῦθεν ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ. Εἰσβαλὼν δ' εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ Πύρρου, ἀλλ' ἀποδιωχθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν στασιασάντων στρατιωτῶν αὐτοῦ, κατέφυγε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μόλις στερεωθεὶς πως, ἐξέπλευσε πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἀσίας. Καταπλεύσας δὲ τῷ 287 π. X. «περὶ Μίλητον» νυμφεύεται ἐκεῖ πού τὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 299 μνηστὴν αὐτοῦ Πτολεμαΐδα, τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου, ἣν νῦν ἤγαγε πρὸς

φύλαξεν, καὶ συμβάσεων αὐτῷ γενομένων πρὸς Πτολεμαῖον ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον ὁμηρεύσων.

1. Πλουτάρχου, Πύρρ. 4-5. — Δρούσεν ἔ. ἀ. σελ. 609-622.

2. Πλουτάρχου, Δημήτρ. 35 καὶ 38.

3. Πβλ. Πανσαν. 1, 6, 8: Πτολεμαῖος ἠδύρρους τε αὐθις καὶ Κύπρον εἴλε. — Beloch ἔ. ἀ. — Δρούσεν ἔ. ἀ. σ. 624, III, A' 75. — Mahaffy ἔ. ἀ.

4. Πλουτάρχου, Δημήτρ. 44.

1. Πολυβίου 5, 46, 61 καὶ Beloch ἔ. ἀ. σελ. 231. Ὁρθότατα εἶναι ὅσα οὗτος παρατηρεῖ περὶ τῶν μονογραφημάτων καὶ συμβόλων τῶν νομισμάτων τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικατορος, τῶν δὴθεν μαρτυρούντων κυριαρχίαν τοῦ Σελεύκου ἢ τῶν Σελευκειδῶν πρὸ Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου ἐν τῇ νοτίῳ Συρίᾳ.

2. Εὐσεβ. II σ. 119. — Δρούσεν ἔ. ἀ. σελ. 608.

3. Πλουτάρχου, Δημήτριος 32: Γενομένης δὲ πρὸς Πτολεμαῖον διὰ Σελεύκου φιλίας αὐτῷ, ὁμολογήθη Πτολεμαΐδα τὴν Πτολεμαίου θυγατέρα λαβεῖν αὐτῷ γυναῖκα.

4. Πλουτάρχου, Πύρρος 4: Πταίσαντα δὲ Δημήτριον οὐκ ἐγκατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῇ Ἑλλάδι πόλεις πιστευθεὶς διε-

αὐτὸν αὐτὴ ἢ σύζυγος τοῦ ἐχθροῦ Πτολεμαίου Εὐρυδίκη, φυγοῦσα ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἔνθα εἶχε προτιμηθῆ ὑπὸ τοῦ Λαγείδου ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, υἱὸς τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς Βερενίκης, δευτέρας συζύγου τοῦ Λαγείδου¹.

Ἐκεῖθεν ὁ Δημήτριος προέβη κατακτῶν μέχρι τῶν Σάρδεων. Ταχέως ὁμως ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ γενναίου υἱοῦ τοῦ Λυσιμάχου Ἀγαθοκλέους νὰ τραπῆ πρὸς νότον και μετὰ παραβόλους ἀγῶνας νὰ περιπέσῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σελεύκου (286 π. Χ.). Τοιοῦτοτρόπως δ' ἔληξε και ὁ πόλεμος οὗτος, καθ' ὃν και πάλιν ὁ Λαγείδης κατῶρθωσε, σχεδὸν ἀκινδύνως, νὰ ἀπαλλαγῆ ἐπιφόβου ἐχθροῦ χρησιμοποιοῦν κατ' αὐτοῦ τὰς δυνάμεις τῶν συμμάχων μᾶλλον ἢ τὰς ἑαυτοῦ.

Οὕτω λοιπὸν διαρκοῦς ἡσυχίας ἐν Αἰγύπτῳ ἀπολαύων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Πτολεμαῖος, και τῆς χώρας ἐξορμῶν μόνον ὁσάκις ἠναγκάζετο ἢ ἠδύνατο σχεδὸν ἀκινδύνως νὰ προσθέσῃ νέας χώρας και πόλεις εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ, κατῶρθωσεν, ἀπερισπύστως σχεδόν, τὸ πρῶτον και κύριον αὐτοῦ μέλημα, ἦτοι νὰ ἀναγάγῃ τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν λαοὺς εἰς τὰ ὑπάτα τῆς εὐημερίας. Ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ Ἀλεξάνδρεια, ἣν κατεκόσμησε διὰ πολυαρίθμων μεγαλοπρεπεστάτων οἰκοδομημάτων, ὧν μεταξὺ ὁ μέγιστος τῶν ναῶν, τὸ Σεραπεῖον, τὸ περιώνυμον Μουσεῖον και ἡ περίφημος βιβλιοθήκη, ἀπέβη τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὰ δὲ πλοῖα τῆς Αἰγύπτου διέπλεον πρὸς τε τὴν Ἰνδικὴν και Αἰθιοπίαν, πρὸς τε τὴν Ἑσπερίαν και τὸν Πόντον. Αἱ τέχναι και ἐπιστῆμαι εὐροῦσαι τιμάς, σχολὴν και ἐμπύχωσιν δι' ἀφειδοῦς χρήσεως τοῦ ἀπείρου βασιλικοῦ πλοῦτου ἤκμασαν ἐν τῇ φιλομούσῳ αὐλῇ τῆς Ἀλεξανδρείας θαυμαστὸν ὄσον. Ἡ δὲ διοικήσεις τοῦ κράτους διωργανώθη θαυμασίως, εἰσαχθέντων σοφῶν νόμων και διορισθέντων πανταχοῦ ἱκανῶν και συνετῶν διοικητῶν, σεβομένων τὴν θρησκείαν και τὰ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων και λοιπῶν αὐτοῦ ὑπηκόων, ὧν κατέκτησεν οὕτως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγάπην και ἀφοσίωσιν. Διὸ και δι-

1. Πλουτάρχου, Δημήτρ. 46: Δέχεται δὲ αὐτὸν Εὐρυδίκη περὶ Μίλητον, ἀδελφὴ Φίλης, τῆς ἄρτι αὐτοκτονησάσης συζύγου τοῦ Δημητρίου) ἀγούσα τῶν αὐτῆς και Πτολεμαίου θυγατέρων Πτολεμαῖδα καθωμολογημένην ἐκεῖνφ πρότερον διὰ Σελεύκου. Ταύτην γαμει Δημήτριος Εὐρυδικῆς ἐκδιδούσης.

καίως ἐθεωρεῖτο ὡς «ὁ τῶν κατ' αὐτὸν εὐδαιμονέστατος βασιλέων»¹, ὄνομα ζηλευτὸν ἀφήσας ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, ἀποθανὼν δ' ἐν λιπαρῷ γήρατι τῷ 283 π. Χ. κατὰ τὸ 84^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀφοῦ ζῶν ἐκανόνισε πάνυ συνετῶς και μετ' ἐξόχου διορατικότητος τὸ δύσκολον ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, διὰ τῆς ἐν ἔτει 285 προσλήψεως ὡς συμβασιλέως και διαδόχου τοῦ ἐκ τῆς Βερενίκης υἱοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου.

ΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α' ΣΩΤΗΡΟΣ

Στρέψωμεν νῦν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπ' αὐτὰ τὰ νομίσματα και ζητήσωμεν νὰ εὕρωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν πάσας τὰς πράξεις τοῦ Λαγείδου χαρακτηρίζουσαν σύνεσιν και σκοπιμότητα.

Ταῦτα διαιροῦνται, καθ' ἡμᾶς, εἰς τρεῖς μεγάλας τάξεις, ὧν ἡ πρώτη, Α (ἀρ. 101-180, πίνακες IV,1—VI,1-18), δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς οὔσα ἢ εἰς βασιλικὸν νόμισμα τροποποιήσις τοῦ μέχρι τοῦδε ὑπάρχοντος σατραπικοῦ Ἀλεξανδρείου νομίσματος τοῦ Πτολεμαίου. Ἡ δευτέρα δέ, Β (ἀρ. 181-303, πίνακες VII,1—X,1-55), δύναται νὰ λογισθῆ ὡς τὸ νέον και κατ' ἐξοχὴν βασιλικὸν Πτολεμαϊκὸν νόμισμα τοῦ Σωτήρος. Ἡ τρίτη τέλος τάξις, Γ (ἀρ. 304-337, πίν. III, 13-45), περιλαμβάνει μόνον νομίσματα στενοῦ τοπικοῦ χαρακτῆρος, ἦτοι τῇ Κυρηναϊκῇ μόνον ἐπαρχίᾳ τοῦ κράτους ἰδιάζοντα και τὸ πλεῖστον ἐπὶ Μάγα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Πτολεμαίου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κοπέντα.

ΤΑΞΙΣ Α

Ἡ πρώτη τάξις ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο μεγάλας σειράς, ὧν ἡ μὲν πρώτη (Α) περιλαμβάνει τὰ νομίσματα ὑπ' ἀρ. 101-161, πίνακες IV και V, ἢ δὲ δευτέρα (Β) τὰ ὑπ' ἀρ. 162-180, πίναξ VI, 1-18.

Ὡς βάσις τῶν νομισμάτων ἀμφοτέρων τῶν σειρῶν τῆς πρώτης τάξεως διετηρήθη τὸ σατραπικὸν τετράδραχμον, ἦτοι τὸ τοῦ Πτολεμαίου ἀλεξάνδρειον, μετ' ἀμεταβλήτων τῶν τύπων τῆς ἐν δορᾷ ἐλέφαντος κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου και τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς τῆς μετὰ τῆς στερεοτύπου ἐπιγραφῆς ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Ἡ ὀλκὴ μόνον

1. Λουκιαν. Μακρόβιοι, 12.

αὐτοῦ μετεβλήθη, ἔνεκεν ἐμπορικῶν λόγων, ἀπὸ ἀπτικῆς 17 γραμμαρίων εἰς φοινικικὴν 15 τοιούτων.

Εἰς τὰ τετράδραχμα ταῦτα προσετέθησαν ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε χρυσῶν στατήρων, τῶν ἀπτικῆς ὀλκῆς καὶ τύπων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, στατήρες χρυσοῖ, φοινικικοῦ σταθμητικοῦ κανόνος, τύπων δὲ βασιλικῶν αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου, ἧτοι φέροντες ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Α', Σωτήρος, μετὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἄνωθεν ἄρματος ὑπὸ τεσσάρων ἐλεφάντων συρομένου, οὗ ἐπιβαίνει ἡνιοχῶν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας.

Τοιοῦτοι χρυσοὶ στατήρες ἀπαντῶσι μόνον ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τῆς τάξεως, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἧς τὰ νομίσματα χαρακτηρίζει κράνος ὡς σύμβολον ἐν τῷ πεδίῳ αὐτῶν τεθειμένον.

Ὡς χαλκὸς εἰς ἀμφοτέρας τὰς σειρὰς τῆς τάξεως ταύτης προσετέθησαν νομίσματα δύο διαφόρων μεγεθῶν, ἧτοι 22 καὶ 18 χιλιοστῶν, φέροντα ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν τοῦ νέου θεοῦ Ἀλεξάνδρου κερασφόρον, τειταινωμένην καὶ μετὰ κόμης μακρᾶς, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἢ ἀπλῶς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ παρὰ τὸν τοῦ Πτολεμαίου ἀετόν, ἀναπεπταμένης ἔχοντα τὰς πτέρυγας καὶ ἰστάμενον ἐπὶ κεραυνοῦ

Πάντα τὰ νομίσματα ἀμφοτέρων τῶν σειρῶν τῆς πρώτης τάξεως φέρουσιν ἐν τῷ πεδίῳ ἀπαρᾶ λλάκτως τὰ αὐτὰ σύμβολα ἢ μονογραφήματα νομισμάτων ἀρχόντων, ἐξ οὗ πιστοῦται ἀριδῆλως ἢ σύγχρονος κοπῆ νομισμάτων φερόντων ἀδιαφόρως τὰς ἐπιγραφὰς ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ἢ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ἢ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονός εἶχεν ἤδη πρὸ εἰκοσαετίας παρατηρήσει, ἐν μέρει τουλάχιστον, ὁ J. Six¹, δυστυχῶς ὁμως δὲν ἐγένετο ἢ προσήκουσα αὐτοῦ χρῆσις ὑπὸ τῶν κατόπιν νομισματολόγων, οἵτινες τούτου ἔνεκα θεωροῦσιν ἐσφαλμένως τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἢ ἀπλῶς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ νομίσματα ὡς ἀρχαιότερα τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου².

Τὰ μονογραφήματα ταῦτα ἢ σύμβολα ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν ῥηθέντων νομισμάτων ὡς ἑξῆς:

1. Παρὰ τῷ Imhoof-Blumer, Monnaies grecques p. 455.

2. Cousinery, Voyage en Macédoine, tom. I, p. 246.—Pinder, Beiträge zur ält. Münzkunde 1851 p. 224.—Waddington, Rev. Num. 1865 p. 16 κέ.—Ἰδὲ ἐπίσης πάσας τὰς νεωτέρας μελέτας περὶ τῶν νομισμάτων τῶν Λαγαιδῶν.

Ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ ἔχομεν 1^{ον} καὶ 2^{ον} μόνον ἐν σύμβολον ἢ μονογράφημα (ἀρ. 101-111, πίν. IV, 1-12). 3^{ον} δύο μονογραφήματα ἐπὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων, ὧν τὸ ἕτερον παραλείπεται¹ ἐπὶ τῶν χαλκῶν (ἀρ. 112-143, πίν. IV, 13-31 καὶ V, 10-17). 4^{ον} τρία μονογραφήματα, ὧν τὸ τρίτον ἐν τῷ ἑξέργῳ τοῦ τύπου (ἀρ. 144-152, πίν. V, 1-9). 5^{ον} ἐν μονογράφημα καὶ ἐν σύμβολον (ἀρ. 153-157, πίν. V, 22-26) καὶ τέλος 6^{ον} δύο μονογραφήματα καὶ ἐν σύμβολον (ἀρ. 158-161, πίν. V, 18-21).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ (B, ἣν χαρακτηρίζει κράνος, πρόσθετον ἐν τῷ πεδίῳ ὡς σύμβολον, ἔχομεν πάλιν: 1^{ον} καὶ 2^{ον} τὰ φέροντα μόνον ἐν μονογράφημα (ἀρ. 162-171, πίναξ VI, 2-10 καὶ 18) ἢ ἐν σύμβολον (ἀριθ. 172-183, πίναξ VI, 16-17). 3^{ον} τὰ φέροντα ἐν σύμβολον καὶ ἐν μονογράφημα (ἀριθ. 174-176, πίναξ VI, 11 καὶ 13) καὶ 4^{ον} τὰ φέροντα δύο μονογραφήματα (ἀριθ. 177-180, πίναξ VI, 1, 12-15).

Περίληπτικὴν εἰκόνα σαφῆ τῶν νομισμάτων, μονογραφημάτων καὶ συμβόλων ἀμφοτέρων τῶν σειρῶν τῆς πρώτης τάξεως (A) παρέχει ἢ ἀπέναντι ἐν σελίδι ρια'-ριβ' ὑπ' ἀριθμὸν 1 σύνοψις.

ΤΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (B)

Ἡ τάξις αὕτη (ἀρ. 181-303, πίνακες VII—X), ἢ πάντως σπουδαιοτάτη καὶ καλλίστη πασῶν τῶν τάξεων τῶν νομισμάτων τῆς δυναστείας τῶν Λαγαιδῶν, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν, ἀντιθέτως τῇ προηγουμένῃ, πρὸς τὰ τοῦ Πτολεμαίου ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ἀλλ' ἀποτελεῖ, ὡς εἶπομεν, τὸ νέον βασιλικὸν πτολεμαϊκὸν νόμισμα καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς τὸ κύριον ὑπόδειγμα πάσης σχεδὸν τῆς μεταγενεστερας νομισματοκοπίας τῶν Λαγαιδῶν.

Σύγκειται δὲ ἐκ δέκα διαφόρου ἀξίας κομματίων ἀποτελούντων μεγαλοπρεπῆ συναφῆ ἔκδοσιν, φοινικικοῦ σταθμητικοῦ κανόνος, φέρουσιν ἐπὶ ὅλων τῶν ὑποδιαίρέσεων τὸ αὐτὸ μονογράφημα ἢ μονογραφήματα τῶν νομισματικῶν ἀρχόντων, ἐφ' ὧν ἐτησίως, ὡς φαίνεται, ἐκόπτοντο. Τὰ δέκα δὲ ταῦτα κέρματα, διακρινόμενα ἀλλήλων ὑπὸ τῶν διαφόρων αὐτῶν τύπων (ἰδὲ σελ. 32), εἶναι: 1^{ον} χρυσᾶ πεντάδραχμα, 2^{ον} χρυσᾶ τριώβολα, 3^{ον} ἀργυρᾶ ὀκτάδραχμα, 4^{ον} ἀργυρᾶ τετρά-

1. Τούτου ἔνεκεν ἐν τῇ συνόψει 1 τῆς σελ. ρια'-ριβ' περιέλαβον τὰ μεθ' ἐνὸς μονογραφήματος χαλκᾶ ἐν τῇ πρώτῃ στήλῃ ἡ'.

2. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Β ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

	ΣΕΙΡΑ Α										ΣΕΙΡΑ Β	ΣΕΙΡΑ Γ				
	Χ 5δραχ.	Χ 3άβολ.	Ρ 8δραχ.	Ρ 4δραχ.	ΑΔ 32 χιλ.	ΑΒ 28 χιλ.	ΑΓ 21 χιλ.	ΑΔ 16 χιλ.	ΑΕ 14 χιλ.	ΑΣ 11 χιλ.	Ρ 4δραχ.	ΑΒ 28 χιλ.				
Α	+	+		+		+					Α	Α	—	Α	Α	—
Δ				+			+				Δ	Δ	—	;	Α	—
Δ				+							Δ	Λ	—	Α	Ε	—
ΔΙ							+	+			Δ	Μ	—	Α	Ε	—
Δ				+							Δ	Π	—	Α	ΕΡ	—
Ι	+										Α	Π	—	Α	Η	—
ΙΡ					+	+					Α	Ρ	—	Α	Ι	—
Λ		+		+			+				Α	Ρ	—	Α	Κ	—
Μ		+	+	+							Α	Ρ	—	Α	Ν	—
Υ		+		+			+				Α	Ι	—	Α	Δ	—
Μ		+		+				+			Α	Ε	—	Α	Δ	—
Α	+							+			Α	Κ	—	Α	Δ	—
Δ	+		+								Α	Μ	—	Α	Γ	—
Δ	+			+							Α	Π	—	Α	Ρ	—
Ρ	+		+		+	+					Α	Ρ	—	Α	Σ	—
Σ				+			+		+		Α	Ρ	—	Α	Φ	—
Π				+			+		+		Α	Π	—	Α	Χ	—
Π	+	+		+			+				Α	Ρ	—	Α	Χ	—
ΤΙ				+			+				Α	Ρ	—	Α	Χ	—
Φ	+			+			+				Α	Ρ	—	Α	Χ	—
Χ				+							Α	Ρ	—	Α	Χ	—
Χ	+	+	+	+			+				Α	Ρ	—	Α	Χ	—
Η							+	+	+		Α	Ρ	—	Α	Χ	—

δραχμα, 5ον-10ον χαλκᾶ 32, 28, 20, 16, 14 καὶ 11 χιλιοστῶν καὶ ἀναλόγων ὀλκῶν.

Τὰ μεγάλου μεγέθους νομίσματα τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἦτοι τὰ ὑπ' ἀρ. 1, 3, 4 καὶ 5 φέρουσι πάντα ὀπισθεν τοῦ ὠτὸς τοῦ βασιλέως, ἐν βοστρύχῳ τῆς κόμης αὐτοῦ κεκρυμμένον, μικροσκοπικὸν Δ, προφανῶς τὸ ἀρκτικὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ σφραγιδολύφου, ὅστις ἐχάραξε τὰς σφραγίδας πάντων τῶν κομματίων τῶν ἀποτελούντων τὴν θαυμασίαν ἀληθῶς τὸ κάλλος τάξιν ταύτην¹.

1. Ἐν σελ. 32 τοῦ καταλόγου ἡμῶν ἐσημειώσαμεν ὅτι τὰ τοῦ πρώτου μεγέθους 32 χιλ. (Α) σπανιώτατα χαλκᾶ νομίσματα (ἦον τῆς σειρᾶς δὲν φέρουσι τὸ γράμμα τοῦτο· ἐσφάλημεν ὅμως μὴ διακρίναντες αὐτὸ ἕνεκα τῆς κακῆς διατηρήσεως τῶν τότε δύο μόνον γνωστῶν μοι κομματίων. Τρίτον κομμάτιον, ἀρίστης διατηρήσεως, ἀγορασθὲν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου (=Auction Hirsch VIII, 1903 (18 Mai) n° 1346, Taf. VI) σαφῶς δεικνύει τὸ αὐτὸ μικροσκοπικὸν γράμμα Δ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει.

Ὑποδιαιρεῖται δὲ ἡ τάξις αὕτη εἰς τὰς ἐξῆς τρεῖς σειράς·

Ἡ πρώτη (Α)

(ἀρ. 181-239, πίνακες VII, 1-27 καὶ VIII, 1-18) ἀποτελεῖται ἐκ κομματίων πάντων τῶν μνημονευθέντων μεγεθῶν καὶ ὀλκῶν, ἔχει δὲ ἐν τῷ πεδίῳ ἐν καὶ μόνον γράμμα ἢ μονογράφημα, δηλωτικὸν τοῦ ἐτησίου νομισματικοῦ ἄρχοντος, ἐφ' οὗ τὰ κομμάτια ἐκάστης ἐκδόσεως ἐκόπησαν.

Ἡ δευτέρα (Β) σειρὰ (ἀριθ. 240-268, πίνακες VIII, 19-28 καὶ IX, 1-17) περιλαμβάνει μόνον τετραδραχμα τῆς τάξεως ταύτης, φέροντα ἐν τῷ πεδίῳ δύο μονογραφήματα ἢ γράμματα, τὸ μὲν

Α	Α	—	Α	Α	—
Δ	Δ	—	;	Α	—
Λ	Λ	—	Α	Ε	—
Μ	Μ	—	Α	Ε	—
Π	Π	—	Α	ΕΡ	—
Ρ	Ρ	—	Α	Η	—
Ι	Ι	—	Α	Ι	—
Κ	Κ	—	Α	Κ	—
Ν	Ν	—	Α	Ν	—
Δ	Δ	—	Α	Δ	—
Ε	Ε	—	Α	Ε	—
Κ	Κ	—	Α	Κ	—
Ν	Ν	—	Α	Ν	—
Π	Π	—	Α	Π	—
Ρ	Ρ	—	Α	Ρ	—
Σ	Σ	—	Α	Σ	—
Φ	Φ	—	Α	Φ	—
Χ	Χ	—	Α	Χ	—
Η	Η	—	Α	Η	—

ὑπερκείμενον τοῦ δέ, ὧν τὸ μὲν πρῶτον παραμένει ἀμετάβλητον, τὸ δὲ δεύτερον, ὄν ἐν τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πρώτης σειρᾶς, ἀλλάσσει διαρκῶς, καὶ δὴ προφανῶς καθ' ἕκαστον ἔτος.

Τέλος ἡ τρίτη (Γ) σειρὰ (ἀριθ. 269-303, πίν. X, 1-22) ἀποτελεῖται πάλιν μόνον ἐκ χαλκῶν κερμάτων τοῦ 6 εἴδους (B), ἧτοι τῶν φερόντων κεφαλὴν Διὸς δαφνοστεφῆ πρὸς δεξιάν. Φέρει δὲ ἐν τῷ πεδίῳ, παρὰ τὸν ἀετόν, δύο γράμματα ἢ μονογραφήματα, ὧν τὸ μὲν ὑπερκείμενον, A ἢ Δ πάντοτε ὄν, παραμένει ἀμετάβλητον, τὸ δὲ ὑποτιθέμενον ἀλλάσσει διαρκῶς, ὄν ἐπίσης ἐν τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πρώτης σειρᾶς ἀπαντώντων.

Περιληπτικὴν εἰκόνα τῶν τριῶν τούτων σειρῶν, τῶν ἀποτελουσῶν τὴν τάξιν Β', περιέχει ἢ ἀπέναντι ὑπ' ἀριθ. 2 σύνοψις.

Ἐκ τῆς μελέτης τῆς συνόψεως ταύτης σαφῶς καταφαίνεται, ὡς ἔτι σαφέστερον δεικνύει ὁ ἐκ ταύτης πηγάζων ἐπόμενος συνοπτικὸς πίναξ 3 (σελ. ριθ'), ὅτι τὰ δεύτερα μονογραφήματα τῶν σειρῶν Β καὶ Γ εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ μονὰ μονογραφήματα τῶν ἐτησίων νομισματικῶν ἀρχόντων τῆς σειρᾶς Α τῆς αὐτῆς τάξεως, ἐξ οὗ δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἀσφαλῶς ὅτι οἱ ἐτήσιοι νομισματικοὶ ἄρχοντες τῆς σειρᾶς Α ἐλάμβανον μέρος ὡς ὑπεύθυνοι καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν σειρῶν Β καὶ Γ, τῶν ὑπὸ τῶν μονογραφημάτων Δ, Ϝ, Ρ, Χ, Φ, Α καὶ Γ χαρακτηρισζομένων.

Ἄλλὰ τί δηλοῦσι τὰ τελευταῖα ταῦτα ἑπτὰ σταθερὰ μονογραφήματα;

Τὸ ζήτημα τοῦτο συνδέεται στενῶς πρὸς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὅλου ζητήματος περὶ τοῦ τόπου ἢ τῶν τόπων ἐνθα ἐκόπησαν τὰ νομίσματα τῶν τάξεων Α καὶ Β τῆς νομισματοκοπίας Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος.

α) Τὰ μονογραφήματα.

Οἱ ἀρχαιότεροι νομισματολόγοι ἀνεγνώρισαν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τοῦ Waillant, ὅτι τὰ ἐνωρὶς ἤδη ἐπὶ πολυαρίθμων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων ἀπαντῶντα γράμματα ἢ μονογραφήματα Ϝ, XI, Π, Ϟ, Ϟ, Ϟ, ΙϞ, Κ, ἢ ΠΑ, ΧΑ, ΚΙ εἶναι τὰ ἀρχικὰ τῶν Φοινικικῶν ἢ Κυπριακῶν πόλεων, ἐν αἷς ταῦτα ἐκόπησαν, ἧτοι τῆς Τύρου, Σιδῶνος, Πτολεμαΐδος, Ἰόπης, Γάζης, Πάφου, Σαλαμίνοσ καὶ Κιτίου, ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν παραδειγμάτων ὁρμώμε-

νοι ἐζήτουν καὶ ἄλλα τῶν Πτολεμαϊκῶν μονογραφημάτων νὰ ἐρμηνεύσωσιν ὡς ἀρχικὰ ὀνομάτων ἄλλων πόλεων τῶν αὐτῶν χωρῶν τῆς Αἰγύπτου κτλ.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἀνήγαγεν εἰς τὸν κολοφῶνα αὐτοῦ ἐν ἔτει 1853-1855 διὰ τῆς ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν βραβευθείσης συγγραφῆς αὐτοῦ ὁ νεαρώτατος τότε F. Lenormant, ὅστις — ἀγνοῶν ὅτι οὐδὲ ἐν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων γεωγραφικῶν μονογραφημάτων τῶν Φοινικικῶν καὶ Κυπριακῶν πόλεων ἀπαντᾷ ἐπὶ νομισμάτων τῶν χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Α' — ἐγενίκευσε τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπὶ πάντων τῶν ἀπειραρίθμων μονογραφημάτων τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων καὶ μάλιστα τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Α' κοπέντων, ἐφ' ὧν ἀπαντῶσι τὰ πλεῖστα τούτων, παραδεχθῆς ὡς τι ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ μονογραφήματα ταῦτα δηλοῦσι τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, ἐν αἷς ἐκόπησαν χαραχθέντα παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἢ ΞΩΤΗΡΟΣ καὶ τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ Πτολεμαίου.

Ἵνα δὲ κατορθῶσῃ νὰ ἀνεύρῃ ἴσθιαῦτα γεωγραφικὰ ὀνόματα ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ μέγα πλῆθος τῶν γνωστῶν μονογραφημάτων ἢ φαντασία τοῦ Lenormant, πάντα χαλινὸν ἀποπτύσασα, ἐπενόησε τὸ ἐξῆς σύστημα: Ἐπειδὴ τὸ νόμισμα ἦτο ἀπὸ αἰῶνων ξένον καὶ ἀπεχθὲς πρὸς τὰ ἦθη τῶν Αἰγυπτίων, ὁ συνετὸς Λαγείδης σεβόμενος τὰς προλήψεις τῶν ὑπηκόων του δὲν θὰ ἔκοψε δι' αὐτοὺς νομίσματα, ἀλλὰ μόνον χάριν τοῦ μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐμπορίου ἐγκαταστήσας πρὸς τοῦτο ἀπειράριθμα νομισματοκοπεῖα καὶ δὴ ἐν ἐκάστη πόλει κειμένη ἐπὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν τοῦ ἐμπορίου, εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ εἴτε ἐν ταῖς ὁμόροις χώραις ταῖς ὑπὸ τὸ κράτος ἢ τὴν ἐπιτροπὴν αὐτοῦ τελοῦσαις, καὶ συνδέσας μάλιστα τὰ νομισματοκοπεῖα ταῦτα διὰ νομισματικῶν συμμαχιῶν πρὸς πόλεις ἐκτὸς πάσης πολιτικῆς αὐτοῦ κειμένας μέχρι τῶν ἀπωτάτων σημείων τοῦ ἀρχαίου ἐμπορίου! Τὰς συμμαχίας δὲ ταύτας ἐπενόησεν ὁ Lenormant ἐξαναγκασθεὶς πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς παρουσίας μονογραφημάτων ἀπαντώντων συγχρόνως πλειόνων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος.

Οὕτω δὲ δὲν ἀφήκε σχεδὸν πόλιν τῆς Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Γαλιλαίας, Φοινίκης, Κύπρου, Κυρηναϊκῆς, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐκτὸς πά-

3. ΣΥΝΟΨΙΣ. Πίναξ τῆς συμπτώσεως τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Β νομισμάτων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος

ΣΕΙΡΑ Α	ΣΕΙΡΑ Β					ΣΕΙΡΑ Γ		
	Ἐν μονογράφημα	1ον Α	2ον Β	3ον Ρ	4ον Φ	5ον Χ	1ον Α	2ον Δ
Α	+	+		+				
Β				+				+
Γ							+	
Δ	+	+						+
Ε	+							
Ζ	+							
Η	+			+			+	+
Θ						+	+	+
Ι							+	
Κ	+							
Λ	+	+		+				
Μ	+	+		+				
Ν	+				+			
Ξ	+						+	+
Ο	+						+	+
Π	+			+	+		+	+
Ρ	+			+			+	
Σ	+			+			+	+
Τ	+			+			+	+
Υ	+			+			+	+
Φ	+			+			+	+
Χ	+			+			+	+
Ψ	+			+	+		+	+
	23	5	2	18	3	1	17	15

σης. Πτολεμαϊκῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς ἢ σχέσεως χωρῶν τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς, Μερόης, Μαρμαρικῆς καὶ Καρχηδό- νος, ἐν ἧ δὲν ἰσχυρίσθη ὅτι ἐκόπησαν νομί- σματα φέροντα τὴν στερεότυπον ἐπιγραφὴν καὶ τοὺς νομισματικούς τύπους Πτολεμαίου τοῦ Σω- τήρος! Ἐν τῷ ὑπερμέτρῳ δ' αὐτοῦ ζήλω καὶ ἐξ- αναγκασόμενος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῶν νομι- σμάτων διπλῶν μονογραφημάτων ἐπενόησε πολ- λάκις νομισματικὰς συμμαχίας μιᾶς καὶ μόνης πόλεως, π. χ. τῆς ἀσήμου Ρινοκούρας, τῆς Πτολε- μαΐδος κλπ., πρὸς δεκάδας ἄλλων πόλεων εἰς τὰ ἀπώτατα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἐγκατεσπαρμένων.

Ἡ εὐχέρεια δὲ καὶ ἀφέλεια, μεθ' ἧς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνέλυε καὶ ἀνεγίνωσκε τὰ μονο- γραφήματα, εἶναι τι αὐτόχρημα καταπληκτικόν. Π. χ. τὸ Β ἀναγινώσκει ΗΛΙΟΠΟΛ «avec l'ο triangulaire». Τὸ Γ ἀναλύει εἰς ΜΓΔ = Μάγδωλος πόλις. Τὸ πρὸς οὐδένα ἑλληνικὸν ὄνομα παρέχον αὐτῷ λαβὴν μονογράφημα Σ ἐθεώρησε φοινικικὸν ἀναγνώσας ὀλογράφως καὶ «clairement» ΣΓΜ = Λ ΔΓϣ = Migdol = Μάγδωλος! Ἴνα δὲ μὴ ἀφήσῃ ἀνεξήγητον οὐδὲ τὴν παρὰ τὸ μονογράφημα τοῦτο ἀπαντῶσαν ὡς σύμβολον ἀσπίδα θεωρεῖ ὅτι αὕτη «exprime la même idée que le mot grec ἔρμα, c'est-à-dire une forteresse placée sur la frontière d'un pays comme son rempart» οἷον ἦτο καὶ ἡ Μάγδωλος. Πάλιν τὸ γράμμα Ο μονογραφημάτων οἷα τὰ Θ, Ϟ δὲν εἶναι, λέγει, πάν- τοτε ἀλφαβητικὸν γράμμα, ἀλλὰ σημαίνει ὅτι ἡ πόλις, ἣν δηλοῖ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ μονογράφημα, ἔκειτο «dans l'intérieur des terres», π. χ. τὸ μὲν πρῶτον σημαίνει «la Ptolémaïs de l'intérieur» τὸ δὲ δεύτερον, ἀνύπαρκτον ἄλλως, = ΚΠΤ = Κόπιος «ville de l'intérieur». Ἄλλα πάλιν ὅμοια μονογραφήματα, οἷον τὸ Θ, δυνατὸν νὰ σημαί- νωσι, λέγει, Ἀδουλιτικὸς ὄρμος, ἢ νὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ ὀνόματος τῆς Μέμφι- δος σημαίνοντος ὄρμος ἀγαθῶν. Παραδέχεται ὅμως ἀδιστακτως ὡς μᾶλλον πιθανὸν ὅτι τὸ μο- νογράφημα δηλοῖ τὸ ὄνομα Ὁάσεως τῆς Μεγά- λης, πόλεως ἐπίσης τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὅπερ κατ' αὐ- τὸν δηλοῖ συγχρόνως τὸ Ο τοῦ αὐτοῦ μονογρα- φήματος. Ἄν δὲ πάλιν ὁ Lenormant συνήντα δύο μονογραφήματα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος, ἅτινα ἢ φαντασία αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ταυτίσῃ πρὸς τὰ ὀνόματα δύο συμμαχίδων πόλεων, συνή-

νου αὐτὰ εἰς ἓν ὄνομα. Οὕτω τὰ Η Π ἀνέγνω Ἡρώων Πόλις, καὶ τὰ Η Π = Στράτωνος Πύργος, πρᾶγμα ὅπερ δὲν ἠμπόδισεν αὐτὸν ὅτε συνήντα μεμονωμένα τὰ αὐτὰ μονογραφήματα, νὰ ἀναγινώσκῃ μόνον Στράτωνος ἢ μόνον Πύργος. Οὐδ' ἠρκέσθη εἰς ταῦτα. Ἐν πᾶσα ἐπίνοια αὐτοῦ δὲν κατώρθου ἵνα ἐξ οἰωνδήποτε μονογραφημάτων πλάσῃ ὀνόματα πόλεων, ἤρκει αὐτῷ ἀπλῆ τις γενικὴ τῶν μονογραφημάτων κατὰ σχῆμα προσέγγις πρὸς τὸ σχῆμα ἐτέρων μονογραφημάτων «πόλεων», ἵνα ὑποθέσῃ ὅτι ταῦτα «εἶναι ὀνόματα ἀγορανόμων, οἵτινες «*auraient altéré le monogramme de la cité pour y introduire subrepticement les lettres de leur nom, tout en lui conservant l'ensemble de sa physionomie*»¹.

Προσθέσατε εἰς ταῦτα, ὅτι ὅσα μεμονωμένα γράμματα δὲν ἠδύνατο νὰ ταυτίσῃ πρὸς γεωγραφικὰ ὀνόματα ἐθεώρησεν ὡς χρονολογίας ἀνηκούσας εἰς διάφορα φανταστικὰ χρονομετρικὰ συστήματα, ἅτινα αὐτὸς ἐπενόησεν, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἀναμφισβητήτους χρονολογίας οἷα π. χ. ἢ ΠΗ (ἀριθ. 1110 τοῦ καταλόγου ἡμῶν), ἐξέλαβεν ὡς ὀνόματα πόλεων (Πηλούσιον κτλ.), πρὸς δὲ ὅτι πρὸς τὰ νομίσματα Πτολεμαίου τοῦ Α' ἀνέμιξε νομίσματα ἀνήκοντα εἰς πάντας τοὺς μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντας, καὶ θέλετε τότε σχηματίσει εἰκόνα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, οὗ καὶ τὰ λοιπὰ μέρη, τὰ εἰς ἕτερα προβλήματα ἀναφερόμενα, ἔχουσι τὴν αὐτὴν καὶ ἥσσαν αἰξίαν.

Μνημονεύω πάντα ταῦτα οὐχὶ ἵνα μεμφθῶ τὸν ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ γράψαντα τὸ βιβλίον τοῦτο σοφόν, ἀλλὰ μόνον ἕνεκα τῆς μεγίστης ἐπιδράσεως ἣν ἔσχε ἔκτοτε ἡ θεωρία αὐτοῦ ἐν πᾶσι τοῖς εἰς τὴν νομισματικὴν τῶν Πτολεμαίων ἀναφερομένοις μεταγενεστέροις βιβλίοις.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὀλίγα ἔτη κατόπιν ὁ γερμανὸς Schleddehaus, ὅστις ἐκέκτητο πλουσιωτάτην συλλογὴν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων καὶ ἐπὶ πλεῖστα ἔτη ἠσχολήθη εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν, ἀνεγνώρισεν ἐξ αὐτῆς τῆς τεχνοτροπίας τῶν νομισμάτων ὀρμώμενος τὸ ἀδύνατον τῆς εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐγκατασπορᾶς ταύτης τῶν νομισματοκοπειῶν τοῦ Πτολεμαίου, οὐχ ἦτον ὁμῶς τοσοῦτον ἐμαγεύθη ὑπὸ τῶν γεωγραφικῶν ἀναγνώσεων τοῦ Lenormant, ὥστε παρεδέχθη πάσας, ὑποστηρίξας μόνον ὅτι δὲν ἐκό-

πησαν πάντοτε ἐν ταῖς πόλεσιν ὧν φέρουσι τὰ μονογραφήματα, ἀλλὰ συνηθέστατα ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ διὰ τὰς ἰδίων νομισματοκοπειῶν στερουμένας πόλεις ταύτας¹. Προέβη μάλιστα μέχρι τοῦ νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλας πόλεις εἰς τὸν μακρὸν κατάλογον τοῦ F. Lenormant, ἀναγνοὺς τὰ μονογραφήματα Δ = ΝΑΓΙΔ = Νάγιδος τῆς Κιλικίας (σελ. 686), Π = ΑΣ = ΑΣΙ[ΩΝΓΑΒΑΡΟΣ](!) ἢ κατόπιν Βερενίκη (σελ. 899 καὶ 901) κτλ. Τὰ αὐτὰ ὑπεστήριξε σχεδὸν συγχρόνως καὶ ὁ βαρῶνος Huber². Ἐκτοτε οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἄριστοι περὶ τὰ Πτολεμαϊκὰ νομίσματα νομισματολόγοι, οἱοι οἱ Six, Feuardent καὶ Poole, διέφυγον τὴν ἐπίδρασιν τῆς θεωρίας τοῦ Lenormant. Οὕτως ὁ ἀληθεὶς ὑπηρεσίας παρασχὼν τῇ νομισματικῇ τῶν Πτολεμαίων F. Feuardent ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ περιγραφῇ τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου παραδέχεται μὲν ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μονογραφημάτων ὑπὸ τοῦ Lenormant, ὅτι «*quantité de noms semblent impossibles*» καὶ δι' ὀρθοτάτων παρατηρήσεων ἀπορρίπτει ὡς ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τῶν νομισματικῶν συμμαχιῶν, οὐχ ἦτον ὁμῶς κηρύσσει ὅτι ἐν γένει «*la partie géographique y est traitée de main de maître*» ὑπὸ τοῦ Lenormant, ὅστις κατ' αὐτὸν εὔρεν «*à peu près le classement rationnel de la série des Lagides*» (σελ. XVIII-XX). Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Feuardent εἰσάγει, μετὰ ἐρωτηματικῶν καὶ μὴ, ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ σειρὰν ὅλην τοιούτων γεωγραφικῶν ἀναγνώσεων τῶν μονογραφημάτων (σελ. 155-156). Αὐτὸς δὲ ὁ κριτικώτατος R. S. Poole, ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, δὲν κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἐντελῶς τῆς θεωρίας τοῦ Lenormant, διὸ εὐρίσκω μὲν αὐτὸν εἰσάγοντα ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ἂν καὶ μετὰ δισταγμοῦ, τοιαύτας τινὰς γεωγραφικὰς ἀναγνώσεις μονογραφημάτων, π. χ. Α, ΠΤ καὶ Δ = Ἀλεξάνδρεια, Πτολεμαῖς καὶ Δάφναι Αἰγύπτου, Η καὶ Η = Μύλασσα καὶ Μίλητος τῆς Καρίας, Α = Ἄκη Φοινίκης, Α = Ἰδάλιον Κύπρου κλπ., ἅτινα πάντα εὐρίσκω ὅτι παρεδέχθη καὶ ὁ κ. Feuardent ἐν τῷ ὑπ' ὄψει μου ἀνεκδότῳ

1. Studien zur Münzkunde der Lagiden; Grote's Neue Folge der Blätter für Münzkunde Nr. VI (Leipzig 1862) p. Πβλ. καὶ C. Stüve, Bemerkungen zu den Münzen der Ptolemäer, Osnabrück 1862 σελ. 16-19.

2. Num. Chron. 1862 p. 166 κέ.

χειρογράφῳ τῆς νέας παρ' αὐτοῦ περιγραφῆς τῆς συλλογῆς τοῦ I. Δημητρίου. Ἐν αὐτῷ μάλιστα ἐκθέτει (σελ. 29-30) καὶ νέον τι σύστημα πρὸς ἐξηγήσιν τινῶν τῶν διπλῶν μονογραφήματων τῶν τῆς Β τάξεως Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος νομισμάτων, ἅτινα σημειωτέον ὅτι ἐσφαλμένως τάσσει ὑπὸ Πτολεμαίων τὸν Β'. Ὑποστηρίζει δηλαδὴ ὅτι τὰ μὲν δεύτερα μονογραφήματα, τὰ ὑποκείμενα τοῖς πρώτοις, σημαίνουσι τὸν νομισματικὸν ἄρχοντα, ἐνῶ τὰ ὑπερκείμενα πρῶτα Α, Ρ, ΣΤ καὶ Φ δηλοῦσι τὰ ὀνόματα τεσσάρων διαφόρων νομισματοκοπειῶν αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, κειμένων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ «*quartier du port*», Ρακώτιδι, Σταδίῳ καὶ Φάρῳ, τμημάτων τῆς πόλεως, κατ' αὐτόν, ἐν οἷς θὰ ἔκειντο τὰ νομισματοκοπεῖα ταῦτα, περὶ τῆς ὑπάρξεως ὅμως τῶν ὁποίων οὐδεμία ὑπάρχει ἀρχαία μαρτυρία.

Αἱ ἐπίμονοι αὗται προσπάθειαι πρὸς ἀπόδειξιν τῶν μονογραφήματων ὡς ἀρχικῶν τοπικῶν ὀνομάτων καθιστῶσι, φρονῶ, ἀναγκαίαν τὴν ἐκ νέου ἐξέτασιν παρ' ἡμῶν τοῦ ζητήματος. Ἐξετάσωμεν λοιπὸν ἐν πρώτοις τὰ πολυάριθμα μονογραφήματα, ἅτιν' ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος.

Τὰ μονογραφήματα τῆς τάξεως Β.

Ἄπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῶν πινάκων VII, VIII, IX, 1-17 καὶ X, 1-22, ἐξ ὧν ἀπεικονίζομεν πάντα τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Β, δύναται νὰ πείσῃ ἀμέσως πάντα ἱκανὸν νομισματικόν, ὅτι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι προῖον ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομισματοκοπείου, κοπέντα σχεδὸν συγχρόνως, ἦτοι ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας, καὶ χαραχθέντα μάλιστα ὑπὸ τῆς χειρὸς ἐνὸς καὶ μόνοι ἐξόχου σφραγιδογλύφου. Τρανῆν ἀπόδειξιν τοῦ τελευταίου τούτου παρέχει τὸ μικροσκοπικὸν Δ ὄνομα σφραγιδογλύφου ἀπαντῶν ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν μεγάλων κομματίων τῆς τάξεως ταύτης ὅπισθεν τοῦ ὠτὸς τοῦ βασιλέως, ἐνῶ ἐπὶ τῶν μικροτέρου μεγέθους δὲν ἐτέθη ἔνεκα τῆς σμικρότητος τοῦ χώρου, ὃν κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν παρουσιάζουσι.

Οὕτως ἀποκλείεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ἐντελῶς ἀδύνατος πᾶσα σκέψις πρὸς ἀπόδοσιν τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης εἰς νομισματοκοπεῖα διαφόρων καὶ μάλιστα τόσοσιν μακρὰν ἀλλήλων

κειμένων χωρῶν. Ἐπιβάλλεται δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι προῖον τοῦ αὐτοῦ μεγάλου βασιλικῶν νομισματοκοπείου, τοῦ προφανῶς εὐρισκομένου ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ (ἴδε κατωτέρω).

Ἄλλως δὲ ἡ γνώμη περὶ ὑπάρξεως ἐπὶ Πτολεμαίου Σωτήρος, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, πόλεων ἔχουσῶν ἴδια νομισματοκοπεῖα καὶ δηλουσῶν τοῦτο ἐπὶ τοῦ νομίσματος, ἀποκλείεται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς μελέτης τοῦ τρόπου τῆς διοικήσεως, ὃν εἰσήγαγεν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ ὁ Λαγείδης. «Ὁ Πτολεμαῖος, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Mahaffy (σελ. 75 κέ.), ἂν καὶ κατεκόσμησε τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν δι' ἀνακτόρων καὶ ναῶν, διὰ κήπων καὶ στοῶν καὶ διὰ τῆς λοιπῆς λαμπρότητος τῶν πόλεων τῆς ἐποχῆς τῶν Διαδόχων, ἂν καὶ ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν ἐπίσημον ὑποστήριξιν τῆς θρησκείας καὶ τῶν γραμμάτων, δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ἠνύνησε τὰς πολιτικὰς ἢ ἀστικὰς ἐλευθερίας, ὧν κυριωτάτη ἦτο ἡ ταύτας τεκμηριουῦσα ἄδεια πρὸς κοπὴν νομισμάτων ὑπὸ τῶν πόλεων ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν ὀνόματι. Αὐτὴ ἡ Ἀλεξάνδρεια οὐδὲν τῶν προνομίων τούτων ἐκέκτητο, ἀλλ' ἐλογίζετο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ἡ ἔδρα τοῦ σατράπου βασιλέως, οὐδέποτε δὲ ὡς Ἑλληνομακεδονικὸν ἐν ξένην χώραν κτίσμα μετ' ἀστικῶν προνομίων». Τοιαῦτα κτίσματα, προσθέτει ὁ Mahaffy, ἦσαν κοινότατα ἰδίως ἐν τῷ κράτει τῶν Σελευκειδῶν, ἐνθα ἔχομεν πλείστον τοιούτων πόλεων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης νομίσματα φέροντα χρονολογίας κατὰ τὸ ἰδιάζον ἐκάστη αὐτῶν χρονομετρικὸν σύστημα, τὸ ἀρχόμενον εἴτε ἀπὸ τῆς κτίσεως εἴτε καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτονομίας ἐκάστης. «Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὅμως δὲν διωκεῖτο κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο». Διὰ τοῦτο, προσθέτομεν ἡμεῖς, τὸ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ νόμισμα δηλοῦται ὅτι ἦτο νόμισμα ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ (ἴδε σελ. νη'). Εἶναι ἐπομένως φυσικόν, ὅτι, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐκέκτητο τὸ προνόμιον τοῦ νὰ θέτῃ ἐπὶ νομισμάτων τὸ ἴδιον αὐτῆς ὄνομα, οὐδεμία ἄλλη τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πόλεων θὰ ἔτυχεν αὐτοῦ τοῦ προνομίου.

Οὕτω πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἀνεύρεσιν ὀνομάτων Αἰγυπτιακῶν πόλεων ἐν τοῖς μονογραφήμασι τῶν νομισμάτων ἀποκλείεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ματαία. Μόνῃ ἡ Ναύκρατις ἀπέλαυσεν, ὡς εἰ-

δομεν (σελ. μζ'), πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τῆς σατραπείας τοῦ ἰδίου αὐτῆς πολίτου Κλεομένου, τὸ ἐξαιρετικὸν τοῦτο προνόμιον, τοῦλάχιστον πρὸς κοπὴν χαλκῶν νομισμάτων, ἀλλ' εἶδομεν ἐπίσης ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἔσπευσε νὰ μεταχειρισθῆ τὸν Κλεομένην ὡς ἄλλοτε ὁ Δαρεῖος τὸν ἐν τῇ αὐτῇ Αἰγύπτῳ κόψαντα ἴδιον νόμισμα σατραπὴν Ἀρυνδίνην. Οὐχὶ δ' ἀλόγως παρατηρεῖ ὁ Mahaffy (σελ. 81), ὅτι ἡ παραχώρησις τοῦ προνομίου τούτου τοῦ Κλεομένου τῇ Ναυκράτιδι «may have been one of the reasons why Ptolemy so promptly got rid of him».

Οὐδὲν ἄρα ἄλλο ὑπολείπεται ἡμῖν ἢ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ μονογραφήματα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντων βασιλικῶν νομισμάτων εἶναι τὰ ἀρκτικὰ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς νομισματοκοπίας τεταγμένων ἀνδρῶν. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ κολοσσιαίᾳ σωρεία τῶν ἀπ' αἰῶνων μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντων νομισμάτων τῆς κυρίας σειρᾶς Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος δὲν ἀπαντῶσι πλείονα τῶν 23 τοιούτων μονογραφημάτων, πρὸς δὲ ὅτι 23 ἀκριβῶς εἶναι τὰ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διαρρεύσαντα ἔτη (305-383), δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ νομισματικοὶ οὗτοι ἄρχοντες ἦσαν ἐτήσιοι. Παραδεχόμενοι μάλιστα δύο ἢ τρεῖς θανάτους ἢ ἀντικαταστάσεις κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν καθηκόντων δύο ἢ τριῶν τῶν 23 τούτων ἀρχόντων, ἢ καὶ δύο ἢ τρεῖς ταυτίσεις τινῶν τῶν ὑφ' ἡμῶν διακρινομένων μονογραφημάτων, π.χ. Δ καὶ ΔΙ, Μ καὶ ρ, ρΙ καὶ ρΙΙ, δυνάμεθα νὰ περιορίσωμεν ταύτην μέχρι τοῦ 285 π.Χ., ἔτους οὐχὶ τοῦ θανάτου ἀλλὰ τῆς κατ' οὐσίαν παραιτήσεως τοῦ Σωτῆρος, προσλαβόντος ὡς συμβασιλέα Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον τὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου λογίζοντα τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Ἐρωτᾶται νῦν τί δηλοῦσι τὰ ἐπὶ τῶν παραλλήλων σειρῶν Β καὶ Γ τῆς αὐτῆς τάξεως (Β) ὑπάρχοντα διπλᾶ μονογραφήματα.

Εἶδομεν ἤδη ὅτι τῶν μονογραφημάτων τούτων τὰ ὑποκείμενα καὶ διαρκῶς ἀλλάσσοντα εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ μονογραφήματα τῶν ἐτησίων ἀρχόντων τῆς προηγουμένης σειρᾶς Α. Ἴνα δὲ ἐννοήσωμεν τί περίπου δηλοῦσι τὰ τούτων σταθερῶς ἐπὶ πλείονα ἔτη ὑπερκείμενα, δεόν νὰ σημειώσωμεν τὸ σπουδαιότατον γεγονός, ὅτι τὰ

διπλᾶ μονογραφήματα δὲν ἀπαντῶσιν ἐπὶ πάντων τῶν κερμάτων τῆς τάξεως, ἀλλὰ ἐπὶ ἐνὸς καὶ μόνου, ἦτοι τὰ μὲν Δρ, ϩ, Ρ, Φ καὶ Χ ἐπὶ τ-τραδράχμων μόνον, τὰ δὲ Α καὶ Δ μόνον ἐπὶ χαλκῶν τοῦ εἶδους τῶν φερόντων κεφαλὴν Διός. Πρόκειται ἄρα ἀριδῆλως περὶ νομισμάτων οὐχὶ τῆς μεγάλης καὶ πάσας τὰς νομισματικὰς ὑποδιαίρέσεις περιλαμβανούσης βασιλικῆς νομισματοκοπίας, ἀλλ' ἐτέρας παραλλήλου ταύτῃ ἐπὶ πλείονα ἔτη κοπτομένης πρὸς ἰδιαίτερόν τινα σκοπὸν, πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὁποίου προσετέθη ὁ ἄρχων, οὗ τὸ μονογράφημα παραμένει σταθερὸν καὶ ὑπερκείμενον τοῦ μονογραφήματος τοῦ ἐτησίου νομισματικοῦ ἄρχοντος.

Τίς ὁ σκοπὸς οὗτος, ἂν δηλαδὴ ἦτο κανονικὴ ἐτησίᾳ ἀποστολὴ χρήματος πρὸς τὰς φρουρὰς τῶν ἔξω τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαϊκῶν κτήσεων ἢ τι τοιοῦτον, δὲν δύναμαι νὰ μαντεύσω. Ὅτι ὅμως ἡ γνώμη τοῦ Feuardent, καθ' ἣν πρόκειται περὶ μονογραφημάτων δηλούντων τὰ ὀνόματα νομισματοκοπειῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καλουμένων Ἀλεξάνδρεια, Ρακῶτις, Φάρος καὶ Στάδιον, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ ὀρθή, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι τὸ μὲν ΣΤ δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ Α, Ρ καὶ Φ δεόν νὰ προσθέσωμεν νῦν καὶ τὰ Δρ, ϩ καὶ Χ, ἅτινα, ἂν ἡ γνώμη τοῦ Feuardent ἦτο ὀρθή, ἔδει νὰ σημαίνωσιν ὅτι καὶ τρεῖς ἄλλα νομισματοκοπεῖα ὑπῆρχον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐνῶ οὐδεμία εἶδησις ὑπάρχει ὅτι ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ὑπῆρξεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πλέον τοῦ ἐνός.

Τέλος δὲ ὅτι πρόκειται περὶ ὀνομάτων ἀνθρώπων καὶ οὐχὶ νομισματοκοπειῶν καταδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι τινὰ τῶν μονογραφημάτων τούτων καὶ δὴ τὰ Α, Φ καὶ Χ ἀπαντῶσι μεταξὺ ἐκείνων τῆς μεθ' ἐνός μονογραφήματος μεγάλης σειρᾶς τῆς αὐτῆς τάξεως Β, πρὸς δὲ καὶ μεταξὺ τῶν σειρῶν τῆς συγχρόνου τάξεως Α (τὰ Χ, Δρ καὶ Φ).

Σημειοῦμεν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν, καθ' ἃ ἐλειτούργουν οἱ διὰ τοῦ πρώτου τῶν διπλῶν μονογραφημάτων δηλούμενοι ἄρχοντες, οὐδέποτε ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Σωτῆρος. Οὕτω τὸ Α ὑπέρκειται τοῦ ὀνόματος 17—19 ἐτησίων ἀρχόντων, τὸ Ρ 18, τὸ Δ 15 καὶ τὰ λοιπὰ Β, 3, 2 ἢ ἐνός.

Τὰ μονογραφήματα καὶ σύμβολα τῆς Α τάξεως.

Στρέψωμεν νῦν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τῶν μονογραφημάτων τῆς πρώτης τάξεως, ἧς τῶν νομισμάτων τὸ σύγχρονον καὶ παράλληλον πρὸς τὰ νομίσματα τῆς δευτέρας τάξεως μαρτυρεῖ πλὴν τῆς πανομοίου τεχνοτροπίας, τῆς ταυτότητος τῶν ὀγκῶν τῶν τετραδράχμων κλπ., ἢ ἐπὶ τῶν πλείστων τετραδράχμων τῆς σειρᾶς ὕπαρξις τοῦ αὐτοῦ μικροσκοπικοῦ ἀρκτικοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ σφραγιδογλύφου Δ.

Καὶ ἐνταῦθα οὐδ' ἢ ἐλαχίστη ἔνδειξις ὑπάρχει δι' οἰονδήποτε τῶν μονογραφημάτων, ὅτι περιέχει τὰ ἀρκτικά τοῦ ὀνόματος νομισματοκοπέου τινός. Ἄπ' ἐναντίας δέ, ὅτι ταῦτα πάντα εἶναι ὀνόματα νομισματικῶν ἀρχόντων, καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Β (Ἰδὲ συνοπτικὸν πῖνακα 3).

Ἄπαντῶσι δὲ καὶ ταῦτα, ὡς εἶδομεν, εἴτε ἀνὰ ἓν, εἴτε ἀνὰ δύο, εἴτε καὶ ἀνὰ τρία, τοῦ πρώτου ὄντος σταθερωτέρου, τοῦ δὲ δευτέρου ἐνίοτε, ἐπὶ ἄλλου νομίσματος, εἰς θέσιν πρώτου προβιβαζομένου. Πάλιν δ' ἐκφεύγει ἡμᾶς ὁ ἀκριβῆς λόγος τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μονογραφημάτων ὑπευθύνων ἀρχόντων, ἂν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ χαλκᾶ τῶν μετὰ πλειόνων μονογραφημάτων κοπῶν τῆς τάξεως ταύτης φέρουσιν ἐν μόνον μονογράφημα, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ ἐν τῇ σειρᾷ πολλαπλασιασμός τῶν μονογραφημάτων ἐπὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κερμάτων σχετίζεται πρὸς λόγους πλειόνων ἐγγυήσεων περὶ τοῦ γνησίου καὶ ἀκεραίου τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ὑπαρχόντων ὑποχάλκων νομισμάτων καὶ αἱ ἀπειράριθμοι δοκιμαστικαὶ τῆς γνησιότητος ὑστερόσημοι ἐγκοπαὶ ἀποδεικνύουσιν ὅποσον συχνὰ ἀντεγράφοντο ὑπὸ τῶν κιβδηλοποιῶν τὰ τῆς τάξεως ταύτης νομίσματα, ἐπομένως τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ πλειόνων ἀρχόντων ἐπιτηρήσεως τῆς κοπῆς αὐτῶν.

Ἄλλ' ὅτι κυρίως διακρίνει τὴν τάξιν Α ἀπὸ τῆς τάξεως Β εἶναι τὰ ἐνίοτε παρὰ τὰ μονογραφήματα ἀπαντῶντα ἐν τῷ πεδίῳ τῶν νομισμάτων σύμβολα. Πάντα ταῦτα, ἢτοι τὸ σίλφιον, ἢ μέλισσα, τὸ ἀκροστόλιον, τὸ κράνος, ὁ ἀστήρ, τὸ κέρασ καὶ ὁ δελφίς, ἀναφέρονται σαφῶς εἰς χώρας καὶ πόλεις τῶν Πτολεμαίων ἐκτὸς τῆς

Αἰγύπτου κειμένας. Οὕτω τὸ σίλφιον (ἀρ. 101) ἰδιάζει, ὡς γνωστόν, μόνον τῇ Κυρηναϊκῇ, ἢ δὲ μέλισσα (ἀρ. 153-158) τῇ Ἐφέσῳ. Τὸ ἀκροστόλιον (ἀρ. 154-157 καὶ 172) καὶ τὸ κέρασ (ἀριθ. 159) ἀπαντῶσιν, ὡς εὐθὺς κατόπιν θὰ ἴδωμεν, ὡς σύμβολον τῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος κοπέντων ἐν αὐτῇ τῇ Κυρηναϊκῇ νομισμάτων αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ δὲ σύμβολα, ἀκροστόλιον καὶ κέρασ, ὡς καὶ τὸν ἀστέρα (ἀρ. 174) καὶ μάλιστα τὸ κράνος (ἀρ. 161-180) θὰ εὔρωμεν καὶ κατόπιν ἐπὶ πολυαριθμῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων κοπέντων ἐν Κύπρῳ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις.

Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο γεγονός ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὰ τοιαῦτα σύμβολα φέροντα βασιλικά νομίσματα τῆς τάξεως Α ἐκόπησαν διὰ τὰς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου κτήσεις τοῦ Σωτῆρος καὶ δὴ εἴτε ἐν αὐταῖς εἴτε καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην συμφωνεῖ τὸ ποικίλον τῆς τεχνοτροπίας τῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰ σταθερᾶς καὶ ὁμοιομόρφου τεχνοτροπίας νομίσματα τῆς τάξεως Β συγχρόνων τούτων νομισμάτων.

Ἡ δ' ὑπόθεσις αὕτη ἐνισχύεται μεγάλως, φρονῶ, ὑπὸ τῶν ἐξῆς ἱστορικῶν περιστάσεων.

Σύστημα καὶ τόπος ἐκδόσεως.

Ὅτε ἐν ἔτει 306 π. Χ. ὁ Πτολεμαῖος ἀνεκηρύχθη βασιλεύς, ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῆς Αἰγύπτου, ἠδύνατο ἐπομένως νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς κοπῆς τῶν νέων αὐτοῦ διὰ τὴν χώραν ταύτην νομισμάτων, τῶν βασιλικῶν, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Τοῦτο δ' ἐπραξεν ἐκδίδων εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ τόσον σοφῶς ὑπολελογισμένας σειρὰς τῆς τάξεως Β.

Ἄλλως ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου χώρας, ἐφ' ὧν ἐξετείνετο τὸ κράτος ἢ ἐπιρροή, αἱ ἀπαιτήσεις ἢ καὶ βλέψεις τοῦ Λαγείδου. Τὴν Κύπρον εἶχεν ἀπολέσει, ὡς εἶδομεν, καθ' ὅλοκληρίαν ἤδη ἐν ἔτει 306, βραχὺ πρὸ τῆς ἐνάξεως τῆς βασιλείας, ἀνεκτῆσατο δὲ πολλῶ βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐν ἔτει 295, καταργήσας τότε ὀριστικῶς τοὺς ἐν αὐτῇ βασιλεῖς, ἀφ' ὧν ἀφῆρεσε τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν ἴδια νομίσματα, ὑπαγαγὼν τὴν νῆσον τε-

λείως ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἡδύνατο ἐπομένως ἀπὸ τοῦ ἔτους 295 νὰ κόψη αὐτὸς καὶ μόνος βασιλικὰ νομίσματα ἐν τῇ νήσῳ ἢ διὰ τὴν νῆσον.

Τὴν *Κυρηναϊκὴν* ἐπίσης ἀπώλεσεν, ὡς εἶδομεν (σελ. ξβ'), ὁ σατράπης Πτολεμαῖος ἐπαναστατήσασαν πιθανῶς καθ' ὄν χρόνον ὁ Ἀντίγονος μετὰ τὴν ἐν Σαλαμίनि νίκην ἐπέπεσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀνέκτησε δὲ μόλις μετὰ τὴν ἐν Ἰψῶ μάχην (301 π. Χ.)¹ διὰ τοῦ Μάγα (ιδὲ κατωτέρω σελ. ρλζ'), ὅστις ἐκυβέρνησεν αὐτὴν ἔκτοτε σταθερῶς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου. Ὡστε καὶ ταύτης νομίσματα βασιλικὰ Πτολεμαϊκὰ δέον ν' ἀναμένωμεν μόλις ἀπὸ τοῦ 301.

Ἐπὶ τῶν ἐν τῇ *Ἀσίᾳ* χωρῶν Φοινίκης καὶ Κοίλης Συρίας τὸ κράτος τοῦ Πτολεμαίου πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ διαρκὲς καὶ ἀσφαλές. Τὰς «εὐφυῶς κειμένας κατὰ τῆς Αἰγύπτου» καὶ οὔσας «προβολὰς αὐτῆς καὶ ἐπιχείρημα κατὰ τῆς Κύπρου» χώρας ταύτας στρατεύσας ἐν ἔτει 319/8 ἐχειρώσατο ἐξ ὀλοκλήρου ὁ σατράπης Πτολεμαῖος, ἐμφρούρους ποιήσας τὰς πόλεις²· ἀλλ' εὐθύς τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπώλεσεν αὐτὰς ἀφαιρεθεῖσας ὑπὸ τοῦ Εὐμένους καὶ Ἀντιγόνου³. Τὸ τελευταῖον αὐτοῦ φρούριον, ἢ Τύρος, παρεδόθη τὸ θέρος τοῦ 314 π. Χ. Καὶ ἀνεκτήσατο μὲν διὰ τῆς μάχης τῆς Γάζης ἐν ἔτει 312 τὰς χώρας, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀμέσως ἀφήρσεν αὐτὰς ὁ Ἀντίγονος, παραμείνας ἀπόλυτος κύριος αὐτῶν μέχρι μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Ἰψῶ μάχης (301 π. Χ.), ὅτε ὁ Πτολεμαῖος, ὡς εἶδομεν (σελ. ρε'), κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν νότιον Συρίαν μέχρι σχεδὸν τῆς Σιδῶνος πρὸς βορρᾶν, ἣτις ὅμως, ὡς καὶ ἡ Τύρος, ἔμεινεν ὑπὸ τὸν Δημήτριον, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 295 π. Χ. Κατὰ τύπους μάλιστα πᾶσα ἡ Συρία ἐδόθη ἀπὸ τοῦ 301 τῷ Σελεύκῳ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰψῶ καταβαλόντων τὸν Ἀντίγονον συμμάχων βασιλέων.

Οὕτω λοιπόν, ὅτε ὁ Πτολεμαῖος παρέλαβε τὴν βασιλείαν (305 π. Χ.), ἡ Συρία καὶ Φοινίκη δὲν ὑπήγοντο εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ, ὥστε νὰ δύναται νὰ κόψη διὰ ταύτας νομίσματα. Ὡστε δέ, ἐν ἔτει 302/1, κατέλαβε μέρος τῆς νοτίου Συρίας, ἢ κυριαρχία αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀσφαλῆς, οὔτε κατὰ τύ-

πους οὔτε πραγματικῶς, ὥστε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔκοψεν ἐν αὐταῖς ἴδια νομίσματα. Διὰ τοῦτο δὲ οὐδ' ὑπάρχει οἰαδὴπότε νομισματικὴ ἔνδειξις περὶ τούτου. Τῆς Φοινίκης μάλιστα ἢ ἀπὸ τοῦ 295 ὑποτιθεμένη, ὑπὸ τινων, κατάκτησις ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου εἶναι λίαν ἀμφίβολος, διότι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Beloch (ἔ. ἀ.), ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Σέλευκος μετὰ τὴν κατοχὴν τῆς Κιλικίας ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ἀπῆτει παρὰ τούτου ταύτην καὶ τὴν Σιδῶνα καὶ Τύρον¹, ἐξάγεται ὅτι καὶ αἱ πόλεις τῆς νοτίου Φοινίκης μέχρι Βηρυτοῦ ὑπέκειντο, πιθανῶς ἀπὸ τῆς ἐν Ἰψῶ μάχης, τῷ Δημητρίῳ, ἂν καὶ συντομίας χάριν δὲν ἀναφέρεται τοῦτο ἐν ταῖς πηγαῖς. Ἄν τοῦτο οὕτως ἔχῃ, τότε αἱ πόλεις αὗται θὰ ὑπήχθησαν περὶ τὸ 295 π. Χ. τῷ Σελεύκῳ καὶ οὐχὶ τῷ Πτολεμαίῳ, ἐπειδὴ κατὰ τὸν Θεόκριτον (17,83) Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος κατεῖχε περὶ τὸ 272 μόνον μέρος (καὶ μὴν Φοινίκας ἀποτεμένεται), ἐπομένως τὸ νότιον τῆς Φοινίκης. Ὡς πρὸς τὴν Ἄραδον δὲ ρητῶς μαρτυρεῖται ἡ κυριαρχία τοῦ Σελεύκου κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς Γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος².

Ὅτι δὲ κυρίως ἀποκλείει πᾶσαν σκέψιν νομισματοκοπίας Πτολεμαίου τοῦ Α' διὰ τὴν Φοινικὴν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι αἱ κυριώτεραι πόλεις αὐτῆς ἔκοπτον ἴδια νομίσματα τύπων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, καὶ δὴ κατ' ἴδιον χρονολογικὸν σύστημα. Περὶ τούτων θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ἐν τῇ ἐπομένῃ βασιλείᾳ.

Τὸ μόνον ἄρα ὅπερ ἡδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Πτολεμαῖος ὡς πρὸς τὴν Φοινικὴν, ὅτε ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐσυστηματοποίησε τὴν νομισματοκοπίαν, ἦτο τὸ νὰ καταστήσῃ τὰ νομίσματα αὐτοῦ εὐπρόσδεκτα ἐμπορικῶς ἐν Φοινικῇ, ἣτις τότε ἦτο κυριώτατος ἀγωγὸς τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ ἐν ἧ, ὡς καὶ τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ ἐν γένει καὶ ἰδίως τῇ Ἰουδαίᾳ, ὁ οἶκος αὐτοῦ ἦτο λίαν δημοτικὸς, ἐν ᾧ ὁ τοῦ Σελεύκου ἐμισεῖτο σφόδρα³. Ὅτι δὲ πράγματι τοῦτο ἐπραξε, καὶ δὴ πάνυ εὐφυῶς, μαρτυρεῖ ἡ παρ' αὐτοῦ παραδοχὴ τοῦ φοινικικοῦ σταθμητικοῦ κανόνος δι' ἀμφοτέρων τὰς τάξεις τῶν νομισμάτων αὐτοῦ καὶ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἐπ' αὐτῶν φοινικικῶν ἐγκοπῶν, ὑστεροσῆμων καὶ ἐγγραφῶν, τῶν

1. Πausan. I, 6, 8.

2. Πάριον χρονικὸν (Athen. Mitth. 1897, p. 188 καὶ 196). — Διοδώρου 18,43. — Ἀππιανοῦ Συρ. 52. Πβλ. Judeich, Arch. Jahrbuch p. 169 κέ.

3. Διοδώρου 18, 63,6.— Πλουτάρχου. Εὐμέν. 13.

1. Πλουτάρχου Δημ. 23.

2. Στραβ. 16, 754.

3. Mahaffy ἔ. ἀ. σελ. 85 κέξ.

μαρτυρουσῶν τὸ μέγεθος τῆς ἀδιαπτώτου κυκλοφορίας αὐτῶν ἐν Φοινίκῃ. Ὅπως δὲ οὐδὲν μονογράφημα ἢ σύμβολον μαρτυρεῖ ὅτι τῶν νομισμάτων τι τοῦ Πτολεμαίου ἐκόπη ἐν πόλει τινὶ τῆς Φοινίκης ἢ Συρίας, ἔστω καὶ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένης προσκαίρως ἢ διαρκῶς.

Τὰ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐφημέρους κτήσεις τοῦ Πτολεμαίου ἐν *Μικρᾷ Ἀσίᾳ*. Ἀληθῶς τὰς «ἐν τῇ Τραχείᾳ Κιλικίᾳ πόλεις», ἃς ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 310 π.Χ., ἦτοι ὅτε ἀκόμη ἦτο σατραπῆς, ἀπώλεσεν εὐθὺς κατόπιν ἀφαιρεθείσας ὑπὸ τοῦ Δημητρίου¹· τὰς δὲ ἐν Λυκίᾳ καὶ Καρίᾳ πόλεις Φάσηλιν, Ξάνθον, Καῦνον, Κῶν καὶ Μύνδον ἄς, ὡς εἶδομεν (σελ. πα΄), κατέλαβεν ἐν ἔτει 309, ἀπώλεσεν ἂν μὴ ἀμέσως πάντως ὅμως ἐν ἔτει 306 π.Χ., ἦτοι πρὶν ἢ παραλάβῃ τὴν βασιλείαν. Ἀνεκλήθησαν δ' αὐταὶ μόλις ἐπὶ τῆς ἐπομένης βασιλείας².

Οὐδεμία δὲ σαφῆς μαρτυρία συγγραφῆς, ἐπιγραφῆς ἢ νομίσματος, ὑπάρχει ὅτι ὁ Πτολεμαῖος κατεῖχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἄλλην τινὰ πόλιν τῆς Μικρᾷ Ἀσίας. Μόνον τὰ φέροντα τὸ ἰδιάζον τῇ *Ἐφέσῳ* σύμβολον τῆς μελίσης τετραδράχμα ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς τάξεως Α (ἀρ. 153, 158) ἐπιτρέπουσι τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἴσχυσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον πολιτικῶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Καὶ ῥητὴ τις μὲν μαρτυρία συγγραφῆς ἢ ἐπιγραφῆς δὲν ὑπάρχει περὶ τούτου, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, οὐχ ἦττον ὅμως τὸ γεγονός ὅτι ἡ πόλις αὕτη διετέλεσεν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀρσινόης, ἀφ' ἧς καὶ Ἀρσινόη (ὀρθότερον Ἀρσινόεια³) μετωνομάσθη (ἴδε σελ. ιε΄), ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ δεινὴ αὕτη γυνή, ἢ πολλὰς ἄλλας πόλεις ὡς δῶρον λαβοῦσα παρὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Λυσιμάχου (298/9-281 π.Χ.), ἐφ' οὗ ἐγνώριζε νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς θελήσεις αὐτῆς⁴, θὰ ἤσκησε τοιαύτην ἐξουσίαν ἐν Ἐφέσῳ, ὥστε νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐν αὐτῇ κυκλοφορίαν τετραδράχμων νομισμάτων Αἰγυπτιακῶν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς κοπέντων περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ, εἰς οὓς χρόνους καὶ κατὰ τεχνοτρο-

πίαν ἀνήκουσι ταῦτα, ὄντα ἐκ τῶν ὀψημάτων τῆς τάξεως Α. Ἄλλως δὲ ἡ ἰσχύς τοῦ τότε θαλασσοκράτορος Πτολεμαίου ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Ἰωνίας φαίνεται ὅτι ἦτο μεγάλη καὶ τοσαύτη ὅση ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ τῶν χωρῶν τῆς Μικρᾷ Ἀσίας. Τοῦλάχιστον γνωρίζομεν ὅτι ἤδη περὶ τὸ 280 π.Χ. ἡ Σάμος ἀναμφιβόλως δὲ καὶ ἡ Ἰκαρία¹ ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν Αἴγυπτον. Αὐτὴν τὴν Ἐφεσον εὐρίσκομεν περὶ τὸ 258 π.Χ. φρουρουμένην ὑπὸ Πτολεμαίου υἱοῦ τοῦ Φιλαδέλφου², ἀγνοοῦντες μόνον πότε ἀκριβῶς ἤρξατο ἡ Αἰγυπτιακὴ αὕτη ἐπὶ τῆς πόλεως κυριαρχία.

Ἐν δὲ τῇ κυρίῳ *Ἑλλάδι* τὰς μόννας αὐτοῦ κτήσεις ἐν Πελοποννήσῳ, Κόρινθον καὶ Σικυῶνα, ἀπώλεσεν, ὡς εἶδομεν (σελ. οζ΄), ἐν ἔτει 306 καὶ 303, ἀφήσας λείψανα νομισματικὰ τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ σύμφωνα πρὸς τὸ σατραπικὸν νόμισμα. Τὰς δὲ Κυκλάδας εἶχεν ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 308, ὅτε ἠλενθέρωσεν αὐτάς, μέχρι τοῦ 306, ὅτε ἀπώλεσε τὴν θαλασσοκρατίαν. Πάλιν δέ, περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας (288-285 π.Χ.), ἀνεκλήσατο τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφέρεται τὸ ψήφισμα τοῦ κοινῶν τῶν νησιωτῶν³, ὅτι «πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν αἴτιος ἐγένετο τοῖς τε νησιώταις καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησι, τὰς τε πόλεις ἐλενθέρωσας καὶ τῶν εἰσφορῶν κουφίσας»· ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ταύτας αἱ νῆσοι ὡς ἐλεύθεραι παρ' αὐτοῦ κηρυχθεῖσαι, βεβαίως θὰ διετήρησαν πρῶτιστα τὸ δικαίωμα τὸ κόπτειν δι' ἑαυτὰς νομίσματα, ὅπερ ὅμως δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ Πτολεμαϊκὰ βασιλικὰ νομίσματα θὰ ἦσαν ἐμπορικῶς τὰ μᾶλλον ἐν αὐταῖς εὐπρόσδεκτα, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ὁ Πτολεμαῖος θὰ ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ αὐτὰ τοιαῦτα. Πόσον δὲ δημοτικοὶ καὶ πασίγνωστοι ἦσαν οἱ τύποι τῶν νομισμάτων Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος εἰς τὰς Κυκλάδας μαρτυρεῖ, πλὴν τῆς συχνῆς αὐτῶν ἐν αὐταῖς ἀνάκαλύψεως, τὸ περιεργότατον γεγονός ὅτι Ἀρτεμίδωρος τις Ἀπολλωνίου Περγαῖος, πιστὸς γηραιὸς ὑπηρέτης καὶ λάτρης τῶν τριῶν πρώτων θεῶν Πτολεμαίων, πιθανῶς δὲ φρούραρχος αὐτῶν ἐν Θήρῳ, θέλων νὰ ἀναθέσῃ ἐν ἀναγλύφῳ τὴν

1. Διοδώρου 20,19,4-5. Πβλ. 27,1. 2. Beloch ἔ. ἀ.

3. Ath. Mitt. XXV (1900), 100.—E. Bevan, The House of Seleucus, London 1902, p. 119.—C. Regling, Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. 1903, p. 173 κέ.

4. Wilcken, ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encycl. ἐν λ. Arsinoë σελ. 1282.

1. Beloch ἔ. ἀ. σελ. 244.

2. Ἀθῆν. 13, 593α.—Trog. Prol. 26.

3. Dittenberger², 200.—Michel, 373—Beloch ἔ. ἀ. σελ. 250.

ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐν Θήρῃ ὡς « ἀθανάτου θεοῦ », ἀφομοιοῖ τὰ ἑαυτοῦ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ λατρευομένου ὡς θεοῦ Πτολεμαίου τοῦ Α', ἀπὸ τῶν νομισμάτων ἀντιγράφων αὐτά. (Πβλ. τὴν ἐν σελ. μθ' εἰκόνα τοῦ ἀναγλύφου, ἣν ὀφείλω τῷ φίλῳ Hiller von Gärtringen, πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐπὶ τῶν πινάκων XXVII,2 καὶ XXXI,4 νομίσματος), δίδων μάλιστα εἰς τὸ ἀνάγλυφον, κατὰ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ τὸ περιφερὲς σχῆμα τοῦ νομίσματος. Τὸ αὐτὸ πράττει καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀετὸν τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν αὐτῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τοῦ Σωτήρος¹.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὴν μελέτην ἡμῶν περὶ τῶν νομισμάτων τῶν τάξεων Α καὶ Β, συμπεραίνομεν ἐκ τῶν ἐκτεθέντων, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔκοψε διὰ μὲν τὴν ἀσφαλῶς ἀνήκουσαν αὐτῷ Αἴγυπτον τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Β, ἐπιβαλὼν ἀμέσως, ὡς εἶχε δικαίωμα, τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ Αἰγυπτίοις τοὺς ὅλως νέους βασιλικοὺς τύπους καὶ τὸ νέον νομισματικὸν σύστημα αὐτοῦ. Συγχρόνως δὲ διὰ τὰς χρείας τοῦ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, μάλιστα τοῦ τῆς Μεσογείου, δὲν ἐζήτησεν ὁμοίως νὰ ἐπιβάλῃ ἀμέσως τὸ νέον τοῦτο νόμισμα, καὶ ἂν ἔτι αἰ μεθ' ὧν συνηλλάσσετο χῶραι ἐτέλουν, ὡς ἡ Κυρηναϊκὴ, ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, ἀλλὰ πάνυ εὐφυῶς σκεφθεὶς, ἔκοψε τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Α, δι' ὧν ἐτροποποίησε μόνον τὸ τότε ἐν χρήσει σατραπικὸν αὐτοῦ νόμισμα, πρὸς ὃ εἶχον ἤδη οἰκείως τὸ ἐμπόριον, διατηρήσας τοὺς τύπους καὶ ἐπιγραφὰς τοῦ Ἀλεξανδρείου αὐτοῦ τετραδράχμου, οὗ μόνην τὴν

1. Hiller von Gärtringen: Arch. Anzeiger 1899,4 σελ. 188-192: Die meisten Beschauer des Originals wurden unmittelbar an die Ähnlichkeit der Münzen erinnert, und zwar der Ptolemäermünzen.... Schon die kreisrund um den Porträtkopf herumgeführte Schrift ist der Münztechnik entlehnt; sie gemahnt uns zunächst an die römischen Kaisermünzen, findet sich aber im wesentlichen schon auf dem Revers einer späteren Münze des Ptolemaios [Πβλ. Πίν. XXXVI,20-23]. An Soter erinnert auch etwas das bartlose fleischige Gesicht, die vortretende Stirn und das vorstehende Kinn. Dagegen gehört der Kranz dem Artemidoros allein; es ist der von Volke ihm verliehene, auf den er so stolz war. In der Ptolemäermünzen war auch für den Adler des Zeus das Vorbild gegeben [ιδὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀναγλύφου ἐν σελ. μθ']. Man glaubt auch in der Reproduction noch zu erkennen, dass der Adler des Reliefs wie auf den Münzen den Blitz in den Fängen hält. Vor allem entspricht die Darstellung der Brust im halben Profil, wodurch auch der hintere Flügel zum Teil sichtbar wird, während der Kopf im vollen Profil bleibt, ganz der Haltung jener Münzadler.

ὄλκην μετέβαλεν ἀπὸ ἀπτικῆς εἰς φοινικικὴν, ἵνα οὕτως ἀφομοιώσῃ αὐτὸ κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως πρὸς τὸ νέον αὐτοῦ νομισματικὸν σύστημα. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ, τῆς κατὰ μικρὸν ἀφομοιώσεως τοῦ νομίσματος, διετήρησε μὲν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ τὸν χρυσοῦν στατήρα, ἀλλὰ μετέβαλε τὴν ὄλκην αὐτοῦ ἐπίσης ἀπὸ ἀπτικῆς εἰς φοινικικὴν, ἀντικαταστήσας συγχρόνως καὶ τοὺς Μακεδονικοὺς τύπους διὰ Πτολεμαϊκῶν, τιμώντων τόσον αὐτὸν ὅσον καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ἦτοι θέσας ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἰδίαν μορφήν, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ ἄρματος ἐλεφάντων. Τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὡς πρὸς τὰ χαλκᾶ κέρματα τῆς αὐτῆς τάξεως, ἐφ' ὧν βλέπομεν ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν Πτολεμαϊκὸν ἀετόν.

Ὅτε δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἕτεραι χῶραι καὶ πόλεις, οἵαι ἡ Κύπρος καὶ ἡ Ἐφεσος, ὑπήχθησαν τῷ κράτει αὐτοῦ, ἐχρησιμοποίησε καὶ διὰ ταύτας τὸ σύστημα τῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς τάξεως Α, προσθέσας ἐνίοτε παρὰ τὰ μονογραφήματα τῶν ἀρχόντων, ἣ καὶ μεμονωμένον, σύμβολον νομισματικὸν ἰδιάζον αὐταῖς.

Ὅτι δὲ τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Α τοιοῦτον εἶχον ἐξωτερικὸν σκοπὸν, καὶ ὅτι ἐκόπτοντο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐν Αἰγύπτῳ, ἵνα πρὸς τὰς χῶρας ταύτας ἀποσταλῶσιν, ὑποδεικνύεται ὑπὸ τε τῆς σχεδὸν πάντοτε Ἀλεξανδρινῆς αὐτῶν τεχνοτροπίας καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοῦ σφραγιδογλύφου Δ, ὅπερ τὰ πλεῖστα αὐτῶν φέρουσι, πρὸς δὲ ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ταῦτα συνήθως δὲν ἀνακαλύπτονται μεμονωμένα ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' εἰς μεγάλα, ἐνίοτε παμμέγιστα, εὐρήματα¹, ἐνῶ τούναντίον μεμονωμένα ἀνακαλύπτονται συχνὰ εἰς τὰς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου χῶρας, μεθ' ὧν πολιτικῶς καὶ ἐμπορικῶς συνεδέετο ὁ Πτολεμαῖος.

1. Babelon, Traité des monnaies, I p. 23. — Dutilh, Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ. 1898 σελ. 153 κέξ.

2. Ἄξιον ἰδιαίτερας σημειώσεως εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν χρυσοῦν στατήρων τῆς τάξεως Α ἀνεκαλύφθησαν ἐν Καλαβρίᾳ τῆς Ἰταλίας. (Ἰδὲ F. v. Duhn, Münzfund in Calabrien: Zeit. f. Num. VI p. 313 καὶ VII, Πίν. IV). Τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῆς ἐμπορικῆς γειτονίας τῆς Κυρήνης καὶ Καλαβρίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν σχέσεων τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Κυρήνης Μάγα πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα τῶν Συρακουσῶν νυμφευθέντα τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Θεοξένην, ἐνῶ τὴν ἄλλην ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀντιγόνην ἔλαβεν ὡς σύζυγον παρὰ τοῦ Πτολεμαίου ὁ Πύρρος, ὁ τότε καὶ «χρήματα» (ἴδε σελ. ρη') λαβὼν παρὰ τοῦ Πτολεμαίου, κατόπιν δ' εἰσβαλὼν εἰς τὴν Καλαβρίαν, ἐνθ' ἀνεκαλύφθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Πτολεμαϊκὸν χρυσοῖον.

Οὐχ ἦττον βέβαιον φαίνεται μοι, ὅτι τινὰ τούτων, μάλιστα τῶν στερουμένων τὸ ἀρκτικὸν γράμμα τοῦ σφραγιδογλύφου Δ, ἐκόπησαν ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου. Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν εἶναι ἀληθῶς διάφορος καὶ κατωτέρα τῆς Ἀλεξανδρινῆς. Ἴδὲ π. χ. τὰ φέροντα σύμβολα παρὰ τὰ μονογραφήματα τετράδραγμα τοῦ πίνακος V, ἀρ. 18-24. Ἐνίων μάλιστα τῶν στατήρων ἢ Κυρηναϊκῆ προέλευσις μαρτυρεῖται οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῆς τεχνοτροπίας (Πβλ. π. χ. τὴν τῶν στατήρων τοῦ πίν. IV, 1-4 καὶ V, 1-2 πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἐν Κυρήνῃ κοπεισῶν δραχμῶν τοῦ Πτολεμαίου, πίν. III, 15-25), ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ συμβόλου σιλφίου καὶ τῶν μονογραφημάτων, οἷα π. χ. τὰ ΙΡΡ, ΚΕ κλπ., ἅτινα εὐρίσκομεν ἐπὶ ἐτέρων νομισμάτων ἀσφαλῶς κοπέντων ἐν Κυρήνῃ εἴτε ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (ἴδε καταλ. σελ. 13 ἀρ. 70-71) εἴτε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Κυρηναίων κατὰ παραχώρησιν βεβαίως τοῦ Πτολεμαίου¹.

ΤΑΞΙΣ Γ'.

Εἶδομεν ἤδη ὅτι ὁ Πτολεμαῖος διὰ τινος τῶν ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου κτήσεων αὐτοῦ ἔκοψε μόνον τετράδραγμα τῆς τάξεως Α, οἷα τὰ φέροντα ὡς σύμβολον τὸ κρᾶνος Κυπριακά, καὶ τὰ φέροντα μέλισσαν Ἐφέσια. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἀφῆκεν αὐταῖς, ὡς καὶ δις πρότερον τῇ Κυρήνῃ (ἴδὲ σελ. ξ', ξα'), τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ χρῶνται διὰ τὰς ἄλλας νομισματικὰς μικροτέρας ἢ μεγαλειτέρας διαιρέσεις, ἕτερα κέρματα ἴδια, ἢ ἐμπορικῶς μᾶλλον ἀρεστὰ αὐταῖς. Εἶδομεν δὲ ἤδη ὅτι ὑπάρχουσιν ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοιαῦτα τῆς Ἐφέσου μετὰ τύπων τῆς Ἀρσινόης (σελ. ις').

Κατὰ μείζονα ἐπομένως λόγον δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τοιοῦτόν τι καὶ διὰ τὴν Κυρηναϊκὴν, ἣτις ἐτέθη οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔμμεσον διοίκησιν τοῦ Λαγείδου, ἐγκαταστήσαντος τὸν υἱὸν τῆς συζύγου αὐτοῦ Βερενίκης Μάγαν ὡς ἀντιπρόσωπον στρατηγόν, ἐπίτροπον, καὶ κατόπιν ἀντιβασιλέα (ἴδὲ σελ. ξδ'), ὅστις ἐπομένως, ὡς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου Μενέλαος, ὁ τῆς Κύπρου βασιλεύς (σελ. οδ'),

δυνατὸν νὰ ἔτυχεν ἰδιαιτέρων τινῶν νομισματικῶν προνομίων. Πράγματι δὲ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην κυροῦσι τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Γ (ἀριθ. καταλ. 304-337. Πίν. III, 13-45). Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. ξβ') παρεδέχθημεν ὡς ἔτος τῆς κατακτίσεως τῆς Κυρήνης ὑπὸ τοῦ Μάγα τὸ 308 ἢ 307 π. Χ., ἐπόμενοι τοῖς Thrige¹, Δροῦσεν², Mahaffy³ καὶ ἄλλοις νεωτέροις ἱστορικοῖς, φρονοῦσιν ὅτι εἰς τὸ ἔτος τοῦτο προσήκει τὸ ἀναφέρον τὴν κατάκτησιν ταύτην χωρίον τοῦ πολλάκις συγγέοντος τὰ ἱστορικὰ γεγονότα Πausανίου.

Ἐκ τοῦ κειμένου ὅμως τούτου, λαμβανομένου ὡς ὀρθῶς ἔχοντος, ἐξάγεται ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλης ἐπαναστάσεως ἢ τῆς τοῦ Ὀφέλλα, τῆς ἐν ἔτει 308 καταβληθείσης. Λέγει δηλαδὴ ὁ περιγητῆς πρῶτον μὲν (I, 6, 5) ὅτι ὁ Ἀντίγονος, ὅτε ἐν ἔτει 302 π. Χ. παρεσκευάζετο πρὸς πόλεμον, « ἐς Λιβύην ἐπύθεται στρατεύειν Πτολεμαῖον ἀφεστηκότων Κυρηναίων ». Κατωτέρω δὲ (I, 6, 8) ἀναφέρει ὅτι « ἀποθανόντος τοῦ Ἀντιγόου [301 π. Χ.] Πτολεμαῖος Σύρου τε καὶ Κύπρον εἴλε [295 π. Χ.], κατήγαγε δὲ καὶ Πύρρον ἐς τὴν Θεσπρωτίδα Ἡπειρον [296 π. Χ.]. Κυρήνης δὲ ἀποστάσης, Μάγας Βερενίκης υἱὸς Πτολεμαίῳ τότε συνοικούσης ἔτει πέμπτῳ μετὰ τὴν ἀπόστασιν εἴλε τὴν Κυρήνην [302 μείον 5=298 π. Χ.] ». Ἄν μὴ ὁ Πausανίας συγγένη ἐνταῦθα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος εὐθύς μετὰ τὸν ἐν ἔτει 308/7 θάνατον τοῦ Ὀφέλλα κατέλαβεν αὐτὸς οὗτος τὴν Κυρήνην, ὡς καὶ ὁ Σουΐδας (ἐν λ. Δημήτριος) μαρτυρεῖ, λέγων ὅτι ὁ Πτολεμαῖος « Λιβύης πάσης ἐκράτησεν, Ὀφέλλα τοῦ Κυρηναίου δυνάστου ὑπὸ Ἀγαθοκλέους κατὰ Σικελίαν ἀναιρεθέντος δόλφ »· δεύτερον δὲ ὅτι κατόπιν ἀπέστη καὶ πάλιν ἢ Κυρήνη εἴτε, ὡς ὑποθέτει ὁ Beloch ἔ. ἀ., καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀντίγονος μετὰ τὴν νίκην τῆς Σαλαμίνας ἐπέπεσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου (306 π. Χ.), εἴτε, ὡς λέγει αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ Πausανίου, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἐν ἔτει 302 παρεσκευάζετο καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ, ὁπότε βεβαίως θὰ παρῴτρυνεν εἰς ἐπανά-

1. Ἴδὲ τὸ χρυσοῦν νόμισμα ΚΥΡΑΝΑΙΟΝ παρὰ Babelon : Rev. Num. 1885. p. 399, 7 pl. XV, 7 καὶ τὸ δίδραχμον τῶν αὐτῶν παρὰ Müller, Num. de l'anc. Afrique I p. 47 ἀρ. 175.

1. Res Cyren. σελ. 217.

2. Ἱστορία τῶν Διαδόχων, σελ. 445 σημ. 1.

3. Mahaffy ἔ. ἀ. σελ.

στασιν τοὺς Κυρηναίους. Κατὰ ταῦτα ἢ ὑπὸ τοῦ Μάγα μετὰ πενταετίαν ἀπὸ τῆς ἀποστασίας ὑποταγῆ τῆς Κυρήνης θὰ ἐγένετο ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἐν ἔτει 301, μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ ἐν ἔτει 298, ὅτε ὁ Πτολεμαῖος ἀπηλλάγη τοῦ ἐκ τοῦ Δημητρίου μεγάλου περισπασμοῦ.

Τὰ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ κοπέντα νομίσματα τῆς τάξεως Γ φαίνονται δικαιουῖν τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου ὡς κατὰ λέξιν ἔχει, οὐχὶ δ' ὡς ἀντιλαμβάνονται αὐτοῦ οἱ ρηθέντες νεώτεροι ἱστορικοί.

Ἀληθῶς ἐν ἀρχῇ τῆς τάξεως ταύτης εὐρίσκονται χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ βασιλικά νομίσματα τοῦ Πτολεμαίου (ἀρ. 304-313 Πίν. 13-23), οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν Μάγαν. Εἶναι δὲ ταῦτα προϊόντα τῶν ἐγχωρίων νομισματοκοπειῶν τῆς Κυρήνης, — ὡς μαρτυρεῖ ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν Κυρηναϊκὰ σύμβολα τοῦ σίλφιου, καρκίνου, ἀκροστολίου καὶ λαμπάδος, — ἀντιπροσωπεύοντα νομισματικὰς ὑποδιαίρεσεις ἐλλειπούσας ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς χρῆσιν τῆς Κυρηναϊκῆς κοπέσεως τάξεως Α', ἧς εἶναι σύγχρονα, ὡς μαρτυροῦσι πλὴν τῶν τύπων καὶ τῆς τεχνοτροπίας τὰ σύμβολα σίλφιου καὶ ἀκροστόλιου, ἅτινα, ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν μονογραφήματα, ἀνευρίσκομεν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Α.

Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπέτρεψε νὰ κόπωνται ἐν αὐτῇ τῇ Κυρηναϊκῇ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων τὰ μικροῦ μεγέθους, συμπληρωτικὰ νομίσματα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλικῆς νομισματοκοπίας αὐτοῦ. Ἰχνος ἀναμίξεως τοῦ Μάγα ἐν αὐτοῖς οὐδὲν διακρίνομεν, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι οὗτος δὲν ἀνεμίχθη εἰς τὰ τότε ἱστορικά γεγονότα. Ὅμως τὸ ἀντίθετον συμβαίνει ἔτη τινὰ κατόπιν, ὅτε δηλαδὴ διακοπέσεως, ἔνεκα τῆς ἐν ἔτει 302 νέας ἐπαναστάσεως, τῆς βασιλικῆς σειρᾶς ταύτης, ἐπανεκτίσαστο τὴν χώραν, μετὰ πέντε ἔτη ἀπὸ τῆς ἀποστασίας, ἦτοι τῷ 298 π. Χ., ὁ Μάγας, ὁ ἔνεκα τούτου «παρὰ Βερενίκης τῆς μητρὸς ἀξιωθὲς ἐπιτροπεύειν Κυρήνην»¹ καὶ εἰς βασιλέα αὐτῆς ὑπήκοον τῷ Πτολεμαίῳ ὑπὸ τούτου σὺν τῷ χρόνῳ προαχθεῖς. Σειρὰ ὀλόκληρος ἐγχωρίων νομισμάτων (ἀρ. 314-337, Πίν. III,

22-45) φέρει σταθερῶς ἐν τῷ πεδίῳ ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν κερμάτων τὸ μονογράφημα Μ, ἢ Μ, ἢ $\frac{M}{AZ}$ ἢ $\frac{M}{SA}$, δηλαδὴ Μάγας. Καὶ ναὶ μὲν ὡς ὑπήκοος βασιλεὺς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα, οὐδὲ τολμᾷ νὰ θέσῃ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα, οὐχ ἦττον ὁμως καινοτομεῖ σπουδαίως ἐν τούτῳ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρυσῶν στατήρων τῆς σειρᾶς καὶ τῶν ἀργυρῶν διδράχμων καὶ τινῶν χαλκῶν (Πίναξ III,40-45) θέτει ἀντὶ τῆς εἰκόνας καὶ ἐπιγραφῆς τοῦ Πτολεμαίου τὴν εἰκόνα, ποτὲ μὲν ὡς νεαρᾶς, ποτὲ δὲ γηραιᾶς, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΙΞΗΣ ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, παρ' ἧς, κατὰ τὴν ἀνωτέρω παρατεθεισάν φράσιν τοῦ Πausανίου, ἠξιώθη ἐπιτροπεύειν Κυρήνην. Τοῦ θετοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ ἐπικυριάρχου βασιλέως Πτολεμαίου τὴν εἰκόνα καὶ τὰ ἐμβλήματα ἀετόν, κεραυνὸν καὶ πρῶραν θέτει ἐπὶ τῶν ἡσσονος ἀξίας νομισμάτων τῆς σειρᾶς ἦτοι ἐπὶ διδράχμων ἀργύρου οὐχὶ καθαροῦ, καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων χαλκῶν (Πίναξ III,22-39). Ἐξ ἄλλου οἱ ἐπὶ τῶν μικροτέρων κερμάτων τύποι τοῦ Πηγάσου καὶ τοῦ ἵππου φαίνονται σχετιζόμενοι μᾶλλον πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ Κυρηναίους, ἐνῶ τὸ ρόπαλον καὶ τὸ πηδάλιον τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων τοῦ τύπου τῆς μητρὸς τοῦ Μάγα Βερενίκης σχετίζονται ἴσως πρὸς τοὺς ἐκ μητρὸς ἢ πατρὸς ἡρωας προγόνους τοῦ Μάγα. Ὅπως δὲ ποτε περίεργον εἶναι ὅτι καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν Κῶ, ἢ εἰκῶν τῆς Βερενίκης τίθεται ἐπὶ νομισματος, οὗ ὁ ἕτερος τύπος ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ τὰ σύμβολα αὐτοῦ, ρόπαλον καὶ καρκίνον.

Ἐν τῷ πεδίῳ τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς ταύτης ἀπαντῶσι, πλὴν τοῦ μονογραφήματος τοῦ Μάγα, τὰ συνήθη μονογραφήματα τῶν ἐτησίων νομισματικῶν ἀρχόντων, πρὸς δὲ ὡς σύμβολα τρίαίνα καὶ κέρας (Πίναξ III,40 καὶ 45) ὅμοιον πρὸς τὸ σύμβολον τετραδράχμων τινῶν τῆς τάξεως Α (Πίναξ V,18), κοπέντων πιθανῶς διὰ τὴν Κυρήνην ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ἐπιτρέψας εἰς τὸν Μάγαν νὰ κόπῃ νομίσματα ἐν Κυρήνῃ φέροντα τὸ μονογράφημα αὐτοῦ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ διατηρήσῃ καὶ δι' ἑαυτὸν νὰ κόπῃ ἐπίσης διὰ τὴν Κυρήνην νομίσματα τῆς τάξεως Α. Διὰ τοῦτο δὲ ἴσως ὁ Μάγας περιορί-

1. Πausan. 1,7,1.

σθη νὰ κόπτη κέρματα ἀξιῶν μὴ συμπεριλαμβανομένων ἐν τῇ τάξει ταύτῃ τοῦ Πτολεμαίου¹.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Β', ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ

(285 — 246 π. X.)

Ἡ νομισματοκοπία Πτολεμαίου Β', τοῦ λεγομένου Φιλαδέλφου, ὄχι μόνον εἶναι ἡ πλουσιωτάτη τῶν κοπειῶν ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων, ἀλλὰ βεβαίως καὶ πασῶν τῶν βασιλικῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἡ ἀφθονία καὶ τὸ μέγεθος τῶν χρυσῶν, ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν αὐτῆς νομισμάτων εἶναι τηλικαύτη, ὥστε καὶ ἂν δὲν εἴχομεν τὰς περιωθεισὰς λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ καταπληκτικοῦ πλούτου, ὃν ἐσώρευσε ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἡδυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσωμεν αὐτὸν ἐκ μόνων αὐτῶν τῶν νομισμάτων. Οὕτω νῦν, ἀντὶ τῶν τριῶν τάξεων τῆς νομισματοκοπίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σωτῆρος, διακρίνομεν δώδεκα ὅλας τάξεις ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ τοῦ Φιλαδέλφου, χάρις δὲ εἰς τὸ σύστημα τῆς χρονολογήσεως τῶν νομισμάτων, ὅπερ πρῶτος ὁ βασιλεὺς οὗτος εἰσήγαγεν, ὡς ἐσχάτως ἐδείξαμεν², δυνάμεθα νῦν νὰ εἰσαγάγωμεν μεγάλην τάξιν ἐν τοῖς νομίσμασιν αὐτοῦ, ἅτινα δύ-

νανται οὕτω πολὺ φῶς νὰ χύσωσιν ἐπὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἀτελέστατα γνωστῆς ἱστορίας τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Τὴν ἱστορίαν ταύτην θέλομεν ἐκθέσει ἐνταῦθα ἐφ' ὅσον σχετίζεται πρὸς τὰ νομίσματα, ἐξετάζοντες μίαν πρὸς μίαν τὰς τάξεις τῶν νομισμάτων, ἅς ἐν τῷ καταλόγῳ (ἀριθ. 338-933) ἀποδίδομεν τῷ Φιλαδέλφῳ.

ΤΑΞΙΣ Α'.

(Ἀριθ. 338-387 Πίνακ. IX, 18-24 καὶ XI, 1-31)

Πτολεμαῖος ὁ Σωτῆρ θέλων περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου αὐτοῦ νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ διαφιλονικουμένης διαδοχῆς τοῦ θρόνου, παρητήθη ὑπὲρ τοῦ ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου Βερενίκης υἱοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἀποκλείσας «*contra jus gentium*»¹ καὶ παρὰ τὰς ἐκ προσωπικοῦ συμφέροντος ἐμπνεομένας συμβουλὰς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως² τὸν ἐκ τῆς πρώτης συζύγου Εὐρυδίκης υἱὸν Πτολεμαῖον τὸν ἐπιλεγόμενον Κεραυνόν. Ἐπραξε δὲ τοῦτο εἴτε χαριζόμενος τῇ προσφιλεῖ Βερενίκῃ, εἴτε μᾶλλον διότι ἐκ χαρακτῆρος ἀπεδοκίμαζε καὶ διὰ τὸ μέλλον τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐφοβεῖτο «*τὸ ἄγαν τολμηρόν*»³, «*τὴν σκαιότητα καὶ ἀπόνοιαν*»⁴, καὶ τὸ πρὸς τὸ «*τολμῆσαι πρόχειρον*»⁵ τοῦ ἔνεκα τούτων Κεραυνοῦ κληθέντος πρωτοτόκου υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς τότε ὑπὸ δυσμένειαν τελούσης Εὐρυδίκης. Πόσον δ' εἶχε δίκαιον οὕτω σκεπτόμενος ὁ συνετὸς Σωτῆρ, κατέδειξε ἡ κατόπιν κακοῦργος, ἐμπαθῆς καὶ ἀσύνητος διαγωγὴ τοῦ πλείστας δολοφονίας διαπράξαντος Κεραυνοῦ, τοῦ μετ' ἀνοικτῶν ὀφθαλμῶν ἀγαγόντος ἐντὸς διετίας εἰς πλήρη στρατιωτικὸν ὄλεθρον ἑαυτὸν καὶ τὸ ἐν Μακεδονίᾳ κράτος αὐτοῦ.

Ὁ ὁμοίως τῷ βασιλεῖ φρονῶν λαὸς ἐχαιρέτισε μετὰ ζωηρᾶς χαρᾶς τὴν περὶ τὸν Νοέμβριον τοῦ 285 π. X. παραλαβὴν τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον ὁ Σωτῆρ ἔταξεν ἑαυτὸν σύμβουλον καὶ φρουρὸν τοῦ νεαροῦ, μόλις 24 ἐτῶν τότε βασιλέως, καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρις οὗ ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη

1. Ἐξαιρέσειν βεβαίως ἀποτελεῖ ὁ χρυσοῦς μετὰ τύπων Βερενίκης στατήρ, ὅστις μάλιστα ἡδύνατο νὰ λογισθῇ καὶ πῶς ἀσβῆς πρὸς τὸν κυρίαρχον Πτολεμαῖον, οὗ ἡ εἰκὼν ἐτέθη ἐπὶ τῶν δευτερευόντων νομισμάτων. Ὁφείλω ὁμως νὰ παρατηρήσω ὅτι οὐχὶ σμικρὰς ἀμφιβολίας ἔχω περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ στατήρος τούτου. Τῶν δύο μόνων γνωστῶν αὐτοῦ ἀντιτύπων, τὸ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Πειρουπόλεως γνωρίζω μόνον ἐξ ἐκμαγεῖου, οὗ τὸ ὅλως ἐπίπεδον πεδίον τῆς ὀπισθίας ὄψεως φαίνεται μοι ὑποπιπν. Τοῦ ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἐτέρου τὸ πρωτότυπον εἶδον ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἀπὸ εἰκοσαστίας κυκλοφορεῖ μὴ δυναθέντος τοῦ ἐμπόρου νὰ ἐκποιήσῃ αὐτὸ μέχρι τοῦδε ἴσως ἔνεκα ὑποψιῶν περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ. Ἐχω δὲ τὴν ὑποψίαν ὅτι σοφὸς τις κιβδηλοποιὸς ἔπλασε τοὺς στατήρας τούτους ἀντιγράψας τὴν μὲν κεφαλὴν ἀπὸ τῶν ὁμοιοτύπων ἀργυρῶν διδράχμων (Πίν. III ἀρ. 45), τὸν δὲ τύπον τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀπὸ τῶν ὁμοίων χαλκῶν (Πίν. III, 42), προσθέσας ἐν τῷ πεδίῳ τὰ σύμβολα τῆς τριαιῆς καὶ κέρατος, ἅτινα εὔρην ἐπὶ τῶν ὁμοιοτύπων γνησιῶν ἀργυρῶν (Πίν. III, 43-45). Πβλ τὸ αὐτὸ σύστημα κιβδηλίας, τῆς αὐτῆς χειρὸς ἐν Ἀθήναις, ὅπερ ἐφηρμόσθη πρὸς δημιουργίαν τοῦ γνωστοῦ νῦν ὡς κιβδήλου χρυσοῦ στατήρος τῆς Κνωσοῦ (Svoronos, Num. de l'île de Crète Pl. XXXI, 24), ὅστις ἐπλάσθη ἀντιγραφείσης τῆς μὲν κεφαλῆς ἀπὸ γνησιῶν νομισμάτων τῆς Γόρτυνος (Svoronos ἔ. ἀ. Pl. XV, 22-24, τῆς δὲ ὀπισθίας ὄψεως ἀπὸ ἐτέρου γνησίου νομίσματος τῆς Κνωσοῦ (Svoronos ἔ. ἀ. Pl. VI, 26).

2. Les monnaies de Ptolémée II qui portent dates: Revue Belge de numism. 1901.

1. Justinus XVI, 2.

2. Διογ. Λαερ. Ε', 78.

3. Πausanίου 1, 19, 4.

4. Μέμωνων παρὰ Φωτίῳ σελ. 225, β, 16.

5. Πausanίου 1, 16, 3.

(283 π. Χ.) ἀφήσας τῷ υἱῷ τὸ πάντων ἐδραιώτατον καὶ κάλλιστα διωργανωμένον βασίλειον¹.

Ὁ ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις παραλαβὸν τὴν βασιλείαν Φιλάδελφος δύσκολον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι θὰ ἔσπευδεν ἀμέσως εἴτε νὰ μεταβάλλῃ τὸ δόκιμον ἤδη καὶ κάλλιστα ὠργανωμένον σύστημα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ νομισματοκοπίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, εἴτε νὰ ἐκβάλλῃ ἐκ τῶν νομισμάτων τὴν εἰκόνα καὶ τὰ σήματα τοῦ γηραιοῦ καὶ σεβαστοῦ πατρὸς χάριν τῶν ἑαυτοῦ. Ἴσως μάλιστα εἰς τὴν ἐξ υἱικῆς εὐλαβείας καὶ λεπτότητος ἐναντίαν, ὡς θέλομεν ἴδῃ, ἀπόφασιν αὐτοῦ ὀφείλεται πρῶτιστα τὸ γεγονός τῆς καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος στερεοτύπου διατηρήσεως τῶν νομισματικῶν τύπων αὐτοῦ, εἰς ὃ θὰ συνετέλεσε πάντως τότε καὶ τὸ ὅτι τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον εἶχεν ἤδη τὰ μάλα οἰκείως πρὸς τοὺς τύπους τοῦ Σωτῆρος, οὓς θὰ ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἀσύμφορον νὰ μεταβάλλῃ τις, ὅσον οἱ πλείστοι τῶν λαῶν, μεθ' ὧν συνηλλάσσετο τότε ἡ Αἴγυπτος, καὶ δὴ οἱ κάτοικοι τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀφρικῆς τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν Ἰνδιῶν, ἦσαν λαοὶ βάρβαροι καὶ ἀμαθεῖς δυσπίστως ἔχοντες πρὸς τὸ νέον νόμισμα καὶ δυσκόλως ἐγκαταλείποντες ἐκεῖνο, πρὸς ὃ ἤδη εἶχον προσοικειωθῆ. Παράδειγμα πρόχειρον ἔτι καὶ νῦν οἱ πρὸς νότον τῆς Αἰγύπτου λαοὶ τῆς Ἀφρικῆς, παρ' οἷς κατὰ προτίμησιν κυκλοφοροῦσι μέχρι τοῦδε τάλληρα Αὐστριακὰ φέροντα τοὺς τύπους τῆς Μαρίας Θηρεσίας!

Πλὴν δὲ τούτου τὰ ἀμέσως ἐπακολουθήσαντα γεγονότα δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ ἀφήσωσι τῷ Φιλαδέλφῳ καιρόν, ἵνα σκεφθῆ περὶ τροποποιήσεως τοῦ καλῶς ἔχοντος Αἰγυπτιακοῦ νομίσματος.

Ὁ παραγκωνισθεὶς Κεραυνὸς καὶ οἱ δύο ἄλλοι ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἔφυγον μένεα πνέοντες κατὰ τοῦ Φιλαδέλφου ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐξ ἧς εἶχεν ἤδη φύγη ἢ ἐξορισθῆ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῶν Εὐρυδίκη, ἢ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Πτολεμαΐδα ὑπανδρεύσασα τότε πρὸς τὸν ἐχθρὸν τοῦ Σωτῆρος Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν (ἴδε σελ. ρη'). Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Φιλάδελφος, εὐθύς ὡς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἔσχε μᾶλλον ἐλευθέρας τὰς χεῖρας, νὰ ἀπαλλαγῇ ὀριστικῶς τῶν δύο νεωτέρων ἀδελφῶν², ἀλλ' ἀπέμενε ὁ φοβερότερος

πάντων Κεραυνός, ὁ κύριος ἀνταπαιτητὴς τοῦ θρόνου, πρὸς ὃν προσετέθη ἤδη καὶ ὁ τῆς Κυρήνης ἄρχων καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐπιθυμήσας Μάγας, ἑτεροθαλῆς ἐκ μητρὸς ἀδελφὸς τοῦ Φιλαδέλφου.

Ὁ Κεραυνὸς συμμάχους κατὰ τοῦ Φιλαδέλφου πανταχοῦ ζητῶν κατέφυγε τὸ πρῶτον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου, ὁπόθεν ἀνακαλυφθέντων τῶν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τελεσθέντων ἐκεῖ κακουρημάτων αὐτοῦ ἔφυγε πρὸς τὸν ἐχθρὸν τῆς Αἰγύπτου Σέλευκον, ὅστις ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν ὁρμώμενος ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλικῶς ὑποσχεθεὶς νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου, εὐθύς ὡς ὁ πατὴρ Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ ἤθελεν ἀποθάνῃ¹. Πράγματι δὲ ὡς μνηστῆρα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ θρόνου παρέλαβεν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ κατὰ τοῦ φιλιῶς πρὸς τὸν Φιλάδελφον διακειμένου Λυσιμάχου ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ασίας, μεγάλοι δὲ πάντως θὰ ἦσαν οἱ φόβοι καὶ αἱ φροντίδες τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτε πεσόντος τοῦ Λυσιμάχου ἐν τῇ κρισίμῳ μάχῃ τοῦ Κόρου πεδίου ἀπέμεινε ἐν ἔτει 281 π. Χ. ὁ Σέλευκος πανίσχυρος, δυνάμενος νὰ προσβάλλῃ μετὰ φοβερῶν δυνάμεων τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐτῇ βασιλέα τὸν Κεραυνόν.

Εὐτυχῶς διὰ τὸν Φιλάδελφον ὁ γηραιὸς Σέλευκος κατελήφθη τότε ὑπὸ σφοδροῦ πόθου νὰ ἐπανίδῃ τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ πατρίδα Μακεδονίαν, ἐξ ἧς πρὸ 50 ὄλων ἐτῶν εἶχεν ἀναχωρήσῃ, καὶ νὰ ζήσῃ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη ὡς βασιλεὺς αὐτῆς καὶ εἰρηνικὸς διαιτητὴς τῶν Ἐπιγόνων, αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἐπιζῶν τῶν ἐνδόξων ὀπαδῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Παραδοὺς λοιπὸν εἰς τὸν υἱὸν του Ἀντίοχον πᾶσαν τὴν ἀπὸ Ἑλλησπόντου μέχρι Ἰνδοῦ Ἀσίαν, διέβη περὶ τὰ τέλη τοῦ 281 εἰς Εὐρώπην, ἔνθα ὁμως ὁ ἀρχομανὴς συνοδὸς αὐτοῦ Κεραυνός, ὁ μένεα κατ' αὐτοῦ πνέων ὡς ἀθετήσαντος τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου, ἐπιπεσὼν αἴφνης ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐδολοφόνησεν αὐτόν, κατορθώσας ἀμέσως, μετ' ἀπιστεύτου θρασύτητος καὶ τόλμης, νὰ κηρυχθῆ βασιλεὺς τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ καταπλαγέντος στρατεύματος, εὐθύς δὲ κατόπιν νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας².

1. Δρούσεν II σελ. 690.

2. Πανσαν. 1,7,1 καὶ 10,4.

1. Μέμνωνος 8,1. — Ἀππιανοῦ Συρ. 62.

2. Δρούσεν ἔ. ἀ. σελ. 703 κ. ἐξ.

4. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Α ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Β' ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ

α) Κατὰ κέρματα.

β) Κατὰ μονογραφήματα.

	Ϟ 5δρ.	Ϟ 4δρ.	Ϟ 1δρ.	Α 28, A	Α 22, B	Α 16, Γ	Α 11, Δ
1ov	Α ΔΙ Ϟ ΚΕ Χ	+	+	+			+
2ov	Α Α Α Α Α Α ΔΙ Χ ΕΥ Α ΕΥ Ϟ ΕΥ ΚΛ ΕΥ ΚΕ ΕΥ Μ ΕΥ Μ ΕΥ Ϟ ΕΥ Χ ΕΥ Χ ΠΤ Α Ϟ Α ΣΤ ΚΙ ΣΤ Ϟ ΣΤ Χ Φ Α Χ ΔΙ		+				+
3ov	ΕΥ ΚΕ Α ΕΥ ΚΛ Α ΕΥ ΚΙ Χ ΣΤ ΚΙ »	+	+				+
4ov	Α » ΔΙ * ΔΙ	+			+	+	+
5ov	ΔΙ * Μ				;	;	+
6ov	Ανευ μονογραφ.						+

Ετήσιοι ἀρχόντες	1ov	2ov	3ov	4ov	5ov
Α	+	Α Α Ρ »		Α Α	
ΔΙ	+	ΔΙ Χ Χ ΔΙ		» ΔΙ ΔΙ	ΔΙ * Μ
Χ	+	ΔΙ Α ΕΥ Α	ΕΥ ΚΙ Α ΣΤ ΚΙ Α		
Ϟ ΚΕ	+				
Α		Α Α ΕΥ Α Ϟ Α Φ Α	ΕΥ ΚΕ Α ΕΥ ΚΛ Α		
Χ		ΕΥ Χ ΣΤ »			
Ϟ		ΕΥ Ϟ			
Α		ΕΥ Α			
ΚΛ	+	ΕΥ ΚΛ ΕΥ ΚΕ	ΕΥ ΚΕ Α ΕΥ ΚΛ Α		
Α		ΠΤ Α			
ΚΙ		ΣΤ ΚΙ	ΕΥ ΚΙ Χ ΣΤ ΚΙ Χ		
Ϟ		ΣΤ Ϟ			
Μ					ΔΙ * Μ
Μ		ΕΥ Μ			
Μ		ΕΥ			
15					

Οὕτως ἡ τύχη ἀπῆλλαξε τὸν Φιλάδελφον τῶν ἐκ τοῦ Σελεύκου καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐκ τοῦ Κεραυνοῦ φόβων, διότι ὁ δεύτερος οὗτος, ἵνα μὲν βαδίση κατὰ τῆς Αἰγύπτου διὰ ξηρᾶς, ἔδει νὰ διασχίσῃ τὴν Ἀσίαν, ἔνθα θὰ συνήντα τὸν ἐκδίκησιν πνέοντα ἰσχυρὸν υἷὸν τοῦ Σελεύκου βασιλέα

Ἀντίοχον, τῆς δὲ θαλάσσης κύριος ἦτο ὁ ἰσχυρότατος στόλος τοῦ Φιλαδέλφου, ὅστις νῦν βλέπων ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐκ μέρους τοῦ Κεραυνοῦ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν κατὰ τοῦ κυρίως ἐπιφόβου ἐχθροῦ Ἀντιόχου εἰσβαλὼν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Συρίαν πρὸς κατοχὴν αὐτῆς, καθ' ὃν

χρόνον ὁ Ἀντίοχος ἦτο ἀπασχολημένος πρὸς βορρᾶν μὲν εἰς παρασκευὰς κατὰ τοῦ Κεραννοῦ, πρὸς ἀνατολὰς δὲ εἰς καταστολὴν ἐπαναστάσεως ἐν Σελευκίδι. Ὁ Κεραννὸς μάλιστα, εὐθύς ὡς ἔγινε κύριος τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκόρεσέ πως τὴν ἀρχομανίαν αὐτοῦ, ἔπεμψε πρέσβεις εἰς Αἴγυπτον, δηλῶν ὅτι παραιτεῖται τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου ἀξιώσεων καὶ ζητεῖ τὴν φιλίαν τοῦ Φιλαδέλφου. Πράγματι δὲ ἔτυχε ταύτης ὑποκινήσαντος τοῦ Φιλαδέλφου πόλεμον ἐν Ἑλλάδι κατὰ Ἀντιγόνου τοῦ ἀνταπαιτητοῦ τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας (280 π. X.)¹.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Κεραννὸς ἐστερέωσε διὰ νέων δολοφονιῶν καὶ κακουργημάτων τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ· ἀλλ' εὐθύς ἔτη τινὰ κατόπιν κατεκερματίσθη ὑπὸ τῆς ἐπισκηψάσης θυέλλης τῶν Γαλατῶν, πρὸς οὓς, ὑπὸ τῆς τιμωροῦ Νεμέσεως καὶ τῆς θρασύτητος αὐτοῦ ἀγόμενος ἀντιπαρετάχθη ἀσυνέτως μετ' ἀνεπαρκῶν δυνάμεων τῷ 279 π. X.

Ἡ φοβερὰ αὕτη Γαλατικὴ θύελλα, ἣ εἰς μέγαν τρόμον ἐμβαλοῦσα τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀποκλειστικῶς ἐπασχολήσασα αὐτόν, οὐδεμίαν ἔχοντα πλέον ὄρεξιν πρὸς ἐμφυλίους πολέμους, ἀφῆκεν ἡσυχον καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ μόνον τὸν Φιλάδελφον ἐν τῇ μακρᾷ πρὸς νότον εὐρισκομένῃ Αἰγύπτῳ, τῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῆς στόλου προστατευομένῃ.

Ἐπωφελήθη μάλιστα ὁ Φιλάδελφος ἐκ τῶν τότε μεγάλων περισπασμῶν τῶν ἀντιζήλων αὐτοῦ καὶ ἰδίως τῶν τοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς Γαλάτας πολεμοῦντος ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἀντιόχου, ἵνα ἐτοιμάσῃ ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ ἀποστάτου Μάγα, πρὸς ὃ ἐμίσθωσε 4000 Γαλάτας, οὓς ὁμως ἐπιβουλεύοντας αὐτὸν ἔπνιξεν ἐν τῷ Νείῳ², ἀπαλλαγίς ταχέως καὶ τοῦ ἐκ τοῦ Μάγα κινδύνου δι' ἀποστασίας τῶν Μαρμαρίδων, οὓς αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἐξήγειρεν εἰς τὰ νῶτα τοῦ δυνάστου τῆς Κυρήνης. Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς τὸ ἔτος τοῦ γεγονότος τούτου.

Ὅπως δὴποτε ὁμως εἶναι βέβαιον ἐκ τῆς ἐν γένει ἐξετάσεως τῆς ἄλλως λίαν σκοτεινῆς, ἐλλείπει εἰδήσεων, ἱστορίας τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτι αἱ περιστάσεις

δὲν ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἐπὶ τὰ βελτίω ῥιζικὴν μεταβολὴν τοῦ ἄλλως καλῶς ἔχοντος Αἰγυπτιακοῦ νομίσματος τοῦ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰσαχθέντος συστήματος. Μόλις δὲ περὶ τὰ 273, ὅτε ἐκ τῆς ἀποστολῆς τῆς περιφήμου πρεσβείας τοῦ Φιλαδέλφου εἰς Ρώμην, — ἣτις τότε ἐτίμησεν αὐτὸν ὅσον οὐδένα ποτὲ ξένον ἡγεμόνα¹, — καταφαίνεται ὅτι ἀπηλλάγη τῶν κυριωτέρων φροντίδων τῆς συντηρήσεως τοῦ κράτους καὶ ἤρξατο ἀσχολούμενος εἰς γενικωτέρων βλέψεων πράξεις, δυνάμεθα νὰ εικάσωμεν ὅτι αἱ περιστάσεις θὰ ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ ἀσχοληθῇ καὶ εἰς μείζονα βελτίωσιν τοῦ νομίσματος.

Πράγματι δὲ πρὸς τοιαύτην τινὰ ἀντίληψιν τοῦ πράγματος συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν πρώτων ἐν Αἰγύπτῳ ὑπ' αὐτοῦ κοπέντων νομισμάτων, ἣτοι τῶν τῆς τάξεως Α, ἣτις κατὰ τεχνοπρίαν ἀποτελεῖ τὴν ἄμεσον συνέχειαν τῶν τῆς τάξεως Β νομισμάτων τοῦ Σωτῆρος.

Ἡ τάξις αὕτη Α τοῦ Φιλαδέλφου (ἀρ. 338-387, πίνακ. IX, 18-24 καὶ XI, 1-31) εἶναι σχεδὸν πανομοίᾳ πρὸς τὴν ρηθεῖσαν τάξιν Β τῶν Αἰγυπτιακῶν νομισμάτων τοῦ Σωτῆρος, φέρουσα τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, ἀναφερομένην ὁμως νῦν εἰς τὸν βασιλεύοντα Φιλάδελφον, πρὸς δὲ φέρουσα πάντας τοὺς τύπους τῶν αὐτῶν νομισμάτων τοῦ Σωτῆρος.

Ὅτι δὲ τὰ ἀποτελοῦντα τὴν τάξιν ταύτην νομίσματα ἐκόπησαν ἐπὶ Φιλαδέλφου, δεικνύουσι τρία διάφορα χαρακτηριστικὰ αὐτῆς.

Πρῶτον μὲν ἡ κατὰ μίαν μόνην βαθμίδα καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητος ἐπὶ τὰ χεῖρω διαφορὰ τῆς τεχνοπρίας, διαφορὰ ἦν μόνον οἱ ὀφθαλμοὶ ἐξησκημένων νομισματολόγων δύνανται σαφῶς νὰ ἀντιληφθῶσιν.

Δεύτερον δὲ ἡ κατὰ κανόνα ἔλλειψις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπὶ Σωτῆρος ἐργαζομένου σφραγιδολύφου Δ, ὅπερ ἐμφανίζεται μὲν κατ' ἐξαιρέσιν ἐπὶ τινῶν κερμάτων τῆς τάξεως ταύτης, ἀλλ' ὧν πρὸς κοπὴν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως, ἐφ' ἧς τὸ Δ, φαίνεται ἢ ὅτι ἐγένετο χρῆσις τῶν ἐπὶ Σωτῆρος χαραχθεισῶν σφραγίδων, διόπερ αὗται εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κεκμηκυῖαι, ἢ ὅτι ἀντεγράφησαν ἀπλῶς αἱ τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ σφραγιδολύφων ταχέως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμελῶς

1. Δροῦσεν ἔ. ἀ. σελ. 707.

2. Σχόλια Καλλιμ. Ὑμν. εἰς Δῆλον, στίχ. 175. — Mahaffy, ἔ. ἀ. 125, 1.

1. Δροῦσεν τόμ. Γ', 269 κέξ.

ἐργαζομένων, ὡς δεικνύει ἡ πολλάκις σχεδὸν χειρωνακτικὴ τεχνοτροπία τῶν ἐν λόγῳ κεφαλῶν.

Τρίτον δὲ καὶ τελευταῖον ἡ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τροποποιήσεις τινῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν τάξιν κερμάτων.

Ἀληθῶς τὸ χρυσοῦν πεντάδραχμον, τὸ ἀργυροῦν τετράδραχμον καὶ τὰ χαλκᾶ κέρματα τῶν 28 καὶ 22 χιλιοστῶν διετηρήθησαν ἀπαράλλακτως τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τοῦ Σωτήρος, τὰ χρυσᾶ ὅμως τριώβολα, τὰ ἀργυρᾶ ὀκτάδραχμα, τὰ πρώτου μεγέθους (32 χιλιοστῶν) ὡς καὶ τὰ 14 χιλιοστῶν χαλκᾶ κατηργήθησαν — τοῦλάχιστον οὐδὲν μέχρι τοῦδε τοιοῦτον συνητήσαμεν —, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου εἰσήχθη νῦν ἀργυρᾶ δραχμή, ἐφ´ ἧς ἐτέθησαν οἱ τύποι τοῦ χρυσοῦ τριωβόλου τῆς τάξεως τοῦ Σωτήρος, ἐτροποποιήθησαν δὲ καὶ οἱ τύποι τῶν 16 καὶ 11 χιλιοστῶν χαλκῶν, τεθείσης, ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τῶν πρώτων, τῆς κεφαλῆς τῆς συζύγου τοῦ Φιλαδέλφου Ἀρσινόης τῆς Β´ ἀντὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣτις μετετέθη ἐπὶ τῶν 11 χιλιοστῶν κερμάτων, ἀντικαταστήσασα τὴν τοῦ Σωτήρος (ιδὲ σελίδα 54).

Ἐν τῇ τάξει αὐτῇ τοῦ Φιλαδέλφου ἀπαντῶσι πρὸς τούτοις, ὡς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Σωτήρος, μονογραφήματα νομισματικῶν ἀρχόντων κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα, ἧτοι 1^{ον} ἀνὰ ἓν, ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἐτήσιον ἄρχοντα (ἀρ. 338-347), 2^{ον} ἀνὰ δύο (ἀρ. 348-373), ὧν τὸ μὲν πρῶτον εἶναι σταθερὸν ἐπὶ πλείονα ἔτη, ὑπερκείμενον τοῦ εἰς τὸν ἐτήσιον ἄρχοντα ἀναφερομένου δευτέρου, καὶ 3^{ον} ἀνὰ τρία (ἀρ. 374-379), ὧν τὸ δεύτερον καὶ τρίτον φαίνονται ὅτι ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἐτησίους ἄρχοντας (ιδὲ σύνοψιν 4, α καὶ β).

Πλὴν τούτων ὅμως ὑπάρχουσιν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει καὶ ἕτερα, πάνυ διαφόρου ὅμως τεχνοτροπίας, κέρματα (ἀρ. 380-387) φέροντα ἢ ἐν σύμβολον καὶ ἐν μονογράφημα (4^{ον}), ἢ ἐν σύμβολον καὶ δύο μονογραφήματα (5^{ον}), ἢ, τέλος, ἄνευ συμβόλου τινὸς ἢ μονογραφήματος (6^{ον}). Ἀλλὰ πάντα τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶναι ξενοτρόπου τεχνοτροπίας πάνυ διαφόρου τῆς Ἀλεξανδρινῆς, παρουσιάζουσι δὲ καὶ διαφορὰς τινὰς ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸν τύπον τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν δύο μεγαλυτέρων χαλκῶν κερμάτων, ὡς τοῦ ἀετοῦ ἔχοντος κλειστὰς καὶ οὐχὶ ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας. Φαίνεται ἐπομένως ὅτι ἐκόπησαν

ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ δὴ ἐν πόλεσιν, ἃς δηλοῦσι τὰ ἐπ´ αὐτῶν δύο σύμβολα, στάχυς καὶ ἀστήρ.

Ἐπειδὴ δὲ πάντων τῶν τῆς τάξεως αὐτῆς κερμάτων τὰ κατὰ τεχνοτροπίαν νεώτερα εἶναι τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀρσινόης, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ τάξις αὕτη καθικνεῖται χρονολογικῶς τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους, καθ´ ὃ ἀπεφάσισεν ὁ Φιλάделφος νὰ θέσῃ ἐπὶ τοῦ νομίσματος τὴν κεφαλὴν τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου, ὅπερ, ὡς θέλομεν ἶδει, εἶναι τὸ ἔτος 271 π. X. ἧτοι τὸ 15 ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο λαμπρῶς συμφωνεῖ καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι τῶν φερόντων τὰ αὐτὰ μονογραφήματα χαλκῶν νομισμάτων τοῦ τύπου τῆς Ἀρσινόης, ἐπομένως κοπέντων διαρκούντος τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τινὰ μὲν φέρουσιν ὀπὴν ἐν τῷ κέντρῳ, ἄλλα δὲ οὐχὶ (ἴδε πίν. XI, 22-24), ὅπερ τρανῶς ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, καθ´ ὃ εἰσήχθη ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ τῆς Αἰγύπτου ὁ διὰ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ πετάλου ὀπῆς νέος τρόπος προπαρασκευῆς τῆς κοπῆς αὐτῶν. Λοιπὸν τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι, ὡς θέλομεν ἀποδείξει κατόπιν, τὸ αὐτὸ ἔτος 271 π. X., ὅτε ὁ Φιλάделφος προέβη εἰς τὴν μεγάλην ἀναδιοργάνωσιν τῆς νομισματοκοπίας αὐτοῦ, περὶ ἧς πραγματευόμεθα κατωτέρω (τάξις Γ).

Διήρκεσεν ἄρα ἡ κοπὴ τῶν τῆς τάξεως Α νομισμάτων τοῦ Φιλαδέλφου ἐπὶ 15 ἔτη, τοῦτο δὲ ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπ´ αὐτῶν μονογραφημάτων τῶν ἐτησίων ἀρχόντων, ἀκριβῶς 15 τὸν ἀριθμὸν, ὡς δεικνύει ἡ δευτέρα τῶν ἐνταῦθα (σελ. ρμδ´) παρατιθεμένων δύο συνόψεων πάντων τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Α, ὧν ἡ μὲν πρώτη δεικνύει τὰ ὑπάρχοντα κέρματα κατὰ μέταλλον, ὀγκῶς καὶ μεγέθη, ἡ δὲ δευτέρα κατὰ τὴν σειρὰν τῶν μονογραφημάτων τῶν ἐτησίων ἀρχόντων.

ΤΑΞΙΣ Γ´

(Ἀριθ. 408-519. Πίνακες XV-XVII.)

Λόγοι σαφηνείας ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ προτάξωμεν τὴν ἐξέτασιν τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Γ´ ἀντὶ τῶν τῆς τάξεως Β´.

Ὅτι κυρίως χαρακτηρίζει τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτὴν τάξιν εἶναι ἡ ὡς κυρίων τύπων ἐπικράτησις τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀρσινόης καὶ τοῦ

κέρατος, συμβόλου αὐτῆς, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΡΞΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, ἐνῶ ἡ βασίλισσα αὕτη οὐδὲν εἶχε δικαίωμα νὰ κόψῃ ἀντὶ τοῦ Φιλαδέλφου νόμισμα. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς εἰς ἐξέτασιν τῶν κατ' αὐτήν.

Εἶναι γνωστὸς κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ πολὺπλαγυκτος βίος τῆς περιφήμου ταύτης γυναικός, ἥτις πάντως εἶναι ἢ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτος βασίλισσα τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων, ἂν καὶ δὲν εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ ἐξιστορηθῇ ὁ βίος αὐτῆς ὑπὸ Πλουτάρχου τινός, ὡς ὁ τῆς ἀπογόνου αὐτῆς, καὶ παρ' ἀξίαν διασημοτέρας, Κλεοπάτρας. Παραπέμπων εἰς τὰ νεώτερα ἱστορικὰ συγγράμματα, ἔνθα διὰ μακρῶν γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς, κυρίως δ' εἰς τὸ ἄρθρον Ἀρσινόη Β' ὑπὸ Willeken, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῆς Real-Encyclopädie τῶν Pauly-Wissowa, ἔνθα σημειοῦνται καὶ πᾶσαι αἱ σχετικαὶ πηγαί, περιορίζομαι ἐνταῦθα ἀναφέρων τὰ κύρια σημεῖα τοῦ βίου αὐτῆς, ἰδίως πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν νομισματικὴν ἔρευναν ἡμῶν.

Ὡς ἤδη εἶπομεν, Ἀρσινόη ἡ θυγάτηρ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος καὶ Βερενίκης τῆς Α', ἐγεννήθη τὸ βραδύτερον περὶ τὸ 316 π. Χ., ὡς νυμφευθεῖσα περὶ τὸ 300 τὸν γηραιὸν βασιλέα τῆς Θράκης Λυσίμαχον, οὗ πονηρῶς ἐκμεταλλευσμένη τὸν γεροντικὸν ἔρωτα κατώρθου πᾶν ὅτι ἡ ἄκρατος αὐτῆς φιλοδοξία ἐπεθύμει, λαβοῦσα πλὴν ἄλλων παρ' αὐτοῦ ὡς δῶρον τὰς πόλεις Ἡράκλειαν, Τίον καὶ Ἀμαστριν, κατόπιν δὲ καὶ τὴν Κασσάνδρειαν, ἐνῶ συγχρόνως πρὸς τιμὴν αὐτῆς μετωνομάσθη καὶ ἡ Ἐφεσος Ἀρσινόη. Φιλοδοξήσασα δὲ νὰ διαδεχθῶσι τὸν θρόνον τοῦ γηραιοῦ Λυσιμάχου τὰ τρία ἐξ αὐτοῦ ἴδια τέκνα, Πτολεμαῖος, Λυσίμαχος καὶ Φίλιππος, κατεσκευοφάντησε, μετὰ τοῦ κακούργου ἀδελφοῦ αὐτῆς Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, τὸν ἐκ πρώτου γάμου χρηστὸν καὶ γενναῖον υἱὸν τοῦ Λυσιμάχου Ἀγαθοκλέα, θανατωθέντα οὕτω τῷ 284, ὡς δῆθεν ἐπιβουλευθέντα αὐτὴν τὴν κλίνην τοῦ πατρὸς. Ἀλλ' ἡ πονηρὰ γυνὴ δὲν ἔτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, πεσόντος ἐν ἔτει 281 τοῦ Λυσιμάχου ἐν τῇ πρὸς τὸν Σέλευκον μάχῃ τοῦ Κόρου πεδίου, μεθ' ὃ αὕτη μόνις διὰ πανουργίας ἔσωσε τὴν ζωὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν σελευκίζόντων Ἐφεσίων, τῶν μένεα πνεόντων κατ' αὐτῆς ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ τοῖς πᾶσι προσφι-

λοῦς Ἀγαθοκλέους. Καταφυγοῦσα δὲ εἰς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ὄχυρὰν πόλιν αὐτῆς Κασσάνδρειαν, ἐπεθύμησε νέου βασιλικοῦ στέμματος, τοῦ τῆς Μακεδονίας, ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ τῶν τέκνων. Ἀλλ' ὁ ἐκεῖ βασιλεὺς καὶ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς αὐτῆς Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς ἦτο πολὺ ταύτης πονηρότερος. Ἐπιθυμῶν δηλαδὴ νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας δικαιωμάτων τῶν τέκνων τῆς Ἀρσινόης, προσεποιήθη ἔρωτα καὶ προσηνέχθη νὰ νυμφευθῇ αὐτήν, υἰοθετήσῃ τοὺς ἐκ τοῦ Λυσιμάχου υἱούς, προσλαμβάνων αὐτοὺς ὡς συμβασιλεῖς, καὶ πρὸ πάντων ἀναγνωρίζων καὶ σεβόμενος ὡς βασίλισσαν τὴν Ἀρσινόην. Ἄν καὶ μετὰ δυσπιστίας, ἡ Ἀρσινόη ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα δεχθεῖσα παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἀδελφοῦ τὸ βασιλικὸν διάδημα. Ἀλλὰ μόνις οὗτος, τῇ προσκλήσει τῆς Ἀρσινόης, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, ἐφόνευσεν τοὺς δύο νεωτέρους υἱούς αὐτῆς, τὸν 13ῆτη Λυσίμαχον καὶ 13ῆτη Φίλιππον, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ μᾶλλον δυσπίστου Πτολεμαίου καταφυγόντος ἐγκαίρως παρὰ τοῖς Δαρδάνοις. Καὶ πάλιν δὲ ἡ Ἀρσινόη διὰ ταχυτάτης φυγῆς μόνις ἔσωσε τὴν ζωὴν καταφυγοῦσα εἰς τὴν Σαμοθράκην, καὶ ἐκεῖθεν περὶ τὸ 279 εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα τότε ἐβασίλευεν ὁ ἑτεροθαλῆς αὐτῆς ἀδελφὸς Φιλάδελφος μετὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Ἀρσινόης τῆς Α', θυγατρὸς τοῦ Λυσιμάχου.

Ἐπειδὴ δὲ ταχὺ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς Ἀρσινόης ἐν Αἰγύπτῳ κατηγορήθη ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως ὡς ἐπιβουλευομένη τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ ἐξωρίσθη περὶ τὸ 278/7 εἰς Κόπτον, τὴν δὲ θέσιν αὐτῆς ταχέως κατόπιν κατέλαβεν Ἀρσινόη ἡ Β', οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ εὐλόγως ὑποθέτουσιν ὅτι καὶ τοῦ γεγονότος τούτου αἴτιον ἐγένετο καὶ πάλιν ἡ ἄμετρος φιλοδοξία τῆς δευτέρας ταύτης, ἐπιθυμησάσης νὰ θέσῃ καὶ τρίτον βασιλικὸν στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς.

Πότε ἀκριβῶς συνεζεύχθη τὸν Φιλάδελφον δὲν εἶναι γνωστὸν, αἱ δὲ γινῶμαι τῶν ἱστορικῶν, πλεῖστα περὶ τοῦ θέματος τούτου γραψάντων, μεγάλως δίστανται ἀλλήλων¹. Πιθανωτάτη πασῶν φαίνεται μοι ἡ γνώμη τοῦ Köhler² παρα-

1. Τὴν βιβλιογραφίαν ἴδε παρὰ Häberlin, Quaestiones Theophrastae: Philologus 1891, p. 618. — Ehrlich, De Callimachi hymnis: Breslauer Philol. Abh. 1894 p. 4. — Ἴδε καὶ Willeken ἔ. ἀ.— Mahaffy, ἔ. ἀ. p. 138. — Strack ἔ. ἀ. p. 193.

2. Zur Geschichte Ptolemaeos II Philadelphos: Sitz. ber.

δεχομένου ὡς ἔτος τοῦ γάμου τὸ 274 π. X., οὐδὲν ὅμως ὅμως ἀπίθανον ὁ γάμος νὰ ἐτελέσθῃ καὶ πρότερον, εὐθὺς μάλιστα μετὰ τὴν ἐξορίαν Ἀρσινόης τῆς Α΄ περὶ τὸ 277 π. X.

Ποῖοι λόγοι ᾤθησαν τὸν Φιλάδελφον εἰς τὸν μετὰ τῆς πολὺ πρεσβυτέρας, πλέον ἢ τεσσαρακοντούτιδος τότε καὶ ἀμφιθαλοῦς μάλιστα ἀδελφῆς αὐτοῦ γάμον, τὸν ἐπιτρεπόμενον μὲν ὑπὸ τῶν ἡθῶν τῶν Αἰγυπτίων, λίαν ὅμως σκανδαλίσαντα καὶ εἰς δριμύτητα σχόλια κινήσαντα τοὺς Ἕλληνας¹, δὲν εἶναι γνωστόν. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ὑπέθεσαν, ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσαν ἢ σπουδαῖοι πολιτικοὶ λόγοι, τοῦ Φιλαδέλφου ἀποβλέψαντος εἰς τὰ δικαιώματα τῆς Ἀρσινόης ἐπὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Πόντου², ἢ ἢ ὁμοιότης τῶν χαρακτήρων³. Ὁ Wileken (ἔ. ἀ.) ἐξ ἄλλου ὑποθέτει, ὅτι ἢ φιλόδοξος Ἀρσινόη ἐπεβλήθη τῷ ἀδελφῷ διὰ τῆς μεγάλης ὑπεροχῆς καὶ ἐνεργείας τῆς θελήσεώς αὐτῆς, πρὸς δὲ ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἢ σκέψις ὅτι δυνατὸν αὕτη ὡς πρεσβυτέρα ἀδελφή νὰ εἶχεν ἐγείρει ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου. Νομίζω ὅμως ὅτι ἢ μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ κάλλους αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τῆς Ἀρσινόης τῆς Α΄,— ἢν μαρτυροῦσι τὰ νομίσματα, ὁ σφοδρὸς ἔρωσ τοῦ Λυσιμάχου πρὸς αὐτήν, καὶ ἢ ἀποθέσις αὐτῆς ὡς Ἀρσινόης Ἀφροδίτης ἢ Κύπριδος,— συνδυαζομένη πρὸς τὸν εἰς ἄκρον ἐρωτικὸν καὶ φιλήδονον χαρακτήρα τοῦ Φιλαδέλφου, ἐγένετο ἢ κυρία ἀφορμὴ τῆς αἰμομιξίας ταύτης καὶ τοῦ σφοδροῦ ἔρωτος, ὃν ἄλλως καὶ τὸ ἐπίθετον ἀμφοτέρων, Φιλάδελφος, τρανῶς μαρτυρεῖ. Ὁ Mahaffy (ἔ. ἀ. σελ. 159) εὐρίσκει, ὅτι οὐδεμία τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων εἰκόνων τῆς Ἀρσινόης, ἢς κρίνει ὡς ψυχράς, διακαιολογεῖ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κάλλους αὐτῆς. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀγνοεῖ τὸ πρῶτότυπον πασῶν τῶν νομισματικῶν εἰκόνων τούτων, τὸ ἐν Κύπρῳ κοπὲν νόμισμα (Πίν. XV, 1. Ἴδὲ κυρίως τὴν μεγέθυνσιν αὐτοῦ ἐν Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολογίας, τόμ. Β΄, πίν. Η΄, 2). Ἀληθῶς, ἂν κρίνωμεν ἐκ μόνων τῶν νομισμάτων, τῶν πιστῶς

ἐν Αἰγύπτῳ εἰκονιζόντων τοὺς βασιλεῖς, δυνάμεθα ἀδιστακτῶς νὰ ἀποφανθῶμεν ὅτι Ἀρσινόη ἢ Β΄ ἦτο ἢ ὠραιότατη πασῶν τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου.

Ὅπως δὲ ἀπὸ τοῦ γάμου τούτου ἄρχεται νέα περίοδος ἐν τῇ διαγωγῇ τῆς Ἀρσινόης. Ἐννοεῖ πληρέστατα νὰ καθιστᾷ εὐάρεστον τὸν βίον εἰς τὸν φιλήδονον αὐτῆς σύζυγον, ἀνεχομένη καὶ αὐτοὺς τοὺς πρὸς πολλὰς ὑποδεεστέρας τάξεως γυναικας ἔρωτας αὐτοῦ· ἀνεμίχθη δ' ἐν τῇ ἐνεργητικῇ πολιτικῇ, κατορθώσασα νὰ ἐκπληροῖ ὁ Πτολεμαῖος τὰς εὐεργετικὰς προαιρέσεις αὐτῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων¹. Τὴν δ' ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν αὐτῆς μεταξὺ πασῶν τῶν βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου μαρτυρεῖ τὸ ἐν τῷ Ὁδεῖφ τῶν Ἀθηνῶν ἄγαλμα αὐτῆς, μόνης αὐτῆς παρὰ τὸν σύζυγον Ἰσταμένης², ὡς καὶ αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ, Ἐλικῶνι, Θέρμῳ καὶ ἀλλαχοῦ ὅμοιαι εἰκόνες, ὡς καὶ αἱ πολυάριθμοι πρὸς τιμὴν αὐτῆς ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί.

Ὅτι ὅμως τὰ μάλιστα μαρτυρεῖ τὸν σφοδρὸν ἔρωτα τοῦ Φιλαδέλφου πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ εἶναι αἱ παμμέγιστα τιμαί, ἢς ἀπένειμεν αὐτῇ, ὅτε μετὰ σύντομον συμβίωσιν ἀπεβίωσε, τιμαί ὧν ἀνάλογοι εἶναι μόναι ἴσως αἱ παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τῷ Ἡφαιστίωνι ἀπονεμηθεῖσαι, ἢς φαίνεται ὅτι ἀπεμιμήθη ὁ Φιλάδελφος, ἐπισήμως ἀποθεώσας αὐτήν ὡς «θεὰν ἣτις ἐρεῖται τοῦ ἀδελφοῦ» κατὰ τοὺς Αἰγυπτίους, ἢ «ὡς θεὰν Φιλάδελφον» κατὰ τοὺς Ἕλληνας, ἐπίθετον ὅπερ πολὺ κατόπιν ἔλαβε παρὰ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν πρὸς διάκρισιν καὶ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος³.

Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτῆς ἦτο ἄγνωστον μέχρι πρὸ μικροῦ, μεγάλη δ' ἔρις ὑπῆρχε περὶ τούτου παρὰ τοῖς νεωτέροις ἱστορικοῖς, ὧν ἔνιοι κατῆγον αὐτὸ μέχρι βραχὺ πρὸ τοῦ ἐν ἔτει 247 θανάτου τοῦ Φιλαδέλφου. Τὸ κατ' αὐτὰς ὅμως ἀνακαλυφθὲν νέον τεμάχιον περιφήμου αἰγυπτιακῆς στήλης μαρτυρεῖ σαφῶς ὅτι ἢ Ἀρσινόη ἀπέθανε τὸν μῆνα Παχώμ τοῦ 15 ἔτους (271/0) τοῦ Φιλαδέλφου, ἢτοι τὸν Ἰούνιον τοῦ 270 π. X.⁴,

d. Berl. Akad. 1895 p. 971.— Ὁ Strack ἔ. ἀ. ἀποκρούει τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Köhler, ἀλλ' ἐν μεταγενεστέρῳ πρὸς με ἐπιστολῇ (16,9,1899) παραδέχεται αὐτήν.

1. Ἀθῆν. 14,621α, ἐνθ' ἀνάγνωθι ἴσως ἐν Κύπρῳ ἀντὶ ἐν Καίνῳ τῇ νήσῳ.— F.H.G. IV, 415 κέξ. 12— Rh. Mus. 35 p. 259— Mahaffy ἔ. ἀ. p. 140.

2. Δρόυσεν Γ', σελ. 326 κέξ.

3. Holm, Gr. Gesch. IV, 260.

1. Ἴδε καὶ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Χερμωνιδείου πολέμου ἀτικὸν ψήφισμα παρὰ Dittenberger, Syllogue 163, 16.

2. Πανσαν. 1, 8, 6.

3. Gutschmid, Kleine Schriften IV, 112.— Mahaffy, ἔ. ἀ.

4. Von Prött: Rhein. Mus. 1898 p. 464.— Niese, Griech. Gesch. II, 233.— Kornemann: Lehmann's Beiträge zur alten Gesch. I p. 70 κέξ.

ὅτε και ἡ εἰκὼν αὐτῆς ἀνεστηλώθη εἰς πάντας τοὺς ναοὺς, ὡς *συννάου θεᾶς* τῶν Αἰγυπτίων θεῶν.

Ἡ ἅμα τῷ θανάτῳ ἐπίσημος ἀποθέωσις ἦτό τι σύνηθες παρὰ τοῖς Πτολεμαίοις και Σελευκείδαις. Οὕτως ὁ Φιλάδελφος εἶχεν ἤδη ἀποθεώσει τὸν πατέρα αὐτοῦ ὡς θεὸν Σωτῆρα ἀμέσως μετὰ τὸν ἐν ἔτει 283/2 θάνατον αὐτοῦ, καθ' ἃ τοῦλάχιστον παραδέχονται νῦν οἱ νεώτεροι ἱστορικοί¹. Μόνον οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι και κόλακες τῶν βασιλέων ἐλάτρευσαν ἤδη ζῶντάς τινες αὐτῶν ὡς θεοὺς, θέσαντες και τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ὡς εἶδομεν ἤδη ἐν Κῶ, Ῥόδῳ, Ἐφέσῳ και ἀλλαχοῦ. Ἡ δόξα τῆς ἐν ζωῇ ἐπισήμου ἀποθεώσεως ἀνήκει πρώτῳ τῷ Φιλαδέλφῳ, ὅστις πρώτος εἰσήγαγε τὴν ἐν τῷ κράτει ἐπίσημον λατρείαν τοῦ ζῶντος βασιλέως, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἄλλων βασιλέων τῆς δευτέρας γενεᾶς τῶν Διαδόχων ἐτόλμησε δι' ἑαυτόν. Ἐπραξε δὲ τοῦτο εἰσαγαγὼν εὐθύς παρὰ τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς Φιλαδέλφου Ἀρσινόης τὴν λατρείαν τῶν Θεῶν Ἀδελφῶν, ἦτοι ἑαυτοῦ και τῆς Ἀρσινόης, ἵνα οὕτως ἀποφύγη τὸ ἄτοπον, ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὰ αἰγυπτιακὰ ἔθνη ἀμφοτέρω ὡς Φαραῶ, — ὅτε δηλαδὴ ζῶν ἀδελφὸς σύζυγος και ἡ θανούσα ἀδελφὴ σύζυγος — ἠδύναντο νὰ ἀποθεωθῶσιν, ἐν τῇ ἑλληνικῇ λατρείᾳ ὁ ζῶν βασιλεὺς ἴστατο ἐν ἡσσοῖς μοῖρα τῆς θανούσης και ἀποθεωθεῖσης βασιλίσσης².

Τότε λοιπὸν ὁ Φιλάδελφος ἄκοδομήσει ναὸν ἢ σῆμα τῆς συζύγου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ἀρσινόειον κληθέν³. Ἐκτοτε δὲ ἡ λατρεία αὐτῆς ὡς Ἀρσινόης Φιλαδέλφου ἀπαντᾷ συχνότατα ἐν Αἰγύπτῳ. Οὕτως ἐν ἔτει 267/6 ἀναφέρεται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἱερατεία ἐτησίᾳ και ἐπώνυμος *κανηφόρου Ἀρσινόης Φιλαδέλφου*, ἦν ἀνευρίσκομεν ὑφισταμένην και ἐν Πτολεμαίδι τῆς Ἄνω Αἰγύπτου κατὰ τὸν 2^{ον} αἰῶνα π. Χ. Ἐν ἔτει 266/5 (20^ῳ τοῦ Φιλαδέλφου) εὐρίσκομεν αὐτὴν λατρευμένην ἐν τῇ Σαΐδι. Ἐν τῇ Faijûm ἔχομεν κατὰ τὸ 35^{ον} ἔτος τοῦ Φιλαδέλφου (251/0) ἱερεῖς τοῦ Σούχου και τῆς Φιλαδέλφου. Ἐν Θήβαις ἐλάτρευετο μετὰ τῆς θεᾶς Mut. Ἐν Μέμφιδι εἶχεν ὡς θεὰ Φιλάδελφος τέμενος και λατρείαν μέχρι

αὐτοῦ τοῦ τέλους τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων. Τέλος πολλαὶ παραστάσεις ἐπὶ τοίχων ναῶν και στηλῶν τῆς Αἰγύπτου εἰκονίζουσιν αὐτὸν τὸν βασιλέα θυσιάζοντα τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ ἠνωμένη πρὸς ἄλλας θεότητας⁴.

Ὡς Ἀρσινόη Ἀφροδίτῃ ἐλάτρευετο κυρίως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐλικῶν και ὑπηκόων τοῦ Φιλαδέλφου. Οὕτως ὁ ναύαρχος τοῦ Φιλαδέλφου Καλλικράτης ἴδρυσεν ναῖσκον ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας⁵ Ζεφυρίου ἀκρωτηρίου πρὸς λατρείαν αὐτῆς, περὶ οὗ ἔχομεν τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ποσειδίππου⁶.

τοῦτο και ἐν πόντῳ και ἐπὶ χθονὶ τῆς Φιλαδέλφου
Κύπριδος ἰλάσκεσθ' ἱερὸν Ἀρσινόης,
ἦν ἀνακοιρανέουσαν ἐπὶ Ζεφυρίτιδος ἀκτῆς
πρῶτος ὁ ναύαρχος θήκατο Καλλικράτης
ἢ δὲ και εὐπλοῖην δώσει και γείματι μέσσω
τὸ πλατὺ λισσομένοις ἐκλιπανεὶ πέλαγος.

Εἰς αὐτὴν ἐπίσης ἀναφέρεται και ἕτερον ἐπίγραμμα τοῦ Καλλιμάχου⁴ *Ζεφυρίτιν Κύπριδα Ἀρσινόην* καλοῦν αὐτὴν, ἐνῶ τρίτον ἐπίγραμμα τοῦ Ἡδύλου⁵ ἐξυμνεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ μηχανοποιῦ Κτησιβίου κατασκευασθὲν θαυμάσιον αὐτόματον ρυτὸν τὸ ἀνακείμενον ἐν τῷ ναῷ τῆς *φιλοξεφύρου εὐδύης Ἀρσινόης*. Ἦτο δὲ τὸ πρότερον κέρας καλούμενον ρυτὸν, κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τῆς θεᾶς Ἀρσινόης, ὡς μαρτυροῦσι τὰ τε ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου κοπέντα νομίσματα τῆς τάξεως Γ' και ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου⁶, ὅτι «δοκεῖ δὲ (τὸ κέρας) σκευοποιηθῆναι ὑπὸ πρώτου τοῦ Φιλαδέλφου Πτολεμαίου βασιλέως φορήματα γενέσθαι τῶν Ἀρσινόης εἰκόνων. Τῇ γὰρ εὐωνύμῳ χειρὶ τοιοῦτον φέρει δημιούργημα πάντων τῶν ὠραίων πλήρες, ἐμφαινόντων τῶν δημιουργῶν ὡς και τοῦ τῆς Ἀμαλθείας ἐστὶν ὀλβιώτερον τὸ κέρας τοῦτο», ὅπερ, ὡς ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ τῷ Ἀθηναίῳ ἀμέσου συνεχείας και ὑπὸ τῶν νομισμάτων μαρτυρεῖται, ἦτο τὴν κατασκευὴν διπλοῦν (δίκερας). Ἐν τῷ ναῷ τῆς αὐτῆς θεᾶς ἀφιερῶθη κατόπιν και ἡ περιόφημος ἐν τῇ ποιήσει και ἀστρονομίᾳ κόμη τῆς Βερενίκης⁷.

1. Τὰς πηγὰς περὶ πάντων τούτων ἴδε παρὰ Wilcken ἔ. ἀ. 1284 κέξ.—Kornemann ἔ. ἀ. 71,2.

2. Στράβωνος 17,800.

3. Παρ' Ἀθην. 7,318d.

4. Ἰδε Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Ζεφυρίου.

5. Παρ' Ἀθην. 11,497d.

6. ἔ. ἀ. 497b-c.

7. Hygin. Poet. Astron. II, 24.—Catul. 46,54 κέξ.—Schneider, Callim. II, 144.

1. Ἰδε Kornemann ἔ. ἀ. p. 68.

2. Von Protz: ἔ. ἀ. p. 466.—Kornemann ἔ. ἀ. p. 71.

3. Plin. XXXII,148, XXXVI,68, XXXVII,108. Πβλ. και F. H. Gr. II,374.15 (Σχολ. Θεοκρίτου 17,121).—Droysen, Kl. Schriften II, 298.—Wiedemann, Rhein. Mus. 38,387.

Ἐτερον *ιερόν Βερενίκης καὶ Ἀφροδίτης Ἀρσινόης* ἀπαντᾷ ἐν ἔτει 238/7 ἐν Κροκοδειλοπόλει τῇ ἀπ' αὐτῆς μετονομασθεῖσῃ Ἀρσινόῃ (Faijūm)¹, ὡς μετονομάσθησαν, ἢ τότε κτισθεῖσαι οὕτως ἐκλήθησαν, πρὸς τιμὴν αὐτῆς πλείσται ἄλλαι πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Σπουδαιότατον εἶναι πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ εὐφυῆς Φιλάδελφος συνεδύασε κατόπιν πρὸς τὴν ἴδρυσιν τῆς λατρείας τῆς ἀδελφῆς καὶ συζύγου αὐτοῦ «οἰκονομολογικὸν τέχνασμα εὐφυέστατον», ὡς ὀρθῶς χαρακτηρίζει αὐτὸ ὁ Strack². Τὰ πλούσια καὶ ὑπερβολικὰ εἰσοδήματα τῶν Αἰγυπτίων θεῶν δὲν ἠδύνατο νὰ φορολογήσῃ ἢ ἐλαττώσῃ χωρὶς νὰ δυσαρεστήσῃ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἐπικίνδυνον καὶ ἄλλως τόσον παρ' αὐτοῦ προστατευόμενον ἱερατεῖον τῶν ἐγχωρίων. Καταστήσας ὁμως τὴν θεὰν Ἀρσινόην σύνναον τῶν Αἰγυπτίων θεῶν ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς ἠδυνήθη συμφώνως πρὸς τὰ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων, ἦτοι ἀκινδύνως, νὰ διατάξῃ ὅπως πλούσια ἀπόμοιρα, 16³/₄ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἐγχωρίου γεωργικῆς παραγωγῆς, ἅτινα πρότερον οἱ χωρικοὶ κατέβαλλον τῷ Ὀσίριδι καὶ Χνούμ, καταβάλλονται νῦν τῇ μεγάλῃ νέᾳ θεᾷ Ἀρσινόῃ Φιλαδέλφῳ, ἦτοι ἐν ἄλλοις λόγοις νὰ εἰσάγωνται εἰς τὸν βασιλικὸν θησαυρόν³.

Ὁ θησαυρὸς οὗτος ἦτο ἤδη παμμέγιστος. Τί ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὁ Φιλάδελφος μαρτυρεῖ ὁ πλοῦτος τῆς περιφήμου αὐτοῦ πομπῆς, ἧς περιγραφὴν λεπτομερῆ ὑπὸ τοῦ Καλλιξένου διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ἀθήναιος⁴ καὶ καθ' ἣν ἐπεδείχθη πλοῦτος εἰς χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ παντοῖα ἄλλα καλλιτεχνήματα, οἷον οὐδέποτε ἄλλοτε εἶδεν ἢ οἰκουμένη, δαπανηθέντων χάριν μόνον τῆς ἐπιδείξεως 2239 ταλάντων, ἦτοι τριῶν ἑκατομμυρίων ταλλήρων. Κατὰ πόσον δ' ἠϋξήσεν αὐτὸν ὁ Φιλάδελφος διὰ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου τῆς Αἰγύπτου, ἧς ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐν Νουβία πλουσίων ὀρυχείων χρυσοῦ, διὰ τῆς λε-

πτομεροῦς καὶ αὐστηρᾶς φορολογίας τῶν προϊόντων τῆς Αἰγύπτου, ἦν οἱ Πτολεμαῖοι ἐθεώρουν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Φαραῶ σχεδὸν ὡς κτῆμα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, μαρτυροῦσιν αἱ διάφοροι πληροφορίαι ἐν γένει περὶ τοῦ ἀμυθῆτου αὐτοῦ πλοῦτου, καὶ ἐκεῖναι καθ' ἃς τὸ μὲν ἐτήσιον αὐτοῦ εἰσόδημα ἦτο 14,800 ταλάντων ἀργύρου ἦτοι 57 ἑκατομμυρίων γερμανικῶν μαρκῶν καὶ 1,500,000 ἀρταβῶν σίτου¹, τὸ δ' ἐν τῷ βασιλικῷ θησαυρῷ ἀπόθεμα ἀνήρχετο εἰς τὸ τεράστιον ποσὸν τῶν 740,000 ταλάντων², ἦτοι, κατὰ τινὰς 100,000,000 λιρῶν στερλινῶν.

Τοῦ καταπληκτικοῦ πλοῦτου τούτου ἐποιεῖτο ἀρίστην χρῆσιν ὁ Φιλάδελφος, «ὅς καὶ πορίσαι δεινότατος ἦν βασιλέων καὶ δαπανῆσαι λαμπρότατος καὶ κατασκευάσαι μεγαλουργότατος»³, καταστήσας τὴν Αἴγυπτον Γῆν τῆς ἐπαγγελίας διὰ πάσας τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων⁴ καὶ ἀφήσας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅσα ἴσως οὐδεὶς ἄλλος βασιλεύς, διαρκῆ μνημεῖα τῆς σοφῆς καὶ εὐεργετικῆς αὐτοῦ διοικήσεως.

Τὸν ἀμύθητον τοῦτον πλοῦτον καὶ τὸ σοφῶς μεγαλουργὸν τοῦ Φιλαδέλφου κατοπτρίζει, εἶπερ τις καὶ ἄλλη, ἡ πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Ἀρσινόης κοπεῖσα τάξις Γ' τῶν νομισμάτων αὐτοῦ, περὶ ἧς δύναται νὰ ρηθῇ* ὅτι εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν νόμισμα τοῦ Φιλαδέλφου.

Ἡ τάξις αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ἐτησίων κεχρονολογημένων ἐκδόσεων νομισμάτων, ὧν ἐκάστη περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς δώδεκα διάφορα τὴν ἀξίαν κέρματα (ἴδε τὴν σύνοψιν ἀριθ. 5).

1^{ον} καὶ 2^{ον}, χρυσᾶ ὀκτάδραχμα (Πίν. XV, 6-17) καὶ ἀργυρᾶ δεκάδραχμα (Πίν. XV, 18-20 καὶ Πίν. XVI, 1-11), φέροντα ἀμφότερα τοὺς αὐτοὺς τύπους, ἦτοι ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν Ἀρσινόης τῆς Φιλαδέλφου μετὰ καλύπτρας, στεφάνης καὶ σκήπτρου, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὸ ἐσκευοποιημένον φρόρημα καὶ σύμβολον αὐτῆς (ἴδε σελ. ρνδ') ἦτοι τὸ δίκρα, οὗ πέραξ εὐρηται ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κερμάτων ἢ ἐπιγραφὴ ΑΡΞΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ (δηλ. θεᾶς). 3^{ον}, ἀργυρᾶ τετράδραχμα (Πίν. XVI, 12-16), φέ-

1. Mahaffy, Flind. Petr. pap. I, 24, 7.

2. Rhein. Mus. tom. 55 (1900) p. 164 κέξ.

3. Mahaffy, Flind. Petr. pap. II, XLVI. — Grenfell-Mahaffy, Revenue laws of Ptolemy Philadelphus, col. 36, 37. — Mahaffy, The Emp. of the Ptol. p. 143 καὶ 145. — Strack ἔ. ἀ.

4. 5, 196-203. — J. Kampf, De Ptolemaei Philadelphii pompa. Bonnæ 1864. — Δρούσεν ἔ. ἀ. τόμ. Γ', σελ. 71 κέξ. — Mahaffy, The Empire of the Ptol. σελ. 716 κέξ.

1. Hieronym. Comment. in Daniel XI, 5. (Migne Patrol. lat. XXV, 5, 585).

2. Ἀππιαν. Προοίμ. 10, ὅστις παρέχει τοὺς ἀριθμοὺς τούτους λαβὼν «ἐκ τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν», ἰδὲ Droysen, Zum Finanzwesen der Ptolemäer: Abh. der Berl. Akad. 1882, Febr. Πβλ. Hultsch, Metrologie (2) p. 618.

3. Ἀππιαν. ἔ. ἀ.

4. ἴδε Ἡρόνδα 1, 24-32. — Θεοκρ. 14, 59-64 καὶ 17,

ροντα ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν αὐτὴν κεφαλὴν τῆς θεᾶς Ἀρσινόης, ἐφ' ἑτέρου δὲ πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλὰ πέραξ τοῦ Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, ἰσταμένου ἐπὶ κεραυνοῦ πρὸς ἄρ. μετὰ συνεπτυγμένων πτερύγων. 4^{ον}, ὁμοιᾶ τὴν ὀλκὴν ἀργυρᾶ τετραδράχμα (Πίν. XVI,17-19), φέροντα ὁμως ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν τοῦ Πτολεμαίου Σωτήρος μετὰ βασιλικῆς διαδήματος καὶ αἰγίδος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν αὐτὸν Πτολεμαϊκὸν ἀετόν, ἔχοντα ὁμως πέραξ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΕΝΤΗΡΟΣ (δηλ. θεοῦ), δεικνύουσαν ὅτι ἤδη ἐπισήμως καθιερώθη οὗτος ὡς θεὸς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἔνθα ἐκόπησαν τὰ νομίσματα ταῦτα. 5^{ον}-12^{ον} ὀκτώ διαφόρου μεγέθους καὶ ὀλκῆς χαλκᾶ κέρματα, ἦτοι τὰ Α-Η, φέροντα (Πίν. XVII,1-21) ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὰ μὲν Α τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (δηλ. νόμισμα τοῦ νῦν βασιλεύοντος Φιλαδέλφου). Ὡς τύπους δὲ τῆς κυρίας ὄψεως τὰ μὲν Α, Β καὶ Γ (Πίν. XVII,1-10), ὡς καὶ τὰ Ζ καὶ Η (Πίν. XVII,18-21) φέρουσιν ὁμοίαν κεφαλὴν Ἀμμωνος κερασφόρον μετὰ στροφίου καὶ κάλυκος λωτοῦ, τὰ δὲ Δ (Πίν. XVII,11-13) κεφαλὴν Διὸς δαφνοστεφῆ (ἐκ παραδρομῆς ἐν τῷ καταλόγῳ, σελ. 65, ἐτέθη ἐσφαλμένως «ὁμοίως τοῖς προηγούμενοις» δηλ. κεφαλὴ Ἀμμωνος). Τέλος τὰ Ε καὶ Σ (Πίν. XVII,14-17) φέρουσι κεφαλὴν Ἀλεξάνδρου ἐν δορᾷ ἐλέφαντος, ἦτοι τὴν ἤδη γνωστὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σατραπικῶν νομισμάτων Πτολεμαίου τοῦ Α'.

Αἱ κεφαλαὶ αὗται πᾶσαι εἶναι ἐστραμμέναι πρὸς δεξιὰ τῷ ὄρῳ. Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὰ χαλκᾶ ταῦτα κέρματα φέρουσι πάντα ἀνεξαιρέτως πτολεμαϊκοὺς ἀετοὺς ἐπὶ κεραυνοῦ, ἀλλ' εἰς διαφόρους στάσεις διαδεχομένους ἀλλήλους. Οὕτως ἐπὶ τῶν Α (Πίν. XVII,1-4) ἔχομεν ἀετόν μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων ἰστάμενον πρὸς ἄρ., στρέφοντα ὁμως τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξιὰ. Ἐπὶ τῶν Β (Πίν. XVII,5-7) εὐρίσκομεν ζευγὸς ἀετῶν πρὸς ἄρ. μετὰ συνεπτυγμένων πτερύγων. Ἐπὶ τῶν Γ (Πίν. XVII,8-10) ἓνα ἀετόν μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων ἰστάμενον πρὸς ἄρ. καὶ πρὸς ἄρ. βλέποντα. Ἐπὶ τῶν Δ (Πίν. XVII,11-13) ὁμοίως ἓνα ἀετόν, ἀλλὰ μετὰ συνεπτυγμένων πτερύγων, ἰστάμενον πρὸς ἄρ. Τέλος ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν μικροτέρων κερμάτων Ε

(Πίν. XVII,14-15), Σ (Πίν. XVII,16-17), Ζ (Πίν. XVII,18-19) καὶ Η (Πίν. XVII,20-21) ἔχομεν τὸν αὐτὸν ἀετόν, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν κερμάτων Γ, ἦτοι μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων πρὸς ἄρ.

Πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ χαλκᾶ ταῦτα κέρματα (Α-Η) παρουσιάζουσι τὴν νῦν τὸ πρῶτον ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ πετάλου τοῦ νομίσματος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων αὐτοῦ ἐμφανιζομένην ὀπήν, τὴν δηλοῦσαν τὸν ἀπὸ τοῦδε εἰσαχθέντα καὶ μέχρι τέλους τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων ἐπικρατήσαντα Ἀλεξανδρινὸν τρόπον τῆς διὰ τοῦ τροχοῦ προπαρασκευῆς τῶν πολλάκις παμμεγίστων χαλκῶν πετάλων. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη ἐγένετο πρὸ τῆς κοπῆς τῶν τύπων, ὡς δεικνύουσι σαφέστατα πλεῖστα κέρματα, διαψεύδοντα τὴν κρατοῦσαν γνώμην, καθ' ἣν ἡ ὀπή αὕτη ἐχρησίμευσε πρὸς κανονικὴν ἐν μέσῳ τοῦ πετάλου ἐπίθεσιν τῶν τύπων. Ἀληθῶς ἔχομεν νομίσματα, ἐφ' ὧν ὁ τύπος ἔχει ἀπομακρυνθῆ τοῦ κέντρου τοῦ πετάλου, ἐνῶ ἡ ὀπή ἀπαντᾷ πάντοτε ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ (ἰδὲ τὴν ἐνταῦθα παρατιθεμένην εἰκόνα νομίσματος ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Γόθα). Ἐπίσης ἕτερα ἀμελῶς κεκομμένα νομίσματα δεικνύουσιν ὑπὸ τοὺς τύπους τὰ λείψανα τῆς προγενεστέρως τῆς κοπῆς προπαρασκευῆς τῶν πετάλων (ἰδὲ πίν. LXIV, 10 καὶ 15).

Ἀλλὰ τὸ κύριον γνώρισμα καὶ χαρακτηριστικὸν τῶν κομματίων τῆς τάξεως ταύτης εἶναι ὅτι πάντα ἀνεξαιρέτως — πλὴν, ἐννοεῖται, τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρώτου ἔτους κοπέντων — φέρουσιν, ὡς πρὸ τινος μόλις ἀνεκάλυψα¹, *χρονολογικὸν ἀλφαβητικὸν γράμμα*, καὶ δὴ τὰ μὲν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τῆς κυρίας ὄψεως τὰ δὲ χαλκᾶ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ.

Σύμβολόν τι νομισματικὸν ἢ μονογράφημά τι ἐπ' οὐδενὸς αὐτῶν εὐρίσκομεν. Ἐξαιρέσεις ἔχομεν 1^{ον} ἐπὶ τῶν βραχυβίων ἀργυρῶν τετραδράχμων τύπων τῆς τε Ἀρσινόης καὶ τοῦ Σωτήρος, ἐφ' ὧν εὐρίσκομεν μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ τὸ αὐτὸ γράμμα χ, ἀρκτικὸν ἴσως τοῦ ὀνόματος νομισματικοῦ τινος ἄρχοντος διατελέσαντος ἐν λειτουργίᾳ κατὰ τὰ ἔτη Α-Ι (1-6) τῆς ἐκδόσεως

1. Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. Τόμ. Β' (1899) σελ. 191. Τόμ. Γ' (1900) σελ. 74-77 καὶ 90-91 καὶ ἐν Revue Belge de Num. 1901 ἔ. ἀ.

5. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Γ'												6. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Ζ ΣΕΙΡΑΣ Γ'											
Ἔτη πρὸ Χριστοῦ	Ἔτη Πτολ. Β' Φιλαδέλφ.	Ἔτη θανάτου Ἀραίν. Β'	Χρυσά 8δραχμα	Ἀργυρὰ 10δραχμα	Α' 4δραχ. τύπου Ἀραίνώης	Α' 4δρ. τύπου Πτολεμ. Α'	Χαλκᾶ Α (48 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Β (42 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Γ (36 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Δ (30 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Ε (24 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Σ (20 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Ζ (18 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Η (16 χιλιοστών)	Χρυσά 8δραχμα	Χρυσά 4δραχμα	Χρυσά 2δραχμα	Χρυσά δραχμαί	Ἀργυρὰ 4δραχμα	Ἀργυρὰ 2δραχμα	Ἀργυρὰ τριώβολα	Χαλκᾶ Α (27 χιλιοστών)	Χαλκᾶ Β (18 χιλιοστών)
271	15		+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
270	16	A	+	+	+		+	+		+	+	+	+	+	+	+						+	+
269	17	B		+	+	+		+														+	+
268	18	Γ		+		+																	
267	19	Δ	+		+	+		+		+	+	+	+	+								+	
266	20	E	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+									
265	21	Ι	+	+	+			+		+													
264	22	H	+																				
263	23	Θ	+	+			+	+		+	+	+	+	+									
262	24	Ι	+					+					+	+									
261	25	K	+																				
260	26	Λ	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+			+						
259	27	M	+	+																			
258	28	N		+																			
257	29	Ξ	+	+						+												+	
256	30	O		+																			
255	31	Π		+													+						
254	32	P		+				+		+	+	+	+										
253	33	Ξ		+																		+	
252	34	T		+				+	+	+	+	+	+									+	
251	35	Υ		+					+	+	+	+	+										
250	36	Φ		+																			
249	37	X		+				+	+	+												+	+
248	38	Ψ		+																		+	+
247 6	39	Ω		+							+												

τῆς προκειμένης τάξεως. 2^{ον} ἐπὶ ἐνίων τῶν χαλκῶν κερμάτων Β τοῦ ἔτους Θ, ἐφ' ὧν μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ δευτέρου αἰετοῦ ἀπαντᾷ τὸ μονογράφημα Μ. Ἀμφότεραι ὁμως αἱ ἐξαιρέσεις αὗται ἐπικυροῦσι τὸν κανόνα, ὅτι νῦν, ὅτε εἰσῆχθη τὸ σύστημα τῆς χρονολογήσεως τῶν νομισμάτων, ἐθεωρήθη περιττὸν νὰ δηλῶται ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἑτησίων νομισματικῶν ἀρχόντων, ἀφοῦ οὗτοι ἐν περιπτώσει νο-

θεύσεως τοῦ μετάλλου εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ ἀνευρεθῶσι τῇ βοήθειᾳ τῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος χρονολογίας.

Τὰ δὲ μονογράφηματα Α, Χ, Ξ, ± καὶ Υ, ἅτινα πολλοὶ νομισματικοὶ ἀνέγνωσαν μεταξὺ τῶν ποδῶν τῶν αἰετῶν τῶν χαλκῶν κερμάτων τῆς παρούσης τάξεως, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παραμορφώσεις τῶν χρονολογικῶν γραμμάτων Α, Δ, Ε, Ι, Τ διὰ τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῶν προσθή-

κης ὡς V δύο μικρῶν πτερῶν τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ, ὧν μεταξὺ κεῖνται τὰ γράμματα ταῦτα. Εἰς τὴν παρανόησιν ταύτην ὑπέπεσον πολλοὶ τῶν ἀρχαίων σφραγιδολύφων τῶν ἀντιγραφόντων τὴν πρωτότυπον ἐκάστου ἔτους σφραγίδα παρασύραντες εἰς τὴν πλάνην ταύτην καὶ πλείστους τῶν νῦν νομισματολόγων. Ἄρα αἱ ἀποδόσεις ἐνίων τῶν κερμάτων τούτων εἰς πόλεις, π. γ. ὑπὸ τοῦ Feuardent καὶ Poole εἰς Τύρον ἔνεκα τοῦ Ϝ, στεροῦνται βάσεως. Ἄλλως δὲ ἡ τεχνοτροπία καὶ πάντα τὰ λοιπὰ γνωρίσματα τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης δεικνύουσι σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ νομισμάτων κοπέντων ἐν Αἰγύπτῳ.

Τὰ ρηθέντα χρονολογικὰ γράμματα βαίνουσι ἀπὸ τοῦ Α (= 1) μέχρι τοῦ Ω (= 24) ἐπὶ ὅλων τῶν εἰδῶν τῶν κερμάτων τῆς τάξεως Γ. Ἡ δὲ συνέχεια ἀπαντᾷ μόνον ἐπὶ ἀργυρῶν δεκαδράχμων ἀπὸ τῶν ΑΑ (25) μέχρι τῶν ΩΩ (48) καὶ τῶν Α (= ΑΑΑ) καὶ Β (= ΒΒΒ), τῶν δηλούντων τὰ ἔτη 49 καὶ 50. Διήρκεσεν ἄρα ἡ ἔκδοσις αὐτῶν ἐπὶ 50 ἔτη καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἦτοι τὸ ἀπὸ τοῦ Α μέχρι Ω καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ΑΑ μέχρι ΒΒΒ.

Ἡ ἐπὶ τῶν μεγίστων κομματίων τῆς τάξεως ταύτης παρουσία τῶν τύπων Ἀρσινόης τῆς Β΄, μολονότι αὕτη δὲν εἶχεν οὐδὲν δικαίωμα ἵνα κόπῃ νομίσματα, πρὸς δὲ ἡ ἐπιγραφή ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ (οὐχὶ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ), ἣτις δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ τύπων θεᾶς (πβλ. τὰς νομισματικὰς ἐπιγραφὰς ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΠΕΡΓΑΙΑΞ, ΘΕΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ, ΑΞΚΛΗΠΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ κτλ.), ἡγαγέ με εἰς τὴν σκέψιν ὅτι πρόκειται περὶ νομισμάτων κοπέντων ἅμα τῇ μετὰ τὸν θάνατον ἀποθεώσει τῆς βασιλίσσης ταύτης ὡς Ἀρσινόης Φιλαδέλφου θεᾶς, ἐπομένως ὅτι καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν χρονολογίαι ἀναφέρονται εἰς χρονομετρικὸν σύστημα ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ 271/270 π. Χ., ἔτους τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀποθεώσεως αὐτῆς.

Πράγματι δὲ ὑπολογίζοντες ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου τὸ Α βλέπομεν ἀμέσως λαμπρῶς καὶ σαφέστατα ἐξηγουμένας ὅλας τὰς λεπτομερείας, ἃς παρουσιάζουσι τὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο κεχρονολογημένα νομίσματα: Ἀληθῶς τὸ Ω (24), τὸ καὶ τελευταῖον τοῦ πρώτου μέρους (Τάξις Γ), συμπίπτει πρὸς τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου (247/6 π. Χ.): ἄρα ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους ΑΑ (25) περιορισμὸς τῆς ἀρσινοϊκῆς χρονομετρίας εἰς μόνον τὰ ἀργυρᾶ δεκάδραχμα

εἶναι ἔργον τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου παραλαβόντος τὴν βασιλείαν Πτολεμαίου Γ΄, Εὐεργέτου, καὶ διὰ τοῦτο διαρκεῖ μέχρι τοῦ ἔτους ΒΒΒ (50), ὅπερ ἀκριβῶς ταυτίζεται πρὸς τὸ τελευταῖον ἔτος τούτου τοῦ βασιλέως. Διεκόπη ἄρα ἐντελῶς ἡ ἔκδοσις τῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Ἀρσινόης κεχρονολογημένων νομισμάτων, εὐθύς ὡς παρέλαβε τὴν βασιλείαν Πτολεμαῖος ὁ Δ΄, ὅστις, ὡς γνωρίζομεν, πράγματι διέκοψεν ἐν πᾶσι τὰς διοικητικὰς παραδόσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ βασιλέων.

Πρὸς τούτοις τὸ ἔτος Ι (266/5 π. Χ.), καθ' ὃ διακόπτεται ἐν Αἰγύπτῳ ἡ βραχύβιος ἔκδοσις τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων τῆς τάξεως ταύτης, ὡς καὶ τὸ ἔτος ΙΙΙ (257 π. Χ.), καθ' ὃ διακόπτεται ἡ ἔκδοσις τῶν ὁμοίως Αἰγυπτιακοῦ κόμματος χρυσῶν ὀκταδράχμων, ταυτίζονται πρὸς τὰ ἔτη, καθ' ἃ, ὡς θέλομεν ἴδει, ὁ Φιλάделφος μετήνεγκεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Φοινίκην τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀργυρῶν τούτων τετραδράχμων καὶ χρυσῶν ὀκταδράχμων, ἐξακολουθήσας ἐν Αἰγύπτῳ μόνον τὴν ἔκδοσιν τῶν λοιπῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης.

Τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν μοι κερμάτων τῆς τάξεως Γ΄ περιληπτικὴν εἰκόνα παρέχει ἡ ἐνταῦθα (σελ. ρνθ΄) παρατιθεμένη σύνοψις 5. Οὐδεμίαν δ' ἔχω ἀμφιβολίαν, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἀνακαλυφθῶσι καὶ ἄλλα νομίσματα πληροῦντα πλείστα κενὰ αὐτῆς, νῦν μάλιστα ὅτε, γνωστῆς γενομένης τῆς ἀξίας τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων χρονολογιῶν, θὰ συλλέγωνται ταῦτα συστηματικώτερον ὑπὸ τῶν νομισματολόγων, οἵτινες οὐδόλως σχεδὸν μέχρι τοῦδε ἐφρόντιζον περὶ αὐτῶν.

ΤΑΞΙΣ Δ.

(Ἀριθ. 520-523, Πίναξ XV, 1-5)

Ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τῆς τάξεως Γ, τὰ μετὰ τύπων τῆς Ἀρσινόης, εἶναι τὰ ἐν Κύπρῳ κοπέντα, ἀριθ. καταλ. 520-523 (Πίν. XV, 1-5), ἅτινα διακρίνομεν ἐκ τῶν ὑπὸ τὸ δίκερας ἀρκτικῶν τῶν πόλεων, ἐν αἷς ἐκόπησαν, ἦτοι Γ, ΞΑ, ΚΙ καὶ Κ = Γ(αφίων), ΞΑ(λαμινίων), ΚΙ(τιέων) καὶ Κ(ερυνιέων);).

Τῶν νομισμάτων τούτων οὐδέν, ἐφ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, φέρει χρονολογικὸν γράμμα. Κρίνοντες ὁμῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι

τὸ φέρον τὸ ὄνομα τῆς Πάφου εἶναι τὸ κατὰ τεχνοτροπίαν κάλλιστον καὶ ἀρχαιότατον, ἀσφαλῶς δὲ τὸ πρωτότυπον, πάντων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἀλλαχοῦ κοπέντων νομισμάτων τοῦ τύπου τούτου, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα τῆς τάξεως Δ ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ εὐθύς ἅμα τῷ ἐν ἔτει 271/270 θανάτῳ τῆς Ἀρσινόης, ἴσως μάλιστα καὶ πρότερον, ἤδη ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 274 γάμου αὐτῆς μετὰ τοῦ Φιλαδέλφου. Οὕτως ὄχι μόνον πληροῦται κενὸν ὑπάρχον, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐν τῇ Πτολεμαϊκῇ τῆς Κύπρου νομισματοκοπία ἀκριβῶς μεταξὺ τοῦ 274 καὶ 272 π. Χ., ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιοῦται διὰ νέου παραδείγματος τὸ ἐκ πολλῶν ἄλλων προηγουμένων γνωστὸν ἡμῖν γεγονός, ὅτι αἱ ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου Ἑλληνικαὶ πόλεις, φίλαι ἢ ὑπήκοοι τῶν Πτολεμαίων, οἵαι ἦσαν καὶ αἱ τῆς Κύπρου, εἰσῆγαγον πρῶται καὶ τῆς βασιλίσσης ταύτης, ζωῆς ἔτι, τὴν λατρείαν ὡς θεᾶς, λατρείαν ἣν παρεδέχθη καὶ ἀνεκήρυξεν ἐπισήμως ὁ Φιλάделφος μόλις μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς.

Πρὸς τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην, τῆς ὑπὸ τῶν Κυπρίων πρώτων ἀποθεώσεως τῆς Ἀρσινόης, συμφωνεῖ καὶ ὁ κυπριακὸς χαρακτήρ τῆς νέας θεᾶς Ἀρσινόης Κύπριδος ἢ Ἀφροδίτης. Αὐτὸ δὲ τὸ ἐπίθετον αὐτῆς Ζεφυρῆτις παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς εἶναι κυπριακῆς προελεύσεως, ἀπὸ τοῦ μεταξὺ Παλαιᾶς καὶ Νέας Πάφου, πλησίον δὲ τοῦ κυπριακοῦ λιμένος Ἀρσινόης κειμένου Ζεφυρίου ἄκρου¹ ἢ ἄκρας Ζεφυρίας². Πιθανωτάτη δὲ φαίνεται μοι καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Tümpel³, ὅτι αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἀρσινόη προὑπῆρχεν ὡς ἐπίθετον τῆς Ἀφροδίτης. Ἐν Κύπρῳ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι δύο πόλεις, Ἀρσινόαι καλούμεναι, μία μὲν πρὸς βορρᾶν τῆς Νέας Πάφου, ἐν τῷ κόλπῳ καὶ παρὰ τὴν κόμην τῆς Χρυσοχοῦς κατὰ τὴν Πεδασίαν, εἰς ἣν ὑπέρεκειται λόφος τῇ Ἀφροδίτῃ ἀφιερωμένος⁴, ἕτερα δὲ ἐπιθαλάσσιος, μεταξὺ Σαλαμίνας καὶ Λευκόλλης⁵.

1. Πτολεμ. Γεωγρ. 5, 14, 1.—Πβλ. Colonia-Ceccaldi. Monum. de Cypre 259 κέ.—Néroutsos-Bey, L'ancienne Alexandrie, σελ. 88 καὶ 126.

2. Στράβωνος 14, 688.—Πβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, II, σελ. 107.

3. Philologus 1892, 398. 38.

4. Σακελλαρίου ἔ. ἀ. σελ. 120.

5. Στράβωνος 14, 682.

ΤΑΞΙΣ Β.

(Ἀριθ. 388-407, Πίναξ XVIII, 1-20.)

Ὡς εἶδομεν ἐκ τῆς τάξεως Γ, ἡ ἐπιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΞΩΤΗΡΟΣ (δηλ. ΘΕΟΥ) ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ κεχρονολογημένων νομισμάτων τοῦ Φιλαδέλφου ἀπὸ τοῦ ἔτους 271/270 καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Φιλάделφος εἶχεν ἤδη ἀποθεώσει ἐπισήμως τὸν πατέρα ὡς Πτολεμαῖον Σωτῆρα ἀμέσως μετὰ τὸν ἐν ἔτει 283/2 θάνατον αὐτοῦ¹, ἔδει νὰ ἀναμένωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἤδη ἀπὸ τοῦ 283 π. Χ. Πράγματι δὲ τοιαῦτα εἶναι, νομίζω, ἐκεῖνα ὅσα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν ἔταξα ἐν τῇ τάξει Β, ὡς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου κοπέντα. Πάντα ταῦτα εἶναι μόνον τετράδραχμα ἀργυρᾶ νομίσματα, φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΞΩΤΗΡΟΣ παρὰ τοὺς στεροτύπους ἤδη ἀποβάντας τύπους Πτολεμαίου τοῦ Α'.

Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν δὲν εἶναι καθαρῶς αἰγυπτιακῆ, ἀλλ' ἐνδεικνύει — ὡς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ μόνον τετραδράχμων — ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἐκόπη διὰ τινὰ τῶν ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου μεγάλων κτήσεων τοῦ Φιλαδέλφου.

Ἐν τῷ πεδίῳ ἀντὶ χρονολογιῶν φέρουσι καὶ ταῦτα παρὰ τὸν ἀετόν, ὡς τὰ τῆς τάξεως Α τοῦ αὐτοῦ Φιλαδέλφου, μονογραφήματα ἢ γράμματα ἀρκτικὰ τῶν ὀνομάτων τῶν νομισματικῶν ἀρχόντων ἐφ' ὧν ἐκόπησαν, καὶ δὴ 1^{ον} ἀνὰ δύο (ἀριθ. 388-390), 2^{ον} ἀνὰ τρία (ἀριθ. 391-404) καὶ 3^{ον} ἀνὰ τέσσαρα (ἀριθ. 405-407). Κρίνοντες δ' ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐτησίων ἀρχόντων (ὧν τὰ μονογραφήματα κατέχουσι καὶ ἐνταῦθα τὴν δευτέραν θέσιν) βλέπομεν ὅτι ἡ ἔκδοσις τῆς τάξεως ταύτης διήρκεσεν ἐπὶ 10 τοῦλάχιστον ἔτη, πληροῦσα οὕτω σχεδὸν ὀλόκληρον τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος 283 μέχρι τοῦ 271 π. Χ., ὅτε εἰσῆχθησαν τὰ κεχρονολογημένα τετράδραχμα τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς. Ποῦ ἀκριβῶς ἐκόπη ἡ τάξις αὕτη δὲν γνωρίζω, πάντως ὅμως οὐχὶ ἐν Πτολεμαίδι, ὡς πολλοὶ ὑπέθεσαν ἕνεκα τῶν συχνὰ ἀπαντῶντων ἐπ' αὐτοῖς γραμμάτων ΠΤ. Ταῦτα, ὡς ἡ κατωτέρω

1. Ἴδε τὰς πηγὰς παρὰ Kornemann ἐν Lehmann's Beiträge zur alt. Geschichte I σελ. 68.

σύνοψις σαφῶς δεικνύει, εἶναι ἀρχτικά ὄνομα-
τος ἑνὸς τῶν ἐπὶ πλείονα ἔτη λειτουργησάντων
νομισματικῶν ἀρχόντων. Ἡ ἐνταῦθα παρεντι-
θεμένη ὑπ' ἀριθ. 7 σύνοψις αὕτη τῶν νομισμά-
των τῆς τάξεως Β δεικνύει συνοπτικῶς τό τε
σύνολον αὐτῶν καὶ τὸν κατὰ ἔτησίους ἄρχοντας
ἐπὶ 10 ἔτη καταμερισμόν.

φανίσεως τῶν νομισμάτων ἐκείνων τῆς τάξεως
Β τοῦ Σωτῆρος. Ἀληθῶς οὐδὲν νόμισμα τῶν
τύπων ἐκείνων δύναται δι' οἰονδήποτε λόγον νὰ
θεωρηθῆ ὡς ἀνήκον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Φι-
λαδέλφου.

Ἐπομένως τίθεται τὸ ἐρώτημα, διὰ τίνων νο-
μισμάτων ἀντικατέστησεν ὁ Φιλάδελφος τὴν
πλουσίαν ἐκείνην ἔκδοσιν τῶν καταργηθέντων
ἐξωτερικῶν, οὕτως εἰπεῖν, νομισμάτων τῆς Αἰ-
γύπτου. Ναὶ μὲν ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς
βασιλείας αὐτοῦ (266 π. Χ.) ἔχομεν τὴν μεγά-
λην καὶ πλουσίαν τάξιν Η τῶν μετὰ χρονολο-
γιῶν τοῦ Φιλαδέλφου νομισμάτων, ἅτινα, ὡς θὰ
ἴδωμεν, ἔκοψεν οὗτος εἰς τὰς πόλεις τῆς Φοινί-
κης καὶ Παλαιστίνης· ποῖα ὁμως νομίσματα με-
τεχειρίζετο κατὰ τὰ εἴκοσι πρῶτα ἔτη τῆς βασι-
λείας αὐτοῦ, ἔν τε τῇ Παλαιστίνῃ καὶ τῇ Φοι-
νίκη καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς μεγάλαις αὐτοῦ κτή-
σεσιν, οἵαι πρὸ παντὸς ἦσαν ἡ Κύπρος καὶ ἡ
Κυρήνη;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντῶσιν ἐν πρώτοις
τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Ζ, ἐφ' ὧν ἀνεκάλυφα
πρὸ τινος, ὅτι ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν ποδῶν τῶν
ἀετῶν ἀλφαβητικαὶ χρονολογίαι δηλοῦσαι τὰ
ἔτη τοῦ Φιλαδέλφου, ἀπὸ τοῦ πρώτου (Α) μέχρι
τοῦ εἰκοστοῦ (Υ), ἥτοι ἀκριβῶς μέχρι τοῦ ἔτους
ἐκείνου, καθ' ὃ ἤρξατο ἡ ἔκδοσις τῆς μεγάλης
τάξεως τῶν Φοινικικῶν αὐτοῦ νομισμάτων.

Ἡ τεχνοτροπία τῶν κερμάτων τῆς τάξεως
ταύτης εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἀμέσως βλέπει πᾶς
ἐξησκημένος ὀφθαλμὸς ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσι
χρονολογικῶς τὴν ἄμεσον συνέχειαν τῶν νομι-
σμάτων τῆς Β τάξεως Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆ-
ρος. Πρὸς τούτοις τὰ κέρματα ταῦτα, ὄντα
χρυσᾷ πεντάδραγμα, ἀργυρᾷ τετράδραγμα καὶ
τριῶν μεγεθῶν χαλκᾷ, ἥτοι 35, 28 ἢ 20 χιλιο-
στῶν, εἶναι ἀπαράλλακτα τὴν ὄλκην, τοὺς τύ-
πους, τὸ μέγεθος, τὴν ἐπιγραφὴν κλπ. πρὸς τὰ
κέρματα αὐτῆς ταύτης τῆς ῥηθείσης Β τάξεως
Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος, προστιθεμένης μό-
νον ἀργυρᾷ δραχμῆς ἀπαράλλακτου πρὸς τὴν
ὁμοίως κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλαδέλφου
προσθεθεῖσαν ἐν τῇ τάξει Α (ἴδε σελ. 98ς΄).

Ὅτι ὁμως κυρίως χαρακτηρίζει τὴν τάξιν
ταύτην εἶναι τὸ σταθερῶς παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν
ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (οὐδέποτε ΞΩΤΗΡΟΣ)
ἀπαντῶν μονογράφημα Ξ ἢ Ξ, ᾧτινι, ἀμέσως

7 ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Β ΤΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ				Ἐτήσιοι ἄρχοντες
1ον	ΠΤ	ΑΣ		ΑΣ
	ΠΤ	ΞΕ		ΞΕ
	ΠΤ	ΞΩ		ΞΩ
2ον	ΠΤ	ΞΩ	ΞΕ	»
	ΠΤ	Α	ΑΣ	Α
	ΠΤ	»	Α	»
	ΠΤ	»	Β	»
	ΠΤ	»	Ω	»
	Ρ	ΞΙ	Β	ΞΙ
	Α	ΞΙ	ΦΙ	»
	Ϟ	ΞΙ	ΞΤΡ	»
	Ρ	⌘	ΦΙ	⌘
	ΚΛ	»	Α	»
	ΚΛ	»	Β	»
	ΚΛ	ΙΩ	ΦΙ	ΙΩ
	ΚΛ	Ϟ	ΦΙ	Ϟ
	⌘	ΚΛ	Ϟ	ΚΛ
3ον	ΠΤ	Α	Β	(Α)
	ΠΤ	»	»	»
	ΦΙ	Π	⌘	Π
				10

ΤΑΞΙΣ Ζ.

Σειρά Α και Β.

(Ἀριθ. 547-602, Πίνακες XIII, 1-2 καὶ XIV, 1-14.)

Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἅμα τῇ ἐνάρξει
τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατήγγησεν ἐντελῶς τὴν
ἔκδοσιν τῶν νομισματικῶν ἐκείνων τύπων, οὓς
ὁ Σωτῆρ ἔκοπτε διὰ τὰς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου
κτήσεις καὶ διὰ τὰς χρεῖας τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτοῦ
ἔμπορίου. Τοῦτο ἀσφαλῶς ἐξάγεται ἐκ τῆς κατὰ
τοὺς χρόνους τοῦ Φιλαδέλφου παντελοῦς ἐξα-

ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους, προσετέθη ὡς σύμβολον ἀσπίς φοειδής, ἐφ' ἧς ὑπάρχει καὶ ἐπίσημόν τι πρὸς κεραιὸν ὁμοιάζον.

Πολλὰ γινώμαι προτάθησαν πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ σταθεροῦ μονογραφήματος τούτου, ὃν παραδοξοτάτη μὲν εἶναι ἢ τοῦ κ. F. Lenormant (ἴδε ἀνωτέρω σελ. ρκ'), ἢ μᾶλλον δὲ τῇ ἀληθείᾳ πλησιάζουσα εἶναι ἢ τοῦ Poole¹, ὅστις, ὀρθῶς τάσσωσιν τὰ νομίσματα τῆς παρουσίας τάξεως ὑπὸ τὸν Φιλάδελφον καὶ θεωρῶν αὐτὰ προϊόντα τοῦ νομισματοκοπέου τῆς Κύπρου, ἀναλύει τὸ μονογράφημα εἰς $\epsilon\Omega$, ὑποθέτει δὲ ὀρθῶς ὅτι δηλοῖ $\epsilon\Omega[\text{THPO}\Sigma]$. Ταυτίζων ὅμως τὸ μονογράφημα τοῦτο πρὸς τὰ ἐπὶ πολὺ μεταγενεστέρων νομισμάτων ἀπαντῶντα ἀρκτικὰ $\Sigma\Omega$ καὶ Σ , καταλήγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τῶν κερμάτων ἡμῶν ἢ ἐπιγραφὴ δέον νὰ ἀναγνωσθῇ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ $\epsilon\Omega\text{THPO}\Sigma$ (νόμισμα) καὶ νὰ ληφθῇ ὡς ἰσοδύναμος καὶ μεσάζουσα τῶν ἐπιγραφῶν ΒΑΣΙΛΕΩΣ $\epsilon\Omega\text{THPO}\Sigma$ καὶ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ. Ἄλλ' ἢ μὲν ὑπαρξίς τῶν πολὺ μεταγενεστέρων γραμμάτων $\Sigma\Omega$ καὶ Σ ἐπὶ νομισμάτων φερόντων ὀλογράφως τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ $\epsilon\Omega\text{THPO}\Sigma$ δεικνύει ὅτι τὰ γράμματα ταῦτα — ἀρκτικὰ κυρίου ὀνόματος, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ — δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῶσι $\epsilon\Omega\text{THPO}\Sigma$, διότι τότε θὰ εἴχομεν δις τὴν λέξιν ταύτην (ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ $\epsilon\Omega\text{THPO}\Sigma$ $\epsilon\Omega[\text{THPO}\Sigma]$!), ἢ δὲ συμπλήρωσις τῆς ἐπιγραφῆς τῶν κερμάτων τῆς τάξεως Z εἰς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ $\epsilon\Omega[\text{THPO}\Sigma]$ εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτος, διότι τὸ μὲν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸν βασιλέα ἤτοι τὸν Φιλάδελφον, τὸ δὲ $\epsilon\Omega\text{THPO}\Sigma$ εἰς μόνον τὸν θανόντα καὶ ἤδη θεὸν Πτολεμαῖον τὸν Σωτῆρα.

Ἡμεῖς τὰ μονογραφήματα ταῦτα ἀναλύοντες ἐπίσης εἰς $\epsilon\Omega$ (κ) ἢ εἰς $\epsilon\Omega$ καὶ ν (ξ) θεωροῦμεν ὅτι περιλαμβάνουσι τὸν τίτλον $\epsilon\Omega[\text{THPO}\Sigma]$ καὶ δὴ $\epsilon\Omega[\text{THPO}\Sigma]$ ν[ΙΟΝ], ἀναγινώσκοντες οὕτως ὀλόκληρον τὴν ἐπιγραφὴν: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ $\epsilon\Omega[\text{THPO}\Sigma]$ ν[ΙΟΝ] καὶ συμπεραίνοντες ὅτι αὕτη ἐτέθη πρὸς δῆλωσιν ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα τῆς τάξεως Z τοῦ Φιλαδέλφου, τὰ ἔνεκα λόγων ἐμπορικῶν καὶ λόγων εὐλαβείας νῆκῆς διατηρήσαντα ἀπαραλλάκτους τοὺς τύπους τοῦ Σωτῆρος εἶναι νομίσματα τοῦ Φιλαδέλ-

1. BMC. Ptolemies, Introd. p. XXXVI.

φου, *υἱοῦ τοῦ Σωτῆρος*, οὐχὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἠθέλε τις νομίσει ἐκ τῶν τύπων.

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ἵνα ἡ διάκρισις τῶν ὁμοιοτύπων νομισμάτων τῶν δύο βασιλέων δηλωθῇ σαφέστερον διὰ συμβόλου τινὸς ἀναγνωρίσεως, φρονῶ ὅτι ὁ Φιλάδελφος ἐξελέξατο καὶ τὸ ὑπὸ τὸ ῥηθὲν μονογράφημα σταθερῶς ἀπαντῶν σύμβολον, τὴν ἀσπίδα.

Ἡ ἀσπίς αὕτη εἶναι ἐν τῶν συμβόλων τῶν δηλούντων τὸ θεῖον τοῦ γένους τῶν Πτολεμαίων. Τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς παράδοσις, ἣν διέσωσε μόνος ὁ Σουΐδας παραθέτων, πιθανώτατα ἐκ διηγήσεώς τινος ἀπολεσθείσης τοῦ Αἰλιανοῦ¹, τὰ ἐξῆς ἐν λέξει *Λάγος*, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν λλ. *ἄκρατον καὶ ἄκρατος ἡλίου ἀκτίς*: «Λάγος. Ὄνομα κύριον. Ὅς Ἀρσινόην ἔγημε τὴν Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος μητέρα. Τοῦτον δὲ τὸν Πτολεμαῖον οὐδὲν οἱ προσήκοντα² ἐξέθηκεν ἄρα ὁ Λάγος ἐπὶ ἀσπίδος χαλκῆς. Διαρρεῖ δὲ λόγος ἐκ Μακεδονίας (ἢ Μακεδόνων), ὅς λέγει *ἀετὸν* ἐπιφοιτῶντα καὶ τὰς πτέρυγας ὑπερτείνοντα καὶ ἑαυτὸν αἰωροῦντα (ἢ ἀπαιωροῦντα) ἀποστέγειν αὐτοῦ καὶ τὴν ἄκρατον ἀκτίνα (τοῦ ἡλίου) καὶ ὅτε οἱ τὸν πολὺν ὑετὸν τοὺς γε μὴν ἀγελαίους φοβεῖν ὄρνιθας, διασπᾶν δὲ ὄρνυγας, καὶ τὸ αἷμα αὐτῷ παρέχειν τροφήν ὡς γάλα». Ἐτερά τινα μνημεῖα ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Furtwängler³ καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Otto Rossbach⁴ ἐρμηνευθέντα, ὑποδεικνύουσιν ὅτι ὁ προστάτης ἀετὸς ἦτο ὁ τοῦ Διός, δηλῶν μάλιστα ὅτι «ὁ οὐδὲν προσήκων» τῷ Λάγῳ Πτολεμαῖος ὁ Σωτῆρ εἶχεν αὐτὸν τὸν Δία⁵ ἂν μὴ πατέρα πάντως ὅμως πάππον καὶ προστάτην.

Ὁ προφανῶς πρὸς κάλυψιν τῆς γνωστῆς *δυσγενείας* Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος⁶ πλασθεὶς ὑπὸ τῶν κολάκων αὐτοῦ μῦθος οὗτος ἐγεννήθη βεβαίως ὅτε ἦτο ἐν ζωῇ ὁ Πτολεμαῖος, ἴσως δὲ πρῶτην ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο παρέσχεν ὁ ἀετὸς⁷,

1. Ἴδε τὸ ἀπόσπασμα 285 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Αἰλιανοῦ ὑπὸ τοῦ Hercher (σελ. 271).

2. Πβλ. Πανσανίου 1,6,8.

3. Antike Gemmen Taf. XXXVIII,8 κέ.

4. Verschollene Sagen und Kulte auf Griech. und Ital. Bildwerken: Neue Jahrbücher 1901 I Abt. VII Band S. 396 κέ.

5. Ἴδε SIG. 5127, ἐνθα Πτολεμαῖος ὁ Γ' λέγεται «ἀπόγονος τὰ μὲν ἀπὸ πατρὸς Ἡρακλέους τοῦ Διός, τὰ δὲ ἀπὸ μητρὸς Διονύσου τοῦ Διός». Τὰ αὐτὰ μαρτυροῦσι καὶ ἄλλαι πηγαί.

6. Πλουτάρχου, Περὶ ἀοργησίας 9.

7. Πβλ. καὶ Mahaffy ἔ. ἀ.-σελ. 19 σημ. 1.

ὃν δι' οἰονδήποτε ἄλλον λόγον εἶχεν ἤδη παραδεχθῆ ὁ Πτολεμαῖος ὡς νομισματικὸν σύμβολον αὐτοῦ, ὅτε ἔτι ἦτο σατράπης τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἀετὸς λέγω, ὅστις ἀπὸ ἀπλοῦ συμβόλου ἐγένετο τύπος κύριος τῶν νομισμάτων αὐτοῦ, εὐθύς ὡς ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν. Ὅπως δὲποτε ὅτε Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος παρέλαβε τὴν βασιλείαν, ὁ μῦθος περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τοῦ γένους αὐτοῦ ἦτο ἐπισήμως πλέον ἀνεγνωρισμένος, διὰ τοῦτο δὲ ὅτε ἐχρειάσθη καὶ αὐτὸς σύμβολον πρὸς δήλωσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἔλαβε τὸ ἐν τῷ αὐτῷ μύθῳ παρὰ τὸν ἀετὸν ἀπαντῶν σύμβολον τῆς ἀσπίδος.

Περίεργον εἶναι ὅτι ἡ αὐτὴ ἀπαρραλλάκτως ἀσπίς ἀπαντᾷ ὡς τύπος Ἀθηναϊκῶν τινῶν μολυβδίνων συμβόλων (ιδὲ Πίν. XII, 22) κοπέντων, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὡς θεατρικῶν εἰσιτηρίων συμβόλων¹ τῆς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τοῦ Φιλαδέλφου Πτολεμαίου κληθείσης ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων *Πτολεμαῖδος φυλῆς*².

Ἡ τάξις Z ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν, ὧν ἡ πρώτη — ἐξ ὀλίγων μόλις καὶ σπανίων κερμάτων ἀποτελουμένη (ἀριθ. 547-550, πίν. XIV, 1-4) καὶ παρουσιάζουσα ὡς χαρακτηριστικὸν μόνον τὸ ζ ἄνευ τῆς ἀσπίδος καὶ ἄνευ χρονολογίας τινός —, θὰ ἐκόπη εὐθύς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς νομισματοκοπίας ταύτης. Ἡ δευτέρα σειρά (ἀριθ. 551-602, πίναξ XIV, 5-14) ὑπὸ τὸ μονογράφημα ἔχει ἤδη καὶ τὴν ἀσπίδα, ἀρχεται δὲ δι' ὀλίγων τινῶν νομισμάτων (ἀριθ. 551-557), μὴ φερόντων εἰσέτι χρονολογίαν ἀλλὰ μονογράφημά τι μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ, ἅτε κοπέντων, ὡς φαίνεται, καὶ τούτων ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου τῆς βασιλείας ἔτους πρὶν ἢ τοῦτο συντελεσθῆ ἢ κἂν ἀποφασισθῆ νὰ τίθενται χρονολογίαι ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Εὐθύς ὁμως κατόπιν ἔπονται τὰ λοιπὰ νομίσματα (Πίν. XIII) φέροντα — πάντοτε μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ, — ἐν ἀλφαβητικὸν χρονολογικὸν γράμμα, δηλοῦν τὸ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου ἀπὸ τοῦ Α (1 = 285 π. X.) μέχρι τοῦ Y (20 = 266 π. X.).

Ὅποια καὶ ὅποσα νομίσματα τῆς τάξεως ταύτης κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω μέχρι τοῦδε, δεικνύει

1. Πβλ. Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχαιολ. τόμ. Γ' (1900) σελ. 328 κέ., ἀριθ. 112-158.

2. Πausan. 1,6,8.

ἢ ὑπ' ἀριθ. 8 σύνοψις τῶν τῆς τάξεως ταύτης νομισμάτων.

8. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Z
ΣΕΙΡΑΙ Α ΚΑΙ Β

		Χ	Ρ	Ρ	Λ	Α	Α
		5δραχ.	4δραχ.	1δραχ.	35 χιλ.	28 χιλ.	20 χιλ.
ΣΕΙΡΑ Α΄.		+	+		+	+	
ΣΕΙΡΑ Β΄. 1ον 285/4	Φ	+	+			+	
	Ψ		+				
	Ω					+	
ΕΤΗ Π. X.	ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Β						
2ον	Α	+	+			+	+
284	Β						
283	Γ						
282	Δ					+	+
281	Ε	+	+			+	
280	Ι						
279	Η						
278	Θ		+	+		+	
277	Ι	+	+	+		+	
276	Κ						
275	Λ	+	+			+	+
274	Μ						
273	Ν						
272	Ξ						
271	Ο	+	+	+		+	
270	Π		+			+	
269	Ρ	+	+	+		+	
268	Ξ						
267	Τ					+	
266/5	Υ	+	+	+		+	

Τίθεται νῦν τὸ ζήτημα, ποῦ τοῦ κράτους τοῦ Φιλαδέλφου ἐκόπη ἡ τάξις αὕτη τῶν νομισμάτων. Φρονῶ ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἐν *Κύπρῳ*, διότι πλὴν τῶν συνεχῶν εὐρημάτων ἐν τῇ νήσῳ νομισμάτων, μάλιστα χαλκῶν, τῆς τάξεως ταύτης ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἐξῆς σπουδαῖοι λόγοι συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης.

Ἡ τάξις αὕτη λήγει ἐν ἔτει 266 π. X. ἦτοι

ἀκριβῶς τὸ ἔτος καθ' ὃ ὁ Φιλάδελφος ἤρχισε κόπτων τὰ κεχρονολογημένα αὐτοῦ νομίσματα ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης. Τίς δ' ὁ λόγος τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἀσιατικῆς ταύτης νομισματοκοπίας, ἧς μάλιστα πρὸς χάριν διεκόπη καὶ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ ἔκδοσις τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων τῆς τάξεως Γ; Οὐδεὶς ἄλλος, φρονῶ, ἢ ἡ ἀκριβῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 266/5 π. Χ. διακοπὴ τῆς Κυπριακῆς νομισματοκοπίας, ἢ κατ' ἐμὲ λόγον ἔχουσα τὴν μεγάλην ναυτικὴν ἤτταν, ἣν τὸ ἔτος ἐκείνο¹ ὑπέστη ἐν Κῶ ὁ Πτολεμαῖος ὑπὸ Ἀντιγόνου, ἀπολέσας μέχρι τῆς περὶ τὸ 247/5 νέας ἐν Ἀνδρῶν ναυμαχίας² τὴν θαλασσοκρατίαν, ἴσως δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Κύπρον, ἣν ὑποθέτω ὅτι ἀκριβῶς διὰ τοῦτο δὲν εὐρίσκομεν μνημονευομένην ἐν τῷ λεπτομερεῖ καταλόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν κτήσεων τοῦ Φιλαδέλφου, ὃν παρέχει ὁ Θεόκριτος ἐν τῷ *Ἐγκωμίῳ εἰς Πτολεμαῖον*, λέγων

86 καὶ μὴν Φοινίκας ἀποτέμνεται Ἀρραβίας τε
καὶ Συρίας Λιβύας τε κελαινῶν τ' Αἰθιοπῶν.
Παμφύλοισί τε πᾶσι καὶ αἰχμηταῖς Κιλικεσσι
σαμαίνοι, Λυκίοις τε φιλοπτολέμοισί τε Καρσί,

90 καὶ νάσοις Κυζλάδεσσιν.

Τὸ ποίημα τοῦτο ἐποιήθη, κατὰ τὸν τελευταῖον γράψαντα περὶ τῆς χρονολογίας αὐτοῦ Prott³, ἐν τοῖς ἔτεσι 273-271 π. Χ., ὡς διήθην περιέχον ἐνδείξεις τοῦ ὅτι εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ θανάτου τῆς Ἀρσινόης Β'. Ἀλλὰ τοιαύτας ἐνδείξεις ἐγὼ δὲν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ, διὰ τοῦτο δὲ φρονῶ ὅτι ἐποιήθη μετὰ τὸ 266, ὅτε ἡ Κύπρος εἶχε πράγματι ἀπολεσθῆ, ὡς δεικνύει ἡ διακοπὴ τῆς ἐν αὐτῇ Πτολεμαϊκῆς νομισματοκοπίας καὶ ἡ μεταφορὰ αὐτῆς εἰς τὴν ἀπέναντι Φοινικὴν καὶ Παλαιστίνην, χώρας ἀσφαλῶς ἀνηκούσας τῷ Φιλαδέλφῳ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ κατάλογος τοῦ Θεοκρίτου μαρτυρεῖ, καὶ τὴν μεθ' ὧν συγκοινωνίαν δὲν ἠδύνατο νὰ κωλύσῃ ὡς τὴν μετὰ τῆς Κύπρου ἢ ἀπώλεια τῆς θαλασσοκρατίας.

Ἔτεροι ἱστορικοί, ἐκ τῆς σιγῆς ταύτης τοῦ Θεοκρίτου ὀρμώμενοι, ἐνόμισαν ὅτι ἡ Κύπρος εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῆ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἐνδείξιν ἔχομεν περὶ τούτου ἄλλοθεν⁴. Τοῦναντίον ὑπάρ-

χουσι μαρτυρίαι, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι τότε κατεῖχεν ἀσφαλῶς τὴν νῆσον ὁ Φιλάδελφος. Οὕτω π. γ. ὁ Πausanias (1,7,1) ἀναφέρει ὅτι ὁ Φιλάδελφος «ἀπέκτεινε καὶ ἄλλον ἀδελφὸν γεγονότα ἐξ Εὐρυδίκης, Κυπρίους ἀφιστάντα αἰσθόμενος». Ὁ φόνος οὗτος ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν σειρὰν ἐκείνων, οὓς ἠναγκάσθη νὰ διαπράξῃ ὁ νέος βασιλεὺς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς βασιλείας του εὐθύς ὡς παρέλαβεν αὐτὴν προτιμηθεὶς τῶν τέκνων τῆς Εὐρυδίκης, δεικνύει δὲ ὅτι ὁ Φιλάδελφος ἐνόει καὶ κατώρθου νὰ κατέχη ἰσχυρῶς καὶ ἀσφαλῶς τὴν Κύπρον.

Ἐσημειώσαμεν ἤδη (τάξις Δ σελ. ρξγ') ὅτι διὰ τὰ ἔτη Μ, Ν καὶ Ξ (274, 273 καὶ 272 π. Χ.), δὲν ὑπάρχουσι νομίσματα τῆς Κυπριακῆς τάξεως ταύτης· τοῦτο δὲ ἴσως διότι τότε θὰ ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ, ἀπὸ τοῦ γάμου τῆς Ἀρσινόης Β' μετὰ τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς διαρκέσαντα, τὰ μεγάλα χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τῶν τύπων Ἀρσινόης τῆς Β', ὧν τὴν ἔκδοσιν ἀνέλαβε κατόπιν ἀπὸ τοῦ 271 τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπερ πάλιν παρητήθη τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν περὶ τὸ ἔτος 257 (ΚΘ τοῦ Φιλαδέλφου) ὑπὲρ τῶν νομισματοκοπειῶν τῶν Φοινικικῶν πόλεων, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Η.

Πρὶν ἢ ἐγκαταλίπωμεν τὴν παροῦσαν τάξιν, παρατηροῦμεν ὡς πρὸς τὰ ἐπ' αὐτῆς *μονογραφήματα*, ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων χρονολογίαὶ ἐκάστου ἔτους κατέστησαν περιττὴν τὴν δήλωσιν διὰ μονογραφήματος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἔτησιου νομισματικοῦ ἄρχοντος, οὐχὶ ὁμως καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπὶ πλείονα ἔτη ἐχόντων τὴν ἐπίβλεψιν τῆς νομισματοκοπίας ταύτης κυρίων νομισματικῶν ἀρχόντων. Οὗτοι δὲ εἶναι μόνον δύο δι' ὅλην τὴν τάξιν ταύτην, ὧν τὰ μονογραφήματα, Χ καὶ ΞΙ, συναντῶμεν ἐναλλάξ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐκδόσεως τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης.

ΤΑΞΙΣ Η.

(Ἀριθ. καταλ. 626-843, πίνακες XIX-XXV).

Ἡ πλουσιωτάτη τάξις αὕτη ἀποτελεῖ κυρίως τὴν συνέχειαν τῆς *ἐξωτερικῆς*, οὕτως εἰπεῖν, νομισματοκοπίας τοῦ Φιλαδέλφου, τῆς ἐν Κύπρῳ τὸ πρῶτον ἀρξαμένης, ἥτοι τῆς προηγουμένης τάξεως Ζ. Ἀρχεται δὲ κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 266/5,

1. Δρόυσεν III, Α', 298-301.— Πβλ. Mahaffy ἔ. ἀ. p. 150.

2. Mahaffy ἔ. ἀ. σελ. 201.— Δρόυσεν III, Α', 485 κέξ. 492. 501, 2.

3. Rhein. Museum. Bd. LIII, 475 κέξ.

4. Πβλ. Mahaffy ἔ. ἀ. σελ. 131.

εἰκοστοῦ τοῦ Φιλαδέλφου, καὶ βαίνει ἀδιακόπως πρῶτον μὲν μέχρι τοῦ 39^{ου}, τοῦ καὶ τελευταίου, ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου (247/6 π. Χ.), κατόπιν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Α μέχρι τοῦ Γ ἔτους τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Πτολεμαίου Γ', Εὐεργέτου. Αἱ ἐπ' αὐτῆς χρονολογίαι δηλοῦνται οὐχὶ κατὰ τὸ ἀπλοῦν ἀλφαβητικὸν σύστημα, καθ' ὃ τὸ Α=1 καὶ τὸ Ω=24, ἀλλὰ κατὰ τὸ δεκαδικὸν ἀλφαβητικόν, καθ' ὃ, παρεμβλλομένου τοῦ Γ ὡς β, ἰσοδυναμεῖ τὸ Ι πρὸς τὸ 10, τὰ δὲ Κ, Λ, Μ, Ν κτλ. πρὸς τὰ 20, 30, 40, 50 κτλ.¹

Τὰ φέροντα τοιαύτας χρονολογίας νομίσματα τῆς τάξεως ταύτης, ὄντα χρυσᾶ ὀκτάδραγμα τῶν τύπων Ἀρσινόης Β' καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα τῶν συνήθων τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος, ἐκόπησαν κυρίως ἐν Τύρῳ, Σιδῶνι καὶ Πτολεμαῖδι (Ἄκη) τῆς Φοινίκης, πρὸς δὲ ἐν Ἰόπῃ καὶ Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης, διακρινομέναις διὰ τῶν μονογραφημάτων Ψ ὑπὲρ ρόπαλον, ΞΙ, ΠΠ ἢ ΠΠ, ΙΠ, καὶ ΙΑ ἢ ΙΑ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου, ἐκόπησαν μόνον τετράδραγμα καὶ ἐν μόνῃ τῇ Τύρῳ (ἀρ. 645-649, Πίν. XIX, 15-19), φέροντα τοὺς στερεοτύπους τοῦ Σωτήρος τύπους, ὁμῶς μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ἣτις κατόπιν ἀπὸ τοῦ 25^{ου} ἔτους, γενικευθείσης τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν εἰς πάσας τὰς ρηθείσας πόλεις τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, μετεβλήθη ἐπὶ τῶν κατὰ τὰ ἄλλα ἀμεταβλήτων μεινάντων τετραδράχμων, εἰς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ, ἵνα, ὡς θὰ ἴδωμεν κατόπιν (τάξις Ι), συγχωνευθῇ πρὸς τὴν Φοινικικὴν τάξιν ἑτέρα τάξις (ἢ Ι) ἐξωτερικῶν τετραδράχμων νομισμάτων, ὧν διεκόπη τότε ἡ ἐκδοσις καὶ ἀφ' ὧν ἐλήφθη ἡ ἐπιγραφὴ Π. ΞΩΤΗΡΟΣ. Τὸ ἔτος ΚΓ τοῦ ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦντος τετραδράχμου ἀρ. 821 τῆς Γάζης ἴσως εἶναι κακῆ χάραξις ἢ κακῆ ἀνάγνωσις τοῦ ἔτους ΚΙ ἢ ΚΕ ἢ ΚΕ, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ΞΩΤΗΡΟΣ τοῦ νομίσματος ἐνδεικνύει ὅτι τοῦτο ἐκόπη μετὰ τὸ ἔτος

1. Πολλὰ ἐγράφησαν μέχρι τοῦδε περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ σχήματος τῶν παρεμβλλθέντων Γ=6, ρ=90, Θ ἢ Φ=900· ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν ἄλλο εἶναι, καθ' ἐμέ, ἢ ἀπλαῖ παραλλαγῆ τοῦ σχήματος τοῦ γράμματος παρ' ὃ ἐτέθησαν, ἵνα οὕτω καὶ ἐκ τοῦ σχήματος ἀναγνωρίζηται ἡ θέσις αὐτῶν, ἦτοι τὸ μὲν Γ (6) εἶναι ἀπομίμησις τοῦ Ε (=5), τὸ δὲ ρ (90), τοῦ Ρ (100) καὶ τὸ Θ ἢ Φ (900), τοῦ Ω (800). Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὡς πρὸς Π τὸ τεθὲν παρὰ τὸ Τ ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν θέσεων τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου Ἀθηνῶν (ἴδε Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Α' σελ. 83 καὶ 114).

ΚΔ, μέχρις οὗ ἴδωμεν ἰσχύουσαν τὴν ἐπιγραφὴν Π. ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

Τὸ αὐτὸ ρητέον ἴσως καὶ περὶ τοῦ ἔτους ΚΓ τοῦ χρυσοῦ ὀκταδράχμου ἀριθ. 794 τῆς Ἰόπης, διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν, τῶν χρυσῶν τούτων νομισμάτων ἡ ἐκδοσις ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Φοινίκης εἶναι ἀπολύτως βεβαία μόνον ἀπὸ τοῦ ἔτους 257 ἦτοι ΚΘ τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτε διεκόπη ἡ ἐν Αἰγύπτῳ ἐκδοσις αὐτῶν ἵνα συνεχισθῇ ἐν Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ.

Πλὴν δὲ τῶν τὰ ἔτη τοῦ Φιλαδέλφου φερόντων νομισμάτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι σειραὶ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, σπουδαίας τινὰς διαφορὰς παρουσιάζουσαι. Οὕτως ἔχομεν (σειρὰ Γ) ὅμοια καθ' ὅλα τοῖς προηγουμένοις χρυσᾶ ὀκτάδραγμα καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα, κοπέντα ἐν Τύρῳ (ἀριθ. 701-704, Πίν. XX, 11-13), Σιδῶνι (ἀριθ. 757, Πίν. XXII, 8) καὶ Πτολεμαῖδι (ἀριθ. 785-787, Πίν. XXV, 3), φέροντα πάντα ἀντὶ χρονολογίας τὸ αὐτὸ μονογράφημα Π τὸ πάντως ἀναφερόμενον εἰς σπουδαῖόν τι καὶ ἐφ' ὅλης τῆς νομισματοκοπίας τῆς Φοινίκης ἰσχύσαν πρόσωπον. Ἡ ἐπιγραφὴ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ τῶν τετραδράχμων τῆς σειρᾶς ταύτης ὑποδεικνύει ὅτι τὰ νομίσματα αὐτῆς δὲν εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ ΚΕ ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτε τὸ πρῶτον τίθεται τὸ ΞΩΤΗΡΟΣ ἐν Φοινίκῃ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ αὐτὸ μονογράφημα Π ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἐνὸς κεχρονολογημένου ἀπὸ τοῦ ΚΓ ἔτους χρυσοῦ νομίσματος τῆς αὐτῆς τάξεως κοπέντος ἐν Ἰόπῃ (ἀριθ. 794, Πίν. XXIII, 1)· ἀλλ', ὡς ἤδη εἴπομεν ἀνωτέρω, τὸ λίαν ἀσαφῶς κεχαραγμένον ΚΓ πιθανὸν οὐδὲν ἄλλο νὰ ἦτο ἀρχικῶς ἢ ΚΕ ἢ ΚΕ ἢ ΚΙ. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι τὰ φέροντα τὸ περιεργον τοῦτο μονογράφημα σπάνια καὶ ἀχρονολόγητα νομίσματα ἐκόπησαν εὐθύς ὡς ἔληξεν ἡ μέχρι τοῦ ἔτους ΚΔ διαρκέσασα σειρὰ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Π. ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ βραχὺ πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ τοῦ ἐπομένου ἔτους νέα σειρὰ μετὰ χρονολογιῶν καὶ τῆς ἐπιγραφῆς Π. ΞΩΤΗΡΟΣ.

Ἐτι δ' ἀρχαιότεραν σειρὰν τῆς αὐτῆς τάξεως ἀποτελοῦσι νομίσματά τινα κοπέντα καὶ ταῦτα ἐν μόνῃ τῇ Τύρῳ (ἀρ. 634-641, Πίν. XIX, 6-12), φέροντα δὲ ἐν τῷ πεδίῳ παρὰ τὸν ἀετόν, ὡς σύμβολον τῆς πόλεως, ρόπαλον (ἄνευ τοῦ Ψ) καὶ ἄνω αὐτοῦ τὰ ἀλφαβητικὰ στοιχεῖα Ι, Η ἢ Θ¹. Τὰ νο-

1. Τὸ Θ τοῦτο ἐν τῷ καταλόγῳ ἐσημείωσα ἐσφαλμένως ὡς

μίσματα ταῦτα φέροντα πάντα τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ-ΒΑΣΙΛΕΩΣ εἶναι α') χρυσᾶ πεντάδραγμα τῶν στερεοτύπων τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος, β') ἀργυρᾶ τετράδραγμα τῶν αὐτῶν τύπων καὶ γ') μικρὰ χαλκᾶ κέρματα, μεγέθους 17 χιλιοστῶν, φέροντα ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου κερασφόρον καὶ τειαινωμένην, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὸν αὐτὸν ἀετὸν ἀλλὰ μετ' ἀναπεπταμένων πτερόγων.

Ἐν τῷ καταλόγῳ ἐθεώρησα ὅτι τὰ ἔτη ταῦτα Ι, Η καὶ Θ (ἀντὶ Θ) δηλοῦσι τὸ 6, 7 καὶ 15 ἔτος τοῦ Φιλαδέλφου, ὄντα ἀλφαβητικὰ ὡς τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κυπριακῆς τάξεως Ζ τοῦ Φιλαδέλφου, ἥτοι ὅτι ἐκόπησαν κατὰ τὰ ἔτη 280, 279 καὶ 271 π.Χ. Νῦν ὁμως ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν νομισμάτων τούτων οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον διαφέρει τῆς τῶν φερόντων τὰς χρονολογίας Κ καὶ ἑξῆς ὁμοίων νομισμάτων τῆς αὐτῆς πόλεως, ὥστε νὰ παραδεχθῶμεν χρονικόν τι διάστημα μεταξὺ τῆς ἐκδόσεως ἀμφοτέρων, φρονῶ ὅτι τὰ ἔτη Ι, Η καὶ Θ — ἅτινα σημειώτεον ὅτι εἶναι αἱ *πρῶται* γνωσταὶ χρονολογίαι ἐπὶ τῶν ἐν Τύρῳ κοπέντων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων — δὲν εἶναι ἔτη τοῦ Φιλαδέλφου, ἀλλ' αὐτῆς ταύτης τῆς Τύρου, ἧς γνωρίζομεν ὅτι τὸ χρονομετρικὸν σύστημα ἤρξατο ἐν ἔτει 274/273 π.Χ., ὅτε φαίνεται ὅτι καθιδρύθη ὀριστικῶς ἡ κατοχὴ τῆς Φοινίκης ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων¹ διὰ τῆς νικηφόρου τοῦ Φιλαδέλφου εἰς Συρίαν ἐκστρατείας, ἣν ἀσσυριακὴ τις ἐπιγραφὴ τίθησιν ἀκριβῶς εἰς τὸ ἔτος 274/273². Οὕτω τὰ ἔτη Ι, Η καὶ Θ ταυτίζονται πρὸς τὰ ἔτη 268, 267 καὶ 266 π.Χ., προηγούμενα μὲν ἀμέσως τῶν φερόντων τὰ ἔτη τοῦ Φιλαδέλφου ὁμοίων νομισμάτων τῆς Τύρου, λήγοντα δὲ ἀκριβῶς ἐν ἔτει 266 π.Χ., ὅτε ἡ Τύρος ἐγκαταλιποῦσα τὴν μόλις ἀρξαμένην ἰδίαν αὐτῆς χρονομετρίαν παρεδέχθη, τῇ ἐπιταγῇ ἴσως τοῦ κυριάρχου αὐτῆς βασιλέως τῆς Αἰγύπτου,

Ο. Ἐπίσης τὸ Σ τοῦ ἀρ. 642 εἶναι πράγματι Ι, τὸ δὲ Π τοῦ ὑπ' ἀρ. 641 εἶναι ἢ Η, ἐλλείψει χώρου ἢ ἐξ ἀπροσεξίας ὡς Π χαραχθὲν ὑπὸ τοῦ σφραγιδολύφου, ἢ ἀνήκει εἰς τὴν προηγούμενην σειρὰν (ἀριθ. 627-633), ὃν οὐχὶ χρονολογικὸν στοιχεῖον ἀλλ' ἀρκτικὸν γράμμα νομισματικοῦ ἀρχοντος, ὡς τὰ λοιπὰ τῆς σειρᾶς ταύτης.

1. E. Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes Bd. II p. 74,3, ἐνθα σημειοῦνται καὶ πᾶσαι αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν χρονομετρίαν ταύτην ἐπιγραφικαὶ κλπ. πηγαί. Ἐκ τῶν νομισματικῶν ἴδε J. Six, L'ère de Tyr: Num. Chron. VI (1886) p. 97 κέξ.

2. E. Schürer ἔ. ἀ.

τὴν τοῦ Φιλαδέλφου. Τότε δὲ συγχρόνως ἐτέθη ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῆς μετὰ τῶν χρονολογιῶν τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τὸ εὐανάγνωστον μονογράφημα τῆς πόλεως Ψ ἄνω τοῦ ροπάλου συμβόλου αὐτῆς, ὅπερ ἄνευ τοῦ μονογραφήματος ἠδύνατό νὰ νομισθῇ ὑπὸ πολλῶν ὡς δηλοῦν ἄλλην τινὰ πόλιν τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων, π.χ. τὴν Κῶν, ἧς σύμβολον ἦτο ἐπίσης τὸ ρόπαλον.

Τὸ αὐτὸ μονογράφημα Ψ ἄνω ὁμοίου ροπάλου, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν Π. ΒΑΣΙΛΕΩΣ, οὐχὶ ὁμως καὶ χρονολογίαν τινά, φέρουσι πανόμοιά τινα τοῖς προηγούμενοις χρυσᾶ πεντάδραγμα καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα (ἀρ. 643-644, Πίν. XIX, 13-14) τῆς αὐτῆς τάξεως, ἅτινα νομίζω ὅτι ἐκόπησαν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νέας νομισματοκοπίας τοῦ ἔτους, 266 ἥτοι Κ τοῦ Φιλαδέλφου, ἀκριβῶς ὅτε ἐγκατελείφθη ἡ χρονομετρία τῆς Τύρου καὶ πρὶν ἢ τεθῆ ἔπι τῶν τοῦ ἔτους τούτου νομισμάτων ἡ χρονολογία τοῦ Φιλαδέλφου. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη ἐν Σιδῶνι (ἀρ. 712-715, Πίν. XXI, 1-4) καὶ ἐν Πτολεμαίδι (ἀρ. 764, Πίν. XXV, 1) ἐνθα ἔχομεν ὁμοια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα ἄνευ χρονολογιῶν.

Ἐτι δ' ἀρχαιοτέρα φαίνεται οὔσα τρίτη τις, ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, σειρὰ νομισμάτων τοῦ αὐτοῦ τύπου, κοπέντων ἐν Τύρῳ (ἀριθ. 736, Πίν. XIX, 1, Ρ τετράδραχμον μετὰ συμβόλου ροπάλου ἐν τῷ πεδίῳ ἄνευ τοῦ Ψ, ἀριθ. 627-633, Πίν. XIX, 2-5, Χ πεντάδραγμα, Ρ τετράδραγμα καὶ Η 17 χιλιοστῶν μετὰ ὁμοίου συμβόλου τεθειμένου ἄνω μονογραφήματος νομισματικοῦ τινος ἀρχοντος), ἐν Σιδῶνι (ἀριθ. 719-721, Πίν. XXI, 5-7, Ρ τετράδραγμα μετὰ τοῦ Ξ ὁμοίως ἄνω μονογραφημάτων ἀρχόντων), ἴσως δὲ καὶ ἐν Πτολεμαίδι (ἀριθ. 764, Πίν. XXV, 1, Ρ τετράδραχμον μετὰ τοῦ Θ ἄνω ὁμοίου μονογραφήματος ἀρχοντος). Ταῦτα παρουσιάζοντα πέντε ἐτησίων νομισματικῶν ἀρχόντων μονογραφήματα, θεωρῶ νῦν ὅτι ἐκόπησαν τὸ 273-268 π.Χ. (οὐχὶ ὡς ἐσημείωσα ἐν τῷ καταλόγῳ περὶ τὰ 284-280 π.Χ.)· τοῦτο δὲ πρῶτον ἔνεκα μὲν τῆς ἐπιγραφῆς τῶν τετραδράχμων Π. ΒΑΣΙΛΕΩΣ τῆς οὔσης ἀρχαιοτέρας τοῦ 261, δεύτερον δὲ ἔνεκα τοῦ (ἄνευ τοῦ Ψ) ροπάλου τῆς Τύρου, ὅπερ ἀπαντᾷ οὕτως ἐπὶ μόνον τῶν ἀπὸ τοῦ 268 μέχρι 266 κοπέντων ἐν Τύρῳ νομισμάτων μετὰ χρονολογιῶν τῆς πόλεως. Τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα

9. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΗΣ ΦΟΙΝΙΚΙΚΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Β' (ΤΑΞΙΣ Η') ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Γ'.

ΕΤΗ Π. Χ.	ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Β	ΕΤΗ ΤΥΡΟΥ	Φ Ο Ι Ν Ι Κ Η				Π Α Λ Α Ι Σ Τ Ι Ν Η							
			ΤΥΡΟΣ		ΣΙΔΩΝ		ΠΤΟΛΕΜΑΪΣ		ΙΟΥΗ		ΓΑΖΑ			
Ἐπιγραφὴ πύργων: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ	273	(13)	(1)											
	272	(14)	(2)	» Α										
	271	(15)	(3)	» Δ										
	270	(16)	(4)	» Ϝ										
	269	(17)	(5)	» Ϙ										
	268	(18)	(6)	» Χ	⊕	+								
		(18)	6	» Ι										
	267	(19)	7	» Η	⊕	+								
		(20)	8	» Θ	⊕	+								
	266	(20;)		Ϙ	⊕	+	ΣΙ	⊕	+	⊕	+			
ΕΤΗ ΠΤΟΛ Β														
Ἐπιγραφὴ πύργων	265	20	Κ	»	+									
	264	21	Κ	»	+									
	263	22	Ϝ	»	+									
	262	23	Κ	»	+						⊕	⊗	⊕	⊕
		24	Κ	»	+									
Ἐπιγραφὴ τῶν τετραδράχμων: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ	261	(25)	Ϝ	»	+	ΣΙ	+	Ϙ	⊗	+				
	260	25	Κ	»	+	ΣΙ	+	⊕		+	⊕	+	⊕	
		26	ΚΣ	»			»	+						
	259	27	ΚΙ	»	+	»	+							
	258	28	ΚΗ	»	+	»	+			⊕	+			
	257	29	ΚΘ	»	+	»	+			⊕	+	⊗	+	
	256	30	Λ	»	+	»	+	⊕		+				
	255	31	ΛΑ	»	+	»	+			+				
	254	32	ΛΒ	»	+	»	+			+				
	253	33	ΛΓ	»	+	»	+			+				
	252	34	ΛΔ	»	⊗	+	»	+		+				
	251	35	ΛΕ	»	⊗	+	»	+		⊗	+			
	250	36	ΛΣ	»	+	»	⊗	+		+				
	249	37	ΛΙ	»	+	»	⊗	+		+				
248	38	ΛΗ	»	⊗	+	»	⊗	+		+				
247/6	39	ΛΘ	»	⊗	+	»	+		»	+				
ΕΤΗ ΠΤΟΛ Γ														
Ἐπιγραφὴ τῶν τετραδράχμων	247/6	1	Α	Ϙ	⊗	ΣΙ	+	⊕		»		⊕	+	
	246	2	Β	»	⊗	+	»	+	⊗	+	»	»	+	
	245	3	Γ	»	+	»	+	»	+	»	⊗	+		
	244	4	Δ	»	⊗	+	»	⊗	+	»	+	»	+	
	243	5	Ε	»	+	»	⊗	+	»	+	»	+		
	242	6	Ζ	»		»	⊗	+	»	+	»	+		

(⊗=Χρυσά οκτάδραγμα. ⊕=Χρυσά πεντάδραγμα. +=Ἀργυρά τετράδραγμα. Χ=Χαλκᾶ 17 χιλιοστών).
ιβ'.

θὰ εἶναι ἀρχαιότερα τῶν τελευταίων τούτων ὡς ὄντα ἄνευ χρονολογιῶν, τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν ἀρχομένης πιθανῶς κατὰ τὸ ἔτος 273, ὅτε ἀρχεται καὶ τὸ χρονολογικὸν σύστημα τῆς πόλεως ταύτης. Πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι τὰ ἀρχαιότερα νομίσματα τῆς ὅλης τάξεως ταύτης φέρουσιν, ὡς τὰ ἀπὸ τοῦ 285 μέχρι τοῦ 272 κοπέντα ἐν Αἰγύπτῳ ὁμοίωτα νομίσματα τῆς τάξεως Α τοῦ Φιλαδέλφου, τὸ ὀπισθεν τοῦ ὠτὸς τοῦ Σωτήρος γράμμα τοῦ σφραγιδογλύφου Δ προφανῶς ἐξ ἀντιγραφῆς. Ἐν Σιδῶνι δὲ ἀντὶ τούτου ἐμφανίζεται νῦν, ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἕτερον μικροσκοπικὸν γράμμα, τὸ Κ, προφανῶς ἀρκτικὸν τοῦ ὀνόματος νέου σφραγιδογλύφου (ιδὲ ἀριθ. 715, πίν. XXI, 3-4).

Παρὰ τὰ νομίσματα ταῦτα πασῶν τῶν ἀνωτέρω ρηθεισῶν σειρῶν, αἱ αὐταὶ πόλεις τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, πρὸς δὲ ἡ Βηρυτὸς καὶ ἄλλη τις, ἀπροσδιόριστος εἰσέτι, πόλις τῶν αὐτῶν χωρῶν ἔκοψαν σειρὰς χαλκῶν νομισμάτων κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τὸ πρῶτον κοπέντων χαλκῶν νομισμάτων τῆς μεγαλοπροεπῶς τάξεως Γ. Ἐπ' αὐτῶν ὅμως δὲν ἔθεσαν χρονολογίας, ἀλλὰ μόνον τὰ σύμβολα αὐτῶν συνοδευόμενα ἐνίοτε (ἐν Πτολεμαΐδι) καὶ ὑπὸ τοῦ μονογραφήματος τοῦ ὀνόματος αὐτῶν.

Τὰ τῆς Τύρου τοιαῦτα χαλκᾶ περιεγράψαμεν ὑπ' ἀριθ. 705-711 (Πίν. XX, 14-21) ἔχουσι δὲ ὡς διακριτικὸν σύμβολον τὸ *ρόπαλον*, ἄνευ ὅμως τοῦ Ϝ, καὶ ἀποτελοῦσιν ὠραίαν καὶ πλήρη σειρὰν 7 διαφόρων κερμάτων, μεγέθους ἀπὸ 43 μέχρι 16 χιλιοστῶν, φερόντων πάντων τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ τοὺς αὐτοὺς τύπους, ἧτοι κεφαλὴν Ἀμμωνος ἐφ' ἐνὸς καὶ ἀετὸν μετὰ κλειστῶν πτερυγῶν ἐφ' ἐτέρου.

Ὡς τῆς Σιδῶνος δὲ ἐθεωρήσαμεν τὰ ὅμοια ὑπ' ἀρ. 758-763 (Πίν. XXII, 9-18) κέρματα, ἅτινα χαρακτηρίζει ὡς σύμβολον *δίκερας τεινωμένου*, μετατιθέμενον ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ πεδίου τοῦ νομίσματος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τύπου τοῦ ἀετοῦ ὡς φόρημα αὐτοῦ. Οἱ τύποι δὲν εἶναι ἐπὶ πάντων τῶν κερμάτων ὅμοιοι, ὡς ἐν Τύρῳ, ἀλλὰ ποικίλλουσι καθ' ἃ καὶ οἱ ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντων χαλκῶν.

Τὰ τούτοις δὲ ὁμοίωτα χαλκᾶ κέρματα τῆς Πτολεμαΐδος (ἀριθ. 788-793, πίν. XXV, 18-22) εἶναι ἀσφαλοῦς κατατάξεως ὡς φέροντα τὸ μο-

νογράφημα τῆς πόλεως Ⓜ , παρὰ τὰ σύμβολα τῆς πόλεως, *τρίποδα* καὶ *δίκερας*.

Ἐπὶ δὲ τὴν Ἰόπην κατετάξαμεν (ἀρ. 818-820, πίν. XXIII, 19-20) τὰ ὅμοια χαλκᾶ, ἅτινα φέρουσιν ὡς σύμβολον τὴν ἄρπην τοῦ Περσέως, οὗ ἡ λατρεία ἦτο μεγάλη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἔνθα ἐμυθολογεῖτο ὅτι εἶχεν ἐπὶ βράχου ἐκτεθῆ εἰς βορὰν τοῦ κήτους ἡ παρ' αὐτοῦ ἐλευθερωθεῖσα Ἀνδρομέδα¹.

Τῇ δὲ Γάζῃ ἀβέβαιον εἶναι ἂν ἀνήκουσι τὰ ὑπ' ἀριθ. 834-838 (Πίν. XXIV, 13-17) ὁμοίωτα νομίσματα τὰ φέροντα ὡς χαρακτηριστικὸν *δίκερας καὶ ρόπαλον* ὁμοῦ.

Ἐπὶ δὲ τὴν Βηρυτὸν ἐτάξαμεν τὰ ὅμοια χαλκᾶ (ἀριθ. 839-840, πίν. XXIII, 24-25), ἅτινα φέρουσιν ὡς σύμβολον τὴν τρίαίναν, ἣν θὰ εὕρωμεν κατόπιν ὡς βέβαιον νομισματικὸν σύμβολον τῆς πόλεως ταύτης.

Τέλος πόλις τις τῆς Φοινίκης ἢ Παλαιστίνης θὰ ἔκοψε τὰ τῆς αὐτῆς σειρᾶς χαλκᾶ τὰ φέροντα ἐν τῷ πεδίῳ ὡς σύμβολον ἄνθος ροιᾶς ἢ λωτοῦ (ἀρ. 841-843, πίν. XXIV, 18-19).

Αἱ ἀπονομαὶ αὗται τῶν χαλκῶν νομισμάτων ἐπιβεβαιοῦνται καὶ ὑπὸ τῆς προελεύσεως αὐτῶν προερχομένων πάντοτε σχεδὸν οὐχὶ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης.

Περίληπτικὴν εἰκόνα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν μοι χρυσῶν, ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Η μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου συνεχείας αὐτῶν παρέχει ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 σύνοψις, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἐν ἣ τὰ ἀργυρᾶ τετραδραχμα δηλοῖ τὸ σημεῖον +, τὰ χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τὸ ✱, τὰ χρυσᾶ πεντάδραχμα τὸ ⊕ καὶ τὰ χαλκᾶ τὸ σημεῖον X.

Τὰ μονογραφήματα τῆς ἐν Φοινίκῃ Πτολεμαϊκῆς νομισματοκοπίας.

Σπουδαία καὶ γενικοῦ νομισματικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι, φρονῶ, ἡ μελέτη τῶν ἐπὶ τῶν κεχρονολογημένων τούτων νομισμάτων τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης εὐρισκομένων μονογραφημάτων τῶν διαφόρων νομισματικῶν ἀρχόντων.

1. Σκύλαξ ἐν Geogr. Gr. minores I, 79. Τὰς λοιπὰς πηγὰς ἰδὲ παρὰ E. Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes Bd. II p. 25 κέξ.

Ταῦτα ἐμφανίζονται μόλις ἀπὸ τοῦ 28 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου, πλὴν ἐν Σιδῶνι, ἐνθα εὐρίσκομεν τοιαῦτα ἤδη ἀπὸ τοῦ 25 ἔτους. Ἐν Ἰόπῃ καὶ Γάζῃ (ἀριθ. 794 καὶ 821) ἐσημειώσαμεν τοιαῦτα μονογραφήματα καὶ κατὰ τὸ ἔτος ΚΓ, ἀλλ', ὡς ἀνωτέρω (σελ. ρογ') εἴπομεν, αἱ δύο αὐταὶ τελευταῖαι ἀναγνώσεις εἶναι λίαν ἀβέβαιοι, προκειμένου πιθανώτατα περὶ νομισμάτων κοπέντων μετὰ τὸ ΚΕ ἔτος τοῦ Φιλαδέλφου.

Παρουσιάζουσι δὲ τὰ μονογραφήματα ταῦτα σύστημα ἀπροσδοκῆτως ποικίλον ἐπιβλέψεως τῆς νομισματοκοπίας, ὡς δεικνύει περιληπτικῶς ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη ὑπ' ἀρ. 10 σύνοψις, ἧς βεβαίως σὺν τῷ χρόνῳ πολλὰ κενὰ θέλουσι πληρωθῆ.

Ἐν **Τύρῳ** δηλαδὴ εὐρίσκομεν ἐπὶ μὲν τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων ἐκάστου ἔτους δύο μονογραφήματα ἀρχόντων ὁμοῦ τεθειμένα, ὧν τὸ μὲν παραμένει σταθερῶς ἐπὶ ἓν ἔτος ἢ καὶ ἐπὶ πλείονα, μέχρι πέντε ἐτῶν, τὸ δὲ ἀλλάσσει πλειστάκις, πιθανῶς δωδεκάκις, δηλοῦν προφανῶς ἄρχοντα ἐπὶ ἓνα μόνον τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἔτους λειτουργοῦντα, παρὰ τὸν ἐπὶ ἓν ἢ πλείονα ἔτη λειτουργοῦντα ἄρχοντα, ὃν δηλοῖ τὸ πρῶτον μονογράφημα.

Ἐπὶ δὲ τῶν χρυσῶν νομισμάτων (ὀκταδράχμων) τῆς αὐτῆς πόλεως παραλείπεται τὸ μονογράφημα τοῦ σταθεροῦ ἄρχοντος, σημειοῦται δὲ μόνον τὸ ἀρκτικὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνιαίου ἄρχοντος, ὅπερ παραδόξως εἶναι πάντοτε τὸ Θ καὶ διὰ τὰ ἐπτὰ ἔτη (ΛΔ, ΛΕ, ΛΗ, ΛΘ τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Α, Β καὶ Δ τοῦ Εὐεργέτου), ἐξ ὧν ἔχομεν τοιαῦτα χρυσᾶ νομίσματα, ὅπερ ἐνδεικνύει ὅτι ὁ ἄρχων οὗτος Θ, ὃν θὰ ἐπανεύρωμεν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Φοινίκης, σπουδαίας ἔχοντα νομισματικὰς λειτουργίας, ἦτο ἐν Τύρῳ ἰδιαίτερος ἐμπεπιστευμένος τὴν ἐπίβλεψιν τῆς μᾶλλον πολυτίμου ταύτης νομισματοκοπίας τῶν χρυσῶν νομισμάτων.

Ἐν **Πτολεμαῖδι** ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 28 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ 5^{ου} τοῦ Εὐεργέτου ἀπαντῶμεν ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων *διανδρίαν* νομισματικῶν ἀρχόντων, τῶν Θ καὶ ΜΕ, σταθερῶς ἐπὶ 17 ὅλα ἔτη λειτουργησάντων! Μόνον ἐπὶ βραχὺ τι διάστημα ἐντὸς τοῦ ἔτους ΛΑ τοῦ Φιλαδέλφου, τὸν Θ, ἀπουσίασαντα ἢ ἀσθενήσαντα, ἀντικαθιστᾷ ὁ ΑΞ ἢ καὶ βοηθεῖ ὁ Ι (ιδεὲ ἀρ. 771-774). Ἐπίσης τὸν αὐτὸν Θ ἀπὸ τοῦ 1^{ου}

μέχρι τοῦ 4^{ου} ἔτους Πτολεμαίου τοῦ Γ' ἀντικαθιστᾷ ὁ ἄρχων Α, ὅστις ὁμως πάλιν κατὰ τὸ ἀκόλουθον 5^{ον} ἔτος ὑπεχώρησε πρὸ τοῦ Θ.

Ἐπὶ τῶν χρυσῶν ὁμως νομισμάτων τῆς Σιδῶνος ἐμφανίζεται, ὡς καὶ ἐν Τύρῳ, εἰς μόνον τῶν δύο νομισματικῶν ἀνδρῶν, καὶ δὴ πάλιν ὁ Θ ἢ ὁ ἀντικαταστήσας αὐτὸν Α, οὐδέποτε ὁμως ὁ Μ.

Ἐν **Ἰόπῃ** ἔχομεν τὸ αὐτὸ ὅπερ καὶ ἐν Πτολεμαῖδι σύστημα διανδρίας νομισματικῶν ἀρχόντων, ὧν ὁ εἷς, πάλιν ὁ Θ, παραμένει σταθερῶς ἐν τῇ ἀρχῇ κατὰ τὰ αὐτὰ 17 ὅλα ἔτη καθ' ἃ καὶ ἐν Πτολεμαῖδι, χωρὶς μάλιστα νὰ ἀντικαταστήσῃ τις αὐτὸν κατὰ τὰ ἔτη 1-4 τοῦ Εὐεργέτου. Τὸν συνάδελφον ὁμως αὐτοῦ ΙΑ εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἀρχῇ μετὰ τοῦ Θ κατὰ τὸ 29 καὶ 30 ἔτος. Κατὰ τὰ ἔτη ὁμως 31 καὶ 32 ἀντικαθιστᾷ καὶ τοῦτον ὁ Α. Κατὰ δὲ τὰ ἐπόμενα, 33^{ον}-37^{ον} ἐπανερχεται πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ ΓΑ, ἀλλ' οὐγὶ πλεόν καθ' ὅλον τὸ ἔτος συνάρχων τῷ Θ, ἀλλὰ μόνον κατὰ διάστημά τι, ὡς ἐμφανιζομένου καὶ ἐτέρου τινὸς ἄρχοντος ΑΗ, ἅπαξ μάλιστα (ἐν ἔτει ΛΓ) καὶ τρίτου ΑΞ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος παρὰ τῷ Θ. Τοῦτο δ' ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα παρὰ τὸν Θ, παραμείναντα διαρκῆ ἄρχοντα, ὑπῆρχον δύο ἕτεροι (ἐξάμηνοι) ἢ τρεῖς (τετράμηνοι) νομισματικοὶ ἄρχοντες. Πάλιν δὲ κατόπιν ἀπὸ τοῦ 38 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ 2^{ου} τοῦ Εὐεργέτου εὐρίσκομεν τὸν αὐτὸν ΓΑ μόνον συνάρχοντα τοῦ Θ, διαδόχους δὲ ἔχοντα κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, μέχρι τοῦ 6^{ου} τοῦ Εὐεργέτου, τοὺς ΙΗ, Ι καὶ ΙΑ.

Καὶ τῆς Ἰόπης τὰ χρυσᾶ κέρματα ἓνα καὶ μόνον ἄρχοντα παρουσιάζουσι, καὶ δὴ πάλιν τὸν Θ.

Ἐν **Γάζῃ** ἔχομεν πάλιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, 28^{ου} τοῦ Φιλαδέλφου, μέχρι τοῦ 2^{ου} τοῦ Εὐεργέτου ὁμοίαν σταθερὰν νομισματικὴν διανδρίαν τοὺς Δ' καὶ Φ, ὧν τὸν δεύτερον, ἀπὸ τοῦ ἔτους 37 τοῦ Φιλαδέλφου ἀντικατέστησεν ὁ ἄρχων Ι.

Τὰ χρυσᾶ ἓνα ἄρχοντα παρουσιάζουσι, τὸν ΓΑ.

Τέλος ἐν **Σιδῶνι** ἐν ἀρχῇ μὲν, καὶ δὴ ἤδη τὸ 25 ἔτος τοῦ Φιλαδέλφου, ἀπαντῶμεν ἀνὰ ἓν ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει τέσσαρα μονογραφήματα, ὅπερ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν *τριμήνων* νομισματικῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους οἱ τέσσαρες ἄρχοντες γίνονται μόνον δύο, ἦτοι ἐξά-

μηνοι, μέχρι τοῦ 6ου ἔτους τοῦ Εὐεργέτου. Τότε ὁ μὲν ΔΙ παραμένει ἐν λειτουργίᾳ ἀπὸ τοῦ 2ῃ ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ 2ου ἔτους τοῦ Εὐεργέτου, ὅτε διαδέχεται αὐτὸν ὁ ΝΙ, ὃν πάλιν ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους μέχρι τοῦ 6ου ἀντικαθιστᾷ ὁ ΙΗ. Ὁ δεύτερος ἄρχων Α παραμένει ἐν λειτουργίᾳ μέχρι τοῦ 37 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτε διαδέχεται αὐτὸν ὁ Η παραμένων ἐν λειτουργίᾳ μέχρι αὐτοῦ τοῦ 6ου ἔτους τοῦ Εὐεργέτου.

Ἐπὶ τῶν χρυσῶν δὲ νομισμάτων τῆς Σιδῶνος δηλοῦται ὁ εἰς μόνον τῶν διάνδρων, καὶ δὴ τῷ μὲν 36 ὁ Α, τῷ δὲ 37 ὁ ΔΙ, ἀπὸ δὲ τοῦ 38 τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ 6ου τοῦ Εὐεργέτου μόνος ὁ Η.

Συνοψίζοντες τὰς παρατηρήσεις ταύτας βλέπομεν ὅτι πολλοὶ τῶν νομισματικῶν ἀρχόντων λειτουργοῦσιν εἰς πλείονας τῶν πόλεων, ὡσεὶ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἐξεπέμποντο ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς κατὰ τὴν νομισματοκοπίαν, καὶ δὴ πού μὲν ὡς σταθεροί, πού δὲ ὡς ἐτήσιοι καὶ πού ὡς μόνον ἐπὶ μῆνα εἰδικοὶ τινες ἐπιστάται. Οὕτως ἐπὶ μακρὰ ἔτη (ιδεὲ τὴν σύνοψιν 10) τὸν Θ εὐρίσκομεν ἐν Τύρῳ, Πτολεμαίδι καὶ Ἰόπῃ· τὸν ΔΙ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι· τὸν Α ἐν Τύρῳ, Σιδῶνι, Πτολεμαίδι καὶ Γάζῃ· τὸν Ι ἢ ΙΗ ἐν Τύρῳ, Σιδῶνι, Γάζῃ καὶ Ἰόπῃ· τὸν ΗΒ ἐν Τύρῳ καὶ Ἰόπῃ· τὸν Θ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι καὶ τέλος τὸν Α ἐν Τύρῳ, Πτολεμαίδι καὶ Ἰόπῃ.

Τίς ἡ ἀμέσως πρὸ τῆς Πτολεμαϊκῆς ἐν Φοινίῃ νομισματοκοπία.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων βλέπει τις ἀσφαλῶς ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 268 π. Χ. Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἤρξατο κόπτον ἐν Τύρῳ νομίσματα τῶν βασιλικῶν αὐτοῦ νομισματικῶν τύπων θέτων ἐπ' αὐτῶν μέχρι μὲν τοῦ 266 τὰ ἔτη αὐτῆς τῆς Τύρου, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ 262 τὰ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας. Τὸ αὐτὸ δ' ἐξηκολούθησε πρᾶττων καὶ ἀπὸ τοῦ 261 π. Χ., 2ῃου ἔτους τῆς βασιλείας του, ὅτε ἐπεξέτεινε τὴν νομισματοκοπίαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς μεγάλας πόλεις τῆς Φοινίης καὶ Παλαιστίνης. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀκριβῶς τίθεται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: διατί μόλις κατὰ τὰ ρηθέντα ἔτη

ἤρξατο νομισματοκοπῶν εἰς τὰς πόλεις ταύτας, τίσι δὲ νομίμασι ἐχρῶντο αὗται πρότερον ἀντὶ τῶν Πτολεμαϊκῶν, ἅτινα ἱστορικῶς ἔδει νὰ ἀναμένωμεν πρὸ πολλοῦ ἐν αὐταῖς;

Ὡς γνωστόν, ὑπάρχουσι πολυάριθμα νομίσματα κοπέντα ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Φοινίης μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, φέροντα παρὰ τοὺς ἀλεξανδρείους ἢ φοινικικοὺς αὐτῶν τύπους χρονολογίας φοινικιστὶ γεγραμμένας, ἰδίως ἐν Τύρῳ, Πτολεμαίδι καὶ Ἀράδῳ. Πλὴν δὲ τούτων εὐρίσκω νῦν ὅτι ὑπάρχουσιν ὁμοίων ἀλεξανδρείων τύπων νομίσματα τῆς Σιδῶνος καὶ Ἀράδου, φέροντα τὰς χρονολογίας αὐτῶν ἑλληνιστὶ, πρᾶγμα ὅπερ οὐδεὶς παρετήρησε μέχρι τοῦδε, καὶ δὴ χρονολογίας δηλουμένās διὰ τοῦ ἀλφαβητικοῦ συστήματος Πτολεμαίου τοῦ Β', καθ' ὃ τὸ Α=1 καὶ τὸ Ω=24 (ιδεὲ τὴν σύνοψιν 11).

Πλεῖστα ὅσα ἐγράφησαν μέχρι τοῦδε ὑπὸ σοφωτάτων ἀνδρῶν περὶ τοῦ χρονομετρικοῦ συστήματος, καθ' ὃ δέον νὰ ὑπολογισθῶσιν αἱ φοινικικαὶ χρονολογίαι τῶν νομισμάτων τούτων. Κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι πρόκειται περὶ ἀλεξανδρείου τινὸς χρονομετρίας ἀρχομένης εἴτε ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 334 νίκης ἐν Γρανικῷ, εἴτε ἀπὸ τῆς τοῦ ἔτους 333 νίκης ἐν Ἰσῳ ἢ τέλος ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 332 ἀλώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς Τύρου καὶ Γάζης καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης ὑποταγῆς πάσης τῆς Φοινίης καὶ Παλαιστίνης.

Κατόπιν ἐπεκράτησεν ἑτέρα γνώμη, καθ' ἣν πρόκειται περὶ χρονολογιῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ χρονομετρικὸν σύστημα τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς 1ης 8βρίου τοῦ ἔτους 312 π. Χ.

Ἄλλοι δ' ὁμως πάλιν ἀπέκρουσαν καὶ τὴν γνώμην ταύτην, ἰσχυρίζόμενοι ὅτι πρόκειται περὶ χρονομετρίας τινὸς Φιλίππου τοῦ Ἀριδαίου ἢ καὶ περὶ διαφόρων ἐγχωρίων τῶν διαφόρων πόλεων χρονολογικῶν συστημάτων, ὧν ἄγνωστον τὸ ἔτος τῆς ἐνάρξεως.

Τέλος ὁ τελευταῖος γράψας διὰ μακρῶν καὶ ἀνακεφαλαιώσας τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμας J. Rouvier¹ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μὲν χρονολογικὸν σύστημα τῶν Σελευκιδῶν ἦτο ἐντελῶς ξένον εἰς τὰς πόλεις

1. L'ère d'Alexandre le Grand en Phénicie aux IV et III siècles avant J. Ch.: Rev. des études Grecques 1899 p. 362-381.

τῆς Φοινίκης πρὸ τῆς ἐν ἀρχῇ μόλις τοῦ Β' αἰῶ-
νος π. Χ. κατακτήσεως αὐτῶν ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ
Γ', ὅτι δὲ πράγματι πρόκειται περὶ χρονομετρι-
κοῦ ἀλεξανδρείου συστήματος ἀρχομένου ἀπὸ
τῆς ἐν ἔτει 333 νίκης τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἰσοῦ.

Ἡμεῖς ὁμως μετὰ ἐπισταμένην νομισματικὴν
καὶ ἱστορικὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τούτου οὐ-
δεμίαν τῶν μέχρι τοῦδε προταθεισῶν γνωμῶν
παρεδέχθημεν ὡς ὀρθήν, καταλήξαντες εἰς τὸ
συμπέρασμα ὅτι οἱ Πτολεμαῖοι, οἱ Σελευκίδαι
καὶ αἱ Φοινικικαὶ πόλεις χρῶνται ἐνὶ καὶ τῷ
αὐτῷ χρονολογικῷ συστήματι, ἥτοι χρονομε-
τρία λογιζομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἀλεξάν-
δρου τοῦ Δ' (πρὸ τοῦ 8βρίου τοῦ 311 π. Χ.), ὅτε
ἔληξε μὲν ἡ δυναστεία Ἀλεξάνδρου τοῦ Με-
γάλου ἐξολοθρευθέντων πάντων τῶν μελῶν τοῦ
οἴκου αὐτοῦ, ἤρξαντο δὲ πραγματικῶς αἱ ἔτη
τινὰ κατόπιν καὶ τυπικῶς ἀνακηρυχθεῖσαι βασι-
λεῖαι τῶν οἴκων τῶν Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν
καὶ ἡ πρὸς ταύτας συμπεσοῦσα, ὡς φαίνεται, πο-
λιτικὴ αὐτονομία καὶ ἀνεξαρτησία τῶν πόλεων
τῆς Φοινίκης, αἵτινες μόλις μετὰ πολλὰς δεκαε-
τηρίδας ὑπήχθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τὰς ἐξουσίας
τῶν πρὸς ἀλλήλους σφοδρῶς περὶ αὐτῶν μαχο-
μένων Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν. Μικρὰ τις
μόνον καὶ εὐεξήγητος διαφορὰ ὑπάρχει ὡς πρὸς
τὴν ἑναρξιν τῆς ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου
τοῦ Δ' γενικῆς χρονομετρίας ταύτης.

Ἐδειξα ἤδη ἐν προηγουμένην τινὶ μελέτῃ μου¹
(ιδὲ καὶ κατωτέρω), ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη
τοῦ Eckhel² καλουμένη χρονομετρία τῶν Λαγει-
δῶν, ἦν πάντες ἐνόμιζον ἀρχομένην ἤδη ἀπὸ τῆς
ἐν ἔτει 323 π. Χ. κατοχῆς τῆς Αἰγύπτου, ἀρχεται
μόλις ἐν ἔτει 311/310 π. Χ. Ἐπίσης ἡ χρονομε-
τρία τῶν Σελευκιδῶν, ἧς τὴν ἑναρξιν ὑπολογί-
ζουσι κοινῶς ἀπὸ τῆς 1ης 8βρίου τοῦ 312 π. Χ.³,
ἢ ἄλλως λεγομένη «ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου (τοῦ Δ')
τελευτῆς», ταυτίζεται πρὸς τὴν «κατὰ Χαλ-
δαίους» χρονομετρίαν τὴν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ
311, κατὰ δὲ τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν (σελ. 171
ἐκδ. Βόννης) ἀπὸ τοῦ 310 π. Χ. Ἡ διαφορὰ
αὕτη ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς ἐναρξεως εἶναι μόνον
κατ' ἐπίφασιν, διότι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔτους τοῦ θανά-

του Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' ὑπελογίζετο διαφόρως,
εἴτε δηλαδὴ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐναρξεως τοῦ ἔτους
κατὰ τοὺς Συρομακεδόνας, οἵτινες προεχρονολό-
γουν αὐτὸ ἵνα συμπέσῃ καὶ πρὸς τὴν ἐπάνοδον
τοῦ Σελεύκου εἰς Βαβυλῶνα, εἴτε ἀπὸ τῆς ἀρ-
χῆς τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἥτις πάλιν ἦτο διάφο-
ρος παρὰ τοῖς Σύροις, Αἰγυπτίοις ἢ Ρωμαίοις,
ἐξ οὗ καὶ ἡ μικρὰ διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἑναρξιν
τῆς χρονομετρίας παρ' ἐκάστοις αὐτῶν, ἥτις, ὡς
εἴπομεν, πράγματι εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή.

Ἵτι δὲ τῆς κατ' οὐσίαν διεθνοῦς χρονομετρίας
ταύτης τῶν Πτολεμαίων ἢ Σελευκιδῶν χρῆσιν
ἐποιήσαντο καὶ αἱ ρηθεῖσαι Φοινικικαὶ πόλεις
ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν, τῶν κοπέντων μετὰ
θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' μέχρι τοῦ 261 π. Χ.
ἔτους, ἀφ' οὗ ἐγενικεύθη παρ' αὐταῖς ἡ κοπὴ τῶν
Πτολεμαϊκῶν βασιλικῶν νομισμάτων, δεικνύει,
φρονῶ, κάλλιον παντὸς ἄλλου ἢ ἐνταῦθα σύνο-
ψις 11, ἐφ' ἧς ἐσημειώσαμεν πάντα τὰ γνωστὰ
ἡμῖν τοιαῦτα νομίσματα¹, προσθέσαντες καὶ τὰ
πρῶτα μετὰ τῶν Πτολεμαϊκῶν τύπων νομισμά-
των, ἐφ' ὧν εὕρομεν τοιαύτας χρονολογίας.

Ἡ σύνοψις αὕτη διδάσκει ἡμᾶς τὰ ἑξῆς:

Ἡ Τύρος ἀρχεται χρονολογοῦσα ἀπὸ τοῦ 23
ἔτους τῆς χρονομετρίας ταύτης, ἥτοι τοῦ 288 π. Χ.,
καὶ κόπτει ἀδιακόπως δίδραγμα ἀργυρᾶ ἀττικῆς
ὄγκῆς, φέροντα ἐγχωρίους τύπους, μέχρι τοῦ 37
ἔτους (273 π. Χ.), ὅτε ἀρχεται χρονολογοῦσα τὰ
αὐτὰ νομίσματα, πρὸς δὲ καὶ ἀργυροῦς στατήρας
φοινικικῆς ὄγκῆς, κατὰ τὸ ἤδη καὶ ἐξ ἄλλων πη-
γῶν γνωστὸν ἰδιαίτερον αὐτῆς χρονομετρικὸν σύ-
στημα τὸ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 273 ἀρχόμενον.
Τοῦτο διήρκεσεν ἐπὶ πέντε μόνον ἔτη, ἥτοι μέχρι
τοῦ 269 π. Χ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους
ἐγκαταλείπουσα τοὺς ἰδίους αὐτῆς νομισματικούς
τύπους εἰσάγει τοὺς βασιλικούς τύπους τῶν Λα-
γιδῶν, παρ' οὓς θέτει τὴν χρονολογίαν πάλιν
κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῇ νέον χρονομετρικὸν σύ-
στημα, ἀλλὰ γεγραμμένην δι' ἑλληνικῶν ἀλφα-
βητικῶν χαρακτήρων. Τοῦτο ἐξακολουθεῖ ἐπὶ
τρία μόνον ἔτη, ἥτοι μέχρι τοῦ 266, εἰκοστοῦ
τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτε πρώτη τῶν
Φοινικικῶν πόλεων ἡ Τύρος θέτει παρὰ τὰ Πτο-

1. Les monnaies de Ptolémée II qui portent dates: Rev. Num. Belge, 1901 p. 55 κέξ.

2. D. N. V IV, 9.

3. Ideler Handbuch der Chronologie I, 337. — Kubitschek, Aera ἐν Raully-Wissowa, Real-Encycl. Bd I, 632 κ.έξ.

1. Ταῦτα κυρίως ἐλάβομεν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Müller, Numismat. d'Alexandre le Grand, καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐμῇ Διεθνῇ Νομισματικῇ Ἐφημερίδι, Τόμ. Γ'-Γ', γενικῆς περιγραφῆς τῶν νομισμάτων τῶν Φοινικικῶν πόλεων ὑπὸ J. Rouvier.

11. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ' ΤΕΛΕΥΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 261 Π. Χ. ΦΟΙΝΙΚΙΚΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑΣ

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ Β' — ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ Α' —

ΕΤΗ Π. Χ.	ΕΤΗ ΑΠΟ ΑΛΕΞΑΝ. Δ ΤΕΛΕΥΤΗΣ	ΤΥΡΟΣ	ΣΙΔΩΝ	ΠΤΟΛ. Β' ΤΑΞΙΣ Γ'	ΠΤΟΛΕΜΑΙΣ (ΑΚΗ)	ΑΡΑΔΟΣ	ΜΑΡΑΘΟΣ (ΤΑΞΙΣ Θ ΠΤΟΛΕΜ. Β ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ)
311	310		A	V			
309	2						
308	3						
307	4					Δ	* V
306	5				IIII	V	
305	6				IIII	V	I
304	7						
303	8		Θ	V			
302	9				III III III	V	I
301	10		K	* V		V	
300	11				Ι Δ	V	Λ
299	12		M	V			
298	13		N	V	◇		
297	14				III Λ;	V	
296	15		Ο	◇			
295	16		Π	◇			
294	17		P	V			
293	18		ϰ	V		ϰ	* V
292	19					I
291	20		Υ	V	II	V	I N
290	21		Φ	V	I II	V	
289	22				II III	V	
288	23	III O	Θ	V	III III	* V	
287	24	I III O	Θ	V	III III	V	
286	25	II III O	Θ	V	II III	* V	II III N
285	26	III III =	Δ	V	III III	* V	
284	27	III III =	Θ	V	III III	V	I III III N
283	28	III III O	Θ	V	III III	V	II III III
282	29	I III III O	Θ	V	III III	V	
281	30	Δ O	Θ	V	III III	* V	I N V
280	31		ΛA; *	V	III III	V	
279	32	II Δ O	Θ	V	II III	V	
278	33	III Δ O	Θ	V	III III	* V	III I N X
277	34	I III Δ O	Θ	V	I III	* V	I III I N X
276	35	II III Δ O	Θ	V	II III	V	II III I N X
275	36	III III Δ O	Θ	V	III III	* V	
274	37	III III Δ O	Θ	V	III III	V	
273	38	I	Θ Θ		III III	V	
272	39	II	Θ Θ		III III	V	
271	40	III	Θ Θ	M	II	*	I N N X
270	41	IIII	Θ Θ	MA			I N N
269	42	IIII	Θ	MB	MB +		III N N
268	43	I	+ X				I III N N
267	44	H	□ + X	MΔ			II III N N
266	45	Θ	□ +				III III N N
265	46	K	+				
264	47	KA	+		III III N N; * V;		
263	48	KB	+				
262	49	KΓ	+	MH	+		
261	50	KΔ	+	MΘ	+		
		KE	+	N	+	KE	+

Θ = Ἀργυροὶ φοινικικοὶ στατήρες. — Θ = Ἀργυρὰ δίδραχμα φοινικικῶν τύπων ἀττικῆς ὀλκῆς. — □ = Χρυσὰ πεντάδραχμα Πτολεμαίων. — + = Ἀργυρὰ τετράδραχμα Πτολεμαίων. — X = Χαλκὰ Πτολεμαίων. — * = Χρυσοὶ στατήρες Ἀλεξάνδρειοι. — V = Ἀργυρὰ τετράδραχμα Ἀλεξάνδρεια. — ◇ = Ἀργυρὰ τετράδραχμα τύπων Φιλίππου Γ'. — Δ = Χαλκὰ τύπων Ἀλεξάνδρου.

λεμαϊκὰ αὐτῆς νομίσματα τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου, δηλοῦσα ταῦτα κατὰ τὸ ἀλφαβητικὸν δεκαδικὸν σύστημα.

Αἱ δὲ λοιπαὶ πόλεις τῆς Φοινίκης ἀκολουθοῦσιν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' χρονομετρίας, διάφορον κατὰ τι σύστημα, κόπτουσαι ὁμοίως μὲν κεχρονολογημένα νομίσματα, ἀλλὰ Ἀλεξανδρείων καὶ οὐχὶ ἐγχωρίων αὐταῖς τύπων ὡς ἐν Τύρῳ.

Οὕτως ἡ μὲν Σιδῶν ἀπὸ τοῦ 311/310, πρῶτον ἔτους τῆς ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' τελευτῆς χρονομετρίας, κόπτει ἐπὶ 24 ἔτη, ἥτοι μέχρι τοῦ 287 π. Χ., χρυσοῦς στατήρας καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα Ἀλεξανδρείων τύπων, μάλιστα δέ, κατὰ τὰ ἔτη 298, 296 καὶ 295, καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα τύπων Φιλίππου τοῦ Γ', φέροντα πάντα τὸ ἔτος κατὰ τὸ ἀλφαβητικὸν ἐκεῖνο ἀριθμητικὸν σύστημα, καθ' ὃ Α=1 καὶ Ω=24. Κατόπιν ὁμοῦ, ἀπὸ τοῦ 287 π. Χ., ὑπάρχει μέγα κενὸν¹ ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ τῆς Σιδῶνος μέχρι τοῦ ἔτους 271 π. Χ., ὅτε ἐμφανίζονται ἐκ νέου ὅμοια τετράδραγμα Ἀλεξανδρείων τύπων, φέροντα ὁμοῦ τὰς χρονολογίας κατὰ τὸ ἑλληνικὸν δεκαδικὸν ἀλφαβητικὸν σύστημα, βαίνοντα δὲ μέχρι τοῦ 267 π. Χ. ἥτοι λήγοντα ἀκριβῶς πρὸ τοῦ ἔτους, καθ' ὃ ἤρξατο ἐν Τύρῳ ἡ βασιλικὴ Πτολεμαϊκὴ νομισματοκοπία.

Τὸ δὲ μεταξὺ τοῦ 287 καὶ 270 μέγα κενὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ νομισματοκοπία τῆς Σιδῶνος ἐξηγεῖται ἴσως ὑπὸ τῆς κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη πλουσιωτάτης παραγωγῆς τῶν νομισματοκοπειῶν τῆς Τύρου καὶ Πτολεμαίδος. Μάλιστα δὲ ἐπειδὴ τὰ νομίσματα τῆς Τύρου ἄρχονται κατὰ τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔτος, καθ' ὃ λήγει ἡ πρώτη σειρὰ τῆς νομισματοκοπίας τῆς Σιδῶνος, τὰ δὲ νομίσματα τῆς Πτολεμαίδος λήγουσιν ἀκριβῶς καθ' ὃ ἔτος ἀρχαίαι ἢ νέα σειρὰ τῆς Σιδῶνος, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ μὲν νομισματοκοπία τῆς Τύρου καὶ ἐν μέρει ἡ τῆς Πτολεμαίδος ἐθεωρήθησαν ὡς συνέχεια τῆς νομισματοκοπίας τῆς Σιδῶνος, ἥς πάλιν ἡ δευτέρα σειρὰ ἐθεωρήθη ὡς συνέχεια τῆς νομισματοκοπίας τῆς Πτολεμαίδος.

Τῆς δὲ Πτολεμαίδος ταύτης, φερούσης ἔτι τὸ φοινικικὸν ὄνομα Ἄκη (ϠΗ), πλουσιωτέρα ὑπὲρ

1. Τὸ ΑΑ χρυσοῦ τινος στατήρος εἶναι μᾶλλον ἀρχὴ ὀνόματος (Müller, Numism. d'Alex. le Grand n° 1415).

πᾶσαν ἄλλην εἶναι ἢ ἐξ Ἀλεξανδρείων χρυσοῦν στατήρων καὶ ἀργυροῦν τετραδράχμων ἀποτελούμενη καὶ ὁμοίως ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' τελευτῆς κεχρονολογημένη νομισματοκοπία. Τὰ ἔτη εἶναι ἀναγεγραμμένα διὰ φοινικικῶν στοιχείων, βαίνοσι δὲ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ 5 (306 π. Χ.) μέχρι τοῦ 11 (300 π. Χ.) ἔτους, κατόπιν δὲ συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 20 (291 π. Χ.) μέχρι τοῦ 40 (271 π. Χ.). Τέλος ὁ Müller καὶ ἐξ αὐτοῦ παραλαβὼν ὁ Rouvier ἀναφέρουσι χρυσοῦν στατήρα καὶ ἀργυροῦν τετράδραχμον τῆς Ἀκῆς, φέροντα τὸ ἔτος 46 (265 π. Χ.)¹. Ἄν ἡ ἀνάγνωσις αὕτη τῆς χρονολογίας εἶναι ὀρθή², τότε ἡ Ἀλεξανδρείος νομισματοκοπία τῆς Ἀκῆς βαίνει ἐν ἔτος πέραν τοῦ 20 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου, οὐχὶ δ' ὁμοῦ καὶ πέραν τοῦ 25, ὅτε ἤρξατο ἡ ἐν Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ γενικὴ βασιλικὴ νομισματοκοπία τῶν Πτολεμαίων, ἡ τέρμα οὖσα τῆς Ἀλεξανδρείου.

Ἐν δὲ τῇ Ἀράδῳ ἐγένετο χρῆσις ἀμφοτέρων τῶν τρόπων τῆς χρονολογήσεως τῶν Ἀλεξανδρείου τύπου νομισμάτων. Κατ' ἀρχὰς δηλαδή, ἀπὸ τοῦ 4 (307 π. Χ.) μέχρι τοῦ 18 (293 π. Χ.) ἔτους, ἔχομεν χρυσοῦς στατήρας καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα ἔχοντα τὰ ἔτη ἀναγεγραμμένα δι' ἑλληνικῶν ἀλφαβητικῶν ἀριθμῶν ὡς ἐν Σιδῶνι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ὁμοῦ ἔτους μέχρι τοῦ 45 (266 π. Χ.) εἰκοστοῦ τοῦ Φιλαδέλφου, τὰ ἔτη ἀναγράφονται διὰ φοινικικῶν στοιχείων³.

Ὡς βλέπει τις, κατὰ τὸ σύστημα ἡμῶν ἢ μετ' Ἀλεξανδρείων χρονολογιῶν νομισματοκοπία τῶν Φοινικικῶν πόλεων Τύρου, Σιδῶνος, Πτολεμαίδος καὶ Ἀράδου προηγείται ἀμέσως

1. Müller, Numism. d'Alexandre le Grand n° 1450 (τετράδραχμον μετὰ III III N N καὶ 1458 στατήρ μετὰ III III = =). — Rouvier, Numism. des villes de la Phénicie: Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Δ', σελ. 193 κ.ε. ἀρ. 898 καὶ 927.

2. Ὁ Müller ἀναφέρει ὡς πηγὴν μόνον τὸ Μουσεῖον τῆς Χάγης. Ἄλλ' ὁ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου τούτου κ. Dompièrre de Chauffepié ἐξετάσας κατὰ παράκλησίν μου τὴν συλλογὴν μοι γράφει ὅτι τοιαύτης χρονολογίας νόμισμα τῆς Ἀκῆς δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ.

3. Ἐνεκα πολλῶν λόγων, οὓς δὲν δύναμαι νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα, δὲν ἀποδέχομαι τὴν γνώμην τοῦ J. Rouvier, Le monnayage Alexandrin d'Arados (Rev. Num. 1900 p. 36 et 137), καθ' ἣν αἱ φοινικικαὶ αὐταὶ χρονολογίαι τῆς Ἀράδου ἀνήκουσιν εἰς ἰδιαιτέρον χρονομετρικὸν σύστημα τῆς πόλεως ταύτης ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ 259 π. Χ. Πβλ. τοῦ αὐτοῦ Numismatique des villes de la Phénicie: Arados, ἐν τῇ ἐμῇ Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχαιολ. τόμ. Γ, σελ. 143 κ.ε.εξ.

τῆς ἐν αὐταῖς βασιλικῆς Πτολεμαϊκῆς νομισματοκοπίας, ἐν ᾧ, ἂν παρεδεχόμεθα τὸ σύστημα τοῦ Rouvier, θὰ ὑπῆρχε μεταξύ ἀμφοτέρων μέγα κενόν, ἀνεξήγητον ἱστορικῶς. Ἐντελῶς ἐπίσης ἀνεξήγητον ἱστορικῶς και αὐθαίρετον εἶναι τὸ ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Rouvier ἢ ἔναρξις τῆς ἐκδόσεως τῶν νομισμάτων τούτων θὰ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Φοινικικῶν πόλεων πρὸ τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ', ἥτοι πρὶν ἢ διασπασθῆ τὸ κράτος και περιέλθῃ τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα εἰς διαφόρους χεῖρας, ἔξαιλειφθέντος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀληθῶς τίς ποτε ἱστορικὴ πληροφορία ἐπιτρέπει τινὶ νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τοῦ βασιλικοῦ προνομίου τοῦ κόπτειν νομίσματα θὰ ἐτύγχανον ἤδη πρὸ τῆς ὀριστικῆς διασπάσεως τοῦ κράτους αἱ ὑποτεταγμένα ἐκεῖναι Φοινικικαὶ πόλεις; Βεβαίως οὐδεμία! Κατὰ τὸ ἡμέτερον ὁμως σύστημα ἢ ἐκδοσις τῶν νομισμάτων τούτων ἄρχεται μετὰ τὴν ἐπίσημον διάσπασιν τοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου και καθ' ἃ ἀκριβῶς ἔτη αἱ διάφοροι ἰσχυραὶ πόλεις τοῦ ἀχανοῦς κράτους ἐκηρύσσοντο αὐτόνομοι και ἐλεύθεροι ὑπὸ τῶν ἐπιζητούντων διὰ διαφόρων κολακειῶν και παραχωρήσεων τὴν συνδρομὴν αὐτῶν ἀντιπάλων ἀλλήλοις διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου και μάλιστα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου. Τί δὲ φυσικώτερον τοῦ ὅτι αἱ πόλεις αὗται ἤρξαντο χρονολογοῦσαι τὰ νέα αὐτῶν νομίσματα ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ', ἥτοι ἀπὸ τοῦ γεγονότος ἐκείνου, εἰς ὃ ὀφείλετο ἢ γενεσις τοῦ δικαίωματος αὐτῶν νὰ κόπτωσι νομίσματα;

Τὸ ὅτι δὲ ἐξελέξαντο διὰ τὰ νομίσματα αὐτῶν πᾶσαι σχεδὸν τοὺς Ἀλεξανδρείους τύπους, μία δὲ μάλιστα ἐπὶ βραχὺ και τοὺς τοῦ Φιλίππου τοῦ Γ', οὐδένα ἄλλον λόγον ἔχει ἢ τὸ ὅτι ἐμπορικῶς μὲν οἱ τύποι οὗτοι ἦσαν τότε οἱ μᾶλλον ἐν χρήσει και παγκοσμίως εὐπρόσδεκτοι, πολιτικῶς δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ κινήσωσι τὸν χόλον οὐδενὸς τῶν Διαδόχων τοῦ οἴκου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Οὐδένα δὲ πρέπει νὰ ἀπατήσωσιν οὕτως, ὥστε ν' ἀναγάγῃ τὰ νομίσματα ταῦτα εἰς τὰ ἔτη τῆς ζωῆς Φιλίππου τοῦ Γ', οἱ τύποι αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐπὶ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη κοπέντων ὑπὸ τῶν Σιδωνίων νομισμάτων τῶν ἐτῶν 13, 15 και 16. Οὐχὶ δὲ μόνον τοῦ βασιλέως τούτου, ἀλλὰ και αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', πατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ νομισματικοὶ

τύποι ἐκόπτοντο, ἔνεκεν ἐμπορικῶν λόγων, συγχρόνως τοῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τοῖς αὐτοῖς νομισματοκοπεῖσι και ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἐτησίων ἀρχόντων, πλεῖστα ὅσα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῶν βασιλέων, ὧν φέρουσι τοὺς τύπους και τὰς ἐπιγραφάς. Εἶναι δὲ μέγα ἀληθῶς δυστύχημα και πολλῶν ἐσφαλμένων νομισματικῶν θεωριῶν ἐγένετο πρόξενον τὸ ὅτι ὁ Müller ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ περὶ τῆς Νομισματικῆς Φιλίππου τοῦ Β', Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου και Φιλίππου τοῦ Γ' δὲν ἀνεγνώρισεν ὅλην τὴν σπουδαιότητα και ἔκτασιν τῆς ἀληθείας ταύτης, τῆς λαμπρῶς ὑπὸ πλείστων νομισματικῶν εὐρημάτων και ὑπ' αὐτῆς τῆς μελέτης τῆς τεχντροπίας, τῶν συμβόλων και τῶν μονογραφημάτων τῶν νομισμάτων τούτων μαρτυρουμένης¹.

Πρὸς τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τοῦ ἔτους τῆς ἐνάρξεως τῆς διεθνοῦς ταύτης και κοινῆς χρονομετρίας τῶν Πτολεμαίων, Σελευκιδῶν και τῶν Φοινικικῶν πόλεων λαμπρῶς συμφωνοῦσι και τὰ νομίσματα τῶν τάξεων Θ και Ι τοῦ Φιλαδέλφου, ἅτινα περιελήφθησαν μὲν ἤδη ἐν τῇ αὐτῇ συνόψει 11, περὶ ὧν ὁμως εἰδικώτερον πραγματευόμεθα ἐν τοῖς ἐξῆς.

ΤΑΞΙΣ Θ.

(Ἀριθ. 844-847, Πίν. XI, 32-33.)

(Μάραθος.)

Ἡ Μάραθος, γείτων και ἀποικία τῆς Ἀράδου, ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τῶν λοιπῶν φοινικικῶν πόλεων κόψασα Ἀλεξανδρείων τύπων τετραδραχμα κεχρονολογημένα κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα. Τούτων δὲ μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθη ἐν και μόνον, και δὴ τοῦ ἔτους 30 (281 π. X.)². Συγχρόνως ὁμως παρὰ τὰ νομίσματα ταῦτα ἔκοψεν, ὡς μικροτέρας νομισματικὰς ὑποδιαίρεσις αὐτῶν, ὁμοίως κεχρονολογημένα ἀργυρᾶ ἡμίδραχμα και χαλκᾶ κέρματα 20-24 χιλιοστῶν (ἀρ. καταλ. 844-847, Πίν. XI, 32-33), φέροντα πάντα ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως αὐτῶν κεφαλῆν, ἦν πάντες ὀρθῶς ἀνεγνώρισαν ὡς μίαν τῶν βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου³, ἀλλ' ἥτις κατ' ἐμὲ εἶναι οὐχί, ὡς θέλει ὁ Babelon⁴, ἢ τῆς πρώτης συζύ-

1. Ἴδε Εφημ. Ἀρχ. 1892 σελ. 148 κέξ. (Σβορώνος) και 1903 σελ. 97 κέξ. (Κ. Κεραμόπουλος).

2. Müller, ἔ. ἄ. ἀρ. 1396.

3. Rouvier: Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Δ', σελ. 134 κέξ.

4. Monnaies de Marathos: Rev. Num. 1888 p. 520 κέξ.

γου τοῦ Φιλαδέλφου Ἀρσινόης τῆς Α', ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐκείνη Ἀρσινόης τῆς Β', ἧς σαφῶς παρυσιάζει πάντα τὰ χαρακτηριστικά.

Αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων χρονολογία 33-40, ἧτοι 278-271 π. Χ., εἶναι μεγάλης ιστορικῆς σπουδαιότητος, ὡς ἀναφερόμεναι ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ γάμου Ἀρσινόης τῆς Β' μετὰ τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς χρονικὸν διάστημα, κυροῦσαι δ' οὕτω λαμπρῶς τὴν γνώμην τῶν ὀλίγων ἐκείνων σοφῶν (Strack¹ καὶ Prott²), οἵτινες ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ σπουδαίᾳ ιστορικῇ ἔριδι περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ γάμου τῆς Ἀρσινόης ἀνήγαγον αὐτὸν μέχρι τοῦ 278 π. Χ., ἐνῶ οἱ πλείονες εἰθεώρουν αὐτὸν κατὰ πολὺ μεταγενέστερον³.

Τίς ὁ λόγος, οὗ ἔνεκεν οἱ Μαραθηνοὶ ἰδιαιτέρως ἐτίμησαν Ἀρσινόην τὴν Φιλάδελφον, κατόπιν δὲ καὶ ἄλλους βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, δὲν παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πηγῶν. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν διέκειτο, ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου, εἰς ἄσπονδον ἔχθραν πρὸς τὴν μητρόπολιν αὐτῆς Ἀραδον⁴, ἧτις πάλιν διετέλει εἰς στενὴν φιλίαν πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Συρίας⁵, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν εὐλόγως ὅτι οἱ Μαραθηνοὶ ἐζήτησαν καὶ εὐχερῶς ἐπέτυχον τὴν φιλίαν καὶ ὑποστήριξιν τῶν Πτολεμαίων, ἀντιζήλων τῶν βασιλέων τῆς Συρίας. Ἴσως δὲ πρώτη νὰ ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς Ἀρσινόη ἢ Β', ἧτις γνωρίζομεν ὅτι ὡς σύζυγος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ἐνεργῶς ἀνεμειγνύετο ἐν τῇ ἑξωτερικῇ πολιτικῇ τῆς Αἰγύπτου.

ΤΑΞΙΣ Ι.

(Ἀριθ. 848-853, Πίν. XXVI, 1-10.)

Ἡ σπουδαιότης αὕτη τάξις ἀποτελεῖται ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ πάνυ σπανίων ἀργυρῶν τετραδράχμων, ἰδιορρυθμοὺ τεχνοτροπίας, φερόντων τοὺς στερεοτύπους Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος τύπους μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ—ΞΝ.

1. Die Dynastie der Ptolemaeer p. 183.

2. Rhein. Mus. Bd. LIII, p. 476.

3. Βιβλιοθήκη ὁλόκληρος διατριβῶν ἐγγραφή περὶ τοῦ θέματος τούτου, ἧς θεωρῶ περιττὸν νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὸν κατάλογον τῆς ἔριδος ταύτης οὔσης μίᾳς τῶν γνωστοτέρων ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐπιστήμῃ.

4. Πολυβίου 5,68,7. — Διοδώρου 33,5.

5. Στράβωνος 16,754: Οἱ δ' οὖν Ἀράδιοι μετὰ τῶν ἄλλων Φοινίκων ὑπήκουον τῶν Συριακῶν βασιλέων ἅτε φίλων.

ΤΗΡΟΞ, μετὰξὺ δὲ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ χρονολογίας, ὧν ἔχομεν μέχρι τοῦδε τὰς ΜΒ (42), ΜΗ (48), ΜΘ (49) καὶ Ν (50).

Ὡς ἤδη ἀνεγνώρισεν ὁ Poole, τὰ ἔτη ταῦτα ἀποτελοῦσι μέρος τῆς κοινῶς λεγομένης «ἀββαίου χρονομετρίας», καθ' ἣν εἶναι κεχρονολογημένα πολυαριθμώτατα μεταγενέστερα ἀργυρᾶ τετραδράχμα καὶ δίδραχμα τῶν Πτολεμαίων, ὧν ἡ χρονολογικὴ κατάταξις ἐβασάνισε μάρτην τὸν τε ρηθέντα Poole καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς σοφοὺς τοὺς περὶ τῆς νομισματικῆς τῶν Πτολεμαίων ἀσχοληθέντας¹.

Ἄλλ', ὡς ἤδη κατέδειξα², τὸ «ἀββαίον χρονομετρικὸν σύστημα» τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὴ ἡ χρονομετρία τῶν Λαγαιδῶν, ἔχουσα ἀφετηρίαν οὐχί, ὡς κακῶς ὑπὸ τινων ἐνομιζέτο, τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου³ ἢ τὸ ἔτος 285 π. Χ.⁴, ἀλλά, ὡς ἡ τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ', ὅτε πράγματι ἰδρῦθησαν κατ' οὐσίαν αἱ δυναστεῖαι αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου, ἀπαλλαγέντων ὀριστικῶς τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν ἐξ αἵματος διαδόχων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου.

Ἀληθῶς τὰ ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων ἔτη εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν ἐξῆς νομισμάτων τοῦ καταλόγου ἡμῶν.

Α'. Τάξις Ι, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, Πτολεμαίου Β', Φιλαδέλφου, ἀποτελουμένη, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, μόνον ἐκ τετραδράχμων φερόντων τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΝ ΤΗΡΟΞ καὶ τὰς χρονολογίας ΜΒ (42)—Ν (50).

Β'. Τάξις Ι Πτολεμαίου Γ', Εὐεργέτου (ἀριθ. καταλ. 1089-1112, Πίν. XXXIII, 5-23)⁵, ἀποτελουμένη ἐξ ὁμοίων τετραδράχμων μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν ἐτῶν ἀπὸ Ο (70) μέχρι τοῦ ρ (90), ἐλλείποντος μόνον τοῦ ἔτους ΟΓ.

Γ'. Πτολεμαίου τοῦ Δ', Φιλοπάτορος (ἀριθ. 1202-1214, Πίν. XXXVIII, 6-15), σειρὰ ἐξ ὁμοίων τετραδράχμων, οἷς ὅμως προσετέθησαν καὶ ὁμοιώτυπα δίδραχμα φέροντα ἐπιγραφὴν

1. B.M.C. Ptolemies pp. LXXIV κἑξ. § 12, table IV pp. 101-103.

2. Les monnaies de Ptolémée II qui portent dates, ἔ. ἀ. σελ. 50-56.

3. Kubitschek: Aera ἔ. ἀ. σελ. 608.

4. B.M.C. Ptolemies p. LXXIV.

5. Ἐπὶ τοῦ πίνακος διορθωτέα τὰ ἀπὸ XXXII, 14 μέχρι 23 εἰς XXXIII, 14-23.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Αἱ ἐπ' αὐτῶν χρονολογίαι βαίνουν ἀπὸ τοῦ ρ (90) μέχρι τοῦ ΡΖ (107) μετὰ κενοῦ περιλαμβάνοντος — τοῦλάχιστον μέχρι τοῦδε — τὰ ἔτη ρΓ (93) μέχρι τοῦ Ρ (100).

Δ'. Πτολεμαίου τοῦ Ε', Ἐπιφανοῦς (ἀριθ. 1215-1228, Πίν. XXXVIII, 15-28), σειρὰ ἀποτελουμένη μόνον ἐκ διδράχμων πανομοίων μὲν τοῖς προηγούμενοις, φερόντων δ' ὅμως ὡς διακριτικὸν ἐπὶ τοῦ κεραυνοῦ ἢ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ τὸ γράμμα Ε ἢ ε. Αἱ ἐπ' αὐτῶν χρονολογίαι βαίνουν ἀδιακόπως ἀπὸ τοῦ Ρ^Ζ (sic) (107) μέχρι τοῦ ΡΙΖ (117).

Τὰ μέχρι τοῦδε δ' ἀκατανόητα ἔτη ταῦτα θανμασίως ἐξηγοῦνται, ἂν τις παραδεχθῆ τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι πρόκειται περὶ χρονομετρίας, ἀφεταιρίαν ἐχούσης τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ'.

Ἀληθῶς τῶν Α' τὸ μὲν πρῶτον ἔτος ΜΒ, ἥτοι τὸ πρῶτον μετὰ Πτολεμαϊκῶν τύπων νόμισμα, ἐφ' οὗ ἀπαντᾷ χρονολογία τοῦ χρονομετρικοῦ τούτου συστήματος, συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος, καθ' ὃ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἔκοψεν ἐν Φοινίκῃ (Τύρῳ) τὸ πρῶτον Πτολεμαϊκῶν τύπων νόμισμα (ἰδὲ τὴν σύνοψιν 11), θέσας ἐπ' αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ ἔτη τῆς Τύρου, κατόπιν δὲ τὰ ἴδια αὐτοῦ. Τὸ δὲ τελευταῖον ἔτος Ν ταυτίζεται πάλιν πρὸς τὸ πρῶτον τῆς γενικῆς ἐν Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ νομισματοκοπίας τοῦ Φιλαδέλφου μετὰ τῶν ἐτῶν αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Φιλάδελφος, εὐθύς ὡς ἤρξατο κόπτων νομίσματα ἐν Τύρῳ, ἔκοψε καὶ τὰ νομίσματα ταῦτα, ἐν Κύπρῳ ἴσως ἢ ἐν Παλαιστίνῃ, θέσας ἐπ' αὐτῶν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν Φοινικικῶν νομισμάτων τὰ ἔτη τῆς δυναστείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ, τὰ ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σωτῆρος, οὗ ἔθηκε καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 261 ἤρξατο ἡ γενικὴ εἰς πάσας τὰς πόλεις τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης νομισματοκοπία μετὰ τῶν ἐτῶν τοῦ Φιλαδέλφου, τότε διεκόπη μὲν ἡ φέρουσα τὰ ἔτη Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος τάξις, ἐκκληροδότησεν ὅμως τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ εἰς τὴν νέαν νομισματοκοπίαν, ἥτις

μέχρι τοῦδε ἔφερεν (ἐν Τύρῳ) τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

Ἡ νέα αὕτη νομισματοκοπία διήρκεσεν, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ 25 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ 6 Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου, ἥτοι μέχρι τοῦ 241 π. Χ., ὅτε ἀποτόμως *παύεται*. Λοιπὸν ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 241 π. Χ. = 0 (70), *ἐμφανίζονται* καὶ πάλιν τὰ ἔνεκα τῆς νέας φοινικικῆς νομισματοκοπίας τοῦ Φιλαδέλφου διακοπέντα τετράδραχμα μετὰ τῶν ἐτῶν τοῦ Σωτῆρος, διακοῦσι δὲ μέχρι τοῦ ἔτους ρ (90) τοῦ καὶ τελευταίου τοῦ Εὐεργέτου (Β', Τάξις I).

Ἡ ἀμέσως ἐπομένη, ἀλλ' ἔνεκα τῆς προσθήκης τῶν διδράχμων μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ διακρινομένη ταύτης σειρὰ (Γ'), διαρκεῖ ἐπὶ 17 ἔτη, ἥτοι *ὅσα καὶ ἡ βασιλεία Πτολεμαίου τοῦ Δ'*. Θέλομεν δ' ἐν οἰκείῳ τόπῳ παρατηρήσει ὅτι καὶ τὸ κενὸν τῶν ἐτῶν 219-211 π. Χ., ὅπερ παρουσιάζει ἡ σειρὰ αὕτη, ἐξηγεῖται, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, διὰ τῆς ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 219 ἐνάρξεως τῆς νομισματοκοπίας τῆς τάξεως Ε σειρᾶς Β τοῦ βασιλέως τούτου (ἀριθ. 1189-1194).

Τέλος τὰ τῆς τελευταίας σειρᾶς (Δ') νομίσματα εἶναι μὲν πανόμοια δίδραχμα πρὸς τὰ κοπέντα ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, χαρακτηρίζονται δ' ὅμως ὡς κοπέντα ἐπὶ Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς, διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κεραυνοῦ, ἢ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ, προστεθέντος γράμματος Ε ἢ ε, ὅπερ προφανῶς ἐτέθη πρὸς δῆλωσιν ὅτι τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα εἶναι τοῦ Ε (=5^{ου}) Πτολεμαίου ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, τοῦ Ε(πιφανοῦς) Πτολεμαίου. Ἡ ἔκδοσις αὐτῶν βαίνει μέχρι μόνον τοῦ ΡΙΖ (117) = 196 π. Χ., ὅτε *παύεται* ἐντελῶς ἐν Φοινίκῃ ἢ ἔκδοσις τῶν ἀπὸ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' κεχρονολογημένων Πτολεμαϊκῶν τύπων νομισμάτων, ἀρχομένης τότε τῆς ἐκδόσεως τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ χρονομετρικὸν σύστημα κεχρονολογημένων νομισμάτων τῶν τύπων τῶν Σελευκιδῶν¹.

Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ τεχνοτροπία πάντων τῶν ἐν λόγῳ Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, μάλιστα δὲ τῶν ἐν κεφαλαίοις Γ' καὶ Δ', συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν κατάταξιν ταύτην.

Συμπεραίνοντες λέγομεν ὅτι τὰ ἔτη τὰ ἐπὶ

1. Babelon, Les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène, p. 38, 68. — Kubitschek, *Aera* ἔ. ἀ. p. 633.

τῶν κατὰ κανόνα τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ
ΞΝΤΗΡΟΣ φερόντων νομισμάτων οὐδὲν ἄλλο
εἶναι ἢ ἔτη αὐτοῦ τούτου τοῦ Σωτήρος, ἀφετη-
ρίαν ἔχοντα τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν τελευταίαν
Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' λογιζομένην πραγματικὴν
ἐναρξιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὡς ἰδρυτοῦ τῆς δυ-
ναστείας τῶν Λαγιδῶν.

ΤΑΞΙΣ Ε.

(Ἀριθ. 524-546, Πίναξ XII, 1-16.)

Δυσχερεστέρα πρὸς κατάταξιν εἶναι ἡ τάξις Ε,
ἣν ἀποτελοῦσι χρυσᾶ πεντάδραχμα καὶ ἀργυρᾶ
τετράδραχμα τῶν συνήθων στερεοτύπων νομι-
σματικῶν τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος, φέ-
ροντα ἐπιγραφὴν μὲν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ—ΒΑΣΙΛΕΥΣ,
σύμβολον δὲ ἐν τῷ πεδίῳ τὴν αὐτὴν χαρακτη-
ριστικὴν ἀσπίδα τοῦ Φιλαδέλφου, ἣν καὶ τὰ νο-
μίσματα τῆς τάξεως Ζ (ἰδὲ σελ. ρξη').

Ἡ τεχνοτροπία τῶν νομισμάτων τούτων εἶναι
ἡ αὐτὴ περὶ τοῦ πρὸς ἐκείνην τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς
βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου, περὶ τὰ 285-270
π. Χ. κοπέντων νομισμάτων, ἐν συνεχείᾳ τῶν τοῦ
Πτολεμαίου Σωτήρος, διὸ καὶ οὕτως ἐχρονολο-
γήσαμεν αὐτὰ ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν τὸ δ' ὄνομα
τοῦ σφραγιδογλύφου Δ ἀπαντᾷ ἐνίοτε καὶ ἐπὶ
νομισμάτων τῆς παρουσίας τάξεως, ἀμυδρὸν ὁμως
ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μάλιστα δ' ἐπὶ τινῶν τῶν τε-
τραδράχμων ἀντὶ τοῦ Δ τούτου εὐρίσκομεν τὸ
μικροσκοπικὸν στοιχεῖον Η, ἀρκτικὸν ὀνόματος
ἐτέρου σφραγιδογλύφου, ἀντικαταστήσαντος, ὡς
ὁ Κ τῆς Τύρου (σελ. ροθ'), τὸν Δ.

Χρονολογίας τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Ε δὲν
φέρουσιν, ἔχουσιν ὁμως ἀντ' αὐτῶν ἐν τῷ πεδίῳ
ἀνὰ δύο ἢ τρία μονογραφήματα, ὧν τὸ ἐν στα-
θερῶς εἶναι ΠΤ ἢ π, ὡς δεικνύει ἡ ἐνταῦθα
παρεντιθεμένη σύνοψις 12.

Τὸ σταθερὸν τοῦ μονογραφήματος τούτου, π
ἢ ΠΤ, πρὸς δὲ τὸ ὅτι ἡ Πτολεμαῖς τῆς Φοινίκης
δηλοῖ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἀπὸ Πτολεμαίου
τοῦ Β' κοπέντων νομισμάτων διὰ τῶν Ⓞ, π
(σελ. ροθ'), ἄγει εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἡ τάξις
αὕτη πιθανὸν εἶναι νὰ ἐκόπη, ὡς ἤδη παρε-
δέχθησάν τινες, εἰς τὴν Πτολεμαΐδα τῆς Φοινί-
κης. Τὴν ἀπόδοσιν ταύτην κλίνω νὰ ἀποδεχθῶ
ὡς ὀρθήν, ἂν καὶ τὰ ἄλλα ἐκεῖνα παρόμοια νο-
μίσματα τῆς τάξεως Β τοῦ Φιλαδέλφου, ἐφ' ὧν

12. ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Ε ΤΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ				Χ 5δραχ.	Ρ 4δραχ.
1 ^{ον}	π	Ⓢ (1)			+
	π	Ⓜ (2)			+
	π	Β (3)			+
	π	ΚΛ (4)			+
	π	Μ (5)			+
	π	Ⓞ (6)			+
	π	Ⓞ			+
	ΠΤ	»	(7)		+
	ΠΤ	Ⓢ			+
	ΠΤ	Ⓢ			+
	2 ^{ον}	ΠΤ	Ⓢ (9)	Ⓢ	
ΠΤ		»	Ⓢ		+
ΠΤ		»	ⓂⓈ		+
ΠΤ		»	Μ		+
ΠΤ		»	Ⓢ		+
ΠΤ		»	Ⓞ		+
ΠΤ		Ⓢ (9)	Ⓞ		+
ΠΤ		Π (10)	Ⓞ		+
ΜΝ	Κ/Ⓢ	(11)	ΠΤ		+
ΣΤ	»		ΠΤ	✱	+
11					

τὰ ΠΤ εἶναι ἀσφαλῶς κύριον ὄνομα ἄρχοντος καὶ
οὐχὶ πόλεως (ἰδὲ σελ. ρξδ', σύνοψις 7), καθιστῶσί
με λίαν ἐπιφυλακτικόν, ἀφοῦ μάλιστα, ὡς δεικνύει
ἡ τῶν ἀρχόντων σύνοψις 10, ἡδύνατο κάλλιστα ὁ
αὐτὸς ἄρχων νὰ ἐπιστατῇ ἐπὶ δεκαετίαν καὶ πλέον
τῆς νομισματοκοπίας. Ἄν ἐν τούτοις τὰ νομί-
σματα τῆς παρουσίας τάξεως πράγματι ἐκόπη-
σαν ἐν Πτολεμαΐδι, τότε, ἐπειδὴ ἡ ἔκδοσις αὐ-
τῶν διήρκεσεν ἐπὶ 10 ἔτη, ὡς δεικνύει τὸ δεύ-
τερον μονογράφημα αὐτῶν τὸ εἰς τὸν ἐτήσιον
ἄρχοντα ἀναφερόμενον, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσω-
μεν ὅτι θὰ ἐκόπησαν κατὰ τὸ ἐνδεκαετὲς διά-
στημα τὸ ἀπὸ τοῦ 271 μέχρι 261 π. Χ., καθ' ὃ
εὔρηται κενὸν ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ τῆς πό-
λεως ταύτης, ἥτοι μεταξὺ τῆς Ἀλεξανδρείου καὶ
τῆς Πτολεμαϊκῆς κεχρονολογημένης νομισματο-
κοπίας (ἰδὲ σύνοψιν 11), τοῦ μεμονωμένου ἔτους
III III Ν Ν (46=265 π. Χ.) μὴ ὄντος, ὡς εἶδο-
μεν, ἀσφαλῶς μεμαρτυρημένου.

Ὅπως λοιπὸν ἐν Τύρῳ, οὕτω καὶ ἐν Πτολε-

μαῖδι δυνατὸν νὰ ἔκοψε Πτολεμαῖος ὁ Φιλαδέλφος πεντάδραγμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ τετράδραγμα πολὺ πρὸ τοῦ 261 καὶ μετὰ τὸ 273 π.Χ., ὅτ' ἐβεβαιώθη ὀριστικῶς, ὡς φαίνεται, ἡ Πτολεμαϊκὴ ἐπὶ τῆς Φοινίκης κυριαρχία, μετωνομάσθη δὲ καὶ ἡ Ἄκη (Akko) εἰς Πτολεμαῖδα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου¹, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς κτίστης τῆς πόλεως ταύτης².

ΤΑΞΙΣ Ζ.

Σειρὰ Γ.

(Ἀριθ. 603-625, Πίνακες XII, 17-25 καὶ XIV, 15-31.)

Ἐντελῶς νέων τύπων εἶναι τὰ νομίσματα, ἅτινα κατετάξαμεν ἐν τῇ σειρᾷ Γ τῆς τάξεως Ζ, μεθ' ἧς ταῦτα συνδέονται, ὡς καὶ μετὰ τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Ε, διὰ τοῦ αὐτοῦ χαρακτηριστικοῦ συμβόλου ἦτοι τῆς ἀσπίδος τοῦ Φιλαδέλφου. Ἀποτελεῖται δ' ἡ σειρὰ αὕτη ἐκ χρυσῶν ὀκταδράχμων, τετραδράχμων, διδράχμων καὶ δραχμῶν, ὡς καὶ ἐξ ἀργυρῶν διδράχμων καὶ δραχμῶν φερουσῶν ἐφ' ἑνὸς μὲν τὰς συνεξευγμένους κεφαλὰς τῶν βασιλέων Πτολεμαίου τοῦ Β' καὶ Ἀρσινόης τῆς Β' μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΔΕΛΦΩΝ, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὰς ἐπίσης συνεξευγμένους κεφαλὰς τῶν γονέων αὐτῶν Πτολεμαίου τοῦ Α' καὶ Βερενίκης τῆς Α' μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΘΕΩΝ. Ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ εὔρηται καὶ τετράδραγμα ἀργυρᾶ τῶν σταθερῶν τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΕΝΤΗΡΟΞ καὶ χαλκᾶ κέρματα δύο μεγεθῶν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΞ, ὧν τὰ μὲν 27 χιλμ. φέρουσιν ἐφ' ἑνὸς μὲν κεφαλῆν Διὸς δαφνοστεφῆ, ἐφ' ἑτέρου δὲ ἀετὸν μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων ἐπὶ κερανοῦ, τὰ δὲ 18 χιλμ. ἐφ' ἑνὸς μὲν κεφαλῆν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ἐν δορᾷ ἐλέφαντος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν αὐτὸν ἀετὸν.

Ὡς εἴπομεν, κοινὸν χαρακτηριστικὸν σύμβολον ἔχουσι πάντα τὰ νομίσματα ταῦτα τὴν ἀσπίδα, τεθειμένην ἐπὶ μὲν τῶν φερόντων τὰς τέσσαρας κεφαλὰς κερμάτων ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Φιλαδέλφου, ὡς ἵνα καὶ οὕτω δειχθῇ

ὅτι τούτου ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ἀσπίδος, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ πεδίῳ παρὰ τὸν ἀετὸν.

Διαιρεῖται δὲ ἡ σειρὰ αὕτη εἰς τρεῖς κατηγορίας. Ἡ πρώτη (ἀρ. 603-611, Πίν. XIV, 15-26), ἡ καὶ μετρολογικῶς πληρεστέρα πασῶν, οὐδὲν μονογράφημα ἢ χρονολογίαν φέρει. Ἡ δευτέρα, ἧς ἐν καὶ μόνον κέρμα ἔχομεν (ἀριθ. 612, Πίν. XII, 24), φέρει παρὰ τὴν ἀσπίδα ἐν μονογράφημα νομισματικοῦ τινος ἄρχοντος. Τέλος δὲ ἡ τρίτη, ἡ καὶ σπουδαιοτάτη (ἀριθ. 613-625, Πίν. XIV, 27-31 καὶ XII, 18-25), φέρει ἄνω τῆς ἀσπίδος τῶν χρυσῶν ὀκταδράχμων καὶ τετραδράχμων, ἢ καὶ πρὸ τῶν προτομῶν τῶν συζύγων ἀδελφῶν Πτολεμαίου τοῦ Β' καὶ Ἀρσινόης τῆς Β' τῶν χρυσῶν τετραδράχμων, πρὸς δὲ καὶ παρὰ τὴν ἀσπίδα ἢ ὀπισθεν τοῦ ἀετοῦ τῶν χαλκῶν, ἐν χρονολογικὸν ἀλφαβητικὸν γράμμα ἀπὸ τοῦ Α (1) μέχρι τοῦ Χ (22), ὡς δεικνύει περιληπτικῶς ἡ σύνοψις 6, ἣν ἐθέσαμεν ἐν σελ. ρξ' παρὰ τὴν σύνοψιν τῆς μεγάλης τάξεως Γ τῶν νομισμάτων τοῦ Φιλαδέλφου, φρονοῦντες ὅτι καὶ αἱ χρονολογίαι τῆς παρούσης σειρᾶς τῆς τάξεως Ζ ἀναφέρονται εἰς τὴν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἀρσινόης τῆς Β' χρονομετρίαν (ἴδε κατωτέρω σελ. ση').

Ἀληθῶς τὸ κυρίως χαρακτηρίζον τὴν παρούσαν νομισματικὴν σειρὰν τοῦ Φιλαδέλφου εἶναι αἱ ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν κερμάτων εὐρισκόμεναι ἐφ' ἑνὸς μὲν κεφαλαὶ Πτολεμαίου τοῦ Α' καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΘΕΩΝ, ἐφ' ἑτέρου δὲ αἱ κεφαλαὶ τοῦ διαδόχου αὐτῶν ζεύγους Πτολεμαίου τοῦ Β' καὶ Ἀρσινόης τῆς Β' μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΔΕΛΦΩΝ.

Αἱ δύο πρῶται ἀναφέρονται εἰς τὴν λατρείαν τῶν δύο πρώτων Πτολεμαίων ὡς *Θεῶν Σωτήρων*, τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου καθιερωθεῖσαν μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς αὐτοῦ Βερενίκης. Εἶναι δὲ ἡ λατρεία αὕτη ἡ πρώτη ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐπισήμως ἐκ μέρους τοῦ κράτους ἀναγνωρίσασα ὡς *θεοὺς* δύο ἤδη ἀποθανόντας βασιλεῖς¹.

Αἱ δύο δὲ κεφαλαὶ τῶν ΑΔΕΛΦΩΝ ἀναφέρονται εἰς τὴν λατρείαν τῶν *Ἀδελφῶν θεῶν*, ἦτοι τὴν τῆς ἄρτι ἀποθανούσης Ἀρσινόης τῆς Β' σὺν τῷ ζῶντι ἀδελφῷ αὐτῆς καὶ συζύγῳ Φιλαδέλφῳ. Ἡ λατρεία αὕτη, ἣτις κέντρον εἶχεν, ὡς φαίνεται,

1. E. Kornemann: Lehmann's Beiträge zur alten Geschichte Bd I p. 70.

1. Περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἴδε E. Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes Bd II, p. 111-117.

2. Πτολεμαῖδα τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκτισμένην: Ψευδο-Ἀριστέας (ἐκδ. Moritz Schmidt ἐν τῷ Merx' Archiv. τόμ. I σελ. 274).

τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Θεῶν ἀδελφῶν τέμενος¹, εἶναι μεμαρτυρημένη ἤδη ἐν ἔτει 265/4 π. X. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπῆρχε δὲ κατὰ τὸν Mahaffy² ἤδη ἐν ἔτει 270/9, εἰσαχθεῖσα, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου ἅμα τῷ ἐν ἔτει 271/270 θανάτῳ Ἀρσινόης τῆς Β', δι' ὃν λόγον εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. ργ'), ἥτοι ἴν' ἀποφύγη τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ ἴσταται αὐτὸς ὁ ζῶν βασιλεὺς ἐν ἥσσοι μοῖρα τῆς ἀποθανούσης καὶ ἀποθεωθεῖσης ἀδελφῆς αὐτοῦ.

Ἐπομένως εἶναι προφανές ὅτι καὶ αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων ἀπαντῶσαι ἀλφαβητικαὶ χρονολογίαι ἀφετηρίαν ἔχουσι τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Ἀρσινόης τῆς Β' (271/0 π. X.), ὅτε παραλλήλως τῇ λατρείᾳ τῆς Ἀρσινόης ὡς θεᾶς Φιλαδέλφου καθιερώθη καὶ ἡ λατρεία τῶν Ἀδελφῶν θεῶν. Ἐνεκα δὲ τούτου ἔθηκα τὴν σύνοψιν (β) τῶν νομισμάτων τῆς παρουσίας τάξεως παρ' ἐκείνην (δ) τῶν κατὰ τὸ ἄνω σύστημα κεχρονολογημένων νομισμάτων τῆς τάξεως Γ (σελ. ργθ').

Ποῦ τοῦ κράτους ἢ πρὸς χρῆσιν τίνος μέρους αὐτοῦ ἐκόπησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ νομίσματα ταῦτα τῶν ΘΕΩΝ καὶ ΑΔΕΛΦΩΝ δὲν δύναμαι νὰ ὀρίσω ἀσφαλῶς. Ὑποθέτω ἐν τούτοις ὅτι πρόκειται περὶ Κυρηναϊκοῦ κόμματος, δι' οὗς λόγους ἐκθέτω ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ περὶ τῆς τάξεως ΙΑ (σελ. ση').

Σημειωτέον δ' ἐν τέλει ὅτι ἡ λατρεία τῶν Ἀδελφῶν θεῶν ἀπαντᾷ οὐχὶ μόνον μετὰ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Ἀλεξάνδρου καὶ θεῶν Ἀδελφῶν), ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ Ἀμειρασονθήρη ἐν Θήβαις, παρὰ τὴν τῆς Ἴσιδος ἐν Φίλαις, τὴν τοῦ Χνουβῶ Νεβιῆβ ἐν Ἐλεφαντίνῃ, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν συνηνώθη ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ μετ' ἐκείνης πάντων τῶν μέχρι Νουβίας τοπικῶν θεῶν τῆς Αἰγύπτου³.

ΤΑΞΙΣ ΙΑ.

(Ἀριθ. 854-874, Πίναξ XXXIV, 1-39).

(Κυρηναϊκῆ.)

Ὅτι ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ ἐκόπησαν πάντα τὰ νομίσματα τῆς τάξεως ταύτης, — χαλκᾶ φέροντα ἐφ'

1. Ἡρόνδης I, 30.

2. I, XXIV, 2.

3. Wileken: Pauly-Wissowa, Real-Encyclopaed. s. v. Arsinoë p. 1286. — Kornemann ἔ. ἀ. σελ. 71.

ἐνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος μετὰ διαδήματος καὶ αἰγίδος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ πέριξ κεφαλῆς τῆς Λιβύης, — καθιστώσιν ἀπολύτως βέβαιον, πλὴν τῆς συνήθους αὐτῶν προελεύσεως, πρῶτον μὲν τὸ σίλφιον τῆς Κυρήνης, ὅπερ ἐμφανίζεται συχνὰ ἐπ' αὐτῶν ὡς σύμβολον (Πίναξ XXXIV, 1-2, 22-25), δεύτερον δὲ αἱ πολυάριθμοι ἐπ' αὐτῶν ἐπικοπαὶ (surfrappes) Κυρηναϊκῶν νομισμάτων (Πίν. XXXIV, 17-21), καὶ τρίτον ὁ ἐπὶ ἐνίων ἐξ αὐτῶν μετασχηματισμὸς (retouche) τῆς ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ εἰς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΑΓΑ (Πίναξ XXXIV, 12-16), περὶ ὧν πάντων γράφομεν κατωτέρω.

Ὅτι δὲ ἐκόπησαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλαδέλφου, διδάσκει ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν καὶ ἐπικυροῖ ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις ἐν σχέσει πρὸς τὰς περὶ τῆς Κυρήνης ἱστορικὰς εἰδήσεις, ἃς ἔχομεν, ἂν καὶ αὗται δυστυχῶς εἶναι ὀλίγισται καὶ ἀσαφεῖς.

Σειρὰ Α. (Ἀρχαὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Β' μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μάγας

285-283 π. X.)

(Ἀριθ. 854-859.)

Ὁ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος «παρὰ Βερενίκης τῆς μητρὸς ἀξιοθεῖς ἐπιτροπεύειν Κυρήνην» ὡς στρατηγὸς καὶ ἀντιβασιλεὺς αὐτῆς Μάγας, ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ Φιλαδέλφου (ἴδε σελ. ξδ', ρκθ' καὶ ρλέ'-ρλθ'), φαίνεται ὅτι δυσαρέστως εἶδε τὴν εἰς τὸν θρόνον ἐγκατάστασιν τοῦ Φιλαδέλφου ἀντὶ τοῦ φυσικοῦ διαδόχου Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ὅτι δ' ἐδράξατο τοῦτο ὡς πρόφασιν ἵνα κηρύξη ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον βασιλέα τῆς Κυρήνης, λέγων ὅτι δὲν ὠφείλετο ὑπακοὴ εἰς τὸν οὕτως ἀνεληθόντα ἐπὶ τοῦ θρόνου. Οὐχ ἦπτον ὁμως φαίνεται βέβαιον, ὅτι ἢ κατ' ὄνομα συμβασιλεία τοῦ Σωτήρος μετὰ τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τοῦ 283 π. X. ὡς καὶ τὸ σέβας πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐκάλυψαν αὐτὸν νὰ ἐκδηλώσῃ τὰ φρονήματα αὐτοῦ ταῦτα πρὸ τοῦ ἐν ἔτει 283 π. X. θανάτου τοῦ Σωτήρος¹. Ἄλλως δέ, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ἤδη ὁ Mahaffy, μόλις αἱ εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωτήρος πολιτικαὶ περιπλοκαί, ὅτ' ἐπέκειτο ἡ εἰσβολὴ τοῦ

1. Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 119 κέξ.

Σελεύκου εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ Κεραυνοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἦσαν εὐνοϊκαὶ πρὸς ἐπανάστασιν. Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἄλλοι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὑποθέτουσιν ὅτι ὁ Μάγας ἐπανεστῆ ἔτι βραδύτερον.

Εἰς τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, δηλαδὴ τὸ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μάγα (285 μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ 283 π. Χ.), τάσσω τὰ νομίσματα τῆς σειρᾶς Α τῆς τάξεως ΙΑ (ἀριθ. 854-859), ὧν οἱ τύποι ἀντικατέστησαν τοὺς ἐν χρήσει ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος. Ἡ ἐξ αὐτῶν ἔλλειψις τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ πετάλου ὀπῆς, ἣν θὰ εὕρωμεν ἐπὶ τῶν κατόπιν κοπέντων ὁμοίων, δεικνύει σαφῶς ὅτι ταῦτα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ 271 π. Χ. (ἴδε σελ. ρη'). Ἡ δὲ κατάργησις τοῦ μονογραφήματος τοῦ Μάγα, ὡς καὶ τοῦ τύπου τῆς κεφαλῆς τῆς μητρὸς αὐτοῦ Βερενίκης, παρ' ἧς ἀκριβῶς «ἠξιώθη ἐπιτροπεύειν Κυρήνην», καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῶν διὰ τοῦ τύπου τῆς κεφαλῆς τοῦ Σωτήρος, πατρὸς τοῦ Φιλαδέλφου, ἐνδεικνύει ἴσως τὰς αὐστηρῶς ἀποκλειστικὰς κυριαρχικὰς προθέσεις, μεθ' ὧν, ὡς γνωστόν, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους ὁ Φιλάδελφος ἀπέναντι τῶν ἑτεροθαλῶν ἢ μὴ ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἐξηγεῖ δ' ἐν μέρει καὶ τὴν δυσαρέσκειαν καὶ ἐπανάστασιν τοῦ Μάγα, ὅστις τὴν αὐτὴν ἔχων μετὰ τοῦ Φιλαδέλφου μητέρα, ἂν καὶ ἐξ ἄλλου πατρός, οὐδένα βεβαίως εἶχε λόγον νὰ προτιμᾷ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάρρησιν τῶν ἐκ τῆς Εὐρυδίκης τέκνων τοῦ Σωτήρος, μεθ' ὧν φαίνεται διατελῶν ἐν πολιτικῇ συνεννοήσει κατὰ τοῦ Φιλαδέλφου.

Ἡ εἰς πολλοὺς συνεστραμμένους καὶ καταπίπτοντας πλοκάμους τὴν κόμην ἔχουσα κεφαλὴ τῆς ἐτέρας τῶν ὄψεων τῶν νομισμάτων τῆς παρούσης τάξεως, ἢ ἄλλοτε κοινῶς ὡς ἢ τῆς μητρὸς τοῦ Μάγα Βερενίκης νομιζομένη, εἶναι βεβαίως ἢ τῆς πεπροσωποποιημένης Ἑλληνικῆς Λιβύης, δηλαδὴ τοῦ μέρους τῆς Λιβύης χώρας τοῦ ὑπὸ τῆς Κυρηναϊκῆς κατεχομένου¹. Τὸ δ' ἐπὶ ἐνὸς τῶν κερμάτων (ἀριθ. 858) μονογράφημα Ε ἐθεώρησαν οἱ Huber², Müller³ καὶ ἄλλοι ὡς τὸ ἀρκτικὸν τοῦ ὀνό-

ματος τῆς ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ πόλεως Βερενίκης, ἥτοι τῆς οὕτως ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων μετονομασθείσης Εὐεσπερίδος. Ἀλλὰ τὰ διάφορα ἄλλα μονογραφήματα, ἅτιν' ἀπαντῶσιν ἐπὶ ὁμοιοτύπων συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων νομισμάτων (ἀρ. 859, 1141, 1143, 1147, 1152 κλπ.), ἀποδεικνύουσιν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς τῶν νομισματικῶν ἀρχόντων. Τέλος δὲ τὸ ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν κερμάτων τούτων εὕρισκόμενον κέρας εἶδομεν ἤδη ὅτι ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Μάγα, ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασιλείας, κοπέντων ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ νομισμάτων.

Σειρὰ Β. (Ἐπανάστασις Μάγα 283-271 π. Χ.).

(Ἀριθ. 860-864.)

Περὶ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μάγα γνωρίζομεν¹, ὅτι οὗτος ἀποστήσας τοῦ Φιλαδέλφου τοὺς Κυρηναίους ἐβάδισε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, κατέσχε τὸ Παραιτώνιον καὶ προήλασε μέχρι τοῦ Χι καλουμένου τόπου, ἀλλ' ὅτι ἀγγελθέντος αὐτῷ καθ' ὁδὸν ὅτι ἐπανεστῆσαν εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ οἱ Μαρμαρίδαι, νομάδες τῆς Λιβύης, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Κυρήνην. Ἐξ ἄλλου δὲ ὁ ἐγκαίρως πρὸς ἄμυναν παρασκευασθεὶς Φιλάδελφος καὶ ἐξεληθὼν ἵνα φράξῃ τὴν ὁδὸν εἰς τὸν ἐπερχόμενον Μάγαν, ὁ πάντως καὶ τοὺς Μαρμαρίδας κατὰ τοῦ Μάγα ἐγείρας, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταδιώξῃ αὐτὸν ἐπιστρέφοντα εἰς Κυρήνην, διότι, μόλις ὤρμησε πρὸς τοῦτο, ἐκωλύθη αἴφνης ἔνεκα τῆς θρασυτάτης ἐπιβουλῆς τῶν μισθοφόρων αὐτοῦ Γαλατῶν διανοηθέντων, ἂν καὶ μόλις ἦσαν τετρακισχίλιοι, νὰ κατάσχωσιν αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον, οὓς ὅμως τάχιστα ἐξωλόθρευσε μέχρι ἐνός².

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη τῶν Γαλατῶν φαίνεται ὅτι ἐπήνεγκε τελείαν διακοπὴν τῶν μεταξὺ Φιλαδέλφου καὶ Μάγα ἐχθροπραξιῶν, τοῦ πρώτου φοβηθέντος νὰ περιπλακῇ σπουδαίως εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς τοῦ κράτους πόλεμον τοῦτον, καθ' ὃν χρόνον ἠπείλουν αὐτὸν ἄλλοι σπουδαιότεροι ἐξ ἀνατολῶν κίνδυνοι, — ἔνεκα μάλιστα τοῦ νέου ἰσχυροῦ ἐχθροῦ Ἀντιόχου, πενθεροῦ τοῦ Μάγα, πεισθέντος ὑπὸ τούτου κατόπιν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Φιλαδέλφου. — Ἐξ ἄλλου δὲ φαίνεται ὅτι ἔμει-

1. Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique, Suppl. p. 13 καὶ 25-26.

2. Egger's, Wiener num. Monatshefte 1868 p. 140, 10.

3. ἔ. ἀ. σελ. 26.

1. Πausanίου 1, 7, 1-3. — Πολυαίνου 2, 28.

2. Καλλιμάχου, Δηλ. 171 καὶ Σχόλια

νεν ἥσυχος καὶ ὁ Μάγας, φοβηθεὶς μήπως ἀπολέση καὶ αὐτὴν τὴν πρότερον ἀντιβασιλείαν, εἰς ἣν ἀφῆκε νῦν αὐτὸν ἀνενόητον ὁ Φιλαδέλφος, προσποιούμενος μάλιστα ὅτι ἠγνώνει τὰς μετὰ τῶν Σελευκιδῶν πολιτικὰς συνεννοήσεις¹.

Ὅπωςδῆποτε ἡ σιωπηλὴ αὕτη ἀνακωχὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ Φιλαδέλφου καὶ Μάγα φαίνεται ὅτι διήρκεσεν ὅσον καὶ ὁ πρὸς τὸν σύμμαχον τοῦ Μάγα Σελευκίδην Ἀντίοχον πόλεμος, τούτου δ' ἀναγκασθέντος μετ' ἀπωλειῶν νὰ συνθηκολογήσῃ περὶ τὸ 271 π. X.², θὰ ἐσυνθηκολόγησε καὶ ὁ Μάγας, πᾶσαν ἐλπίδα ἀπολέσας καὶ κρατήσας τὸ πολὺ ὅ,τι εἶχε πρὶν ἢ ἐπαναστατήσῃ.

Πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων θαυμασίως ἀνταποκρίνεται ἡ σειρὰ Β τῆς περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος τάξεως νομισμάτων.

Ἀληθῶς βλέπομεν ἐν πρώτοις (ἀρ. 860-861), ἅμα τῇ ἐπαναστάσει, τὰς ἐπὶ τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τῆς Κυρήνης ὑπαρχούσας ἐπιγραφὰς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ μετασχηματιζομένης (retouchée) εἰς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΑΓΑ διὰ διορθώσεως αὐτῆς τῆς προὑπαρχούσης σφραγίδος, εἴτε καὶ δι' ἀποσβέσεως (radiation) τοῦ ὀνόματος τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐγγραφῆς δι' ἐγχαράξεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Μάγα ἐπὶ τῶν ἀμέσως πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως κοπέντων ἤδη καὶ κατ' αὐτὴν κυκλοφορούντων βασιλικῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων (ιδεὲ τὸν κατάλογον). Ἀληθῶς τοιαύτην ἔχουσι κατ' ἐμὲ — ἐπιμελῶς ἐξετάσαντα τὰ ἐν λόγῳ νομίματα — τὴν γένεσιν αἱ δύο ἢ τρεῖς ἐπιγραφαὶ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΑΓΑ, ἃς ἔχομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων, αἱ γενόμεναι ἀφορμὴ πολλῶν πλανῶν μέχρι τοῦδε παρὰ τε τοῖς ἱστορικοῖς καὶ τοῖς νομισματολόγοις.

Τοῦτο δ' ὅμως δὲν διήρκεσεν ἢ ὅσον καὶ ἡ αἰφνίδιος τοῦ Μάγα ἐπανάστασις καὶ ἐπίθεις κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ νομίματα τῶν ἐτῶν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης συνίστανται ἐξ ἐκείνων, ἅτινα — τὰ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου Κυρηναϊκὰ νομίματα καταστρέφοντες — ἐπέκοψαν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν τύπων οἱ ὑπήκοοι τοῦ Μάγα Κυρηναῖοι, παρ' ὧν δὲ κυρίως

φαίνεται ὅτι προετράπη εἰς τὸν κατὰ τοῦ Φιλαδέλφου πόλεμον ὁ Μάγας¹ (ἀριθ. 862-864).

Σειρὰ Γ. (Μετὰ τὸν θάνατον Ἀρσινόης τῆς Β' 271-246 π. X.)

Μετὰ δὲ τὸ 271 π. X., ἐπανελθόντος τοῦ πρώτου πολιτικοῦ καθεστῶτος, δεόν νὰ ἀναμένωμεν ὅτι θὰ ἐπεκράτησε καὶ πάλιν τὸ πρόην νομισματικὸν καθεστῶς. Πράγματι δ' ἔχομεν πλουσίαν σειρὰν (ἀριθ. 867-874) νομισμάτων ἀπαρραλλάκτων πρὸς τὰ κοπέντα ἐν Κυρήνῃ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ἅτινα δ' ὅμως σαφῶς χαρακτηρίζει ὡς μετὰ τὸ 274 κοπέντα ἢ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ πετάλου αὐτῶν ὁπῆ ἢ ἀπαντῶσα, ὡς εἶδομεν (σελ. ρη'), ἀκριβῶς τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 271.

Φρονῶ δ' ὅμως ὅτι ἡ ὅλη Πτολεμαϊκὴ νομισματοκοπία τῆς Κυρήνης δὲν περιορίσθη εἰς μόνον τὰ εὐτελεῆ ταῦτα χαλκᾶ νομίματα, ἀλλ' ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς κυκλοφορίαν ἐν Κυρήνῃ ἐκόπη ἡ πλουσία βασιλικὴ σειρὰ Γ τῆς τάξεως Ζ, ἡ φέρουσα χρονολογίαν ἀπὸ τοῦ 271 μέχρι τοῦ 249 π. X., ὅτε διὰ τῆς μνηστείας τῆς θυγατρὸς τοῦ Μάγα μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλαδέλφου πλήρης ἐπῆλθε πολιτικὴ συνεννόησις καὶ συνένωσις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Ἦδη ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινων ὁ Κυρηναϊκὸς χαρακτήρ τῶν νομισμάτων τούτων, βεβαίως δὲ καὶ οἱ τύποι αὐτῶν, οἱ περιλαμβάνοντες ὡς θεὰν καὶ τὴν μητέρα τοῦ Μάγα Βερενίκην, θὰ ἦσαν λίαν ἀρεστοὶ τῷ ἀντιβασιλεῖ τῆς Κυρήνης.

ΤΑΕΙΣ ΙΒ.

(Ἀρ. 875-933, Πίν. XXVI, 11-26, XXVII, 1-15, XVIII, 21-22.)

(Μικρὰ Ἀσία καὶ Θράκη.)

Ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην βασιλείαν τοῦ Εὐεργέτου, τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος προσέλαβε τὴν μεγίστην αὐτοῦ γεωγραφικὴν ἔκτασιν. Πλὴν τῆς Αἰγύπτου, Ἀραβίας, Λιβύης, Κυρηναϊκῆς, Κύπρου, Φοινίκης, Παλαιστίνης καὶ μέρους τῆς Συρίας

1. Bouché-Leclercq, Histoire des Lagides, Tom. I (1903) p. 167 et 172. Τὸ κάλλιστον τοῦτο νέον βιβλίον ἠδυνήθη νὰ συμβουλευθῶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ χειρογράφου μου.

2. Bouché-Leclercq, ἔ. ἀ. p. 177.

1. Εὐφυῶς ὁ Bouché-Leclercq, ἔ. ἀ. ὑποθέτει ὅτι ὁ Μάγας: il était poussé à la rébellion par le patriotisme local des Cyrénéens qui supportaient mal d'être les vassaux du roi d'Alexandrie et qui caressaient peut-être l'espoir de se débarrasser de Magas, lui-même à la faveur des complications futures.

οἱ Πτολεμαῖοι ἐκυρίευσαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πολλῶν ἄλλων παραλίων τόπων καὶ νήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Θοράκης, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Πελοποννήσου.

Ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς ἐκτάσεως τοῦ κράτους παρέχει ἡ ἐσχάτως δημοσιευθεῖσα μελέτη τοῦ Julius Beloch, Die auswärtigen Besitzungen der Ptolemäer¹, γενικὴν δὲ τοιαύτην δίδουσι πρῶτον μὲν οἱ εἰς Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον ἀναφερόμενοι στίχοι τοῦ Θεοκρίτου²:

Πολλὰς δὲ κρατεῖ γαίης, πολλὰς δὲ θαλάσσας
μυρία ἄπειροί τε καὶ ἔθνεα μυρία φωτῶν
λήϊον ἀλδήσκουσιν ὀφελόμενοι Διὸς ὄμβρω·
ἀλλ' οὔτις τόσα φύει ὅσα χθαμαλὰ Αἴγυπτος,
Νεῖλος ἀναβλύζων διερὰν ὅτε βώλακα θρύπτει.
οὐδέ τις ἄστεα τόσσα βροτῶν ἔχει ἔργα δαέντων.
τρεις μὲν οἱ πολίων ἑκατοντάδες ἐνδεδήμενται,
τρεις δ' ἄρα χιλιάδες τρισσαῖς ἐπὶ μυριάδεσσι,
δοιαὶ δὲ τριάδες, μετὰ δὲ σφισιν ἑννεάδες τρεῖς·
τῶν πάντων Πτομελαῖος ἀγῆνωρ ἐμβασιλεύει.
καὶ μὴν Φοινίκας ἀποτέμνεται Ἀρραβίας τε
καὶ Συρίας Λιβύας τε κελαιῶν τ' Αἰθιοπῶν.
Παμφύλοισί τε πᾶσι καὶ αἰχμηταῖς Κιλικίεσσι
σαμαίνει, Λυκίοις τε φιλοπτολεμίοισί τε Καρσί,
καὶ νάσοις Κυκλάδεσσι, ἐπεὶ οἱ νᾶες ἄρισται
πόντον ἐπιπλώοντι, θάλασσα δὲ πᾶσα καὶ αἶα
καὶ ποταμοὶ κελάδοντες ἀνάσσονται Πτολεμαίω.

δεύτερον δὲ ἡ εἰς Πτολεμαῖον τὸν Γ', τὸν Εὐεργέτην, ἀναφερομένη ἐπιγραφή ἐξ Ἀδούλης³: «... παραλαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν βασιλείαν Αἰγύπτου καὶ Λιβύης καὶ Συρίας καὶ Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Λυκίας καὶ Καρίας καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν κυριεύσας δὲ τῆς τε ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου χώρας πάσης καὶ Κιλικίας καὶ Παμφυλίας καὶ Ἰωνίας καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ Θοράκης καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις πασῶν καὶ ἐλεφάντων Ἰνδικῶν καὶ τοὺς μονάρχας τοὺς ἐν τοῖς τόποις πάντας ὑπηκόους καταστήσας διέβη τὸν Εὐφράτην ποταμὸν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Βαβυλωνίαν καὶ Σουσιανὴν καὶ Περσίδα καὶ Μηδίαν καὶ τὴν λοιπὴν [γῆν] πᾶσαν ἕως Βακτριανῆς ὑφ' ἑαυτῷ ποιησάμενος...». Τέλος δὲ τὸ εἰς τοὺς τρεῖς πρῶτους Πτολεμαίους ἀναφερόμενον ἐξῆς χωρίον τοῦ Πολυβίου (5, 34) «ὑπὲρ ὧν (ἔξω τῆς Αἰγύπτου κτήσεων) οἱ πρότερον (Πτολεμαίου τοῦ

Φιλοπάτορος βασιλεῖς) οὐκ ἐλάττω μείζω δ' ἐποιούντο σπουδὴν ἢ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον δυναστείας. Τοιγαροῦν ἐπέκειντο μὲν τοῖς τῆς Συρίας βασιλεῦσι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, Κοίλης Συρίας καὶ Κύπρου κυριεύοντες· παρέκειντο δὲ τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάσταις, ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς νήσοις, δεσπόζοντες τῶν ἐπιφανεστάτων πόλεων καὶ τόπων καὶ λιμένων κατὰ πᾶσαν τὴν παραλίαν ἀπὸ Παμφυλίας ἕως Ἑλλησπόντου καὶ τῶν κατὰ Λυσιμάχειαν τόπων· ἐφήδρευον δὲ τοῖς ἐν τῇ Θοράκῃ καὶ τοῖς ἐν Μακεδονίᾳ πράγμασι, τῶν κατ' Αἶνον καὶ Μαρώνειαν καὶ πορρωτέρων ἔτι πόλεων κυριεύοντες. Καὶ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ μακρὰν ἐκτετακότες τὰς χεῖρας, καὶ προβεβλημένοι πρὸ αὐτῶν ἐκ πολλοῦ τὰς δυναστείας, οὐδέποτε περὶ τῆς κατ' Αἴγυπτον ἡγωνίων ἀρχῆς. Διὸ καὶ τὴν σπουδὴν εἰκότως μεγάλην ἐποιούντο περὶ τῶν ἔξω πραγμάτων».

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀνεύρωμεν τὰ νομίσματα, ἅτινα δυνατὸν νὰ ἐκόπησαν ἐν τισι, τῶν ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Β' ἢ καὶ τὸν Γ' τελουσῶν, ἀπομεμακρυσμένων τῆς Αἰγύπτου χωρῶν.

Ἀσπένδος Παμφυλίας.

Ὡς εἶδομεν ἤδη (σελ. 4'-4'), ὑπάρχουσιν αὐτόνομα τινα νομίσματα τῆς ἐν Παμφυλίᾳ Ἀσπένδου φέροντα τὴν κεφαλὴν Ἀρσινόης τῆς Β'. Ταῦτα διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅτι ἡ πόλις αὕτη διετέλεσεν ὑπὸ τὴν προστασίαν, ἂν μὴ τὴν ἐξουσίαν, τοῦ Φιλαδέλφου, ὅτι δὲ ἐθεώρει τὴν Ἀρσινόην, τὸν βασιλέα κολακεύουσα, ὡς θεὰν ἢ καὶ ὡς κτίστην αὐτῆς. Οὕτως ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων ἔχομεν γειτονικὰς τῆς Ἀσπένδου πόλεις καλούμενας Πτολεμαῖδα μὲν ἐν Παμφυλίᾳ, Ἀρσινόη¹ δὲ καὶ Φιλαδέλφειαν² καὶ Βερενίκην³ ἐν Κιλικίᾳ τῇ Τραχείᾳ, εὐρίσκομεν δὲ καὶ τὰ Πάταρα τῆς Λυκίας μετονομασθέντα εἰς Ἀρσινόην τὴν ἐν Λυκίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐπισκευάσαντος αὐτὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου⁴.

1. Archiv. für Papyrusforschungen II (1903) p. 220 κέξ.

2. Ἐγκώμιον εἰς Πτολεμαῖον στίχ. 76 κέξ.

3. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 232, n° 39.

1. Στράβωνος 14, 667 καὶ 670.

2. Πτολεμ. 5, 8, 5. — Ἱεροκλ. 710

3. Στεφ. Βυζαντ. ἐν λ. — Σταδιασμῶν, 190.

4. Στράβωνος 14, 666.

Ἐφεσος Ἰωνίας.

('Αριθ. 890-905. Πίναξ XXVI, 16-26.)

Εἶδομεν ἤδη (σελ. 4β'-4η') τὰ νομίσματα, ἅτινα ἐκόπησαν ἐπὶ Λυσιμάχου ἐν τῇ Ἐφέσῳ-Ἀρσινόειᾳ πρὸς τιμὴν τῆς Εὐρυδίκης καὶ Ἀρσινόης τῆς Β', ὡς καὶ ἐκεῖνα ἅτινα δυνατὸν νὰ ἐκόπησαν διὰ τὴν αὐτὴν πόλιν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος (σελ. ρλα'-ρλβ'). Ἐν συνεχείᾳ δ' αὐτῶν τάσσομεν ἐνταῦθα τὰς δραχμάς, τὰ τριώβολα καὶ τὰ χαλκᾶ ἐκεῖνα (ἀρ. 890-892), ἅτινα ἐκόπησαν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πρὸς τιμὴν τῆς αὐτῆς Ἀρσινόης πάλιν, ὡς συζύγου ὅμως ἤδη τοῦ Φιλαδέλφου. Ἀληθῶς ἂν τὸ Λ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως εἶναι χρονολογία ἀλφαβητικὴ δηλοῦσα τὸ 11^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου (275 π. X.), τότε τὰ νομίσματα ταῦτα θὰ ἐκόπησαν πρὸς ἐξίλεωσιν τῆς ἤδη πανισχύρου βασιλίσσης, ἣτις βεβαίως θὰ ἦτο ἐξωργισμένη κατὰ τῶν ἔτη τινὰ πρότερον ἐκδιωξάντων αὐτὴν Ἐφεσίων. Τὸ ἔτος Λ θὰ ἐδεχόμεθα ὡς σημαῖνον τὸ 30^{ον} ἔτος τοῦ Φιλαδέλφου (256 π. X.), ἂν ἡ ἐπιγραφή ΑΡΞΙ δὲν ἐφαίνετο ἡμῖν μᾶλλον ἀρμόζουσα εἰς τὴν προηγουμένην χρονολογίαν.

Ἀμέσως κατόπιν τάσσομεν χρυσοῦν ὀκτάδραχμον τύπων Ἀρσινόης τῆς Β' (ἀριθ. 893 Πίν. XXVI, 17), ἀνήκον τεχνοτροπικῶς εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς κοπέντων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Κύπρῳ ὁμοίων νομισμάτων (τάξεις Γ, Δ καὶ Η) τοῦ Φιλαδέλφου, φέρον δὲ ὡς σύμβολον τῆς Ἐφέσου τὴν φαρέτραν ἐκείνην ἣν εἶδομεν χρησιμεύουσαν ὡς τύπον τῶν ἀρχαιοτέρων νομισμάτων, ἅτινα ἔκοψεν ἡ Ἐφεσος πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρσινόης (Πίναξ XXVI, 11, 12, 14). Σύγχρονα δὲ πρὸς τὸ χρυσοῦν τοῦτο νόμισμα φαίνονται τὰ σπανιώτατα ἀργυρᾶ τετράδραχμα, ἅτινα ἐτάξαμεν ἀμέσως κατόπιν ἐν τῷ καταλόγῳ (ἀρ. 894-896, Πίναξ XXVI, 18-20). Ὅτι καὶ ταῦτα, ἂν καὶ δὲν φέρουσι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἐκόπησαν ἐν Ἐφέσῳ, δηλοῦται πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ μονογραφήματος αὐτῶν Ⲙ, ὅπερ εὐρίσκομεν ἐπί τε τῆς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν ΑΡΞΙ ἀμέσως προηγουμένης δραχμῆς (ἀρ. 890) καὶ ἐπὶ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου τετραδράχμου (ἀρ. 901) τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα τῆς Ἐφέσου, ὅπερ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶναι τῆς αὐτῆς ἀπαλλάκτου τεχνοτροπίας.

Ὅτι δὲ καθιστᾶ πολύτιμα τὰ τετράδραχμα (ἀρ. 894-896) εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ Φιλαδέλφου Β', ἦν κατὰ σπανιωτάτην ἐξαιρέσιν φέρουσιν ἀντὶ τῆς στερεοτύπου κεφαλῆς τοῦ Σωτήρος, δευτέρον δὲ αἱ ἐπ' αὐτῶν χρονολογίαι 20, 21 καὶ 22, αἵτινες γεγραμμέναι οὔσαι διὰ τῶν αὐτῶν μονογραφημάτων κ, κ καὶ κ, ἅτινα μόνον ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Β' εὐρίσκομεν ἐν χρήσει (ἴδε ἀρ. 645-649), δεικνύουσι σαφῶς, ὡς ἄλλως καὶ ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν, ὅτι ἐκόπησαν ἀπὸ τοῦ 266 μέχρι τοῦ 264 π. X., ἦτοι ἀκριβῶς κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη, καθ' ἃ ἐκόπησαν καὶ τὰ πρῶτα ἐν Φοινίκῃ (Τύρῳ) κοπέντα μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτων νομίσματα τοῦ Φιλαδέλφου, τὰ φέροντα ἐπίσης τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ οὐχὶ ΞΩΤΗΡΟΣ.

Βραχὺ κατόπιν (ἀρ. 897-898. Πίν. XXVI, 21-22) ἐγκατελείφθη ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἀντικατασταθεῖσα, ὡς ἐγένετο καὶ ἐν Τύρῳ, διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ—ΞΩΤΗΡΟΣ· ἀντὶ δὲ τῆς κεφαλῆς τοῦ Φιλαδέλφου ἐτέθη ἡ ἐπὶ πάσης τῆς νομισματικῆς τοῦ Φιλαδέλφου ἐπικρατοῦσα κεφαλὴ τοῦ Σωτήρος, ἐνῶ ὡς σύμβολον τῆς πόλεως ἐλήφθη τὸ ἤδη καὶ ἀντὶ τύπου χρησιμοποιηθὲν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κέρασ (ἴδε ἀρ. 890-892).

Τέλος δὲ ἔπεται τεχνοτροπικῶς σειρὰ (ἀρ. 899-905, Πίν. XXVI, 23-26) ὁμοίων ἀργυρῶν τετραδράχμων, φερόντων ὅμως νῦν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἐφέσου (Ε—Φ) ὡς καὶ τὰ ἐφεσιακὰ σύμβολα τῆς μελίσης καὶ τοῦ κέρατος. Ἐπὶ κεφαλῆς δ' αὐτῶν ἔχομεν χρυσᾶ ὀκτάδραχμα ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ—ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφεσιακοῦ συμβόλου, ἂν καὶ ἄνευ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, φέροντα δ' ὡς τύπους ὀπισθεν μὲν ἀπλοῦν κέρασ, ἔμπροσθεν δὲ κεφαλὴν βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς συνήθους καλύπτρας.

Ἐκ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπιγραφῆς τῶν χρυσῶν ὀκταδράχμων κρίνοντες δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Γ' καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Φιλαδέλφου. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν μεγάλην διαφορὰν, ἣν παρουσιάζει ἡ κεφαλὴ αὕτη ἀπὸ τῶν κατὰ πολὺ μᾶλλον σωματωδεστέρων μορφῶν τῆς ὡς συζύγου τοῦ Εὐεργέτου ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἰκονιζομένης Βερενίκης, δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι

ταῦτα ἐκόπησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς συμβασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου¹, καὶ δὴ κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῶν ἀρραβῶνων τοῦ Εὐεργέτου καὶ τῆς Βερενίκης (περὶ τὸ 258 π. Χ.), ὅτε χήρου ὄντος τοῦ βασιλέως Φιλαδέλφου, μόνη βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου ἐθεωρεῖτο ἡ Βερενίκη.

Τὴν δὲ ἐπὶ τῆς Ἐφέσου κυριαρχίαν τῶν Πτολεμαίων εὐρίσκομεν μεμαρτυρημένην περὶ τὰ ἔτη 261-251², ὅτε γνωρίζομεν ὅτι ἐφρουρεῖτο ὑπὸ Πτολεμαίου, υἱοῦ τινος (πιθανῶς νόθου) τοῦ Φιλαδέλφου ἐξ ἀγνώστου ἡμῖν γυναικός³. Τὰ ἐνταῦθα ὅμως σχολιασθέντα νομίσματα δεικνύουσιν ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ κυριαρχία αὕτη ἀνέρχεται τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 266 π. Χ., καταργηθείσης τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐξουσίας τῶν Σελευκιδῶν τῆς ἀκριβῶς μέχρι τοῦ ἔτους τούτου μεμαρτυρημένης⁴. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα Πτολεμαϊκὰ νομίσματα ἐνδεικνύοντα ὅτι πιθανὸν οἱ Πτολεμαῖοι νὰ κατέσχον κατὰ διάφορα διαλείμματα τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἐν χρόνοις ἔτι ἀρχαιότεροις. Ἐξ ἄλλου δ' ἕτεροι μαρτυρίαὶ διδάσκουσιν ἡμᾶς ὅτι ἡ Ἐφεσος κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων διὰ πλείθους στρατιωτῶν καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοῦ Εὐεργέτου⁵, ὥστε δυνατόν τινα τῶν ρηθέντων νομισμάτων νὰ ἐκόπησαν τότε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διαφορὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Βερενίκης ἀποδοτέα μόνον εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἐφεσίου σφραγιδογλύφου

Διάφοροι ἀβέβαιοι πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἢ Θράκης.

Μικρασιατικῆς ἢ Θρακικῆς τεχνοτροπίας, ἀλλ' ἀνεξιχνιάστου μέχρι τοῦδε πατρίδος, εἶναι τὰ ὑπ' ἀρ. 906-911 (Πίν. XXVII, 1-5 καὶ 16-17) σπάνια ἀργυρᾶ τετράδραχμα, ἀνήκοντα εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πτολεμαίων Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου. Τὰ ἐπ' αὐτῶν μονογραφήματα Α, Θ, Ω, Β κτλ. δυνατόν νὰ εἶναι ἀρκτικὰ ὀνόματα πόλεων π.χ. Ἀρσινόη, Ἀντιόχεια Ὀρόντου, Πάταρα ἢ Ἀλωπεκόνησος κτλ., πιθανώτερον ὅμως φαίνονται ὄντα τὰ ἀρκτικὰ τινῶν τῶν ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων τε-

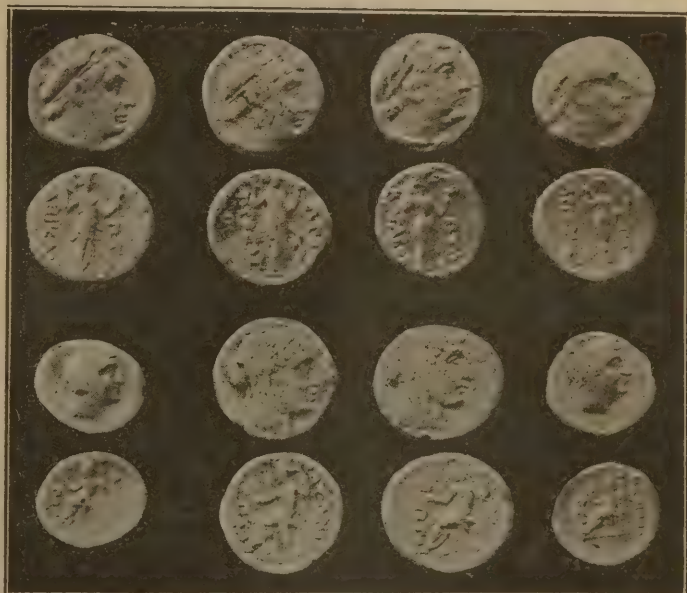
ταγμένων ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἀρχόντων. Αἱ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας αὐτῶν ὄψεως εἰκόνες τοῦ Σωτήρος, Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου εἶναι σπάνιαι καὶ σπουδαιόταται διὰ τὴν εἰκονογραφίαν τῶν Πτολεμαίων. Δυστυχῶς ἡ σειρὰ αὕτη εἶναι ἀκόμη λίαν πτωχή, ὥστε δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τοῦ χρόνου καὶ τόπου τῆς ἐκδόσεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν κερμάτων.

Εὐτυχῶς ἔπονται ἄλλα τινὰ κέρματα τῆς αὐτῆς κατηγορίας, περὶ ὧν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀσφαλέστερόν πως, τὰ ἐξῆς.

Πτολεμαῖς ἡ Λέβεδος τῆς Ἰωνίας.

(Ἄρ. 912-927. Πίναξ XXVII, 6-10 καὶ XVIII, 21-22.)

Ἐπιγραφή τις ἐκ Μαγνησίας¹, ἀνήκουσα πιθανώτατα εἰς τὰ ἔτη τὰ μεταξὺ τῶν 205/4 καὶ 201/0 π. Χ.², ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὅτι ἡ Λέβεδος τῆς Ἰωνίας ἐκαλεῖτο πρότερον Πτολεμαῖς (: Πτολεμαῖς οἱ πρότερον Λεβέδιοι καλούμενοι). Τοῦτό ἐμάντευσαν ἤδη πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἐπιγρα-

φῆς ὁ Waddington καὶ ὁ ὑποστηρίξας τὴν γνώμην αὐτοῦ A. Dieudonné³, ὁρμώμενοι ἐκ μόνης τῆς μελέτης τῶν ὑπ' ἀρ. 918-927 (Πίναξ XVIII καὶ τὰ ἐνταῦθα ἀπεικονιζόμενα) χαλκῶν νομισμάτων, ἅτινα φέρουσι μὲν εἰκόνας Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἄρ-

1. Bouché-Leclercq, Histoire des Lagides, I p. 182 κέξ.

2. Strack ἔ. ἀ. σελ. 183.

3. Ἀθηναῖοι 13, 593^α. — Trog. Prol. 26.

4. Beloch ἔ. ἀ. σελ. 244.

5. Πολυαῖν. 5,18. — Frontin. 3,9,10. — Πολυβίου 5,35,11. — Bouché-Leclercq, I p. 256.

1. O. Kern, Inschriften von Magnesia. Berlin 1900 p.44, n° 53.

2. Haussoullier, Etudes sur l'histoire de Milet et du Didymeion. Paris 1902 p. 147.

3. Ptolémaïs - Lébedos: Διεθν. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ. Τόμ. Ε' (1902) σελ. 45-60.

σινόης, ἐπιγραφὴν δὲ ΠΤΟ, ταυτίζονται δ' ὅμως κατὰ πάντα τὰ λοιπὰ πρὸς τὰ νομίσματα τῆς Λεβέδου. Πρὸς τὰ χαλκᾶ ταῦτα νομίσματα ἀναποσπάστως συνδέονται τὰ ὑπ' ἀριθ. 912-917 (Πίναξ XXVII, 6-10) Πτολεμαϊκὰ βασιλικά τετράδραχμα, κοπέντα συγχρόνως τοῖς χαλκοῖς ἐν τῇ αὐτῇ πόλει. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτων, ὡς καὶ περὶ τῶν ῥηθέντων χαλκῶν λεπτομερῶς ἐγράψαμεν ἐσχάτως ἐν ἰδίῳ ἄρθρῳ¹, θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ αὐτὰ ἐνταῦθα. Ἀρκεῖ νὰ παραθέσωμεν τὸ συμπέρασμα ἡμῶν ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν ἐπὶ Πτολεμαίων Β' καὶ Γ' ἐν Λεβέδῳ, ἥτις καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου, ὅτε οὗτος ἔκτιξε τὴν νέαν Ἐφέσον, καὶ συνοικισθεῖσα βραδύτερον ὑπὸ τοῦ κατασχόντος τὴν Ἰωνίαν Πτολεμαίου τοῦ Β', μετωνομάσθη πρὸς τιμὴν αὐτοῦ Πτολεμαῖς, θέσασα τὰς εἰκόνας αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ ὡς κτιστῶν ἐπὶ τῶν αὐτονόμων χαλκῶν νομισμάτων, ἅτινα ἔκοψε τότε, ἐνῶ συγχρόνως, ὡς καὶ κατόπιν, οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος Β' καὶ Γ' ἔκοψαν ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν Ἐφέσῳ, τὰ ῥηθέντα βασιλικά τετράδραχμα, ἅτινα φέρουσι σταφυλὴν ὡς σύμβολον².

Αἶνος, Σηστός καὶ Ἀβδηρα Θράκης.

Εἶδομεν ἤδη ἐκ τοῦ παρεντεθέντος ἀνωτέρω (σελ. σθ') χωρίου τοῦ Πολυβίου, ὅτι οἱ πρῶτοι Πτολεμαῖοι κατεῖχον διαφόρους πόλεις τῆς Θράκης, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἀναφέρεται ὀνομαστικῶς ἡ Αἶνος καὶ ἡ Σηστός. Λοιπὸν ἔχομεν τετράδραχμα βασιλικά Πτολεμαϊκὰ (ἀριθ. 930-933, Πίναξ XXVII, 11-14), ἀνήκοντα κατὰ τεχνοτροπίαν εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πτολεμαίων Β' καὶ Γ', διακρινόμενα δ' ἀσφαλῶς ὡς κοπέντα ἐν τῇ Αἴνῳ ἢ ἐν τῇ Σηστῷ ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀντὶ συμβόλου ἀπαντῶντος Ἐρμοῦ τῆς τετραγώνου ἐργασίας καὶ εἰδώλου Ἐρμοῦ ἐπὶ θρόνον. Ὁ τελευταῖος, ὡς γνωστόν, εἶναι παράστασις μοναδικῆ ἀπαντῶσα μόνον ὡς τύπος τῶν νομισμάτων τῆς Αἴνου³, πρὸς δὲ καὶ ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν ἐν αὐτῇ κοπέντων νομισμάτων τοῦ Λυσιμάχου⁴. Τῶν Πτολεμαϊκῶν τετραδράχμων

1. Ptolémaïs - Lébedos, Ephèse, Aenos et Abdère sous les Ptolémées: Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχαιολ. ἔ. ἀ. σελ. 61-70. — C. Regling, Lebedos-Ptolemaïs, ἔ. ἀ. τόμ. Γ' σελ. 173-175.

2. Περὶ τῆς ἐξουσίας τῶν Πτολεμαίων ἐν Ἰωνίᾳ καὶ τῆς διαρκείας αὐτῆς ἴδε J. Beloch ἔ. ἀ. σελ. 244-247.

3. Ἴδε BMC. Thrace p. 80, 23-26.

4. C. Müll'er, Die Münzen Lysimachus ἀρ. 114-123. Ἴδε καὶ Σηστόν αὐτόθι ἀρ. 85-94 καὶ Num. d'Alex. ἀρ. 365-366.

τούτων τινὰ μὲν φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΞ, τινὰ δὲ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΞ· πάντα δ' ἔχουσιν ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἀντὶ τῆς στερεοτύπου κεφαλῆς Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος εἰκόνας Πτολεμαίου τοῦ Β' ἢ τοῦ Γ'.

Πολλοὶ εἶναι αἱ πόλεις τῆς Θράκης καὶ Θρακικῆς Χερσονήσου, ἐφ' ὧν ἡ κυριαρχία τῶν πρώτων Πτολεμαίων εἶναι μεμαρτυρημένη¹, μεταξὺ δ' ὅμως αὐτῶν δὲν ἀπαντᾷ μέχρι τοῦδε τὸ ὄνομα τῶν Ἀβδήρων, δι' ὃ καὶ ὁ Beloch νομίζει ὅτι αὕτη οὐδέποτε κατελήφθη ὑπὸ Αἰγυπτιακῆς φρουρᾶς. Τὰ νομίσματα δ' ὅμως ἀποδεικνύουσι νῦν τὸ ἐναντίον. Ὑπάρχει δηλαδὴ τετράδραχμον βασιλικὸν Πτολεμαϊκὸν (ἀριθ. 928, Πίν. XXVII, 15) τῆς αὐτῆς κατηγορίας, ἧς καὶ τὰ τῆς Αἴνου, φέρον ὡς σύμβολον τὸν γοῦπα, ἔμβλημα πασίγνωστον τῆς πόλεως ταύτης. Πρὸς δὲ ὑπάρχουσι καὶ χαλκᾶ αὐτόνομα νομίσματα τῆς αὐτῆς πόλεως (ἀριθ. 929 καὶ αἱ ἐνταῦθα παρεντιθέμεναι εἰκόνας), φέροντα ἐπὶ τῆς κυρίας

ὄψεως τὴν κεφαλὴν Πτολεμαίου τοῦ Β' μετὰ πτερῶν ἐπὶ τῶν κροτάφων ὡς Ἐρμοῦ², ἐνῶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας φέρουσι τὸν γοῦπα, ἔμβλημα τῆς πόλεως, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΒΔΗΡΗΤΕΩΝ. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ὡς ἐν Ἐφέσῳ, Λεβέδῳ καὶ ἀλλαχοῦ, οἱ Πτολεμαῖοι ἐκράτησαν δι' ἑαυτοὺς τὴν κοπὴν τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων, ἀφήσαντες εἰς τοὺς κατοίκους τὸ προνόμιον τοῦ νὰ κόπτωσιν αὐτοὶ τὰ μόνον πρὸς τὴν ἐγγῶριον κυκλοφορίαν χρήσιμα εὐτελεῖ χαλκᾶ νομίσματα.

Βυζάντιον.

(Πίναξ XXVII, 19-25.)

Μέγα πλῆθος ἀργυρῶν τετραδράχμων Πτολεμαίου τοῦ Α' (ἴδε ἀριθ. 246 γ, 254 θ, 255 ε καὶ ι) καὶ κυρίως Πτολεμαίου τοῦ Β' (ἴδε ἀριθ. 365 κ, 373 δ, 390 β, 402 ζ, 433 γ, 530 γ, 637 ιζ, 640 β, 713 ιδ, 744 γ = Πίναξ XXVII, 19-25)

1. J. Beloch ἔ. ἀ. σελ. 248.

2. Βραδύτερον θὰ εὑρωμεν ἐν Μαράθῳ ἕτερον Πτολεμαῖον, τὸν Γ', εἰκονιζόμενον ἐπίσης ὡς Ἐρμῆν. (Καταλ. ἀρ. 1073-1088.)

φέρει ὑστερόσημα τῆς πόλεως τῶν Βυζαντίων, περιέχοντα τὸ γνωστὸν ἀρκτικὸν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς γράμμα ΓV (= B), ἐν ᾧ εἶναι τεθειμένα τὰ μονογράφηματα τῶν ὀνομάτων διαφόρων αὐτῆς ἀρχόντων¹. Τοῦτο δυνατὸν νὰ ὀφείληται εἰς μετατροπὴν νομισμάτων, ἅτινα προσεκτήσατο ἡ πόλις ἀπλῶς διὰ τοῦ ἐμπορίου· πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ἔνεκα τοῦ μεγάλου αὐτῶν ἀριθμοῦ, ὅτι προσεκτήσατο ταῦτα ἡ πόλις ἐκ δωρεᾶς τινος ἐνὸς τῶν Πτολεμαίων, βοηθήσαντος αὐτὴν διὰ τοῦ ἰδίου ἀργυρίου ἐν χρόνοις ἐπειγουσῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν, ὅτε ἡ πόλις θὰ ἔσπευσε διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς ἰδίας ὑστεροσήμου σφραγίδος νὰ ἐπισημοποιήσῃ ὡς ἴδια αὐτῆς τὰ νομίσματα ταῦτα. Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς μαρτυρίαν Διονυσίου τοῦ Βυζαντίου (41), καθ' ἣν ὁ Φιλάделφος ἐδωρήσατο ποτε τοῖς Βυζαντίοις «σίου πολλὰς μυριάδας καὶ βέλη καὶ χρήματα» ἐφ' ᾧ οὗτοι εὐγνωμονοῦντες ἀνήγειραν αὐτῷ ναὸν Ἰσαθεῶ. Ἀγνοοῦμεν κατὰ ποῖον ἔτος συνέβη τὸ γεγονός τοῦτο², κρίνοντας ὅμως ἐκ τοῦ νεωτάτου χρονολογικῶς τῶν ῥηθέντων δι' ὑστεροσήμου σεσημασμένων νομισμάτων (ἀρ. 744), ὅπερ εἶναι τοῦ 34 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου, δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ὅτι ἡ δωρεὰ εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ 252 π. Χ.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΡΩΜΑΙΩΝ
ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ Β' ΚΑΙ Γ'.

Πρὶν ἢ ἐγκαταλίπωμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλαδέλφου, ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ σπουδαιοτάτου νομισματικοῦ γεγονότος τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ παρατηρηθέντος μέχρι τοῦδε.

Ἐν ἔτει 273, ἔχων ὁ Φιλάделφος ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκ τῶν πρὸς τὸν Πύρρον ἐπιτυχῶν πολέμων διατρανωθεῖσαν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων, τὴν καθ' ἑκάστην ἀξαναομένην καὶ καταστήσασαν, τότε ἰτὸ πρῶτον, τὴν Ῥώμην μίαν τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Μεσογείου³, ἔπεμψε πρέσβεις μετὰ δώρων πρὸς αὐτοὺς προσφέρων τὴν φιλίαν αὐτοῦ. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι εὐχαριστηθέντες ὅτι τοσοῦτο μέγας καὶ ἰσχυρὸς βασιλεὺς περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο αὐτούς, ἀνταπέστειλαν πρέσβεις ἔχοντας ἐπὶ κεφαλῆς, κατὰ μοναδικὴν καὶ τιμητικωτάτην ἐξαιρέσιν, αὐτὸν τὸν πρόεδρον τῆς Συγκλήτου Κόιντον Φάβιον Γούργην μετὰ τῶν συγ-

κλητικῶν Νεμερίου Φαβίου Πίκτωρος καὶ Κοῖντου Ὀγουλνίου, οὓς ὁ Φιλάделφος λαμπρῶς ὑποδεχθεὶς ἐνέπλησε τιμῶν καὶ δωρεῶν⁴.

Ἀγνοοῦμεν εἰς τί ἀκριβῶς συνίστατο ἡ τότε συνομολογηθεῖσα δι' αὐτῶν πρὸς τὸν Φιλάδελφον «ὁμολογία», amicitia ἢ societas, ὡς καλοῦσιν αὐτὴν αἱ ἱστορικαὶ ἡμῶν πηγαί, ὡς καὶ ὅποια ἦσαν τὰ «ὄσα διεπράξαντο» τότε οἱ Ῥωμαῖοι πρεσβευταί. Πλεῖσται ὅσαι ὑποθέσεις ἐγράφησαν περὶ τούτου ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ νεώτατος πάντων² ἐρωτᾷ ἀπορῶν περὶ τοῦ Φιλαδέλφου «songeait-il seulement à ouvrir des voies nouvelles au commerce égyptien, ou se ménageait-il quelque alliance future au cas où Magas se prêterait à une entente avec les Carthaginois. On ne peut que chercher à deviner les motifs». Ὅπως δὲ ἦν βέβαιον εἶναι ὅτι τότε τὸ πρῶτον ἤρξατο ἡ ἐδραία ἐμπορικὴ ἐκείνη σχέσις καὶ φιλία μετὰ τῆς Ῥώμης, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας. Ἐκτοτε δὲ τὰ σιτοφόρα πλοῖα τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνεμένοντο ἐν τῷ ἐπίνειῳ τῆς Καμπανίας μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγωνίας, μεθ' ἧς αἱ ἐκ τοῦ Πόντου σιτοπομπαὶ εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς ἐν ὄλῃ τῇ ἰσχυί αὐτῆς εὐρισκομένης πόλεως τῶν Ἀθηναίων³. Δικαίως δὲ ὁ Bouché-Leclercq σχολιάζων τὸ γεγονός παρατηρεῖ ὅτι «les préoccupations commerciales sont indiquées par le fait que, avant ou après le siège de Rhodes, les Rhodiens avaient traité avec les Romains»⁴.

Τοῦ ἐμπορικοῦ κυρίως χαρακτῆρος τῆς «ὁμολογίας» ταύτης νέον τεκμήριον θεωρῶ τὰ ἐξῆς.

Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κοπέντων νομισμάτων ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ — μεθ' ἧς κυρίως συνηλλάσσετο ἐμπορικῶς ἡ Αἴγυπτος — ἦτοι τῶν κοινῶς ῥωμαιοκαμπανικῶν καλουμένων νομισμάτων, διακρίνεται διὰ τὸ ἰδιόρρυθμον αὐτῆς μεγάλη σειρὰ ἀποτελουμένη ἐξ ἀργυρῶν διδράχμων νομισμάτων, ὧν μεγίστη ὄλκῃ γραμμ. 6,80 καὶ τι πλέον, φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν νεαρὰν γυναικείαν κεφαλὴν, πρὸς δεξ., μετὰ κράνους εἰς

1. Διονύσιος. Ἀλικαρν. 20, 14. — Δίων Κάσσιος Ἀποσπ. 41 = Ζωναρος. 8,6. — Liv. Epit. XIV. — Valer. Max. IV, 3, 9. — Eutrop. II, 15. — Justin. Trog. Pomp. 48,2,9. Πβλ. E. Bandelin, De rebus inter Aegyptios et Romanos intercedentibus usque ad bellum Alexandrinum a Cesare gestum. Hallae 1893.

2. Bouché-Leclercq, Histoire des Lagides p. 175, ἔνθα καὶ ἡ βιβλιογραφία τοῦ ζητήματος.

3. Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 141 κέξ.

4. ἔ. ἄ. καὶ Πολυβίου 30,5,6.

1. I. Σβορώνος ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σελ. 108 κέ.

2. Πβλ. Bouché-Leclercq ἔ. ἄ. I p. 198,3.

3. Mommsen, Röm. Gesch. I p. 433. — Δρόυσεν ἔ. ἄ. Γ' 229 κέ.

κεφαλὴν ἀετοῦ ἀπολήγοντος, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ROMANO καὶ Νίκην ἰσταμένην πρὸς δεξ., ἔχουσαν ἐν τῇ ἀρ. κλάδον φοίνικος, ἐφ' οὗ διὰ τῆς ἀνατεταμένης δεξιᾶς ἀναρτᾷ στέφανον.

Ἐν τῷ πεδίῳ δὲ ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως εὗρηται ἐν σύμβολον, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ἀνὰ ἐν ἧ

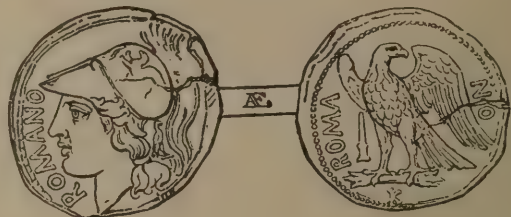
καὶ ἀνὰ δύο ἑλληνικὰ γράμματα, ἀναμφιβόλως χρονολογικά, πρὸς ἃ ἀνταποκρίνεται, ὡς σημεῖον ἐκάστης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκδόσεως, τὸ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ῥηθὲν σύμβολον.

Ὁ ἐσχάτως λεπτομερέστατον κατάλογον δημοσιεύσας ὄλων τῶν γνωστῶν κερμάτων τοῦ νομίσματος τούτου κ. M. Bahrfield⁴ εὔρεν ἐπ' αὐτῶν τὰ ἑξῆς γράμματα καὶ σύμβολα :

1	A	κέρας	31	⊙⊙	τρίπους
2	Γ	πεντάγραμμα	32	⊙⊙	ῥόπαλον
3	Δ	κέρας	33		σπάθη καὶ κολεός
4	Η	»	34		ἄγκυρα
5	Η	ῥόπαλον	35	KK	στάχυς
6	Ι	κέρας	36	λλ	»
7	Ι	»	37	λλ	κράνος
8	Κ	κύων	38	MM	ῥάβδος
9	Λ	κέρας	39	MM	σπάθη καὶ κολεός
10	Ξ	σκήπτρον	40	MM	σκήπτρον
11	Ο	πτέρυξ	41	MM	σταφυλή
12	Ο	κέρας	42	MM	φαρέτρα
13	Σ	»	43	ΞΞ	σπάθη καὶ κολεός
14	Τ	»	44	ΞΞ	σταφυλή
15	Τ	κηρύκειον	45	ΞΞ	φαρέτρα
16	Υ	ἄσπης	46	ΞΞ	φύλλα κισσοῦ
17	Χ	»	47	ΞΞ	;
18	Ψ	κύκλος	48	ΟΟ	τρίπους
19	Ω	σπάθη καὶ κολεός	49	ΡΡ	μηνίσκος
20	ΑΑ	κηρύκειον	50	ΣΣ	κέρας
21	ΒΒ	κέρας	51	ΥΥ	ἄγκυρα
22	ΓΓ	κύων	52	ΦΦ	σπάθη καὶ κολεός
23	ΓΓ	πηδάλιον	53	ΦΦ	σκήπτρον
24	ΔΔ	κέρας	54	ΦΦ	Ἐρμῆς Πριάπου
25	ΕΕ	ἄνθος	55	ΧΧ	ἄγκυρα
26	ΕΕ	ἄστήρ	56	ΧΧ	τρίπους
27	ΕΕ	στάχυς	57	ΩΩ	σπάθη καὶ κολεός
28	ΙΙ	»	58	ΩΩ	ῥόπαλον
29	ΗΗ	ῥόπαλον	59	ΩΩ	σκήπτρον
30	ΗΗ	ἄγγεῖον			

1. Le monete romano-campane : Rivista Italiana di Numismatica, Anno XII, Fasc. III. Milano 1899 p. 19-23.

Ὡς χαλκὸς ἀνήκει εἰς τὸν ἄργυρον τοῦτον σπανιώτατον κέρμα φέρον ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως κεφαλὴν Ἀθηνᾶς πρὸς ἀρ., μετὰ κράνους ὑπὸ

γρυπὸς κεκοσμημένου, ἐχούσης δὲ πρὸ αὐτῆς τὴν ἐπιγραφὴν ROMANO καὶ ὀπισθεν ἐν σύμβολον. Ἐφ' ἐτέρου δὲ φέρει πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ROMA—NO πέραξ ἀετοῦ μετ' ἀναπεπταμένον περυγῶν ἰσταμένου ἐπὶ κεραυνοῦ πρὸς ἀριστ., στρέφοντος ὁμῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. παρὰ τὸν ἀετὸν ὑπάρχει ῥόπαλον, ὑπὸ δὲ τὸν κεραυνοῦν τὸ ἑλληνικὸν γράμμα Κ.

Μέχρι τοῦδε τρία καὶ μόνα κέρματα τοῦ χαλκοῦ τούτου νομίσματος εὐρέθησαν, ἴσως μὲν πάντα ἐκ τῆς αὐτῆς σφραγίδος, διαφοροτρόπως ὁμῶς περιγραφέντα ὡς πρὸς τὰ σύμβολα αὐτῶν, ἔνεκα τῆς ἀτελοῦς αὐτῶν διατηρήσεως¹. Ἡ ὀλκὴ αὐτῶν εἶναι νῦν γραμμ. 16,17 ἢ 15,29 ἢ 15,00.

Τὸ κάτωθεν τοῦ κεραυνοῦ γράμμα ἐγένετο ἀφορμὴ πολλῶν γεωγραφικῶν ἀπονομῶν, ἰδίως εἰς τὴν Καπύην, ὡς μὴ ἀναγνωρισθέντος τοῦ ὑπὸ τῆς τεχνοτροπίας σαφῶς, νομίζω, μαρτυρουμένου πράγματος, ὅτι τὸ κέρμα ἀνήκει ὡς χαλκὸς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀργυροῦν, ἐπομένως ὅτι τὸ Κ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐν ἀριθμητικὸν ἑλληνικὸν γράμμα².

Παρατηρήσας νῦν ὅτι ἐν ἀπάσῃ τῇ ἀρχαίᾳ νομισματικῇ ὁμοίᾳ ἀλφαβητικᾷ ἑλληνικᾷ χρονολογίᾳ, ἀπὸ τοῦ Α μέχρις Ω καὶ ἀπὸ τῶν ΑΑ μέχρις ΩΩ, εὐρίσκομεν μόνον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου ἐν ἔτει 271 ἀρξαμένης καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Εὐεργέτου συνεχισθείσης νομισματικῆς τάξεως (σελ. ρξα'), πρὸς δὲ ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ ῥηθέντος χαλκοῦ ῥωμαιοκαμπανικοῦ κέρματος ἀετὸς εἶναι ἀπαράλλακτος κατὰ

1. Πβλ. Bahrfield ἔ. ἀ. σελ. 28-30.

2. T. Combe, Num. mus. Brit. p. 18,8 Tab. I n° 24 (ἐξ οὗ ἐλήφθη καὶ ἡ ἀνωτέρω παρεντιθεμένη εἰκὼν). — Babelon, Monn. de la Répub. Romaine, Tom. I p. 14 n° 10. — Dressel, Beschr. d.A.M. III,1 p. 179. — Garucci, Mon. di Italia, p. 90, Tav. 88,6. — Riccio, Mon. di città antiche (1852) p. 19, 4a. — Mommsen-Blacas, Hist. de la monn. Romaine, Tom. I p. 366. — Avellino R. Museo Borbonico, vol. II tav. 16, 13. — Head-Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, τόμ. Α' σελ. 46.

τεχνοτροπίαν καὶ στάσιν πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν χαλκῶν τῆς αὐτῆς τάξεως τοῦ Πτολεμαίου ἀπαντῶντα Πτολεμαϊκὸν ἀετὸν ἐπὶ κεραυνοῦ (ἴδε πίνακα XVII, 1-4), ὅτι τὸ παρ' αὐτὸν ὡς σταθερὸν παράρτημα εὐρισκόμενον σύμβολον ῥόπαλον εἶναι ὡσαύτως σταθερὸν παράρτημα τοῦ ἀετοῦ διαφόρων χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Φιλαδέλφου (Πίν. XX, 14-21 κτλ.), καὶ τέλος ὅτι ἐκ τῶν συμβόλων τῶν ἐν λόγῳ ῥωμαιοκαμπανικῶν διδράχμων «molto spesso appare — ὡς λέγει ὁ Bahrfeld — il corno dell' Abondanza», ἤτοι τὸ ἀγαπητὸν σύμβολον τοῦ Φιλαδέλφου, παρατηρήσας, λέγω, ταῦτα, ὑπόπτουσα ὅτι δυνατὸν ἢ σειρὰ τῶν ἐν λόγῳ δύο ῥωμαιοκαμπανικῶν νομισμάτων νὰ ἐξεδόθη συνεπεῖα ἐμπορικῆς συνθήκης τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Φιλάδελφον.

Τὴν σκέψιν ταύτην ἐπιρρωννύει τὸ γεγονός πρῶτον μὲν ὅτι ἡ μὲν ὄλκῃ τῶν διδράχμων τούτων εἶναι, ὅπως ἐξαιρετικῶς, κατὰ πολὺ μικροτέρα πασῶν τῶν ὄλκων τῶν λοιπῶν ῥωμαιοκαμπανικῶν νομισμάτων¹, συμπίπτει δὲ πρὸς τὴν ὄλκην τῶν γνωστῶν Πτολεμαϊκῶν διδράχμων (ἴδε ἀρ. 305-323, 1206-1228, 1507, 1664 καὶ 1785-1818)². δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ἡ ὄλκῃ τοῦ χαλκοῦ κέρματος ταυτίζεται πρὸς τὴν τῶν ἰσομεγέθων (28 χιλιοστ.) Πτολεμαϊκῶν πενταδράχμων χαλκῶν κερμάτων, ὧν σημειωτέον ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἐκυκλοφόρει ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐξ ὅλων τῶν χαλκῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τούτων καὶ μόνων τῶν κομματίων εὔρομεν πλεῖστα ἐν ταῖς συλλογαῖς τῆς μέσης καὶ κάτω Ἰταλίας, καὶ δὴ ἐξ ἐπιχωρίων εὐρημάτων προερχόμενα. Τίθεται ἐπομένως τὸ ἐρώτημα ἂν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ῥωμαιοκαμπανικὰ νομίσματα ἀνήκουσι καὶ χρονολογικῶς εἰς ἡν ἐποχὴν τάσσομεν αὐτά.

Περὶ τῆς χρονολογίας ὀλοκλήρου τῆς Ῥωμαιοκαμπανικῆς σειρᾶς ὑπάρχουσι πλεῖστοι γνώμαι, διαφέρουσαι μεγάλως ἀλλήλων καὶ κυμαινόμεναι ἀπὸ τοῦ 342 ἢ 338 μέχρι τοῦ 211 π. X.³ Ὡς πρὸς τὰ διαφέροντα δ' ἡμᾶς κέρματα σημειοῦμεν ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Cavedoni⁴

ὁ τύπος τῆς Νίκης τῶν ἀργυρῶν διδράχμων, ὅστις ἀπαντᾷ καὶ ἐν Ἀσκλῶ τῆς Ἀπουλίας¹, ἐποιήθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 279 π. X. νίκης τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Πύρρου, ἤτοι ὀλίγα μόνον ἔτη πρὸ τῆς ἐν ἔτει 273 φιλίας τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τῶν Ῥωμαίων. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐν λόγῳ χαλκοῦν νόμισμα ὑποτίθεται ὑπὸ τινων² μὲν ὅτι εἶναι τοῦ 338-318, ὑπ' ἄλλων δὲ ὅτι ἐκόπη μόλις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου (218-201 π. X.) ἀλλ' ἡ ταυτότης τῆς τεχνοτροπίας αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Φιλαδέλφου εἶναι τηλικαύτη, ὥστε οὐδεμία, νομίζω, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι καὶ τοῦτο ἐκόπη κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ἄρα καὶ κατὰ τεχνοτροπίαν ἀμφοτέρω τὰ κέρματα ἀρμόζουσιν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὁμολογίας τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Φιλάδελφον.

Ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ὅτι τὰ πρῶτα ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ κοπέντα ἀργυρᾶ ὑπατικά νομίσματα εἶναι τὰ τέσσαρα μόλις ἔτη (269 ἢ 268 π. X.) μετὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον πρεσβείαν κοπέντα ὑπ' αὐτῶν τῶν εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὸν Φιλάδελφον σταλέντων πρέσβων ἤτοι ὑπὸ τοῦ Κοῖντου Φαβίου καὶ Κοῖντου Ὀγουλνίου³, ὅπερ ἐνδεικνύει, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ἤδη ὁ Mahaffy⁴, ὅτι «it was from this visit that the Romans learned to coin silver». Τὰ ῥωμαϊκὰ δηνάρια ταῦτα ἔλκουσι γραμμ. 4,55 ἤτοι ἀκριβῶς ὅσον καὶ ἡ ἡμισυ αἰγυπτιακὸν *Kit* ἔλκουσα δημοτικὴ δραχμὴ τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων, ἡ ἔχουσα ὡς 5 : 4 πρὸς τὴν βασιλικὴν Πτολεμαϊκὴν δραχμὴν⁵. Σημειωτέον δὲ καὶ τὸ λίαν ἐνδεικτικὸν γεγονός ὅτι τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἀπηγόρευσαν εἰς πάσας τὰς ὑφ' ἑαυτοῦ χώρας τῆς Ἰταλίας νὰ κόπτωσιν ἀργυρᾶ νομίσματα ἐξαιρέσει μόνον τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ῥωμαιοκαμπανικῶν⁶, ὧν τὴν συνέχειαν φαίνεται ὅτι ἐπέβαλλεν, ὡς καὶ τὴν τῶν Πτολεμαϊκῶν ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου, ἡ συνθήκη (ἴδε κατωτ. Εὐεργ. τάξιν Α). Τότε δὲ ἠλαττώθη, προφανῶς ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν Φιλάδελφον, καὶ ἡ ὄλκῃ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λιτραίου ἀσσαρίου ἀπὸ

1. Friedlaender, Oskische Münzen pl. VII, 3 καὶ 4.

2. Babelon ἔ. ἀ. p. 14. — Head-Σβορώνου Ἱστορία τῶν νομισμάτων, τόμ. Α', σελ. 46.

3. Plinius XXXIII, 3, 18. — Babelon ἔ. ἀ. σελ. XVIII.

4. ἔ. ἀ. σελ. 141 σημ. 1 καὶ σελ. 489, 122.

5. Hultsch ἔ. ἀ. σελ. 3.

6. Babelon ἔ. ἀ. σελ. XVIII.

1. Bahrfeld ἔ. ἀ. σελ. 113.

2. Ἴδε καὶ F. Hultsch, Die Ptolemäischen Münz- und Rechnungswerte, Leipzig 1903 p. 10.

3. Mommsen, Röm. Münzwesen, 114, 212, 340 κέξ. — Babelon ἔ. ἀ. Tom. I p. 10. — Bahrfeld ἔ. ἀ. p. 110 κέξ.

4. Rivista numismatica Italiana 1864 p. 1.

γραμμ. 327 εἰς τὸ τρίτημόριον γραμμ. 109,15¹, ἦτοι ἀκριβῶς εἰς τὴν ὅλην τῶν μεγίστων χαλκῶν ἰσονόμων νομισμάτων τοῦ Φιλαδέλφου².

Οὐδεμία ἄρα, νομίζω, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ ὑπάρξεως νομισματικῆς συνθήκης τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Φιλαδέλφον, συνομολογηθείσης διὰ τῶν ῥηθέντων πρέσβων ἐν ἔτει 273 π. Χ., ἧς συνεπεία θὰ ἐκόπησαν ἀπὸ μὲν τοῦ 271/0 π. Χ. ἐν τῇ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους Κάτω Ἰταλία, μεθ' ἧς κυρίως συνηλλάσσετο ἡ Αἴγυπτος, δίδραγμα ἀργυρᾶ καὶ κέρματα χαλκᾶ τῆς αὐτῆς ὁλῆς πρὸς τὰ τοῦ Φιλαδέλφου, φέροντα δὲ ἀμφότερα τὰς αὐτὰς ἑλληνικὰς χρονολογίας, ἃς καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους νομίσματα τοῦ Φιλαδέλφου ἀπὸ δὲ τοῦ 269 ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ τὰ πρὸς τὰ αἰγυπτιακὰ καθ' ὅλκας συμβαδίζοντα ἀργυρᾶ δηνάρια καὶ χαλκᾶ τῆς τρίτημορίου ἐλαττώσεως. Ἡ σύμβουλος τῶν Ῥωμαίων θεὰ (Juno Moneta), ἐν τῷ ναῷ τῆς ὁποίας κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκόπησαν τὰ πρῶτα ἀργυρᾶ ταῦτα δηνάρια αὐτῶν³, θεὰ ἦν εὐρίσκομεν κατόπιν λατρευομένην ἐξ ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν μόνον ἐν Ἀλέξανδρείᾳ⁴, οὐδὲν ἄλλο φαίνεται ὅτι εἶναι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἢ ἡ κατ' οὐσίαν ἀντιπρόσωπος τοῦ συμβούλου τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ πράξει αὐτῶν ταύτῃ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου.

Εἶδομεν δὲ (σελ. ρξα'), ὅτι ἡ μὲν μετὰ τῶν ἐν λόγῳ χρονολογιῶν Πτολεμαϊκῆ σειρά παύεται μετὰ πεντήκοντα ἀκριβῶς ἔτη, ἦτοι ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Εὐεργέτου. Ἡ δὲ παράλληλος Ῥωμαϊοκαμπανικῆ σειρά διαρκεῖ μόλις δύο ἔτη ὀλιγώτερον (ΩΝ=48), ἐκτὸς ἂν ὑπάρχωσι καὶ κέρματα φέροντα, ὡς τὰ Πτολεμαϊκὰ, τὰ στοιχεῖα Α καὶ Β (=49 καὶ 50), μὴ παρατηρηθέντα μέχρι τοῦδε ἀλλὰ νομισθέντα ὡς ἀπλᾶ Α καὶ Β. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ἡ Ῥωμαϊοκαμπανικῆ σειρά θὰ λήγῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 221/220, ὅτε καὶ διεπεραιώθη ὁ φοβερός Ἀννίβας εἰς Ἰσπανίαν, ἥρξαντο δὲ τὰ μέγιστα ἐκεῖνα δεινὰ τῆς Ῥώμης, ὧν μία τῶν πρώτων συνεπειῶν θὰ ἦτο ἡ διακοπὴ τῶν ἐν λόγῳ Ῥωμαϊοκαμπανικῶν νομισμάτων. Ὅπωςδῆποτε, ὅτι ἐπὶ Φιλαδέλφου καὶ ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου ἐξηκολούθουν αἱ φιλικαὶ

σχέσεις — ἐπομένως καὶ ἡ ἐμπορικὴ συνθήκη — μαρτυροῦσι τὰ γεγονότα ὅτι περὶ μὲν τὸ 260 π. Χ. ὁ πρῶτος ἠρνήθη νὰ δανείσῃ χρήματα τοῖς φίλοις αὐτοῦ Καρχηδονίοις κατὰ τῶν Ῥωμαίων εἰπὼν « χρῆναι φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατὰ φίλων »¹, περὶ δὲ τὸ 237 π. Χ. οἱ Ῥωμαῖοι αὐθορμήτως προσήνεγκαν τῷ Εὐεργέτῃ τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας².

ΣΥΜΒΑΣΙΑΕΙΑ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ Β' ΚΑΙ Γ', ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ

(270—258 π. Χ.)

Δημοτικοὶ αἰγυπτιακοὶ πάπυροι, ἐνεπίγραφα ὄστρακα καὶ ὁ περίφημος ἑλληνικὸς *Revenue Papyrus*, διδάσκουσιν ὅτι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 19 ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου μέχρι, τὸ πολὺ, τοῦ 27 ἔτους τοῦ αὐτοῦ (267/6-260/59 π. Χ.), οὗτος εἶχε προσλάβει ὡς συμβασιλέα « τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον », καὶ ὅτι ἡ συμβασιλεία αὕτη κατηργήθη διαρκοῦντος τοῦ 27 ἔτους διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ υἱοῦ Πτολεμαίου.

Ἡ πιθανωτέρα ἐρμηνεία τῶν μαρτυριῶν τούτων εἶναι νῦν³, ὅτι ὁ Φιλαδέλφος, τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἀπομιμούμενος, εὐθύς ὡς ἐν ἔτει 271/70 ἀπέθανεν ἄτεκνος⁴ ἢ ἀδελφὴ αὐτοῦ καὶ γυνὴ Ἀρσινόη ἢ Β', προσέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Ἀρσινόης Α', θυγατρὸς τοῦ Λυσιμάχου, υἱὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον Εὐεργέτην, ὃν εἶχεν ἤδη υἱοθετήσει καὶ Ἀρσινόη ἢ Β', ὅτι δ' οὗτος παρήτησε τὴν συμβασιλείαν εὐθύς ὡς ἠρραβωνίσθη τὴν νεαρὰν διάδοχον τοῦ θρόνου τῆς Κυρηναϊκῆς Βερενίκην καὶ ἐγένετο πράγματι βασιλεὺς τῆς Κυρήνης ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Μάγα.

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν συμφωνεῖ πρῶτον μὲν πρὸς τὴν μαρτυρίαν ἐκείνην τοῦ Σουΐδα⁵, καθ' ἣν ἡ βασιλεία τοῦ Φιλαδέλ-

1. Ἀππιαν. Σικελ. 1 καὶ Bouché-Leclercq I p. 196,4.

2. Eutrop. III, 1. — Περβλ. Bandelin ἔ. ἀνωτ. σελ. 9 κέξ. — Bouché-Leclercq I p. 259.

3. Ἴδε Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 25 κέξ. — Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 195. — Bouché-Leclercq, Histoire des Lagides I p. 183 κέξ.

4. Σχόλια Θεοκρίτου 17,128.

5. Ἐν λ. Καλλίμαχος.

1. Babelon ἔ. ἀ. σελ. XIII. — Hultsch, Röm. Metrol. 2^{ed}, p. 277.

2. F. Hultsch, Die Ptolem. Münz- und Rechnungswerte p. 39. — Ἴδε καὶ τοῦ καταλόγου ἡμῶν ἀριθ. 446 α-β, 478 α κτλ.

3. Σουΐδας ἐν λ. Μονήτα.

4. BMC. Alexandria p. L, LI.

φου υπελογίζετο ότι ήρξατο εν έτει 271/270 ('Ολυμπιάδος ρκζ' κατά τὸ δεύτερον έτος)¹, δεύτερον δὲ πρὸς τὸ γεγονός ότι τὰ ἀπὸ τοῦ έτους τούτου ἀρξάμενα ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως Γ' έτη (ιδὲ σελ. ρμη' κέξ.) βαίνουσι συνεχῶς μέχρι τοῦ τελευταίου έτους τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου.

Τῆς συμβασιλείας ταύτης τὰ μόνα ἴχνη ἐν τῇ νομισματικῇ φαίνονται μοι ὄντα πρῶτον μὲν τὸ γεγονός² ότι σπάνιά τινα καὶ ιδιόρρυθμα τετράδραχμα τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου φέρουσι, ὡς εἶδομεν (σελ. ρζε', τάξις I), χρονολογίας οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀλλὰ — τὸ πρῶτον νῦν — ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας τῶν Πτολεμαίων. Ἀληθῶς τὰ μόνα μέχρι τοῦδε γνωστὰ τοιαῦτα έτη, ἦτοι τὰ MB (=269), MH (263), MO (262) καὶ N (261 π. X.), περιέχονται εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 271/70-259/8 διάρκειαν τῆς συμβασιλείας ταύτης, οὐδὲν δὲ ἄλλο δύναται τόσον εὐλόγως νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αἰφνίδιον ἐμφάνισιν τοῦ νέου τούτου χρονολογικοῦ συστήματος ὅσον ἡ τότε τὸ πρῶτον παρουσιασθεῖσα ἀνάγκη τῆς δηλώσεως τῆς χρονολογίας τοῦ νομίσματος δι' ἐτῶν ἀρμοζόντων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς συμβασιτεῖς, παρακαμπτομένης οὕτω τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναγραφῶσιν ἐπὶ τοῦ περιορισμένου πεδίου τοῦ νομίσματος διπλαῖ χρονολογίαι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας ἐκάστου τῶν δύο συμβασιτέων ὑπολογιζόμεναι καὶ ἔχουσαι ἀνάγκην προσθέτων ἐπεξηγηματικῶν ἐπιγραφῶν.

Δεύτερον ἴχνος τῆς συμβασιλείας φαίνεται μοι τὸ ἐξῆς. Εἶδομεν ἤδη (σελ. ρθ'-σα'), ότι ἡ τάξις E τοῦ Φιλαδέλφου ἀποτελεῖται ἐκ νομισμάτων κοπέντων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀπὸ τοῦ 271/270 π. X., ἦτοι ἀπὸ τοῦ έτους τῆς ἐνάρξεως τῆς συμβασιλείας, φερόντων δὲ σταθερῶς παρὰ τὴν εἰς τὸν Φιλάδελφον ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ τὰ γράμματα ΠΤ ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, τὸ μονογράφημα π (=ΠΤ). Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ τάξις αὕτη, ἡ ἔνδεκα τουλάχιστον έτη διαρκέσασα (ἢ καὶ 13, ἂν δεχθῶμεν ὡς εἰς διαφόρους ἄρχοντας ἀναφερόμενα τὰ μονογραφήματα ρ και ρ, ρ και ρ), πληροῖ ἀκριβῶς τὰ έτη τῆς συμβασιλείας, δυνατὸν εἶναι

τὸ ΠΤ καὶ π νὰ δηλῶσι τὸν Εὐεργέτην (Πτολεμαῖον Πτολεμαίου υἱὸν) ὡς συμβασιλέα, τοσοῦτο μᾶλλον ὅσον ἀγνοοῦμεν καὶ τὸ ἐλάχιστον περὶ τοῦ εἵδους τῆς δράσεως αὐτοῦ ὡς συμβασιλέως ἢ διαδόχου τοῦ θρόνου. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἐν Κυρήνη ἐπίτροπος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιλέως Πτολεμαίου Σωτήρος καὶ σχεδὸν βασιλεὺς Μάγας ἔθηκεν ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὰς εἰς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιτεῖς ἀναφερομένας ἐπιγραφάς, ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ, τὸ μονογράφημα αὐτοῦ ρ (σελ. ριζ', ἀριθ. 314-337, Πίναξ III, 22-45), οὕτω καὶ ὁ Εὐεργέτης ὡς συμβασιλεὺς τοῦ Φιλαδέλφου δυνατὸν νὰ ἀνέγραψε τὸ μονογράφημα αὐτοῦ π ἢ ΠΤ ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ κράτους ὅπερ θὰ ἐκυβέρνηα, τοσοῦτο μᾶλλον ὅσον οὐδὲ τὴν ἐλάχιστην μέχρι τοῦδε ἔχομεν εἶδησιν περὶ διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρὰ τὸν πατέρα καὶ συμβασιλέα αὐτοῦ¹.

Τέλος τρίτον ἴχνος τῆς συμβασιλείας δυνατὸν νὰ εἶναι, ὡς ἤδη εἶπομεν (σελ. σιβ'), τὰ ἐν Ἐφέσῳ κοπέντα, πιθανῶς ἐπὶ Φιλαδέλφου, χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν καὶ προτομὴν τῆς νεαρᾶς Βερενίκης Β', συζύγου τοῦ Εὐεργέτου, ὡς βασιλίσσης. Ἀλλ' ἡ Βερενίκη αὕτη τῶν Ἐφεσίων νομισμάτων, ἧς ἡ μορφή διαφέρει οὐσιωδῶς τῶν χαρακτηριστικῶν Βερενίκης τῆς Β', ἴσως εἶναι ἄλλη τις καὶ δὴ ἡ φερονφόρος Βερενίκη, θυγάτηρ τοῦ Φιλαδέλφου καὶ σύζυγος τοῦ πρὸ τοῦ Λαοδικείου πολέμου κατέχοντος τὴν Ἐφεσον Ἀντιόχου Β', βασιλέως τῆς Συρίας².

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Γ', ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ

(247/246—221/220 π. X.)

Ἐλάχιστας καὶ δυστυχῶς τὸ πλεῖστον σκοτεινὰς καὶ ἀσυναρτήτους ἱστορικὰς εἰδήσεις ἔχομεν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 246 π. X. διαδεχθέντος τὸν Φιλάδελφον Πτολεμαίου Γ', Εὐεργέτου, τοῦ «βασιλέα μέγαν» ἐαυτὸν ἀποκαλοῦντος, ἀναγνωριζομένου δὲ ὑπὸ τῶν νεω-

1. Wiedemann, Rhein. Mus. 1883 p. 384 κέξ. Philol. 1888 p. 87 κέξ.

2. Τοῦτο ἐμάντευσεν ἤδη καὶ ὁ Bouché-Leclercq ἔ. ἀ. σελ. 265, 1.

1. Bouché-Leclercq ἔ. ἀ. p. 245. — Mahaffy ἔ. ἀ. p. 194.

2. Ἴδε κατωτέρω τὸ κεφάλαιον Βερενίκη Ἐφεσίου.

σιλείας τοῦ Εὐεργέτου, ἀναγκαία τυγχάνει ἡ ἀνακεφαλαίωσις τῶν διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων, εἰς ἃ οὗτος ἀνemiχθῆ καὶ πρὸς ἃ αὐταὶ συνδέονται.

Τὸ μέγιστον τούτων εἶναι ὁ πρὸς τοὺς Σελευκίδας μέγας πόλεμος, τρίτος οὗτος τῶν Συριακῶν καλουμένων πολέμων.

Ἄφ' ὅτου μετὰ τὴν ἐν Ἰψῶ μάχην (301 π. Χ.) τῶν Διαδόχων οἱ σύμμαχοι Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος ἔνεκα τῆς ἀδρανείας αὐτοῦ κατὰ τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἀγῶνα «ἐκρίναν Σελεύκου τὴν ὅλην Συρίαν ὑπάρχειν»,— τὴν Συρίαν ἐφ' ἧς πολλάκις ἤδη εἶχεν ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα ὁ Λαγείδης, καὶ ἦν πάλιν πρὸ μικροῦ εἶχε καταλάβει θεωρῶν αὐτὴν ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα καὶ προπύργιον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους,— ἡ λεγομένη Κοίλη Συρία ἐγένετο ἀφορμὴ μεγάλων καὶ ἐπανειλημμένων πολέμων μεταξὺ τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν Σελευκιδῶν. Ἦδη ἐν ἔτει 301 ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ὁ Σέλευκος συμφώνως τῇ συνθήκῃ, ὑπεχώρησε δὲ πρὸ τοῦ κατέχοντος αὐτὴν Πτολεμαίου, λέγων ὅτι τότε μὲν ἔνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν ἀρχαίας φιλίας δὲν ἐπέμενε εἰς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν συγχρόνως ὅτι «ὕστερον βουλεύσεσθαι πῶς χρηστὲρον ἐστὶ τῶν φίλων τοῖς βουλομένοις πλεονεκτεῖν» (ἴδε σελ. ρς').

Ἡ ἔρις αὕτη περὶ κυριότητος τῆς χώρας ἠνδρώθη καὶ ἐξέσπασε κατόπιν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν εἰς τὸν πρῶτον Συριακὸν πόλεμον (275-272 π. Χ.)¹. Τοῦ δὲ δευτέρου Συριακοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου ἐπακολουθήσαντος (258-246 π. Χ.) προηγῆθησαν γεγονότα τινὰ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, ἐν οἷς εὐρίσκομεν ἀναμειγμένον αὐτὸν τὸν Εὐεργέτην, τότε διάδοχον ὄντα τοῦ θρόνου.

Μάγας δηλαδή, ὁ ἀπὸ δεκαπενταετίας ἤδη ἐχθρὸς τοῦ Φιλαδέλφου βασιλεὺς τῆς Κυρήνης, γενόμενος περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ «ἀπολέμητος, τρυφῶν καὶ κατάσαρκος»², συνεφιλιώθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου ἀρραβωνίσας, πειθοῖ ἢ βία, τὴν μόνην θυγατέρα καὶ κληρονόμον αὐτοῦ, νεαρωτάτην δὲ τότε παρθένον Βερενίκην, πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Φιλαδέλφου Εὐεργέτην. Οὕτω συνεβιβάσθησαν αἱ ἀξιώσεις ἀμφοτέρων

τῶν μερῶν διὰ τῆς σχεδιασθείσης συγχωνεύσεως τῶν θρόνων ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο διαδόχων αὐτῶν. Μόλις ὁμως περὶ τὸ 259/8 ἐπῆλθεν ὁ θάνατος τοῦ Μάγα, ἡ χήρα αὐτοῦ Ἀπάμα, γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἀδελφὴ τοῦ ἐχθροῦ τῶν Πτολεμαίων βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Β', οὗ τὰ σχέδια προφανῶς ἐξυπηρέτει, ἐπεχείρησε νὰ διαρρήξῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Μάγα συναφθέντα ἀρραβῶνα καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἰδίαν αὐτῆς δυναστείαν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ. Πρὸς τοῦτο δ' ἐκάλεσεν εἰς τὴν Κυρήνην, ὡς ἐπίδοξον γαμβρὸν τῆς νεαρᾶς Βερενίκης, Δημήτριον τὸν Καλόν, υἱὸν Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ ἀδελφὸν τοῦ τότε βασιλεύοντος ἐν Μακεδονίᾳ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ἐτέρου ἐχθροῦ τοῦ Φιλαδέλφου. Καὶ ὁ μὲν ὠραῖος Δημήτριος ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς Κυρήνην, ἀλλὰ τὸ κάλλος αὐτοῦ ἔτρωσε τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ πενθερὰν ἀντὶ τῆς νύμφης, αἱ δ' ἀθέμιτοι αὐτῶν σχέσεις καὶ ἡ ἐκ τούτων πηγάσασα ὑπεροπτικὴ διαγωγή τοῦ Δημητρίου, ἐξήγειραν κατ' αὐτοῦ τὴν ἀγανάκτησιν τῆς νεαρᾶς Βερενίκης, τοῦ στρατοῦ καὶ λαοῦ, καὶ ἐγένοντο ἀφορμὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καθ' ὃν ὅχι μόνον μέγα θάρος ἐπέδειξεν ἡ τότε «νεαρὰ παρθένος» Βερενίκη ὁδηγήσασα μέχρι τῆς θύρας τοῦ κοιτῶνος τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Ἀπάμας τοὺς συνωμότας, ἀλλὰ καὶ «μεγάθυμον» υἱικὴν εὐσέβειαν, σώσασα ἀπὸ βεβαίου θανάτου τὴν ἀναξίαν αὐτῆς μητέρα¹.

Ἄγνοοῦμεν ἂν ἀμέσως τότε ἦ, ὅπερ πιθανώτερον, ἅμα τῷ ἐν ἔτει 246 θανάτῳ τοῦ Φιλαδέλφου ἐγένετο ὁ συμφώνως τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς γάμος τῆς Βερενίκης μετὰ τοῦ Εὐεργέτου, ὑπὲρ οὗ ἠϋξῆσε τὰς συμπαθείας τοῦ Κυρηναϊκοῦ λαοῦ ἢ αἰσχροὶ διαγωγή τοῦ ἐπῆλυδος Δημητρίου καὶ τῆς Ἀπάμας. Πιθανώτατον ὁμως εἶναι ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Ἀπάμας τὴν βασιλείαν τῆς Κυρήνης ἀνέλαβεν ὁ Εὐεργέτης, ἔνεκα τούτου παραιτήσας τὴν μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συμβασιλείαν (ἴδε σελ. σκδ'). Οἱ νομισματολόγοι καὶ ἱστορικοὶ θεωροῦσιν ὅτι τὴν διοίκησιν τῆς βασιλείας ἀνέλαβεν αὐτὴ ἡ νεαρὰ Βερενίκη, κόψασα τότε τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΞ. ΗΞ Κυρηναϊκὰ νομίσματα

1. Lehmann, Der erste Syrische Krieg: Beiträge z. ant. Gesch. Bd. III p. 496-547.

2. Ἀθηναίου 12,550c.

1. Justinus XXVI, 3.—Catul. LXVI.—Bouché-Leclercq I p. 199 κέ.—Mahaffy, The Empire p. 151, 187, 491.—Wilcken: Pauly-Wissowa, R. Encycl. III, 284

(ἀρ. καταλ. 314-321, Πίναξ III, 40-45). Ἄλλὰ τὸ ἐπ' αὐτῶν μονογράφημα τοῦ Μάγα Μ διδάσκει ἡμᾶς σαφέστατα ὅτι πρόκειται περὶ νομισμάτων κοπέντων πολὺ πρότερον, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μάγας ἔζη καὶ ἐκυβέρνησα τὴν Κυρηναϊκὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἐπομένως ὅτι αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαὶ καὶ κεφαλαὶ τῆς Βερενίκης, ὧν τινες ἄλλως εἶναι γεροντικά, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Μάγα Βερενίκην, ἀλλ' εἰς τὴν ὁμώνυμον μητέρα αὐτοῦ τοῦ Μάγα, παρ' ἧς οὗτος «*ἠξιώθη ἐπιπροπεύειν Κυρήνην*» (ἴδε σελ. ρλζ').

Οὕτως ἡ Αἴγυπτος ἀπηλλάγη ὀριστικῶς τῶν ἐκ τῆς Κυρήνης κινδύνων, οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν ἐξ ἀνατολῶν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ἀπάμας καὶ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐπωφελήθη ἐκ τῶν ἐν τῇ Κυρήνῃ περισπασμῶν τοῦ Φιλαδέλφου ἵνα καταλάβῃ τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ Φοινίκην. Δυστυχῶς περὶ τοῦ νέου Συριακοῦ πολέμου τούτου (258-250 π. Χ.) ἔχομεν μόνον τὸ χωρίον τοῦ Ἰερωνύμου¹, καθ' ὃ «ὁ Ἀντιόχος πολλὰς συνεκρότησε μάχας ἐναντίον τοῦ Φιλαδέλφου πολεμήσας κατ' αὐτοῦ μετὰ πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς Βαβυλῶνος καὶ Ἀνατολῆς, μέχρις οὔ, μετὰ πολλὰ ἔτη, ὁ Πτολεμαῖος, θέλων νὰ περατώσῃ τὸν ὄχληρον καὶ ἀμφίροπον πόλεμον τοῦτον, ἔδωκεν εἰς γάμον τῷ Ἀντιόχῳ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Βερενίκην».

Ἄλλ' ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου (250-248;) συνομολογηθεὶς γάμος οὗτος ἐπέπρωτο νὰ γείνη ἀφορμὴ οἰκτρᾶς τραγωδίας καὶ νέου μεγάλου πολέμου. Ἀντιόχος ὁ Β', ὁ προσαγορευθεὶς Θεός, ἵνα νυμφευθῇ τὴν παροιμιωδῶς «φερνοφόρον»² θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὑπεχρεώθη νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγον καὶ ὁμοπατρίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ Λαοδίκην, ἀποξενῶν οὕτω τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τὰ ἐξ αὐτῆς πολλὰ τέκνα του, ἰδίως τὸν πρεσβύτερον Σέλευκον. Ἄλλ' ἡ βασίλισσα Λαοδίκη δὲν ἤτο γυνὴ δυναμένη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν τάξιν παλλακίδος, εἰς ἣν δι' ἀφθόνων δωρεῶν ἤθελε νὰ ὑποβιάσῃ αὐτὴν ὁ νῦν πλουσιώτατος ἄπιστος πρόφην σύζυγος αὐτῆς. Μένεα πνέουσα κατ' αὐτοῦ ἀνέμενε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον ἢ τὸ ἐκ τῶν ἀσθενειῶν ἀπόλεμον τοῦ Φιλαδέλφου, πα-

τρὸς καὶ προστάτου τῆς νέας τοῦ Ἀντιόχου συζύγου. Μόλις ἐν τῶν δύο τούτων ἐπῆλθεν, ἔσπευσε νὰ ἐλκύσῃ εἰς Ἐφεσον, ἐνθ' αὕτη διέμενε, τὸν ἐκ νέου περισαίνοντα αὐτὴν ἐρωτικῶς Ἀντιόχον καὶ νὰ δηλητηριάσῃ αὐτόν, ἀφοῦ πρότερον κατώρθωσε νὰ ἀνακηρύξῃ — (ἂν μὴ ὁ μῆμος, ὃν λέγουσιν ὅτι πρὸς τοῦτο ὑποκατέστησεν εἰς τὴν νεκρικὴν τοῦ Ἀντιόχου κλίνην) — διάδοχον τοῦ θρόνου τῆς Συρίας τὸν υἱὸν αὐτῆς Σέλευκον Β', τὸν Καλλίνικον. Ταυτοχρόνως οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ἐπανέστησαν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους Ἀντιοχεῖα κατὰ τῆς βασιλείας Βερενίκης, ἧτις κατέφυγε μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Β' βρέφους αὐτῆς καὶ μετὰ μικροῦ ἀριθμοῦ σωματοφυλάκων εἰς τὸ φρούριον τῆς Δάφνης, ἐκτὸς τοῦ ὁποίου δι' ἀπάτης ἐλκυσθεῖσα, πρὶν ἢ καταφθάσῃ βοήθειά τις, ἐσφάγη ἐλεεινῶς μετὰ τοῦ μικροῦ υἱοῦ αὐτῆς ὑπὸ τῶν δολοφόνων, οὓς πρὸς τοῦτο ἐξαπέστειλεν ἡ Λαοδίκη¹.

Ἡ εἶδησις τῆς φοβερᾶς τραγωδίας ταύτης ἔφθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὅτε ἤδη ὁ Φιλάδελφος εἶχε, φαίνεται, ἀποθάνει, ἐν ἔτει 246, τῷ 63^ῳ τῆς ἡλικίας καὶ 39^ῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, εἶχε δ' ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον ὁ ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη τότε γεγονὼς Εὐεργέτης μετὰ τῆς 23^{οῦς} περιῆπου συζύγου Βερενίκης.

Ὁ τρίτος Συριακὸς πόλεμος, ὅστις ἀμέσως ἐξέσπασε τότε πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ θανάτου τῆς Βερενίκης, ἐκλήθη *Λαοδίκειος*² ἀπὸ τοῦ κυρίου προσώπου τῆς τραγωδίας, εἶναι δὲ εἰς τῶν ἐνδοξοτάτων, ἂν μὴ ὁ ἐνδοξότατος, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Πτολεμαίων.

Ἐν ἀρχῇ, ἐκ συμπαθείας πρὸς τὴν ἐν Δάφνῃ πολιορκουμένην Βερενίκην, διάφοροι πόλεις τῆς Ἀσίας, ἐκ τῶν εἰς τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν ἀνηκουσῶν, ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι βοήθειας πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς, αἵτινες ὅμως μὴ προφθάσασαι ἐγκαίρως προσετέθησαν εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον, ὅστις ἀμέσως τότε ἐξέπλευσε πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἐγκλήματος, καὶ μετὰ σειρὰν κατορθωμάτων ἐν Κιλικίᾳ, ὅπου κατέσχε καὶ τὸν πρὸς τὴν Λαοδίην εἰς Ἐφεσον ἀποστελλόμενον ἐκ 1500 ταλάντων θησαυρόν, κατέλα-

1. Hieronym. ἔ. ἀ. — Euseb. Armen. I, 251. — Πολυαίν. 8, 50. — Justin. XXVII, 1, 1. — Ἀππιαν. Συρ. 65. — Plin. VII, 53. — Valer. Max. IX, 10, 14 ἀπόσπ. 1.

2. C. I. Gr. 2505. — Bouché-Leclercq I p. 248 κέξ.

1. In Daniel XI, p. 560 B. Migne.

2. Wilcken ἔ. ἀ. σελ. 283, 10.

βεν αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σελευκιδῶν Ἀντιόχειαν, πρὸς δὲ καὶ Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου¹.

Συγχρόνως τῷ στόλῳ ἐξεστράτευσεν ὁ Εὐεργέτης ἐξ Αἰγύπτου διὰ ξηρᾶς μετὰ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ἱππικῶν καὶ ἐλεφάντων Ἀφρικανικῶν, ἐστράφη δὲ πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν καὶ διαδώσας πρὸ αὐτοῦ τὴν ψευδῆ εἶδησιν ὅτι ζῆ ἔτι ἡ βασίλισσα τῆς Συρίας καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ Βερενίκη, ὡς καὶ ὁ νήπιος υἱὸς αὐτῆς βασιλεὺς τῆς Συρίας, ἐκράτησε σχεδὸν ἀμαχητὶ τῶν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου χωρῶν, ὃν διαβάς ἐκυρίευσεν, ὡς ἄλλος τις Ἀλέξανδρος, τὴν Μεσοποταμίαν, Βαβυλωνίαν, Σουσιανήν, Περσίαν, Μηδίαν καὶ τὴν λοιπὴν γῆν πᾶσαν μέχρι τῆς Βακτριανῆς, πᾶσαν οὕτω τὴν «ἀπὸ Ταύρου τῆς Κιλικίας μέχρις Ἰνδικῆς γῆν, καταστήσας ὑπήκοον αὐτοῦ»².

Ταυτοχρόνως οἱ εἰς τὰ βόρεια τοῦ Κράτους τῶν Σελευκιδῶν ἐνεργοῦντες μετὰ τοῦ στόλου στρατηγοὶ αὐτοῦ, μετὰ τὰ πρῶτα κατορθώματα αὐτῶν, ἀποκλείσαντες ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὴν Λαοδίκην μετὰ τοῦ νέου βασιλέως τῆς Συρίας, υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν τῶν διαφόρων πόλεων τῆς παραλίας. Ἡ ἐξ Ἀδούλης ἐπιγραφὴ λέγει ὅτι τότε κατεκτήθη, πλὴν τῆς Κιλικίας καὶ Παμφυλίας, ἡ Ἰωνία, ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ἡ Θράκη, δηλαδὴ αἱ παράλιοι αὐτῶν πόλεις, ἃς φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀπολέσει πρότερον ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φιλάδελφος. Ὄνομαστί ἀναφέρεται ὅτι ἐκυριεύθη ἡ Ἐφεσος, ἔκτοτε δ' ἴσως ἐκόπησαν ἐν αὐτῇ τινὰ τῶν φερόντων τὸ ὄνομα καὶ τὰ σύμβολα αὐτῆς βασιλικῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἤδη (σελ. σιβ').

Ὁ στόλος τοῦ ἐπιχειρήσαντος νὰ ἀντιταχθῆ Σελεύκου κατεστράφη ὑπὸ τρικυμίας καὶ αὐτὸς μόλις ἐσώθη ἀπὸ βεβαίου θανάτου. Τοσαῦται ὁμως ἀπώλειαι καὶ δυστυχίαι, κυρίως δὲ ὁ κίνδυνος τῆς γενικῆς ἐπικρατήσεως τῶν Πτολεμαίων, ἔστρεψαν τότε τὰς συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ Σελεύκου. Οἱ Ῥόδιοι, τέως φίλοι τῶν Πτολε-

μαίων, παρεσκευάσθησαν πρὸς πόλεμον, Ἀντίγονος δὲ ὁ Γονατᾶς παρεσκευάζετο νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τὸν Σελευκίδην¹. Ταῦτα καὶ τις *domestica seditio*² ἐν Αἰγύπτῳ, ἧς τὴν φύσιν ἀγνοοῦμεν (ἴδε κατωτέρω), ἠνάγκασαν τὸν Εὐεργέτην νὰ διακόψῃ τὰς ἐν τῇ ἄνω Ἀσίᾳ κατακτήσεις καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Αἴγυπτον κατάφορτος ἐκ λείας συνισταμένης ἐκ 40,000 ταλάντων ἀργυρίου, ἐκ πολυτίμων σκευῶν καὶ 2,500 ἀγαμάτων θεῶν, ὧν μετὰξὺ πολλὰ τῶν ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐξ Αἰγύπτου ἀρπαγέντων, ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τῶν ὁποίων χαίρων νῦν ὁ ἰθαγενὴς δεισιδαίμων πληθυσμὸς τῆς Αἰγύπτου ἀπεκάλεσεν *Εὐεργέτην* τὸν τροπαιοῦχον Πτολεμαῖον τοῦτον³.

Τῶν πέραν τοῦ Εὐφράτου χωρῶν διοικητὴν κατέστησε τὸν στρατηγὸν Ξάνθιππον, τὴν δὲ Συρίαν ἔθηκεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ διοίκησιν, ἐνῶ τῆς Κιλικίας διοικητὴν κατέστησε τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀντίοχον, οὗ φαίνεται ὅτι ἡ ἐντολὴ ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ ἄλλων χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διότι πρὸς αὐτὸν (*Ἀντίοχον τὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τεταγμένον*) βλέπομεν ἀπευθυνομένους, χάριν διαιτησίας τινός, τοὺς κατοίκους τῆς Σάμου καὶ Πριήνης⁴. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τούτου νὰ ἐκόπησαν τὰ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ Μικρασιατικῆς τεχνοτροπίας σπάνια ἐκεῖνα βασιλικά Πτολεμαϊκὰ τετράδραχμα, τὰ φέροντα ἐν τῷ πεδίῳ ἀντὶ παντὸς ἄλλου χαρακτηριστικοῦ τὸ γράμμα Α (ἀριθ. 906, Πιν. XXVII 1), περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (σελ. σιγ').

Τὴν ἐν Αἰγύπτῳ «οἰκιακὴν ἐπανάστασιν», οἰασθήποτε φύσεως καὶ ἂν ἦτο, φαίνεται ὅτι εὐθύς ὡς ἐπανῆλθεν (περὶ τὸ 243 π.Χ.) κατέβαλεν ὁ Εὐεργέτης⁵. Ὁ διάσημος Niebuhr, ὁ Droysen καὶ ἄλλοι τῶν ἱστορικῶν νομίζουσιν ὅτι ἡ οἰκιακὴ στάσις αὕτη, ἧς ἔνεκεν ἔσπευσεν ὁ Πτολεμαῖος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Αἴγυπτον, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ στάσις τῆς Κυρήνης⁶, ἣν ὑποπεύουσιν ἔνεκα τῆς ἀρχαίας μαρτυρίας ἐκείνης,

1. Bouché-Leclercq I 252.

2. Justinus XXVII, 1,9.—Hieron. In Dan. XI.—Mahaffy, The Empire p. 204.—Bouché-Leclercq I p. 253.

3. Ἴδε Hieronym. ἔ. ἀ. καὶ τὴν ἐξ Ἀδούλης ἐπιγραφὴν.

4. C I G. 2905.

5. Niese, Gesch. der Gr. und Maked. Staaten, vol. II p. 148.

6. Δρόυσεν, Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ (μετὰφ. Πανταζίδου) τόμ. Γ', σελ. 482 κέξ.

1. Justin. ἔ. ἀ.—Mahaffy, The Flinders Petrie Papyri II n° XLV.—U. Köhler, Sitz. Ber. der Berliner Akad. 1894, p. 445 κέξ.—Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 197.—Bouché-Leclercq ἔ. ἀ. p. 249.

2. Πολυαῖνου 8,50.—Ἐπιγραφὴ Ἀδούλης: Strack ἔ. ἀ. σελ. 232 ἀρ. 39.

καθ' ἦν « τεταραγμένων τῶν κατὰ τὴν Κυρήνην και νοσούντων » πλεύσαντες κατὰ πρόσκλησιν τῶν Κυρηναίων οἱ Μεγαλοπολίται Ἐκδημος και Μεγαλοφάνης « εὐνομίαν ἔθεντο και διεκόσμησαν ἄριστα τὴν πόλιν » κατὰ τὸν Πλούταρχον (Φιλοποίμ. 1), ἢ « ἐπιφανῶς προέστησαν και διεφύλαξαν αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν » κατὰ τὸν Πολύβιον (10, 22[25],3). Ἄν πράγματι πρόκειται περὶ ἀπολύτου ἐλευθερίας και οὐχὶ τῆς ἀστικῆς ἐκείνης, ἣς εὐρείαν ἄσκησιν ἀφῆκαν, ὡς φαίνεται, τῇ Κυρήνῃ οἱ Πτολεμαῖοι, τότε πιθανὴ τυγχάνει ἡ ὑποτιθεμένη ἐπανάστασις αὐτῆ τῶν Κυρηναίων κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Εὐεργέτου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τότε και οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μάγα θὰ κατέστρεψαν οἱ Κυρηναῖοι τὰ ἐγγῶρια νομίσματα τῶν Πτολεμαίων ἐπικόπτοντες αὐτὰ ταῖς σφραγῖσι τῶν νομισμάτων τοῦ ΚΟΙΝΟΥ τῆς Πενταπόλεως αὐτῶν, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (σελ. σζ' και ἀριθ. καταλ. 862-864, Πίν. XXXIV, 12-20). Τοῦτο φαίνεται ἡμῖν τὸ πιθανώτερον πάντων, διότι εἶδομεν ὅτι ὁ Μάγας ἐπαναστὰς ἀντικαθίστα τὰς ἐπιγραφὰς τῶν αὐτῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΑΓΑ, οὐδένα δ' εἶχε λόγον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Κυρηναίους νὰ προβῶσιν εἰς τὴν πλήρη ἐλευθερίαν δηλοῦσαν προᾶξιν τῆς ἐπιθέσεως τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι οὐχὶ εὐλόγως ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν νεωτάτων ἱστορικῶν ἢ γνώμη τοῦ Niebuhr και Δρούσεν¹.

Ὅτε ὁ Εὐεργέτης ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ὁ μέγας πόλεμος πρὸς τὸν Σελευκίδην δὲν εἶχε λήξει. Οἱ Ῥόδιοι ὑπὸ τὸν Ἀγαθόστρατον ἔσπευσαν πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατεχομένης Ἐφέσου και διὰ στρατηγήματος ἀπατήσαντες τὸν ναύαρχον τοῦ Πτολεμαίου Χρεμωνίδην ἐνίκησαν αὐτὸν ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τῆς Ἐφέσου², χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῶσι νὰ καταλάβωσι και τὴν πόλιν, ἣν ἐπανευρίσκομεν φρουρουμένην ἰσχυρῶς ὑπὸ Πτολεμαϊκῶν δυνάμεων και ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπομένης βασιλείας³. Ἴσως δὲ μόλις τότε ἐπανεκτήθησαν ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου και αἱ πόλεις τῶν Θρακικῶν παραλίων, ἐνίκηθη δὲ και

ὁ ἐκεῖ που δυνάστης Ἀδαῖος και συνεκροτήθη ἢ πρὸς τὸν Ἀντίγονον παρὰ τὴν Ἄνδρον ναυμαχία⁴. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα, ὅτι σειρὰ τῆς Θρακομακεδονικῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τούτων, παράλληλος και σύγχρονος ἐτέρᾳ παρομοίᾳ σειρᾷ νομισμάτων τοῦ ῥηθέντος δυνάστου Ἀδαίου, φέρει Πτολεμαϊκοὺς τύπους

— α) ἀετὸν ἐπὶ κεραυνοῦ στρέφοντα πρὸς δ. τὴν κεφαλὴν, β) ἀετὸν ἐπὶ βάσεως, γ) κεραυνόν, και δ) τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς τῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων² — δεικνύοντας ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ κοινου αὐ-

τῶν μονογραφήματος ΠΑΤΡ δηλούμενος ἄγνωστος ἡμῖν ἐκδότης τῶν νομισμάτων τούτων πιθανὸν νὰ εἶνε εἰς τῶν τῆς τάξεως τοῦ Ἀδαίου δυναστῶν τῶν « τῆς Αἴνου και Μαρωνείας πορρωτέρου » Μακεδονικῶν και Θρακικῶν χωρῶν, ἐφ' ὧν ἤρχεν ὁ Εὐεργέτης³. Τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων εἶναι ἐπικεκομμένα ἐπὶ συγχρόνων νομισμάτων Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ⁴, καθ' οὗ ἀκριβῶς ἐμάχετο τότε περὶ τῆς Θράκης ὁ Πτολεμαῖος, πολλὰ δὲ φέρουσι παρὰ τὸ κοινὸν αὐτῶν μονογράφημα και τὰ μονογραφήματα τῶν ἀρχόντων ΝΚ και Φ, ἧτοι ἀκριβῶς τὰ εὐρισκόμενα και ἐπὶ τῶν κοπέντων ἐπὶ Εὐεργέτου ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ βασιλικῶν Πτολεμαϊκῶν τετραδράχμων. Ἀληθῶς

1. Trog. Prol. XXVII : Ut Ptolemaeus adeum [Aadaeum] de novo captum interfecerit, et Antigonus Andro proelio oprona [Sophrona] vicerit. — Ἀθῆν. 11, 468 f. — Πβλ. Bouché-Leclercq I p. 256, 4.

2. Imhoof-Blumer, Monnaies Grecques p. 111-112. Ἴδὲ αὐτόθι (σελ. 112-114) και τὰ ῥηθέντα νομίσματα τῆς παραλλήλου σειρᾶς τοῦ Ἀδαίου. Ἴδε και von Sallet, Beschreibung der Ant. Münzen II, p. 45 n° 20-33.

3. Πολυβίου 5, 34.

4. Ἴδε Imhoof-Blumer παρὰ Niese, Gr. Gesch. II p. 450, 2. — Six : Num. Chron. 1875, p. 24. — Zeits. f. Num. 1878, p. 147, 10. — Sallet ἔ. ἀ. και BMC. Macedonia p. 15, 16.

1. Πβλ. Mahaffy, The Empire p. 203 § 131. — Bouché-Leclercq I, 253.

2. Πολυβίου 5, 18.

3. Πολυβίου 5, 35, 11. — Bouché-Leclercq I, 256.

δύο τῶν τελευταίων φέρουσι πλὴν τοῦ στερεοτύπου P ἢ P καὶ τὰ NK ἢ A (ἀριθ. 910-911¹, Πίναξ XXVII, 16 καὶ 17). Ἐπίσης δὲ πιθανὸν εἶναι νὰ πρόκειται περὶ νομισματοκοπίας τινὸς τῶν ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατασταθέντων «ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῶν ἐπὶ Θοράκης τόπων»² στρατηγῶν, ὧν εἷς δυνατὸν νὰ ἐγένετο ἐπὶ Εὐεργέτου καὶ ὁ Πάτροκλος Πάτρωνος Μακεδῶν, ὁ ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου γνωστὸς ναύαρχος³, οὗ τὸ ὄνομα δύναται κάλλιστα νὰ κρύπτη τὸ μονογράφημα P .

Τέλος ὁ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καταφυγὼν Σέλευκος καταλλήλως παρασκευασθεὶς ἐνέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀνέκτιστο τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Ἀντιόχειαν καὶ προήλασε μέχρι τοῦ Εὐφράτου νικῶν (242 π. Χ.), ἐξ οὗ καὶ Καλλίνικος ἔκτοτε ὠνομάσθη, ὁπόθεν ἐπιστρέψας ἐν ἔτει 242/1 διέλυσε τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Πτολεμαίου πολιορκίαν τῶν ἀποστατήσασθαι Πτολεμαϊκῶν πόλεων Δαμασκοῦ καὶ Ὁρθωσίας⁴. Ἄλλ' ὅτε παραθαρυνθεὶς ἐκ τῶν μεγάλων τούτων ἐπιτυχιῶν ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ ὀλόκληρον τὴν Κοίλην Συρίαν, ἠττήθη κατὰ κράτος καταφυγὼν μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν⁵, ἔνθα εἶχε νὰ διεξαγάγῃ εὐθύς κατόπιν νέον ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἀποστατήσαντος καὶ ζητοῦντος νὰ ἐκθρονίσῃ αὐτὸν ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἰέρακος. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀπέφυγε νὰ ἀναμυχθῇ ὁ Πτολεμαῖος, ὅτε δὲ διηλλάγησαν οἱ δύο ἀδελφοί, συνωμολόγησεν ἐν ἔτει 240/39 πρὸς τὸν βασιλέα Σέλευκον ἀνακωχὴν, εἰς ὀριστικὴν εἰρήνην μεταβληθεῖσαν⁶.

Οὕτως ἔληξεν ὁ μέγας ἐκεῖνος πόλεμος, ὅστις ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς νομισματοκοπίας τοῦ Εὐεργέτου. Εἶδομεν δὲ ἤδη ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς διακοπῆς τῶν μόλις εἰσαχθέντων ἐν Αἰγύπτῳ νέων κερμάτων τοῦ Εὐεργέτου, ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ κράτους ἐγένετο ἀφορμὴ μειζόνων μεταβολῶν τῆς βασιλικῆς νομισματοκοπίας.

1. Ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ καταλόγου ἀσαφῶς ἐξετυπώθησαν τὰ μονογραφήματα. Πβλ. τὰς ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰκόνας.

2. Athen. Mittheil. 1893 p. 346.—Στοβαίου Ἀνθολ. II p. 66.

3. Πανσαν. 1,1,1, 3,6,4.—Ἀθήν. 8,334α, 14,621α.—Michel, 444.—BCH, 1900, 225.

4. Euseb. Armen. I p. 251.

5. Justin. XXVII, 2,5.

6. Justin. ἔ. ἀ. καὶ Bouché-Leclercq p. 259,1.

ΤΑΞΙΣ Ζ.

Φοινίκη καὶ Παλαιστίνη.

(Ἄρ. 1011-1045, Πίν. XXXI, 1-9 καὶ XXXII, 1-16 καὶ 20-26.)

Αἱ μόναι χῶραι τῶν Πτολεμαίων, ἔνθα ἡ αἰφνίδιος ἔκρηξις τοῦ πολέμου οὐδεμίαν ἐπήνεγκεν ἀνωμαλίαν ἢ μεταβολὴν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν νομισμάτων εἶναι, τοῦλάχιστον ὡς φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ Φοινίκη καὶ ἡ Παλαιστίνη. Τὰ αὐτὰ νομισματοκοπεῖα τῶν πόλεων Σιδῶνος, Τύρου, Πτολεμαῖδος, Ἰόπης καὶ Γάζης — ἃς ἰσχυρῶς κατεῖχε διὰ φρουρῶν ὁ Εὐεργέτης, ὁ δ' ἐκ βορρᾶ ἐκσπάσας πόλεμος κατ' οὐδὲν ἔθιξε καθ' ὅλην τὴν μέχρι τοῦ 240 διάρκειαν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὁ ἐχ' ἑρὸς ἔφθασε μόλις μέχρι τῆς Δαμασκοῦ καὶ Ὁρθωσίας — ἐξηκολούθησαν κόπτοντα, μέχρι τοῦ ἔτους τῆς εἰρήνης, τὰ αὐτὰ ἀπαραλλάκτως χρυσᾷ ἀρσινόεια ὀκτάδραχμα καὶ ἀργυρᾷ τετραδραχμα τῶν τύπων τοῦ Σωτήρος (ἴδε τὴν ἐν σελ. ροη' περίληψιν αὐτῶν 9), καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν αὐτῶν νομισματικῶν ἀρχόντων, οὓς εἶχεν ἐγκαταστήσει ὁ Φιλαδέλφος (ἴδε τὴν ἐν σελ. ρπγ' σύνοψιν 10 τῶν μονογραφημάτων). Ἡ μόνη διαφορὰ τῶν νομισμάτων τούτων ἀπὸ τῶν τοῦ Φιλαδέλφου εἶναι ὅτι φέρουσιν, ἀντὶ τῶν ἐτῶν τοῦ Φιλαδέλφου, τὰ ἀπὸ τοῦ Α' μέχρι Γ' ἔτη τοῦ Εὐεργέτου.

Οὐχ ἦττον ὅμως αὐτὴ ἡ μέχρι τῶν ἐλαχίστων διατήρησις τῶν τύπων καὶ τοῦ συστήματος τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φιλαδέλφου, χωρὶς ὁ νέος βασιλεὺς νὰ ζητήσῃ νὰ δηλώσῃ ἑαυτὸν διὰ τύπων ἰδίων τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἀντικαθιστῶν π. χ. τὴν εἰκόνα τῆς Ἀρσινόης δι' ἐκείνης τῆς ἀγαπητῆς συζύγου αὐτοῦ Βερενίκης, οὐδὲν ἄλλο φαίνεται οὔσα ἢ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τούτου τοῦ πολέμου, ὅστις αἰφνιδίως ἐπελθὼν καὶ τὸν βασιλέα πάνυ μακρὰν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐπασχολήσας, δὲν θὰ ἀφῆκεν αὐτῷ ἀρκετὸν χρόνον ἵνα σκεφθῇ περὶ τῆς κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ μεταβολῆς τῶν τύπων κλπ. τῆς νομισματοκοπίας ταύτης. Ἀναχωρῶν δ' ἐσπευσμένως ἐξ Ἀλεξανδρείας ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς προθέσεως νὰ εἰσδύσῃ μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Ἀσίας, περιορίσθη, φαίνεται, νὰ διατάξῃ ἀπλῶς τὴν κατὰ τὰ αὐτὰ καθ' ἃ καὶ πρότερον ἐξακολούθησιν τῆς τόσον χρησίμου τῷ ἐμπορίῳ καὶ τῷ πολέμῳ αὐτοῦ Φοινικικῆς τοῦ κράτους νομισματοκοπίας, ἐπιφυλαχθεὶς νὰ κα-

νονίση τὰ κατ' αὐτὴν εὐθύς ὡς ἠθέλε περατώσει τὸν μέγαν ἐκεῖνον πόλεμον.

Πράγματι δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω (τάξις I), ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου παύεται καὶ ἡ νομισματοκοπία αὕτη καὶ ἀντικαθιστᾶται δι' ἄλλων ἰδιορρυθμῶν νομισμάτων.

ΤΑΞΙΣ Β.

Βερενίκη νομίσματα Χρεμωνίδου, Ἐφέσου καὶ Σελεύκειας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρόντου.

(Ἀριθ. 962-994, Πίνακες XXIX, 1-26 καὶ XXXV. 2-10.)

Ἐκστρατεύων ὁ Εὐεργέτης πρὸς τὰ ἐνδότεα τῆς Ἀσίας, τὴν μὲν ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχὴν ἀφῆκε βεβαίως εἰς τὰς ἰσχυρὰς χεῖρας τῆς γενναίας, τολμηρᾶς καὶ συνετῆς συζύγου Βερενίκης, τῆς τότε ἀφιερωσάσης τοῖς θεοῖς τὴν κόμην αὐτῆς ὑπὲρ τῆς αἰσίας ἐπιστροφῆς αὐτοῦ. Τὴν δὲ διεξαγωγὴν τοῦ ἐν τοῖς βορείοις τοῦ κράτους πολέμου ἐνεπιστεύθη εἰς ἰκανὸν ναύαρχον, οὗ ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα μέχρι τοῦδε.

Ὁ ναύαρχος οὗτος ὀξέως ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς Κιλικίας διέκοψεν, ὡς εἶδομεν, τὴν μετὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους Ἀντιοχείας συγκοινωνίαν τῆς ἐν Ἐφέσῳ διατριβούσης Λαοδίκης καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἐκυρίευσε τὴν ἐν Κιλικίᾳ Σελεύκειαν ἐπὶ Κράγῳ, ἐνίκησε τὸν σατράπην Ἀρίβαζον κατασχὼν καὶ τὰ 1500 τάλαντα, ἅτινα οὗτος τῇ διαταγῇ τῆς Λαοδίκης ἔπεμπε πρὸς τὴν Ἐφεσον, κατέλαβε δὲ ἀμέσως κατόπιν τὸ ἐπίγειον τῆς Ἀντιοχείας Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρόντου καὶ τέλος αὐτὴν ταύτην τὴν πρωτεύουσαν Ἀντιόχειαν.

Ταῦτα πάντα γνωρίζομεν ἐξ ἐσχάτως ἀνακαλυφθείσης ἐν Gurob τῆς Αἰγύπτου¹ ἐπισήμου ἀναφορᾶς αὐτόπτου, ὅστις, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀφηγήσεως, τῶν πλατέων περιθωρίων τοῦ παπύρου καὶ ἄλλων ἐνδείξεων, οὐδεὶς ἄλλος φαίνεται ὢν ἢ αὐτὸς ὁ ῥηθῆεις ἀνώνυμος ναύαρχος τοῦ Πτολεμαίου², ἀναφέρων τὰ γενόμενα πρὸς τὰς

1. Mahaffy, The Flinders Petrie Papyri II, n° XLV p. 148. — U. Köhler, Sitz. Ber. der Berl. Akad. 1894, p. 445 κέξ.

2. U. Köhler ἔ. ἀ. σελ. 458: Ich sehe in dem Text von Gurob den Bericht, welchen der ägyptische Nauarch dem Könige Ptolemaios nach der Einnahme von Antiochien übersandt hat. — Bouché-Leclercq I p. 250: Le narrateur parle ici à la première personne du pluriel, c'est-à-dire en témoin oculaire. Il faisait partie de l'expédition, et on peut même se demander s'il n'en était pas le chef. — Εἰκόνα τοῦ παπύρου τούτου ἴδε ἐν Mahaffy, The Ptolemaic Dynastie p. 105, fig. 29.

ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχάς, ἴσως πρὸς αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν τότε Βερενίκην.

Ἄλλὰ τίς λοιπὸν εἶναι ὁ ναύαρχος οὗτος τῶν Πτολεμαίων, ὁ τόσον ἰκανὸς ἢ ἀγαπητὸς τοῖς Ἑλλησι τῆς Ἀσίας, ὥστε πᾶσαι ἐν γένει αἱ πόλεις τῆς Ἀσίας ἔσπευδον, ἅμα τῇ προσεγγίσει αὐτοῦ νὰ προστεθῶσιν εἰς αὐτόν, ἐνῶ αὐταὶ αἱ παρ' αὐτοῦ προσβαλλόμεναι ἑλληνικαὶ πόλεις τῶν Σελευκιδῶν ἔσπευδον νὰ ἀνοίγωσι τὰς πύλας καὶ νὰ ὑποδέχωνται αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ, «μετὰ κρότου καὶ κραυγῆς», στεφανηφοροῦντων τῶν πολιτῶν, ἱερέων καὶ ἀρχόντων, ὥστε ἡ ἐκστρατεία νὰ ὁμοιάζη μᾶλλον πρὸς θριαμβευτικὴν κάθοδον ἀνδρὸς σωτήρος; Οὐδεὶς ἄλλος, νομίζω, ἢ ὁ προσφιλὴς τοῖς Ἑλλησιν ἀνὴρ, ὄν, διαρκούντος τοῦ πολέμου, εὐρίσκομεν εὐθύς κατόπιν περὶ τὴν Ἐφεσον ἀναφερόμενον ῥητῶς ὡς ναύαρχον τοῦ στόλου τοῦ Εὐεργέτου, ἦτοι ὁ περίφημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ συμπαθέστατος τότε παντὶ ἐλευθερίας ὀρεγομένῳ Ἑλληνι Χρεμωνίδης ὁ Ἀθηναῖος.

Πασίγνωστος τυγχάνει ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔνδοξος θέσις τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Μαθητὴς προσφιλῆς ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ γενόμενος τοῦ Ζήνωνος καὶ Κλεάνθους, ἰδρυτῶν τῆς Στωϊκῆς σχολῆς, τῆς διδασκούσης τὴν ἀνδρικὴν εὐστάθειαν καὶ μεγαλοψυχίαν, ὑπὸ δὲ τῶν διδασμάτων αὐτῆς φρονηματισθεὶς μετὰ τῶν ἐκ πάσης Ἑλληνικῆς γῆς συμμαθητῶν αὐτοῦ, ἐγένετο ἡ ψυχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ Χρεμωνιδείου καλουμένου πολέμου, καθ' ὃν οἱ Ἑλληνες, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τοὺς Ἀθηναίους, ἐπολέμησαν τὸν ἔσχατον, ἀλλὰ καὶ σοβαρώτατον ἀγῶνα κατὰ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας ὑπὲρ τῆς πλήρους αὐτῶν ἐλευθερίας, κύριον ἀρωγὸν καὶ σύμμαχον ἔχοντες τὸν πατέρα τοῦ Εὐεργέτου Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον. Πασίγνωστον δ' εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ψήφισμα τῆς συμμαχίας ταύτης, ὅπερ εἶπεν αὐτὸς ὁ Χρεμωνίδης¹, καθ' ὃ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀγῶνος ἐκεῖνου ἦτο «ὅπως ἂν οὖν κοινῆς ὁμονοίας γενομένης τοῖς Ἑλλησι πρὸς τε τοὺς νῦν ἡδίκηκότητας καὶ παρεσπονδηκότητας τὰς πόλεις πρόθυμοι μετὰ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ μετ' ἀλλήλων ὑπάρχωσιν ἀγωνισταὶ καὶ τὸ λοιπὸν μετ' ὁμονοίας σφῶσιν τὰς πόλεις».

Δυστυχῶς ὁ καλὸς καὶ μέγας ἐκεῖνος ἀγὼν

1. Dittenberger, Syll. Ins. Gr. I, 214.

(267-263) ἀπέβη μάτην. Αἱ Ἀθηναίαι ἐκυριεύθησαν ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ὁ δὲ Χρεμωνίδης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γλαύκωνος ἔφυγον εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν φίλον αὐτῶν Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον, ἔνθα ἔτυχον μεγίστων τιμῶν καὶ ἀξιοματίων, *πάρεδροι καὶ σύμβουλοι αὐτοῦ γενόμενοι*¹.

Ἐνταῦθα λοιπὸν εὐρίσκομεν αὐτοὺς καὶ ἐπὶ Εὐεργέτου ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου πρὸς τὴν Συρίαν πολέμου. Περὶ τούτου δ' ἔχομεν ἀρχαίαν μαρτυρίαν², πολύτιμον ὑπὸ νομισματικῆν κυρίως ἔποψιν. Τέλης ὁ κυνικὸς ἐν λόγῳ τινί, ὃν ἐξεφώνησεν ἐν Μεγάροις, περὶ τὸ 240 κατὰ τὸν Willamowitz-Maellendorf³, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ φυγὴ δὲν στερίσκει τῶν ἀγαθῶν οὐδὲ κακοῦ παραίτιός ἐστιν, ἀναφέρει πρὸς τοῖς ἄλλοις παραδείγμασι τὰ ἑξῆς: «ἐνιοὶ δέ γε (τῶν φυγάδων) καὶ φρουροῦσι τὰς πόλεις παρὰ βασιλεῦσι, καὶ ἔθνη πιστεύονται, καὶ δωρεὰς μεγάλας καὶ συντάξεις λαμβάνουσιν... Ἴππομέδων ὁ Λακεδαιμόνιος ὁ νῦν ἐπὶ Θράκης καθιστάμενος ὑπὸ Πτολεμαίου, Χρεμωνίδης καὶ Γλαύκων οἱ Ἀθηναῖοι, οὐ πάρεδροι καὶ σύμβουλοι; ἵνα μὴ τὰ παλαιὰ σοὶ λέγω, ἀλλὰ τὰ καθ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ τελευταῖον οὐκ ἐπὶ στόλου τηλικούτου ἐξαπεστάλη καὶ χρημάτων τοσούτων πιστευόμενος καὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχων ὡς βούλοιο χρῆσθαι;»

Τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς πλείστα ἄλλα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως⁴, εἶναι ἐφθαρμένον, ὡς ἐλλείποντος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπὶ τοῦ στόλου ἐξαποσταλέντος, ὅστις πάντως εἶναι εἷς τῶν ἀμέσως ἀνωτέρω ἀναφερομένων δύο Ἀθηναίων ἀδελφῶν. Ὁ Willamowitz, ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Χρεμωνίδης ῥητῶς ἀναφέρεται ὑπ' ἄλλης πηγῆς⁵ ὡς ὁ πρὸ τῆς Ἐφέσου ναύαρχος τῶν Πτολεμαίων κατὰ τὸν αὐτὸν πόλεμον (περὶ τὸ 244 κατὰ τὸν Bouché-Leclercq⁶), συμπεραίνει ὅτι πιθανώτατα πρόκειται περὶ τοῦ Χρεμωνίδου⁷. Ὁ δὲ σοφὸς παλαιογράφος καὶ φιλόλογος ἡμῶν Δ. Βερναρδάκης, — ὃν συνεβουλεύθη ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανορ-

θωθῇ παλαιογραφικῶς τὸ χωρίον ἀναγινωσκόμενον «*Καὶ τελευταῖον οὐ X(ρεμωνίδης) ἐξαπεστάλη*» ἀντὶ «*οὐκ*», — φρονεῖ ὅτι ἀπλούστερον καὶ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς παλαιογραφίας συμφωνότερον εἶναι νὰ ἐπανορθώσωμεν τὸ χωρίον: «*Καὶ τελευταῖον οὐ[τοσὶ Χρεμωνίδης οὐ]κ ἐξαπεστάλη κτλ.*».

Ὅτι δὲ εἰς τὸν Χρεμωνίδην ἄριστα ἀρμόζει ἢ κάπως παράδοξος φράσις τοῦ χωρίου, ὅτι ὁ ἐξαποσταλεὶς ναύαρχος εἶχεν ἐξουσίαν «*ὡς βούλοιο χρῆσθαι*» τῶν χρηματικῶν θησαυρῶν, οὗς ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ὁ ἐξαποστείλας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, τοῦτο θὰ ἴδωμεν δηλούμενον καὶ ὑπὸ τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως τοῦ Εὐεργέτου, περὶ ἧς ἀσχολούμεθα ἐνταῦθα.

Ἡ τάξις αὕτη, περιέχουσα τὰ μέγιστα τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς ὅλης Πτολεμαϊκῆς νομισματοκοπίας, ἀποτελεῖται, πρῶτον, ἐκ χρυσῶν ἀπικῆς ὀγκῆς δεκαδράχμων, πενταδράχμων, δύο καὶ ἡμισείας δραχμῶν, δραχμῶν, ἡμιδράχμων καὶ τετάρτων δραχμῆς· δεύτερον ἐξ ἀργυρῶν, ἀπικῆς ὀγκῆς ἐπίσης, δωδεκαδράχμων, πενταδράχμων καὶ δύο καὶ ἡμισείας δραχμῶν. Πάντα ταῦτα φέρουσιν ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν προτομὴν Βερενίκης τῆς Β', συζύγου τοῦ Εὐεργέτου, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ἑκατέρωθεν ἀπλοῦ κέρατος πλήρους καρπῶν καὶ τεταινιωμένου, ἔχοντος δὲ παρ' αὐτῷ ὡς σύμβολον ἐπὶ μὲν τῶν χρυσῶν δύο ἀστέρας, ἐπὶ δὲ τῶν ἀργυρῶν τοὺς δύο πῖλους τῶν Διοσκουρῶν. Τὸ δὲ πεδίον αὐτῶν ἢ εἶναι ἐντελῶς κενόν, ἢ φέρει γράμμα τι ἢ μονογράφημα, ὅπερ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ τῶν εἰς ἐκάστην τῶν δύο σειρῶν ἀνηκόντων χαλκῶν κερμάτων. Τὰ χαλκᾶ δὲ ταῦτα νομίσματα εἶναι διαφόρων ὀγκῶν, τύπων καὶ μεγεθῶν ἐν ἐκάστη σειρᾷ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ἐξετάζοντες μίαν ἐκάστην αὐτῶν.

Μέχρι τοῦδε πάντες οἱ νεώτεροι νομισματικοί, μετρολόγοι καὶ ἱστορικοί, βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀπικῆς ὀγκῆς, καθ' ἣν, ὅλως ἐξαιρετικῶς, ἐκόπησαν τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς τάξεως ταύτης, ἀπέδωσαν ταῦτα τῇ Κυρηναϊκῇ, ἔνθα ἦτο ἀληθῶς ἐν χρήσει καὶ ὁ ἀπικὸς σταθμητικὸς κανὼν. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον ἔπραξαν τοῦτο καθ' ὅσον πρόκειται περὶ νομισμάτων φερόντων τὴν εἰκόνα τῆς βασιλίσσης, ἧτις ἔφερον ὡς προῖκα τῷ Εὐεργέτῃ τὸν θυρόγον τῆς Κυρήνης. Ἀλλὰ

1. Περὶ τοῦ Γλαύκωνος καὶ Χρεμωνίδου ἴδε Kircher, Prosopographia Attica I, 3019, II, 15572.

2. Τέλης παρὰ Στοβ. Ἀνθολόγ. II p. 66 (Meineke).

3. Antigonos von Karystos p. 301.

4. Ἴδε Willamowitz ἔ. ἀ. σελ. 305: Lücken (durch Zeilen oder Wortausfall) sind hier zu häufig.

5. Πολυαῖνου 5, 18.

6. Σελ. 244 καὶ 256.

7. Σελ. 302, 14.

δι' ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης ἠδυνήθηεν νὰ ἐξακριβώσω ὅτι οὐδὲν τῶν νομισμάτων τούτων προέρχεται ἐκ τῆς χώρας ταύτης, ἐνῶ συνηθέστατα, κυρίως τὰ χαλκᾶ, ἀνακαλύπτονται ἐν Αἰγύπτῳ, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγέννησεν ἐν ἐμοὶ ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς εἰς Κυρήνην ἀποδόσεως, ἃς ἐπέτεινε τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐκλαμβάνοντες τὸ χαρακτηριστικὸν Ε μιᾶς τῶν σειρῶν τῆς τάξεως ταύτης ὡς τὸ ἀρκτικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τῆς Κυρηναϊκῆς πόλεως τῶν Εὐεσπεριτῶν, οὐδὲν ἄλλο ὄνομα Κυρηναϊκῆς πόλεως ἔχουσι νὰ προτείνωσι πρὸς ἐξήγησιν τῶν χαρακτηριστικῶν * και X τῶν δύο ἄλλων παραλλήλων σειρῶν.

Ἄλλως ὁμως ἔχει τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν γνώμην, ἣν νῦν θὰ προτείνω ἐξηγῶν τὰ νομίσματα μιᾶς ἐκάστης τῶν σειρῶν τούτων.

ΣΕΙΡΑ Α (Χαρακτηριστικὸν *).

Βερενίκεια Χρεμωνίδου.

(Ἀριθ. 962-971, Πίναξ XXIX, 17-26).

Τῆς σειρᾶς ταύτης ἀνεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε χρυσᾶ πεντάδραχμα και ἀργυρᾶ τοιαῦτα, πρὸς δὲ λαμπρὰ και πλουσία σειρὰ χαλκῶν κερμάτων ὀκτῶ διαφόρων μεγεθῶν και ὀγκῶν. Τὰ τελευταῖα ταῦτα φέρουσι πάντα, κατὰ σπανίαν ἐν τῇ νομισματοκοπῇ τῶν Πτολεμαίων ἐξαίρεσιν, τοὺς αὐτοὺς τύπους, ἦτοι ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλῆν Ἄμμωνος πρὸς δεξ., ἐφ' ἐτέρου δὲ τὸν Πτολεμαϊκὸν αἰτὸν ἰστάμενον, μετὰ κλειστῶν περυγῶν, πρὸς ἀρ. ἐπὶ κερανοῦ, ἔχοντα δὲ πρὸ ἑαυτοῦ ὡς σύμβολον τὸ αὐτὸ ἀπλοῦν κέρας, ὅπερ χρησιμεύει ὡς κύριος τύπος τῶν χρυσῶν και ἀργυρῶν κερμάτων τῆς αὐτῆς σειρᾶς. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦσι δύο τῶν μικροτέρων κερμάτων φέροντα, ἀντὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἄμμωνος, κεφαλῆν Ἀλεξάνδρου ἐν δορᾷ ἐλέφαντος, και ἕτερον ἔχον τὸ κέρας οὐχὶ ἐν τῷ πεδίῳ ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ αἰετοῦ. Πάντα δὲ ἀνεξαίρετως φέρουσιν ὡς κύριον ἐνωτικὸν γνώρισμα, λίαν καταφανῶς ἀναγεγραμμένον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ὀπισθίας ὄψεως, τὸ ῥηθὲν μονογράφημα *.

Ἐχων ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἐπίτροποι, στρατηγοὶ και ναύαρχοι τῶν Πτολεμαίων, οἱοὶ π. χ. ὁ Μενέλαος ἐν Κύπρῳ, ὁ Μάγας ἐν Κυρήνῃ και πλεῖστοι ἄλλοι, οὓς θὰ συναντήσωμεν κατόπιν, ἔθετον τὰ μονο-

γραφήματα ἢ ἀρκτικὰ αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν κοπέντων ἐν αἷς χώραις ἦρχον βασιλικῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, συμπεραίνω ὅτι τὸ παρὸν μονογράφημα δηλοῖ ὡς κόψαντα τὰ *Βερενίκεια νομίσματα*¹ ταῦτα τὸν πάρεδρον και σύμβολον και ναύαρχον τοῦ Εὐεργέτου Χρεμωνίδην τὸν Ἀθηναῖον, ὅστις θὰ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο κυρίως τὰ 1500 τάλαντα, ἅτινα κατέσχευεν ἐν Κιλικίᾳ, ἅτινα ἔνεκα τοῦ ναυτικοῦ πολέμου ἦτο λίαν ἐπικίνδυνον νὰ πέμψη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως νομισματοκοπηθέντα ἐπιστραφῶσιν αὐτῷ πρὸς τὰς τοῦ πολέμου χρεῖας.

Πρὸς τὴν ἐξήγησιν ταύτην θαυμασίως συμφωνοῦσι πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σειρᾶς, ἅτινα εἶναι τὰ ἐξῆς.

Πρῶτον. Τὸ κατ' ἐξοχὴν εἰς ναύαρχον ἀρμόζον ναυτικὸν σύμβολον τῶν δύο πύλων ἢ δύο ἀστέρων τῶν Διοσκούρων, θεῶν σωτήρων κατ' ἐξοχὴν τῶν ἐν θαλάσῃ πλεόντων².

Δεύτερον. Ἡ συνήθης τῶν χαλκῶν κερμάτων τῆς σειρᾶς προέλευσις ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔνθα κυρίως διεξήγαγε τὸν ναυτικὸν πόλεμον ὁ Χρεμωνίδης.

Τρίτον. Ἡ ὅλως ἀσυνήθης τῇ Πτολεμαϊκῇ νομισματοκοπῇ ἀττικὴ ὀγκὴ τῶν χρυσῶν και ἀργυρῶν κερμάτων, ἣτις ἄριστα ἀρμόζει εἰς νομίσματα κοπέντα ὑπὸ Ἀττικοῦ ἀνδρός, ἐν χώρᾳ ἀφ' ἧς ὠρμήθη ὁ ἀττικοευβοϊκὸς σταθμητικὸς κανὼν³, και πρὸς χρεῖας πολέμου ἐν περιοχῇ ἔνθα εὐπρόσδεκτα κυρίως ἦσαν τὰ τοῦ κανόνος τούτου νομίσματα.

Τέταρτον. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα ἐκόπησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Βερενίκης. Ἀληθῶς ἡ Βερενίκη ἀπλῶς ὡς σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου οὐδὲν δικαίωμα εἶχε νὰ κόψη ἴδιον νόμισμα. Νῦν ὁμως, ὅτ' ἐναυάρχει ὁ Χρεμωνίδης, ὁ βασιλεὺς Εὐεργέτης ἀναχωρήσας εἰς τὰ ἐνδότετα τῆς Ἀσίας ἀφῆκεν ἀναγκαίως πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἐπομένως και τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας, εἰς τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ σύζυγον. Κατ' οὐδὲν ἐπομένως

1. Πολυδ. Ὀνομ. 9, 85 «Ἴσως δὲ νομισμάτων καταλόγῳ προσήκουσιν οἱ Κροίσειοι στατήρες και Φιλίππειοι και Λαρεϊκοί, και τὸ *Βερενίκειον νόμισμα*».

2. Ὀμηρ. Ὑμν. εἰς Διοσκούρους 33,6-8,18. — Λουκιαν. (ἐκδ. Jacob.) I, 116. — Svoronos, Ulysse chez les Arcadiens p. 25. — Πβλ. Poole BMC. Ptolemies p. XIX.

3. Head-Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων Α', σελ. νζ'.

ἡμάρτησεν ὁ Χρεμωνίδης θέτων ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἅτινα ἔκοψε διὰ τῶν θησαυρῶν οὓς κατέσχε, τὴν εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τῆς τότε πράγματι ἐξασκούσης τὴν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἧς ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς διετέλει. «*Ἐξουσίαν ἔχων ὡς βούλοιτο χρῆσθαι*» τῶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ μεταλλικῶν θησαυρῶν, — ἧς ἀπολύτου ἐξουσίας ὑπατον γνώρισμα ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νῦν τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, — ἔπραξεν ἔργον οὐχὶ μόνον συνέσεως, μὴ ἐξαποστείλας εἰς Αἴγυπτον διὰ τῆς τότε ἐπισηλοῦς θαλάσσης τοὺς θησαυροὺς οὓς κατέσχευεν, ἀλλὰ καὶ ἔργον δεξιῶν ἀντικειμένου, κόψας αὐτοὺς εἰς νομίσματα πρὸς τὰς τοῦ τότε πολέμου χρείας καὶ θέσας ἐπ' αὐτῶν, *Βερενικείων νομισμάτων κληθέντων*¹, τὴν εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τῆς ἀγαπητῆς τοῦ Εὐεργέτου συζύγου Βερενίκης, τῆς τότε χειριζομένης, ὡς εἶπομεν, τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ἦτις βεβαίως οὐχὶ ἄνευ φθόνου θὰ ἔβλεπε τὰ ἀφθόνως τότε κυκλοφοροῦντα λαμπρὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα τοῦ κράτους, τὰ φέροντα τὴν εἰκόνα τῆς προκατόχου αὐτῆς Ἀρσινόης τῆς Β'. Ὅτι δὲ ἰδιαίτερος ὁ Χρεμωνίδης περιεποιεῖτο τὴν Βερενικὴν, ὑποδεικνύει σαφῶς τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ αὐτῇ συνεξορίστου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γλαύκωνος, ὃν κατόπιν ὁ Εὐεργέτης ἐτίμησε δι' ἐπιγραφῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ «*[ἀρετῆ]ς ἐνεκεν [καὶ εὐνοίας τῆς] πρὸς τὸν πατέρα [Πτολεμαῖον] καὶ τὴν ἀδελφὴν [Βερενικὴν καὶ] τὸν δῆμον ...*», ἂν ἢ ὑπὸ τοῦ Hirschfeld προταθεῖσα συμπλήρωσις εἶναι ὀρθή².

Πέμπτον. Οὐδὲν τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς ταύτης φέρει χρονολογίαν. Εὐτυχῶς τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀναπληροῖ περιέργως ἀρχαῖον κίβδηλον Χρεμωνίδειον νόμισμα, ἀντιγράφων γνήσιον τοιοῦτον μὴ ἀνευρεθὲν εἰσέτι, ἀνακαλυφθὲν δ' ἐν Κιλικίᾳ, ἐνθ' ἀκριβῶς εἶδομεν δρῶντα τὸν στόλον τοῦ Χρεμωνίδου, καὶ δωρηθὲν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀτταλεΐᾳ τῆς Παμφυλίας προξένου τῆς Ἑλλάδος Δ. Μαυρομιχάλη. Τὸ νόμισμα τοῦτο (καταλ. ἀριθ. 963, σημ.), οὗ δευτέρου ὁμοίου ἐκ τῆς αὐτῆς σφρα-

γίδος εὐρίσκεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου, ἀπεικονίζομεν ἐνταῦθα.

Τοῦτο ὡς βλέπει τις, πλὴν τοῦ μονογραφήματος τοῦ Χρεμωνίδου φέρει καὶ τὸ γράμμα Ι. Ἄν τοῦτο εἶναι χρονολογία, ὡς εἶναι πιθανώτατον, τότε, ὅπως καὶ ἂν λάβωμεν αὐτό, εἴτε δηλαδὴ ὡς 6 (ἕκτον γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου), εἴτε ὡς 7 (τῇ παρενθέσει τοῦ ς), παρέχει χρονολογίαν ἀρμόζουσαν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ναυαρχίας τοῦ Χρεμωνίδου, διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος πόλεμος ἔληξεν, ὡς εἶδομεν, τὸ 7^{ον} ἢ 8^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου καὶ τῆς Βερενίκης.

Τέλος πρὸς τὴν εἰς τὸν Χρεμωνίδην ἀπόδοσιν τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς ταύτης θαυμασίως συμφωνοῦσι καὶ ὅσα δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῶν ὁμοίων νομισμάτων τῶν ἐπομένων σειρῶν τῆς αὐτῆς τάξεως.

ΣΕΙΡΑ Β (Χαρακτηριστικὸν Ε).

Βερενικεῖα Ἐφέσου.

(Ἀριθ. 972-977, Πίναξ XXIX, 1-3 καὶ 12-14.)

Τὴν σειρὰν ταύτην κοσμοῦσι τὰ μέγιστα τῶν χρυσῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων, ἦτοι ἀττικά δεκάδραγμα, πρὸς δὲ καὶ χρυσᾶ πεντάδραγμα τῶν αὐτῶν τύπων τῆς Βερενίκης. Συνοδεύουσι δ' αὐτὰ ὡς χαλκὸς κέρματα τριῶν διαφόρων μεγεθῶν καὶ ὀγκῶν, διακρινόμενα ἀλλήλων, ἀντιθέτως τοῖς χαλκοῖς τῆς προηγουμένης σειρᾶς, ἐκ τῶν διαφόρων τύπων αὐτῶν (ἔμπροσθεν, κεφαλαὶ Ἄμμωνος, Διὸς καὶ Ἀλεξάνδρου· ὀπισθεν δὲ ἀετοὶ τριῶν διαφόρων στάσεων). Κοινὸν ἐνωτικὸν γνώρισμα ἔχουσι πάντα τὸ ἐν τῇ θέσει τοῦ μονογραφήματος τοῦ Χρεμωνίδου τεθὲν γράμμα Ε καὶ τὸ κέρας τὸ χρησιμεῖον τοῖς μὲν χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς ὡς τύπος, τοῖς δὲ χαλκοῖς ὡς σύμβολον, ἢ καὶ ὡς φόρημα τοῦ ἀετοῦ. Ἄν νῦν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τε-

1. Ἴδε ἀνωτέρω σελ. σις' σημ. 1.

2. Δεόυσεν, Ἱστορία τοῦ Μακεδον. Ἑλληνισμοῦ (μετάφρ. Πανταζίδου) τόμ. Γ' σελ. 281, 2. — CIG. II, 231. — Dittenberger SIG.², 222. — Strack ἔ. ἀ. ἀρ. 41.

χνοτροπία τῶν χαλκῶν εἶναι κατά τι μεταγενεστέρα τῆς τῶν φερόντων τὸ μονογράφημα τοῦ Χρεμωνίδου, πρὸς δὲ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν καθ' ἣν ὁ Χρεμωνίδης, κατέχων τὴν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκείνον κυριευθεῖσαν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων¹ Ἐφεσον, ἠττήθη ἐν τῷ λιμένι αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ναυάρχου τῶν Ῥοδίων διαρκούντος τοῦ αὐτοῦ πολέμου², δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ Ε σημαίνει ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Ἐφέσῳ, εἴτε ἐπὶ τοῦ Χρεμωνίδου, εἴτε μετὰ τόν, ὡς φαίνεται, ἐπακολουθήσαντα θάνατον αὐτοῦ³, ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἐφέσου, ἣτις παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Πτολεμαίων ὡς κέντρον τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν δυνάμεων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ⁴, ἐπομένως καὶ ὡς κύριον Πτολεμαϊκὸν νομισματοκοπεῖον κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα. Εἶδομεν δ' ἤδη ὅτι καὶ πρότερον ἐκόπησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πλήν ἄλλων βασιλικῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων φερόντων Ε—Φ καὶ μέλισσαν, χρυσᾷ ὀκτάδραγμα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Βερενίκης (σελ. σιβ' καὶ σκς').

ΣΕΙΡΑ Ε (Χαρακτηριστικὸν Σ, ΞΕ ἢ Ξ).

Βερενίκη Σελευκείας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρόντου.

(Ἀριθ. 991-994, Πίναξ XXXV, 5-10.)

Πλὴν τῆς Ἐφέσου καὶ Ἀντιοχείας ὁ στόλος τοῦ Χρεμωνίδου ἀναφέρεται ὡς καταλαβὼν ἐν Κιλικίᾳ μὲν Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ Κράγῳ, ἐν Συρίᾳ δὲ τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀντιοχείας Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρόντου. Ἡ τελευταία δ' αὕτη, ἦν κατὰ τινὰς τῶν νεωτέρων κατεῖχον καὶ πρότερον ἤδη οἱ Πτολεμαῖοι⁵, παρέμεινε ἔκτοτε ἐπὶ μακρὸν, μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπομένης βασιλείας (219 π. Χ.), ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους⁶. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν θὰ ἐκόπησαν τὰ Χρεμωνιδείου χαρακτῆρος Βερενίκη τῆς παρούσης σειρᾶς τὰ φέροντα ἀντὶ χαρακτηριστικοῦ τὰ Σ, ΞΕ ἢ Ξ. Σπουδαιότατον δ' εἶναι ὅτι τινὰ ἐξ αὐτῶν φέρουσιν ἐν ὕστε-

ροσῆμφ τὸ μονογράφημα αὐτοῦ τοῦ Χρεμωνίδου (ἀριθ. 992ε). Τὸ ἡμελημένον τῆς τεχνοτροπίας τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν, ἰδίᾳ τῶν χαλκῶν, δυνατὸν νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀδεξιότητος τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σφραγιδογλύφων, πιθανώτερον ὅμως εἶναι νὰ δηλοῖ ὅτι τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἐκόπησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου, ἴσως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Δ', ἧτοι ἀπὸ τοῦ 221 μέχρι τοῦ 219 π. Χ., ὅτε Ἀντίοχος ὁ Γ' ἐκυρίευσεν τὴν Σελεύκειαν (ἴδε κατωτέρω).

Μέχρι τοῦδε τῆς σειρᾶς ταύτης εὗρομεν μόνον ἀργυρᾷ δύο καὶ ἡμισείας ἀττικῶν δραχμῶν καὶ χαλκᾷ τριῶν διαφόρων μεγεθῶν καὶ ὀγκῶν. Πιθανώτατον ὅμως εἶναι τὸ μέλλον νὰ προσθήσῃ αὐτῇ καὶ ἄλλα νομίσματα ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἄλλων παραλλήλων σειρῶν.

ΣΕΙΡΑΙ Γ ΚΑΙ Δ.

Βερενίκη Χρεμωνίδεια ἀνόνομα.

(Ἀριθ. 978-982, Πίναξ XXIX, 4-11, καὶ ἀριθ. 986-990, Πίναξ XXXV, 2-4 καὶ 13.)

Τὸ ὑπὸ τοῦ Χρεμωνίδου εἰσαχθὲν νόμισμα φαίνεται ὅτι τοσοῦτον ἐπεκράτησεν, ὥστε κατέστη ἐπὶ τινὰ χρόνον γενικὸν νόμισμα τοῦ κράτους. Τοῦτο ὑποδεικνύει ἤδη τὸ γεγονός ὅτι ἔχομεν δύο ὁμοίας σειρᾶς νομισμάτων ἄνευ τοῦ μονογραφήματος τοῦ Χρεμωνίδου ἢ τῶν ἀρκτηκῶν μιᾶς οἰασδήποτε πόλεως, οἷαι ἢ Ἐφεσος καὶ ἢ Σελεύχεια.

Τοιαύτη εἶναι πρῶτον ἡ σειρὰ Γ (ἀριθ. 978-982, Πίναξ XXIX, 4-11), ἀποτελουμένη ἐξ ὁμοίων χρυσῶν ἀττικῶν πενταδράχμων, δύο καὶ ἡμισείας δραχμῶν, ἡμιδράχμων καὶ τετάρτων δραχμῆς, τοσοῦτο ταυτιζομένων κατὰ τύπους, σύμβολα καὶ τεχνοτροπία, πρὸς τὰ ἐν Ἐφέσῳ κοπέντα ὅμοια κέρματα, ὥστε δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ταῦτα ἐκόπησαν ἐν τῷ νομισματοκοπεῖῳ τῆς αὐτῆς πόλεως, δὲν φέρουσι δὲ τὸ Ε ὡς προωρισθέντα διὰ τὰς χρείας ὀλοκλήρου τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων.

Ἐχομεν, δεύτερον, τὴν σειρὰν Δ (ἀριθ. 986-990, Πίναξ XXXV, 2-4, 13) ἀποτελουμένην πρῶτον μὲν ἐκ χρυσῶν ἀττικῶν δεκαδράχμων καὶ ἡμιδράχμων, διαφερόντων κατὰ τοῦτο μόνον τῶν ὁμοιοτύπων Χρεμωνιδείων, ὅτι δὲν ἔχουσιν

1. Πβλ. Φύλαρχον παρ' Ἀθηναίῳ, 13, 593 c. — Bouché-Leclercq I p. 252, 2 καὶ 256.

2. Πολυαίνου 5, 18 (ἴδε ἀνωτέρω σελ. σμγ').

3. Πβλ. Frontini III, 2, 11 ἔνθα ἀντὶ τοῦ ἀγνώστου Charmade ἴσως γραπτέον Chremonide. Πβλ. Δρόυσεν ἔ. ἀ. Γ', σελ. 488, 2.

4. Πολυβίου 5, 35, 11.

5. Wilcken: Hermes tom. 29 (1894) p. 450, 1.

6. Πολυβίου 5, 58, 10. Πβλ. Bouché-Leclercq I, 262.

ἐν τῷ πεδίῳ τοὺς δύο ἀστέρας τῶν Διοσκούρων δεύτερον δὲ ἐξ ἀργυρῶν, ἐπίσης ἀττικῶν, δωδεκαδράχμων, πενταδράχμων, δύο καὶ ἡμισείας δραχμῶν, ἐχόντων καὶ πάλιν σύμβολον τοὺς αὐτοὺς πύλους τῶν Διοσκούρων, οὓς καὶ τὰ Χρεμωνίδεια. Τὰ ἀργυρᾶ ταῦτα δυνατὸν νὰ συνεξεδόθησαν μετὰ τῶν χρυσῶν τῆς Γ σειρᾶς, ἅτινα φέρουσι καὶ τοὺς ταυτοσήμους τοῖς πύλοις τῶν Διοσκούρων ἀστέρας. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ ἀργυροῦν τοῦτο δωδεκάδραχμον, τὸ μόνον ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχον, εἶναι τὸ μέγιστον τῶν ἀργυρῶν Πτολεμαϊκῶν καὶ ἐν γένει τὸ μέγιστον ἀργυροῦν νόμισμα παντὸς τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μοναδικὸν ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ χρυσοῦν δεκάδραχμον τῆς αὐτῆς σειρᾶς (ἀρ. 986), ὅπερ δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω ἐγὼ αὐτός, ἵνα λάβω ἐκμαγεῖον διὰ τοὺς πίνακας, καὶ κυρίως ἵνα πεισιθῶ ὅτι εἶναι γνησίου κόμματος. Κατὰ τὸν ἰδόντα καὶ δημοσιεύσαντα αὐτὸ ἐμὸν συνάδελφον E. Babelon, εἰς ὃν ὀφείλω καὶ τὸ ἐνταῦθα παρεντιθέμε-

νον ἰχνογράφημα, ἀνήκεν εἰς ἄγνωστόν τινα Ἀμερικανὸν συλλογέα, ἀγνοεῖται δὲ ποῦ τῆς γῆς εὑρίσκεται νῦν.

Εἰς τὰς παρούσας δύο ἀνωνόμους σειρᾶς δυνατὸν νὰ ἀνήκωσι καὶ ἄλλα ὁμοίως ἀνόνομα ἀργυρᾶ νομίσματα, οἷα π. χ. τὰ τῆς τάξεως Δ, περὶ ὧν κατωτέρω, ἢ ἄλλα τινὰ χαλκᾶ ὅμοια πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος XXIX, 15-16 ἀπεικονισθέντα. Ἀλλὰ ταῦτα ἔνεκα τῆς ἀνωνομίας αὐτῶν εἶναι πάνυ δυσχερὲς νὰ διακριθῶσιν, διὸ καὶ προετιμήσαμεν νὰ τὰ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος.

Παράρτημα τῆς σειρᾶς Γ.

(Ἀριθ. 983-985, Πίνακες XXXV, 14-16 καὶ XXXI, 21.)

Ὑπὸ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐτάξαμεν δύο χρυσᾶ ἡμίδραχμα τῶν αὐτῶν τύπων τῆς Βερενίκης, φοινικικῆς ὁμως ὀλκῆς. Ποῦ ταῦτα ἐκόπησαν, ἀγνοῶ. Ἴσως ἐν τῇ περὶ τὴν Δαμασκὸν Κοίλῃ

Συρία, ἔνθα θὰ εὑρωμεν ἐπίσης φοινικικῆς ὀλκῆς χρυσᾶ Βερενίκεια. Ἡ κεφαλὴ παρουσιάζει τὴν βασιλίσαν ὀλιγώτερον σαρκώδη τῆς ἐπὶ τῶν Χρεμωνιδείων. Ἄν δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ἐξ αὐτῶν εὑρισκόμενον γράμμα Η εἶναι χρονολογία (= 7 ἢ 8), τότε θὰ ἐκόπησαν ἐν ἔτει 240 ἢ 239 π. Χ., ἥτοι ἅμα τῇ εἰρήνῃ πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅτε ληξάσης τελείως τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χρεμωνίδου καὶ τῆς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ ναυάρχου, θὰ κατηργήθη καὶ ὁ ἀττικὸς σταθμητικὸς κανὼν. Ἐνταῦθα δ' ἴσως ἀνήκει καὶ ὁ κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν ἐν γένει καὶ κατὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Βερενίκης ἰδίᾳ ὅμοιος ἀργυροῦς ὀβολὸς (ἀριθ. 985, Πίναξ XXXI, 21), ὅστις ὁμως φέρει ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως, ἀντὶ τοῦ κέρατος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Βερενίκης, τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὸν αἰτὸν τοῦ Πτολεμαίου βασιλέως.

ΤΑΞΙΣ Γ.

ΤΥΠΟΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Γ' ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ

(Ἀριθ. 995-1000, Πίναξ XXX, 1-8.)

Ἐπανελθὼν ὁ Εὐεργέτης εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκστρατείας καὶ ἀναλαβὼν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς Βερενίκης πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, δὲν κατήργησεν ἀμέσως τοὺς ὑπὸ τοῦ Χρεμωνίδου εἰσαχθέντας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ νέους νομισματικούς τύπους καὶ τὸν νέον νομισματικὸν σταθμητικὸν κανόνα, ἀλλ' ἀφήκεν, ὡς φαίνεται, ἐν χρήσει, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ὑφίσταντο αἱ πολεμικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀνάγκαι, αἵτινες ἐγέννησαν αὐτούς, ἥτοι ὁ πρὸς τὸν Σέλευκον πόλεμος.

Οὐχ ἥττον ὁμοῦ φαίνεται ὅτι ἔσπευσε νὰ κόψῃ καὶ ἄλλα νομίσματα, φέροντα ὁμοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν, ἔχοντα δ' ἐπὶ κεφαλῆς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κέρματα τῆς συνήθους τῇ Πτολεμαϊκῇ νομισματοκοπίᾳ φοινικικῆς ὀλκῆς. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀποτελοῦντα τὴν λίαν χαρακτηριστικὴν τάξιν Γ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἐφ' ὧν πάντων εὑρίσκομεν ἐφ' ἐνὸς μὲν, κατὰ σπανίαν ἐν τῇ νομισματικῇ τῶν Πτολεμαίων ἐξάίρεσιν — ἣν κατέστησεν ἀναγκαίαν ἢ ὑπὸ τοῦ Χρεμωνίδου εἰσαγωγὴ τῶν τύπων τῆς Βερενίκης — αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ Εὐεργέτου, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτοῦ, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, καὶ τοὺς αὐτοὺς νομισματικούς τύπους, οὓς εὑρίσκομεν ἐπὶ τοῦ Χρεμωνι-

δείου νομίσματος, ἦτοι τὸ ἀπλοῦν καὶ τετανωμένον κέρας, καὶ τὸν μετὰ κλειστῶν πτερυγῶν ἐπὶ κεραυνοῦ ἰστάμενον ἀετόν, ἔχοντα ἐπίσης παρ' αὐτῷ ὡς σύμβολον τὸ αὐτὸ κέρας. Ἡ τεχνολογία, ἰδίως ἢ τῶν ἀετῶν, εἶναι ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν τῶν φερόντων τὸ μονογράφημα τοῦ Χρεμωνίδου κερμάτων. Τοῦτο δ' ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ νομίσματα τῆς τάξεως Γ ἐκόπησαν εὐθύς ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τοῦ βασιλέως, ἦτοι περὶ τὸ 244 π. Χ.

ΤΑΞΙΣ Δ.

ΤΥΠΟΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α', ΣΩΤΗΡΟΣ

(Ἄρ. 1001-1004, Πίν. XXX, 9-14.)

Εἰς τὰ αὐτὰ ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ Εὐεργέτου ἔτη φαίνονται ἀνήκοντα καὶ τὰ ἀργυρᾶ φοινικικῆς ὀλκῆς τετράδραγμα καὶ τὰ χαλκᾶ κέρματα, ἐξ ὧν ἀπετελέσαμεν τὴν τάξιν Δ. Ἡ τεχνολογία αὐτῶν, ἰδίᾳ οἱ τύποι καὶ αἱ ὀλκαὶ τῶν χαλκῶν, ταυτίζονται τόσον πρὸς τοὺς τῶν Χρεμωνιδείων, ὥστε θὰ ἐτάσσομεν αὐτὰ ἐν συνεχείᾳ τῶν ἐπίσης οὐδὲν διακριτικὸν μονογράφημα ἢ γράμμα φερόντων νομισμάτων τῆς σειρᾶς Γ τῆς τάξεως Β, ἂν μὴ ἦναντιοῦτο πρὸς τοῦτο ἡ φοινικικὴ ὀλκὴ καὶ οἱ τύποι τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων. Διὰ τοῦτο ὑποθέτομεν, ὡς μᾶλλον πιθανόν, ὅτι καὶ ταῦτα ἐκόπησαν ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ Εὐεργέτου, εἰσαγαρόντος ἐκ νέου τοὺς στερεοτύπους ἐν τῇ νομισματικῇ τῶν Πτολεμαίων τύπους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ. Οὐδὲν ὅμως ἀποκλείεται καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ ταῦτα ἐκόπησαν ὡς παράρτημα τῆς ἀνωμένου Χρεμωνιδείου σειρᾶς Γ τῆς τάξεως Β, ἥτις ἀκριβῶς στερεῖται μέχρι τοῦδε χαλκῶν κερμάτων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ἀργυρᾶ φοινικικῆς ὀλκῆς τετράδραγμα τῆς τάξεως θὰ ἐκόπησαν συγχρόνως τοῖς Χρεμωνιδείοις, ἵνα δι' αὐτῶν πληρῶνται αἱ αὐταὶ ἐμπορικαὶ ἀνάγκαι, δι' αἷς ἐκόπησαν πρότερον ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἀλλαχοῦ ὁμοίότυπα καὶ τῆς αὐτῆς ὀλκῆς ἀργυρᾶ κέρματα (ἴδε ἀνωτέρω σελ. σιβ').

ΤΑΞΙΣ Ε.

(Ἄριθ. 1005-1010, Πίναξ XXX, 15-22.)

Ἔτι περιεργότερα εἶναι τὰ ἰδιότυπα χαλκᾶ νομίσματα, ἐξ ὧν ἀπηροτίσαμεν τὴν τάξιν Ε.

Πάντα ἀνεξαιρέτως φέρουσιν ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τὴν συνήθη κεφαλὴν τοῦ Διὸς Ἄμμωνος· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως, ἀντὶ τῶν συνήθων Πτολεμαϊκῶν ἀετῶν — τῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς νομισματοκοπίας τῶν Πτολεμαίων κατεχόντων, ἐκτὸς σπανιωτάτων τινῶν ἐξαιρέσεων, τὴν ὄψιν ταύτην τῶν χαλκῶν νομισμάτων — εὐρίσκομεν μοναδικὸν τύπον εἰκονίζοντα γυναικείαν μορφὴν κατὰ μέτωπον ἰδρυμένην ἐπὶ βάσεως, φέρουσαν ποδὴρη χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς ὑψηλὸν πόλον, ἔχουσαν τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐν δὲ τῇ πρὸς τὰ κάτω τεταμένη ἄριστερᾷ ἄνθος τι (ἴσως λωτοῦ;). Ὁ περιεργότερος οὗτος τύπος περιεγράφεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων νομισματικῶν ὡς ἄγαλμα Ἰσίδος ἢ Δήμητρος, τὸ δὲ νόμισμα ἐτάσσετο μετὰ τῶν ἀβεβαίου ἀπονομῆς, ἢ (ὑπὸ τοῦ Feuardent, Coll. Demetrio ἀρ. 523-526) μετὰ τῶν ὑπὸ Κλεοπάτρας τῆς Α' κοπέντων. Ὁ δὲ R. S. Poole, ὁ ὀρθῶς ἀναγνωρίσας ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν ἐπὶ Εὐεργέτου, κατέταξε μετὰ δισταγμοῦ εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Σιδῶνος, προσωποποίησιν τῆς πόλεως ταύτης θεωρήσας τὸν τύπον. Τέλος ὁ Waddington ἐσημείωσεν ὅτι δύο τοιαῦτα κέρματα τῆς συλλογῆς αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐν Κύπρῳ, ὅπερ καὶ ἡμεῖς κατόπιν ἐβεβαιώσαμεν διὰ τινὰ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι θὰ παρητήρησε καὶ ὁ λόγιος ἕλλην Οἰκονομόπουλος, ὁ συντάξας τὸν ἀνέκδοτον κατάλογον τῆς συλλογῆς Στρογγανῶφ, περιγράψας ἐν αὐτῷ τὸν τύπον ὡς εἰκονίζοντα τὴν «Ἀφροδίτην Ἀσιάρτην τῆς Κύπρου». Τούτων ἕνεκα καὶ ἐγὼ ἐν τῷ καταλόγῳ περιέγραψα ὡς Ἀφροδίτην τὸν τύπον, παραδεχθεὶς πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς σημειωθείσης προελεύσεως, ὅτι τὰ κέρματα ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ.

Ἐκτοτε ὅμως ἔκαμον νέας τινὰς παρατηρήσεις, αἷς θεωρῶ σκόπιμον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα. Ἐβεβαιώθη ἐν πρώτοις ὅτι τοιαῦτα νομίσματα εὐρίσκονται ἐπίσης συχνὰ ἐν Πελοποννήσῳ, ἢ δὲ παρατήρησις αὕτη μοι ἐφάνη σημαντικὴ ἕνεκα τοῦ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ τελευταίου κέρματος τῆς τάξεως ταύτης (ἀριθ. 1010) ἀπαντῶντος Πηγάσου, τύπου ἰδιάζοντος κυρίως τῇ Κορίνθῳ. Κατόπιν ἀνεμνήσθη ὅτι ἡ μετὰ λίαν ὑψηλοῦ πόλου καὶ μετὰ κόμης εἰς αἰγυπτιαζοντας πλοκάμους καταπιπτούσης κεφαλῆ τοῦ

περιέρου τύπου τῆς γυναικὸς ὁμοιάζει τὰ μέγιστα πρὸς τὴν κεφαλὴν ἑλληνοαιγυπτιακοῦ ἀγάλματος Πτολεμαίου τοῦ Γ΄, εὐρεθέντος ἐν τῇ θαλάσῃ τῆς Αἰγίνης (νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν), καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἰδρυμένου ποτὲ ἐν τῇ ἀπέναντι τῆς Αἰγίνης πόλει τῶν Μεθάνων¹, τῇ ὑπὸ τινων εὐλόγως ταυτιζομένη πρὸς τὴν μόνην ἐν Πελοποννήσῳ πόλιν τῶν Πτολεμαίων Ἀρσινόην², πρὸς ἣν κατὰ τὸν J. J. Six θὰ ἀπεστάλη τὸ ἄγαλμα ὡς δῶρον ἐξ Αἰγύπτου πρὸς τοὺς ἐταίρους τῆς Ἀχαικῆς συμμαχίας, ἵνα ἀνατεθῇ ἐν τῷ ἐν Μεθάνοις ναῷ τῆς Ἴσιδος³.

Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἤγαγόν με εἰς τὸ ἐρώτημα μήπως τὰ φέροντα τὸν Πήγασον τῆς Κορίνθου καὶ τὸν περιέρου τύπον τοῦ ἐπὶ βάσεως γυναικείου ἀγάλματος ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου διὰ τὴν Πελοπόννησον, εἰκονίζουσι δὲ τὴν βασίλισσαν Βερενίκην ὑπὸ ἑλληνοαιγυπτιακὸν σχῆμα ἀγάλματος λατρείας. Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ καθιστῶσι πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Ἀληθῶς γνωρίζομεν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλαδέλφου Ἄρατος ὁ Σικυῶνιος, ἐπανορθῶν τὴν οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς ἄρτι ἐκ τῆς τυραννίας ἐλευθερωθείσης πατρίδος, ἔπλευσεν ἐν ἔτει 250 π. Χ. ἐσπευσμένως καὶ μετὰ πολλοῦ κινδύνου πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Φιλάδελφον, παρ' οὗ εἶχεν ἤδη λάβει πέντε καὶ εἴκοσι τάλαντα, καὶ ἐκθέσας αὐτῷ τὴν ἐν Σικυῶνι λυπηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων «δωρεὰν ἔλαβε τῇ πόλει πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν τάλαντα. Καὶ τούτων τεσσαράκοντα μὲν εὐθὺς μεθ' ἑαυτοῦ κομίζων εἰς Πελοπόννησον κατῆρε, τὰ δὲ λοιπὰ διελὼν εἰς δόσεις ὁ βασιλεὺς ὕστερον κατὰ μέρος ἀπέστειλεν»⁴. Ἡ εἰς «δόσεις» διαίρεσις αὕτη, ἣν ὁ Mahaffy θεωρεῖ δυσνόητον, δυνατὸν νὰ σημαίνῃ τὴν ἐκ τάλάντων ἕξ «ἐνιαύσιον σύνταξιν», ἣν ἕκτοτε ἐλάμβανε παρὰ τοῦ βασι-

λέως τῆς Αἰγύπτου ὁ Ἄρατος ἐπὶ μακρόν, καὶ ἐπὶ Εὐεργέτου ἔτι, ὃν ὁ Ἄρατος, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ στρατηγίας (243/242 π. Χ.), μετὰ τὴν περίφημον ἄλωσιν τῆς Κορίνθου, «σύμμαχον ἐποίησε τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμονίαν ἔχοντα καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν»¹. Ἴσως λοιπὸν τότε ὁ Εὐεργέτης μίαν τῶν χρηματικῶν αὐτοῦ δωρεῶν ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἄρατον εἰς νομίσματα χαλκᾶ φέροντα, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, πλὴν τοῦ ἀρμόζοντος ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κορίνθου τύπου τοῦ Πηγᾶσου, τὴν ὑπὸ τὸ ῥηθὲν ἑλληνοαιγυπτιακὸν σχῆμα εἰκόνα τῆς συζύγου αὐτοῦ Βερενίκης, ἣν βεβαίως μεγάλως θὰ ἐτίμων οἱ Ἀχαιοί, παράδειγμα ἔχοντες τὸν ἕτερον σύμμαχον τῶν Πτολεμαίων Χερμωνίδην. Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα νομίσματα εὐρίσκονται συχνὰ καὶ ἐν Κύπρῳ, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἴσως διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἐκόπτοντο ἐν τοῖς βασιλικῶν νομισματοκοπείαις τῆς νήσου ταύτης καὶ ἐκεῖθεν «κατὰ δόσεις» ἀπεστέλλοντο εἰς Πελοπόννησον διαταγῇ τοῦ Εὐεργέτου.

Ἐτέραν ὑπόθεσιν περὶ τῶν νομισμάτων τούτων ἴδε κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ τῶν πολιτικῶν σχέσεων τοῦ Εὐεργέτου πρὸς τὴν Ῥόδον.

ΤΑΞΙΣ Η.

ΧΑΛΚΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΝ ΦΟΙΝΙΚῃ

Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Φιλαδέλφου τὰ ἐν Φοινίκῃ βασιλικά νομισματοκοπεῖα ἔκοπτον παρὰ τὰ μετὰ χρονολογιῶν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, κέρματα χαλκᾶ ἄνευ χρονολογιῶν, φέροντα παρὰ τοὺς Πτολεμαϊκοὺς τύπους τὸ διακριτικὸν ἐκάστης πόλεως σύμβολον, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ μονογράφημα τῆς αὐτῆς πόλεως. Τὸ αὐτὸ ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου, ὡς φανήσεται ἐκ τῶν ἐξῆς ἀναφερομένων εἰς νομίσματα τεχνοτροπίας μὲν τῶν χρόνων τοῦ Εὐεργέτου, ἀνακαλυπτόμενα δὲ συνήθως : οὐχὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἣ, ὡς πολλάκις ἐσφαλμένως ὑπετέθη, ἐν Κυρηναϊκῇ, ἀλλ' ἐν τοῖς παραλίαις τῆς Συρίας.

ΣΕΙΡΑ Α. ΤΥΡΟΣ

(Ἀριθ. 1046-1050, Πίναξ XXXI, ἴθ. 14-16, 20.)

Τὰ νομίσματα ταῦτα δηλοῖ ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν Τύρον τὸ ἐπ' αὐτῶν ῥόπαλον, σύμβολον τῆς

1. Πλουτάρχου Ἄρατος 41. — Bouché-Leclercq I, 257.

1. J. J. Six, Ein Porträt des Ptolemaios VI Philometor : Athen. Mittheil. XII, 1887. p. 211-222 Taf. VII-VIII. — Mahaffy, The Ptolemaic Dynastie p. 178, fig. 54.

2. Beloch, Archiv für Papyr. II, 251, ὅστις φρονεῖ ὅτι ἡ Ἀρσινόη-Μέθανα πιθανὸν νὰ ὑπήχθη ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους πρὸ τοῦ 243 π. Χ.

3. Πανσανίου 2,34,1. — Πβλ. καὶ Dodwell II, p. 282. — CIG. I, 1191. — Jamot, BCH, XIII, 190. — Strack, p. 250, n° 92.

4. Πλουτάρχου Ἄρατος 41 καὶ 43. — Cicero, De officiis II, 23. — Mahaffy, The Empire p. 190. — Bouché-Leclercq I, 209.

πόλεως ταύτης. Ἐπὶ τοῦ μεγίστου κέρματος (ἀριθ. 1046, Πίν. XXXI, 10), τοῦ καὶ μοναδικοῦ μέχρι τοῦδε, τὸ ῥόπαλον κατέχει, κατὰ σπανιωτάτην ἐξαιρέσιν, θέσιν τύπου, εἶναι δ' ἐστεμμένον κατ' ἀπομίμησιν τοῦ τετανωμένου κέρματος τῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐπιγραφὴν φέρει μόνον περίξ τοῦ ῥοπάλου ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Ἐπὶ δὲ τῆς κυρίας ὄψεως ὑπάρχει μόνος, ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος, ὁ συνήθης τύπος τοῦ Διὸς Ἄμμωνος.

Πάντα δ' ὁμως τὰ λοιπὰ ὑποδεστέρας ὀλκῆς κέρματα φέρουσιν ἐπὶ μὲν τῆς κυρίας ὄψεως τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπιγραφὴν τῆς ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ, φερούσης βασιλικὸν διάδημα ἀλλ' ἄνευ τῆς συνήθους καλύπτρας· ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως παρουσιάζουσι τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ περίξ τοῦ ἀπλοῦ τετανωμένου κέρματος τῆς Βερενίκης, ὡς κυρίου τύπου, ἔχοντος παρ' ἑαυτῷ συνήθως μὲν τὸν ἀετὸν τοῦ Πτολεμαίου, πάντοτε δὲ τὸ ῥόπαλον τῆς Τύρου.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ ἀετὸς προσετέθη ἐπὶ τινῶν τῶν κερμάτων, ἐφ' ὧν ἀρχικῶς δὲν ἦτο κεχαραγμένος, δι' ὑστεροσῆμου ἐπιμελῶς ἐντετυπωμένου ἐν τῇ αὐτῇ θέσει τοῦ πεδίου τοῦ νομίσματος (ἀριθ. 1048).

Ὅτι δ' ἡ παρούσα σειρὰ ἐκόπη, κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, καθ' ὃν χρόνον ὁ Εὐεργέτης ἀπουσίαζεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Συρίας, καταδεικνύεται ἐκ τῆς ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν κερμάτων παρουσίας τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπιγραφῆς τῆς ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ, κοψάσης ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς βασιλείας ἀντὶ τοῦ ἀπόντος συζύγου νομίσματα ὄντα κοινὰ αὐτῇ τε καὶ τῷ Εὐεργέτῃ, ὃν πάντως δηλοῖ ἡ ἐπιγραφὴ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ τῆς ὀπισθίας ὄψεως. Ἄλλως δὲ ὅτι ὁ Πτολεμαῖος οὗτος τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ Εὐεργέτης, δηλοῦσι σαφέστατα αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ὁμοιοτύπων νομισμάτων τῆς ἐπομένης σειρᾶς Γ, αἵτινες φέρουσιν, ἐν ἀμέσῳ συνεχείᾳ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, τὸ ἐπίθετον ΕΥ[ΕΡΓΕΤΟΥ] (ἀριθ. 1056-1057).

Φαίνεται δ' ὅτι ἡ παρούσα τῆς Τύρου σειρὰ ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Εὐεργέτου, ὅτε ἴσως θὰ ἐκόπη καὶ τὸ μόνον μὴ φέρον τὴν κεφαλὴν τῆς Βερενίκης νόμισμα ὑπ' ἀριθ. 1046. Θὰ διεκόπη δὲ ἴσως ἤδη κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος τῆς βασιλείας, ὅτε ἐπαύσατο καὶ

ἡ ἔκδοσις τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς πόλεως. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ σπανιότης τῶν χαλκῶν κερμάτων τούτων.

ΣΕΙΡΑ Β. ΣΙΔΩΝ (;

(Ἀριθ. 1051-1054, Πίναξ XXXI, 11-13 καὶ 17-19.)

Καὶ ἐπὶ τῶν σπανιωτάτων κερμάτων τῆς παρούσης σειρᾶς ἔχομεν ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπιγραφὴν τῆς ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ, ἐφ' ἑτέρου δὲ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ περίξ τοῦ αὐτοῦ κέρματος τῆς ἀφθονίας συνοδευομένου σχεδὸν πάντοτε ὑπ' ἀετοῦ, ὃν ἐφρόντισαν κατόπιν νὰ προσθέσωσι καὶ ἐπὶ τῶν κερμάτων, ἐφ' ὧν ἀρχικῶς δὲν ὑπῆρχεν, ἐπικόπτοντες αὐτὸν δι' ὑστεροσῆμου ἐπιμελῶς τετυπωμένου ἐν τῇ αὐτῇ θέσει.

Διακρίνεται δὲ ἡ παρούσα σειρὰ ἐκείνης τῆς Τύρου διὰ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως τοῦ ῥοπάλου. Πιθανὸν λοιπὸν νὰ ἐκόπη ἐν Σιδῶνι, ἔνθα εἶδομεν καὶ ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασιλείας, ὅτι τὸ κέρας ἐθεωρεῖτο, ἴσως, ὡς ἰδιάζον πῶς τῇ πόλει σύμβολον (ἴδε σελ. ροθ').

Ἐν πάσῃ περιπτώσει βέβαιον εἶναι ὅτι καὶ τῆς παρούσης σειρᾶς τὰ νομίσματα ἀνακαλύπτονται οὐχὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἐν Κυρήνῃ, ἀλλ' ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Συρίας, ἀπὸ τῆς πρὸς βορρῶν Ἀλεξανδρέττας (ἴδε ἀριθ. 1051 ζ) μέχρι τῆς Γάζης πρὸς νότον, κατ' ἀσφαλεῖς πληροφορίας ἃς ἔλαβον ἐσχάτως¹.

ΣΕΙΡΑ Γ. ΓΑΖΑ ἢ ΙΟΠΗ (;

(Ἀριθ. 1055-1057, Πίναξ XXXI, 22-28.)

Τὰ τῆς σειρᾶς ταύτης διαφέρουσι κατὰ τοῦτο μόνον τῶν προηγουμένων, ὅτι ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀντὶ τοῦ κέρματος φέρουσιν ὡς κύριον καὶ μόνον τύπον τὸν Πτολεμαϊκὸν ἀετὸν, ἔχοντα μάλιστα προσθέτως, παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, τὸ ἐπίθετον ΕΥ[ΕΡΓΕΤΟΥ]. Τοῦτο δεικνύει σαφῶς ὅτι ἐκόπησαν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου μεταφορὰν εἰς Αἴγυπτον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακτηθέντων ἐν τῇ Περσίᾳ ἀγαλμάτων τῶν Αἰγυπτίων, ὅτε ὁ βασιλεὺς (σελ. σλζ') ἐπωνομάσθη, ὡς εἶδομεν, *Εὐεργέτης*.

1. Πλὴν τῶν ἐν τῷ Καταλόγῳ νομισμάτων ἴδε τὰ ἐν τῷ Συμπληρώματι προστεθησόμενα ἐξ εὐρημάτων γενομένων ἐν Συρίᾳ.
ιζ'.

Ἀγνοοῦμεν ἐν τίνι πόλει τῆς Φοινίκης ἢ Παλαιστίνης ἐκόπησαν τὰ κέρματα τῆς παρούσης σειρᾶς. Ἴσως ἐν Γάζῃ ἢ Ἰόπῃ, αἵτινες εἶναι τὰ μόνα τότε ἐν ἐνεργείᾳ Πτολεμαϊκὰ νομισματοκοπεῖα, εἰς ἃ δὲν εὐρίσκομεν νὰ ἀποδώσωμεν, μετὰ πιθανότητος, ἄλλα τινὰ χαλκᾶ κέρματα.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι πολλὰ τῶν κερμάτων τῆς παρούσης σειρᾶς, ὡς καὶ τῶν δύο προηγουμένων Α καὶ Β, ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ΒΕΡΕΝΙΚΗΞ μετεσχηματισμένην διὰ νεωτέρας ἐπεξεργασίας (retouchée) εἰς ΞΗΛΗΝΗΞ (sic). (Ἴδε ἀριθ. 1047 α, 1053 δ, 1055 α, ζ-υ καὶ 1056, ιβ-ιγ). Ὁ μετασχηματισμὸς οὗτος εἶναι βεβαίως ἔργον ἀπατεῶνός τινος νομισματοπόρου τοῦ τέλους τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, θελήσαντος νὰ πλάσῃ νομίσματα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἄγνωστον ἐν τῇ νομισματικῇ βασιλίῳσσαν τῆς Αἰγύπτου Σελήνην, τὴν καὶ Κλεοπάτραν κυλουμένην, δευτέραν σύζυγον Πτολεμαίου τοῦ δεκάτου (Σωτήρος Β'). Ἐπί τινα χρόνον ὁ παραχάρακτης ἔτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἀπατήσας τοὺς νομισματολόγους, πολλὰ γράφοντας ἐν σχέσει πρὸς τὴν βασιλίῳσσαν Σελήνην, ἀλλ' ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἀνεκαλύφθη ἡ ἀπάτη¹, ἦν ἄλλως πλὴν τῆς πολὺ ἀρχαιοτέρας τεχνοτροπίας τῶν κερμάτων δηλοῖ ἀμέσως καὶ ἡ ἀνορθόγραφος ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τῆς Σελήνης.

ΣΕΙΡΑ Δ. ΠΤΟΛΕΜΑΪΣ

(Ἀριθ. 1058-1060, Πίναξ XXXII, 17-19.)

Τὰ νομίσματα ταῦτα φέρουσι τοὺς συνήθεις Πτολεμαϊκοὺς τύπους τῶν χαλκῶν νομισμάτων (κεφαλὴν Ἀμμωνος καὶ ἀετὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΞ), διακρίνονται δὲ ὡς κοπέντα ἐν Πτολεμαΐδι ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ αὐτοῦ μονογραφήματος αὐτῆς ΠΠ ἢ ΠΠ ἢ ἀπλῶς Π. Περιέργον ὁμῶς εἶναι ὅτι φέρουσιν ἐν τῷ πεδίῳ ὡς σύμβολον τὸ ῥόπαλον, ὅπερ ἔδει νὰ ἀναμένωμεν μᾶλλον ἐπὶ νομισμάτων τῆς Τύρου. Ἴσως λοιπὸν νὰ ἐκόπησαν τὰ νομίσματα ταῦτα ἐν Πτολεμαΐδι πρὸς χρῆσιν καὶ τῆς Τύρου, ἐν στιγμῇ ἀργίας τοῦ νομισματοκοπέου ταύτης. Πρὸς τοῦτο συνάδει ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν, ἣτις φαίνεται δηλοῦσα τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου — ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπ' αὐτῶν ἀπουσία τῶν τύπων τῆς Βερενί-

1. Πβλ. Feuarent, Coll. Demetrio p. XVI et 57 n° 230 note.

κης — ὅτε ἡ Τύρος καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς Φοινίκης δὲν ἔκοπτον πλέον Πτολεμαϊκὰ νομίσματα, τῆς νομισματοκοπίας περιορισθείσης, ὡς φαίνεται, εἰς μόνην τὴν Πτολεμαΐδα, καὶ ταύτην κόπτουσαν μόνον χαλκᾶ κέρματα. Ἄλλως δὲ τοιαύτην ἀνάμιξιν τοῦ συμβόλου τῆς Τύρου πρὸς σύμβολον ἐτέρας πόλεως τῆς Φοινίκης εἶδομεν ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς προηγουμένης βασιλείας (σελ. ρπ'). Ἴσως μάλιστα τὸ ῥόπαλον τίθεται ἔκτοτε ὡς σύμβολον αὐτῶν τῶν «ἀπὸ Ἡρακλέους» καταγόντων τὸ γένος Πτολεμαίων (σελ. σοβ').

ΣΕΙΡΑ Ε. ΒΗΡΥΤΟΣ

(Ἀριθ. 1061-1063, Πίναξ XXIII, 21-23 καὶ XXXVII, 23.)

Ἰδιόρρυθμος εἶναι ἡ μικρὰ αὕτη σειρά τῆς νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὰ Πτολεμαϊκὰ νομισματοκοπεῖα τῆς Φοινίκης προστιθεμένης Βηρυτοῦ, πόλεως ἦν συναντῶμεν πρώτην πρὸς βορρᾶν τῆς Σιδῶνος, μέχρι τῆς ὁποίας εἶδομεν ἐκτεινομένην ἐν Φοινίῃ ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου τὴν βασιλικὴν νομισματικὴν τῶν Πτολεμαίων.

Ὅτι δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Βηρυτῷ, ἐξάγομεν ἐκ τοῦ ἐν τῷ πεδίῳ αὐτῶν συμβόλου, τριαίνης¹, ἦν θὰ εὐρωμεν κατόπιν μόνον ἐπὶ ἐτέρων, βεβαίας ἀπονομῆς Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, συνοδευομένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς Βηρυτοῦ (ἴδε ἀριθ. 1285-1286 καὶ 1886). Ἡ ἐν τῇ ναυτικῇ ταύτῃ πόλει λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος, ἦν δηλοῖ ἡ τριαίνα, ἦτο μεγάλη, τῆς πόλεως οὔσης ἱερᾶς τῷ θεῷ τούτῳ², διὸ καὶ οἱ τύποι αὐτοῦ κυριαρχοῦσιν ἐπὶ τῶν ἐκ πάσης ἐποχῆς νομισμάτων αὐτῆς³.

Τὸ κυρίως χαρακτηρίζον τὴν παρούσαν σειράν εἶναι ὅτι περιέχει ὄχι μόνον χαλκᾶ κέρματα, ἀλλὰ καὶ χρυσᾶ ὀκτάδραχμα, φέροντα

1. Ἐν τῶν χρυσῶν ὀκταδράχμων (ἀριθ. 1062) δὲν φέρει τὴν τριαίνα. Ἄλλ' ἡ τεχνοτροπία αὐτοῦ καὶ ἡ ἐν γένει ὄψις τοσοῦτον ταυτίζεται πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν, ὥστε δυσκόλως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐκόπη ἐν ἄλλῳ τινὶ νομισματοκοπέῳ.

2. Σαγχοιναῖον παρ' Εὐσεβ. Παρασκευῆ εὐαγγελ. 1,10,35: «Κρόνος δίδωσι Βηρυτὸν Ποσειδῶνι καὶ Καβείροις ἀγρόταις τε καὶ ἀλιεῦσιν, οἱ καὶ τοῦ Πόντου λείψανα εἰς τὴν Βηρυτὸν ἀφίερσαν». — Ἐν Δήλῳ εὐρίσκομεν «Κοινὸν Βηρυτιῶν Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων καὶ ναυκλήρων καὶ ἐγδοχέων»: BCH. VII, 1883 p. 466-476. — Ὅμοιον κοινὸν ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐν Καμπανίᾳ τῆς Ἰταλίας: CIL. tom. X n° 1634 καὶ 1579.

3. Rouvier, Béryte: Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχαιολ. 1900 p. 263-312. — Περὶ τῆς Βηρυτοῦ ἐν γένει ἴδε Benzinger ἐν Pauly-Wissowa, Real Encycl. III, p. 321-323.

ἐπὶ μὲν τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὸ στερεότυπον δίκερας καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ΑΡΞΙΝΟΗΞ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, ἔχοντα δέ, παραδόξως, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀντὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀρσινόης ταύτης, τὴν τῆς Βερενίκης Β', καὶ δὴ ἄνευ τοῦ πάντοτε συνοδεύοντος τὰς εἰκόνας τῆς θεᾶς Ἀρσινόης σκήπτρου. Ὅτι δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι πράγματι ἡ τῆς Βερενίκης, δύναται νὰ βεβαιωθῇ πᾶς τις ἐπιμελῶς παραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν νομισμάτων πολυαριθμούς βεβαίας εἰκόνας ἀμφοτέρων τῶν βασιλισσῶν.

Πῶς δὲ νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ περιεργον τοῦτο γεγονός;

Ὑποθέτω ὅτι ἡ Βηρυτός, προστεθεῖσα εἰς τὰς ἐν Φοινίῃ κτήσεις τῶν Πτολεμαίων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου Συριακοῦ πολέμου, ὅτε, ὡς εἶδομεν, κατεκτήθησαν καὶ αἱ πολὺ βορειότερον κείμεναι Σελεύκεια, Ἀντιόχεια κτλ., καὶ τυχοῦσα, ὅτε ἀκόμη ἀπουσίαζεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας ὁ Εὐεργέτης, τοῦ δικαιώματος νὰ κόπῃ, — ὡς αἱ ἀμέσως πρὸς νότον αὐτῆς κείμεναι φοινικικαὶ πόλεις Σιδῶν, Τύρος, Πτολεμαῖς κλπ., — χρυσᾶ Πτολεμαϊκὰ ὀκτάδραχμα ὅμοια πρὸς τὰ τότε, ὡς εἶδομεν, κοπτόμενα ὑπὸ τῶν πόλεων τούτων, ἤτοι φέροντα τοὺς τύπους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς προηγουμένης βασιλίσσης Ἀρσινόης, ὑποκατέστησεν εὐφυῶς καὶ ἐκ λόγων κολακείας πρὸς τὴν τότε βασιλεύουσαν Βερενίκην τὴν μορφὴν ταύτης εἰς τὴν τῆς Ἀρσινόης τοιαύτας ἄλλως ὑποκαταστάσεις θὰ ἴδωμεν πολλάκις ἐν τῷ μέλλοντι, εἶδομεν δ' ἅπαξ ἤδη (σελ. σλ'). Ἄλλως δὲ ἡ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν δύο βασιλισσῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως πᾶς τις ἠδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ Βηρυτός συνεμορφώθη ἐντελῶς πρὸς τὴν ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῆς Φοινίκης κρατοῦσαν, πάντως τῇ διαταγῇ τοῦ Εὐεργέτου, νομισματοκοπίαν τῶν ἕξ πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Ὅτι δὲ ἡ Βηρυτός κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Εὐεργέτου ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ τρίτου Συριακοῦ πολέμου, οὐδεμία μὲν τῶν πηγῶν ἀναφέρει, ὑπόπτεισαν ὁμως ἤδη ὀρθῶς οἱ νεώτεροι τῶν ἱστορικῶν ὀρμώμενοι ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον γεγονότων¹.

1. Οὕτως ὁ J. Beloch ἔ. ἀ. σελ. 236 γράφει ὅτι πλὴν τῆς Ἀντιόχειας καὶ Σελευκείας κατεκτήθησαν τότε «wahrscheinlich auch die phönikischen Städte nördlich von Sidon, die aller-

ΤΑΞΙΣ Θ.

ΜΑΡΑΘΟΣ ΦΟΙΝΙΚΗΣ

Ἀυτόνομα μετὰ Πτολεμαϊκῶν εἰκόνων
καὶ χρονολογιῶν.

(Ἀριθ. 1064-1088, Πίναξ XXXI 29-36.)

Ἀμέσως μετὰ τὰ προηγούμενα βασιλικά νομίσματα τῶν Φοινικικῶν πόλεων δέον νὰ ταχθῶσι τὰ τῆς ἐπίσης Φοινικικῆς πόλεως Μαράθου μετὰ Πτολεμαϊκῶν τύπων καὶ χρονολογιῶν νομίσματα. Ταῦτα δ' ὅμως ὄντα αὐτόνομα καὶ οὐχὶ βασιλικά ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέραν ὄλως τάξιν.

Εἶδομεν ἤδη (σελ. ριγ'-ριδ'), ὅτι ἡ Μάραθος οὔσα ἐπὶ Φιλαδέλφου ἐχθρὰ ἄσπονδος τῆς μητροπόλεως καὶ γείτονος αὐτῆς Ἀράδου, στενῆς φίλης τῶν Σελευκιδῶν, ἐξήρτησεν ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ τότε βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, κόψασα ἀπὸ τοῦ 280 μέχρι τοῦ 272 π. Χ. νομίσματα φέροντα εἰκόνας Ἀρσινόης τῆς Β' καὶ χρονολογίας κατὰ τὴν ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α' χρονομετρίαν (ἀριθ. 844-847, Πίναξ XI, 32-33).

Ἡ ἐξάρτησις δ' αὕτη ἤρξατο πιθανῶς ἀμέσως μετὰ τὸ 281 π. Χ., ὅτε, ὡς εἶδομεν, παύεται ἡ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἀλεξανδρείῶν τύπων νομισματοκοπία, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 280 π. Χ., ὅτε, ὡς ὑποθέτει ὁ Bouché-Leclercq (I. 154), κατέλαβε σχεδὸν ἀμαχητὶ ὁ Φιλάδελφος τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ πολλὰς ἄλλας τῶν κτήσεων τῶν Σελευκιδῶν, ἐγκαταστήσας τότε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Σιδῶνος τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Φιλοκλέα. Ἐπὶ δὲ τοῦ Εὐεργέτου, ὅτ' εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ ἐξορμήσας κατὰ τῶν Σελευκιδῶν στόλος κατέλαβε τὰς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μέχρι Ἑλλησπόντου παραλίους πόλεις τῆς Ἀσίας, ὧν τὰς πλείστας εἶχεν ἀπολέσει ὁ Φιλάδελφος, βεβαίως ἡ ἐξάρτησις τῆς Μαράθου ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἀνανεωθῇ, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο ἐν χώρῳ, πρὸς ὃν ἐν πάσῃ στιγμῇ ἠδύναντο νὰ σπεύσωσι νῦν πανταχόθεν αἱ κατέχουσαι τὴν Φοινίκην, Συρίαν καὶ Κύ-

dings bereits von Philadelphos im Kriege gegen Antiochos Theos erobert sein könnten. Jedenfalls finden wir 218 Phönikien bis nach Kalamos, unmittelbar südlich von Tripolis, hinauf Ptolemäisch (Polyb. V. 68,8)». — Ἐπὶ τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος ἐπιδρομῆς Ἀντιόχου τοῦ Γ' οὗτος «ἦκε πρὸς Βηρυτόν» κατὰ τὸν Πολύβιον ἔ. ἀ. χωρὶς ὁμως καὶ νὰ κυριεύσῃ αὐτήν.

προν Πτολεμαϊκαὶ δυνάμεις. Ἀληθῶς δ' εὐρίσκομεν ἐκ νέου ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα τῆς Μαράθου, τὰ τῆς παρούσης τάξεως, φέροντα, πλὴν τῶν ἐγγωρίων αὐτονόμων τύπων, τὰς εἰκόνας Βερενίκης τῆς Β' ἢ τὰς τοῦ Πτολεμαίου Εὐεργέτου, καὶ πολλὰ ἔτη τῶν ἀπὸ τοῦ 73^{ου} μέχρι 91^{ου} ἔτους τῆς χρονομετρίας τῶν Πτολεμαίων, ἀναλογοῦντα πρὸς τὰ ἀπὸ 239 μέχρι 221 π. Χ. ἔτη, ἢτοι τὰ ἀπὸ τοῦ 8^{ου} ἔτους τοῦ Εὐεργέτου, τοῦ καὶ ἔτους τῆς εἰρήνης αὐτοῦ πρὸς τὸν Σέλευκον, μέχρι τοῦ 26^{ου} τοῦ καὶ τελευταίου ἔτους τοῦ αὐτοῦ βασιλέως.

Ἡ ἐπ' αὐτῶν κεφαλὴ τῆς Βερενίκης (Πίναξ XXXI, 29-31) φαίνεται πιστῶς ἀντιγραφεῖσα ἀπὸ τῶν χρυσῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τῆς Βηρυτοῦ (Πίναξ XXIII, 21-22), ἢτοι τοῦ πρώτου πρὸς νότον βασιλικῶν Πτολεμαϊκῶν νομισματοκοπέου. Ἡ δὲ προτομὴ τοῦ Εὐεργέτου εἰκονίζει αὐτὸν ὡς Ἐρμῆν μετὰ τοῦ κηρυκείου ἐπ' ὤμου. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ὡς κολακεία τῆς Μαράθου, ἣτις ἐστήριζε τὰ μεγάλα αὐτῆς ἐμπορικὰ κυρίως συμφέροντα ἐπὶ τῆς προστασίας αὐτοῦ. Δέον ὅμως νὰ ἐνθυμηθῶμεν συγχρόνως ὅτι, ὡς ὁ Εὐεργέτης εἶναι ὁ μόνος σχεδὸν τῶν Πτολεμαίων, ὃν εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων φέροντα τὸ σύμβολον τοῦ Ἐρμοῦ¹, οὕτως εἶναι καὶ ὁ μόνος, ὃν αἱ λοιπαὶ πηγαὶ συνδέουσιν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Ἐρμῆν. Τοῦλάχιστον ὁ ἐν Ἀδούλῃ θρόνος αὐτοῦ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ εἰκόνων Ἐρμοῦ καὶ Ἡρακλέους². Τοῦτο βεβαίως σημαίνει ὅτι ὁ Εὐεργέτης ἰδιαίτερος συνεδέετο πρὸς τὸν θεὸν τοῦ ἐμπορίου Ἐρμῆν, ὅπως συνεδέετο καὶ πρὸς τὸν Ἡρακλέα, οὗ αὐτῆ ἢ ἐπὶ τοῦ ῥηθέντος θρόνου ἐπιγραφὴ τῆς Ἀδούλης λέγει ὅτι ἦτο ἀπόγονος.

ΤΑΞΙΣ Ι.

Τετράδραγμα βασιλικὰ μετὰ ἐτῶν τῆς ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α' χρονομετρίας.

(Ἀριθ. 1089-1112, Πίναξ XXXIII, 1-23.)

Ἐξαιρέσωμεν τὰ ἀναγκαιῶς συνεπεῖα τῆς ἐμπορικῆς συνθήκης πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κο-

1. Καὶ τὰ ἐν Ἀβδήροις κοπέντα αὐτόνομα χαλκᾶ νομίσματα παριστῶσι τὸν Πτολεμαῖον φέροντα πτερὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὡς ὁ Ἐρμῆς (ἴδε σελ. σιζ' καὶ καταλ. ἀριθ. 929).

2. Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεύστης, Χριστιανικὴ τοπογραφία: Montfaucon, Coll. nova Patrum tom. II p. 141. — Migne Patrol. gr. 88 p. 403. — CIG. 5127. — Bouché-Leclercq I p. 260.

πέντα Ἀρσινοεῖων τύπων ἀργυρᾶ δεκάδραγμα τοῦ Εὐεργέτου (τάξις Α) καὶ τὰ νομίσματα τῆς Μαράθου, ἅτινα ὅμως δὲν εἶναι βασιλικῶν ἀλλ' αὐτονόμου χαρακτῆρος, βλέπομεν ὅτι πάντα τὰ λοιπά, περὶ ὧν μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν, ἀνήκουσι κυρίως εἰς τοὺς χρόνους τοὺς πρὸ τῆς ἐν ἔτει 240 εἰρήνης πρὸς τὸν Σέλευκον. Τίθεται δ' ἐπομένως τὸ ἐρώτημα, ποῖα εἶναι τὰ μετὰ τὴν εἰρήνην κοπέντα ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου κατὰ τὸ μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας αὐτοῦ διαρρεῦσαν εικοσαετῆς χρονικὸν διάστημα.

Εἶδομεν ἤδη (σελ. σλθ'), ὅτι τὰ ἐν Φοινίκῃ νομισματοκοπεῖα διαρκοῦντος τοῦ πολέμου ἔκοπτον νομίσματα τῶν τύπων τῆς προηγουμένης βασιλείας, ὡς τοῦ Εὐεργέτου μὴ εὐκαιρήσαντος νὰ εἰσαγάγῃ ἐπ' αὐτῶν νέους τῆς βασιλείας αὐτοῦ τύπους. Λήξαντος ὅμως τοῦ πολέμου, δὲν ἠδύνατο βεβαίως ὁ Εὐεργέτης νὰ ἀνεχθῆ τὴν τοιαύτην νομισματοκοπίαν, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον ἦτο δυσχερέστατον νὰ διακρίνῃ τις τὰ νομίσματα αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν αὐτῶν νομισματοκοπέων ὁμοιοτύπων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κερμάτων τῆς προηγουμένης βασιλείας, ἥς τὰ ἔτη ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ ἐκλάβῃ ὡς ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου καὶ τάνάπαλιν. Τοῦτου δ' ἔνεκα βλέπομεν καταργουμένην ὀλοσχερῶς τὴν τάξιν ταύτην ἅμα τῇ εἰρήνῃ, ὅτε ὁ Εὐεργέτης ἠδύνατο πλέον ἐν ἡσυχίᾳ νὰ ἀσχοληθῆ εἰς τὸν κανονισμὸν τῆς νομισματοκοπίας αὐτοῦ.

Τί πρὸς τοῦτο ἔπραξε, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸ κυριώτερον τῶν κερμάτων, τὸ ἀργυροῦν τετράδραχμον, ἐδίδαξεν ἤδη ἡμᾶς ἡ τάξις I (ἀρ. 1089-1112) τῶν νομισμάτων αὐτοῦ, ἡ ἀποτελουμένη, ὡς εἶδομεν (σελ. ριη'), ἐκ τετραδράχιων φερόντων μὲν τοὺς αὐτοὺς σταθεροὺς τύπους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ, διακρινόμενων δ' ὅμως εὐχερέστατα ὡς κοπέντων ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου ἐκ τῶν χρονολογιῶν αὐτῶν τῶν ἀναγραφεισῶν συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α' ἀρχομένην χρονομετρίαν καὶ πληρουσῶν πᾶν τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους Γ τοῦ Εὐεργέτου, ὅτε κατηργήθη ἡ ῥηθεῖσα Φοινικικὴ νομισματοκοπία, μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διάστημα.

Ἄγνοοῦμεν ἂν καὶ τὰ νέα ταῦτα νομίσματα ἐκόπησαν, ὡς εἶναι πιθανώτατον, ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Φοινίκης ἀντὶ τῶν καταργηθέντων, διότι ταῦτα δὲν φέρουσι πλέον τὰ ἀρκτικὰ ἢ τὰ σύμ-

βολα τῶν νομισματοκοπειῶν. Ὅτι δὲν ἐκόπησαν ἐν Αἰγύπτῳ, καθιστᾷ βέβαιον ἡ παρατήρησις ὅτι σχεδὸν οὐδέποτε ἀνακαλύπτονται τοιαῦτα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, κατὰ τε τὴν πρὸς με διαβεβαίωσιν τοῦ κ. Dattari καὶ τὴν ἐμὴν πείραν. Αὐτὸ τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ἐξ ἐγγωρίων εὐρημάτων ἀποτελεσθέν, σχεδὸν οὐδὲν τοιοῦτον νόμισμα κέκτηται, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀνακαλύπτονται τοιαῦτα νομίσματα ἐν ταῖς παρὰ τὸν Λίβανον τῆς Φοινίκης χώραις καὶ συχνότερον ἐν Κύπρῳ. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν πρότερον ἢ καὶ κατόπιν κοπέντων ἐν Κύπρῳ καὶ Φοινίῃ νομισμάτων, οὔσα κατὰ κανόνα ἀμελεστάτη, σχεδὸν βάρβαρος, σπανιώτατα δὲ ἀξία τῶν χρόνων τοῦ Εὐεργέτου (ἴδε ἀριθ. 16 καὶ 18 τοῦ πίνακος XXXIII). Μένει ἄρα ἀβέβαιον ἂν ἐν Φοινίῃ ἐξεδόθησαν ταῦτα, ὡς συνέχαια τῆς καταργηθείσης τάξεως, ἢ ἂν ἡ νομισματοκοπία αὐτῶν μετετέθη ἀπὸ Φοινίκης εἰς Κύπρον ὅπως πρότερον εἶδομεν ὅτι ἡ κοπή τῶν ὁμοιοτύπων τετραδράχμων καὶ ἡ τῶν χρυσῶν ὀκταδράχμων εἶχον μετατεθῆ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Φοινίην (σελ. ρξβ'), ἢ τέλος ἂν ταῦτα δὲν ἐκόπησαν ἐν πᾶσι τοῖς νομισματοκοπειῶν τοῦ κράτους. Τὸ ποικίλον τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν ὑποδεικνύει ὡς μᾶλλον ὀρθὸν τὸ τελευταῖον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἔλλειψις πολυαριθμῶν ἄλλων τετραδράχμων δυναμένων νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους τοῦ Εὐεργέτου καὶ ἡ παράλειψις τοῦ ὀνόματος τῶν νομισματοκοπειῶν δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ νομισμάτων κοπέντων ἵνα κυκλοφορῶσιν ὡς βασιλικὸν νόμισμα καθ' ὅλον τὸ τὰ μέγιστα τότε ἐπεκταθὲν κράτος τῶν Πτολεμαίων.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΠΙ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ.

Βερενίκη φοινικικῆς ὀλκῆς, ἀδέσποτα.

(Ἰ. Αρ. 1113-1115, Πίν. XXXV, 1, 12, 17-20.)

Ἐρωτᾶται νῦν, ποῖα τὰ παρὰ τὰ προορηθέντα τετράδραχμα λοιπὰ νομίσματα, δι' ὧν ἀντικατεστάθησαν τὰ λοιπὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ κέρματα τοῦ Εὐεργέτου καὶ ἰδίως τὰ λαμπρὰ χρυσᾶ πεντάδραχμα τοῦ Ἀρσινόεου τύπου.

Δυνάμεθα ἐν πρώτοις νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Εὐεργέτης ἀφῆκεν ἐν χρήσει μέχρι τέλους τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὰ ὑπὸ τοῦ Χρεμωνίδου εἰσαχθέντα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ Βερενίκηα· ἀλλ' ἡ ἀπτική αὐτῶν ὀλκή, ἡ ἔνεκα ἰδιαίτερων ὄλων λόγων εἰσαχθεῖσα ἐπὶ τοῦ πολέμου ἐκείνου, δὲν ἦτο βεβαίως κατάλληλος ἵνα πληρώσῃ τὰς ἐμπορικὰς χρείας, πρὸς ἃς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τῆς βασιλείας τῶν Λαγειδῶν ἐκόπτοντο διαρκῶς νομίσματα φοινικικῆς ὀλκῆς, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν εἶδομεν καὶ αὐτὸν τὸν Εὐεργέτην κόπτοντα τὰ νομίσματα τῶν τάξεων Α, Γ, Δ, Ζ καὶ Ι τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἡδύνατο βεβαίως οὗτος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀντὶ τῆς εἰκόνας τῆς Ἀρσινόης εἰσαχθεῖσαν κεφαλὴν τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ συζύγου Βερενίκης, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον αὕτη εἶχεν ἀποθεωθῆ μετ' αὐτοῦ ὡς θεὰ *Εὐεργέτις* ἤδη πρὸ τοῦ ἐνάτου ἔτους τῆς βασιλείας αὐτῶν¹, πιθανῶς ἅμα τῇ ἐπανόδῳ ἐκ τῆς μεγάλης ἐκστρατείας. Δύσκολον ὅμως ἦτο νὰ ἀνατρέψῃ ὁ Εὐεργέτης τὰς ἐμπορικὰς συνηθείας τοῦ κράτους αὐτοῦ εἰσάγων γενικῶς τὸν ἀπτικὸν κανόνα τοῦ Χρεμωνιδείου νομίσματος.

Πράγματι δὲ ἔχομεν *φοινικικῆς ὀλκῆς* χρυσᾶ ὀκτάδραχμα, ἀργυρᾶ δεκάδραχμα καὶ τετράδραχμα (ἀριθ. 1113-1116, Πίν. XXXV, 1, 11-12, 17-20), φέροντα τοὺς τύπους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΗΣ ἀντὶ τῶν τῆς Ἀρσινόης Φιλαδέλφου. Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν, κατωτέρα οὔσα τῆς τῶν ὁμοιοτύπων ἀπτικῶν Χρεμωνιδείων, ὑποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδόσεως μεταγενεστέρας τῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ ἐπιγραφὴ εἶναι *Βερενίκης βασιλίσσης* καὶ οὐχὶ *Βερενίκης Εὐεργέτιδος*, διότι, ὅτε ἐθεοποιήθη ἡ Βερενίκη, ἔζη καὶ ἐβασίλευεν, ἐνῶ ἡ Ἀρσινόη εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ὅτε ἐκόπησαν τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν *Ἀρσινόης Φιλαδέλφου* καὶ οὐχὶ *βασιλίσσης* νομίσματα.

Χρονολογίας δὲν φέρουσι τὰ νέα ταῦτα νομίσματα, ἴσως διότι ἐθεωρήθη ὅτι ἀρκεῖ πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν ἡ ἐπ' αὐτῶν παρουσία τῆς εἰκόνας τῆς βασιλίσσης Βερενίκης. Τὸ δὲ γεγονός ὅτι πάντα, πλὴν ἑνός, δὲν φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ τόπου τῆς κοπῆς αὐτῶν, ἢ τὸ τοῦ ἄρχοντος ἢ στρατηγοῦ

1. Kornemann, Zur Gesch. der antiken Herrscherkulte: Lehmann's Beiträge zur alten Gesch. I p. 72.

ἐφ' οὗ ἐκόπησαν, δεικνύει ἴσως ὅτι πρόκειται περὶ κόμματος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κεντρικοῦ βασιλικοῦ νομισματοκοπείου.

Βερενίκη Δαμασκοῦ, φοινικικῆς ὀκλῆς.

(Ἰ. Αρ. 1116, Πίν. XXXV, 11.)

Τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ὡς ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν εἶναι μοναδικὸν χρυσοῦν ὀκτάδραχμον τῶν αὐτῶν τύπων (ἀριθ. 1116, Πίναξ XXXV, 11), φέρον ἐν τῷ πεδίῳ τὸ μονογράφημα Δ (= ΔΑ), ὅπερ πιθανώτατα δηλοῖ τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς ἐν μέσῃ τῇ Κοίλῃ Συρία μεγάλης πόλεως Δαμασκοῦ, ὡς ὀρθῶς ὑπέλαβεν ὁ πρῶτος δημοσιεύσας αὐτὸ κ. F. Feuardent.

Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ παραδέχονται ὅτι τὴν Δαμασκὸν κατέλαβεν ἤδη αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος Σωτήρ, ὅτε σατραπῆς ἔτι ὦν κατέσχε τὴν Συρίαν. Ἐξάγουσι δὲ τοῦτο ἐκ μαρτυρίας τινὸς τοῦ Πολυαίνου (4, 15), καθ' ἣν « Ἀντίοχος ὁ Σελεύκου » ἐκυρίευσε τὴν Δαμασκὸν ἀπατήσας διὰ στρατηγήματος Δίωνα στρατηγὸν « τοῦ Πτολεμαίου » ἤτοι ταυτίζοντες τὸν Ἀντίοχον τοῦτον πρὸς Ἀντίοχον τὸν Α' (281-261 π. X.), τὸν δὲ « Πτολεμαῖον » πρὸς τὸν Φιλάδελφον καὶ ἐπομένως ἀνάγοντες τὸ γεγονός εἰς τὸν πρῶτον Συριακὸν πόλεμον, μέχρι τοῦ ὁποῦ διετηρεῖτο ἐν εἰρήνῃ τὸ ἐν Κοίλῃ Συρία ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α' καθεστώς¹.

Καὶ ἡ μὲν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α' κατάκτησις τῆς Δαμασκοῦ, πρωτευούσης πόλεως τῆς κυρίως Κοίλης Συρίας, οὐδόλως εἶναι ἀπίθανος. Ἴσως μάλιστα τὰ σατραπικὰ Ἀλεξανδρείου τύπου νομίσματα, — ἅτινα ἐτάξαμεν ἐν τοῖς χρόνοις Κλεομένους τοῦ Ναυκρατίτου (σελ. μζ', ἀρ. 5-6), φέροντα δὲ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος Βερενικείου πενταδράχμου μονογράφημα Δ, — ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Σωτήρος ἐν Δαμασκῷ, τοσοῦτ' ἄλλο ὅσον τὸ σύμβολον αὐτῶν, ὁ κριὸς, εἶναι τὸ γνωστὸν χαρακτηριστικὸν σύμβολον τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως ταύτης². τὰ αἰγυπτιακὰ δὲ πτερά, ἅτινα προσθέτως φέρει ὁ κριὸς ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρείων

τούτων, ἴσως ἐτέθησαν ἵνα δηλωθῇ ἡ ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης κυριαρχία τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ Σατραπῆ Πτολεμαίου. Ἄλλ' ὅτι καὶ τὸ ῥηθὲν χωρίον τοῦ Πολυαίνου ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου Συριακοῦ πολέμου, εἶναι λίαν ἀμφίβολον, διότι « Ἀντίοχος Σελεύκου » ἦτο καὶ Ἀντίοχος ὁ Γ' (222-187), ὁ κατακτῆσας ἀκριβῶς τὴν Κοίλην Συρίαν ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος, ἐφ' οὗ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου, ὑπάρχουσι νομίσματα φέροντα τὰ ἀρκτικὰ γράμματα ΔΙ, ἅτινα πιθανὸν νὰ δηλῶσι τὸ ὄνομα τοῦ ἄλλως ἀγνώστου αἰγυπτίου στρατηγοῦ Δίωνος (ἴδε κατωτέρω).

Ἐπισημειώθητε ὑπάρχει μαρτυρία τις ἀρχαίου ἀρμενικοῦ κειμένου³, καθ' ἣν, — κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ Petermann, — ὁ στρατὸς τοῦ Εὐεργέτου ἐπολιόρκει τὴν Δαμασκὸν ἐν ἔτει 242/1⁴, ἐπαναστατήσασαν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἣ καὶ κατεχομένην ὑπὸ τοῦ Συριακοῦ στρατοῦ, τὴν δὲ πολιορκίαν διέλυσε τότε Σέλευκος ὁ Καλλίνικος ἐπιστρέφων ἐκ τῆς θριαμβευτικῆς αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐκστρατείας. Κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Zohrab μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ κειμένου ἐκυρίευσεν αὐτὴν ὁ Πτολεμαῖος⁵. Οὕτω τὸ ἐν λόγῳ νόμισμα τῆς Βερενίκης, ἂν πράγματι τὸ μονογράφημα Δ δηλοῖ τὴν Δαμασκὸν, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Εὐεργέτου, καὶ ἐν ἣ περιπτώσει πράγματι διέλυσε ὁ Σέλευκος τὴν πολιορκίαν, κατέλαβε τὴν Δαμασκὸν εὐθὺς κατόπιν, πιθανῶς μετὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ὀλοσχερῆ ἤτταν τοῦ Σελεύκου καὶ καταφυγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν⁶, πρὸς δὲ ὅτι ἡ Δαμασκὸς ἐγένετο τότε ἐν τῶν νομισματοκοπειῶν τῶν Πτολεμαίων, ὡς ἦσαν τότε πᾶσαι σχεδὸν αἱ σπουδαιότεραι αὐτῶν πόλεις ἐν τῇ Ἀσίᾳ.

Εὐεργέτεια κλπ. Δίωνος στρατηγοῦ ἐν Δαμασκῷ ἐπὶ Εὐεργέτου καὶ Φιλοπάτορος.

(Ἰ. Αρ. 1117-1130, Πίν. XXXV, 6-19.)

Τότε περίπου, ὑποθέτω, θὰ διωρίσθη στρατηγὸς τοῦ Πτολεμαίου Εὐεργέτου ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐκ μόνου τοῦ ῥηθέντος χωρίου τοῦ Πολυαίνου γνωστὸς Δίων, παραμείνας τοιοῦτος μέχρι τῶν

1. Δρούσεν (μετάφρ. Πανταζίδου) τόμ. Γ' σελ. 336. — Strack, Gaza 366, 367. — Schürer, Gesch. des Jud. volkes II, 117. — Beloch, Die Auswärt. Besitz. p. 231. — Lehmann, Der erste Syrische Krieg: Beiträge III, 516.

2. Müller, Numismatique d'Alexandre le Grand p. 287 nos 1338-1346. — De Witte, Rev. Num. 1844 p. à.

1. Euseb. Arm. I p. 251 (Schöne).

2. Ὁ Beloch ὁμῶς ἔ. ἀ. τὸ « Ol. CXXXIV » τοῦ κειμένου διορθοῖ ὡς CXXXV.

3. Strack, Gaza ἔ. ἀ. — Schürer ἔ. ἀ.

4. Justin. XXVII, 2, 5. — Πβλ. Bouché-Leclercq I 258.

ἀρχῶν τῆς ἐπομένης βασιλείας, ὅτε Ἀντίοχος ὁ Γ' θὰ ἐκυρίευσε καὶ τὴν μεγάλην πόλιν ταύτην ὡς τόσας ἄλλας.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Δασμασκοῦ δὲν ἀναφέρεται ὀνομαστικῶς μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου κατακτηθεισῶν πόλεων ἐν τῇ ὑπὸ Πολυβίου (5, 45-87) λεπτομερεῖ διηγήσει τῶν γεγονότων τοῦ πολέμου ἐκείνου. Τοῦτο δ' ἀκριβῶς εἶναι ὁ κύριος λόγος, οὗ ἕνεκα οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μαρτυρία τοῦ Πολυαίνου ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου Συριακοῦ πολέμου. Ἄλλ' ὁ ἐπιμελῶς μελετῶν τὸ κείμενον τοῦ Πολυβίου βλέπει ὅτι οἱ μὲν Πτολεμαῖοι σαφῶς παρίστανται ὡς κύριοι πάσης τῆς Κοίλης Συρίας, ἧς τότε ἀκριβῶς ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν ὁ Ἀντίοχος, καὶ ἧς βεβαίως δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρῶνται κύριοι οἱ Πτολεμαῖοι χωρὶς νὰ κατέχωσι τὴν ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς κειμένην Δαμασκόν. Πρὸς δὲ βλέπομεν ὅτι ὁ Πολύβιος ἐν τῇ διηγέσει αὐτοῦ ἀναφέρει ὀνομαστικῶς μόνον τὰς πόλεις ἐκείνας, ἃς συνήντησε κατὰ τὴν εἰσβολὴν αὐτοῦ ὁ Ἀντίοχος. Ἡ εἰσβολὴ λοιπὸν αὕτη καὶ ἡ πρὸς νότον πορεία ἐγένετο, καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἀλλεπαλλήλους καθόδους τοῦ Ἀντιγόνου, εἴτε παραλλήλως τῇ παραλίᾳ, εἴτε διὰ τοῦ μεταξὺ τῶν ὄρεων Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου αὐλῶνος, οὗ ἐκτός, πάνυ δὲ μακρὰν τῆς παραλίας, ἔκειτο ἡ Δαμασκός, ἣν τούτου ἕνεκα δὲν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ ὀνομαστικῶς ὁ Πολύβιος. Οὐχ ἦττον ὅμως ὁ ἱστορικός οὗτος ἐν τῇ διηγέσει τῶν κατὰ τὴν δευτέραν καθόδον τοῦ Ἀντιόχου ἀναφέρει, — μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σελευκείας, τὴν νέαν διάβασιν τοῦ μεταξὺ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου αὐλῶνος, τὴν πολιορκίαν τῶν Βρόχων, τὴν κατάληψιν τῶν περὶ τὴν Βηρυτὸν στενῶν καὶ τὴν διὰ προδοσίας παραλαβὴν τῆς Τύρου καὶ Πτολεμαΐδος —, ὅτι ὁ Ἀντίοχος μαθὼν τὰς παρασκευὰς καὶ τὴν πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ ἔξοδον τοῦ Πτολεμαίου, τῆς μὲν πρὸς νότον πορείας ἀπέστη, « τὰς δὲ πόλεις ἐπιπορευόμενος ἐπειρᾶτο τὰς μὲν βίαια, τὰς δὲ πειθοῖ, πρὸς αὐτὸν ἐπάγεσθαι. Τῶν δὲ πόλεων αἱ μὲν ἐλαφραὶ καταπεπληγμέναι τὴν ἔφοδον αὐτοῦ προσετίθεντο· αἱ δὲ πιστεύουσαι ταῖς παρασκευαῖς καὶ ταῖς ὀχυρότησι τῶν τόπων ὑπέμενον· ἃς ἠναγκάζετο προσκαθεζόμενος πολιορκεῖν καὶ κατατρίβειν

τοὺς χρόνους»¹. Μία λοιπὸν τῶν πολιορκιῶν τῶν ἀνωτέρων παρὰ Πολυβίῳ μεγάλων πόλεων τούτων θὰ ἦτο καὶ ἡ τῆς ἰσχυρᾶς Δαμασκοῦ, τῆς μόλις διὰ καταστρατηγήσεως τοῦ Δίωνος ἀλωθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀληθῶς ἄνευ τῆς ἀλώσεως ταύτης θὰ ἦτο ἀκατανόητος στρατηγικῶς ἡ εὐθύς κατόπιν περιγραφομένη ὑπὸ τοῦ Πολυβίου (5, 70-71) κατάληψις ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου πασῶν τῶν ἀμέσως πρὸς νότον τῆς Δαμασκοῦ κειμένων χωρῶν τοῦ Πτολεμαίου.

Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι καὶ ὁ μόνος Δίων, ὃν ἠδυνήθη νὰ εὕρω μνημονευόμενον ἐν ταῖς λοιπαῖς Πτολεμαϊκῆς ἐποχῆς πηγαῖς, ἀνήκει ἐπίσης εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Εὐεργέτου. Δυνατὸν δηλαδὴ νὰ ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἐν Δαμασκῷ στρατηγοῦ Δίωνος ἢ ἐξ ἐπιγραφῆς τινος² τοῦ Κιτίου τῆς Κύπρου γνωστῆ Ἀριστῶ Δίωνος Κρησσα, γυνὴ Μελαγκόμου « τοῦ ἐπὶ τῆς πόλεως » υἱοῦ Μελαγκόμου Φιλοδάμου Αἰτωλοῦ, τοῦ γενομένου ἡγεμόνος ἐπὶ τῆς πόλεως καὶ ἱπάρχου ἐπ' ἀνδρῶν καὶ ἱερέως θεῶν *Εὐεργετῶν*. Ὑποθέτω δηλαδὴ ὅτι οἱ δύο στρατηγοὶ τοῦ Εὐεργέτου Μελαγκόμου Φιλοδάμου ὁ Αἰτωλὸς καὶ Δίων ὁ Κρής, ὑπηρετοῦντες εἰς τὰς γειτονικὰς κτήσεις τοῦ Εὐεργέτου Κύπρον καὶ Κοίλην Συρίαν, συνέζευξαν τὰ τέκνα αὐτῶν.

Τὰ δὲ νομίσματα, ἅτινα σχετίζω πρὸς τὸν ἐπὶ Εὐεργέτου καὶ Φιλοπάτορος στρατηγὸν Δίωνα, εἶναι τὰ ἐν τῷ καταλόγῳ θεωρηθέντα ὡς ἀποτελοῦντα τὴν τάξιν Β τοῦ Φιλοπάτορος, ἦτοι τὰ ὑπ' ἀρ. 1117-1130, Πίν. XXXV, 6-19. Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν καί, ὡς θὰ ἴδωμεν, οἱ τύποι, ἀρμόζουσι κάλλιστα εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὰ δ' ἐπ' αὐτῶν σταθερῶς εὐρισκόμενα γράμματα ΔΙ δυνατὸν νὰ ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δίωνος, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Χρεμωνίδου, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων διὰ τὰς χρεῖας τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυρῶς κατεχομένων μεσογειῶν Πτολεμαϊκῶν κτήσεων τῆς κυρίως Κοίλης Συρίας, τῶν κέντρον μὲν ἔχουσῶν τὴν Δαμασκόν, ἐκτεινομένων δὲ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀντιλιβάνου καὶ μὴ σχετιζομένων πρὸς τὴν διοίκησιν τῶν παραλίων πόλεων τῆς Φοινίκης, ὧν ἤρχε τότε ἕτερος στρατηγὸς τοῦ Πτολεμαίου Θεόδοτος ὁ Αἰτωλός³.

1. Πολυβίου 5, 62, 6.

2. CIG. 2621 = Strack n° 122.

3. Πολυβίου 5, 61 κλπ. — Λουκιαν. Περὶ τοῦ μὴ ἠφιδίως πιστεύειν διαβολῇ, 2.

Δύνανται δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα νὰ διαιρεθῶσι χρονολογικῶς εἰς δύο σειράς.

Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐξ ἀφθόνων φοινικικῆς ὀλκῆς χρυσῶν ὀκταδράχμων (ἀρ. 1117) καὶ ὁμοίων, σπανιωτάτων ὅμως, χρυσῶν τετραδράχμων (ἀρ. 1118) καὶ δραχμῶν (ἀρ. 1119). Πάντα δὲ φέρουσιν ἐφ' ἐνὸς μὲν προτομὴν Εὐεργέτου μετ' ἀκτινοστεφοῦς διαδήματος Ἡλίου, αἰγίδος Διὸς καὶ τριαίνης Ποσειδῶνος πρὸς τὸ βασιλικὸν σκήπτρον συνηνωμένης· ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ὄψεως ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ κέρας ἀπλοῦν, ὡς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς συζύγου αὐτοῦ Βερενίκης, ἀλλ' ἀκτινοστεφές. Πρὸς τοῖς χρυσοῖς τούτοις ὑπάρχουσιν ἀργυρᾶ, ἐπίσης φοινικικῆς ὀλκῆς, τετράδραχμα (ἀρ. 1121-1122) μετὰ τῶν σταθερῶν τύπων Πτολεμαίου Σωτήρος, φέροντα δ' ὅμως ποτὲ μὲν τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ (ἀριθ. 1121), ποτὲ δὲ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (ἀριθ. 1122).

Ἡ δευτέρα σειρά ἀποτελεῖται πρῶτον μὲν ἐκ σπανιωτάτου χρυσοῦ, φοινικικῆς ὀλκῆς, ὀκταδράχμου (ἀριθ. 1120), φέροντος τοὺς σταθεροὺς τύπους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀρσινόης τῆς Φιλαδέλφου, εἰς ἧς ὅμως τὴν μορφήν ὑποκαθίστανται, νομίζω, τὰ χαρακτηριστικὰ Ἀρσινόης Γ', ἀδελφῆς καὶ συζύγου Πτολεμαίου τοῦ Δ' (πβλ. Πίν. XXXIX, 1-15). δεύτερον δὲ ἐξ ἀργυρῶν φοινικικῆς ὀλκῆς τετραδράχμων (ἀρ. 1123-1124) νέων ὅλως τύπων, καὶ δὴ τῶν εἰσαχθέντων τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Δ', ἧτοι ἐχόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν τὰς συνεζευγμένας προτομὰς Διὸς Σεράπιδος καὶ Ἰσιδος, ἐφ' ἐτέρου δὲ ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ ἀετὸν φέροντα κέρας τειαινιωμένον, ἰστάμενον ἐπὶ κεραυνοῦ μετὰ κλειστῶν πτερύγων καὶ στρεφόμενον πρὸς δεξιά.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς σειρὰς ταύτας ἀνήκουσι κέρματα χαλκᾶ δύο διαφόρων μεγεθῶν καὶ ὀλκῶν (ἀριθ. 1125-1128), κοπέντα εἰς μεγάλας ποσότητας, ἐνίοτε δὲ τόσον ἐπειγόντως, ὥστε οἱ ἀντιγράφοντες τὰς πρωτοτύπους σφραγίδας τεχνῆται ἐχάρασσον ἐκ παραδρομῆς τὸ στερεότυπον ΔΙ ὡς ΛΙ (ἀριθ. 1126 καὶ 1128). Τὰ χαλκᾶ ταῦτα φέρουσι τοὺς συνήθεις Πτολεμαϊκοὺς τύπους τῶν χαλκῶν κερμάτων, ἧτοι ἐφ' ἐνὸς μὲν κεφαλὴν Διὸς Ἀμμωνος, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙ-

ΛΕΩΣ καὶ ἀετὸν ἐπὶ κεραυνοῦ ἔχοντα πρὸ αὐτοῦ, ἐν τῷ πεδίῳ, κέρας τειαινιωμένον ὡς σύμβολον. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ τινὰ ὅμοια φέροντα ἀντὶ τοῦ κέρατος ῥόπαλον (ἀριθ. 1129-1130), ὅπερ φαίνεται ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν χρησιμοποιεῖται οὐχὶ πλέον ὡς σύμβολον τῆς Τύρου, ἀλλ' ὡς ἔμβλημα αὐτῶν τῶν Πτολεμαίων, ἴσως ἀφ' ὅτου ὁ Εὐεργέτης ἤρξατο καυχώμενος ὡς ὢν «ἀπόγονος τὰ μὲν ἀπὸ πατρὸς Ἡρακλέους τοῦ Διός»¹.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν αὐτῶν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ μὲν τῆς πρώτης σειρᾶς ἐκόπησαν ἐπὶ Εὐεργέτου, οὗ τὴν εἰκόνα φέρουσι τὰ χρυσᾶ, τὰ δὲ τῆς δευτέρας σειρᾶς μόλις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος, οὗ τῆς συζύγου Ἀρσινόης Γ' φέρουσι τὴν εἰκόνα τὰ χρυσᾶ ὀκτάδραχμα, ἐνῶ τὰ ἀργυρᾶ τετράδραχμα φέρουσι τοὺς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἰσαχθέντας τύπους τοῦ Διὸς Ἀμμωνος καὶ τῆς Ἰσιδος. Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ τῶν ὁμοιοτύπων χαλκῶν τὰ μὲν εὐτεχνότερα θὰ ἐκόπησαν ἐπὶ Εὐεργέτου, ἐνῶ τὰ ἀτεχνότερα καὶ ἐσπευσμένην κοπὴν δηλοῦντα θὰ ἐχαράχθησαν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος, διαρκουσῶν τῶν μεγάλων καὶ ἐπειγουσῶν πολεμικῶν παρασκευῶν χάριν τοῦ ἐπικειμένου πολέμου πρὸς Ἀντίοχον τὸν Γ'. Ὑποθέτω δηλαδὴ ὅτι, ὅτε ὁ Εὐεργέτης μετὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ κατάκτησιν διώρισε τῆς μὲν Κιλικίας κυβερνήτην τὸν στρατηγὸν Ἀντίοχον, τῆς δὲ πέραν τοῦ Εὐφράτου χώρας τὸν στρατηγὸν Ξάνθιππον, κρατήσας δι' ἑαυτὸν τὴν Συρίαν, θὰ διώρισεν εὐθύς τότε, ἢ μᾶλλον ἀμέσως μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 240/39 π. X., ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῇ κυρίως Κοίλῃ Συρίᾳ τὸν στρατηγὸν Δίωνα, ἔδραν τῆς διοικήσεως ἔχοντα τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς πόλιν Δαμασκόν. Ἐκτοτε δὲ ἔνεκα τοῦ περιμαχίτου τῆς Κοίλης Συρίας καὶ τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῆς διοικήσεως ταύτης θὰ ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Δίωνος, ἐν αὐτῇ τῇ Δαμασκῷ ἢ καὶ ἐν τῷ κεντρικῷ τῆς Αἰγύπτου νομισματοκοπιῷ, τὰ πολυάριθμα νομίσματα τῆς πρώτης σειρᾶς πρὸς τὰς χρεῖας τῆς τε Κοίλης Συρίας καὶ τῶν λοιπῶν νεωστὶ κατακτηθεισῶν παρακειμένων μεγάλων μεσογείων χωρῶν. Ἐπὶ τῶν χρυσῶν, ἐτέθη νῦν ὑπὸ τοῦ Δίωνος, κατ'

1. Ἐπιγραφὴ Ἀδοῦλης.

ἀντίθεσιν πρὸς τὰ φέροντα τὴν Βερενίκην Χρემωνίδεια, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ὅτε δέ, ἀποθανόντος τοῦ Εὐεργέτου, ὁ Δίων ἤρξατο κόπτων νέα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, μέχρι τοῦ 219 π. Χ. — ἤτοι μέχρι τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ Φιλοπάτορος, ὅτε θὰ ἠλώθη ἡ Δαμασκός, — ἔθηκεν ἐπὶ μὲν τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων τοὺς νέους νομισματικούς τύπους τῆς νέας βασιλείας, ἐπὶ δὲ τῶν χρυσῶν Ἀρσινοείων μναιείων, τὴν εἰκόνα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Φιλοπάτορος καὶ ἐπιδόξου βασιλίσσης Ἀρσινόης τῆς Γ'. Τοιαῦτα δ' ἴσως ἦσαν τὰ χρυσᾶ μναιεῖα, ἐξ ὧν κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν τῆς ἐν Ῥαφία μάχης (217 π. Χ.) ὑπεσχέθη ἡ Ἀρσινόη αὕτη νὰ δώσῃ μετὰ τὴν νίκην ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον στρατιώτην¹.

Τὰ νέα ἐμβλήματα τῆς εἰκόνας τοῦ Εὐεργέτου.

Περίεργος καὶ βεβαίως οὐχὶ ἄσχετος πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ περιβολὴ τῆς εἰκόνας τοῦ Εὐεργέτου ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς παρουσίας τάξεως, εἰκονιζομένου ὡς τριπλοῦ θεοῦ ἤτοι μετὰ τῆς αἰγίδος τοῦ Διός, τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ ἀκτινοστεφοῦς διαδήματος τοῦ Ἥλιου.

Καὶ τὴν μὲν αἰγίδα δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου Σωτῆρος, οὗ αἱ εἰκόνες σταθερῶς φέρουσιν αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν οἱ Λαγεῖδαι κατῆγον τὸ γένος αὐτῶν «τὰ μὲν ἀπὸ πατρὸς Ἡρακλέους τοῦ Διός, τὰ δὲ ἀπὸ μητρὸς Διονύσου τοῦ Διός»². Οὕτως ἔτη τινὰ κατόπιν καὶ ὁ Πτολεμαῖος Ε' ἐκαλεῖτο ἐν Αἰγύπτῳ «εἰκὼν ζῶσα τοῦ Διός»³. Ἀλλὰ τίνας λόγους ἔνεκα περιεβλήθη νῦν τὸ πρῶτον ὁ Εὐεργέτης καὶ τὰ σύμβολα τοῦ Ἥλιου καὶ Ποσειδῶνος; Ὁ μετὰ τὸν Εὐεργέτην πρῶτος φέρων τὰς αὐτὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, Πτολεμαῖος ὁ Ε', καλεῖται ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ῥοσέττης (ἐνθ' ἄ.) «βασιλεὺς καθά-

περ ὁ Ἥλιος», «ὃ ὁ Ἥλιος ἔδωκε τὴν νίκην» καὶ τέλος «υἱὸς τοῦ Ἥλιου». Ἡ δ' ἐπιγραφὴ τῆς Κανώπου παραβάλλει τὴν πρωτῶως θανούσαν θυγατέρα τοῦ Εὐεργέτου Βερενίκην πρὸς τὴν «θυγατέρα τοῦ Ἥλιου»¹. Ἡδύνατό τις λοιπὸν νὰ θεωρήσῃ τὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἡμῶν ἀκτινοστεφεῖ Εὐεργέτην ὡς θεὸν Ἥλιον κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος νομισμάτων οὐδέποτε σχεδὸν εὐρίσκομεν τοὺς Πτολεμαίους εἰκονιζομένους συμφώνως τοῖς δόγμασι τῆς καθαρῶς ἐγγωρίου αἰγυπτιακῆς λατρείας. Φρονῶ ἐπομένως ὅτι ἕτερός τις λόγος, ἱστορικῆς φύσεως, ὑπόκειται δυνάμενος νὰ δικαιολογήσῃ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τὴν ταύτισιν τοῦ Εὐεργέτου πρὸς τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Ποσειδῶνα, ὅπως καθαρῶς ἑλληνικὴ εἶναι καὶ ἡ παράδοσις, ἢ σχετίζουσα αὐτὸν πρὸς τὸν Δία.

Τὸ ἡλιακὸν στέμμα φέρει, ὡς γνωστὸν, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐεργέτου καὶ ἤδη ἀπὸ μακροῦ μόνος ὁ Ἥλιος τῶν νομισμάτων τῆς Ρόδου. Ἐρωτᾶται λοιπὸν μήπως ὑπάρχει γεγονός τι ἐπιτρέπον τὴν ταύτισιν τοῦ θεοῦ τῆς Ρόδου πρὸς τὸν βασιλέα τοῦτον τῆς Αἰγύπτου. Ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἐλλιπεῖς καὶ σποραδικαὶ αἱ πηγαί, συμφωνοῦσιν ἐν τούτοις πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἀληθῶς εἶδομεν ὅτι μετὰ τὰς πρώτας μεγάλας νίκας τοῦ στόλου τοῦ Εὐεργέτου αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, καὶ κυρίως ἡ ἀρχαία φίλη τῆς Αἰγύπτου Ῥόδος, φοβηθεῖσαι ὅτι ἡ Αἴγυπτος θὰ καταστῇ ἀπόλυτος κύριος τῆς θαλάσσης, πρὸς καιρίαν βλάβην τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων, ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῆς Αἰγύπτου, συμμαχήσασαι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Εὐεργέτου βασιλεῖς τῆς Συρίας καὶ Μακεδονίας. Ὁ ναύαρχος τῶν Ῥοδίων Ἀγαθόστρατος ἐνίκησε τότε περὶ τὸ 244 π. Χ. ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τῆς Ἐφέσου τὸν ναύαρχον τοῦ Εὐεργέτου Χρემωνίδην φονευθέντα κατόπιν, ὡς φαίνεται, ἐν ἑτέρᾳ μάχῃ πρὸς τοὺς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας ἀποβιβασθέντας Αἰτωλοὺς, συμμαχούς τοῦ Ἀντιγόνου². Ἀλλ' ὁ Εὐεργέτης φαίνεται ὅτι ταχέως κατόπιν ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς κατὰ θάλασσαν, ἀνακηρυχθεὶς τῷ 243/2 π. Χ. ὑπὸ τῶν συμμαχῶν αὐτοῦ Ἀχαιῶν ἡγεμῶν τοῦ πολέμου «καὶ

1. Μακκαβαίων Λογ. Γ, 4. «Γενομένης δὲ καρτερᾶς μάχης, καὶ τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἐρρωμένων τῷ Ἀντιόχῳ, ἱκανῶς ἡ Ἀρσινόη ἐπιπορευσαμένη τὰς δυνάμεις παρεκάλει, μετὰ οἴκτου καὶ δακρύων τοὺς πλοκάμους λελυμένη, βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς τέκνοις καὶ ταῖς γυναῖξι θαρραλέως, ἐπαγγελιομένη δώσειν νικήσασιν ἑκάστῳ δύο μνᾶς χρυσοῖον».

2. Ἐπιγραφὴ Ἀδοῦλης.

3. Ἐπιγραφὴ Ῥοσέττης. — Strack ἔ. ἄ. ἀρ. 69.

1. Strack ἔ. ἄ. ἀρ. 38,55.

2. Ἴδε ἀνωτέρω σελ. σμθ', 3. — Πολυαίνου 5,18.

κατὰ γῆν καὶ θάλατταν»¹. Ὁ Ampelius² θεωρεῖ ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Γ', ὅτι οὗτος ingenti classe Rhodios vicit. Ὁ δὲ Droysen δικαίως ὑποστηρίζει, ὅτι τὴν κρίσιμον ναυμαχίαν τῆς Ἄνδρου ἐνίκησεν ὁ Εὐεργέτης καὶ οὐχὶ ὁ Ἀντίγονος³. Τὰ δὲ λαμπρὰ χρυσᾶ ὀκτάδραχμα ἡμῶν, τὰ εἰκονίζοντα τὸν Εὐεργέτην ὡς θαλασσοκράτορα Ποσειδῶνα καὶ ὡς Ἥλιον τῆς Ῥόδου, λαμπρῶς συμφωνοῦσι πρὸς τὰς μεγάλας ταύτας κατὰ θάλασσαν νίκας τοῦ Εὐεργέτου κατὰ τῶν Ῥοδίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν.

Πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τίνας ὄρους ἔληξεν ὁ πρὸς τοὺς Ῥοδίους πόλεμος, ἀγνοοῦμεν. Δύναται τις ὅμως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι οἱ Ῥόδιοι ἀνεγνώρισαν τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν τοῦ Εὐεργέτου καὶ ὅτι ἀποκατεστάθησαν καὶ πάλιν αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι καὶ ἐγκάρδιοι σχέσεις μεταξὺ Ῥόδου καὶ Αἰγύπτου, ἀφ' οὗ βλέπομεν κατόπιν τὸν Εὐεργέτην βοηθοῦντα τοὺς Ῥοδίους δι' ἐκτάκτως λαμπρῶν δωρεῶν, ὅτε περὶ τὸ 225 π. Χ. κατεστράφη ἡ Ῥόδος ὑπὸ δεινοῦ σεισμοῦ. Τότε δηλαδὴ «ἐπηγγείλατο αὐτοῖς ἀργυρίου τάλαντα τριακόσια καὶ σίτου μυριάδας ἀρταβῶν ἑκατόν, ξύλα δὲ ναυπηγήσιμα ἕξ πεντήρων καὶ δέκα τριήρων, πευκίνων τετραγώνων πήχεις ἑμμέτρους τετρακισμυρίους, καὶ χαλκοῦ νομίσματος τάλαντα χίλια, στυππίου τρισχίλια, ὀθονίων ἱστοὺς τρισχιλίους, εἰς τὴν τοῦ κολοσσοῦ κατασκευὴν [πεσόντος κατὰ τὸν σεισμόν] τάλαντα τρισχίλια, οἰκοδόμους ἑκατόν, ὑπουργοὺς τριακοσίους καὶ πεντήκοντα, καὶ τούτοις καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς ὀψώνιον τάλαντα δεκατέτταρα, πρὸς δὲ τούτοις εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας ἀρτάβας σίτου μυρίας δισχιλίας, καὶ μὴν εἰς σιτομετρίαν δέκα τριήρων ἀρτάβας δισμυρίας. Καὶ τούτων ἔδωκε τὰ μὲν πλεῖστα παραχρῆμα, τοῦ δ' ἀργυρίου παντὸς τὸ τρίτον μέρος»⁴.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν κολοσσιαίαν ταύτην δωρεὰν ἄγεται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ προσλαβὼν τὰ

σύμβολα τοῦ Ἥλιου τῆς Ῥόδου Εὐεργέτης ἠθέλησε, μετὰ τὸν σεισμόν, νὰ ἀπομιμηθῇ τὸν θεὸν τοῦτον σώσαντα τὴν νῆσον μετὰ τὸν Κατακλυσμόν¹. Πρὸς δὲ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι νομίσματά τινα ἀργυρᾶ τῶν Ῥοδίων (ἴδε τὴν ἐνταῦθα εἰκόνα)² ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Εὐεργέτου παρουσιάζουσιν ὡς σύμβολον ἀντωπὸν καὶ μοδιοφόρον παράστασιν γυναικεῖαν ἐπὶ βάρθρου, τὰ μέγιστα ὁμοιάζουσαν πρὸς τὸν περιέργον τύπον τῶν χαλκῶν ἐκεῖνων νομισμάτων τοῦ Εὐεργέτου, ἅτινα ἐθεωρήσαμεν (σελ. σνδ') ὡς κοπέντα διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τὸν Ἄρατον δωρεάν, δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν, — ἂν μόνον τὸ φέρον τὸν Πήγασον τελευταῖον νόμισμα (ἀριθ. 1010) δὲν ἀνήκῃ τῇ σειρᾷ ταύτῃ, — ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὀλόκληρον ἢ μέρος τῆς τότε τοῦ Εὐεργέτου πρὸς τοὺς Ῥοδίους δωρεᾶς χιλίων τάλαντων «χαλκοῦ νομίσματος».

Εὐεργέτεια νομίσματα Βηρυτοῦ, Πάφου καὶ Λαπήθου.

(Ἀριθ. 1131-1135, Πίναξ XXXVI, 1-5.)

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν στρατηγὸν Δίωνα παρατηροῦμεν ὅτι οὗτος ἠδύνατο μὲν νὰ κόψῃ νομίσματα ἀνακαλοῦντα εἰς τοὺς κατοίκους τῶν μεσογείων πόλεων, ἃς ἐκυβέρνα, τὰς κατὰ θάλασσαν μεγάλας νίκας τοῦ Εὐεργέτου, δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αὐτὸς καὶ οὐχὶ τις τῶν ναυάρχων ἢ στρατηγῶν παραλίαν κτήσεων τοῦ Εὐεργέτου θὰ ἐχρησιμοποίει τὸ πρῶτον τὸν τύπον τοῦτον. Πράγματι δὲ ὑπάρχουσι χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ δὴ τεχνοτροπίας πρωτοτύπου, κάλλιστα δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὰ πρωτότυπα τοῦ τύπου τούτου καὶ νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς νομισματοκοπεῖα ἐπιθαλασσίων κτήσεων τοῦ Εὐεργέτου.

Ἐχομεν δηλαδὴ ἐν πρώτοις πανόμοιον χρυσοῦν ὀκτάδραχμον τοῦ Εὐεργέτου (ἀρ. 1132 Πίν. XXXVI, 5), φέρον ὑπὸ τὸ κέρας τὸ γράμμα Β δυνάμενον κάλλιστα νὰ εἶναι τὸ ἀρκτικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Βηρυτοῦ, ἣν

1. Διοδώρου 5,56-57.

2. BMC. Caria etc. p. 242, 128 καὶ 136 pl. XXXVIII, 3 καὶ 6.

1. Πλουτάρχου Ἄρατος 24.

2. Ampelius c. 35: Πβλ. Bouché-Leclercq I p. 256, 1. — Ὁ Ἀμπέλιος συγγέει τὰ ἐπίθετα τοῦ Α' καὶ Γ' τῶν Πτολεμαίων.

3. Δροῦσεν (μετάφρ. Πανταζίδου) τόμ. III, Α', 485, 492, 501, 2 καὶ III, Β', 79. — Πβλ. Bouché-Leclercq I 256, 4.

4. Πολυβίου 5,89. — Διοδώρου 26,8. — Mahaffy, Empire p. 224 καὶ The Ptolem. Dynastie p. 123.

πρὸ ὀλίγου συνηγήσαμεν ἐπὶ Εὐεργέτου κόπτουσαν χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τῶν τύπων Ἀρσινόης = Βερενίκης (σελ. σξ' - σξα'), ἧς τοὺς τύπους φυσικὸν ἦτο κατὰ τὰ προεκτεθέντα νὰ διαδεχθῶσιν ἀμέσως οἱ τύποι αὐτοῦ τοῦ Εὐεργέτου.

Ἐν τῷ αὐτῷ νομισματοκοπέῳ ἐκόπη πιθανῶς και τὸ ὑπ' ἀρ. 1131 Πίν. XXXVI, 4, ὅμοιον χρυσοῦν ὀκτάδραχμον τὸ τεχνοτροπικῶς μὲν πανόμοιον, ἀλλ' ἄνευ τοῦ Β κοπέν, ὡς πρότερον ἐκόπη ἐν τῷ αὐτῷ νομισματοκοπέῳ ἕτερον χρυσοῦν ὀκτάδραχμον ἄνευ τοῦ δηλοῦντος τὴν πόλιν συμβόλου (σελ. σξ', σημ. 1).

Ἐχομεν πρὸς τούτοις δύο ὁμοίων τύπων χρυσᾶ ὀκτάδραχμα (ἀρ. 1133-1134, Πίν. XXXVI, 1-2), φέροντα ἀριστερὰ τοῦ κέρατος ἀμφότερα τὸ μονογράφημα \mathbb{A} , ὅπερ συχνότατα κατόπιν θὰ εἴρωμεν τιθέμενον, ὡς ἐνταῦθα, πρὸς δήλωσιν τοῦ νομισματοκοπέου τῆς ἐν Κύπρῳ πόλεως Πάφου. Δεξιὰ δὲ τοῦ κέρατος τὸ πρῶτον ὀκτάδραχμον φέρει τὸ αὐτὸ χρονολογικὸν πιθανῶς γράμμα \mathbb{I} , ὅπερ εἴρωμεν ἤδη και ἐπὶ ἐνὸς τῶν Βερενικείων τοῦ Χρεμωνίδου (σελ. σημ'). Τοῦτο δ' ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ παρὸν Εὐεργέτειον χρυσοῦν ὀκτάδραχμον ἐκόπη ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει και δὴ ἅμα τῇ καταργήσει τοῦ Χρεμωνιδείου νομίσματος, ὅτε δηλαδὴ οἱ Βερενικεῖοι τύποι ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν τοῦ Εὐεργέτου. Τὸ δὲ δεύτερον ὀκτάδραχμον φέρει δεξιὰ τοῦ κέρατος τὸ μονογράφημα \mathbb{A} (=AN), ὅπερ ἴσως δηλοῖ τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ, ὑφ' ὃν ὑπήχθη τότε ἡ Κύπρος και ὅστις πιθανὸν νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ στρατηγὸς Ἀντίοχος, ὃν ὁ Εὐεργέτης ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον ἐκ τῆς Ἀσίας μετὰ τὰς μεγάλας αὐτοῦ νίκας κατέστησε διοικητὴν τῆς Κιλικίας και τῶν παρακειμένων χωρῶν (σελ. σλζ'), ὧν μία δυνατὸν νὰ ἦτο και ἡ ἀμέσως πρὸ τῆς Κιλικίας κειμένη Κύπρος.

Πρὸς τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα σπάνια χρυσᾶ Κυπριακὰ ὀκτάδραχμα τοῦ Εὐεργέτου φαίνεται ὅτι συνδέεται ὡς ἄργυρος χρονολογικῶς και τοπικῶς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1135, Πίν. XXXVI, 3 μοναδικὸν τετράδραχμον, ὅπερ πλὴν τῆς ὁμοίας ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ και τῶν σταθερῶν τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος φέρει ἐν τῷ πεδίῳ τὰ δύο μονογραφήματα \mathbb{A} και \mathbb{B} . Τὸ πρῶτον τούτων κατέχον τὴν θέσιν τοῦ ἐπὶ τῶν χρυσῶν μονογραφήματος τῆς Πάφου δύ-

ναι νὰ δηλοῖ τὸ ὄνομα ἑτέρας ἐπισήμου Κυπριακῆς πόλεως, τῆς ΛΑΠΗ(θου), ἐνῶ τὸ δεύτερον δυνατὸν νὰ δηλοῖ τὸ ὄνομα ἡγεμόνος ταχθέντος ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης, οἷος π. χ. ἦτο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Εὐεργέτου ἐν Κιτίῳ «ὁ ἐπὶ τῆς πόλεως κτλ.» Μελαγκόμας ὁ Αἰτωλὸς (σελ. σο').

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Δ', ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ

(221/220 — 204/203 π.Χ.)

Ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων ἐφθασεν εἰς τὸ ὑπατον σημεῖον τῆς ἀκμῆς και δυνάμεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου λήγει ἡ λαμπρὰ σειρὰ τῶν τριῶν πρώτων Πτολεμαίων, ἀρχομένης ἐπὶ τοῦ τετάρτου, τοῦ Φιλοπάτορος ἐπιλεγόμενου, τῆς παρακμῆς, ἧς τὴν ἔναρξιν και ῥαγδαίαν πρόοδον ἠδύνατό τις και ἐκ μόνων τῶν περισωθέντων ἡμῖν νομισμάτων νὰ διακρίνη.

Ὁ Πολύβιος (5, 34) πρὸς τὴν σύνεσιν και δρᾶσιν τῶν τριῶν πρώτων βασιλέων ἀντιπαρβάλλει τὴν πολιτικὴν ὀλιγωρίαν, τὴν ῥαθυμίαν, τοὺς ἀπρεπεῖς ἔρωτας και τὰς ἀλόγους και συνεχεῖς μέθας τοῦ Φιλοπάτορος, αἵτινες ἔφερον αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ κράτους ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ὁ δὲ Στράβων (17, 796) γράφει ὅτι ἅπαντες μὲν οἱ μετὰ τὸν Εὐεργέτην Πτολεμαῖοι βασιλεῖς ὑπὸ τρυφῆς διεφθαρμένοι χεῖρον ἐπολιτεύσαντο, χεῖριστα δὲ πάντων ὁ τέταρτος — περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, — ὁ ἔβδομος, και ὁ πατὴρ τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας, Πτολεμαῖος ΙΓ' ὁ Αὐλητής. Ταῦτα δὲ γράφων περὶ τοῦ Φιλοπάτορος ὁ γεωγράφος βεβαίως εἶχεν ὑπ' ὄψιν κυρίως τὰς μαιφονίας, αἵτινες ἐσπίλωσαν εὐθύς ἐν ἀρχῇ τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλοπάτορος, διότι ἄλλως και τούτου ἡ βασιλεία δὲν στερεῖται ἐνδόξων τινῶν σελίδων. Ἴσως μάλιστα και ὁ ἰδιωτικὸς βίος αὐτοῦ, ἂν ἀπαλλαχθῇ τῶν φόνων και ἀσέμνων ἐρώτων, οἵτινες ὀφείλονται εἰς τοὺς περὶ τὸ «μειράκιον» βασιλέα ἀχρεῖους ὑπουργούς, δὲν εἶναι τόσον μέλας ὅσον περιγράφουσιν αὐτὸν αἱ πηγαι αἱ ἀνήκουσαι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἱστορικοὺς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρρομένους πηγῆς, συλλήβδην δὲ και οὐχὶ πάντοτε ἀνεπιφυλάκτως κρίνοντας τὸν υἱὸν

τοῦ χρηστοῦ Εὐεργέτου καὶ τῆς ἐναρέτου Βερενίκης, μαθητὴν δὲ τοῦ μεγάλου Ἐρατοσθένους. Νομίζω δ' ὅτι δικαίως ὁ Mahaffy¹ παρατηρεῖ ὅτι, ἂν ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Πλούταρχος εἶχον ἀπολεσθῆ, ἐκρίνομεν δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλοπάτορος ἐκ μόνων τῶν λοιπῶν περισωθεισῶν εἰδήσεων, θὰ ἐσχηματίζομεν ἐντελῶς ἄλλοίαν γνώμην περὶ τοῦ βασιλέως τούτου. Ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶναι ὅτι, ὅπως ἢ παρακμὴν, ῥαθυμίαν καὶ ἀταξίαν δηλοῦσα νομισματοκοπία τοῦ Φιλοπάτορος κοσμεῖται καὶ ὑπὸ τινων λαμπρῶν κερμάτων, οὕτω καὶ ἢ ἄλλως οἰκτρὰ ἱστορία αὐτοῦ κοσμεῖται ὑπὸ τινων ἐνδόξων ἢ καὶ πάνυ ἀξιειπαίνων πράξεων².

Πρὶν δὲ ἐπιληφθῶμεν τῆς ἐξετάσεως μιᾶς ἐκάστης τῶν νομισματικῶν τάξεων τοῦ Φιλοπάτορος, ἀναγκαῖον τυγχάνει νὰ ἀναμνησθῶμεν τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐφ' ἧς οὐχὶ σμικρὸν φῶς ἐπιχέει ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως τούτου ἀρχομένη ἱστορία τοῦ Πολυβίου.

Πιθανὸν εἶναι ὅτι ὁ Εὐεργέτης, πρὶν ἢ νοσήσας μεταλλάξῃ τὸν βίον ἐν ἔτει 221 π. Χ., ἐγκατέστησεν ὡς συμβασιλέα³ τὸν ἐκ τῆς Βερενίκης πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ Φιλοπάτορα «πατὴρ παιδὶ σννηβῶν»· ἀλλ' ἐν τῇ νομισματικῇ οὐδὲν ἔχνος φαίνεται τοιαύτης τινὸς συμβασιλείας, ἐκτὸς ἂν τοιοῦτόν τι εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. 1184-1185, Πίν. XLIII, 9-10 κέρματα, περὶ ὧν κατωτέρω. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Εὐεργέτης ζῶν ἔτι ἐκανόνισεν, ὡς οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς, τὰ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ἵνα μή τις ἄλλος τῶν συγγενῶν, π. χ. ὁ εὐνοούμενος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς βασιλείας Βερενίκης νεώτερος αὐτοῦ υἱὸς Μάγας, ἐγείρῃ ὀλεθρίας τῇ δυναστείᾳ ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ὅτε δὲ ὁ Φιλοπάτωρ διεδέξατο τὴν βασιλείαν, ἦτο εἰσέτι νεώτατος, εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν τὸ πολὺ. Ἀσθενοῦς φύσει ὢν χαρακτῆρος, πρὸς δὲ ῥαθυμὸς καὶ φιλήδονος, ἐγένετο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὑποχείριος τῆς ἀρχείας σπείρας, τῆς περὶ τὸν «ψευδεπίτροπον» αὐτοῦ Σωσίβιον, εἰς ὃν ἀποδίδονται πᾶσαι αἱ κυρίως κηλιδοῦσαι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ πράξεις. Τὸν Σωσίβιον τοῦτον χα-

ρακτηρίζει ὁ Πολύβιος (15, 25) ὡς «σκεῦος ἀγχίνου καὶ πολυχρόνιον, ἔτι δὲ κακοποιόν», εἰς αὐτὸν δὲ ἀποδίδει τοὺς ἅμα τῇ ἀρχῇ τῆς βασιλείας φόνους τοῦ Λυσιμάχου, τῆς Βερενίκης καὶ τοῦ Μάγα, θείου, μητρὸς καὶ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, ὡς καὶ τὸν φόνον τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Ἀλεξανδρείας διατρίβοντος τότε βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένου καὶ τὴν περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας δολοφονίαν Ἀρσινόης τῆς Γ', συζύγου τοῦ Φιλοπάτορος. Καὶ πρὸς μὲν τὸν φόνον τοῦ Μάγα, τῆς Βερενίκης καὶ τοῦ Λυσιμάχου πρόφασιν βεβαίως παρέσχε τῷ Σωσίβιῳ ὁ φόβος τοῦ βασιλέως βλέποντος τὸν Μάγαν «ἰσχύοντα ἐν τῷ στρατιωτικῷ διὰ τῆς μητρὸς» Βερενίκης, ἧς μάλιστα οἱ περὶ τὸν Σωσίβιον ἐφοβοῦντο «τὴν τόλμαν»¹ καὶ τὸ ἀρχικόν, μεθ' ἧς φαίνεται ὅτι συνέπραττε καὶ ὁ θεῖος τοῦ βασιλέως Λυσιμάχος ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἂν μὴ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Μάγα, πάντως ὁμοῦς τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ «μειρακίου» βασιλέως ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐπιρροῆς τῶν περὶ τὸν Σωσίβιον καὶ Ἀγαθοκλέα κολάκων, οἵτινες δι' ἐταίρων καὶ πότων ἤγον καὶ ἔφερον αὐτὸν πρὸς πᾶσαν διαφθοράν. Τὸν δὲ Κλεομένην ἀπόλεσε πάλιν ἡ κακουργία καὶ καχυποψία τοῦ αὐτοῦ Σωσίβιου, ἐξωθήσαντος αὐτὸν εἰς ἀπεγνωσμένην ἐπανάστασιν καὶ στερήσαντος οὕτω τὸν βασιλέα φίλου δυναμένου νὰ ἀποβῆ πολυτιμότεον ὄργανον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπικειμένων τότε ἐξωτερικῶν κινδύνων².

Οἱ μεγάλοι οὗτοι κίνδυνοι ἐξέσπασαν εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας. Ὁ φιλόδοξος δηλαδὴ νεανίσκος βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Γ', ὁ εὐθύς κατόπιν Μέγας κληθεὶς, μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Εὐεργέτου καὶ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἄνοδον τοῦ Φιλοπάτορος, οὗ κατεφρόνει τὴν ῥαθυμίαν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ χαρακτῆρος, διενόηθη νὰ κατακτήσῃ τὴν περιμάχητον Κοίλην Συρίαν, παροξυνόμενος συνεχῶς πρὸς τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ προεστῶτος τότε τῶν ὄλων πραγμάτων τῆς Συρίας συμβούλου αὐτοῦ Ἐρμείου. Παρασκευασθεὶς λοιπὸν καταλλήλως καὶ συναθροίσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀπάμειαν ἀνέζευξε πρὸς τὴν Λαοδικεῖαν, ὀπότεν ὀρμήσας μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς καὶ διελευθὼν τὴν ἔρημον ἐνέβαλεν εἰς τὸν μεταξὺ Λιβά-

1. Empire p. 27.

2. Mahaffy, The Dynastie σελ. 127 κέξ.

3. Strack, Die Dynastie der Ptolemaer p. 29, 183 καὶ 194, 13. — Bouché-Leclercq p. 285, 3.

1. Πολυβίου 5, 36.

2. Πολυβίου 5, 35-40. — Πλουτάρχου Κλεομένης 33-36.

νου και Ἀντιλιβάνου αὐλῶνα Μαρσύαν κυριεύσας τὰς αὐτόθι μέχρι τῶν στενῶν τῶν Γέρρων και Βρόχων πόλεις. Ἄλλ' ὁ ἐπὶ τῆς Φοινίκης γενναῖος στρατηγὸς τοῦ Πτολεμαίου Θεόδοτος ὁ Αἰτωλὸς προκαταλαβὼν και διοχυρώσας τὰ ρηθέντα στενά ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκείαν χώραν, ἔνθ' ἄλλως ἐκάλει αὐτὸν ἐπειγόντως ὁ αἴφνης ἀπὸ τοῦ ἀποστάτου Μόλωνος διοικητοῦ τῶν ἄνω σατραπειῶν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐπιστὰς κίνδυνος, νικήσαντος κατὰ κράτος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρητος τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα στρατηγὸν Ξενοίταν (221 π. X.).

Ἐκ τοῦ εὐτυχοῦς τούτου ἀντιπερισπασμοῦ ἐπωφεληθέντες οἱ περὶ τὸν Πτολεμαῖον, οὓς πρὸ μικροῦ θὰ κατελάμβανεν ἐντελῶς ἀπροετοιμαστους ὁ Ἀντίοχος, ἀπεφάσισαν νὰ παρασκευασθῶσι πρὸς πόλεμον, ἐκίνησαν δὲ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου και ἄλλον ἐχθρὸν, τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Ἀχαιοῖν, εἰς ὃν οὗτος εἶχεν ἀναθέσει τὴν διοίκησιν τῆς ἐπὶ τάδε τοῦ Ταύρου Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἄλλ' ὁ Ἀντίοχος ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Μόλωνος ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος, αὐτοχειρασθέντα μετὰ τὴν μάχην. Κανονίσας δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ τῆς Ἄνω Ἀσίας ἐπανῆλθε τροπαιοῦχος και «Μέγας» περὶ τὸ 220 εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα παραχειμάζων διεπέμπετο πρὸς τὸν φοβηθέντα νῦν αὐτὸν ἀποστάτην Ἀχαιοῖν, ἐγκαλῶν και διαμαρτυρόμενος πρῶτον μὲν ὅτι ἐτόλμησε κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ νὰ ἀναγορεύσῃ ἑαυτὸν βασιλέα, δεῦτερον δὲ προλέγων ὅτι «οὐ λανθάνει κοινοπραγῶν Πτολεμαίῳ». Πράγματι δὲ και ἂν ὄντως πλαστή ἦτο¹ ἢ κατασχεθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Ἀχαιοῦ, — ἢ διασαφοῦσα «ὅτι Πτολεμαῖος αὐτὸν παρακαλεῖ πραγμάτων ἀντιποιήσασθαι, καί φησι και ναυσὶ και χρήμασι χορηγήσειν πρὸς πάσας τὰς ἐπιβολάς, ἐὰν ἀναλάβῃ διάδημα και φανερός γένηται πᾶσιν ἀντιποιούμενος τῆς ἀρχῆς, ἦν τοῖς πράγμασιν ἔχειν αὐτὸν και νῦν, τῆς δ' ἐπιγραφῆς αὐτῷ φθινοῦντα τὸν ὑπὸ τῆς τύχης διδόμενον ἀποτρίβεσθαι στέφανον»², — ἀρκοῦσιν ἡμῖν νῦν τὰ παρὰ τοῦ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΧΑΙΟΥ κοπέντα νομίσματα, — τὰ φέροντα τὸν τὸ πρῶτον νῦν³ ἐπὶ Συ-

ριακῶν νομισμάτων ἐμφανιζόμενον Πτολεμαϊκὸν αἰτόν, φέροντα ἐπ' ὤμου κλάδον φοῖνικος, ὡς τὸ πρῶτον ἤδη νόμισμά τι τοῦ Φιλοπάτορος (ἀριθ. 1182), ἔχοντα δ' ἐν τοῖς ὄνυξι στέφανον, προφανῶς «τὸν τῆς τύχης», — ἵνα πεισθῶμεν ὅτι πράγματι ὁ Ἀχαιὸς ἐκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν Φιλοπάτορα. Οὕτω βλέπομεν και τὸν ἕτερον ἀποστάτην Μόλωνα, ὅστις πάντως ἐτέλει ἐπίσης ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Φιλοπάτορα κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ Ἀντιόχου, ἀντιγράφοντα ἐπὶ τῶν ἐφημέρων νομισμάτων αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων¹.

Συγχρόνως ὁ Ἀντίοχος παρεσκευάζετο «ὄλος και πᾶς» ἐπὶ τὸν Πτολεμαῖον συναθροίσας δὲ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐκ νέου ἐν τῇ Ἀπαμείᾳ ἐπετέθη ἅμα τῷ ἔαρι πρῶτον μὲν κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου κατεχομένης Σελευκείας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου, ὡς νοήσας «εὐήθες εἶναι τὸ Κοίλης μὲν Συρίας ἐπιθυμεῖν και στρατεύειν ἐπὶ ταύτην, Σελεύκειαν δὲ περιορᾶν ὑπὸ Πτολεμαίου κρατουμένην, ἀρχηγέτιν οὖσαν και σχεδὸν ὡς εἰπεῖν ἐστίαν ὑπάρχουσαν τῆς αὐτῶν δυναστείας».

Μετὰ κρατερὰν ἐπίθρῃσιν, συνεργοὺς ἔχων και τινὰς τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ προδοτῶν, ἠνάγκασε τὸν ἐν αὐτῇ «ἐπὶ τῶν ὄλων» τεταγμένον στρατηγὸν τοῦ Πτολεμαίου Λεόντιον νὰ παραδώσῃ αὐτῷ διὰ συνθήκης τὴν πόλιν (219 π. X.), ἔθρηκε δ' ἀμέσως ἰσχυρὰς φρουρὰς ἐν τῷ λιμένι και τῇ ἀκροπόλει αὐτῆς, ληξάσης τότε ὀριστικῶς τῆς ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης μακρᾶς Πτολεμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐπομένως και τῆς ἐν αὐτῇ Αἰγυπτιακῆς νομισματοκοπίας (ἴδε σελ. σμθ').

Πρὶν δὲ ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν ταύτην ὁ Ἀντίοχος εἶχεν ἐξαποστείλει δυνάμεις πρὸς κατάληψιν τῶν στενῶν τῶν πρὸς τὴν Κοίλην Συρίαν και Αἴγυπτον ὁδῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Σελευκείας ὁ «τὰ κατὰ τὴν Φοινίκην ἐπιτετραμμένος»² Θεόδοτος ὁ Αἰτωλὸς, αὐτὸς ὁ κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν ἀποκρούσας τὸν Ἀντίοχον, ὀργισθεὶς κατὰ τῆς αὐλῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, διότι ὄχι μόνον οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀντα-

457-461 Pl. XI, 10-12: C'est la première fois que nous rencontrons l'aigle (type imité des monnaies égyptiennes), dans la série séleucide.

1. Πβλ. Babelon ἔ. ἀ. pl. XI, 8 πρὸς τὰς κεφαλὰς τοῦ Διὸς ἐπὶ τῶν ἡμετέρων πινάκων XXXIX, 19, XXIV, 15, XXII, 14-18, XVII, 11-13 κτλ.

2. Δουκιανοῦ, Περὶ τοῦ μὴ ἔαδ. πιστεύειν διαβολῇ, 2.

1. Πβλ. Bouché-Leclercq I p. 295, ὅστις δικαίως θεωρεῖ αὐθεντικὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Πολυβίου πλαστὴν λεγομένην ἐπιστολὴν ταύτην.

2. Πολυβίου 5, 42.

3. Babelon, Les rois de Syrie p. LXXXVIII et 60-61 n°

μοιβῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ δολοφονηθῆ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Σωσίβιον φθονερῶν, ἀπέστη τοῦ Πτολεμαίου καὶ καταλαβὼν αὐτὸς μὲν τὴν Πτολεμαΐδα, διὰ δὲ τοῦ ἐμπίστου αὐτῷ Παναιτώλου τὴν Τύρον, ἐκάλει μετὰ σπουδῆς τὸν Ἀντίοχον ἵνα παραδώσῃ αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν Φοινίκην. Ὁ δὲ Ἀντίοχος πᾶν ἄλλο πάρεργον θέμενος ἔσπευσε ἀμέσως κατὰ γῆν πρὸς αὐτόν, πορευόμενος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἦν καὶ πρότερον, διατάξας τὸν στόλον νὰ συγκατέρχεται ἀκολουθῶν τὴν παραλίαν. Διελθὼν δὲ τὸν αὐλῶνα Μαρσύαν, τὸ μὲν βαρὺ τοῦ στρατοῦ ἀφῆκε πρὸς πολιορκίαν τῶν Βρόχων, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν εὐζώνων ἔσπευσε πρὸς βοήθειαν τοῦ Θεοδότου, ὃν νῦν ἐπολιόρκει ὁ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἀποσταλεὶς νέος στρατηγὸς τῆς Φοινίκης Νικόλαος ὁ Αἰτωλός. Οὗτος δὲ ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς καθόδου τοῦ Ἀντιόχου διαλύσας τὴν πολιορκίαν ἐξαπέστειλε δύο τῶν ὑφ' ἑαυτὸν στρατηλατῶν, ἵνα προκαταλάβωσι τὰ περὶ τὴν Βηρυτὸν στενά. Τούτους ὁμως προσβαλὼν ἐξ ἐφόδου ὁ Ἀντίοχος καὶ τρεψάμενος ἐπεστρατοπέδευσε τοῖς στενοῖς καλέσας παρ' ἑαυτῷ καὶ τὸ πρὸ τῶν Βρόχων βαρὺ τῆς δυνάμεως, μεθ' ὃ ἐξηκολούθησε κατερχόμενος πανστρατιᾷ εὐθαρσῶς καὶ πλήρης ἐλπίδων, καὶ παρέλαβε παρὰ τοῦ Θεοδότου καὶ Παναιτώλου τὴν τε Τύρον καὶ τὴν Πτολεμαΐδα καὶ πάντα τὰ ἐν αὐταῖς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου συγκεντρωθέντα πολεμεφόδια, πρὸς δὲ τεσσαράκοντα πλοῖα, δι' ὧν σπουδαίως ηὔξηθη ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Διόγνητον στόλος αὐτοῦ (219 π. X.).

Καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείας ἐπέσχε τότε, ὡς ἀγγελθέντος αὐτῷ ὅτι ἤδη ἐκινεῖτο κατ' αὐτοῦ ὁ μέγας τῆς Αἰγύπτου στρατός· ἠσχολήθη δ' ὁμως εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν περὶ Πτολεμαϊκῶν πόλεων, ἵνα μὴ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἔχη ἐχθροὺς εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ. Τότε δέ, ὡς εἶδομεν (σελ. σξθ'), θὰ ἐκυρίευσε καὶ τὴν πλησίον τῆς Τύρου κειμένην ἰσχυρὰν Δαμασκόν.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Πτολεμαῖον, οἵτινες τόσον εἶχον ὀλιγορήσει ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας πάντων τῶν κατὰ τὰς πολεμικὰς χρείας, ὥστε ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀντιόχου εὗρεν αὐτοὺς ἐν πλήρει ἀδυναμίᾳ, ἐξυπνήσαντες τέλος ὑπὸ τοῦ μεγέθους τοῦ κινδύνου καὶ συνεδρεύσαντες ἀπεφάσισαν ὅπως ἐν κρυπτῷ μὲν παρασκευασθῶσι δραστηρίως πρὸς τὸν μέγαν πόλεμον, ἐν φανερῷ δὲ κερ-

δήσωσι χρόνον διὰ πρεσβειῶν καὶ εἰρηρικῶν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Ἀντίοχον, ὅστις καταφρονῶν τοῦ Πτολεμαίου ἐφρόνει τότε ὅτι οὗτος δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Πράγματι δὲ ἐπικούρους ἔχοντες πρεσβείας τῶν Ῥοδίων, Βυζαντιῶν, Κυζικηνῶν καὶ Αἰτωλῶν, κατώρθωσαν νὰ παρελκύσωσι τὰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἀπ' αἰώνων διαμφισβητούμενης κυριότητος τῆς Κοίλης Συρίας μέχρι τοῦ χειμῶνος, οὗ ἐπιστάντος συνῆψαν πρὸς τὸν μάτην πολιορκοῦντα τὴν ὑπὸ τοῦ Νικολάου παραβοηθουμένην ὄχυρὰν πόλιν Δῶρα Ἀντίοχον τετράμηνον ἀνακωχῆν. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἠπάτησαν τὸν βασιλέα τῆς Συρίας, ὥστε οὗτος, ἀφήσας φρουρὰς εἰς τὰς κυριευθείσας πόλεις καὶ παραδοὺς τὴν τῶν ὄλων ἐπιμέλειαν Θεοδότῳ τῷ Αἰτωλῷ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σελεύκειαν, διαφῆκε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς παραχειμασίαν καὶ τὸ λοιπὸν ὀλιγώρει τοῦ γυμνάζειν αὐτάς, πεπεισμένος ὅτι δὲν θὰ λάβῃ πλέον χρεῖαν αὐτῶν, ὡς τοῦ Πτολεμαίου μὴ τολμήσοντος τὸ παράπαν νὰ κινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὄλων (219/218 π. X.).

Ἄλλ' ὅτε τέλος οἱ περὶ τὸν Πτολεμαῖον, τοῦ Σωσιβίου δραστηρίως καὶ εὐφυῶς πρωτοστατοῦντος, ἠτοιμάσθησαν ἐν πάσῃ μυστικότητι τελείως, ἀπέβαλον τὸ προσωπεῖον καὶ τοιαύτας προέβαλον ἀπαιτήσεις διὰ τῶν πρέσβεων αὐτῶν, ζητοῦντες μεταξὺ τῶν ἄλλων νὰ περιληφθῆ ἐν ταῖς συνθήκαις καὶ ὁ ἀποστάτης Ἀχαιοίς, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν ἀγανακτήσαντα Ἀντίοχον νὰ διαρρήξῃ τὰς διαπραγματεύσεις καὶ νὰ συναθροίσῃ ἐκ νέου περὶ τὸ ἔαρ τὰς διεσπασμένας δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς νέαν εἰσβολὴν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἵνα κατάσχῃ καὶ τὰς ὑπολειπομένας τῷ Πτολεμαίῳ πόλεις τῆς ἀμφισβητούμενης χώρας. Τότε δὲ οἱ περὶ τὸν Πτολεμαῖον ὀλοσχερέστερον ἐπιτρέψαντες τὰ κατὰ τὴν Φοινίκην τῷ δοκιμωτάτῳ στρατηγῷ Νικολᾷ τῷ Αἰτωλῷ, παρέϊχον αὐτῷ δαψιλεῖς χορηγίας καὶ δυνάμεις εἰς τοὺς κατὰ τὴν Γάζαν τόπους, τάξαντες ὑπ' αὐτόν καὶ τὸν ναύαρχον Περιγένην μετὰ τοῦ στόλου ἀριθμοῦντος τριάκοντα μὲν κατάφρακτα πλοῖα, φορητὰ δὲ πλείω τῶν τετρακοσίων. Ὁ δὲ Νικόλαος προκαταλαβόμενος μέρος μὲν τινι τοῦ στρατοῦ τὰ κατὰ Πλάτανον στενά, τῇ δὲ μεθ' ἑαυτοῦ λοιπῇ δυνάμει τὰ περὶ Πορφυρεῶνα πόλιν, τὴν μεταξὺ Βηρυτοῦ καὶ Σιδῶνος,

προσεδόκα τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀντιόχου, ὅστις παρελθὼν εἰς Μάραθον καὶ διαλλάξας τοὺς κατοίκους αὐτῆς πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ἀραδίους κατῆλθε πρὸς τὴν Βηρυτόν, Βότρυν μὲν ἐν τῇ παρόδῳ καταλαβόμενος, Τριήρη δὲ καὶ Κάλαμον ἐμπρήσας μεθ' ὃ συγκρουσθεὶς πρὸς τὸν Νικόλαον κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν ἐκράτησε τοῦ τραπέντος στρατοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν Περιγένην στόλου ἀποχωρήσαντος· εἰς τὴν Σιδῶνα, πρὸ τῆς ὁποίας ἐλθὼν κατεστρατοπέδευσε ὁ Ἀντίοχος. Μὴ ἐλπίζων δὲ νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν διὰ τὴν δαψίλειαν τῶν ἐν αὐτῇ δυνάμεων καὶ ἐφοδίων, τὸν μὲν ὑπὸ τὸν Διόγνητον στόλον αὐτοῦ ἐξέπεμψε εἰς Τύρον, αὐτὸς δὲ εἰσχωρήσας εἰς τὰ μεσόγεια κατέκτησε τὰ κυριωτέρας πόλεις τῆς Γαλιλαίας, Σαμαρείας, Περαίας καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι Ῥαββαταμάνων (Φιλαδελφείας) τῆς Ἀραβίας χώραν, συνεργοὺς ἔχων πρὸς ταῦτα τοὺς τε Ἀραβας καὶ τοὺς αὐτομολήσαντας ὑπάρχους τοῦ Πτολεμαίου Κεραίαν καὶ Ἰπόλοχον, μεθ' ὃ ἐπανῆλθε πρὸς παραχειμασίαν εἰς τὴν Πτολεμαῖδα (218 π. X.).

Τέλος ἅμα τῷ ἔαρι τοῦ ἐπομένου ἔτους ὤρμησεν ἐξ Ἀλεξανδρείας ὁ μέγας καὶ τελείως προγυμνασθεὶς καὶ παρασκευασθεὶς στρατὸς τοῦ Πτολεμαίου, ἀγόμενος ὑπὸ τῶν διασημοτάτων τῶν τότε στρατηγῶν τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων, συγκείμενος δ' ἐξ 70,000 πεζῶν, 5,000 ἱππέων καὶ 73 ἐλεφάντων, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς αὐτὸν τὸν Πτολεμαῖον συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς νεαρωτάτης ἀδελφῆς καὶ μελλούσης συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης. Καταστρατοπεδεύσας δὲ παρὰ τὴν μετὰ τὰ Ῥινοκόλουρα πρώτην καὶ πρὸς τὴν Αἴγυπτον κατὰ Κοίλην Συρίαν πόλεων Ῥαφίαν — ἔνθα ὡς ἐκ θαύματος διέφυγε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ νύκτωρ εἰσδύσαντος τολμηροτάτου Θεοδότου τοῦ Αἰτωλοῦ — συνεκρούσθη μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν ἐκ Γάζης προσελθόντα Ἀντίοχον, οὗ ὁ ἐπίσης μέγας στρατὸς συνέκειτο ἐξ 62,000 πεζῶν, 6,000 ἱππέων καὶ 102 φοβερῶν ἀσιατικῶν ἐλεφάντων.

Ἡ σύρραξις ὑπῆρξε φοβερά, ἡ δὲ ἐν ἀρχῇ ἀμφίροπος μάχη ἔληξεν εἰς λαμπρὰν νίκην τοῦ Πτολεμαίου (217 π. X.), πρὸς ἣν πλὴν τῆς ἀλογίστου νεανικῆς ὁρμῆς τοῦ Ἀντιόχου συνεβάλλετο οὐκ ὀλίγον ἡ εὐθαρσῆς διαγωγή τῆς νεαρωτάτης Ἀρσινόης (σελ. σογ', 1).

Ὁ Ἀντίοχος ἔφυγεν εἰς Γάζαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ Πτολεμαῖος παρακολουθῶν αὐτὸν κατελάμβανεν ἐξ ἐφόδου πάσας συλλήβδην τὰς πόλεις τῆς Κοίλης Συρίας ἀμιλλωμένας τὴν πρώτην νὰ μεταστῆ πρὸς αὐτόν, τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσον ἀνέκαθεν οἱ κατὰ τὴν Κοίλην Συρίαν ὄχλοι ἠνθόουν τοὺς ἐξ Ἀλεξανδρείας βασιλεῖς, «διόπερ οὐκ ἀπέλιπον ὑπερβολὴν ἀρεσκείας, στεφάνους καὶ θυσιῶν καὶ βωμοῖς καὶ παντὶ τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ τιμῶντες τὸν Πτολεμαῖον»¹.

Τοῦ δ' Ἀντιόχου πέμψαντος πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον ὑπὲρ εἰρήνης, ὁ σχεδὸν παρ' ἐλπίδα πᾶσαν τὴν Κοίλην Συρίαν κατασχὼν Πτολεμαῖος συνεχώρησε κατ' ἀρχὰς μὲν σπονδὰς ἐνιαυσίους, κατόπιν δέ, διὰ τοῦ εἰς Ἀντιόχειαν ἀποσταλέντος Σωσιβίου, συνθήκας καὶ φιλίαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Πτολεμαῖος διατρίψας ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐν τοῖς κατὰ Συρίαν καὶ Φοινίκην τόποις καὶ καταστησάμενος τὰς πόλεις ἐπανῆλθε μετὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ τῶν φίλων εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καταλιπὼν Ἀνδρομάχον τὸν Ἀσπένδιον στρατηγὸν ἐπὶ πάντων τῶν προειρημένων τόπων². Ἐκ τῶν κατακτηθέντων μερῶν ὁ Ἀντίοχος διετήρησε μόνην τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου Σελεύκειαν.

Ἡ μετὰ τὴν ἐν Ῥαφίᾳ μάχην ἱστορία τοῦ Φιλοπάτορος οὐδὲν παρουσιάζει ἀμέσως ἢ ἐμμέσως διαφωτίζον τὴν νομισματικὴν αὐτοῦ, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ περιληφθῆ ἐν τοῖς σχολίοις ἡμῶν περὶ τῶν νομισμάτων ἐκάστης τάξεως. Διὰ τοῦτο προτιμῶμεν νὰ μνημονεύσωμεν ταῦτα σχολιάζοντες κατωτέρω αὐτὰ τὰ νομίσματα.

Ἐνταῦθα σημειοῦμεν ἐν κεφαλαίῳ μόνον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀγαπῶν «ὑπὲρ τὸ δέον» τὴν ἡσυχίαν καὶ ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῆς συνήθους ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ῥαθυμίας καὶ καχεξίας, δὲν ἐζήτησεν, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐν Ῥαφίᾳ μεγάλης νίκης, νὰ καταστρέψῃ τὸν Ἀντίοχον, ἀλλὰ «συνθήκας» καὶ «φιλίαν»³ πρὸς αὐτὸν συνομολογήσας καὶ «ἀποστάς πάντων τῶν καλῶν ἐτρόπη πρὸς βίον ἄσωτον»⁴, ἐντελῶς γυναικοκρατούμενος καὶ ἐγκαταλιπὼν ἀβοήθητον κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ σύμμαχον Ἀχαιόν, ὃν κρύφα μόνον

1. Πολυβίου 5,86.

2. Πολυβίου 5,87.

3. Πολυβίου 15,25α,10.

4. Πολυβίου 14,12.

ἐξήτησε νὰ σώσῃ, ἀλλ' ὅστις καταλλήλως παρ' αὐτοῦ βοηθούμενος ἠδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Αἴγυπτον τῶν μελλόντων μεγάλων ἐκ μέρους τῆς Συρίας κινδύνων.

Οὐδτερότητα ἐπίσης διεφύλαξεν ὁ βασιλεὺς διαρκουῦντος τοῦ ἀπὸ τοῦ 218 π. Χ. δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Μακεδόνων πόλεμον (214-205 π. Χ.). Ἐνῶ δὲ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἠνώχλων αὐτὸν ἀποστάντες οἱ ἐν τῇ ἐν Ῥαφία μάχῃ τὸ πρῶτον φρονηματισθέντες Αἰγύπτιοι, αὐτὸς τὸ πᾶν ἐγκαταλιπὼν εἰς τὴν περὶ αὐτὸν σπεῖραν τῶν περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα, Ἀγαθόκλειαν καὶ Σωσίβιον, ἐφρόντιζε κυρίως περὶ τῶν ἡδονῶν αὐτοῦ, μέχρις οὗ τέλος ἔπεσε θῦμα αὐτῶν τούτων.

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, οἰκτρὰ κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην. Οὐχ ἥττον ὅμως νεώτεροί τινες ἱστορικοί, κυρίως ὁ Mahaffy¹, στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν βασιλικῆν διοικητικῆν πρόνοιαν ἐλεγχουσῶν οἰκοδομῶν αὐτοῦ, ἐπὶ ἐπιγραφῶν καὶ τινων ἄλλων χαρακτηριστικῶν τοῦ βίου αὐτοῦ ἀναφερομένων ὑπὸ τῶν πηγῶν, ἐξήτησαν, ὡς ἤδη εἶπομεν (σελ. σοθ'), νὰ παραστήσωσι τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὑπὸ ἥττον σκιερὰ ἢ μὴ λαμπρὰ χρώματα, τὴν δὲ γνώμην ταύτην συμμερίζομαι ἐν μέρει.

Ἴδωμεν νῦν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον τὰ κατὰ τὴν νομισματοκοπίαν αὐτοῦ, σχετίζοντες αὐτήν, κατὰ τὸ δυνατόν, πρὸς τὰς ἄλλας πηγὰς.

ΤΑΞΙΣ Α.

(Ἀριθ. 1113-1116, Πίναξ XXXV, 1, 11-12, 17-20.)

Ἡ παντελής ἔλλειψις δεκαδράχμων ἀργυρῶν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλοπάτορος, ἐνῶ πλεῖστα τοιαῦτα ἐκόπησαν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς προηγουμένας βασιλείας, πρὸς δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου κοπέντα ἀργυρᾶ δεκάδραχμα φέρουσι τὰ μὲν φοινικικῆς ὄλκῆς τοὺς τύπους Ἀρσινόης τῆς Β', τὰ δὲ ἀπτικῆς ὄλκῆς τοὺς τῆς Βερενίκης Β', ἤγαγέ με, ὅτε συνέτασσον τὸν κατάλογον τῶν νομισμάτων, εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ φέροντα τύπους Βερενίκης τῆς Β' ἀλλ' ὄντα φοινικικῆς καὶ οὐχὶ ἀπτικῆς ὄλκῆς δεκάδραχμα (ἀριθ. 1114), ἐπομένως καὶ τὰ συναφῆ καὶ ὁμοίωτα τούτοις χρυσᾶ

1. The Ptolemaic Dynastie p. 127-147. Πβλ. τοῦ αὐτοῦ Empire p. 270 κέξ.

ὀκτάδραχμα (ἀριθ. 1113 καὶ 1116) καὶ ἀργυρᾶ τετράδραχμα (ἀριθ. 1115), δυνατὸν νὰ ἐκόπησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ τῆς Βερενίκης Φιλοπάτορος, ἐφ' οὗ δυσκόλως ἠδυνάμην νὰ παραδεχθῶ ὅτι δὲν θὰ ἐκόπησαν ἀργυρᾶ δεκάδραχμα.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ θάνατος τῆς Βερενίκης ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν τὸν υἱὸν Φιλοπάτορα¹, ἀλλ' ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ὅτι οὗτος τυπτόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδότης καὶ φοβούμενος «διὰ τὰς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὄνειρων ταραχὰς ἐν μέσῃ τῇ πόλει μνήμα οἰκοδομήσας, ὃ νῦν Σῆμα καλεῖται, πάντας ἐκεῖ τοὺς προπάτορας σὺν αὐτῇ κατέθετο, καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα. Καὶ ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν δὲ ἱερὸν αὐτῇ ἰδρύσατο, ὃ ἐκάλουν Βερενίκης Σφζούσης», ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «Εὐνοὺς ὁ σφάκτης»². Τότε δὲ θὰ εἰσήγαγεν ἐν τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λατρεία καὶ τὴν ἱερατεῖαν ἀθλοφόρου τῆς Βερενίκης, ἣν συναντῶμεν τὸ πρῶτον κατὰ τινος μὲν περὶ τὸ 214, κατ' ἄλλους δὲ μόλις περὶ τὸ 210 π. Χ., προτεταγμένην μάλιστα αὐτῆς τῆς *καρηφορίας* τῆς ἀρχαιοτέρας θεᾶς Ἀρσινόης τῆς Φιλαδέλφου³. Ἠδύνατο ἄρα τὰ ρηθέντα μετὰ τῆς εἰκόνης τῆς Βερενίκης νομίσματα νὰ ἐκόπησαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ὡς νέα τιμὴ τῆς μνήμης αὐτῆς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, ἀπαρραλλάκτως ὡς εἶδομεν τὸν Φιλάδελφον κόπτοντα μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης τὰ φέροντα τὴν εἰκόνα αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ κατόπιν ἐπιμελεστέρα μελέτη τῶν ρηθέντων κερμάτων, — κυρίως δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὐτῶν ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΞΗΣΗΣ καὶ οὐχὶ ΕΥΕΡΓΕΤΙΔΟΣ, ὡς θὰ εἶχεν ἂν ἀνεφέρετο εἰς τὴν θεὰν καὶ οὐχὶ ζῶσαν βασιλίξσαν, — ἔπεισέ με ὅτι καὶ ταῦτα ἐκόπησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου, καθ' ἃ ἤδη ἔγραψα ἀνωτέρω (σελ. σξε').

ΤΑΞΙΣ Β.

(Ἀριθ. 1117-1138, Πίναξ XXXVI, 1-24.)

Καὶ ἐκ τῶν τῆς τάξεως ταύτης νομισμάτων εἶδομεν ἤδη (σελ. σξή'), ὅτι ἐκόπησαν ἐπὶ Εὐεργέτου καὶ οὐχὶ ἐπὶ Φιλοπάτορος, ὑφ' ὃν εὐρηγνται τεταγμένα ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν, τὰ ὑπ'

1. Just. XXX, 1. — Πολυβίου 5,34,1.

2. Ζηνοβίου Παροιμ. III, 94.

3. Beurlier, De divinis honoribus quos acceperunt Alexander et successores ejus. Paris 1890 p. 74 κέξ. — Wilcken, Pauly-Wissowa Real-Encycl. s. v. Berenice (10) p. 286. — Bouché-Leclercq, I p. 331.

ἀριθ. 1117-1119 χρυσᾶ, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1121-1122 ἀργυρᾶ, τὰ μᾶλλον εὐτεχνα τῶν ὑπ' ἀριθ. 1125-1130 χαλκῶν, πρὸς δὲ τὰ ὑπ' ἀριθ. 1131-1134 χρυσᾶ ὡς καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 1135 χαλκᾶ.

Ὑπὸ δὲ τὸν Φιλοπάτορα ἐτάξαμεν ἤδη (σελ. σογ') ἐκ τῶν φερόντων τὰ ἀρκτικά τοῦ ὀνόματος τοῦ Δίωνος τὰ ὑπ' ἀριθ. 1120 χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ τετράδραγμα ἀριθ. 1123-1124 καὶ τὰ μᾶλλον ἄτεχνα τῶν ὑπ' ἀριθ. 1125-1130 χαλκῶν. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Δίωνος κοπέντων νομισμάτων τούτων, εἶδομεν (σελ. σογ') ὅτι ὁ ἐν πᾶσι διαρρήξας τὰς παραδόσεις τῶν τριῶν πρώτων Πτολεμαίων Φιλοπάτωρ εἰσήγαγε νέους τύπους ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων, ἥτοι τὰς συνεξευγμένας κεφαλὰς τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος (ἀριθ. 1123-1124). Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐπὶ Φιλοπάτορος παρατηρουμένην ἐπιτασιν τῆς λατρείας τῶν δύο τούτων θεῶν. Ἀληθῶς, ἐνῶ σπανίως εὐρίσκομεν αὐτοὺς ἀναφερομένους ἐν σχέσει πρὸς τοὺς τρεῖς προγενεστέρους Πτολεμαίους, ἔχομεν σειρὰν ὀλόκληρον ἐπιγραφικῶν ἀφιερώσεων τῷ Σαράπιδι καὶ τῇ Ἴσιδι ὑπὲρ τοῦ Φιλοπάτορος, τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ παιδὸς διαδόχου αὐτῶν¹. Ἐξ ἄλλης δὲ διγλώσσου ἐπιγραφῆς γνωρίζομεν ὅτι ὁ Φιλοπάτωρ ἠκοδόμησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναὸν «*Σεράπιδος καὶ Ἴσιδος, θεῶν Σωτήρων*»². Τέλος ὁ ἐκ τῆς Ἀρσινόης υἱὸς τοῦ Φιλοπάτορος καλεῖται ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων «*θεὸς ἐκ θεοῦ καὶ θεᾶς καθάπερ Ὁρος ὁ τῆς Ἴσιδος καὶ Ὀσίριος*»³.

Ἀνδροσθένης ὁ Ἀσπένδιος ἐν Τύρῳ.

Τοὺς αὐτοὺς τύπους τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος φέρει καὶ τὸ ἐπίσης ἐνταῦθα τεχνοτροπικῶς ἀνήκον ἀργυροῦν τετράδραχμον (ἀριθ. 1136, Πίν. XXXVI, 14-15), ἐφ' οὗ ὑπάρχουσιν ἀριστερὰ μὲν τοῦ ἀετοῦ τὰ ἀρκτικά ΜΟ (ἢ μᾶλλον ΜΟΙ. Πβλ. τὸν πίνακα), δεξιὰ δὲ τὸ μονογράφημα ΔΡ, ἔχον ὑπεράνω γλαῦκα ὡς σύμβολον.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ δεύτερον μονογράφημα περιέχει εὐκρινῶς τὰ γράμματα ΑΝΔΡΟ,

πρὸς δὲ ὅτι ἡ γλαῦξ ἐχρησίμωσεν ὡς ὁ κύριος νομισματικὸς τύπος τῆς Τύρου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατακτίσεως αὐτῆς¹, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Τύρῳ ὑπὸ Ἀνδρομάχου τοῦ Ἀσπενδίου ὄν, ὡς εἶδομεν (σελ. σπς'), ὁ Φιλοπάτωρ μετὰ τὴν ἐν Ῥαφία νίκην κατέλιπε στρατηγὸν ἐπὶ πασῶν τῶν ἀνακτηθεισῶν τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης πόλεων, ὃν κυριωτάτη ἡ Τύρος². Τὸ δὲ μοι δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ ὄνομα τοῦ ἐν Τύρῳ ἐπὶ τῆς νομισματοκοπίας ἐγχωρίου ἄρχοντος, ἢ ἐκεῖνο ὑπάρχου τινὸς αὐτοῦ τοῦ Ἀνδρομάχου. Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ περιπτώσει ὑπενθυμίζομεν ὅτι Μοιραγένης τις, οἰκεῖος τοῦ ἐπὶ τῆς Βουβάστου Ἀδαίου, τοσαύτας, φαίνεται, παρέσχεν ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος ὑπηρεσίας, ὥστε εὐρίσκομεν αὐτὸν κατόπιν τεταγμένον σωματοφύλακα τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου³.

Τύποι Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος.

Πρὸς τὰ τῶν νέων τούτων τύπων ἀργυρᾶ τετράδραγμα συνδέονται τεχνοτροπικῶς τὰ ὑπ' ἀριθ. 1137-1138 χαλκᾶ, τὰ ἐπίσης νέους ἐντελῶς τύπους παρουσιάζοντα. Τούτων δὲ τὰ μὲν μεγαλύτερα ἔχουσιν ἐφ' ἐνὸς μὲν συνεξευγμένας προτομὰς Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν στερεότυπον κεφαλὴν τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας Πτολεμαίου Σωτήρος μετὰ τῆς ἐνταῦθα εἰς Πτολεμαῖον τὸν Δ' ἀναφερομένης ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ. Τὰ δὲ μικρότερα φέρουσιν ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν αὐτὴν προτομὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐφ' ἑτέρου δὲ ὁμοίαν προτομὴν τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς.

Ἐρευνῶντες τὸν λόγον τῆς ἐμφανίσεως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Φιλοπάτορος τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν θεῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀλύμπου δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ἔχοντες κυρίως ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι θεοὶ παρίστανται ὑπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀδελφῶν Φιλοπάτορος καὶ Ἀρσινόης, ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην περίοδον τῆς βασιλείας, καθ' ἣν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ἡ Ἀρσινόη συνεβασίλευον ὡς

1. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer, n° 55-58. — Bouché-Leclercq I, 329, 1.

2. Strack, ἔ. ἀ. n° 66. — Mahaffy, Empire p. 73 καὶ 274.

3. Ἐπιγραφή Ῥωσέτης: Strack ἔ. ἀ. n° 69, 10 καὶ 26.

1. Ἴδε ἀνωτέρω σελ. ρπθ'. — Πβλ. Babelon, Les Perses Achéménides p. CLXXXIX, CXC, 290-295. — Rouvier, ἐν Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Γ', σελ. 269-276.

2. Πολυβίου 5,64 κέξ., 65,9, 85,9, 86,1, 87,6.

3. Πολυβίου 15,27-29.

ἀδελφοὶ καὶ οὐχὶ ὡς σύζυγοι. Ἄλλως δὲ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα λατρεία τῶν Φιλοπατόρων πρὸς τοὺς δύο τούτους θεοὺς εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστή. Οὕτως ἔχομεν ἐπιγραφὴν ἐκ Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου ἀφιερωμένην Ἰσιδι, Σαράπιδι καὶ Ἀπόλλωνι ὑπὲρ τοῦ Φιλοπάτορος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ¹. Κατ' ἐπιγραμμά δέ τι τοῦ Δαμαγήτου «ἡ Πτολεμαίου παρθένος Ἀρσινόη», — ἦτοι ἡ ἀδελφὴ καὶ οὐχὶ ἤδη σύζυγος αὐτοῦ, — κειραμένη τοὺς πλοκάμους, ὡς πρόφην ποτὲ ἡ μήτηρ αὐτῆς Βερενίκη, ἀφιέρωσε τῇ Ἀρτέμιδι², πιθανώτατα πρὸ τῆς ἐν Ῥαφία μάχης.

ΤΑΞΙΣ Γ.

(Ἀριθ. 1039-1058, Πίναξ XXXVII, 1-23.)

Ἡ τάξις αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων διαφόρων κερμάτων, ἐχόντων ὡς ἐνωτικὸν χαρακτηριστικὸν ἐν κοινὸν μονογράφημα. Εἶναι δὲ τὰ κέρματα ταῦτα τὰ ἑξῆς:

(Α) Χρυσᾶ ὀκτάδραχμα φέροντα ἐφ' ἐνὸς τὴν προτομὴν τοῦ νεαροῦ Φιλοπάτορος, ἐφ' ἐτέρου δὲ ἀετόν, κατ' ἐξαιρέσειν πρὸς τὰ δεξιὰ ἐστραμμένον, ἔχοντα δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ (οὐχὶ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ὡς ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας ἐτυπώθη ἐν τῷ καταλόγῳ).

(Β) ⌘ 40 χιλ.—Κεφ. Ἀμμωνος. | ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ Ἀετὸς ἀναπεπταμένος καὶ στρεφόμενος.

(Γ) ⌘ 30 χιλ.—Κ. Ἀμμωνος. | ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ Ἀετὸς μετὰ τῶν πτερυγῶν συνεπτυγμένων, ἔχων δὲ δίκερας ἐπ' ὤμου.

(Δ) ⌘ 25 χιλ.—Κ. Πτολεμαίου Α'. | ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Κεφ. Λιβύης (;) μετὰ κλάδου σιλφίου καὶ δικέρατος.

Τούτων τῆς φερούσης τὸ μονογράφημα ⌘Ϝ σειρᾶς εὑρομεν μέχρι τοῦδε χρυσᾶ ὀκτάδραχμα (ἀρ. 1139=A) καὶ χαλκᾶ ἐκ τῶν Β (ἀρ. 1140) καὶ Δ (ἀρ. 1141). Τῆς δὲ φερούσης τὸ μονογράφημα Ϝ σειρᾶς ἔχομεν μόνον χαλκᾶ ἐκ τῶν Β καὶ Δ (ἀρ. 1142-1143). Πιθανώτατα δὲ τὸ αὐτὸ μονογράφημα ἀμελῶς κεχαραγμένον εἶναι καὶ τὸ ὡς Ϝ ἀναγραφὴν ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν (ἀρ. 1144). Ἐπίσης τὸ ὡς Ϝ ἐσφαλμένως ὑφ' ἡμῶν ἀναγραφὴν μονογράφημα τῶν ὑπ' ἀριθ. 1145-1147 κερμάτων οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ ἐπὶ τῶν ἐπομένων ἀριθ. 1148-1153 εὐκρινέστερον κεχαραγμένον μονογράφημα Ϝ, ὅπερ εὑρομεν μέχρι

τοῦδε ἐπὶ πάντων τῶν χαλκῶν Β, Γ καὶ Δ, οὐχὶ ὁμως καὶ ἐπὶ τῶν χρυσῶν Α.

Ἡ τάξις αὕτη, ἡ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Φιλοπάτορος νεωτερίζουσα ὡς πρὸς τὴν κατανομὴν τῶν τύπων ἐπὶ τῶν χαλκῶν κερμάτων, ἐλέγχει ἤδη μεγάλην ὀρθομίαν καὶ ἀμέλειαν ὡς πρὸς τὴν κοπὴν τῶν χαλκῶν. Μόνον τὰ χρυσᾶ ἐκόπησαν μετ' ἄκρας τεχνικῆς ἐπιμελείας.

Κρίνοντες δ' ἐκ τοῦ τύπου τῆς κεφαλῆς τῆς Λιβύης, ἣν συνοδεύει ὁ κλάδος τοῦ Κυρηναϊκοῦ σιλφίου, ἡδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν — ὡς ἤδη ἐπράξαμεν ἐν τῷ καταλόγῳ — ὅτι τὰ κέρματα τῆς τάξεως ταύτης ἐκόπησαν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, ἐπομένως ὅτι τὰ ἐπ' αὐτῶν τρία διαδοχικὰ σταθερὰ μονογραφήματα δηλοῦσι τινὰς τῶν ἐπὶ Φιλοπάτορος τεταγμένων ἐπὶ τῆς Κυρήνης στρατηγῶν διοικητῶν. Πιθανώτατον ὁμως φαίνεται ἡμῖν, νῦν ὅτε ἐβεβαιώθημεν ὅτι τὰ κέρματα ταῦτα ἀνακαλύπτονται πανταχοῦ τοῦ Πτολεμαϊκοῦ κράτους, ὅτι ὁ τύπος τῆς Λιβύης ἐγενικεύθη ἐφ' ὅλης τῆς νομισματικῆς τοῦ κράτους, δηλῶν τὴν ἐπὶ πάσης τῆς Λιβύης κυριαρχίαν τῶν Πτολεμαίων.

Εἶδομεν δὲ ἤδη (σελ. σν'), ὅτι τὸ Ϝ ἢ ΣΕ ἀναφέρεται εἰς τὴν Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου, ἣν κατεῖχεν ὁ Φιλοπάτωρ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτε θὰ ἐκόπησαν τὰ κέρματα ταῦτα. Ἄγνωῶ ὁμως τίνα πόλιν ἢ τίνα μεγιστᾶνα τοῦ κράτους δηλοῦσι τῶν δύο ἄλλων σειρῶν τὰ μονογραφήματα ὙΠΕΡ καὶ ΠΑΧ.

Σημειωτέον ἐν τέλει ὅτι εἰς τὴν σειρὰν τῶν φερόντων τὸ ΣΕ κερμάτων προστίθεται καὶ πέμπτον κέρμα, σμικροῦ μεγέθους (ἀρ. 1153), φέρον παρὰ τοὺς συνήθεις τύπους (Ἀμμωνος καὶ ἀετοῦ) τὸ ῥόπαλον ὡς σύμβολον τῆς ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους καταγωγῆς τῶν Πτολεμαίων.

Παράρτημα τῆς τάξεως Γ.

(Ἀριθ. 1154-1158, Πίναξ XXXVII, 16-23.)

Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τοῦ Φιλοπάτορος ἀνήκουσι τεχνοτροπικῶς καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 1154-1157 καταλογισθέντα μικροτέρου μεγέθους χαλκᾶ κέρματα, ἅτινα δ' ὁμως, ἀντιθέτως τοῖς προηγουμένοις, δὲν φέρουσι μονογραφήματα ἢ σύμβολα. Καὶ τούτων δὲ οἱ τύποι εἶναι ἐντελῶς νέοι. Δηλαδή τὴν ἐπὶ τῶν τριῶν προηγουμένων βασιλειῶν στερεότυπον τῶν χαλκῶν νομισμάτων κε-

1. Strack ἔ. ἀ. ἀρ. 57.

2. Ἀνθολ. 7,277. — Mahaffy, Empire p. 265,3.

φαλήν τοῦ Ἀμμωνος ἀντικαθιστῆ ἢ κεφαλὴ τῆς ἰδιαιτέρως, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Φιλοπάτορος λατρευομένης Ἰσιδος (ἀρ. 1154) καὶ αἱ κρανοφόροι κεφαλαὶ τῶν Πτολεμαίων Γ' καὶ Δ', ἐνῶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἐπικρατεῖ ὁ τύπος τοῦ φέροντος τὸ τετανωμένον κέρασ ἀετοῦ, ἔχοντος τὴν εἰς τὸν ἐκάστοτε βασιλεύοντα Πτολεμαῖον ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

Αἱ κρανοφόροι, ὡς ἢ τοῦ Ἄρεως, κεφαλαὶ τοῦ Εὐεργέτου καὶ τοῦ νεαροῦ ἔτι υἱοῦ αὐτοῦ Φιλοπάτορος¹ ἀναφέρονται πιθανῶς εἰς τὰς μεγάλας πολεμικὰς νίκας ἀμφοτέρων κατὰ τῶν Σελευκιδῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸν νικητὴν τῆς ἐν Ῥαφία μεγάλης μάχης Φιλοπάτορα ἐκάλουν οἱ περὶ αὐτὸν *Σωτήρα* καὶ *Νικηφόρον*², εὐχόμενοι ἐνίοτε ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ Ἄρει *Νικηφόρῳ*³.

Τέλος τὸ ὑπ' ἀριθ. 1158, Πίν. XXXVII, 16 χαλκοῦν κέραμα, τὸ φέρον εὐκρινῶς τὸ σίλφιον τῆς Κυρηναϊκῆς ὡς σύμβολον, δυνατὸν νὰ ἐκόπη ἐπὶ Φιλοπάτορος, πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τινὸς τῶν ἀμέσως ἐπομένων βασιλέων.

ΤΑΞΙΣ Δ.

(Ἀριθ. 1159-1176, Πίναξ XXXIX, 1-23.)

Ἡ τάξις αὕτη, ἐν ἣ ἐπικρατοῦσιν οἱ τύποι Ἀρσινόης τῆς Γ', περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς σειράς:

ΣΕΙΡΑ Α.

(Ἀριθ. 1159-1162, Πίναξ XXXIX, 1-12.)

Αὕτη ἀποτελεῖται· 1^{ον} Ἐκ χρυσοῦν φοινικικῆς ὀλκῆς ὀκταδράχμων (ἀριθ. 1159, Πίν. XXXIX, 1-3), φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν προτομὴν σκηπτροφόρον Ἀρσινόης Γ', ἐφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΠΕΡΙΞ ἄπλου τετανωμένου κέρατος, οὗ ὑπεράνω εὔρηται ἀστήρ. 2^{ον} Ἐκ χαλκῶν κερμάτων μικροῦ μεγέθους (ἀριθ. 1160-1162, Πίν. XXXIX, 4-12), φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν αὐτὴν προτομὴν ἢ κεφαλὴν τῆς Ἀρσινόης, ἄνευ ὅμως τοῦ σκήπτρου, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΕΡΙΞ τύπου κέρατος ἢ δικέρατος ἢ ἀετοῦ.

1. Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων δευτέραν ταύτην κεφαλὴν παράβαλε τὴν ἐν τῇ Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Γ', Πίν. ΙΕ', δημοσιευθεῖσαν μαρμαρίνην κεφαλὴν τοῦ Φιλοπάτορος καὶ τὴν ἐπὶ δακτυλίου παρὰ Mahaffy, Ptol. Dynastie p. 130.

2. Strack ἔ. ἀ. n° 57.

3. Class. Review 1898 p. 274.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ χαλκᾶ ταῦτα νομίσματα ἀνευρίσκονται μόνον ἐν Κύπρῳ, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς ὅτι ἡ σειρά, εἰς ἣν ἀνήκουσιν, ἐκόπη ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ.

Τὸ δ' ἐπίθετον ΦΙΛΟΠΑΤΩΡ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατόπιν ἐκ κεχρονολογημένου νομίσματος (ἀριθ. 1189, Πίναξ XLIII, 15)¹, ἔφερον ὁ βασιλεὺς ἤδη κατὰ τὸ 3^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Σφάλλονται ἐπομένως οἱ ἐπὶ τινων παπύρων καὶ ἐπὶ τῆς περὶ τῶν νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων συγγραφῆς τοῦ Poole (p. 21) στηριζόμενοι ἵνα θεωρήσωσι τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἐπιθέτου τούτου μεταγενεστέραν τῆς ἐν Ῥαφία μάχης². Εἰς ἐμὲ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι Φιλοπάτωρ ἐκλήθη ὁ βασιλεὺς εὐθύς ὡς ἀνηγορευτῆ, διότι τὸ ἐπίθετον ἀκριβῶς σημαίνει, ὡς ἤδη παρατηρήθη ὑπὸ τοῦ Wilamowitz³, τὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὀρισθέντα διάδοχον τοῦ θρόνου. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα δικαίως κατέληξε καὶ ὁ Mahaffy⁴, στηριζόμενος ἐπὶ ἐπιγραφικῶν κειμένων, ἔτι δὲ δικαιότερον παρατηρεῖ ὁ Bouché-Leclercq (I p. 330, 1), ὅτι τὰ ἐπίθετα Θεὸς καὶ Φιλοπάτωρ «lui appartient dès son avènement, en vertu du régime institué avant lui». Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν καὶ περὶ τῆς Ἀρσινόης, διότι κατὰ τὰ Πτολεμαϊκὰ ἔθιμα ὁ γάμος καὶ ἡ ἀναγόρευσις αὐτῆς ὡς βασιλίσσης ἔδει νὰ συντελεσθῶσιν ἅμα τῇ ἀνόδῳ τοῦ Φιλοπάτορος ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἐπειδὴ δ' ὁμοίως ὁ γάμος ἦτο τότε φυσικῶς ἀδύνατος ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἡλικίας τῆς Ἀρσινόης, φρονῶ ὅτι συνετελέσθη μόνον τὸ δεύτερον, μηδενὸς λόγου κωλύοντος τοῦ νὰ ἀναγορευθῇ ἢ Ἀρσινόη πρὸ τοῦ γάμου αὐτῆς συμβασιλίсса τοῦ Φιλοπάτορος, θεοποιουμένη ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἐπίθετον ἀμέσως τότε, μέχρις οὔ ἢ ἡλικία αὐτῆς ἐπιτρέψῃ καὶ τὸν προαποφασισθέντα γάμον. Διὰ τοῦτο βλέπομεν Κυπριακὴν τινα ἐπιγραφὴν ἀναφερομένην «εἰς βασιλέ[σ]α Π[το]λεμαῖον καὶ [τὴν ἀ]δελφὴν [βασιλίσ]σαν Ἀρσινόην, θεοῦς [Φιλοπ]άτορος»⁵. Ὁ δὲ Πολύβιος ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐν Ῥαφία μάχης καλεῖ τὴν Ἀρσινόην ἄπλως

1. Ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας ἐτυπώθη ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ ἀντὶ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ!

2. Wilcken: Pauly-Wissowa R. Encycl. III p. 1287.

3. Weigeseh. p. 16. — Mahaffy, Empire p. 249.

4. Ptolemaie Dynastie p. 135.

5. Dittenberger, Orientis Graeci Inscr. Sel. I, p. 134, 84.

Οἱ πρῶτοι ἐκδοταὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης κακῶς συνεπλήρωσαν [τὴν ἀ]δελφὴν [καὶ βασιλίσ]σαν.

ἀδελφὴν οὐχί, νομίζω, διότι δὲν ἦτο ἤδη βασίλισσα, ἀλλὰ μόνον διότι δὲν ἦτο ἤδη καὶ γυνὴ τοῦ Φιλοπάτορος. Αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή τῶν χρυσῶν νομισμάτων ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ, ἐν ἣ προτάσσεται τὸ Φιλοπάτορος, ἀντιθέτως τῇ ἐπιγραφῇ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ, τῶν παρῶν χρυσῶν νομισμάτων τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, δύναται ἴσως νὰ ἐννοηθῇ ὡς σημαίνουσα: [νόμισμα τῆς τοῦ] Φιλοπάτορος [ἀδελφῆς] Ἀρσινόης.

Ἄγνοοῦμεν τίνα εἶναι τὰ ἱστορικά γεγονότα τὰ ἐπιτρέψαντα τῇ Ἀρσινόῃ νὰ ἐκδώσῃ ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτῆς ὄνομα νομίσματα καὶ δὴ ἐν Κύπρῳ. Οὐδὲ ὅμως ἀπίθανον νὰ συνδέωνται ταῦτα πρὸς ἰδιαίτερά τινα περιστατικά τοῦ πλήρους πικριῶν βίου τῆς ἀτυχοῦς ὅσον χρηστῆς καὶ γενναίας βασιλίσσης ταύτης.

Ἀληθῶς γνωρίζομεν ὅτι οἱ περὶ τὸν βασιλέα κακοποιοὶ Σωσίβιος καὶ Ἀγαθοκλῆς κατώρθωσαν ἐπὶ μακρὸν νὰ ἀναβάλωσι τὸν γάμον τῆς Ἀρσινόης. Περιλαβόντες δηλαδὴ τὸν φιλήδονον καὶ μειρακιώδη βασιλέα ἐν τοῖς δικτύοις τῆς ἐκ Σάμου ὀρχηστρίδος καὶ ψαλτρίας Ἀγαθοκλείας, ἀδελφῆς τοῦ ἐπίσης αἰσχροῦ ἐρωμένου τοῦ βασιλέως Ἀγαθοκλέους καὶ θυγατρὸς τῆς ἀνταξίου τοιούτων τέκνων μητρὸς Οἰνάνθης, κατέστησαν αὐτὸν τόσον ὑποχείριον αὐτοῖς, ὥστε παρὰ Στράβωνι (17, 795) καλεῖται, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν Πτολεμαίων, «ὁ τῆς Ἀγαθοκλείας». Τόσον δὲ ὀλεθρία ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐταίρας ταύτης, ὥστε ὁ Πολύβιος λέγει πού (14, 11), ὅτι αὕτη «πᾶσαν ἀνέτρεψε τὴν βασιλείαν», ὁ δὲ Πλούταρχος¹ ἱστορεῖ «τὰ μέγιστα τῆς ἀρχῆς πράγματα διοικεῖν Ἀγαθοκλείαν τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ταύτης μητέρα καὶ πορνοβοσκὸν Οἰνάνθην». Ἐν μᾶ λέξει ἐν τῷ βασιλείῳ οὐδεὶς εἶχεν ὀλιγωτέραν δύναμιν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως².

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ Ἀγαθοκλεία ὄλην τὴν ἀπεριόριστον κακοποιὸν δύναμιν αὐτῆς ἔστρεψε κυρίως κατὰ τῆς σεμνῆς καὶ μὴ ἀνεχομένης τὰς ἐρωμένας τοῦ βασιλέως³ Ἀρσινόης, ἥτις ἐπὶ τέλους «ἐξεβλήθη» καὶ ἐφονεύθη «δόλω» ὑπὸ τῆς Ἀγαθοκλείας⁴. Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν τὸ εἶδος τῶν καταδιώξεων, ἅς ὑπέστη ἡ Ἀρσινόη, καὶ τὰ κατὰ τὸν μυστηριώδη αὐτῆς θάνατον, ὡς ἀπολεσθέντος

τοῦ 14 βιβλίου τοῦ Πολυβίου, ἐν ᾧ ἐν 48 φύλλοις ἐξετίθεντο «τὰ περὶ Πτολεμαίου καὶ Ἀρσινόης»¹. Ὅποιας ὅμως πικρᾶς καταδιώξεως ὑπέστη ἡ Ἀρσινόη, ἀφίνουσιν ἡμᾶς νὰ φαντασθῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ἱστορούμενα, ὅτι ἀνελογίζοντο οἱ ἀγαπῶντες αὐτὴν πολῖται, ὅτε ἐγνώσθη ὁ θάνατος αὐτῆς, «ἀνανεούμενοι τινὲς μὲν τὴν ὀρφανίαν αὐτῆς, ἔνιοι δὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ ζῆν ὕβριν, ἣν ὑπέμεινε, καὶ τὴν αἰκίαν, σὺν δὲ τούτοις τὸ περὶ τὴν τελευτὴν ἀτύχημα, εἰς τὴν παρούσασιν ἐνέπιπτον καὶ δυσθυμίαν ὥστε πλήρη γενέσθαι τὴν πόλιν στεναγμοῦ, δακρύων, οἰμωγῆς ἀκαταπαύστου»².

Ὡς πρὸς δὲ τὸν θάνατον αὐτῆς γνωρίζομεν ἐκ χωρίων τινῶν τοῦ Πολυβίου³, ἀναφερομένων εἰς τὰ ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ λεπτομερεῖ ἐξιστορήσει, ὅτι ἐστάλησαν γράμματα, προφανῶς ἐξ Ἀλεξανδρείας, πρὸς τινὰ Δεῖωνα Δεῖωνος «ὑπὲρ ἀναιρέσεως τῆς Ἀρσινόης», ὅτι δ' οὗτος, ἐνῶ ἠδύνατο τότε «μηνῦσαι τὴν πρᾶξιν καὶ σῶσαι τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν», δὲν ἔπραξε τοῦτο, ἀλλὰ συνήργησε «τοῖς περὶ τὸν Φιλάμμωνα τὸν ἐπιστάντα τῷ τῆς Ἀρσινόης φόνο», ματαίως «μετὰ τὸ συντελεσθῆναι τὸν φόνον ἀνανεούμενος καὶ πρὸς πολλοὺς οἰκτιζόμενος καὶ μεταμελόμενος ἐπὶ τῷ τοιοῦτον καιρὸν παραλιπεῖν».

Ἐκ τῆς μνημονευομένης ἀποστολῆς τῶν γραμμάτων ἐξάγεται ὅτι, ὅτε ἐφονεύθη ἡ Ἀρσινόη, εὗρίσκετο μακρὰν τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ δὴ ἐκβληθεῖσα τῆς συζυγικῆς στέγης, ἦτοι ἐξόριστος. Ὁ Mahaffy⁴ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ δολοφονήσας τὴν Ἀρσινόην Φιλάμμων ἐγένετο «Λιβυάρχης τῶν κατὰ Κυρήνην τόπων»⁵, πιστεύει ὅτι ἡ βασίλισσα εἶχεν ἐξορισθῆ εἰς τὴν Κυρήνην. Ἄλλ', ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ἤδη ὁ Bouché-Leclercq (I, 338, 1), ὁ Φιλάμμων, κατ' αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ Πολυβίου⁶, ἐστάλη εἰς τὴν Κυρήνην μετὰ τὸν φόνον τῆς Ἀρσινόης, ὅτε οἱ περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα καὶ Σωσίβιον θέλοντες πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν νὰ ἀπομακρύνωσιν ἐξ Ἀλεξανδρείας «πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας» ἐξαπέστελλον αὐτοὺς ὑπὸ δια-

1. Κατὰ σημείωσιν τοῦ χειρογράφου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἴδε Bouché-Leclercq I p. 314, 1.

2. Πολυβίου 15, 25α.

3. Πολυβίου 15, 25, 12 καὶ 26, 1.

4. The Ptolemaik Dynasty p. 146, 2.

5. Πολυβίου ἔ. ἄ.

6. Πολυβίου 15, 25α. 15.

1. Κλεομένης 33.

2. Just. XXX, 2.

3. Πβλ. Ἀθην. 7, 276β. — Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ. 14, 31.

4. F.H.G. IV, 555. — Ἰωαν. Ἀντιοχηνοῦ, ἀποσπ. 54.

φόρους προφάσεις ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου. Εἶναι ἄλλως ἀδύνατον νὰ φαντασθῆ τις ὅτι νῦν, ὅτε τοσαύτη ἐπεκράτει παρὰ τῷ λαῷ ἀγανάκτησις κατὰ τῶν φονέων τῆς Ἀρσινόης, ὁ Φιλάμμων θὰ ἐπέμπετο ὡς ἀρχηγὸς τῆς χώρας ἐκείνης, ἐν ἣ ἀκριβῶς ἐφόνευσε τὴν βασίλισσαν. Τούτων ἕνεκα ὑποθέτω ὅτι ἡ Ἀρσινόη εἶχεν ἐξορισθῆ ἀποσταλεῖσα ὡς βασίλισσα εἰς Κύπρον, — συνήθη τόπον ἐξορίας τῶν ὑπὸ δυσμένειαν τελούντων καὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀπομακρυνομένων βασιλέων τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων¹, — ἔνθα τότε θὰ ἐκόπησαν τὰ φέροντα τὴν εἰκόνα αὐτῆς νομίσματα τῆς παρουσίας σειρᾶς, εἴτε τῇ ἀμέσῳ αὐτῆς διαταγῇ ὡς βασιλίσσης τῆς Κύπρου, εἴτε καὶ ὑπὸ τοῦ τότε στρατηγοῦ τῆς νήσου.

Ἄν ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἔβηκεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὸ μονογράφημα αὐτοῦ, ἔπραξε τοῦτο φοβούμενος ἴσως τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἰσχυροὺς ἐχθροὺς τῆς Ἀρσινόης, ὡς ἐπίσης βλέπομεν ὅτι ὁ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἰκονόμος τῶν κατὰ Ναύκρατιν ἐφοβήθη νὰ μνημονεύσῃ τὴν Ἀρσινόην ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἣν ἀνέθηκεν ὑπὲρ τοῦ Φιλοπάτορος καὶ τοῦ ἐκ τῆς Ἀρσινόης υἱοῦ αὐτοῦ². Ἐξ ἄλλου ὑπάρχει Κυπριακὴ τις ἐπιγραφὴ (σελ. σζδ', ε) τιμῶσα τὸν τότε στρατηγὸν τῆς Κύπρου «εὐνοίας ἕνεκεν ἧς ἔχων διατελεῖ εἰς βασιλέα Πτολεμαῖον καὶ τὴν ἀδελφὴν βασίλισσαν Ἀρσινόην καὶ τὴν Παφίων πόλιν», ἐν ἣ πιθανῶς διέτριβεν ἡ Ἀρσινόη καὶ ἔνθα ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Φιλοπάτορος δολίως θὰ συγκατεκάη τοῖς ἀνακτόροις αὐτῆς³ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φιλάμμωνα ὑπὸ τῆς Ἀγαθοκλείας ἀποσταλέντων δολοφόνων, ἐπαναληφθείσης περίπου ἀκριβῶς τῆς αὐτῆς πράξεως, δι' ἧς πολλὰ ἔτη πρότερον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τῆς Κύπρου εἶχεν ἐξολοθρευθῆ ὁ βασιλεὺς Νικολῆς ὑπὸ τῶν ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀποσταλέντων στρατιωτῶν (σελ. ξη').

Ὡς στρατηγὸς τοῦ Φιλοπάτορος διοικῶν τὴν νήσον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μνημονεύεται Πολύκλειτος ὁ Ἀργεῖος, περὶ οὗ ῥητῶς ἀναφέ-

ρεται ὅτι πιστῶς καὶ ἐντίμως ὑπηρετήσῃ τὴν βασιλείαν διαφυλάξας πρὸς τούτοις τῷ υἱῷ τῆς Ἀρσινόης τὴν νήσον καὶ πλῆθος ἱκανὸν ἀθροίσας χρημάτων, ἅτινα, ἀντὶ νὰ παραδώσῃ τοῖς περὶ τὸν Σωσίβιον καὶ Ἀγαθοκλέα, ἐκόμισε τῷ νεαρῷ βασιλεῖ, τὰ μάλιστα ἕνεκα τούτου τιμηθεῖς. Πρὸς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ταύτην ὑπὲρ τοῦ τέκνου τῆς Ἀρσινόης βεβαίως πολὺ θὰ συνετέλεσεν ἡ διαμονὴ τῆς ἐξορίστου βασίλισσης ἐν τῇ νήσῳ, ἣν οὗτος ἐκυβέρνη. Ἴσως δ' αὐτὸς εἶναι ὁ κόψας τότε ἐν τῇ νήσῳ τὰ φέροντα τὴν εἰκόνα τῆς ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ νομίσματα τῆς παρουσίας σειρᾶς.

ΣΕΙΡΑ Β.

(Ἄριθ. 1163-1174, Πίναξ XXXIX. 13-25.)

Ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ διακρίνομεν χρυσᾶ φοινικίης ὀλκῆς ὀκτάδραγμα μετὰ τῶν σταθερῶν τύπων καὶ τῆς ἐπιγραφῆς Ἀρσινόης τῆς Φιλαδέλφου, παρουσιάζοντα ὅμως κεφαλὴν αὐτῆς ἔχουσαν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς Ἀρσινόης τῆς Γ', συμφώνως πρὸς τὴν ἤδη παρατηρηθεῖσαν (σελ. σλ', σξά', σοά' καὶ σγ') ἐν τῇ νομισματικῇ τῶν Πτολεμαίων συνήθειαν τῆς ὑποκατάστασεως τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ζώσης βασιλίσσης εἰς ἐκεῖνα τῆς Ἀρσινόης Φιλαδέλφου, ἧς οἱ τύποι ἦσαν τόσον οἰκεῖοι τῷ ἐμπορίῳ, ὥστε διετήρουν αὐτοὺς ἐπὶ αἰῶνας οἱ Πτολεμαῖοι, ἀρκούμενοι μόνον νὰ ἀντικαθιστῶσι λεληθότως τὴν εἰκόνα τῆς Φιλαδέλφου δι' ἐκείνης τῆς ἐκάστοτε βασιλευούσης γυναικός¹.

Τῶν ὀκταδράχμων τούτων τινὰ μὲν (α) οὐδὲν σύμβολον ἢ γράμμα φέρουσι παρὰ τοὺς τύπους (ἀριθ. 1163). Ἄλλα δ' ὅμως (β) φέρουσιν ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τῆς βασιλίσσης τὸ γράμμα Α (ἀριθ. 1164) ἀκριβῶς ἐν ἣ θέσει τὰ τῆς Φιλαδέλφου (ἀριθ. 419 κέξ., 937 κέξ.) ἔχουσι τὸ χρονολογικὸν γράμμα. Τέλος τρίτα τινὰ (γ) φέρουσι Λ ἀντὶ τοῦ Α (ἀριθ. 1165).

Τὸ αὐτὸ γράμμα Λ εὐρίσκομεν μεταξὺ τῶν ποδῶν τῶν ἀετῶν ὥραιας καὶ πλουσίας σειρᾶς χαλκῶν νομισμάτων, ἔξ διάφορα κέρματα παρουσιαζούσης (ἀριθ. 1166-1171), ἅτινα πάντως ἐκόπησαν ὡς νομισματικὰ ὑποδιαίρεσεις τῶν μετὰ τοῦ αὐτοῦ Α χρυσῶν ὀκταδράχμων.

Ἡ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω τριῶν χρυσῶν ὀκτα-

1. Ἴδε τὰ κατόπιν ἰστορούμενα περὶ τῶν Πτολεμαίων Εὐπάτορος, Νέου Φιλοπάτορος, Ἀλεξάνδρου, Σωτήρος Β', κτλ.

2. Strack ἔ. ἀ. ἀριθ. 57. — Bouché-Leclercq I, 339, 1.

3. Τοῦτο φαίνεται ὅτι σημαίνει τὸ χωρίον Ἰωαν. Ἄντιοχ. ἔ. ἀ. «Πτολεμαίου τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐκβαλόντος καὶ Ἀγαθοκλεία μῖα τινι τῶν ἐταιρίδων συναφθέντος, εἶτα τελευτήσαντος τοῦ Πτολεμαίου ἢ Ἀγαθοκλεία Ἀρσινόην διαφθείρει δόλῳ καὶ ταύτης σὺν τοῖς βασιλείοις διαφθοραίσης, πολλῆς τε ταραχῆς ἐντεῦθεν Αἰγυπτίους ἀναφθείσης, ὃ τε τῆς Συρίας βασιλεὺς κτλ.»

1. Ἴδε Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχαιολ. τόμ. Β' σελ. 187-203.

δραχμῶν (α-γ) τεχνοτροπικὴ ὁμοιότης εἶναι τηλικαύτη, ὥστε νομίζω ὅτι ταῦτα πάντα ἐκόπησαν συγχρόνως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Φρονῶ ἐπομένως ὅτι τὸ Α (=1) καὶ τὸ Λ (=11) ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ δὴ εἰς τὸ τοῦ ἀπὸ μακροῦ προσδοκώμενου γάμου τῆς Ἀρσινόης μετὰ τοῦ Φιλοπάτορος, τοῦ μὲν Α τεθέντος πρὸς δήλωσιν τοῦ 1^{ου} ἔτους ἀπὸ τοῦ γάμου τῆς Ἀρσινόης ἤτοι τοῦ πρώτου ἔτους αὐτῆς ὡς συζύγου τοῦ βασιλέως, τοῦ δὲ Λ τεθέντος πρὸς δήλωσιν τοῦ 11^{ου} ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος (211 π. X.), καθ' ὃ θὰ συνετελέσθη ὁ γάμος.

Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ δεκαετηρὶς τοῦλάχιστον τοῦ γάμου τῶν Πτολεμαϊκῶν βασιλισσῶν ἐπανηγυρίζετο δι' ἐκδόσεως χρυσῶν ὀκταδράχμων νομισμάτων τοῦ τύπου Ἀρσινόης τῆς Φιλαδέλφου. Νῦν δὲ παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἔτος τοῦ γάμου Ἀρσινόης τῆς Φιλοπάτορος δύναται κάλλιστα νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὸ 11^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἀληθῶς γνωρίζομεν ἤδη, ὅτι ὁ γάμος οὗτος ἀναβλήθη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἕνεκα τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας τῆς Ἀρσινόης, ἀνεβλήθη πάλιν κατόπιν ἐπὶ μακρόν, πιθανῶς τῇ ἐνεργείᾳ τῶν περὶ τὴν Ἀγαθόκλειαν, οἵτινες, ὡς εὐφυῶς ὑπέθεσεν ὁ Mahaffy, ἴσως ἀνέμενον νὰ ἀποκτήσῃ ὁ βασιλεὺς τέκνον ἐκ τῆς Ἀγαθοκλείας, ἵνα ἐντελῶς διαρρήξωσι τὸν μετὰ τῆς Ἀρσινόης ἀρραβῶνα αὐτοῦ καὶ οὕτω καταστήσωσιν ὑποχείριον ἑαυτοῖς διὰ βίου τὸν Φιλοπάτορα. Μόλις δ' ὅτε μετὰ δεκαετίαν ὄλην ματαίας προσδοκίας ἀπήλπισαν περὶ τούτου, θὰ ἐπέτρεψαν τὸν μετὰ τῆς Ἀρσινόης γάμον τοῦ βασιλέως¹.

Μέχρι τοῦδε ἀγνοεῖται τὸ ἔτος τοῦ γάμου τούτου. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ θέτουσιν αὐτὸ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 216 καὶ 210 π. X.² Τελευταῖος δὲ ὁ Bouché-Leclercq³, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ λατρεία τῶν «θεῶν Φιλοπατόρων» ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τοῦ 215/4, συμπεραίνει ὅτι ὁ γάμος θὰ συνωμολογήθῃ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Ῥαφίᾳ μάχην. Ἀλλ', ὡς εἶπομεν (σελ. σ'ιδ'), ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ἠδύναντο κάλλιστα εὐθύς ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς βασιλείας καὶ πολὺ πρὶν ἢ νυμφευθῶσι, νὰ θεοποιηθῶσιν ὡς

ἀδελφοὶ καὶ οὐχὶ σύζυγοι θεοὶ Φιλοπάτορες. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶδομεν αὐτοὺς εἰκονιζομένους ἐπὶ τῶν νομισμάτων ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν φίλων τῶ πατρὶ αὐτῶν Διὶ ἀδελφῶν θεῶν Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος.

Τὸ μόνον δ' ὅπερ γνωρίζομεν ἀσφαλῶς ἐκ τῶν πηγῶν εἶναι ὅτι τὸ ἐκ τοῦ γάμου τῶν Φιλοπατόρων τέκνον ἐγεννήθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 209 ἢ 208 π. X. Νῦν δὲ τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα διδάσκουσιν ὅτι ὁ γάμος συνωμολογήθη ἐν ἔτει 211 π. X. = ἔτει 11^ῳ (Λ) τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος καὶ 1^ῳ (Α) τῆς Ἀρσινόης ὡς συζύγου τοῦ Φιλοπάτορος.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν χαλκῶν κερμάτων τοῦ ἔτους Λ ἀπαντῶμεν ὡς τύπους τῆς κυρίας ὄψεως α') τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς Ἀμμωνος, πατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου (ἀριθ. 1166, 1167, 1171), β') τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς (ἀριθ. 1168-1169) προγόνου τῶν Πτολεμαίων, ὅστις ἐλατρεύετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς Ζεὺς Ὀλύμπιος ἢ Συνωμόσιος¹, καὶ γ') τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν δορᾷ ἐλέφαντος (ἀριθ. 1170).

Ὡς δ' ἔχομεν χρυσᾷ ὀκτάδραγμα ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ ἄνευ τοῦ Α ἢ Λ, οὕτως ἔχομεν καὶ χαλκᾷ τῆς αὐτῆς σειρᾶς ἄνευ χρονολογίας τινὸς (ἀριθ. 1172-1174). Τὸ τελευταῖον τούτων φέρει τὴν προτομὴν αὐτῆς τῆς Ἀρσινόης Φιλοπάτορος ἢ τὴν τῆς Ἰσιδος.

ΣΕΙΡΑ Γ.

('Αριθ. 1175-1176.)

Νομίσματα ἀπορίας, ἐκ πορσελλάνης, κοπέντα ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τῶν Αἰγυπτίων.

Πανόμοια τοὺς τύπους καὶ τὴν τεχνοτροπίαν πρὸς δύο τῶν χαλκῶν κερμάτων τῆς προηγουμένης σειρᾶς (Πίναξ XXXIX, 20-22, πβλ. καὶ Πίν. XXIX, 23) εἶναι καὶ τὰ δύο ἐκ πορσελλάνης κέρματα (ἀρ. 1175 καὶ ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη εἰκὼν, 1176),

φέροντα, τοῦλάχιστον τὸ πρῶτον, μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ πλαγίως τεθειμένον τὸ γράμμα >.

1. Mahaffy, The Ptolemaic Dynastie p. 128.—Πβλ. Bouché-Leclercq I, 321,2.

2. Strack, Die Dynastie der Ptolemaer p. 194,14.

3. ἔ. ἀ. 321 καὶ 329.

1. Ἐπιγραφή ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Ῥάμιον τῆς Ἀλεξανδρείας Σεούλ : Rivista egiziana VI (1894) 21/22 = Strack ἔ. ἀ. ἀρ. 94.

Εὐρέθη δὲ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Κάρονακ. Ὁ Maspero, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ὕλην ἐξ ἧς κατεσκευάσθησαν τὰ δύο ταῦτα κέρματα, φρονεῖ ὅτι εἶναι νομίσματα ἀπορίας κόπεντα κατὰ τινα ἐπανάστασιν τῶν ἐγγχωρίων¹. Ἡ γνώμη αὕτη δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθή. Τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος, καθ' ἣν πάντως ἐκόπη τὸ πρῶτον τῶν δύο τούτων κερμάτων, μνημονεύεται ἡ πρώτη μεγάλη κατὰ τῶν Πτολεμαίων ἐπανάστασις τῶν ἐγγχωρίων. Γνωρίζομεν δηλαδὴ ἐκ τοῦ Πολυβίου (5, 63-86), ὅτι ὁ Φιλοπάτωρ, ὅτε παρεσκευάζετο κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, καθώπλισε, πρῶτος τῶν Πτολεμαίων, καὶ ἐξεγύμνασεν ἑλληνιστὶ 20,000 Αἰγυπτίων, σχηματίσας ἐξ αὐτῶν τὰς φάλαγγας ἐκείνας, εἰς ἃς κυρίως ὀφείλεται ἡ ἐν Ῥαφία νίκη. Ἄλλ', ὡς παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς (5, 107), τοῦτο πράξας ὁ Φιλοπάτωρ «πρὸς μὲν τὸ παρὸν ἐνδεχομένως ἐβουλεύσατο, τοῦ δὲ μέλλοντος ἠστόχησε. Φρονηματισθέντες γὰρ ἐκ τοῦ περὶ Ῥαφίαν προτερήματος οὐκέτι τὸ προσταττόμενον οἰοί τ' ἦσαν ὑπομένειν, ἀλλ' ἐζήτουν ἡγεμόνα καὶ πρόσωπον, ὡς ἱκανοὶ βοηθεῖν ὄντες αὐτοῖς. Ὁ καὶ τέλος ἐποίησαν, οὐ μετὰ πολὺν χρόνον». Πράγματι δέ, ὡς προοιμιαζόμενος λέγει αὐτόθι ὁ Πολύβιος, «εὐθέως ἀπὸ τούτων τῶν καιρῶν (217/6 π. X.)² συνέβαινε γίνεσθαι τὸν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους πόλεμον».

Δυστυχῶς τὸ μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ Πολυβίου, ἐν ᾧ ἱστοροῦντο τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, ἀπωλέσθη. Ἐκ τινος ὅμως περιωθέντος ἀποσπάσματος αὐτοῦ (14, 12) γνωρίζομεν ὅτι ὁ πρὸς τοὺς ἀποστάτας πόλεμος «χωρὶς τῆς εἰς ἀλλήλους ὁμότητος καὶ παρανομίας οὔτε παρτάξιν οὔτε ναυμαχίαν οὔτε πολιορκίαν οὔθ' ἕτερον οὐδὲν ἔσχε μνήμης ἄξιον». Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐπανάστασις διήρκεσεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς κλωπείας κυρίως ἐκ μέρους τῶν ἐγγχωρίων συνισταμένη. Ἡ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη βραδύτερον γραφεῖσα ἐπιγραφή τῆς Ῥωσσέτης ἀναφέρει ὅτι ὁ διαδεχθεὶς τὸν Φιλοπάτορα Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανὴς «τοὺς ἀφηγησαμένους τῶν ἀποστατῶν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός, καὶ τὴν χώραν ἐ[ρη-

μώσ]αντας καὶ τὰ ἱερὰ ἀδικήσαντας, παραγενόμενος εἰς Μέμφιν, ἐπαμυνῶν τῷ πατρὶ καὶ τῇ ἑαυτοῦ βασιλείᾳ, πάντας ἐκόλασε καθηκόντως, καθ' ὃν καιρὸν παρεγενήθη πρὸς τὸ συντελεσθῆ[ναι αὐτῷ τὰ] προσήκοντα νόμιμα τῇ παραλήψει τῆς βασιλείας»³. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιγραφή τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Εdfou λέγει, ὅτι κατὰ τὸ 14^{ον} ἔτος τοῦ Φιλοπάτορος (207/6 π. X.) διεκόπησαν τὰ ἔργα ἔνεκα ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν τῶν ἀποστατῶν τινες ὠχυρώθησαν ἐν τῷ ναῷ, τῆς ἀποστασίας τότε ἐκταθείσης πρὸς βορρᾶν καὶ νότον, ἐπανελήφθησαν δὲ μόλις κατὰ τὸ 19^{ον} ἔτος τοῦ Ἐπιφανοῦς (186 π. X.)⁴.

Ἐνεκα τοῦ ἐσωτερικοῦ τούτου πολέμου μεγάλη θὰ ἐνέπεσεν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ Φιλοπάτορος ἀπορία χρημάτων, ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν μέτρων, ἅτινα ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή τῆς Ῥωσσέτης, ὅτι ἔλαβεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ πρὸς ἀνακούφισιν τῆς χώρας, «ὅπως ὁ τε λαὸς καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐν εὐθηνίᾳ ὧσιν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας». Δυνατὸν ἄρα κατὰ στιγμήν τινα τῆς ἐπὶ Φιλοπάτορος χρηματικῆς ἀπορίας νὰ ἐκόπησαν τὰ ἐν λόγῳ ἐξ εὐτελοῦς ὕλης νομίσματα.

Ἡ προέλευσις ὅμως αὐτῶν ἐκ τῆς ἄνω Αἰγύπτου ἐπιτρέπει καὶ τὴν ἐξῆς ἀλλοίαν ὑπόθεσιν. Εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ ἐπαναστατῶν πόλεμον ὁ Φιλοπάτωρ φαίνεται ὅτι εἶχε σύμμαχον τὸν ἐλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ φιλοσοφίας μετεσχηκότα βασιλέα τῶν Αἰθιοπίων Ἐργαμένην⁵, μεθ' οὗ συνφοκοδόμησε διαφόρους ναοὺς τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ πρὸς ὃν φαίνεται ὅτι ἔκαμε παραχωρήσεις τινάς, ἀνθ' ὧν θὰ ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐπικυρίαρχος βασιλεὺς⁴. Οὐδὲν ὅμως ἐπομένως παράδοξον τὸ ἐν λόγῳ πρωτοφανὲς ἐκ πορσελλάνης νόμισμα νὰ ἐκόπη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐργαμένου, ὡς ὑποτελοῦς τῷ Φιλοπάτορι, δηλώσαντος ἑαυτὸν διὰ τοῦ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ Δ=Α (= Arquamen ἐν ταῖς αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς)⁵, ἀκριβῶς ὡς ἐδήλουν ἑαυτοὺς διὰ μονογραφημάτων ἐπὶ νομισμάτων Πτολεμαϊκῶν τύπων καὶ ἐπιγραφῶν ἕτεροι

1. Dittenberger, Or. Gr. Inscr. n° 90, 68 καὶ 80.

2. Mahaffy, The Empire p. 240.

3. Διοδ. 3, 6, 3 ἐνθα τὸ «τὸν δεῦτερον Πτολεμαῖον» διορθοῦται εἰς «τὸν Δ' Πτολεμαῖον».

4. Mahaffy, The Empire p. 273, καὶ The Dynastie p. 439 κέξ. — Bouché-Leclercq p. 317.

5. Πβλ. Ἐργαδεῖς καὶ Ἀργαδεῖς, Ἐργαφίη καὶ Ἀργαφίη, Ἐκβάτανα καὶ Ἀγβάτανα, κτλ.

1. «Monnaies de nécessité fabriquées pendant quelque révolte»: Rev. Num. 1891 p. 233.

2. Ἰδε Bouché-Leclercq I, 315, 1.

τοιούτοι ὑποτελεῖς φίλοι βασιλεῖς, π. χ. ὁ Μάγας τῆς Κυρήνης καὶ κατόπιν πλείστοι ἄλλοι μεγιστάνες ἀντιπρόσωποι, ὡς εἶδομεν, τοῦ βασιλέως.

ΤΑΞΙΣ Ε.

Τὰ κοπέντα ὑπὸ Σωσιβίου ὡς ἐπιτρόπου τοῦ Φιλοπάτορος.

(Ἄρ. 1177-1195, Πίν. XLIII, 1-5, 9-12, 21 καὶ XXXVII, 24.)

Ἡ τάξις αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ νομισμάτων κοπέντων ἐπὶ Φιλοπάτορος ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς Φοινίκης, Ἰουδαίας καὶ Κρήτης, Κυρήνης ἢ Κύπρου, φερόντων δὲ τῶν πλείστων τὰ ἀρκτικά γράμματα $\xi\Omega$ τοῦ ὀνόματος τοῦ πανισχύρου ὑπουργοῦ Σωσιβίου (σελ. σοθ' κέξ.), ὃν ὁ Πολύβιος χαρακτηρίζει ὡς τὸν «*ψευδεπίτροπον*» τοῦ Φιλοπάτορος καὶ μόνον «*προστάτην τῶν πραγμάτων*»¹ κατὰ τὰ πρὸ τῆς ἐν Ῥαφία μάχης ἔτη τῆς βασιλείας, περὶ οὗ δὲ ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι ἦτο ὁ «*τὸ πλείστον ἐν τοῖς φίλοις δυνάμενος*» καὶ ὁ «*τῶν ὄλων προεστηκὼς καὶ προβουλεύων*»².

Εἶναι δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα :

Α. *Χρυσᾶ ὀκτιάδραγμα* φοινικικῆς ὀγκῆς, φέροντα ἅπαξ μὲν τὴν ἀκτινοστεφεῆ προτομὴν Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου (ἄρ. 1184, Πίν. XLIII, 9), συχνότερον δὲ τὴν προτομὴν καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ (ἄρ. 1187 καὶ 1189, Πίναξ XLIII, 12 καὶ 15).

Β. *Ἀργυρᾶ τετράδραγμα* φοινικικῆς ὀγκῆς, φέροντα α') τὴν αὐτὴν εἰκόνα τοῦ Φιλοπάτορος, ἦν καὶ τὰ ἀνωτέρω χρυσᾶ, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ποτὲ μὲν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ (ἄρ. 1177-1179, Πίναξ XLIII, 1-3), ποτὲ δὲ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (ἄρ. 1185, Πίναξ XLIII, 10). β') τοὺς παλαιοὺς τύπους Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ $\xi\Omega$ ΤΗΡΟΣ (ἄρ. 1180, Πίν. XLIII, 4) ἢ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (ἄρ. 1181 καὶ 1192, Πίναξ XLIII, 5 καὶ 18). γ') τοὺς ὑπὸ τοῦ Φιλοπάτορος εἰσαχθέντας νέους τύπους τοῦ Σεράπιδος καὶ τῆς Ἰσιδος (ἄρ. 1186 καὶ 1188, Πίνακες XXXVI, 6 καὶ XLIII, 11).

Γ. *Χαλκᾶ κέρματα* τεσσάρων διαφόρων μεγεθῶν καὶ ὀγκῶν, φέροντα ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς Ἄμμωνος (ἄρ. 1190 καὶ 1193, Πίναξ XLIII, 16 καὶ 19), τοῦ Ἡρακλέους

(ἄρ. 1191, Πίναξ XLIII, 17) καὶ τῆς Ἀθηνᾶς (ἄρ. 1194-1195, Πίναξ XLIII, 20-21).

Ἐκόπησαν δὲ τὰ μὲν τῆς πρώτης σειρᾶς ἐν Φοινίκῃ καὶ Ἰουδαίᾳ καὶ δὴ α') ἐν Τύρῳ (ἄρ. 1177-1181, Πίναξ XLIII, 1-5), ἧς φέρουσι τὸ μονογράφημα καὶ σύμβολον Ψ . Αὐτόθι ἐκόπη κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους καὶ μοναδικόν τι χαλκοῦν νόμισμα (ἄρ. 1182, Πίναξ XXXVII, 2), παρουσιάζον πλὴν τῆς συνήθους κεφαλῆς τοῦ Ἄμμωνος, ἀετὸν φέροντα κλάδον φοινίκης, ὡς τὰ νομίσματα τοῦ Ἀχαιοῦ (σελ. σπβ'), καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ἀντὶ τῆς στερεοτύπου ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Τὸ ὑπ' ἄρ. 1183 κέρμα μετὰ τῆς μοναδικῆς ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ γνωρίζω μόνον ἐκ περιγραφῆς οὐχὶ ἀσφαλοῦς.

β') Ἐν *Σιδῶνι* ὡς δηλοῦσι τὰ $\xi\Omega$ (ἄρ. 1184-1186, Πίναξ XLIII, 9-11).

γ') Ἐν *Πτολεμαίδι* ἦν δηλοῦσι τὰ ΠΤ (ἄρ. 1187, Πίναξ XLIII, 12).

δ') Ἐν *Ἀσκάλωνι* τῆς Ἰουδαίας δηλουμένη διὰ τῶν ΑΞ (ἄρ. 1188, Πίναξ XXXVI, 6).

Τῶν δὲ τῆς δευτέρας σειρᾶς τὸν τόπον τῆς ἐκδόσεως δηλοῖ πάντως τὸ ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τῶν χαλκῶν, ὅπισθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἄμμωνος ἢ Ἡρακλέους, τεθειμένον μονογράφημα Κ, περὶ οὗ κατωτέρω.

Τὰ τῆς πρώτης σειρᾶς πάντα, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ τῆς Ἀσκάλωνος, φέρουσι τὰ ἀρκτικά $\xi\Omega$ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωσιβίου, ἅτινα εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ τῶν χαλκῶν τῆς δευτέρας σειρᾶς. Ἄγνων δὲ τίνος λόγου ἔνεκα δὲν ἐτέθησαν ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν τὰς αὐτὰς χρονολογίας φερόντων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν τῆς αὐτῆς σειρᾶς.

Τινὰ δὲ τῶν κερμάτων ἀμφοτέρων τῶν σειρῶν φέρουσι χρονολογίας προτασσομένου τοῦ δηλοῦντος τὸ ἔτος σημείου L, καὶ δὴ τὰ ἔτη Γ καὶ Δ, ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι ταῦτα, ἐπομένως καὶ τὰ λοιπὰ συναφῆ τούτοις ἀλλ' ἄνευ χρονολογιῶν, ἐκόπησαν πρὸ τῆς ἐν Ῥαφία μάχης καὶ δὴ τὸ πλείστον ἀκριβῶς κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα, καθ' ἃ ὁ Σωσίβιος ἐπέτεινε τὰς δραστηρίους αὐτοῦ προσπαθείας πρὸς προετοιμασίαν τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους κατὰ τοῦ Ἀντιόχου. Τὰ ἄνευ χρονολογιῶν νομίσματα τῆς Τύρου καὶ Πτολεμαίδος βεβαίως ἐκόπησαν πρὸ τῆς κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ Φιλοπάτορος κατοχῆς τῶν πόλεων τούτων ὑπὸ

1. Πολυβίου 5,35,6 κέξ. 15,25.

2. Πλουτάρχου, Κλεομένης 33.

τοῦ Ἀντιόχου. Τὸ δ' ἐπὶ τοῦ νομίσματος τῆς Ἀσκάλωνος ἔτος Δ δηλοῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶχε κυριευθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 218/7 π. Χ. Γνωρίζομεν δ' ἐκ τοῦ Πολυβίου (5, 68), ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο «οἱ περὶ τὸν Πτολεμαῖον ὀλοσχερέστερον ἐπιτρέψαντες τῷ Νικολᾷ χορηγίας τε παρεῖχον εἰς τοὺς κατὰ Γάζαν τόπους δαφιλεῖς καὶ δυνάμεις ἐξέπεμπόν πεζικὰς καὶ ναυτικὰς». Εἷς δὲ τῶν κατὰ Γάζαν τόπων πάντως εἶναι ἡ ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τῆς Γάζης κειμένη καὶ τοῖς Πτολεμαίοις ἀνήκουσα¹ παράλιος πόλις Ἀσκάλων², ἣτις βεβαίως θὰ ἐχρησιμοποιήθη τότε ὡς ἐν τῶν ὀρητηρίων τῶν Πτολεμαϊκῶν δυνάμεων.

Ἐξ ἄλλου τὸ ἐξαιρετικὸν γεγονός, ὅτι ἐν τῶν ἐν Σιδῶνι κοπέντων μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωσιβίου χρυσῶν κερμάτων φέρει τὴν εἰκόνα τοῦ Εὐεργέτου, τὰ δ' ἀμέσως κατόπιν τὴν τοῦ Φιλοπάτορος, δηλοῖ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἐπιτροπεία τοῦ Σωσιβίου ἤρξατο ἤδη ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου, ἴσως ὅτε νοσήσας³ ὁ βασιλεὺς θὰ προσέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν Φιλοπάτορα (σελ. σοθ') δοὺς αὐτῷ ἐπίτροπον καὶ προστάτην τὸν Σωσίβιον. Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὰς λέξεις τοῦ Πολυβίου, ὅτι ὁ Σωσίβιος ἦτο σκεῦος «πολυχρόνιον» καὶ ἐξ ἐκείνων, οἵτινες «κατεβίωσαν βασιλεῖς ἐκ βασιλέων μεταχειριζόμενοι»⁴. Τὸ ἐκ τῆς ἐντολῆς τοῦ Εὐεργέτου κῆρος θὰ ἐξεμεταλλεύθη ὁ Σωσίβιος ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ βασιλέως, ἵνα ποιήσῃται ἐκποδῶν πάντα, οὓς ὑπόπτευεν ὡς δυναμένους νὰ ἐκτοπίσωσιν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐπιτροπείας ἢ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα νὰ ἐκθρονίσωσι.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Ῥαφία μάχην, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τοῦ Σωσιβίου πρὸς διάσωσιν τοῦ Ἀχαιοῦ⁵ (214 π. Χ.), φαίνεται ὅτι ἔληξεν ἡ ἐπιτροπεία, ἠλαττώθη δὲ μεγάλως καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ Σωσιβίου, ὅτι δὲ ὀλοσχερῶς κύριοι τῶν πραγμάτων ἐγένοντο οἱ ἐρώμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀδελφοὶ Ἀγαθοκλῆς καὶ Ἀγαθόκλεια μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν Οἰνάν-

θης¹, οὓς αἱ πηγαὶ παριστῶσιν ἔκτοτε ὡς ἄγοντας καὶ φέροντας τὸν βασιλέα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οὐδὲν τῶν ἀσφαλῶς μεταγενεστέρων τῆς ἐν Ῥαφία μάχης νομισμάτων τοῦ Φιλοπάτορος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Σωσιβίου, ὅστις ἀπὸ πρωτουργοῦ ἐγένετο ἔκτοτε δευτερεῦον πρόσωπον, συνεργῶν τῷ Ἀγαθοκλεῖ, οὗ τούτου ἔνεκα τὸ ὄνομα προτάσσεται τοῦ τοῦ Σωσιβίου ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ἡμῶν πηγαῖς. Μάλιστα δὲ οἱ Mahaffy² καὶ Niese³ φρονοῦσιν, ὅτι ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐφόνευσε τὸν Σωσίβιον, ἐπομένως ὅτι ὁ ἐν τοῖς περὶ τοῦ θανάτου τῶν βασιλέων Φιλοπατόρων ἀναφερόμενος μετὰ τὸν Ἀγαθοκλέα Σωσίβιος εἶναι ὁ ὁμώνυμος υἱὸς τοῦ Σωσιβίου. Τὴν γνώμην ὁμοῦ ταύτην ἀπέκρουσε δι' ὀρθοτάτων παρατηρήσεων ὁ Bouché-Leclercq (I, 339, 2), δείξας ὅτι ὁ «πολυχρόνιος» Σωσίβιος ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φιλοπάτορος, δρῶν ὁμοῦ ὡς δευτερεῦον πρόσωπον. Αἱ πρὸς τιμὴν τοῦ Σωσιβίου ἐπιγραφαὶ τῶν Κνιδίων, Ταναγραίων καὶ Ὀρχομενίων, ἐξ ὧν ἐμάθομεν καὶ ὅτι ἦτο υἱὸς Διοσκουρίδου τινὸς Ἀλεξανδρέως, ἀναφέρονται πιθανῶς εἰς τοὺς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας χρόνους ἐκείνους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, καθ' οὓς συνήθροιζε δραστηρίως πανταχόθεν Ἑλληνας μισθοφόρους πρὸς τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμον⁴.

Τὰ διὰ τὴν Κρήτην κοπέντα νομίσματα.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι τινὰ τῶν νομισμάτων τῆς παρούσης τάξεως (ἀρ. 1190-1193) φέρουσι πρὸς δήλωσιν τοῦ τόπου τῆς κοπῆς ἢ τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν τὸ μονογράφημα Κ. Τοῦτο ἀβιάστως μὲν παρέχει τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος τῆς ΚΡ(ήτης), μετὰ τινος δὲ βίας τοῦ τῆς ΚΥ(;)Ρ(ήνης), καὶ πάνυ δυσκόλως τοῦ τῆς ΚΥ(;)[Γ]Ρ(ου), ὑφ' ἣν διστακτικῶς ἐτάξαμεν τὰ νομίσματα ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν. Ὅτι δὲ ἡ Κρήτη ὑπέκειτο εἰς τὸν Φιλοπάτορα, μαρτυρεῖται ὑπὸ τινων ἀρχαίων πηγῶν. Κατὰ τινὰ δηλαδὴ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος (10,478) «ὁ Φιλοπάτωρ Πτολεμαῖος ἀρξάμενος τειχίζειν (Γόρτυνα Κρήτης) ὅσον ἐπὶ ὄγδοῦ-

1. Ἰωσήφ. Ἀρχαιολ. 12,181. — Mahaffy. Empire p. 216 κέξ.

2. Περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἴδε Schürer Geschichte des Jüdischen Volkes II p. 92-96. — Benzinger: Pauly-Wissowa Real-Encycl. II 1609 κέξ.

3. Πολυβίου 2,71,3.

4. Πολυβίου 15,34,4.

5. Πολυβίου 8,17,2.

1. Πολυβ. 14,11. — Just. XXX, 2. Hieronym., In Dan. XI, 13. — Σχολ. Ἀριστοφ. Θεσμ. 1059.

2. Dynastie p. 143.

3. II, p. 573,3.

4. Bull. Cor. Hell. IV p. 98. — Dittenberger O.G.I. n° 79-81.

κοντα σταδίουσ παρήλθε μόνον». Τὴν προφανῶσ κυριότητα δηλοῦσαν προᾶξιν ταύτην ἀναφέρει ὁ Niese (II. p. 406) εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆσ βασιλείασ τοῦ Φιλοπάτοροσ, θεωρῶν αὐτὴν ὡσ συνέχειαν τῆσ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλαδέλφου μεμαρτυρημένησ Πτολεμαϊκῆσ κυριαρχίας ἐπὶ τῆσ νήσου¹. Πρὸσ τὴν γνώμην δὲ ταύτην συμφωνοῦσι τὰ ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων ἔτη Γ καὶ Δ τοῦ Φιλοπάτοροσ. Ἀλλὰ γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτοσ τῆσ βασιλείασ τοῦ Φιλοπάτοροσ (220 π. Χ., ὅτε ἡ Κρήτη διηρέθη εἰσ δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα, οἱ τὰ τῶν Κνωσίων φρονοῦντεσ πρεσβύτεροι τῶν Γορτυνίων καταλαβόντεσ τὴν ἄκραν τῆσ πόλεωσ ἐξέβαλον τοὺσ νεωτέρουσ παραδώσαντεσ τὴν πόλιν εἰσ τοὺσ Κνωσίουσ, οἵτινεσ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Δυναμέθα ἐπομένωσ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τότε οἱ νεώτεροι τῶν Γορτυνίων, οἱ παραβόλωσ καταλαβόντεσ τὰ ἀπέναντι τῆσ Αἰγύπτου κείμενα ἐπίνεια τῆσ Γόρτυνοσ καὶ Φαιστοῦ καὶ ἐκεῖθεν προσπολεμοῦντεσ τοῖσ ἐν τῇ πόλει², θὰ ἐπεκαλέσθησαν εὐθύσ κατόπιν τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλοπάτοροσ, ὅστισ τὸ ἐπόμενον ἔτοσ θὰ ἐκυρίευσε σὺν αὐτοῖσ καὶ ὠχύρωσε τὴν Γόρτυνα, κόψασ πρὸσ τὰσ χρείας τῆσ περιστάσεωσ τὰ νομίματα τὰ φέροντα τὸ ῥηθὲν μονογράφημα τῆσ Κρήτησ Κ καὶ τὰ ἔτη αὐτοῦ Γ καὶ Δ (219 καὶ 218 π. Χ.). Τότε δὲ θὰ συνωμολογήθη καὶ ἡ μέχρισ ἡμῶν διασωθεῖσα εἰρήνη τῶν Γορτυνίων πρὸσ τοὺσ Κνωσίουσ, ἐν ἧ ἀναφέρεται ὡσ μεσάζων ὁ βασιλεὺσ Πτολεμαῖοσ³. Τῆσ ἐν Γόρτυνι ἐπικυριαρχίας, *προστασίας ἢ φυλακῆσ*⁴, τοῦ Φιλοπάτοροσ λείψανον φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀνακαλυφθεῖσα ἐπιγραφή, ἡ περιέχουσα

μετὰ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων τῆσ πόλεωσ τὰ καθαρῶσ Αἰγυπτιακὰ « ἀνδρῶν ὀνόματα » Παθρήϊσ Ἰναρῶτοσ, Νέχθησ Παῖτοσ, Ὀνωφροισ Ὀρου, Κελέησισ Πετοσίριοσ, Ψενόβαστισ Ἀθωνώφριοσ, ἅτινα πιθανῶσ ἀνήκουσιν εἰσ στρατιώτασ τῆσ κατοχῆσ, Αἰγυπτίουσ *μαχίμουσ* ἐξ ἐκείνων, οὓσ πρῶτοσ ὠπλισε καὶ στρατιωτικῶσ συνέταξεν ὁ Φιλοπάτωρ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆσ βασιλείασ αὐτοῦ¹. Τοιοῦτοσ τινασ « μαχίμουσ » ἀναφέρει ἐν Κρήτῃ καὶ ἐτέρα τισ ἐπιγραφή ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Φιλομήτοροσ².

Ἀρσινόεια πόλισ Κρήτησ.

Κατὰ τὸν ῥηθέντα κρητικὸν πόλεμον τοῦ 220 π. Χ. οἱ καταλαβόντεσ τὴν Γόρτυνα σύμμαχοι τῶν πρεσβυτέρων τῶν Γορτυνίων Κνωσιοι εὐρόντεσ ἀφύλακτον τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν κατὰ Κρήτην πόλεων Λύττον, ἐν στιγμῇ ἀπουσίας τοῦ στρατοῦ αὐτῆσ, κατέστρεψαν τόσοσ ἄρδην αὐτὴν, ὥστε ὅτε οἱ Λύττιοι παρεγένοντο πρὸσ τὴν πόλιν ἀπὸ τῆσ ἐξοδίας καὶ εἶδον τὴν καταστροφὴν « οὕτω περιπαθεῖσ ἐγένοντο ταῖσ ψυχαῖσ ὥστε μὴδ' εἰσελθεῖν μὴδένα τολμῆσαι τῶν παρόντων εἰσ τὴν πατρίδα· πάντεσ δὲ περιπορευθέντεσ αὐτὴν κύκλω, καὶ πολλάκισ ἀνομιώξαντεσ καὶ κατολοφυράμενοι τὴν τε τῆσ πατρίδοσ καὶ τὴν αὐτῶν τύχην, αὐθισ ἐξ ἀναστροφῆσ ἐπανήλθον εἰσ τὴν τῶν Λαππαίων πόλιν. Φιλανθρώπωσ δ' αὐτοὺσ καὶ μετὰ πάσησ προθυμίας τῶν Λαππαίων ὑποδεξαμένων, οὔτοι μὲν ἀντὶ πολιτῶν ἀπολιδεσ ἐν ἡμέρα μᾶ καὶ ξένοι γεγονότεσ ἐπολέμου πρὸσ τοὺσ Κνωσίουσ ἅμα τοῖσ συμμαχοῖσ »³. Πότε καὶ ὑπὸ τίνοσ ἐκτίσθη ἐκ νέου ἡ Λύττοσ ἀγνοοῦμεν, ὡσ ἐπίσησ ἀγνοοῦμεν ἀν ἐκτίσθη ἐπὶ τῆσ αὐτῆσ ἢ ἄλλησ θέσεωσ. Ἐχοντεσ ὁμῶσ ὑπ' ὄψιν ὅτι Στέφανοσ ὁ Βυζάντιοσ ἀπαριθμῶν τὰσ φερούσασ τὸ ὄνομα τῆσ Ἀρσινόησ πόλεισ λέγει « ἐνάτη Λύκτου », ὅπερ δυσνόητον⁴, ἀφοῦ ἡ Λύττοσ δὲν ἦτο χώρα ἀλλὰ πόλισ, δυναμέθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν κείμενον τοῦ Στεφάνου ἀρχικῶσ εἶχεν « ἐνάτη (ἢ) Λύκτοσ », ἡ δὲ νέα πόλισ τῶν Λυττίων ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Πτολε-

1. Πβλ. Beloch. Die auswärtigen Besitzungen der Ptolemäer: Archiv für Papyrusforschung II p. 251-252.— Ἐπιγραφή τισ τῆσ Κρητικῆσ πόλεωσ Ἰτάνου (Michel 444) λέγει ὅτι ὁ γνωστόσ ναύαρχοσ-τοῦ Φιλαδέλφου ἐπὶ τοῦ Χερμωνιδείου πολέμου Πάτροκλοσ ἀπεστάλη « ὑπὸ βασιλέωσ Πτολεμαίου στρατηγὸσ εἰσ Κρήτην ». Ὑποθέτω δὲ ὅτι παρ' Ἀθηναίῳ 14,621 ἀντὶ « Πάτροκλοσ ὁ τοῦ Πτολεμαίου στρατηγὸσ ἐν Καίνῳ τῇ νήσῳ λαβὼν κτλ. » γραπτέον ἐν « Καῦδῳ » νήσῳ τῆσ Κρήτησ. Ἀληθῶσ ἡ μὲν Καῦνοσ τῆσ Καρίας δὲν εἶναι νήσοσ, τῆσ δὲ κρητικῆσ νήσου τὸ ὄνομα Καῦδοσ ἀντὶ Γαῦδοσ ἀπαντᾷ ἐν ἀρχαίᾳ ἐπιγραφῇ Γόρτυνοσ: Amer. Journ. of Arch. 1897 p. 232 κέξ. Πβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. ρνα', 1.

2. Πολυβίου 4,53-55. — Πβλ. Bouche-Leclercq I 292,2 καὶ 324,1.— Τὰ τοῦ πολέμου τούτου ἐν ἐκτάσει ἴδε παρὰ A. Scrinzi, La guerra di Lyttos (220 av. C.). Venezia 1898.

3. Monumenti Antichi vol. I p. 39.

4. Πβλ. Inschr. von Magnesia 105,69.

1. Halbherr: Americ. Journ. of Archaeol. I (1897) p. 235.

2. Insc. Ins. III 466: « Γραμματεὺσ τῶν κατὰ Κρήτην καὶ Θήραν καὶ Ἀρσινόην τὴν ἐν Πελοποννήσῳ στρατιωτῶν καὶ μαχίμων ».

3. Πολυβίου 4,54.

4. Svoronos, Numismat. de la Crète ancienne I. p. 29.

μαίου Φιλοπάτορος τοῦ ὀχυρώσαντος τὴν πόλιν τῶν συμμάχων αὐτῶν Γορτυνίων, καλέσαντος δὲ τὴν νέαν πόλιν Ἀρσινοίειαν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀδελφῆς καὶ συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη κυροῦται ὑπὸ τῶν κρητικῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὸ ἔθνικὸν ΑΡΞΙ¹, ἅτινα φέρουσι τοὺς τύπους κεφαλῆς γυναικὸς ἀπαρᾶλλάκτου πρὸς τὴν Ἀρσινόην Φιλοπάτορα τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων², πρὸς δὲ κέρας πανόμοιον πρὸς τὸ τῶν αὐτῶν Αἰγυπτιακῶν νομισμάτων³ καὶ τέλος κεφαλὴν Ἀθηνᾶς³ καθόλου ὀμοίαν πρὸς τὴν τῶν νομισμάτων τοῦ Φιλοπάτορος τῶν φερόντων τὸ μονογράφημα τῆς Κρήτης, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα (Πίναξ XLIII, 20-21).

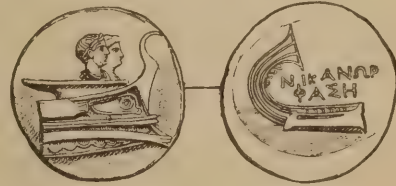
Ἐπειδὴ δὲ τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων τῆς κρητικῆς Ἀρσινοείας φέρουσι τὸν εἰς ἐπιθαλασσίαν πόλιν ἀρμόζοντα τύπον τῶν δύο δελφίνων, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὁ Φιλοπάτωρ ἔκτισε τὴν νέαν πόλιν τῶν Λυττίων οὐχὶ ἐπὶ τῶν πάνυ μακρᾶν τῆς θαλάσσης κειμένων ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πόλεως, ἀλλὰ παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐνθα ὁ στόλος αὐτοῦ ἠδύνατο ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ βοηθῇ αὐτὴν κατὰ πάσης προσβολῆς. Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην συμφωνεῖ ἐπιγραφὴ, μεταγενεστέρα τοῦ 220 π. X., ἐν ἣ μνημονεύεται «*ἀ τῶν Λυττίων (πόλις) τῶν τε τὰν ἄνω πόλιν οἰκίωντων καὶ τῶν ἐπὶ θαλάσση*»⁴. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, ὡς καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων, ἐξάγεται πρὸς τούτοις ὅτι καὶ ἡ ἄνω πόλις τῶν Λυττίων, ἦτοι ἡ ὑπὸ τῶν Κνωσίων καταστραφεῖσα, δὲν ἤργησε νὰ οἰκοδομηθῇ ἐκ νέου. Σπουδαῖον δ' εἶναι ἱστορικῶς καὶ σημαντικὸν ὅτι καὶ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 220 π. X. κοπέντα νομίσματα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΛΥΤΤΙΩΝ, τὰ πάντως ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐκ νέου οἰκοδομηθεῖσαν ἄνω πόλιν, φέρουσι τὸν αὐτὸν Πτολεμαϊκὸν ἀετὸν⁵, ὃν συναντῶμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλοπάτορος κοπέντων αὐτονόμων νομισμάτων ἐν Γόρτυνι⁶, Χερσονήσῳ τῆς Λυττίας⁷, Ἱεραπύτνῃ⁸

καὶ Μάλλα¹, πόλεσιν ἀνηκούσαις εἰς τὴν μερίδα τῶν Κρητῶν πρὸς ἣν συνεμάχουν οἱ ὑπὸ τοῦ Φιλοπάτορος βοηθηθέντες Λύττιοι καὶ οἱ νεώτεροι τῶν Γορτυνίων².

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΦΑΣΗΛΙΣ ΛΥΚΙΑΣ

(Ἀριθ. 1196 καὶ ἡ ἐνταῦθα εἰκόν.)

Τὸ νόμισμα τοῦτο παρουσιάζει τεθειμένους ἐπὶ τῆς πρῶρας, ὡς εἰ ἦσαν οἱ προστάται τῶν ναυτιλλομένων ἀδελφοὶ θεοὶ Διόσκουροι³, τοὺς ἀδελφοὺς θεοὺς Φιλοπάτορας κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Imhoof-Blumer, δεικνύει δ' ὅτι ἡ Φάσηλις διετέλει ὑπὸ τὴν Πτολεμαϊκὴν ἐπικυριαρχίαν ἢ προστασίαν τοῦλάχιστον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Φιλοπάτορος. Γνωρίζομεν δὲ καὶ ἄλλοθεν ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλαδέλφου ἀρξαμένη ἐπικυριαρχία τῶν Πτολεμαίων ἐπὶ τῆς Λυκίας διήρκεσε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰῶνος π. X.⁴ Ὑπάρχει δὲ καὶ χαλκοῦν νόμισμα τῆς Φασήλιδος φέρον ἄνω τῆς πρῶρας ἀντωπὴν τὴν ἀκτινοστεφεῖ κεφαλὴν τοῦ αὐτοῦ ἴσως Πτολεμαίου⁵. Τρίτον δὲ λαμπρὸν ἀργυροῦν νόμισμα τῆς Φασήλιδος ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλοπάτορος φέρει κάτωθεν τῆς πρῶρας ΝΙΚΩΝ⁶, ἴσως τὸ ὄνομα Νίκωνος τοῦ τεταγμένου «*ἐπὶ τοῦ ναυτικοῦ*» τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος⁷.

ΤΑΞΙΣ Ζ.

ΜΑΡΑΘΟΣ ΦΟΙΝΙΚΗΣ

(Ἀριθ. 1197-1204, Πίναξ XXXIX, 26-27.)

Εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. ριδ' καὶ σξβ'), ὅτι ἡ Μάραθος φρονούσα τὰ τῶν Πτολεμαίων ἐξ ἔχθρας πρὸς τὴν γείτονα μητρόπολιν καὶ ἀντίζηλον αὐτῆς Ἱεραπύτνῃν, φιλῆν τῶν Σελευκιδῶν,

1. Svoronos ἔ. ἀ. p. 30-32 N°s. 1-14.
2. Πβλ. Πτολεμαίων Πίν. XXXIX, 1-12. πρὸς Svoronos ἔ. ἀ. pl. II, 23-25.
3. Svoronos ἔ. ἀ. pl. II, 29.
4. Bull. Corr. Hell. 1885 p. 17.
5. Svoronos ἔ. ἀ. pl. XXII, 4-15.
6. Svoronos ἔ. ἀ. pl. XVI, 1-3.
7. Svoronos ἔ. ἀ. pl. IV, 2-6.
8. Svoronos ἔ. ἀ. pl. XVII, 7-21.

1. Svoronos ἔ. ἀ. pl. XXII, 18-19.
2. Πβλ. Scrinzi, La guerra di Lyttos p. 17 κέξ.
3. Πβλ. Svoronos, Ulysse chez les Arcadiens p. 24.
4. Liv. XXXIII, 19.—Beloch: Archiv für Papyrusforschung II p. 240.
5. Hill, BMC. Lycia pag. LXVII, †.
6. Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἀρχ. Γ' (1903) σελ. 192 ἀρ. 128 πίν. XII, 2.
7. Πολυβίου 15, 25.

ἔκοψεν ἐπὶ Φιλαδέλφου (ἀρ. 844-847) καὶ ἐπὶ Εὐεργέτου (ἀρ. 1064-1068) νομίσματα αὐτόνομα, φέροντα τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἔτη τῶν Λαγαιδῶν.

Νῦν ὁμως ἐπὶ Φιλοπάτορος, ὅτε ἀπὸ τῆς ἐνάρεως τῆς βασιλείας παρημελήθησαν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τοῦ κράτους¹, ἐπέκειτο δὲ καὶ ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τοῦ Ἀντίοχου, δύσκολον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ Μάραθος θὰ ἐξηκολούθει οὕτως ἀναφανδὸν ἐπιδεικνύουσα τὰς πρὸς τὴν Αἴγυπτον συμπαθείας αὐτῆς. Ἄλλως δὲ οὐδ' ἦτο δυνατὸν ὁ Ἀντίοχος νὰ ἀνεχθῆ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς καταστάσεως ταύτης, προκειμένου περὶ Φοινικικῆς πόλεως κειμένης πλησιέστατα τῆς πρωτεύουσης αὐτοῦ. Πράγματι δὲ ὅχι μόνον δὲν ἔχομεν ὅμοια φιλοπτολεμαϊκὰ νομίσματα τῶν Μαραθῶν ἐκ τῶν πρὸ τῆς ἐν Ῥαφίᾳ μάχης ἐτῶν τοῦ Φιλοπάτορος, ἀλλὰ καὶ γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου (5, 68, 7) ὅτι ὁ Ἀντίοχος κατὰ τὴν ἐν ἔτει 218 εἰσβολὴν αὐτοῦ « παρελθὼν εἰς Μάραθον καὶ παραγενομένων πρὸς αὐτὸν Ἀραδίων ὑπὲρ συμμαχίας, οὐ μόνον προσεδέξατο τὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφορὰν τὴν προὔπαρχουσαν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους κατέπαυσε, διαλύσας τοὺς ἐν τῇ νήσῳ (Ἀράδῳ) πρὸς τοὺς τὴν ἡπειρον κατοικοῦντας τῶν Ἀραδίων » ἦτοι τοὺς Μαραθῶνους.

Ἡ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐκ τοῦ Ἀντίοχου φόβου συνομολογηθεῖσα διαλλαγὴ τῶν Μαραθῶν πρὸς τοὺς θανασίμους ἐχθροὺς Ἀραδίους καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς Πτολεμαϊκῆς ἐπιρροῆς διελύθη, ὡς ἦτο ἐπόμενο, εὐθύς ὡς συνετρίβη ὁ Ἀντίοχος ἐν Ῥαφίᾳ. Ἀπ' αὐτοῦ ἤδη τοῦ ἔτους τῆς μάχης, πέμπτου τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος καὶ 95^{ου} τῆς χρονομετρίας τῶν Λαγαιδῶν, βλέπομεν τοὺς Μαραθῶνους κόπτοντας πάλιν νομίσματα μετὰ τῶν ἐτῶν τῶν Λαγαιδῶν καὶ τῆς προτομῆς τῆς νῦν βασιλίσεως ἀδελφῆς τοῦ Φιλοπάτορος Ἀρσινόης (ἀριθ. 1197-1204, πίν. XXXIX, 26-27). Μέχρι τοῦδε ἔχομεν τοιαῦτα φέροντα τὰ ἔτη τῶν Λαγαιδῶν 95-96, 100, 104-108, ἀναλογοῦντα πρὸς τὰ ἔτη 5-6, 10, 14-18 τοῦ Φιλοπάτορος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἐν Ῥαφίᾳ μάχης μέχρι τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Φιλοπάτορος, ὅτε καὶ λήγει ὀριστικῶς ἡ ἀπὸ τοῦ 6^{ου} ἔτους τοῦ Φιλαδέλφου (280 π. X.)

1. Πολυβίου 5.34.

ἀρξαμένη καὶ ἐπὶ 75 ὅλα ἔτη διαρκέσασα ἐξάρτησις τῆς Μαραθῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ΦΕΡΟΝΤΑ ΕΤΗ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΟΝΟΜΕΤΡΙΑΝ ΤΩΝ ΛΑΓΑΙΔΩΝ

(Ἀριθ. 1205-1214, Πίναξ XXXVIII, 6-14.)

Ὅπως ἐκόπησαν τετράδραγμα ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου (ἀρ. 848-853) καὶ Εὐεργέτου (ἀριθ. 1089-1112), φέροντα ἔτη τῆς χρονομετρίας τῶν Λαγαιδῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ Φιλοπάτορος, μετὰ τῆς σπουδαίας ὁμως διαφορᾶς ὅτι εἰς τὰ ἀργυρᾶ τετράδραγμα τὰ φέροντα τοὺς τύπους καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΩΤΗΡΟΣ, ἐξ ὧν μόνων ἀποτελοῦνται αἱ τάξεις αὗται τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου, προσετέθησαν νῦν καὶ ἀργυρᾶ δίδραγμα φέροντα μὲν τοὺς αὐτοὺς τύπους ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (ἀριθ. 1205-1214, πίν. XXXVIII, 6-14).

Περὶ πάντων τούτων ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἀνωτέρω (σελ. ρ'ε'-ρηθ' καὶ σξγ'-σξε'). Ἐνταῦθα, προσθέτομεν τὰ ἐξῆς σχετικῶς πρὸς μόνον τὰ ἐπὶ Φιλοπάτορος κοπέντα.

Τούτων ἡ τάξις ἀρχομένη ὡς συνέχεια τῆς τοῦ Εὐεργέτου εὐθύς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ Φιλοπάτορος (ϑ = 90 = 221/220 π. X.) διαρκεῖ πρῶτον μὲν μέχρι μόνον τοῦ τρίτου ἔτους αὐτοῦ (ϑβ = 92 = 219, 218 π. X.), ὅτε ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῶν τῆς τάξεως Ε νομισμάτων, τῶν μετὰ τῶν ἐτῶν ΛΓ καὶ ΛΔ. Κατόπιν δὲ μετὰ μακρὰν διακοπὴν, ἐν ἔτος μετὰ τὸν γάμον τῶν Φιλοπατόρων, ἐμφανίζονται καὶ πάλιν παρουσιάζοντα τὰ ἔτη ΡΕ καὶ ΡΖ τὸ καὶ τελευταῖον ἔτος τοῦ Φιλοπάτορος.

Τὸ σπουδαιότερον χαρακτηριστικὸν τῆς παρουσίας τῆς τάξεως εἶναι βεβαίως ἡ παρὰ τὰ ἀργυρᾶ τετράδραγμα ἐμφάνισις τῶν ἀργυρῶν διδράχμων. Νομίζω δὲ ὅτι ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐκδοσιν τῶν διδράχμων τούτων ἔδωκεν ἡ κατάργησις τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους νομισματικῆς συνθήκης τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου (σελ. σιζ' καὶ σκζ'). Ἀληθῶς, ἐνῶ καθ' ὅλην τὴν πεντηκονταετηδίαν τῆς συνθήκης ταύτης οὐδὲ ἐν δίδραχμον ἐκόπη ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων, οἱ Ῥωμαῖοι ἔκοπτον, συμφώνως τῇ συνθήκῃ, διαρκῶς ἐξ ἀργύρου μόνον δίδραγμα, ὅπερ ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συνθήκη ἐκείνη ὥριζεν

ὅτι ἡ κοπή τῶν ἀργυρῶν διδράχμων ἦτο ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν Ῥωμαίων. Διὰ τοῦτο δὲ εὐθύς ὡς, ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Εὐεργέτου, κατηργήθη ἡ συνθήκη αὕτη, βλέπομεν τὸν Φιλοπάτορα σπεύδοντα νὰ κόψῃ ἴδια δίδραγμα ἀργυρᾶ.

Ὅτι δὲ ὁ Φιλοπάτωρ, ὁ ἅμα τῇ ἀνόδῳ εἰς τὸν θρόνον παραμελήσας πάσας τὰς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχέσεις¹, δὲν ἀνενώσε τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους νομισματικὴν συνθήκην, δεικνύει, πλὴν τῆς διακοπῆς τῆς ἐκδόσεως τοιούτων Πτολεμαϊκῶν ἢ Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων, ἡ μελέτη τῶν λοιπῶν εἰδήσεων περὶ τῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σχέσεων αὐτοῦ. Ἐνῶ δηλαδὴ οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτε ἐπὶ Εὐεργέτου περιέστη εἰς δύσκολον θέσιν ἢ Αἴγυπτος, ἔπεμψαν πρέσβεις αὐθορμήτως προσφέροντες τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῆς Συρίας², ὁ Φιλοπάτωρ παρέστη ὡς ἀπλοῦς θεατῆς τῆς ἀγωνίας τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πόλεμον. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν ἔτει 216 π. Χ. ἐπροστάτευσε τὸν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐν Κυρῆνῃ ἀνδριάντος αὐτοῦ καταφυγόντα Καπυήσιον Δέκιον Μάγιον, ὃν ὁ Ἀννίβας ἔπεμπεν ἐξ Ἰταλίας δέσμιον εἰς Καρχηδόνα, ἀλλὰ τοῦτο ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς μόνον ὅτε ὁ ἰκέτης ἐκεῖνος ἀπέδειξεν ὅτι εἶχε συλληφθῆ καὶ δεσμευθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου παρὰ τοὺς ὄρους τῆς πρὸς τὴν Καπύην συνθήκης τοῦ Ἀννίβου³. Ἐξ δὲ ἔτι κατόπιν, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐξαπέστειλαν πρὸς τὸν Φιλοπάτορα «βουλόμενοι σίτω χορηγηθῆναι διὰ τὸ μεγάλην εἶναι παρ' αὐτοῖς σπάνιν», οἱ πρεσβευταὶ αὐτῶν, λέγεται ὑπὸ ἄλλης πηγῆς, ἦλθον «πρὸς ἀνάμνησιν καὶ ἀνανέωσιν τῆς φιλίας»⁴, ἦτοι προφανῶς τῆς ἐπὶ Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου ἐμπορικῆς συνθήκης. Ἐπομένως αὕτη εἶχε καταργηθῆ ἢ παραμεληθῆ ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος. Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ πρέσβεις, παρ' ὅλα τὰ δῶρα, ἅτινα ἐκόμισαν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀρσινόην, δὲν ἔτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Βέβαιον τοῦλάχιστον εἶναι, ὅτι ἡ νομισματικὴ συνθήκη δὲν ἀνενεώθη, διόπερ ἔκτοτε τὸ ἀργυροῦν δίδραγμα κατέστη ἐν τῶν συνηθεστέρων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων.

1. Πολυβίου 5, 34.

2. Eutropius III, 1. — Bouché-Leclercq I, 259, 2 καὶ 316, 3.

3. Liv. XXIII, 10. — Mahaffy, The Empire p. 263. — Bouché-Leclercq I, p. 319.

4. Πολυβίου 9, 11α (44). — Πβλ. Bouché-Leclercq I, 320.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

α) Χρυσᾶ ὀκτάδραγμα τύπων τῶν προγόνων τοῦ Φιλοπάτορος.

(Ἄριθ. 1299, Πίναξ XXXVIII, 1-5.)

Ὅπως τὰ φέροντα τοὺς τύπους τῆς Ἀρσινόης Φιλαδέλφου χρυσᾶ ὀκτάδραγμα ἐκόπτοντο καθ' ὅλας τὰς κατόπιν βασιλείας, σχεδὸν μόνον ἐκ τῆς τεχνοτροπίας διακρινομένης τῆς ἐποχῆς τῆς κοπῆς αὐτῶν, οὕτως ἐκόπτοντο καὶ χρυσᾶ ὀκτάδραγμα τῶν φερόντων τοὺς τύπους τῶν ΘΕΩΝ καὶ ΑΔΕΛΦΩΝ Πτολεμαίων, προγόνων τοῦ Φιλοπάτορος, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (σελ. σα' καὶ σκη').

Ἐπιμελής μελέτη τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος XXXVIII, 1-5 (ἀριθ. καταλ. 1229) ἀπεικονισθέντων τοιούτων χρυσῶν ὀκταδράχμων δεικνύει, ἐκ παραβολῆς πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος ἀπεικονισθέντα κεχρονολογημένα ἀργυρᾶ νομίσματα, ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν διαρκούσης τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος· ἀπροκατάληπτος δὲ καὶ ἀκριβολόγος ἐξέτασις τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν ΑΔΕΛΦΩΝ τύπων τῶν νομισμάτων τούτων πείθει ὅτι νῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀδελφῶν Εὐεργετῶν ἀντικατεστάθησαν δι' ἐκείνων τῶν ἐπίσης ἀδελφῶν Φιλοπατόρων.

β) Διονυσιακὰ νομίσματα.

Δραχμή τις Πτολεμαϊκὴ (ἀριθ. 1791, πίναξ XLIII, 24) μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ πέριξ τοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ ἰσταμένου μετ' ἀνοικτῶν πτερυγῶν ἀετοῦ παρουσιάζει ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως νέον τύπον τοῦ Φιλοπάτορος, ἦτοι τὴν προτομὴν αὐτοῦ ὡς Διονύσου κισσοστεφοῦς καὶ φέροντος θύρσον ἐπ' ὤμου. Τοῦ αὐτοῦ τύπου ὑπάρχουσι καὶ δίδραγμα (ἀρ. 1790, πίν. XLIII, 22-23), ἀνήκοντα εἰς πλουσιωτάτην τάξιν ὁμοιοτύπων διδράχμων, δραχμῶν καὶ ἡμιδράχμων, ἐν Κύπρῳ συνήθως ἀνακαλυπτομένων, ὧν ὅμως τὰ πλεῖστα φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλοπάτορος μέχρι ἐκείνης τῆς τοῦ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α' (ἀριθ. 1785-1812).

Ἀμφίβολον εἶναι ἂν καὶ ἐν μόνον ἐκ τούτων ἐκόπη ἤδη ἐπὶ Φιλοπάτορος· βέβαιον ὅμως

παραμένει ὅτι πρῶτος τῶν Πτολεμαίων ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπεικονίσθη ὡς Διόνυσος, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν τῆς κατηγορίας ταύτης νομισμάτων, ὅτι δ' ὁ τύπος οὗτος, ὡς οἱ τοῦ Σωτήρος, τῆς Ἀρσινόης Φιλαδέλφου κλπ., ἀπέβη στερεότυπος ὑπαχθεὶς εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰς τὴν λατρείαν τῶν προγόνων ἀναφερομένων νομισματικῶν τύπων τῶν Πτολεμαίων, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς, τοῦλάχιστον ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλοπάτορος, ἀπογόνους τὰ ἀπὸ μητρὸς Διονύσου τοῦ Διός¹. Ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων Β' καὶ Γ' εὐρίσκομεν τὴν λατρείαν τῶν θεῶν Ἀδελφῶν ἢ θεῶν *Εὐεργετῶν* στενωῶς συνδεδεμένην ἐν Πτολεμαϊδὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς τὴν τοῦ Διονύσου, ἀσκουμένην δὲ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν τεχνιτῶν τῶν «περὶ τὸν μέγαν Διόνυσον καὶ θεοὺς Ἀδελφούς» ἢ «θεοὺς *Εὐεργέτας*»². Ἡ λατρεία δ' αὕτη ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτῆς ἐπὶ Φιλοπάτορος, ὅστις τοσοῦτον ἐλάτρευε τὸν θεὸν τοῦτον, ὥστε καὶ *Διόνυσος* ἐκαλεῖτο³, ἔχων αὐτὸ τὸ σῶμα ἑαυτοῦ ἐστιγμένον διὰ φύλλων κισσοῦ⁴, παρασήμου τοῦ Διονύσου, δι' οὗ διετάξε ποτε νὰ στίξωσι καὶ τὰ σώματα πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ λαογραφηθέντων Ἰουδαίων⁵. Ἐπὶ τῆς πρῶρας τῆς τεραστίας αὐτοῦ θαλαμηγοῦ κατεσκεύασε πολυτελέστατον ναὸν τοῦ Διονύσου, καθιέρωσε δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου «ἐορτῶν καὶ θυσιῶν παντοδαπῶν γένη»⁶, διάγων τὸν βίον ἐν μέθαις βακχικαῖς, πρὸς ἃς συνῆγεν ἕξ ἀπάσης τῆς πόλεως συμπότας, τοὺς προσαγο-

ρευομένους *γελοιαστάς*¹. Θεόληπτος, βακχικῶς ὀργιάζων καὶ ὀλολύζων, ἤγεν αὐτὸς οὗτος τύμπανον ἔχων ἀνά χειρας τὰς πομπὰς περὶ τὰ βασίλεια αὐτοῦ ἢ πρὸς τὴν Κάνωπον². Ἦτο ἄρα ἐπόμενον νὰ εὐρωμεν αὐτὸν εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων ὡς Διόνυσον.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Ε', ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ

(205/204—180 π. Χ.)

Ὁ θάνατος τοῦ μονογενὲς παιδίον νήπιον, μόλις τετραετές, καταλιπόντος Φιλοπάτορος καὶ ἡ δολοφονία τῆς Ἀρσινόης ἀπεκρῦβησαν «ἐπὶ πολὺν χρόνον» ὑπὸ τῶν περὶ τοὺς Ἀγαθοκλέα, Ἀγαθόκλειαν καὶ Σωσίβιον ἐπιθυμούντων «νὰ διαρπάσωσι τὰ βασιλικά χρήματα καὶ νὰ γίνωσιν αὐτοὶ κύριοι τῆς ἀρχῆς»³. Βλέποντες ὅμως ὅτι ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ ὑποπτεύῃ τὴν πρᾶξιν αὐτῶν, συνεκάλεσαν ὁ Ἀγαθοκλῆς καὶ ὁ Σωσίβιος τὰς ἀρχὰς καὶ τὸν στρατὸν καὶ «πρῶτον μὲν τὸν τοῦ βασιλέως καὶ τὸν τῆς βασιλίσσης θάνατον ἀνθωμολογήσαντο καὶ τὸ πένθος ἀνέφηναν τοῖς πολλοῖς κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος. Μετὰ δὲ ταῦτα διάδημα τῷ παιδί περιθέντες ἀνέδειξαν βασιλέα, καὶ διαθήκην τινὰ παρανέγνωσαν πεπλασμένην, ἐν ἣ γεγραμμένον ἦν ὅτι καταλείπει τοῦ παιδὸς ἐπιτρόπους ὁ βασιλεὺς Ἀγαθοκλέα καὶ Σωσίβιον». Οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐννοήσαντες τότε τὴν δολοφονίαν τῆς βασιλίσσης ἐταράχθησαν μεγάλως καὶ ἠγανάκτου σφόδρα κατὰ τῶν δολοφόνων, ἀλλ' ὁ Ἀγαθοκλῆς παραδοὺς εἰς τὰς χειρας τῆς Οἰνάνθης καὶ Ἀγαθοκλείας τὸν παῖδα βασιλέα καὶ δωροδοκήσας τὸν στρατὸν κατώρθωσε νὰ γίνῃ μόνος κύριος ὀλοσχερῶς τῶν πραγμάτων, ἀπομακρύνας συγχρόνως ἕξ Ἀλεξανδρείας τοὺς ἐπικινδύνους τῶν μισθοφόρων ὡς καὶ πάντας τοὺς σημαίνοντας ἄνδρας, οὓς ἐξέπεμψεν ὑπὸ διαφόρους προφάσεις. Ὁ δὲ Σωσίβιος φαίνεται ὅτι ἀπέθανε μετ' οὐ πολὺ, ἢ ὅτι ἐντελῶς ὑπεσκελίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγαθοκλέους.

Παραθαρρυνθεὶς δὲ ταχέως ὁ Ἀγαθοκλῆς

1. Ἐπιγραφή Ἀδοῦλης: Strak ἔ. ἀ. n° 39. — Σάτυρος (παρὰ Müller, FHG. III p. 164, 21): «Διονύσου καὶ Ἀλθαίας τῆς Θεοσίου γεγενῆσθαι Δηϊάνειραν τῆς δὲ καὶ Ἡρακλέους τοῦ Διός, οἶμαι Ὑλλον, τοῦ δὲ Κλεοδαῖον (Κλεόδαμον), τοῦ δὲ Ἀριστόμαχον, τοῦ δὲ Τήμενον, τοῦ δὲ Κεῖσον, τοῦ δὲ Μάρωνα, τοῦ δὲ Κοῖνον, τοῦ δὲ Τυρίμμαν, τοῦ δὲ Περδίκκαν, τοῦ δὲ Φίλιππον, τοῦ δὲ Ἀέροπον, τοῦ δὲ Ἀλκέταν, τοῦ δὲ Ἀμύνταν, τοῦ δὲ Βόκρον, τοῦ δὲ Μελέαγρον, τοῦ δὲ Ἀρσινόην, τῆς δὲ καὶ Λάγου Πτολεμαῖον τὸν καὶ Σωτήρα, τοῦ δὲ καὶ Βερενίκης Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον, τοῦ δὲ καὶ Ἀρσινόης Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην, τοῦ δὲ καὶ Βερενίκης τῆς Μάγα τοῦ ἐν Κυρήνῃ βασιλεύοντος Πτολεμαῖον τὸν Φιλοπάτορα Ἡ μὲν οὖν πρὸς Διόνυσον τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιλεύσασι συγγένεια οὕτω περιέχει».

2. Dittenberger, Or. Gr. Ins. n° 50-51. — Starck ἔ. ἀ. n° 35, 36. — Ἐτέρα ἐπιγραφή ἐκ Κύπρου (ἀρ. 121) ἀναφέρει τοὺς τεχνίτας τοὺς περὶ τὸν Διόνυσον καὶ θεοὺς *Εὐεργέτας*.

3. Κλήμεν. Ἀλεξαν. Πρωτρεπτ. 16.

4. Ἑτυμολ. Μέγ. ἐν λ. Γάλλος.

5. Μακκαβ. Γ. 2, 28-29.

6. Ἐρατοσθ. παρ' Ἀθην. 7, 276, b.

1. Ἀθην. 6, 246 e. — Πλουτάρχ. Πῶς ἂν τις διακρ. κόλ., 12. E.

2. Ἴδε Bouché-Leclercq I p. 325 κέξ.

3. Just. XXX, 2.

κλῆς ἐκ τοῦ προσωρινοῦ κατευνασμοῦ τοῦ μίσους και ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀνδρὸς δυναμένου νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀγανακτοῦντος λαοῦ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ θρασύτητα και ἀχαλίνωτον διαφθοράν, περιαγαγὼν οὕτως εἰς τὰ ἔσχατα τὸ κράτος. Τότε δὲ πλήρης ὀργῆς και μίσους ὁ λαὸς ἔστρεψε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν κατὰ τὸ Πηλοῦσιον τόπων Τληπόλεμον, ὄντα ἐχθρὸν τοῦ Ἀγαθοκλέους και ἐλπίζοντα νὰ γίνῃ αὐτὸς ἐπίτροπος και προστάτης τοῦ βασιλέως. Ὅτε δὲ ταχέως ἢ μετὰ τὸν Ἀγαθοκλέους και Τληπόλεμον σιωπηρὰ κατ' ἀρχὰς ἔχθρα ἐξέσπασεν ἀναφανδόν, πάντες οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ Τληπολέμου και κακοῦς κακῶς ἀπώλεσαν τὸν Ἀγαθοκλέα, τὴν Ἀγαθόκλειαν και πάντας τοὺς περὶ αὐτοὺς (202 π. Χ.)¹.

Και τοῦ μὲν ἀνηλίκου βασιλέως σωματοφύλαξ και σφραγιδοφύλαξ διωρίσθη ὁ χρηστὸς και συνετὸς Σωσίβιος, υἱὸς τοῦ ὑπὸ δυσμένειαν, φαίνεται, τοῦ Ἀγαθοκλέους περιπεσόντος γέροντος Σωσιβίου· ἐπίτροπος δὲ τοῦ κράτους ἐγένετο ὁ στρατηγὸς Τληπόλεμος «ὁ τὰ τῆς βασιλείας τῶν Αἰγυπτίων πράγματα μεταχειριζόμενος». Οὗτος ἦν μὲν ἰκανὸς στρατηγός, «πρὸς δὲ ποικίλων πραγμάτων χειρισμόν, δεόμενον ἐπιστάσεως και νήψεως, και πρὸς φυλακὴν χρημάτων και καθόλου τὴν περὶ τὸ λυσιτελεῖς οικονομίαν ἀφυέστατος ὑπῆρχε πάντων», ταχέως σφαλῆς περὶ τὰ τῆς διοικήσεως και τὴν βασιλείαν ἐλαττώσας. Αἱ παιδαριώδεις αὐτοῦ ἀσχολίαι, ἢ μεγάλη σπατάλη τῶν βασιλικῶν χρημάτων, ἅτινα ἐχειρίζετο ἀσώτως οὐχὶ ὡς ἐπίτροπος ἀλλ' ὡς κληρονόμος τῆς βασιλείας, πρὸς δὲ ἢ χαννότης, ὁ τῦφος και ἢ αὐθάδεια, εἰς ἃ σὺν τῷ χρόνῳ περιέστη, ἐκίνησαν εἰς δικαίαν ἀγανάκτησιν τοὺς περὶ τὴν αὐτὴν τοῦ βασιλέως, τοὺς τότε θαυμάζοντας ἐκ παραθέσεως τὴν διαγωγὴν τοῦ νεωτέρου Σωσιβίου, ὅστις «ἐδόκει τοῦ τε βασιλέως προεστάναι φρονιμώτερον ἢ κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὴν τε πρὸς τοὺς ἐκτὸς ἀπάντησιν ἀξίαν ποιῆσθαι τῆς ἐγκεχειρισμένης αὐτῷ πίστεως».

Ὅτε ὁμοῦ οἱ δυσηρεστημένοι οὗτοι αὐλικοὶ ἐτόλμησαν νὰ καταμεμφθῶσι τὸν Τληπόλεμον ὡς κακῶς χειρίζοντα τὰ τῆς βασιλείας, οὗτος παροξυνθεὶς συνεκάλεσε τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς συνέ-

1. Πολυβίου 15, 25α-34. — Justin. XXX, 2.

δριον και κατηγορήσας τῶν αὐλικῶν ἀφῆρεσε τὴν βασιλικὴν σφραγίδα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Σωσιβίου «και ταύτην παρειληφὼς λοιπὸν ἤδη πάντα τὰ πράγματα κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν ἔπραττεν»¹. Τάχιστα ὁμοῦ οἱ μεγάλοι ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι τοῦ κράτους κατέδειξαν τὴν παντελῆ τοῦ Τληπολέμου ἀνεπάρκειαν οὐχὶ μόνον ὡς πολιτικοῦ ἀλλὰ και ὡς προνοητικοῦ στρατιωτικοῦ ἀνδρός.

Εὐθύς δηλαδὴ ὡς ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Φιλοπάτορος και ἢ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνοδος τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ διαδόχου, οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας και Μακεδονίας ἀντὶ νὰ σκεφθῶσιν «ᾧ κατὰ φύσιν ἀμφοῖν ἐπέβαλλε συσφύζειν τὴν βασιλείαν» τοῦ ὄρφανου παιδός, ἐνόμισαν ὅτι ἔφθασεν ἢ στιγμή νὰ διανεμηθῶσι πρὸς ἀλλήλους τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων, ἢ τοῦλάχιστον τὰς ἐξωτερικὰς αὐτοῦ κτήσεις. Λοιπὸν «συμφρονήσαντες ἐπὶ διαιρέσει τῆς τοῦ καταλελειμμένου παιδός ἀρχῆς ἤρξαντο κατοπραγομεῖν και τὰς χεῖρας ἐπιβάλλειν Φίλιππος μὲν τοῖς κατ' Αἰγαῖον και Καρίαν και Σάμον, Ἀντίοχος δὲ τοῖς κατὰ Κοίλην Συρίαν και Φοινίκην»². Κατὰ δὲ τὸν Ἀππιανόν³, — ἐκ παραδρομῆς ἢ ἐσφαλμένης συμπληρώσεως τοῦ κειμένου ὑπὸ τινος τῶν ἀντιγραφῶν ἀναφέροντος τὰ γεγονότα εἰς Πτολεμαῖον τὸν τέταρτον — «λόγος τε ἦν ὅτι Φίλιππος και Ἀντίοχος ὁ Σύρων βασιλεὺς ὑπόσχοιντο ἀλλήλοις, Ἀντίοχῳ μὲν ὁ Φίλιππος συστρατεύσειν ἐπὶ τε Αἴγυπτον και ἐπὶ Κύπρον, ὧν τότε ἤρχεν ἔτι παῖς ὢν Πτολεμαῖος [ὁ τέταρτος, ᾧ Φιλοπάτωρ ἐπώνυμον ἦν], Φίλιππῳ δ' Ἀντίοχος ἐπὶ Κυρήνην και τὰς Κυκλάδας νήσους και Ἰωνίαν».

Ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διεφθαρμένος ἐπίτροπος τῆς βασιλείας Ἀγαθοκλῆς μὴ ἐννοήσας τὰ τεκταινόμενα και μόνον τὸν Ἀντίοχον ὑποπεύων ἔπεμψε Πτολεμαῖον τὸν ἕτερον υἱὸν τοῦ Σωσιβίου πρεσβευτὴν πρὸς τὸν Φίλιππον «τά τε περὶ τὰς ἐπιγαμίας συνθησόμενον και παρακαλέσοντα βοηθεῖν ἐὰν ὀλοσχερέστερον αὐτοῦς Ἀντίοχος ἐπιβάλῃται παρασπονδεῖν»⁴. Ὁ

1. Πολυβίου 16, 21-22.

2. Πολυβ. 3, 2, 8 και 15, 20. — Liv. XXXI, 14. — Just. XXX, 2, 8. — Hieronym. In Dan. XI, 13.

3. Μακεδ. 4.

4. Πολυβ. 15, 25*, 13. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ μεγάλας παρέχει δυσκολίας πρὸς κατανόησιν τὸ «περὶ τὰς ἐπιγαμίας» ὡς μὴ

δ' ἐπιπόλαιος τὸν χαρακτήρα καὶ μωρὸς πρεσβευτῆς αὐτοῦ ἐπέστρεψεν ἐκ Μακεδονίας οὐδὲν ἐννοήσας¹.

Οὕτω μόλις παρασκευασθεὶς ὁ ἄπιστος Φίλιππος ἐπέπεσεν, ἐν ἔτει 202 π. Χ., χωρὶς κἂν νὰ κηρύξη πόλεμον, κατὰ τῶν ἐν Θράκη κήσεων τῶν Πτολεμαίων, ἐνῶ συγχρόνως οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ἀπάνθρωπον Δικαίαρχον τελοῦντες πειραταὶ κατέστρεφον ἄρδην τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου. Αἱ πόλεις Λυσιμάχεια, Σηστός, Πέρινθος, Καλχηδών, Κίος καὶ Θάσος, τὸ δ' ἀκόλουθον ἔτος ἢ σπουδαιοτάτη τῶν ἐν Ἰωνίᾳ κήσεων τῶν Πτολεμαίων Σάμος, ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Ἡ Χίος ἐσώθη οὐχὶ ἔνεκα βοήθειας ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐκ μέρους τῶν Ῥοδίων καὶ συμμάχων αὐτῶν Κυζικηνῶν, Βυζαντίων καὶ Περγαμηνῶν νικησάντων τὸν Φίλιππον. Ταχέως ὁμως οὗτος ὑπερίσχυσεν ἐκ νέου, νικήσας ὀριστικῶς πρὸς τῆς Μιλήτου, ὅτε ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἦτο πλέον ἀνοικτὴ εἰς αὐτόν².

Ὁ δὲ σύμμαχος τοῦ Φιλίππου Ἀντίοχος εἰσέβαλεν ἐν ἔτει 201 εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ προυχώρησε κατακτῶν τὰς Πτολεμαϊκὰς κτήσεις μέχρι τῆς Γάζης, ἧς οἱ γενναῖοι κάτοικοι «οὐδὲν ἀπέλειπον τῶν ἐνδεχομένων, σπουδάζοντες διαφυλάξαι τὴν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον πίστιν»³. Ἐγκαταλειφθέντες ὁμως ἀβοήθητοι ὑπὸ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνικάνων, ἂν μὴ προδοτῶν, ἐπιτρόπων τῆς βασιλείας ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν.

Οὕτως αὐτὴ ἡ Αἴγυπτος περιῆλθεν εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τοῦ κινδύνου, ἅτε δυναμένων νῦν ἀκωλύτως νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῆς τοῦ μὲν

δυναμένον νὰ ἀναφέρηται εἰς γάμον τοῦ νηπίου τούτου βασιλέως, εἴτε εἰς *conubium* τι (Bouché-Leclercq I, 342, 2). Φρονῶ ὁμως ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀναγνώσωμεν «περὶ τὰς ἐπιμαχίας», διότι ὀλίγον πρότερον ὁ αὐτὸς Πολύβιος (15, 20) λέγει ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀντίοχος «ὅτε μὲν αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος (Φιλοπάτωρ) ζῶν οὐ προσεδεῖτο τῆς τούτων ἐπικουρίας, ἔτοιμοι βοηθεῖν ἦσαν, ὅτε δ' ἐκεῖνος μετέλλαξε βίον καταλιπὼν παιδίον νήπιον... ὠρμησαν ἐπὶ τὸ διελόμενοι τὴν τοῦ παιδὸς ἀρχὴν κτλ.». Δυνατὸν ἄρα ὁ υἱὸς τοῦ Σωσιβίου νὰ ἀπεστάλη εἰς Μακεδονίαν ἵνα συνομολογήσῃ ἐπιμαχίας προταθείσας ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου πρὸ μικροῦ, ὅτε ἔζη ἔτι ὁ πατὴρ τοῦ παιδὸς βασιλεύς.

1. Πολυβ. 16, 22, 3-6.

2. Περὶ πάντων τῶν γεγονότων τούτων ἴδε Bouché-Leclercq I, 352-355.

3. Πολυβ. 16, 18, 2 καὶ 22α (40) ; 29, 12, 8. — Stark, Gaza p. 400 κέξ. — Schürer, Geschichte des Jüdisch. Volkes II, 84 κέξ.

Ἀντίοχου κατὰ ξηράν, τοῦ δὲ Φιλίππου κατὰ θάλασσαν. Τότε ὁμως ἐπενέβησαν ὑπὲρ αὐτῆς οἱ Ῥωμαῖοι, εἴτε διότι θνήσκων ὁ Φιλοπάτωρ ἀνέθηκεν αὐτοῖς πράγματι τὴν προστασίαν τοῦ παιδὸς αὐτοῦ (ἴδε κατωτέρω), εἴτε μᾶλλον ἐξ ἰδίου πολιτικοῦ συμφέροντος.

Τὸν μέγαν κίνδυνον ἠῤῥξανε καὶ ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλοπάτορος ἀρξαμένη ἐπανάστασις τῶν ἐγχωρίων, ἧτις ἐπετάθη ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ Ἐπιφανοῦς¹, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀναγορευθέντας βασιλεῖς Ἀγμαχιν καὶ Ἐρμαχιν.

Ἦδη περὶ τὰ τέλη τοῦ 201 π. Χ. ἦλθον πρέσβεις τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου εἰς Ἀλεξάνδρειαν οἱ Μ. Αἰμίλιος Λέπιδος, Κ. Κλαύδιος Νέρων καὶ Π. Σεμπρόνιος Τουδιανός, ὡς ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν ἦτταν τοῦ Ἀννίβου καὶ τῶν Καρχηδονίων, πρὸς δὲ ἵνα εὐχαριστήσωσι τὸν βασιλέα παραμείναντα πιστὸν φίλον ἐν κρισίμοις στιγμαῖς, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐγκατελείφθησαν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν γειτόνων αὐτῶν συμμάχων, τέλος δὲ ἵνα ζητήσωσι τὴν διατήρησιν τῆς φιλίας αὐτοῦ, ἂν ἠναγκάζοντο νὰ κηρύξωσι πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου². Κατόπιν δέ, προτραπέντες ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπεμψαν ἐτέρους πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ Ἀντίοχον, παραγγέλλοντες ἵνα ἀπέχωσι τῶν κήσεων τοῦ ὑπ' αὐτῶν προστατευομένου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου (200 π. Χ.)³. Ἄλλ' ὁ ἀρπάσας ἤδη τὴν Φοινίκην καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Κοίλης Συρίας Ἀντίοχος οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὸ μήνυμα τοῦτο⁴, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀφῆκαν αὐτὸν ἀνενόητον τότε, ἐπιθυμοῦντες νὰ καταβάλωσι πρῶτον τὸν ἐχθρὸν αὐτῶν Φίλιππον τῆς Μακεδονίας⁵.

Ταῦτα πάντα ἠνάγκασαν τέλος τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ νὰ ἐργασθῶσιν αὐτοὶ οὗτοι ὑπὲρ τοῦ κράτους, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ Ῥωμαϊκὴ προστασία δὲν ἦτο ὀλιγότερον ἐπικίνδυνος τῶν φανερῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Ὁ ἀνεπαρκὴς καταδειχθεὶς Τληπόλεμος ἀντικατεστάθη ἐν τῇ διοι-

1. Pap. Taur., I. p. 5. — Revillout, Rev. Egypt. III. p. 43 κέξ. — Bouché-Leclercq I. p. 365.

2. Liv. XXXI, 2.

3. Just. XXX, 2.

4. Just. XXX, 2.

5. Ἴδε Bouché-Leclercq I p. 357.

κήσει τῶν στρατιωτικῶν και πολιτικῶν ὑποθέσεων ὑπὸ τοῦ Σκόπα και τοῦ Ἀριστομένου, ἀμφοτέρων ἀνδρῶν ἱκανῶν και δραστηρίων.

Ὁ Σκόπας ἦτο ὁ κινητικὸς ἐκεῖνος και χρημάτων ἀπληστος στρατηγὸς και νομογράφος τῶν Αἰτωλῶν, ὅστις ἀποτυχὼν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς, «ἦς χάριν ἐτόλμα γράφειν τοὺς νόμους», ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν προσφέρον τὰς στρατιωτικὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας «πεπεισμένος ἀναπληρῶσειν τὰ λείποντα τοῦ βίου και τὴν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ πλεῖον ἐπιθυμίαν»¹. Ὅτε δὲ ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐγένετο μόνος κύριος τῆς ἀρχῆς, παρασκευάζων τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμον ἐξαπέστειλε τὸν Σκόπαν ἐπὶ ξενολογίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα «πλήθος χρυσοῦ συνθεῖς εἰς τὰ προδόματα»². Ἀγνοοῦμεν ὅμως πῶς ἐξεπλήρωσε τὴν πρώτην ἀποστολὴν αὐτοῦ ταύτην ὁ Σκόπας. Νῦν δέ, ὅτε αὐτὸς «πιστωθεῖς περὶ τῶν ὄλων» ἀντικατέστησε τὸν Τληπόλεμον, μετέβη πάλιν ἐν ἔτει 200 π. Χ. ἐπὶ ξενολογίαν εἰς Αἰτωλίαν «*magni cum pondere auri*», ἦγαγε δ' ἐκεῖθεν εἰς Αἴγυπτον 6,000 πεζοὺς και 500 ἵππους. Πᾶσα δὲ ἡ Αἰτωλικὴ νεότης ἐλκυομένη ὑπὸ τῶν μεγάλων ἀμοιβῶν θὰ συναπῆρχετο μετ' αὐτοῦ, ἂν μὴ βία ἐκώλυε μέρος αὐτῆς ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν Δημόκριτος³. Ἀληθῶς οἱ μισθοὶ οὓς παρεῖχε τότε πρὸς τοὺς μισθοφόρους ἡ Αἴγυπτος ἦσαν τεράστιοι. Ὁ Σκόπας, πλὴν τῶν ἄλλων μεγάλων αὐτοῦ χρηματικῶν ὠφελειῶν και καταχρήσεων, ἐλάμβανεν «ὀψώνιον τῆς ἡμέρας ἐκάστης δεκαμναιαῖον (= 1000 δραχμὰς ἀργύρου), οἱ δ' ἐπὶ τινος ἡγεμονίας μετ' αὐτοῦ τεταγμένοι μναιαῖον»⁴.

Περατώσας τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ ὁ Σκόπας και ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς ἐπασχολήσεως τοῦ Ἀντιόχου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὤρμησε μετὰ μεγάλης δυνάμεως και ἀνεκτήσατο τὴν Κοίλην Συρίαν κυριεύσας πολλὰς αὐτῆς πόλεις, ὑποτάξας δὲ και τοὺς Ἰουδαίους, ὧν ἡ πρωτεύουσα Ἱερουσαλήμ ἐδέχθη αἰγυπτιακὴν φρουρὰν (199 π. Χ.)⁵.

Ταχέως ὅμως ἔσπευσεν ἐκ τῆς Μικρᾷ Ἀσίας ὁ Ἀντιόχος και ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ Σκόπα περὶ τὸ Πάνιον τοῦ Ἀντιλιβάνου, ματαίως τότε πο-

λιορκοῦντος ἰσχυρὰν τινὰ πόλιν, — πιθανῶς τὴν Δαμασκόν, — ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος¹, καταφυγόντα κατόπιν μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ εἰς Σιδῶνα, ἐνθα ταχέως ἐπολιορκήθη ὑπὸ σώματος δεκακισχιλίων ἀνδρῶν τοῦ Ἀντιόχου. Ἐπικουρίαι δὲ σταλεῖσαι ἐξ Αἰγύπτου, ὑπὸ τοὺς ἀρίστους τῶν στρατηγῶν Ἀέροπον, Μενοκλῆν και Δημόξενον, μάτην ἀπεπειράθησαν νὰ διαρρήξωσι τὴν πολιορκίαν, ἀναγκασθέντος τέλος τοῦ Σκόπα ὑπὸ τοῦ λιμοῦ νὰ συνθηκολογήσῃ παραδίδων τὴν πόλιν και ἄνευ τῶν ὄπλων ἐξερχόμενος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτόν². Ἐν τῷ μεταξὺ αὐτὸς ὁ Ἀντιόχος ἐκυρίευε «τὴν Βατανεάν και Σαμάρειαν και Ἀβόλα και Γάδαρα, μετ' ὀλίγον δὲ προσεχώρησαν αὐτῷ και τῶν Ἰουδαίων οἱ περὶ τὸ ἱερὸν τὸ προσαγορευόμενον Ἱεροσόλυμα κατοικοῦντες»³, τῆς φρουρᾶς τοῦ Σκόπα ἐκβληθείσης μετὰ μακρὰν πολιορκίαν (198 π. Χ.)⁴.

Ὁ δὲ Σκόπας, ὅστις ἤδη πρὸ τῆς περὶ τὸ Πάνιον ἡττης αὐτοῦ «ἠδόξει και διεβέβλητο νεανικῶς» ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἕνεκα τῆς «ῥεμβώδους γενομένης» πολιορκίας, περὶ ἧς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐπανελθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν περιέπεσεν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως και περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τὸν συνάρχοντα αὐτῷ Ἀριστομένην. Ἀρχηγὸς ὢν μεγάλου κόμματος, ἀγομένου ὑπὸ ἀγρίων ὀπαδῶν, οἱοὶ οἱ Δικαίαιρχος και Χαρίμβροτος, διαθέτων δὲ «πλήθος χρυσοῦ», ὅπερ συνήθροισε διὰ τῆς ἀπαραδειγματίστου αὐτοῦ πλεονεξίας, διανοεῖτο νὰ ἀποστατήσῃ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασιλείας Κλεομένης ὁ Σπαρτιάτης. Ἀλλὰ στερούμενος τῆς τόλμης ἐκεῖνου, καίπερ «χεῖρα βαρεῖαν ἔχων συνεργὸν και καιρὸν, ἅτε τοῦ βασιλέως ἔτι παιδὸς ὄντος, μέλλων και βουλευόμενος προκατελήφθη» ὑπὸ τοῦ συνετοῦ Ἀριστομένου. Συλληφθεὶς δηλαδὴ συνωμοτῶν κατεδικάσθη νὰ πῆ φάρμακον μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ και φίλων, ἐνῶ οἱ λοιποὶ τῶν Αἰτωλῶν ἀφείθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἀπέλθωσι μετὰ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν (197 π. Χ.)⁵.

Περὶ δὲ τοῦ μόνου νῦν κυρίου τῶν πραγμάτων ἀπομείναντος Ἀριστομένου γνωρίζομεν

1. Πολυβίου 13, 1-2.

2. Πολυβίου 15, 25α, 16.

3. Liv. XXXI, 44.

4. Πολυβ. 13, 2, 3.

5. Ἰωσήπου 12, 131. - Πολυβ 16, 39, 1.

1. Πολυβ. 16, 18-19.

2. Hieronym., In Dan. XI, 15-16.

3. Πολυβ. 16, 39, 3.

4. Hieronym. ἕ. ἀ.

5. Πολυβ. 18, 53-55.

ὅτι ἦτο τὸ γένος Ἀκαρνάν διατελέσας σωματοφύλαξ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Ἀγαθοκλέους, ὃν μεγάλως ἐκολάκευε καὶ ὑπὲρ οὗ μόνος αὐτὸς ἐτόλμησεν, ἄν καὶ ματαίως, νὰ μειτεύσῃ πρὸς τοὺς στασιάζοντας Μακεδόνας τῆς Ἀλεξανδρείας. Κατόπιν δέ, «καθ' ὅσον προβαίνων κατὰ τὴν ἡλικίαν, γενόμενος κύριος τῶν ὄλων πραγμάτων, κάλλιστα καὶ σεμνότατα δοκεῖ προστῆναι τοῦ τε βασιλέως καὶ τῆς βασιλείας»¹. Παρελθόντος δὲ τοῦ ἐκ τοῦ Σκόπα καὶ τῶν Αἰτωλῶν κινδύνου, ὁ «καθηγητῆς»² οὗτος τοῦ βασιλέως Ἀριστομένης, — ὃν ὁ βασιλεὺς «ἐπίτροπον αὐτοῦ γεγενημένον καὶ πάντα καλῶς διωκηκότα ἠγάπα καθαπερὲι πατέρα, καὶ πάντα ἔπραττεν ἀπὸ τῆς ἐκείνου γνώμης»³, — ἔσπευσε, συνεργὸν ἔχων Πολυκράτην τὸν Ἀργεῖον, νὰ κηρύξῃ ἐνήλικον τὸν τότε μόλις δωδεκαετῆ βασιλέα, τελέσας μεγαλοπρεπῶς τὰς Ἀνακλητήρια καλουμένας ἑορτὰς τῆς ἐνηλικιώσεως, καίπερ «οὐδέπω τῆς ἡλικίας τοῦ βασιλέως κατεπειγούσης». Τοῦτο δ' ἔπραξεν ὁ Ἀριστομένης φρονῶν «λήψεσθαι τινὰ τὰ πράγματα κατάστασιν καὶ πάλιν ἀρχὴν τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον προκοπῆς, δόξαντος αὐτοκράτορος ἤδη γεγονέναι τοῦ βασιλέως»⁴. Ταχέως δὲ μετὰ τὰ ἀνακλητήρια, ἅτινα ἐπετελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀξίως τοῦ τῆς βασιλείας προσχήματος, συνετελέσθη, φαίνεται, ἐν Μέμφιδι καὶ ὁ κατὰ τοὺς νόμους τῶν Αἰγυπτίων Ἐνθρονισμὸς τοῦ βασιλέως (197 π. Χ.). Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἀνεγράφη καὶ ἡ περίφημος ἐκείνη ἐπιγραφή τῆς Ῥωσσέτης, ἡ ἀναφερομένη, κατ' ἐμέ, εἰς πανηγυρισμὸν συμπληρώσεως ἐννεατηρίδος ἀπὸ τῆς παραλήψεως τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανοῦς (27 Μαρτίου 196)⁵. Ὀλίγον δὲ πρότερον κατεστάλη μετ' ἄκρας ἐνεργείας ἀλλὰ καὶ περισσῆς σκληρότητος ἡ ἐσωτερικὴ ἐπανάστασις τῶν ἐγχωρίων τῆς κάτω Αἰγύπτου. Πολιορκήσας αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ὄχρωθέντας ἰσχυρῶς ἐν τῇ Λύκων πόλει, τῇ ἐν τῷ Βουσιρίτη νομῷ, ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν ἐν ἔτει 198/7 π. Χ. καὶ τοὺς μὲν ἐν αὐτῇ πάντας διέφθειρεν, τοὺς δὲ καταπλαγέντας ἐκ τούτου καὶ παραδώσαντας ἑαυτοὺς εἰς τὴν τοῦ βασιλέως πίστιν ἐγχωρίους

δυνάστας τῆς ἄνω Αἰγύπτου τοὺς ἀφηγησαμένους τῶν ἀποστάντων ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός, «παραγενόμενος εἰς Μέμφιν κακῶς ἐχρήσατο καὶ εἰς κινδύνους πολλοὺς ἐνέπεσεν»¹, μισηθεὶς δεινῶς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. Ἡ ἀσύνετος καὶ σκληρὰ αὕτη ἀπιστία τοῦ βασιλέως ἀποδίδεται εἰς τὰς συμβουλὰς οὐχὶ τοῦ συνετοῦ καὶ σεμνοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ Ἀριστομένου, ἀλλ' εἰς τὰς τοῦ στρατηγοῦ Πολυκράτους², περὶ οὗ κατωτέρω.

Οὕτως ἐτακτοποιήθησαν καὶ ἠνωρθώθησαν τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου ἀλλ' αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις τοῦ κράτους ἦσαν τότε δειναί. Ὁ Ἀντίοχος δηλαδὴ μετὰ τὴν κατὰ τὴν προηγουμένην ἐκστρατεῖαν ὑποταγὴν πασῶν τῶν ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον πόλεων τῆς Κοίλης Συρίας ἐπέστρεψε πρὸς παραχειμασίαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἔνθα δραστηρίως παρασκευάσας πάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον τελουσῶν παραλίων πόλεων τῆς Κιλικίας, Παμφυλίας, Λυκίας, Καρίας καὶ Ἰωνίας, ὑποτάξας τὰς πόλεις Μαλλόν, Ζεφύριον, Σόλους, Κώρυνον, Ἀφροδισιάδα, Σελινοῦντα καὶ Κορακήσιον τῆς Κιλικίας, πρὸς δὲ τὰς πόλεις τῆς Λυκίας Λίμυραν, Πάταρα καὶ Ξάνθον καὶ τέλος τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐν τῇ Μικρῇ Ἀσίᾳ Πτολεμαϊκῶν κτήσεων Ἐφεσον τῆς Ἰωνίας, ἔνθα καὶ παρεχέμασε (197 π. Χ.)³. Οἱ δὲ γενναίως παρεμβάντες κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ὑπὲρ τῶν συμμαχίδων τοῦ Πτολεμαίου ἐλευθέρων πόλεων Ῥόδιοι κατώρθωσαν νὰ σώσωσι μόνον τὴν Καῦνον, Μύνδον καὶ Ἀλικαρνασσὸν τῆς γείτονος αὐτῶν Καρίας, ὑπὲρ ἧς μεγάλως διεφέροντο, ὡς καὶ τὴν νῆσον Σάμον⁴. Εἶναι δὲ πιθανότατον ὅτι τότε οἱ Ῥόδιοι ἐξηγόρασαν τὴν Καῦνον ἀντὶ διακοσίων ταλάντων «παρὰ τῶν τοῦ Πτολεμαίου στρατηγῶν»⁵.

Ἐκ τῆς Ἐφέσου ὁ Ἀντίοχος ἀπέπλευσεν ἅμα τῷ ἔαρι εἰς τὸν Ἑλλάσποντον, ἵνα καταλάβῃ τὰς ἐν Θράκῃ Πτολεμαϊκὰς κτήσεις (196 π. Χ.). Κυριεύσας δὲ τὴν Μάδυτον καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν

1. Πολυβ. 15, 31, 6-9.

2. Πλουτάρχου, Πῶς ἄν τις διακρ. τὸν κόλακα, 32, Ε.

3. Διοδώρου 28, 14.

4. Πολυβίου 18, 55, 3-4.

5. Bouché-Leclercq I p. 366 κέξ.

1. Πολυβ. 23, 7. — Ἐπιγραφή Ῥωσσέτης στίχ. 70-83. : Dittenberger Or. Gr. Insc. n° 90, (σελ. 155 κέξ.).

2. Bouché-Leclercq I 366, 1.

3. Hieronym. In Dan. XI, 15-16. — Liv. XXXIII, 19, 38. — Πλουτάρχου, Ἀποφθ. βασιλέων, 183, F (ἔκδ. Βερναρδ. II. p. 32).

4. Liv. XXXIII, 20.

5. Πολυβ. 31, 7, 6. — Holleaux : BCH 1893, p. 52. — Bouché-Leclercq I p. 362, 3.

πρό τινος ὑπὸ τῶν Θρακῶν εἰς ἐρείπια μεταβληθεῖσαν Λυσιμάχειαν¹. Ἄλλ' ἐνῶ οὕτω προυχώρει αὐτῷ κατὰ νοῦν ἡ κατάκτησις αὕτη, οἱ ἤδη συντρίψαντες τὸν Φίλιππον ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς Ῥωμαῖοι ἐπενέβησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ προστατευομένου αὐτῶν βασιλέως τῆς Αἰγύπτου. Ἐν Λυσιμαχείᾳ ἦλθον πρὸς τὸν Ἀντίοχον οἱ παρὰ τῆς Συγκλήτου «ἐπὶ τὰς διαλύσεις ἐξαπεσταλμένοι τὰς Ἀντιόχου καὶ Πτολεμαίου» πρεσβευταί, ἐπιτακτικῶς ἀξιοῦντες, πλὴν ἄλλων, «τῶν ὑπὸ Πτολεμαίων ταπτομένων πόλεων, ὅσας νῦν εἴληφε κατὰ τὴν Ἀσίαν παραχωρεῖν τὸν Ἀντίοχον»², ἢ, κατὰ τὸν Ἀππιανὸν (Συρ. 3), «συγχωρεῖν ἄρχειν ὅσων ὁ πατὴρ αὐτῷ κατέλιπεν». Ὁ δὲ Ἀντίοχος ἀποκρούσας ὑπερηφάνως πασὰς τὰς λοιπὰς ἀξιώσεις αὐτῶν, προσέθηκε κατὰ μὲν τὸν Πολύβιον (ἔ. ἀ.) ὅτι «τὰ πρὸς Πτολεμαῖον αὐτὸς διεξάξειν εὐδοκουμένως ἐκείνῳ κρίνειν γὰρ οὐ φιλίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς φιλίας ἀναγκαιότητα συντίθεσθαι πρὸς αὐτόν», κατὰ δὲ τὸν Ἀππιανὸν (ἔ. ἀ.) «Πτολεμαίῳ, ἔφη, καὶ συγγενῆς εἰμι καὶ ὅσον οὕτω καὶ κηδεστής ἔσομαι, καὶ χάριν ἡμῖν αὐτὸν ὁμολογεῖν παρασκευάσω»³.

Ἐκ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης τοῦ Ἀντιόχου βλέπομεν ὅτι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ — πιθανώτατα πρωτοστατοῦντες τοῦ συνετοῦ Ἀριστονίκου, — φοβηθέντες ἤδη πολὺ μᾶλλον τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Ἀντιόχου τὴν ἀνάμειξιν τῆς Ῥώμης, εἶχον ἤδη ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις συμβιβασμοῦ πρὸς τὸν Ἀντίοχον, βάσιν ἐχούσας τὸν γάμον τοῦ ἤδη ἐνηλικίου Πτολεμαίου πρὸς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀντιόχου. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὴν περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος παρεμβασιν τῶν Ῥωμαίων ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου ἐθεώρησεν ὁ Ἀντίοχος ὡς γενομένην προτροπῇ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διὸ σπεύδων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἄμα τῇ κατὰ τὰς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀμφισβητήσεις ἐκεῖνας προσπεσούσῃ ψευδεῖ εἰδήσει τοῦ θανάτου τοῦ Πτολεμαίου, διενόηθη νὰ καταλάβῃ τὴν τῇ Αἰγύπτῳ ἀνήκουσαν Κύπρον, ἂν καὶ καθ' ὁδὸν εἶχεν ἤδη μάθει τὸ ψευδὲς τῆς εἰδήσεως περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πτολεμαίου. Τὴν δὲ πρόθεσιν αὐτοῦ ταύτην ἐμα-

ταίωσε μόνον στάσις τῶν ἐρετῶν καὶ τρικυμία δεκατίσασα τὸν στόλον αὐτοῦ, ὅστις κατέφυγεν ἐν κακῇ καταστάσει εἰς τὴν Σελεύκειαν¹, ὁπόθεν τὸ ἐπόμενο ἐτος (195 π. Χ.) ἐξέπλευσεν ὁ Ἀντίοχος ἐκ νέου εἰς Θρόακην, ἧς «πολλὰ καὶ τότε ὑπήγετό τε καὶ κατεστρέφετο»².

Ἐπικειμένου τέλους τοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην μεγάλου πολέμου, ὁ Ἀντίοχος κατὰ μὲν τὸν Ἀππιανὸν (Συρ. 5) «ἐπιγαμίαις τοὺς ἐγγυὺς βασιλέας προκατελάμβανε, καὶ Πτολεμαίῳ μὲν εἰς Αἴγυπτον ἔστελλε Κλεοπάτραν τὴν Σύραν ἐπικλησιν, προῖκα Συρίαν τε Κοίλην ἐπιδιδούς, ἦν αὐτὸς ἀφήρητο τοῦ Πτολεμαίου, θεραπεύων ἤδη τὸ μειράκιον, ἴν' ἐν τῷ πολέμῳ τῷ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀτρεμῇ», κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον (Ἰουδ. Ἀρχ. 14, 154) «φιλίαν καὶ σπονδὰς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Ἀντίοχος ἐποιήσατο καὶ δίδωσιν αὐτῷ θυγατέρα Κλεοπάτραν πρὸς γάμον, παραχωρήσας αὐτῷ τῆς Κοίλης Συρίας καὶ Σαμαρείας καὶ Ἰουδαίας καὶ Φοινίκης φερνῆς ὄνοματι. Καὶ διαιρεθέντων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς τῶν φόρων, τὰς ἰδίας ἕκαστος τῶν ἐπισήμων ἐνοῦντο πατρίδας φορολογεῖν, καὶ συναθροίζοντες τὸ προστεταγμένον κεφάλαιον τοῖς βασιλεῦσιν ἐτέλουν»³. Οἱ ἀρραβῶνες ἐτελέσθησαν πιθανώτατα ἤδη ἐν ἔτει 196/5 π. Χ., ὁ δὲ γάμος ἀσφαλῶς τῷ 193/2 ἐν Ῥαφία⁴.

Ἄλλ' οἱ ἐπιτυχόντες παρὰ τοῦ Ἀντιόχου τὰς παραχωρήσεις ταύτας ὑπουργοὶ τοῦ Πτολεμαίου οὐδὲν ἔπραξαν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ διαρκούντος τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Εἴτε διότι ὁ Ἀντίοχος δὲν ἐξεπλήρωσε πιστῶς τὰ συμφωνηθέντα, εἴτε καὶ ἐξ ἰδίας πολιτικῆς ἀπιστίας, ὁ Πτολεμαῖος διαρκούντος τοῦ πολέμου τοῦ Ἀντιόχου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους (192-190 π. Χ.), ἐν ἔτει μὲν 191, πρὸ τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν, ἔπεμψε πρέσβεις εἰς Ῥώμην προσφέροντας ἐπικούρους στρατιώτας, τρόφιμα καὶ χρήματα, ὧν μάλιστα ἔφερον προκαταβολικῶς μεθ' ἑαυ-

1. Liv. XXXIII, 41. — Ἀππιανοῦ Συρ. 4.

2. Ἀππιαν. Συρ. 6.

3. Πβλ. καὶ Chron. paschale 334 (8) «Ἀντίοχος φιλωθεὶς Πτολεμαίῳ τῷ Ἐπιφανεῖ σπονδὰς πρὸς αὐτὸν ἐποιήσατο καὶ Κλεοπάτραν τὴν αὐτοῦ θυγατέρα ἐκδίδωσι τῷ Πτολεμαίῳ εἰς γυναῖκα, παραχωρήσας αὐτῷ φερνῆς ὄνοματι Συρίαν καὶ Φοινίκην καὶ Σαμαρείαν καὶ Ἰουδαίαν».

4. Liv. XXXV, 13. — Hieronym. In Dan. XI, 17. — Bouché-Leclercq I, 384, 1 καὶ 387. — Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 196. 18.

1. Liv. XXXIII, 38.

2. Πολυβ. 18, 34, 5.

3. Ἰδὲ καὶ Liv. XXXIII, 40. — Διοδώρου 28, 15.

τῶν χιλίας λίτρας χρυσοῦ καὶ εἴκοσι χιλιάδας λίτρας ἀργύρου¹. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἦταν τοῦ Ἀντιόχου ἕτεροι πρέσβεις τοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου ἦλθον εἰς Ῥώμην συγκαίροντες τὴν Σύγκλητον καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ προτρέποντες νὰ ἀποσταλῇ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς εἰς αὐτὴν τὴν Ἀσίαν, βεβαιοῦντες δ' ὅτι ἡ Ἀσία καὶ αὐτὴ ἡ Συρία ἦσαν περιτρομοί, καὶ τέλος ὑπισχνούμενοι πᾶσαν βοήθειαν ἣν ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἡ Σύγκλητος². Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως, προβλέποντες ἴσως τὰς μελλούσας ἀξιώσεις τοῦ Πτολεμαίου ἐπὶ τῶν χωρῶν τοῦ Ἀντιόχου, δὲν ἀπεδέχθησαν κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὰς προσφορὰς ταύτας.

Ὁ Bouché-Leclercq (I. 388), ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ἀνόητον καὶ πᾶν ἄλλο ἢ ἔντιμον τῆς διαγωγῆς ταύτης τοῦ Πτολεμαίου πρὸς τὸν Ἀντιόχον, φρονεῖ, δικαίως, ὅτι ὁ « κάλλιστα καὶ σεμνότατα » διοικήσας τὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου σύμβουλος τοῦ βασιλέως Ἀριστομένης δὲν ἦτο πλέον ἐν τῇ ἀρχῇ ἵνα ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς τοιαύτης πολιτικῆς. Ἀληθῶς δὲ γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Διοδώρου, ὅτι ὁ πρότερον ὡς πατέρα ἀγαπῶν τὸν Ἀριστομένην βασιλεὺς καὶ πάντα ἀπὸ τῆς ἐκείνου γνώμης πράττων, « ὑπὸ τῶν κολάκων διαφθαρεὶς τὴν ψυχὴν τὸν τε Ἀριστομένην παραρρησιαζόμενον ἐμίσησε καὶ τέλος συνηνάγκασεν αὐτὸν πιόντα κώνειον τελευτῆσαι· αἰεὶ δὲ μᾶλλον θηριούμενος καὶ τυραννικὴν παρανομίαν, ἀλλ' οὐ βασιλικὴν ἐξουσίαν ζηλώσας, ἐμισήθη μὲν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, ἐκινδύνευσεν δὲ ἀποβαλεῖν τὴν βασιλείαν »³. Ἡ τελευταία αὕτη φράσις τοῦ Διοδώρου διδάσκει ὅτι νῦν ὁ βασιλεὺς ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐτέρου συμβούλου ἀνδρός, τοῦ Πολυκράτους. Οὗτος δὲ ἦτο Ἀργεῖος στρατηγός, υἱὸς τοῦ ἐνδόξου ἀθλητοῦ Μνασιάδα, γόνου ἀρχαίας οἰκογενείας. Ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον, νέος ἔτι, ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος, διεκρίθη εἴπερ τις καὶ ἄλλος διαρκουσῶν τῶν παρασκευῶν πρὸς τὴν ἐν Ῥαφία μάχην, πρὸς δὲ καὶ κατ' αὐτήν⁴, διορισθεὶς μετὰ τὴν νίκην ἄρχων, ἦτοι στρατηγὸς καὶ ἀρχιερεὺς τῆς Κύπρου⁵.

1. Liv. XXXVI, 4.

2. Liv. XXXVII, 3.

3. Διοδώρου 28, 14. — Πβλ. Φιλοπάτορος· Πῶς ἂν τις διαρκ. κολ. 32, E. (ἐκδ. Βερναρδάκη).

4. Πολυβίου 5, 64, 5-7. 65, 5. 82, 3. 84, 8.

5. Πολυβίου 18, 55, 5-8. — Σουΐδας ἐν λ. Πολυκράτης. — Diittenberger, O. G. Insc. n° 93.

Κρίνων αὐτὸν ὁ Πολύβιος (ἐ. ἀν.) λέγει ὅτι « καὶ κατὰ τὸν πατέρα μὲν Φιλοπάτορα, ἔτι νέος ὢν οὐδενὸς ἐδόκει τῶν περὶ τὴν αὐτὴν δευτερεύειν οὔτε κατὰ τὴν πίστιν οὔτε κατὰ τὰς πράξεις, ὁμοίως δὲ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βασιλέα (Ἐπιφανῆ). Πιστευθεὶς γὰρ τῆς Κύπρου καὶ τῶν ἐν ταύτῃ προσόδων ἐν καιροῖς ἐπισφαλέσι καὶ ποικίλοις, οὐ μόνον διεφύλαξε τῷ παιδὶ τὴν νῆσον, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἱκανὸν ἤθροισε χρημάτων, ἃ τότε παρεγγόνει κομίζων τῷ βασιλεῖ, παραδεδοκῶς τὴν ἀρχὴν τῆς Κύπρου Πτολεμαίῳ τῷ Μεγαλοπολίτῃ. Τυχὼν δὲ διὰ ταῦτα μεγάλης ἀποδοχῆς καὶ περιουσίας ἐν τοῖς ἐξῆς χρόνοις, μετὰ ταῦτα προβαινούσης τῆς ἡλικίας ὀλοσχερῶς εἰς ἀσέλγειαν ἐξώκειλε καὶ βίον ἀσυρῆ ».

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς ἦλθεν ὁ Πολυκράτης εἰς Ἀλεξάνδρειαν καθ' ἣν ἐποχὴν ἐστασίαζεν ὁ Σκόπας· συμπρόξας δὲ τότε τῷ Ἀριστομένει, πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα κατηγορησε τοῦ Σκόπα¹. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου συνήργησε τὰ μέγιστα ἵνα ὁ βασιλεὺς κηρυχθῆ ἐνήλικος², συμφέρον ἔχων προφανῶς νὰ ἀπαλλαγθῆ ὁ βασιλεὺς τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Ἀριστομένου, οὗ ἔκτοτε ὑπέσκαπτε τὴν θέσιν. Εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ βιαίου τούτου ἀνδρὸς ἀποδίδεται ἡ ἐν ἔτει 197 ἄπιστος καὶ σκληρὰ διαγωγή τοῦ νεαροῦ βασιλέως κατὰ τῶν παραδωσάντων ἑαυτοὺς εἰς τὴν πίστιν τοῦ βασιλέως δυναστῶν τῶν Αἰγυπτίων ἀποστατῶν, διαγωγή ἣς ἔνεκα εἰς κινδύνους πολλοὺς ἐνέπεσε τὸ κράτος (σελ. τκδ'). Δυστυχῶς δὲ ἡ αὐτὴ διαγωγή ἐπανελήφθη καὶ βραδύτερον, ὅτε ἐν ἔτει 186 π. Χ. πάλιν « Πολυκράτης τοὺς ἀποστάτας ἐχειρώσατο. Οἱ γὰρ περὶ τὸν Ἀθίνιν καὶ Πανσίραν καὶ Χέσουφον καὶ τὸν Ἰρόβαστον, οἵπερ ἦσαν ἔτι διασφωζόμενοι τῶν δυναστῶν, εἴξαντες τοῖς πράγμασι παρῆσαν εἰς τὴν Σάϊν, σφᾶς αὐτοὺς εἰς τὴν τοῦ βασιλέως ἐγχειρίζοντες πίστιν. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἀθετήσας τὰς πίστεις καὶ δῆσας τοὺς ἀνθρώπους γυμνοὺς ταῖς ἀμάξαις εἴλκε, καὶ μετὰ ταῦτα τιμωρησάμενος ἀπέκτεινεν... τῶν τοῦ πολέμου πράξεων οὐδεμιᾶς κεκοινωνηκῶς διὰ τὴν Πολυκράτους ἀδικοδοξίαν, καίπερ ἔχων ἔτη πέντε καὶ εἴκοσιν »³.

1. Πολυβ. 18, 54, 1.

2. Bouché-Leclercq I, 389.

3. Πολυβ. 23, 16-17. — Bouché-Leclercq I p. 394 κέξ.

Ἡ ἄπιστος ὁμως πολιτικὴ διαγωγὴ τοῦ Πτολεμαίου πρὸς τὸν κηδεστὴν τοῦ βασιλέως Ἀντίοχον δὲν ἔμεινεν ἄνευ τιμωρίας, ἀποτυχούσης τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ οἰκτρῶς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ὅτε δηλαδὴ ὁ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς Αἴγυπτου Ἀντίοχος συνετρίβη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ ἐν ἔτει 190 π. Χ. μάχῃ τῆς Μαγνησίας τοῦ Σιπύλου, οἱ νικηταί, κατατεμόντες τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν ἔτει 188 συνθήκης τῆς Ἀπαμείας, οὐδὲν τῶν προσδοκωμένων ἔδοσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τάδε τοῦ Ταύρου καὶ Μικρᾶ Ἀσίας κτήσεις τῶν Πτολεμαίων, ἃς εἶχεν ἀφαιρέσει ὁ Ἀντίοχος, ἔδοσαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου καὶ εἰς τοὺς Ῥοδίους, τὰς δὲ λοιπὰς καὶ τὴν Κοίλην Συρίαν ἀφῆκαν τῷ Ἀντιόχῳ¹. Ἐκτοτε δὲ ἡ Αἴγυπτος ἀπώλεσεν ὀριστικῶς πάσας τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς κτήσεις, πλὴν τῆς Κύπρου καὶ Κυρήνης· θέλομεν δ' ἴδει ὅτι ἡ κολοσσιαία ἀπώλεια αὕτη ἐγένετο ἔκτοτε ἀφορμὴ μεγάλου περιορισμοῦ τῆς νομισματοκοπίας τοῦ κράτους τῶν Λαγειδῶν.

Τοῦ παντὸς δ' ἔκτοτε ἐξαρτωμένου ἐκ τῆς ἰσχύος τῆς Ῥώμης, οὐδὲν τὸ σπουδαῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἢ ἱστορία τοῦ Ἐπιφανοῦς ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτοῦ σχέσεις. Ἀναφέρεται μόνον ἀπόπειρα αὐτοῦ συμμαχίας πρὸς τοὺς φίλους τῶν Ῥωμαίων Ἀχαιοὺς. Ἐν ἔτει 186 π. Χ. ἤλθε παρὰ Πτολεμαίου πρεσβευτὴς Δημήτριος ὁ Ἀθηναῖος, «ἀνανεωσόμενος τὴν προϋπάρχουσαν συμμαχίαν τῷ βασιλεῖ πρὸς τὸ ἔθνος τῶν Ἀχαιῶν». Οὗτοι δὲ παραδεχθέντες τοῦτο ἔπεμψαν εἰς Αἴγυπτον πρεσβευτὰς τὸν Λυκόρταν μετὰ δύο ἄλλων, χάριν τοῦ δοῦναι τοὺς ὄρκους ὑπὲρ τῶν Ἀχαιῶν καὶ λαβεῖν παρὰ τοῦ βασιλέως². Ἐπανεληθῶν δ' ὁ Λυκόρτας μετὰ τῶν πρεσβευτῶν «ἀπελογίσαστο πρῶτον μὲν τίνα τρόπον καὶ δοῖεν παρὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ λάβοιεν τοὺς ὄρκους ὑπὲρ τῆς συμμαχίας, εἶτα ὅτι κομίζοιεν δωρεὰν κοινῇ τοῖς Ἀχαιοῖς ἑξακισχίλια μὲν ὄπλα χαλκᾶ πελταστικά, διακόσια δὲ τάλαντα νομίσματος ἐπισημοῦ χαλκοῦ· πρὸς δὲ τούτοις ἐπήνεσε τὸν βασιλέα, βραχέα περὶ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ καὶ προθυμίας τῆς εἰς τὸ ἔθνος εἰπῶν». Ἀλλ' ὅτε ὁ τῶν Ἀχαιῶν στρατηγὸς Ἀρίσταινος ἠρώτησε ποία συμμαχία ἀνενεώθη, ὡς ὑπαρχουσῶν

«πλειόνων συμμαχιῶν τοῖς Ἀχαιοῖς πρὸς τὴν Πτολεμαίου βασιλείαν, καὶ τούτων ἐχουσῶν μεγάλας διαφορὰς κατὰ τὰς τῶν καιρῶν περιστάσεις», οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ τι, διὸ καὶ ἀνεβλήθη ἡ ἐπικύρωσις αὐτῆς (185 π. Χ.)¹. Πολὺ κατόπιν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 181 π. Χ., ὁ Πτολεμαῖος ἐπανελάβε τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς «ἐπαγγελόμενος δεκανατὰν δώσειν ἐντελῇ πεντηκοντηρικῶν πλοίων. Οἱ δ' Ἀχαιοὶ καὶ διὰ τὸ δοκεῖν τὴν δωρεὰν ἀξίαν εἶναι χάριτος ἀσμένως ἀπεδέξαντο τὴν ἐπαγγελίαν». Ἀλλ' οἱ πρέσβεις, ὧν μεταξὺ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος, οὓς οἱ Ἀχαιοὶ προεχειρίσαντο «ἅμα μὲν εὐχαριστήσαντες τῷ βασιλεῖ περὶ τε τῶν ὄπλων, ὧν πρότερον ἀπέστειλε καὶ τοῦ νομίσματος, ἅμα δὲ παραληψομένους τὰ πλοῖα», δὲν προέφθασαν νὰ ἀναχωρήσωσιν ὡς ἀγγελθέντος τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως².

Αἱ τελευταῖαι αὗται ἀπόπειραι τοῦ Πτολεμαίου πρὸς συμμαχίαν σκοπὸν εἶχον, φαίνεται, τὴν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ διανοουμένου νὰ ἐπιτεθῇ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κοίλης Συρίας κατὰ Σελεύκου τοῦ Δ' τοῦ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 186 π. Χ. οἰκτρὸν θάνατον Ἀντιόχου Γ', βασιλεύοντος ἐπὶ τῆς ἤδη ἐξησθενημένης Συρίας³. Πρὸς τοὺς φιλοπολέμους σκοποὺς τούτους κύριος ὑπουργὸς καὶ σύμβουλος τοῦ Πτολεμαίου φαίνεται ὅτι ἦτο νῦν ὁ ἐκ παιδίου σύντροφος τῷ βασιλεῖ εὐνοῦχος Ἀριστόνικος, ὁ ἤδη εἰς Ἑλλάδα ἀποσταλὴς καὶ κομίσας μισθοφόρους εἰς Αἴγυπτον μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους ἐπαναστάτας βασιλεῖς πολέμου τοῦ 185 π. Χ.⁴ Περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ὁ Πολύβιος γράφει ὅτι προβαινούσης τῆς ἡλικίας «ἀνδρωδεστέραν εἶχεν ἢ κατ' εὐνοῦχον τόλμαν καὶ προαίρεσιν. Καὶ γὰρ φύσει στρατιωτικὸς ἦν, καὶ τὴν πλείστην ἐποιεῖτο διατριβὴν ἐν τούτοις καὶ περὶ ταῦτα. Παραπλησίως δὲ κατὰ τὰς ἐντεύξεις ἰκανὸς ὑπῆρχε, καὶ τὸν κοινὸν νοῦν εἶχεν, ὃ σπάνιόν ἐστι. Πρὸς δὲ τούτοις πρὸς εὐεργεσίαν ἀνθρώπων ἐπεφύκει καλῶς»⁵.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἐπιφανοῦς ἀποδίδεται εἰς τοὺς πληροῦντας πᾶσαν τὴν βασιλείαν, ὡς δὲ

1. Πολυβ. 23, 9, 1-13.

2. Πολυβ. 15, 7.

3. Hierononym. in Dan. XI, 20.

4. Πολυβίου 23, 16.

5. Πολυβίου 23, 17. — Πρὸς τὸν εὐνοῦχον τοῦτον φαίνεται ὅτι ταυτίζεται ὁ ὡς πρόξενος τῶν Δελφῶν γνωστὸς Ἀριστόνικος Ἀριστονόου Ἀλεξανδρεῦς: Wescher-Foucart Inscript. de Delphes, 18. — Dittenberger, Syll. 198, 19.

1. Bouché-Leclercq I p. 391 κέξ.

2. Πολυβ. 23, 1, 5-6, 7, 1.

θὰ ἴδωμεν, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν νομισματοκοπίαν αὐτοῦ « φίλους », δηλητηριάσαντας αὐτόν, κατὰ τινὰ παράδοσιν, εὐθύς ὡς ἐδήλωσεν ὅτι πρὸς τοὺς πολεμικοὺς αὐτοῦ σκοποὺς θὰ ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν τὰ χρήματα, ἅτινα εἶχον πορισθῆ ἐκ διαφορῶν καταχρήσεων¹.

Ἐχοντες νῦν ἐν νῶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐπιφανοῦς δυνάμεθα νὰ προβῶμεν ἀσφαλῶς εἰς διαφώτισιν τῶν διαφορῶν αὐτοῦ νομισματικῶν τάξεων.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΦΕΡΟΝΤΑ ΤΑ ΕΤΗ ΤΩΝ ΛΑΓΕΙΔΩΝ

(Ἄριθ. 1215 - 1228, Πίναξ XXXVIII, 15 - 28.)

Ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλαδέλφου ἀρξαμένη (σελ. ρ'ε) καὶ ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου (σελ. σξγ') καὶ τοῦ Φιλοπάτορος (σελ. τια') συνεχιθεῖσα ἔκδοσις ἀργυρῶν νομισμάτων μετὰ τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος καὶ ἐτῶν τῆς χρονομετρίας τῶν Λαγείδων, ἐξακολουθεῖ καὶ περατοῦται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ἐπὶ τούτου ἐκόπησαν μόνον δίδραχμα τοιαῦτα ἀργυρᾶ, φέροντα τὰ ἔτη τὰ ἀπὸ τοῦ ΡΖ (107 = 204 π. Χ.), πρώτου τοῦ βασιλέως, μέχρι τοῦ ΡΙΖ (117 = 194 π. Χ.). Ἴνα δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα διακρίνονται εὐκόλως ἀπὸ τῶν καθ' ὅλα ὁμοίων διδράχμων τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος, προσετέθη, σχεδὸν πάντοτε, μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ, ἢ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ κεραυνοῦ, τὸ γράμμα Ε ἢ Ε, ἀρκτικόν, νομίζω, τοῦ ἐπιθέτου τοῦ βασιλέως, ἀναγινωσκομένης οὕτω τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ Ε[ΡΙΦΑΝΟΥΣ] ἢ Ε' (= ΠΕΜΠΤΟΥ).

Τὸ πρῶτον πάντων (ἀρ. 1215) φέρει τὸ ἔτος γεγραμμένον Ρ² (οὐχὶ ΡΖ ὡς ἐσφαλμένως ἐτυπώθη ἐν τῷ καταλόγῳ), πιθανῶς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κοπέντων ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος πανομοίων διδράχμων, ἐφ' ὧν γέγραπται ΡΖ (ἀριθ. 1214).

Τελευταῖον δὲ τῆς τάξεως τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ πάντων τῶν τῆς κατηγορίας ταύτης νομισμάτων τῶν Λαγείδων εἶναι τὸ φέρον τὸ ἔτος ΡΙΖ (117 = 194 π. Χ.). Ἐχοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὅτι Ἀντίοχος ὁ Γ', ὁ κατακτήσας τὰς πόλεις τῆς Φοινίκης, Ἰουδαίας καὶ Κοίλης Συρίας ἐν

γένει, ἄρχεται κόπτων ἐν Τύρῳ, εὐθύς μετὰ τὴν κατάκτησιν ταύτην νομίσματα φέροντα ὁμοίας χρονολογίας καὶ δὴ τὰ ἔτη ΡΙΒ, ΡΙΕ, ΡΙΖ καὶ ΡΙΘ, ἅτινα εἶναι τὰ πρῶτα ἐπὶ νομισμάτων ἀσφαλῶς γνωστὰ ἔτη τῆς λεγομένης χρονομετρίας τῶν Σελευκιδῶν¹, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Ἐπιφανὴς διέκοψεν ἐν ἔτει ΡΙΖ (194 π. Χ.) ὀριστικῶς τὴν ἔκδοσιν τῶν νομισμάτων τῆς κατηγορίας ταύτης, ὡς ὀριστικῶς ἀπολέσας τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων, ἦν ἔκτοτε ἤσκουν οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας μεθ' ὅλην τὴν « φερνῆς ὀνόματι » τῆς Κλεοπάτρας παραχώρησιν τῶν χωρῶν τούτων εἰς τὸν Ἐπιφανῆ (σελ. τκζ')². Εἶδομεν ἀληθῶς ὅτι ἡ παραχώρησις αὕτη συνίστατο κυρίως εἰς μόνην τὴν διαίρεσιν τῶν φόρων τῶν χωρῶν τούτων « εἰς ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς ». Ἡ ἐπικυριαρχία ἀνῆκεν εἰς μόνον τὸν βασιλέα τῆς Συρίας. Αὐτὸς ὁ Πολύβιος ῥητῶς λέγει ὅτι « ἐξ οὗ Ἀντίοχος ὁ πατὴρ τοῦ νῦν λεγομένου βασιλέως ἐνίκησε τῇ περὶ τὸ Πάνιον μάχῃ τοὺς Πτολεμαίου στρατηγούς, ἀπ' ἐκείνων τῶν χρόνων ἐπεΐθοντο πάντες οἱ προειρημένοι τόποι (οἱ κατὰ Κοίλην Συρίαν καὶ Φοινίκην) τοῖς ἐν Συρίᾳ βασιλεῦσιν »³.

Εἰς τοὺς χρόνους τῆς « φερνῆς ὀνόματι » ποιᾶς τινος ἐπὶ τῆς Κοίλης Συρίας καὶ Φοινίκης συγκυριαρχίας τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας ὡς βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου δύνανται, φρονῶ, νὰ ἀναχθῶσι πολυάριθμὰ τινὰ χαλκᾶ συριακῆς τεχνοτροπίας νομίσματα τῶν χρόνων Ἀντιόχου τοῦ Γ', φέροντα ἀφ' ἐνὸς τὴν στερεότυπον εἰκόνα πεπλοφόρου βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου — προφανῶς τὴν τῆς Κλεοπάτρας Σύρας (ἴδε κατωτέρω) — ἀφ' ἑτέρου ὁμως τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ καὶ κεφαλὴν ἀσιατικοῦ ἐλέφαντος (Εἰκόν)⁴. Ὁ Babelon φρονεῖ ὅτι ἡ εἰκονιζομένη γυνὴ εἶναι ἡ βασίλισσα Εὐβοία, καὶ ὅτι τὰ νομίσματα

1. Babelon, Les Rois de Syrie p. LXXXV. — Rouvier, Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. Γ' (1903) p. 278 n° 1825-1828.

2. Πβλ. Bouché-Leclercq I, 385.

3. Πολυβίου 28,1. — Ἴδὲ καὶ Bouché-Leclercq I p. 385: on est amené à conclure de là que la dot de Cléopâtre consistait en une sorte d'usufruit, lequel laissait aux Séleucides la possession légale des territoires grevés de cette espèce d'hypothèque.

4. Babelon, Rois de Syrie p. LXXXIV N° 424-435 pl. X, 12-13. — BMC. The Kings of Syria p. 43.

1. Hieronym. In Dan. XI, 20. — Bouché-Leclercq I, 399. — Mahaffy, Empire 313.

ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Εὐρώπῃ. Ἄλλ' ἢ σταθερὰ αὐτῶν ἐκ Συρίας προέλευσις, ἡ συριακὴ τεχντροπία καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς εἰκονιζομένης βασιλείσεως πρὸς τὰς τῆς Αἰγύπτου, τέλος δὲ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας δὲν ἔθετον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὰς εἰκόνας γυναικῶν τοῦ οἴκου αὐτῶν, συμφωνοῦσι μᾶλλον πρὸς τὴν ἐμὴν γνώμην. Τὰ δ' ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶντα γράμματα Α, Δ, Κ, Μ καὶ Ν, ἂν εἶναι ἔτη καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ γάμου τῆς Κλεοπάτρας μετὰ τοῦ Πτολεμαίου, ὅτε ἤρξατο ἢ ἐπὶ τῆς Κοίλης Συρίας συγκυριαρχία, δύνανται κάλλιστα νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους τοῦ γάμου αὐτῆς, 192 π. Χ. (= Α), μέχρι τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπιφανοῦς 180 π. Χ. (= Ν) χρονικὸν διάστημα (ἴδε καὶ κατωτέρω σελ. τλς').

Τ Α Ξ Ι Σ Α.

ΣΕΙΡΑ Α.

(Ἄριθ. 1230-1240, Πίναξ XL, 1-18.)

Τὴν σειρὰν ταύτην, μίαν τῶν καλλίστων τῆς ὄλης νομισματοκοπίας τῶν Πτολεμαίων ἀποτελοῦσι, 1^{ον} τὰ μόνα μέχρι τοῦδε γνωστὰ Πτολεμαϊκὰ ἀργυρὰ ὀκτάδραγμα, φέροντα δὲ τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ Σωτήρος, 2^{ον} τετράδραγμα ἀργυρὰ τῶν αὐτῶν τύπων, 3^{ον} πρωτοφανῆ ἀργυρὰ νομισμάτια φέροντα κεφαλὴν Ἰσιδος στάχυσιν ἐστεμμένην, καὶ 4^{ον} ὀκτὼ διάφορα τὴν ὀλκὴν καὶ τὸ μέγεθος χαλκὰ κέρματα φέροντα ἐφ' ἑνὸς μὲν κεφαλὴν Ἰσιδος ὁμοίαν τῇ προηγουμένῃ, ἢ κεφαλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας ἢ Αἰγύπτου ἐν δορᾷ ἐλέφαντος, ἀπαράλλακτον πρὸς τὰς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν χρήσει κεφαλὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ὄψεως φέρουσι τὸν ἐπὶ κεραυνοῦ ἀετὸν μετ' ἀναπεπταμένων πάντοτε περὺγων, πλὴν δύο τῶν μικροτέρων κερμάτων, ἐφ' ὧν ὁ ἀετός, συνεπτυγμένος ἔχων τὰς πτέρυγας καὶ τὴν κεφαλὴν στρέφων, φέρει ἐπ' ὤμου κέρας τειταινωμένον.

Πάντα τὰ κέρματα ταῦτα τῆς σειρᾶς φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ἐξαιρέσει τῶν μικρῶν ἀργυρῶν νομισμάτων, ἅτινα ἐλλείπει χώρου ἀφείθησαν ἀνεπίγραφα. Ἡ δὲ τεχντροπία αὐτῶν εἶναι τόσον ὁμογενής, ὥστε οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι πάντα

ἐχαράχθησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἰκανῆς χειρὸς καλλιτέχνου τῶν χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς.

Ἐπικρατεῖ δὲ νῦν ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης ὡς νέος τύπος ἢ κεφαλὴ τῆς Ἰσιδος. Ὅτι δ' ἢ θεὰ αὕτη στενῶς συνδέεται πρὸς τὸν Ἐπιφανῆ, γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν. Οὕτως ἐν τῇ περιφῆμῃ ἐπιγραφῇ τῆς Ῥωσσέτης οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς δις παραβάλλουσι τὸν βασιλέα πρὸς τὸν Ὄρον τὸν τῆς Ἰσιδος υἱόν¹. Ἐξ ἄλλης δὲ ἐπιγραφῆς τοῦ Καῖρου βλέπομεν ὅτι Θεῶν τις ἀφιέρωσεν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τούτου « Ἰσιδι θεᾶ μεγάλη τὸν ναὸν καὶ τὸ ἱερόν καὶ τὰ προσόντα αὐτῷ ταμιεῖα καὶ τὰ συνκύροντα πάντα »². Τρίτη πάλιν ἐπιγραφὴ ἀφιερῶται ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως « Ἰσιδι Μωχιάδι Σωτείρα »³.

Οὐδὲν τῶν κερμάτων τῆς σειρᾶς φέρει μονογράφημά τι ἢ σύμβολον πλὴν τοῦ ὀκταδράχμου, ἐφ' οὗ ἔχομεν ἐν τῷ πεδίῳ ὡς σύμβολον παρὰ τὸν ἀετὸν μέγαν ἀστέρα. Ὅτι δ' ὁ ἀστὴρ ἦτο σύμβολον ἰδιάζον τῷ Ἐπιφανεῖ, διδάσκουσιν ἕτερα πολυάριθμα ἀσφαλῶς ἀνήκοντα αὐτῷ νομίσματα, (ἴδε πίν. XL, 24-28· XLI 4-5, 15, 17-18· XLII, 1 καὶ 4 καὶ XLIX, 11, 15, 17). Ὁ ἀστὴρ οὗτος, ὁσάκις παρουσιάζεται μεμονωμένος, εἶναι ἴσως ὁ Σείριος, ἦτοι « τὸ ἄστρον τὸ τῆς Ἰσιος », τὸ ἐπιτέλλον κατὰ τὴν σημαντικωτάτην τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἡμερολογίου ἡμέραν « ἢ νομίζεται διὰ τῶν ἱερῶν γραμμάτων νέον ἔτος εἶναι » μὴν Πανῆ « ἐν ᾧ ἢ τοῦ ποταμοῦ ἀνάβασις γίνεται »⁴, διὸ καὶ τὸ ἄστρον τοῦτο ἐθεωρεῖτο « ὑδραγωγόν »⁵. Ἀληθῶς ὄχι μόνον ἢ Ἰσις ἐλατρεύετο ἰδιαίτερος, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὅστις καὶ τὸν στάχυν αὐτῆς φέρει πολλάκις ὡς σύμβολον ἐπὶ τοῦ διαδήματος αὐτοῦ (Πίν. XLI 24· XLII, 3, 6, 7, 9, 14-18 κτλ.), ἀλλὰ γνωρίζομεν ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὴν τὸν μῆνα τῆς ἐπιτολῆς τοῦ « ὑδραγωγῶ » τούτου ἄντρου γινομένην ἀνάβασιν τοῦ Νείλου συνετελέσθη τὸ μέγιστον ἴσως τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἢ ἐν ἔτει

1. Ἐπιγραφὴ Ῥωσσέτης στίχ. 10: ὑπάρχων θεὸς ἐκ θεοῦ καὶ θεᾶς, καθάπερ Ὄρος ὁ τῆς Ἰσιος καὶ Ὀσίριος υἱός, ὁ ἐπαμύνας τῷ πατρὶ αὐτοῦ Ὀσίρει. — Στίχ. 26: καθάπερ Ἐρμῆς καὶ Ὄρος ὁ τῆς Ἰσιος καὶ Ὀσίριος υἱός.

2. Dittenberger O.G.I.S. n° 92.

3. Dittenberger ἔ. ἀ. n° 94, ἴδε καὶ n° 97.

4. Ἐπιγραφὴ Κανώπου στίχ. 35-45 = Dittenberger ἔ. ἀ. σελ. 102.

5. Πλουτάρχ. Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος 38: τῶν δ' ἀστρον τὸν σείριον Ἰσιδος νομίζουσιν, ὑδραγωγὸν ὄντα.

198/7 π.Χ. ἄλωσις τῆς Λύκων πόλεως, καὶ ἡ καταστροφή τῶν ἐγγχωρίων ἀποστατῶν βασιλέων, ἣτις συνέπεσε πρὸς τὰς ἐορτὰς τῆς ἐνηλικιώσεως τῆς βασιλείας¹. Κρίνοντες μάλιστα ἐκ τῆς λαμπρότητος τῆς σειρᾶς ταύτης καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπ' αὐτῶν τῶν μονογραφημάτων τῶν ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως, ὧν βρῖθουσιν αἱ λοιπαὶ τάξεις, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ λαμπρὰ αὕτη σειρὰ ἐκόπη ἐν Αἰγύπτῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὸ πρῶτον εὐθύς μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν καὶ τὸν ἐνθρονισμόν. Ὁ καταπληκτικὸς δ' ἀριθμὸς τῶν σφραγίδων, δι' ὧν ἐκόπη πλειστάκις ἕκαστον τῶν χαλκῶν κερμάτων τῆς σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀνευρίσκονται συχνὰ ἐν Πελοποννήσῳ, πείθουσί με ὅτι τοῦ κόμματος τούτου ἦσαν καὶ τὰ «διακόσια τάλαντα νομίσματος ἐπισήμου χαλκοῦ», ἅτινα ἐδωρήσατο ὁ Ἐπιφανῆς τοῖς Ἀχαιοῖς μετὰ τὸ 186 π.Χ. (σελ. τκθ').

ΣΕΙΡΑ Β.

(Ἀριθ. 1241-1242, Πίναξ XL, 19-23.)

Τὰ χρυσᾶ ταῦτα ὀκτάδραγμα τύπων Ἀρσινόης τῆς Β', ἣς φέρουσι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν (ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ), παρουσιάζουσι προτομὴν βασιλίσης ἀμέσως ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς ἀναγνωριζομένης ὡς μὴ ἀνηκούσης εἰς τὸ γένος τῶν Λαγιδῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους Ἀντιόχου τοῦ Γ' καὶ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὴν μορφήν Ἀρσινόης τῆς Β' ὑποκατεστάθη ἡ εἰκὼν τῆς πρώτης ἐκ ξένου γένους βασιλίσης τῆς Αἰγύπτου, Κλεοπάτρας τῆς Σύρας, θυγατρὸς τοῦ ῥηθέντος Ἀντιόχου, καὶ συζύγου Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει μεγάλως τὸ γεγονός ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βασιλίσης ταύτης τῶν χρυσῶν ὀκτάδραχμων, ἰδίᾳ ἡ ὄξεια αὐτῆς ῥίς, ὁμοιάζουσι τὰ μέγιστα πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων εἰκόνων τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἀντιόχου ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ² καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἄλλων τῆς αὐτῆς οἰκογενείας βασιλέων, π.χ. Σελεύκου τοῦ Γ'³ καὶ Σελεύκου τοῦ Ε'⁴. Πρὸς τούτοις ἡ

εἰκὼν τῶν χρυσῶν ὀκτάδραχμων ὁμοιάζει μεγάλως πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω (σελ. τλβ') μνημονευθέντων χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Ἀντιόχου εἰκόνα Κλεοπάτρας τῆς Σύρας¹.

Ἄλλὰ τί σημαίνει τὸ ὀπισθεν τῆς ἐπὶ τῶν χρυσῶν ἡμῶν πενταδράχμων κεφαλῆς γράμμα κ; Ἐν πρώτοις δύναται τις νὰ παραδεχθῆ ὅτι δηλοῖ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς εἰκονιζομένης κ(λεοπάτρας) τῆς Α', καὶ νὰ σχετίσῃ τὴν ἔκδοσιν πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς Κοίλης Συρίας κυριαρχικὰ δικαιώματα αὐτῆς, ὧν δυνάμει ἢ δύνάτῳ ἴσως νὰ κόψῃ ἴδια νομίσματα. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ θέσις ἦν κατέχει τὸ γράμμα ἐπὶ τοῦ νομίσματος εἶναι ἡ τῶν χρονολογικῶν γραμμάτων (πβλ. τὰ ἐπὶ Φιλαδέλφου καὶ Εὐεργέτου κοπέντα Ἀρσινόεια), δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ τῆς αὐτῆς πιθανότητος, ὅτι πρόκειται περὶ κόμματος τοῦ ἔτους 10^{ου} (κ = δέκατον γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου) ἢ τοῦ ἔτους 20^{ου} (κ = 20). Ἄλλὰ πρὸς μὲν τὸ 20^{ον} ἔτος τοῦ Ἐπιφανοῦς οὐδὲν γεγονός, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, συνδέει ἰδιαίτερος τὴν Κλεοπάτραν, παρέχον ἀφορμὴν πρὸς ἔκδοσιν τῶν λαμπρῶν τούτων νομισμάτων. Ἐξ ἄλλου δὲ ἀδύνατον εἶναι νὰ πρόκειται περὶ τοῦ 10^{ου} ἔτους τοῦ Ἐπιφανοῦς ὡς τοῦ γάμου γενομένου πολὺ βραδύτερον. Ὑπολείπεται ἄρα μόνῃ ἡ πιθανότης ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ δεκάτου ἔτους ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 192 π.Χ. γάμου αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἐκ τῶν κατόπιν θέλομεν ἴδει, οἱ Πτολεμαῖοι ἔκοπτον καθ' ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπομένας βασιλείας τοιαῦτα λαμπρὰ Ἀρσινόειων τύπων χρυσᾶ ὀκτάδραγμα μόνον κατὰ τὸ ἔτος κ (= 10^{ον}), δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πρόκειται περὶ κοπῆς πανηγυρικῶν νομισμάτων ἐπὶ τῇ συμπληρώσει καὶ τῷ πανηγυρισμῷ βασιλικῆς τινος δεκαετηρίδος.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι στερούμεθα ὁμοίων παραδειγμάτων ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης πασίγνωστον, ὅτι παρὰ Ῥωμαίοις ὁ πανηγυρισμὸς τῶν δεκαετηρίδων (decennalia) καὶ ἡ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἔκδοσις νομισμάτων ἤτό τι συνηθέστατον. Ἐν ἔτει 27 π.Χ. ὁ Αὐγουστος καθιέρωσεν ἐπισήμως τὰς δεκαετηρίδας τῆς ἀρχῆς², καθ' ἃς διεληθόντων τῶν δέκα ἐτῶν ἤγετο «ἡ πανήγυρις ἢ δεκαετηρίς»³.

1. Ἐπιγραφὴ Ῥωσέτης στίχ. 22-25.

2. Πρβ. Babelon, Rois de Syrie pl. IX, 4-12.

3. Babelon ἔ. ἀ. pl. VIII, 17.

4. Babelon ἔ. ἀ. pl. XV, 16. — BMC. The Seleucid Kings pl. XIII, 14.

1. Πβλ. καὶ BMC. ἔ. ἀ. pl. XIII, 9.

2. Δίων Κάσσιος 53, 13 καὶ 16. — Mommsen, St. R. II², 769 f.

3. Δίων Κάσσιος 57, 24.

ἦτις ἐγένετο ἕκτοτε δημοτελής, ἀγομένη καθ' ἐκάστην δεκάδα ἐτῶν τῆς τοῦ κρατοῦντος ἀρχῆς¹. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (148 μ. Χ.) μέχρι τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας τὰ decennalia ἀναγγέλλονται συχνότατα ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων, ἀναφέρονται δὲ εἴτε εἰς τὰς ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς δεκαετηρίδος εὐχὰς (vota suscepta), εἴτε συνηθέστερον εἰς τὰς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει αὐτῆς (vota soluta)².

Πόθεν ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐορτῶν; Ἐξ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν μόνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Αἰγύπτου συναντῶμεν, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κομμόδου ἐποχὴν, τοιαύτας ἐορτὰς μνημονευόμενας εἴτε ἐπὶ νομισμάτων, οἷα τὰ φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΚΑΕΤΗΡΙΣ, ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΚΑΤΗ, ἢ ΔΕΚΑΕΤΗΡΙΣ ΚΥΡΙΟΥ³, εἴτε ἐπὶ ἐπιγραφῶν οἷα ἢ ἐν SIG. 8610, ἢ μνημονεύουσα τὴν ἐντυχεσιάτην δεκαετηρίαν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Γρατιανοῦ. Ταῦτα πάντα δεικνύουσιν ὅτι ἐξ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν μόνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦτο ἐν τιμῇ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐορτῶν, ἐπομένως ὅτι, ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεμιμήθησαν τοὺς Ἕλληνας, θὰ παρέλαβον τὰς ἐορτὰς ταύτας, ὡς τόσα καὶ τόσα ἄλλα, παρὰ τῶν Πτολεμαίων. Πράγματι δὲ ἡ πρώτη μνεῖα τοιούτων ἐορτῶν ἐν Ῥώμῃ ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 172 π. Χ., ὅτε ἡ Σύγκλητος ἐψήφισεν ἐορτὰς δεκαήμερους τῷ Διὶ καὶ ἀναθήματα εἰς πάντας τοὺς ναοὺς ὑπὲρ διατηρήσεως ἐπὶ δεκαετηρίδα τῆς δημοκρατίας ἐν ὑγιεῖ καταστάσει⁴. Ἐπομένως οὐδόλως ἀπίθανον εἶναι ὅτι αἱ ἐορταὶ αὗται ἦσαν ἀπομίμησις ἐκείνων, ἃς δέκα ἔτη πρότερον θὰ ἐπανηγύρισαν, καθ' ἡμᾶς, ἐν Αἰγύπτῳ ἐν σχέσει πρὸς τὴν βασιλίσσαν Κλεοπάτραν, καὶ δὴ πρὸς πανηγυρισμὸν συμπληρώσεως δεκαετηρίδος εὐτυχῶς καὶ ἐν ὑγιεῖ συμβιώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅτε καὶ θὰ ἐκόπησαν πρὸς δωρεὰς τὰ λαμπρὰ χρυσᾶ μναιαῖα αὐτῆς, τὰ φέροντα τὴν χρονολο-

γίαν Κ. Οὕτω πολλῶ βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Σεουήρος «ἐπὶ τῆς δεκαετηρίδος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐδωρήσατο τῷ τε ὀμίλῳ παντὶ τῷ σιτοδοτουμένῳ καὶ τοῖς στρατιώταις τοῖς δορυφόροις ἰσαρίθμους τοῖς τῆς ἡγεμονίας ἔτεσι χρυσοῦς. Ἐφ' ᾧ καὶ μέγιστον ἠγάλλετο καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οὐδεὶς πώποτε τοσοῦτον αὐτοῖς ἀθροῖς ἐδεδώκει· ἐς γὰρ τὴν δωρεὰν ταύτην πεντακισχίλια μυριάδες δραχμῶν ἀναλώθησαν»¹.

Εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος τῶν περιοδικῶν ἐορτῶν ἀνήκουσιν ἴσως καὶ αἱ δυσνόητοι τριακονταετηρίδες, ὧν κύριον ὀνομάζει εὐχετικῶς τὸν Ἐπιφανῆ ἢ ἐπιγραφὴ τῆς Ῥωσέτης (στίχ. 2), ἢ ἀναγραφεῖσα κατὰ τὴν ἐννεαετηρίδα τοῦ βασιλέως τούτου ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων, τῶν συνελθόντων «πρὸς τὴν πανήγυριν τῆς παραλήψεως τῆς βασιλείας» (στίχ. 7), ἐξυμνούντων δὲ τὰ ἀγαθὰ τῆς καθ' ὅλην τὴν ἐννεαετιαν διοικήσεως αὐτοῦ, «ἀνθ' ὧν δεδώκασιν αὐτῷ οἱ θεοὶ ὑγίειαν, νίκην, κράτος καὶ τᾶλλ' ἀγαθὰ πάντα» (στίχ. 35). Ἐχομεν ἄλλως καὶ ἀρχαιότερα παραδείγματα τοιούτων πανηγυρισμῶν ἐπετηρίδων ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τῶν Πτολεμαίων. Οὕτως ἡ περιφημος ἐπιγραφὴ τῆς Κανώπου ἀνεγράφη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων τῶν συναθροισθέντων ἐπίσης «ἔτους ἐνάτου» τοῦ Εὐεργέτου (239/8 π. Χ.) «εἰς τὴν πέμπτην τοῦ Δίου, ἐν ἣ ἄγεται τὰ γενέθλια τοῦ βασιλέως, καὶ εἰς τὴν πέμπτην καὶ εἰκάδα τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἐν ἣ παρέλαβε τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ πατρὸς» (στίχ. 1-6). Ἐν ἔτι δὲ ἀρχαιότερα ἐποχῇ ἔχομεν τὴν καταπληκτικὴν τὸν πλοῦτον πομπὴν τοῦ Φιλαδέλφου, τὴν συντελεσθεῖσαν συμφώνως πρὸς «τὰς τῶν πεντετηρίδων γραφὰς», ἧς δὲ κυρία προσωποποιήσις ἦτο ἡ περικαλλεστάτη καὶ πολλῶ χρυσῷ καὶ διαπρεπῶς κεκοσμημένη Πεντετηρίς².

Πρὸς τὰς ἐπὶ τῇ δεκαετηρίδι τῆς Κλεοπάτρας ἐορτὰς ἴσως θὰ σχετίζεται καὶ ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 185 καὶ 181 π. Χ. ἀναγραφεῖσα ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς νήσου Φιλῶν ἐπιγραφὴ, ἣν ἀνέθηκαν «βασιλεὺς Πτολεμαῖος καὶ βασίλισσα Κλεοπάτρα θεοὶ Ἐπιφανεῖς καὶ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς Ἀσκληπιῶ»³. Οὕτω καὶ τὰ decennalia τῶν Ῥω-

1. Σφζομ. 1,25.

2. Eckhel, Doctr. Num. Vet. VIII p. 473. — Babelon : Daremberg et Saglio, Dict. des Antiquités, s. v. Decennalia. — Pauly-Wissowa, Real-Encycl. s. v.

3. L. Schwabe, Die Kaiserlichen Decennalien auf die Alexandrinischen Münzen. Tübingen 1896 p. 19 ff. (Decanatsprogramm der Phil. Fakultät in Tübingen für 1895/6).

4. Liv. XLII, 28.

1. Δίων Κάσιος 76,1.

2. Ἀθην. 5, 197, e, 198, b.

3. Dittenberger, O.G.I. n° 98. — Strack ἔ. ἀ. n° 70.

μαίων ἦσαν ἑορταὶ εὐχῶν καὶ εὐχαριστιῶν pro salute Caesaris¹.

ΣΕΙΡΑ Γ.

(Ἄριθ. 1243-1246, Πίναξ XL, 24-28.)

Περιεργωτάτη εἶναι ἡ μικρὰ αὕτη σειρά μικρῶν χαλκῶν κερμάτων. Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν, ὁ τύπος τοῦ κεραινοῦ, ὅστις ἰδιάζει ὅλως τοῖς νομίμασι τοῦ Ἐπιφανοῦς (ἴδε πίν. XLI, 4-5, 12-14), καὶ ὁ ἐν τῷ πεδίῳ ἀστὴρ ἐξ ἀκτίνων, ὃν εἶδομεν καὶ ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν ὀκταδράχμων τῆς πρώτης σειρᾶς, πείθουσί με ὅτι πρόκειται περὶ κόμματος τοῦ βασιλέως τούτου.

Ἐνεκα τοῦ τύπου τοῦ κριοῦ, τοῦ συχνάκις ἀπαντῶντος ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, ἀπένειμάν τινες τὰ πρῶτα τῶν νομισμάτων τῆς παρουσίας σειρᾶς εἰς τὸν Πτολεμαῖον Ἀπίωνα τῆς Κυρηναϊκῆς. Ὁ δὲ κ. Dutilh, ὁρμώμενος ἐκ τῆς εὐρέσεως ἐνὸς τῶν νομισμάτων τούτων ἐν τῇ Ὁάσει τοῦ Ἀμμωνος, συμπεραίνει ὅτι θὰ ἐκόπη ἐν αὐτῇ ἐπὶ ἐνὸς τῶν πρώτων Πτολεμαίων. Τὸ κατ' ἐμέ, ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι οὐδὲν ἔχομεν νόμισμα δεικνύον ἀσφαλῶς ὅτι ἐκόπησαν ἐπὶ τοῦ Ἐπιφανοῦς νομίσματα Πτολεμαϊκὰ ἐν τῇ Ὁάσει ἢ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, πρὸς δὲ ὅτι ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν εἶναι Αἰγυπτιακὴ, κλίνω νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ ἐμφάνις ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ ἱεροῦ τοῖς Αἰγυπτίοις ζῶου κριοῦ ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὰς μεγάλας παραχωρήσεις, αἷς πρῶτος ἔκαμε τῇ ἐγχωρίῳ λατρείᾳ ὁ Ἐπιφανής. Μέχρι αὐτοῦ ἡ Πτολεμαϊκὴ δυναστεία διετέθει δι' ἑαυτὴν πεισιμόνως τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν ἔκτοτε δ' ὅμως συμμορφοῦται πρὸς τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς τύπους τῆς λατρείας τῶν ἐγχωρίων². Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἐπιγραφή τῆς Ῥωσσέτης ἀναφέρει (στίχ. 36) ῥητῶς περὶ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὅτι « τῷ τε Ἄπει καὶ τῷ Μνεύει πολλὰ ἐδωρήσατο, καὶ τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς ζῴοις, τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ, πολὺ κρεῖσσον τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων φροντίζων ὑπὲρ τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὰ διὰ παντὸς » κτλ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν Στράβωνα (17, 812) « Σαῖται πρόβατον τιμῶσι καὶ Θηβαῖοι », δυνατὸν τὰ νομίσματα ταῦτα νὰ ἐκόπησαν κατὰ τινὰ ἐν μιᾷ τῶν πόλεων τούτων διαμονὴν τοῦ Ἐπιφανοῦς (πβλ. σελ. τκη).

1. Babelon ἔ. ἀ.

2. Bouché-Leclercq I, 365-377.

ΤΑΞΙΣ Β.

ΤΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ
ΚΟΠΕΝΤΑ

Χαρακτηριστικὸν τὸ μονογράφημα Β

(Ἄριθ. 1247-1253, Πίναξ XLI, 1-11.)

Ἡ τάξις αὕτη, ἣν χαρακτηρίζει τὸ μονογράφημα Β, ἀποτελεῖται 1^{ον} Ἐκ χρυσῶν ὀκταδράχμων τῶν γνωστῶν τύπων τῶν ΘΕΩΝ καὶ ΑΔΕΛΦΩΝ μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι ὀπισθεν μὲν τῶν προτομῶν τῶν Θεῶν εὔρηται ἐπιδορατὶς, ὀπισθεν δὲ τῶν προτομῶν τῶν Ἀδελφῶν τὸ ῥηθὲν μονογράφημα· ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Ἀδελφοῦ εὔρηται ὡς κόσμημα κεραινός. 2^{ον} Ἐκ σπανιωτάτων ἀργυρῶν τετραδράχμων, φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν προτομὴν τοῦ νεαροῦ βασιλέως Ἐπιφανοῦς, ἐφ' ἑτέρου δὲ, κατὰ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν, τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΠΕΡΙΞ ΚΕΡΑΙΝΟΥ ΠΤΕΡΩΤΟΥ ἔχοντος παρ' αὐτῷ δύο ἀστέρας, ἐπιδορατίδα καὶ τὸ ἐν λόγῳ μονογράφημα. 3^{ον} Ἐξ ἀργυρῶν τετραδράχμων, φερόντων τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ Σωτήρος καὶ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΞΕΝΤΗΡΟΣ· παρὰ τὸν ἀετὸν δ' εὔρηται ἡ αὐτὴ ἐπιδορατὶς καὶ τὸ αὐτὸ μονογράφημα. 4^{ον} Ἐκ τριῶν χαλκῶν κερμάτων διαφόρων τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὄλκην, πανομοίω ὅμως πρὸς ἄλληλα, ἣτοι φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν συνήθη κεφαλὴν τοῦ Διὸς Ἀμμωνος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΕΡΙΞ ΑΙΕΤΟΥ ἰσταμένου ἐπὶ κεραινοῦ, ἔχοντος δὲ κέρας ἐπ' ὤμου. Ἐν τῷ πεδίῳ, ἀριστερόθεν τοῦ ἀετοῦ, ὑπάρχει ὡς σύμβολον τὸ ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους, μετὰ δὲ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ τὸ σταθερὸν τῆς τάξεως ταύτης μονογράφημα. Τὸ μονογράφημα τοῦτο ἀναλυόμενον εὐχερῶς εἰς τὰ γράμματα ΑΡ ἢ ΑΡΙΞ δηλοῖ, νομίζω, τὸ ὄνομα τοῦ περὶ τὰ ἔτη 199-197 π. Χ. πανισχύρου ἐπιτρόπου τῆς βασιλείας Ἀριστομένου τοῦ Ἀκαρνᾶνος (σελ. τκβ'). Περὶ τοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας ἀναφανέντος ὑπουργοῦ Ἀριστονίκου (σελ. τλ') δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πρόκειται, διότι ὁ Ἐπιφανής εἰκονίζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων λίαν νεαρός, παῖς σχεδόν, οἷος ἦτο κατὰ τὰς ἐπὶ Ἀριστομένους ἑορτὰς τῶν Ἀνακλητηρίων.

Ἡ συνύπαρξις ἐν τῇ τάξει ταύτῃ δύο διαφορῶν τύπων ἀργυρῶν τετραδράχμων δύναται νὰ

ἐξηγηθῆ διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὰ φέροντα τοὺς τύπους τοῦ Σωτήρος ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Ἀριστομένους πρὸ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ βασιλέως, ἐνῶ τὰ φέροντα τὴν προτομὴν τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΘΕ θὰ ἐκόπησαν εὐθύς ὡς οὗτος ἀνεκηρύχθη ἐνήλικος ὑπὸ τοῦ Ἀριστομένους.

«Θεὸν Ἐπιφανῆ και Εὐχάριστον» ἐπονομάζει πλειστάκις τὸν βασιλέα ἢ πρὸς πανηγυρισμὸν ἐννεαετίας ἀπὸ τῆς παραλήψεως τῆς βασιλείας ἀναγραφεῖσα ἐπιγραφὴ τῆς Ῥωσέτης (στίχ. 5, 8, 9, 37, 38, 41, 42, 44, 51 και 53). Πλεῖσται δ' ἄλλαι ἐπιγραφαὶ καλοῦσιν αὐτόν, μόνον μὲν «θεὸν Ἐπιφανῆ» «θεὸν Ἐπιφανῆ και Εὐχάριστον» «θεὸν Ἐπιφανῆ Μεγάλον Εὐχάριστον» μετὰ δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ «θεοὺς Ἐπιφανεῖς» «θεοὺς Ἐπιφανεῖς και Εὐχαρίστους»¹.

Ἐπιφανῆς δ' ἴσως ἐκλήθη ὁ βασιλεὺς εἴτε ἅμα τῇ μετὰ μακρὰν συμβίωσιν τῶν γονέων ὀψίμῳ και σχεδὸν ἀπροσδοκῆτῳ γεννήσει αὐτοῦ, ὅτε παρ' ἐλπίδα ἐπιφανεῖς ἔσωσε τὸ κινδυνεῦον νὰ σβύσῃ γένος τῶν Λαγειδῶν², εἴτε ὅτε ἀπροσδοκῆτως και «οὐπω ἡλικίας κατεπευγούσης» κηρυχθεῖς βασιλεὺς ἐπεφάνη, ὡς θεὸς ἀπὸ μηχανῆς, σωτὴρ τῆς κλυδωνιζομένης ὑπὸ ἐσωτερικῶν και ἐξωτερικῶν τρικυμιῶν Αἰγύπτου. Τοῦλάχιστον τοῦτο ἠλπίζον, ὡς ῥητῶς μαρτυρεῖ ὁ Πολύβιος, οἱ ἐπισπεύσαντες τὴν ἐνηλικίωσιν αὐτοῦ ὑπουργοὶ (σελ. τκγ')³.

1. Dittenberger, O. G. Ins. p. 144, 20.

2. Πβλ. Gutschmid παρὰ Bouché-Leclercq I p. 371, 4.

3. Πρὸς τὴν τελευταίαν ὁμως ταύτην ἐξήγησιν δὲν συμφωνεῖ ἐπιγραφὴ ἐκ Κύπρου (Dittenberger, O. G. Ins. n° 93. — M. Holleaux, Polykratès, stratège de Cypre: Rev. Étud. Grec. XI (1898) p. 250), καθ' ἣν — ἂν εἶναι ὀρθὴ ἢ συμπλήρωσις αὐτῆς — ὁ βασιλεὺς ἔφερε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν Πολυκράτης ὁ Ἀργεῖος, ὁ τότε πλεῖστον συντελέσας ἵνα κηρυχθῆ ἐνήλικος ὁ βασιλεὺς. Ἄλλ' ἢ συμπλήρωσις τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνεται μοι ἀμφίβολος. Ἄλλως δὲ οὐδὲν βεβαίῳ ἡμᾶς ὅτι ὁ Πολυκράτης, ὁ τότε αὐτοβούλως και πρὸς καιρόν, ὡς φαίνεται, παραδεδωκὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Κύπρου Πτολεμαίῳ τῷ Μεγαλοπολίτῃ (Πολυβ. 18, 55, 6), δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐν Κύπρῳ θέσιν αὐτοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως παρέμεινε και μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν ὁ Ἀριστομένης. Ἄν δὲ ὁ ἐν ἄλλῳ χωρίῳ τοῦ Πολυβίου (27, 12) μνημονευόμενος «Πτολεμαῖος ὁ στρατηγὸς ὁ κατὰ Κύπρον» εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Πτολεμαῖον τὸν Μεγαλοπολίτην, τότε βεβαιούται τὸ προσωρινόν τῆς ἐν ἔτει 197 παραδόσεως τῆς ἀρχῆς τῆς Κύπρου ὑπὸ Πολυκράτους τοῦ Ἀργεῖου, διότι ὁ Πτολεμαῖος οὗτος «παρέλαβε τὴν νῆσον ἐκ νηπίου ὄντος τοῦ βασιλέως» Φιλομήτορος, ἥτοι περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς (πβλ. Müller FHG. III p. 66).

Εὐχάριστος δ' ἐπονομάσθη ὁ βασιλεὺς πάντως εἴτε ὡς «τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἐπανορθώσας» και φροντίσας «ὅπως ὁ τε λαὸς και οἱ ἄλλοι πάντες ἐν εὐθηνία ὦσιν»¹, εἴτε διότι ἴσως ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ Σωτήρος, «οἱ ἀνθρωποι διὰ τὸ τῆς ψυχῆς εὐχάριστον και μεγαλόψυχον συνέτρεχον πανταχόθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν»².

Ὁ δὲ νέος τύπος τοῦ κεραυνοῦ τοῦ Διός, ὃν θὰ ἴδωμεν ὅτι φέρει και ἐπ' ἄλλων νομισμάτων αὐτοῦ ὡς ἴδιον ἔμβλημα ἐπὶ τῶν ὄμων αὐτοῦ ὁ Ἐπιφανῆς, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐθεωρεῖτο «ὡς ἡ ζῶσα εἰκὼν τοῦ Διός»³.

Τῶν δὲ συμβόλων τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης τὸ μὲν ῥόπαλον ἀναφέρεται πάντως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Διός καταγωγὴν τῶν Λαγειδῶν (σελ. σοβ', σξ') πρὸς τὴν Τύρον δὲν δύναμεθα νὰ σχετίσωμεν αὐτό, διότι αὕτη ἐπὶ τοῦ Ἀριστομένους ἀνῆκεν ἤδη εἰς τὸν Ἀντίοχον. Περὶ δὲ τῆς ἐπιδορατίδος, ἣν μάλιστα ἀπαντῶμεν και ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἐπομένης τάξεως ἐπ' ὄμου τοῦ βασιλέως ὡς ἴδιον σύμβολον αὐτοῦ, δύναται τις νὰ προτείνῃ τρεῖς διαφόρους, εὐλόγους ἐξηγήσεις, τὰς ἐξῆς:

Δυνατὸν δηλαδὴ, πρῶτον, νὰ ἀναφέρηται εἰς τὰς πολεμικὰς νίκας τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν ἐγγχωρίων ἀποστατῶν και κατὰ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀληθῶς δ' ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ῥωσέτης γνωρίζομεν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς ἐψήφισαν «στῆσαι τοῦ αἰωνοβίου βασιλέως Πτολεμαίου θεοῦ Ἐπιφανοῦς Εὐχαρίστου εἰκόνα ἐν ἐκάστῳ ἱερῶ, ἐν τῷ ἐπιφα[νεστάτῳ τόπῳ], ἢ προσονομασθήσεται Πτολεμαίου τοῦ ἐπαμύναντος τῇ Αἰγύπτῳ ἢ παρεστήξεται ὁ κυριώτατος θεὸς τοῦ ἱεροῦ, διδοὺς αὐτῷ ὄπλον νικητικόν».

Δυνατόν, δεύτερον, ἢ ἐπιδορατὶς αὕτη νὰ εἶναι σύμβολον τῆς ἐμπαθοῦς ἀγάπης τοῦ βασιλέως πρὸς τὸ κνηγίον ἀγρίων ζώων. Ἐκ τοῦ Πολυβίου (23, 1, 8-9) γνωρίζομεν ὅτι ὁ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς πρεσβευτῆς τοῦ Ἐπιφανοῦς, γενομένου λόγου παρὰ τῷ Φιλοποίμενι περὶ τοῦ βασιλέως, «πολλοὺς τινὰς διετίθετο λόγους ἐγκωμιάζων τὸν Πτολεμαῖον, και τινὰς ἀποδείξεις προεφέρετο τῆς τε περὶ τὰς κνηγίας εὐχειρίας

1. Ἐπιγραφὴ Ῥωσέτης στίχ. 2 και 12.

2. Διοδώρου 18, 28, 15.

3. Ἐπιγραφὴ Ῥωσέτης στίχ. 3.

καὶ τόλμης, ἐξῆς τε τῆς περὶ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὄπλα δυνάμεως καὶ τῆς ἐν τούτοις ἀσκήσεως. Τελευταίῳ δ' ἐχρήσατο μαρτυρίῳ πρὸς πίστιν τῶν εἰρημένων· ἔφη γὰρ αὐτὸν κνηγετοῦντα ταῦρον βαλεῖν ἐφ' ἵππου *μεσαγκύλω*».

Τέλος ὡς τρίτη ἐξήγησις δύναται νὰ προταθῆ ἢ ἐξῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἐπιφανοῦς ἢ κνηγετικῆ κάπρων καὶ ἄλλων ἀγρίων ζώων ἐπιδορατὶς ἦτο τὸ κύριον ἔμβλημα τῶν νομισμάτων τῆς συμπολιτείας τῶν Αἰτωλῶν¹. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶδομεν (σελ. τκα'), τὸ κύριον μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἐπὶ τοῦ Ἀριστομένους ἐφ' οὗ ἐκόπησαν τὰ νομίσματα ἡμῶν, ἦσαν οἱ Αἰτωλοί, ὧν μόνος ὁ Σκόπας ἐκόμισεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν 6500, ἐρημώσας ἐντελῶς ἀνδρῶν τὴν Αἰτωλίαν, δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν εὐλόγως ὅτι τὸ σύμβολον τῆς ἐπιδορατίδος δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς τούτους, ἀφοῦ μάλιστα, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατόπιν (τάξις Γ), αὐτὸς ὁ Σκόπας ἔκοψε νομίσματα εἰκονίζοντα τὸν βασιλέα μετὰ τῆς ἐπιδορατίδος ταύτης ἐπ' ὤμου. Αὐτὰ τὰ ἐπὶ Ἀριστομένους ἀνακλητήρια τοῦ βασιλέως ἐτελέσθησαν εὐθὺς ὡς «τὰ κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς (τοῦ Σκόπα) ἔθεντο καλῶς οἱ περὶ τὴν αὐλήν» ἐπιτρέψαντες εἰς τοὺς βουλομένους νὰ ἀπέλθωσι μετὰ τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν².

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Β.

Ἡ δῆθεν ἐπιτροπεία Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου.

Τὸ ἠθὲν μονογράφημα & ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ἀναλύσῃ, ὡς ἐσημειώσαμεν καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν, εἰς τὰ γράμματα ΜΑΡ ἢ ΜΑΡΚ, ἢ καὶ ΜΑΡ. ΑΙΜ. Λ, ἀναγινώσκων οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου, τοῦ κατὰ τινὰ ἱστορικὴν παράδοσιν ῥωμαίου ἐπιτρόπου τοῦ νηπίου βασιλέως Ἐπιφανοῦς. Τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον ἠδύνατό τις νὰ πράξῃ τοῦτο, καθ' ὅσον ἔχομεν καὶ ἐπὶ ἐτέρων Ἑλληνικῶν νομισμάτων παραδείγματα τοιούτων Ἑλληνικῶν μονογραφημάτων ῥωμαίων ἀνδρῶν, π.χ. τοῦ Καικιλίου Μετέλλου τοῦ Κρητικοῦ, ὅστις ἐδήλωσεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν τετραδράχμων τῆς Γόρτυνος διὰ τοῦ μονογραφήματος Κ (=ΚΑΙΚΙΛΙΟΞ Μ(έτελλος) ΚΡ(η-

τικός)¹. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Λεπίδων ἐδήλουν τὸ ὄνομα αὐτῶν διὰ τοιούτων μονογραφημάτων ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν κοπέντων ῥωμαϊκῶν νομισμάτων τῶν ἐτῶν 220-168 π. Χ.². Τοιοῦτον π.χ. εἶναι καὶ τοῦ νομισματος, οὗ παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα, τὸ μονογράφημα, ὅπερ πιθανώτατα δηλοῖ τὸ ὄνομα Paulus Aemilius Lepidus, ἦτοι τὸ τοῦ κατὰ τοὺς χρό-

νοῦ τοῦ Ἐπιφανοῦς πραιτώρος ἐν ἔτει 191, ὑπάτου τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 182, τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 168 π. Χ., διασήμου δὲ κυρίως ἔνεκα τῶν νικῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως.

Ἄλλ' ἢ ἱστορικὴ παράδοσις περὶ τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Μ. Αἰμιλίου Λεπίδου ἀμφισβητεῖται εὐλόγως ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Justinus βεβαιοῖ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοπάτορος καὶ εὐθὺς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαθοκλέους καὶ τῶν περὶ αὐτὸν οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Ῥώμην παρακαλοῦντες τὴν Γερουσίαν νὰ ἀναδεχθῆ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ὄρφανου βασιλέως καὶ νὰ γίνῃ προστάτις τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀντιόχου³. Περαιτέρω δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν τὸν Μ. Λέπιδον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα διοικῆ τὸ βασίλειον ὡς ἐπίτροπος τοῦ ὄρφανου⁴. Τὴν αὐτὴν παράδοσιν ἀναφέρουσι καὶ οἱ ῥωμαῖοι συγγραφεῖς Τάκιτος⁵ καὶ Οὐαλέριος Μάξιμος⁶. Ἐπειδὴ ὁμως ἐν

1. Svoronos, Numism. de la Crète ancienne I, p. 181, 192, pl. XVI, 29. — Friedlaender, Zeits. f. Num. X, (1882) p. 119.

2. Babelon, Monnaies de la Républ. romaine, tom. I, p. 114-117. — Mommsen, Histoire de la monn. romaine II p. 244.

3. XXX, 2, 8: Morte regis, supplicio meretricum velut expiata regni infamia legatos Alexandrini ad Romanos misere, orantes ut tutelam pupilli susciperent tuerenturque regnum Aegypti, quod iam Philippum et Antiochum facta inter se pactione divisisse dicebant.

4. Just. XXXI, 3, 4: Mittitur et M. Lepidus in Aegyptum, qui tutorio nomine regnum pupilli administret.

5. Ann. II, 67: exemplo quo maiores M. Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant.

6. VI, 6, 1: Cum Ptolemaeus rex tutorem populum Romanum filio reliquisset, senatus M. Aemilium Lepidum pontificem maximum, bis consulem, ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit, etc.

1. BMC. Thessalia to Aetolia pl. XXX.

2. Πολυβ. 18,55,3.

μὲν τῷ Τ. Λιβίῳ οὐδὲν ὑπάρχει ἴχνος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναφερομένης πρεσβείας τῶν Αἰγυπτίων εἰς Ῥώμην, ὃ δὲ Πολύβιος καὶ πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πηγαὶ ἀγνοοῦσιν ἐντελῶς τὴν νόμιμον ἐπιτροπείαν τοῦ Μ. Λεπίδου, ἢ ἀπλῶς τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου, οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ¹ εὐλόγως φρονοῦσιν ὅτι πρόκειται ἀπλῶς περὶ ἀξιώσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς διπλωματίας ἐπιθυμούσης ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς προστασίαν τὸν παῖδα Πτολεμαῖον καὶ παρ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ νομίμων ἑλλήνων ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως, οἵτινες δικαίως ἀπέστεργον καὶ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνάμειξιν τῆς Ῥώμης. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῆς Συγκλήτου, πρὸς δὲ καὶ τὴν πραγματικὴν ἐπέμβασιν τῆς Ῥώμης ὑπὲρ τοῦ νηπίου βασιλέως ἔχων ὑπ' ὄψιν ἓνα καὶ ἡμισὺν αἰῶνα βραδύτερον εἰς τῶν ἀπογόνων τοῦ Μ. Αἰμιλίου Λεπίδου, ὃ περὶ τὸ 61 π. Χ. ὁμώνυμος νομισματικὸς ἄρχων ἐν Ῥώμῃ Μ. Aemilius Lepidus, ἦτοι ὁ κατόπιν (43-36 π. Χ.) διάσημος imperator καὶ triumphator, ἔκοψε πρὸς διαφήμισιν τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ δηνάρια ἀργυρᾶ, φέροντα ἐφ' ἑνὸς μὲν πυργοστεφῆ κεφαλὴν γυναικὸς μετὰ τοῦ ὀνόματος ALEXANDREA, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν M LEPIDVS TVTOR REG[is], S[enatus] C[onsulto], PONTIF[ex] MAX[imus] πὲρὶ εἰκόνας τοῦ προγόνου αὐτοῦ

Μ. Λεπίδου, στεφανοῦντος τὸν παῖδα Πτολεμαῖον Ἐπιφανῆ. Οὕτως ὃ τὰ νομίσματα ταῦτα κόψας ἀκριβῶς καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκρίνετο ἐν Ῥώμῃ ὀριστικῶς ἢ τύχη τῆς Αἰγύπτου, ὑπενε-

θύμιζεν ὑπερηφάνως τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ, ὅτι ἤδη ἓνα καὶ ἡμισὺν αἰῶνα πρότερον ὁμώνυμος πρόγονος αὐτοῦ, ἀποσταλεὶς πρεσβευτὴς τῶν Ῥωμαίων εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἐπροσωποποίησε τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτικὴν τῆς προστασίας καὶ ἐπιτροπείας, πρῶτος πάντων τῶν Ῥωμαίων ιδρύσας ἐν Αἰγύπτῳ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπίδρασιν, ἣτις νῦν, μετὰ ἓνα καὶ ἡμισὺν αἰῶνα, κατέληξεν εἰς τὴν

παντελῆ κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ῥώμης¹.

Τὴν δὲ διὰ τοῦ νομίσματος τούτου τὸ πρῶτον πλασθεῖσαν ἢ διαδοθεῖσαν παράδοσιν περὶ πραγματικῆς νομίμου ἐπιτροπείας τοῦ Μ. Λεπίδου ἀντέγραψαν, κατὰ τοὺς νεωτέρους ἱστορικοὺς (ἔ. ἀ.), οἱ πολὺ μεταγενέστεροι Ῥωμαῖοι ἱστορικοὶ, ὧν τὰς μαρτυρίας παρεθέσαμεν ἀνωτέρω. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο παραδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς προσθέτομεν ὁμῶς ὅτι ἀρχικὴ ἀφορμὴ τῆς περὶ τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Μ. Λεπίδου Ῥωμαϊκῆς παραδόσεως δυνατὸν νὰ ἐγένοντο αὐτὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστομένους κοπέντα λαμπρὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ἀληθῶς οἱ Ῥωμαῖοι — οἱ συχνάκις παρὰ τῶν βασιλέων λαμβάνοντες ὡς δῶρα τοιαῦτα λαμπρὰ μετ' εἰκονιστικῶν κεφαλῶν νομίσματα, πρὸς δὲ καὶ μετ' ἀγάπης συλλέγοντες τὰ ἤδη ἀπρηχαιωμένα ξενικὰ βασιλικά νομίσματα², — βλέποντες, ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα κατόπιν, τὴν ἐπ' αὐτῶν εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ παιδὸς βασιλέως Ἐπιφανοῦς θὰ ἐνεθυμοῦντο ἀμέσως τὴν πρῶτην ἐκείνην ἀνάμειξιν τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν, ἣν παρέσχον τὸ πάλαι τῷ παρὰ δύο ἰσχυρῶν βασιλέων ἀπειλουμένῳ παιδί ἐκείνῳ. Ἐπιθυμοῦντες δὲ κατόπιν νὰ ἐννοήσωσι τὴν σημασίαν τοῦ σταθεροῦ τῶν νομισμάτων τούτων μονογραφήματος \mathcal{R} καὶ γνωρίζοντες ὅτι ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Αἰγύπτου ἔθετον τὰ μονογραφήματα αὐτῶν οἱ ἐπίτροποι, προστάται ἢ στρατηγοὶ τῆς βασιλείας, θὰ ἀνεύρισκον ἐν τῷ μονογραφήματι τούτῳ οὐχὶ τὰ ἀρκτικὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀριστομένους, ὃν βεβαίως οὐδεὶς πλέον θὰ ἐνεθυμεῖτο τότε ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ τὰ γράμματα ΜΑΡ. ΔΙΜ. Λ ἀρκτικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ παρ' αὐτῶν ἀποσταλέντος πρέσβεως εἰς Ἀλεξανδρείαν πρὸς προστασίαν τοῦ παιδὸς βασιλέως. Περίεργος δὲ πάνυ σύμπτωσις εἶναι ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ὁμοίων λαμπρῶν νομισμάτων τῆς ἐπομένης τάξεως μονογράφημα τοῦ Σκόπα \mathcal{K} (ἀριθ. 1257-1259) περιέχει πάντα τὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος ΜΑΡΚΟΞ ΔΙΜΙΛΙΟΞ

1. Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 295-298. — Bouché-Leclercq I, 351,2; 356,2; 357.3. II, 2,1.

1. Πβλ. Mommsen-Blacas, Histoire de la monnaie Romaine II p. 501. — Mommsen, Histoire romaine tom. III p. 151. — Babelon, Monnaies de la Rép. Romaine I p. 126-128. — Δύο τοιαῦτα δηνάρια κέκτηται καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις συλλογὴ τοῦ Ἰω. Δημητρίου.

2. Ἴδε Babelon, Traité des monnaies Grecques et Romaines I p. 67 s.

ΛΕΠΙΔΟΣ, ὅπερ θὰ ἐπέτεινε τὴν πλάνην τῶν Ῥωμαίων ἐρμηνευτῶν, οἵτινες θὰ ὑπέπιπτον τοσοῦτω μᾶλλον εἰς τὴν πλάνην ταύτην, ὅσῳ καὶ τὸ σταθερῶς παρὰ τὸ μονογράφημα τοῦ Ἀριστομένους καὶ ἐπὶ τῶν χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Σκόπα ἀπαντῶν σύμβολον τῆς ἐπιδορατίδος, τῆς ἄλλως καλουμένης *λεπίδος* δόρατος, εὐκόλως θὰ ἐξελαμβάνετο παρ' αὐτῶν ὡς τὸ *φθεγγόμενον σύμβολον* (*symbole parlant*) τοῦ ὀνόματος τοῦ Λεπίδου ἐπὶ τῶν Ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος νομισμάτων τούτων. Εἶναι δὲ πασίγνωστον ὅποσον οἱ Ῥωμαῖοι ὡς νομισματικοὶ ἄρχοντες ἠγάπων νὰ θέτωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τύπους καὶ σύμβολα *φωνητικῶς* καθ' οἷονδήποτε τρόπον πρὸς ἑαυτοὺς σχετιζόμενα¹.

ΤΑΞΙΣ Γ.

(Ἀριθ. 1254 - 1268, Πίναξ XLI, 15 - 29.)

Σύγχρονα, ἢ καὶ μικρὸν ἀρχαιότερα τῶν νομισμάτων τοῦ Ἀριστομένους φαίνονται ὄντα κατὰ τεχνοτροπίαν τὰ νομίσματα τῆς ὄντως λαμπρᾶς τάξεως Γ, τῆς ὑποδιαιρουμένης ὡς ἐξῆς :

α) *Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σκόπα.*

Ἡ κυριωτέρα αὐτῶν σειρὰ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ἀποτελεῖται : 1^{ον} Ἐκ χρυσῶν ὀκταδράχμων (ἀριθ. 1257), φερόντων ἐφ' ἐνὸς μὲν προτομὴν ἀκτινοστεφεῆ τοῦ παιδὸς βασιλέως Πτολεμαίου Ἐπιφανοῦς, ἔχοντος δόρον ἐπ' ὤμου, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὸ Πτολεμαϊκὸν κέρασ, ἐπίσης ἀκτινοστεφές, ἐν μέσῳ δύο ἀστέρων. 2^{ον} Ἐξ ἀργυρῶν τετραδράχμων (ἀριθ. 1258), φερόντων ἐφ' ἐνὸς προτομὴν τοῦ αὐτοῦ βασιλέως μεθ' ἀπλοῦ διαδήματος, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὸν ἐπὶ κερανοῦ ἰστάμενον στερεότυπον Πτολεμαϊκὸν ἀετόν. 3^{ον} Ἐξ ἀργυρῶν τετραδράχμων (ἀριθ. 1259), φερόντων ἑκατέρωθεν τοὺς σταθεροὺς τύπους Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα κέρματα φέρουσιν ἐν τῷ πεδίῳ τὸ αὐτὸ μέγα μονογράφημα ΚΙ, ὅπερ ἀναλύεται εὐκόλως εἰς τὰ γράμματα ΕΚΟΡΑΣ, ἢτοι τὸ ὄνομα τοῦ τὴν Κοίλην Συρίαν κυριεύσαντος Αἰτωλοῦ στρατηγοῦ καὶ ἐπιτρόπου τοῦ Πτολεμαίου (σελ. τκα'). Οὗτος δέ, ὡς εἶδομεν, ὁ «*πλήθος χρυσίου*» λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου πρὸς

τὰς τοῦ πολέμου χρείας, θὰ ἔκοψε τὰ νομίσματα ταῦτα ὅτε παρεσκευάζετο «*magni cum pondere auri*» πρὸς τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμον, μάλιστα δὲ καθ' ὃν χρόνον κατέλαβε καὶ ἐκυβέρνησεν τὴν Κοίλην Συρίαν, ἐνθ' ἀκριβῶς εἶδομεν ὅτι μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἔκοψε παρόμοια χρυσᾶ καὶ ὁμοίως ἀκτινοστεφεῆ ὀκτάδραχμα ὃ ἐπὶ τοῦ Φιλοπάτορος στρατηγὸς τῆς Κοίλης Συρίας Δίων (σελ. σξη'). Ἐκ τῶν χρυσῶν τούτων μναιαίων τοῦ κόμματος τοῦ Σκόπα θὰ ἦσαν πάντως καὶ τὰ μναιαῖα ἐκεῖνα, ὧν αὐτὸς μὲν ἐλάμβανε δέκα καθ' ἐκάστην ἡμέραν, οἱ δὲ ὑπ' αὐτὸν ἀρχηγοὶ τῶν Αἰτωλῶν ἀνά ἓν (σελ. τκα'). Ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐπιδορατίς θὰ ἦτο λίαν εὐπρόσδεκτον καὶ κολακευτικὸν σύμβολον διὰ τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν κυρίαν ἐπιθετικὴν δύναμιν τοῦ βασιλέως Αἰτωλοῦς μισθοφόρους (ἴδε σελ. τκα'). Κατὰ ταῦτα, τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα τοῦ Σκόπα θὰ ἐκόπησαν ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ, — ἐνθα προηγουμένως ἐκόπησαν καὶ τὰ λίαν ὅμοια νομίσματα τοῦ Δίωνος, — οὐχὶ δὲ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, ὡς μετὰ δισταγμοῦ ἐσημειώσαμεν ὅτε ἐξετυποῦτο ὁ κατάλογος ἡμῶν.

β) *Νομίσματα κοπέντα ἐπὶ τῶν στρατηγῶν Δημοξένου, Μενόκλεους καὶ Δίωνος.*

Πάνυ δὲ σημαντικὸν εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ τὰ δύο ἄλλα μονογραφήματα ΠΙ καὶ ΜΕ, ἅτινα εὐρίσκομεν ἐπὶ ἐτέρων πανομοίων πρὸς τὰ τοῦ Σκόπα τετραδράχμων τῆς αὐτῆς τάξεως (ἀριθ. 1260-1265), παρέχουσιν ἀβιάστως τὰ ἀρκτικὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ ΔΗΜ(οξένου) καὶ ΜΕΝ(οκλέους), ἢτοι τῶν στρατηγῶν ἐκείνων τῶν ἀποσταλέντων εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν πρὸς ἀντικατάστασιν καὶ ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου κατὰ κράτος ἠττηθέντος καὶ ἐν Σιδῶνι πολιορκουμένου Σκόπα (σελ. τκβ'). Ὅτι δὲ τὸ αὐτὸ μονογράφημα τοῦ Μενόκλεους ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ χαλκοῦ κέρματος Κυρηναϊκῆς ἴσως τεχνοτροπίας (ἀρ. 1266), ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρὶν ἢ ὁ Μενόκλης ἀποσταλῆ ἐπειγόντως εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν πρὸς βοήθειαν τοῦ Σκόπα, διετέλει πιθανῶς στρατηγὸς ἄρχων τῆς Κυρηναϊκῆς, περὶ ἧς δυστυχῶς οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἐπιφανοῦς ἢ ὅτι διετέλει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Πτολεμαίων.

Ἐπὶ ὁμοίου τετραδράχμου τῆς αὐτῆς τάξεως (ἀριθ. 1262, πίν. XLI, 23) ἀπαντᾷ ὀλογράφως

1. Babelon, Monn. de la Rép. Rom. I p. L.

τὸ ὄνομα ΔΙΩΝ, περὶ οὗ δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δηλοῖ αὐτὸν τὸν ἐπὶ Φιλοπάτορος στρατηγὸν τῆς Κοίλης Συρίας, ὅστις δυνατὸν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς νὰ κατεῖχε, πρὸ τοῦ Σκόπα, τὴν αὐτὴν θέσιν ἢ καὶ νὰ ἦτο εἷς τῶν διαταχθέντων νὰ σπεύσωσι πανταχόθεν πρὸς βοήθειαν τοῦ Σκόπα ἐμπείρων στρατηγῶν τοῦ Πτολεμαϊκοῦ κράτους. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ὁ Δίων ἐγνώριζεν ἐκ παλαιᾶς πείρας τὴν Κοίλην Συρίαν καθιστᾷ εὐλογοφανῆ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Τέλος τὰ πανόμοια πρὸς τὰ τοῦ Σκόπα ἀλλ' ἄνευ μονογραφήματος χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς αὐτῆς τάξεως (ἀριθ. 1254-1255, πίν. XLI, 15) πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐκόπησαν εὐθύς ὡς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σκόπα ἀνεκηρύχθη ἐνήλικος καὶ αὐτοκράτωρ ὁ βασιλεύς, μὴ ἔχων ἐπομένως πλέον ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ κόπητῃ νομίσματα μετὰ τῶν μονογραφημάτων τῶν ἐπιτρόπων καὶ στρατηγῶν αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τῆς σημασίας τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τοῦ διαδήματος τοῦ βασιλέως ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἀνωτέρω, προκειμένου περὶ τῶν ἐμβλημάτων τῆς εἰκόνας τοῦ Εὐεργέτου (σελ. σογ΄).

γ) *Νόμισμα κοπὲν ἐν Ἰμβρῳ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς.*

(Περὶ τὰ 204-292 π. Χ.)

Περιεργότατον τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 1256 (πίν. XLI, 16) χαλκοῦν νομισμάτιον, τὸ ἐπὶ μὲν τῆς κυρίας ὄψεως φέρον τὴν δορυφόρον καὶ ἀκτινοστεφῆ εἰκόνα τοῦ παιδὸς βασιλέως Ἐπιφανοῦς, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἔχον, κατὰ μοναδικὴν σχεδὸν ἐξαίρεσιν, οὐχὶ τὸν αἰωνίως ἐπὶ τῶν χαλκῶν νομισμάτων ἐπαναλαμβανόμενον τύπον τοῦ Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, ἀλλὰ θεόν τινα ἰστάμενον.

Ἡ τεχνοτροπία, ἢ ἐν γένει ὅψις τοῦ νομίσματος, κυρίως δὲ ὁ τύπος τοῦ ἰσταμένου θεοῦ ἔχοντος ἐν μὲν τῇ κρεμαμένῃ δεξιᾷ κλάδον, ἐν δὲ τῇ προτεταμένῃ ἀριστερᾷ δυσδιάκριτόν τι, πιθανῶς φιάλην, ἀνακαλοῦσιν ἀμέσως εἰς τὴν ἐμὴν μνήμην τὰ χαλκᾶ ἐκεῖνα νομίσματα τῆς Θρακικῆς νήσου Ἰμβροῦ, τὰ φέροντα παρὰ τὸν τύπον τοῦ Ἐρμοῦ Ἰμβροάμου ποτὲ μὲν τὴν ἐπι-

γραφὴν ἸΜΒΡΟΥ, ποτὲ δὲ ΛΘΕΝΑΙΩΝ (*Εἰκόν*)¹.

Ἐχοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Κοπεγχάγης σημειώσιν τὸ νομισμάτιον ἡμῶν *εὐρέθη ἐν Ἀθήναις*, πρὸς δὲ ὅτι αἱ Θρακικαὶ νῆσοι καὶ πόλεις αἱ παρακείμεναι τῇ Ἰμβρῳ κατεῖχοντο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς, παρ' οὗ ἀφήρεσεν αὐτὰς ἐν ἔτει 202 π. Χ. Φίλιππος ὁ Ε' (σελ. τιθ΄), παρ' οὗ πάλιν λαβόντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἔτει 196 π. Χ. ἐδωρήσαντο τοῖς Ἀθηναίοις², δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ νομισμάτιον ἐκόπη ἐν Ἰμβρῳ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας Πτολεμαίου τοῦ Ε', μετὰ τῶν ἐτῶν 204-202 π. Χ., ἐκεῖθεν δ' ἐκομίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπακολουθήσασαν κατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Γ΄.

(Ἀριθ. 1267-1268, Πίναξ XLI, 27-29.)

Ἐν τέλει τῆς τάξεως Γ' ἐτάξαμεν ἀργυροῦν τετράδραχμον, λίαν σπάνιον, καὶ χαλκᾶ τινα νομίσματα, Κυρηναικῆς, ὡς φαίνεται, τεχνοτροπίας, μεγίστην δ' ἔχοντα τεχνοτροπικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ πιθανῶς ἐπὶ τοῦ Ἐπιφανοῦς κοπὲν ἐν τῇ Κυρηναικῇ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μενοκλέους χαλκοῦν νόμισμα, περὶ οὗ ἀνωτέρω (πίν. XLI, 26). Πάντα ταῦτα φέρουσιν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ νομίσματος ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ ὄμου τῆς προτομῆς Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος τὸ εἰς τὸν πρόγονον τῶν Λαγειδῶν Ἡρακλέα ἀναφερόμενον ῥόπαλον, ὅπερ φέρει καὶ τὸ ῥηθὲν νόμισμα τοῦ Μενοκλέους. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ὁμως δὲν δύναται τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι δὲν εἶναι μᾶλλον κλάδος τοῦ σιλφίου τῆς Κυρηναικῆς.

ΤΑΞΙΣ Δ.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΑ ΝΙ

(Ἀριθ. 1269-1301, Πίν. XLII, 1-23 καὶ XLIII, 6-8, 13-14.)

Τὴν πλουσίαν καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ εἰκονογραφικὴν ἔποψιν σπουδαιότατην ταύτην τάξιν χαρακτηρίζουσι κυρίως τὰ ἐπὶ πάντων τῶν κερμάτων αὐτῆς εὐρισκόμενα γράμματα ΝΙ. Διαιρεῖται δὲ αὕτη εἰς τὰς ἐξῆς δύο μεγάλας σειράς:

1. Ἰδε Imhoof-Blumer, Münzen der Kleruchen auf Imbros: Ath. Mitth. VII p. 146, καὶ ἐν Monnaies Grecques p. 48.

2. Liv. XXXIII, 30.

ΣΕΙΡΑ Α.

Ἄνευ ὀνόματος νομισματοκοπείου.

(Αρ. 1269-1284, Πίν. XLII, 1-17.)

Ἡ σειρά αὕτη ἀποτελεῖται κυρίως ἐκ χρυσῶν ὀκταδράχμων καὶ ἀργυρῶν τετραδράχμων ὁμοίων πρὸς ἄλληλα, ἧτοι ἐχόντων ἐφ' ἑνὸς μὲν προτομὴν τοῦ παιδὸς βασιλέως Ἐπιφανοῦς, φέροντος βασιλικὸν διάδημα, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ πέριξ ἀετοῦ ἰσταμένου μετὰ συνεπτυγμένων περυγῶν ἐπὶ κεραυνοῦ, ἔχοντος δὲ μετὰ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τὰ γράμματα ΝΙ, ἐν δὲ τῷ πεδίῳ ἐν ἀλφαβητικὸν χρονολογικὸν γράμμα ἀπὸ τοῦ Α (1) μέχρι τοῦ Μ (12). Μέχρι τοῦδε εὐρέθησαν τοιαῦτα κέρματα φέροντα τὰ ἔτη Α, Β, Δ, Η, Θ, Ι ἢ Μ. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς σειρᾶς ὑπάρχουσι καὶ τινὰ ἄνευ ἔτους, ἴσως διότι θὰ ἐκόπησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου ἔτους πρὶν ἢ ἀποφασισθῆ ἡ χρονολόγησις τῆς σειρᾶς. Ἡ αὕτη συνήθεια παρατηρεῖται καὶ ἐν ἄλλαις τάξεσι κεχρονολογημένων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων (πβλ. ἀριθ. 408-418, 599-602, 643-644, 712-721, 764, 853, 934-936 κτλ.).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐκόπησαν μόνον κατὰ τὰ ἔτη Α καὶ Β ὅμοια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κέρματα, φέροντα ὁμῶς ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἀντὶ τῆς προτομῆς τοῦ Ἐπιφανοῦς ἐκείνην τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ ἢ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Φιλοπάτορος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἢ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐπιφανοῦς μετ' ὁμοίας ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Ἡ ἐπ' αὐτῶν παρουσία τῶν αὐτῶν γραμμάτων ΝΙ, τῶν αὐτῶν χρονολογιῶν καὶ τέλος ἢ πανόμοιος αὐτῶν τεχνοτροπία οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπουσιν ὅτι πάντα ταῦτα ἐκόπησαν κατὰ τὰ ἔτη Α καὶ Β τοῦ Ἐπιφανοῦς.

Ἄλλὰ πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῆ τὸ παράδοξον τοῦτο γεγονός τῆς κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς παρουσίας ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν εἰκόνων τῶν γονέων αὐτοῦ ὡς ζώντων βασιλέων; Νομίζω ὅτι δύναται νὰ προταθῆ ἡ ἐξῆς ἐξήγησις.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι μέγα μυστήριον περιβάλλει μέχρι τοῦδε τὸν θάνατον τῶν γονέων τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ τὰς περιστάσεις ὑφ' ἃς οὗτος διεδέχθη αὐτούς.

Δημοτικός τις πάπυρος ἐκ τοῦ 15 ἔτους τοῦ Φιλοπάτορος (208 π. Χ.) ἀναφέρει ἤδη ὡς συμβασιλέα τὸν Ἐπιφανῆ¹. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἐγεννήθη τὴν 30^{ην} τοῦ μηνὸς Μεσορῆ τοῦ ἔτους 210 ἢ 209 π. Χ., συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη ἐν ἔτει 210, 209 ἢ 208 π. Χ.

Ἀβέβαιον δ' εἶναι τὸ ἔτος καθ' ὃ, τὴν 17 τοῦ μηνὸς Παῶφι (29 Νοεμβρίου), «παρέλαβε τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ πατρὸς» ὁ Ἐπιφανής². Ὁ Κανὼν τῶν βασιλέων καὶ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ Χρονικῷ λέγουσιν ὅτι ὁ Φιλοπάτωρ ἐβασίλευσεν ἔτη 17, ἐνῶ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ Κανόνι δίδει αὐτῷ 21 ἔτη βασιλείας. Τούτου δ' ἕνεκα αἱ γνώμαι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας ποικίλλουσι μετὰ τῶν ἐτῶν 206 καὶ 203 π. Χ.³

Κατὰ δὲ τὸν Ἰουστίνον (XXXI, 2,6) ὁ θάνατος τοῦ Φιλοπάτορος ἀπεκρύβη ἐπὶ πολὺν χρόνον (sed mors ejus diu occultata fuit) ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα καὶ τὴν Ἀγαθόκλειαν. Τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου (15, 25^α) καὶ περὶ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου τοῦ Φιλοπάτορος Ἀρσινόης, ἣν ἐδολοφόνησεν ἡ Ἀγαθόκλεια εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως⁴. Ἄλυτον δὲ πρόβλημα παραμένει μέχρι τοῦδε τὸ ἐπὶ πόσον χρόνον ἀπεκρύβη ὁ θάνατος τῶν βασιλέων, ἐπομένως ἀπὸ τίνος ἔτους ἄρχεται πραγματικῶς ἡ βασιλεία τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὅτε ἀναγκασθέντες οἱ περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα «ἀνθρωμολογήσαντο» τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσης τὸν θάνατον παρουσιάσαντες «δύο κάλπιδας, ὡς τῆς μιᾶς ἐχούσης τὰ τοῦ βασιλέως ὀστᾶ, τῆς δ' ἑτέρας τὰ τῆς Ἀρσινόης»⁵. Ὁ τελευταῖος ἱστορικὸς τῶν Λαγιδῶν Bouché-Leclercq⁶, ἐξετάζων διὰ μακρῶν τὰ κατὰ τὸ πρόβλημα, ἐπιλέγει τὰ ἐξῆς σοφὰ καὶ ἄξια παραθέσεως:

Si nous considérons comme faits acquis que le règne de Philopator a commencé en 221 et a duré 17 ans, nous obtenons comme date de sa mort l'année 205/4. Nous verrons plus loin que le jeune Épiphanes s'est marié dans la

1. Rep. dem. Bologna. Rev. ég. III, 25. — Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 30.

2. Ἐπιγραφὴ Ῥασσέτης στίχ. 46-47.

3. Bouché-Leclercq I, 335, 2.

4. Ἰωάννου Ἀντιοχικοῦ ἀποσπ. 54: F.H.G. IV, 558 (ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. σ'ε΄).

5. Πολυβίου 15, 25 (ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. τς΄).

6. Histoire des Lagides I 332-339.

XIIIe année de son règne, et nous aurons de bonnes raisons pour placer le fait durant l'hiver de 193/2. Le calcul fait en remontant de cette date aboutit au même résultat que le précédent, à l'année 205/4. Mais, d'autre part, on sait que, à la nouvelle de la mort de Philopator, les rois de Syrie et de Macédoine conclurent aussitôt un pacte, dans le but de se partager les possessions extérieures de l'Égypte, et au besoin l'Égypte elle-même. Il est évident que les deux complices ont dû se hâter de mettre à profit les circonstances, et que le pacte en question, qui a suivi de près la nouvelle de la mort, a dû aussi précéder de fort peu leur entrée en campagne. Or, Antiochos n'entreprit la conquête de la Cœlé-Syrie qu'en 202 au plus tôt, et même en 201. De ces faits rapprochés, il résulterait que la mort de Philopator, survenue en 204, ne fut connue des deux rois les plus intéressés à surveiller les affaires d'Alexandrie que vers la fin de l'année 203, c'est-à-dire environ un an après. Comme il est impossible d'admettre qu'ils n'aient pas été informés dès que la mort du roi fût publiquement annoncé à Alexandrie, il faudrait supposer que la mort de Philopator a été réellement cachée durant un laps de temps aussi long, et que, plus tard, la date véritable, une fois révélée, a été rétablie dans les documents publics et les canons des Chronographes. Si étrange que paraisse cette conclusion, nous ne pourrions nous y soustraire qu'en récusant les chiffres des chronographes; ce qui, vu la solidarité de leurs additions faites de règne en règne, conduirait à bouleverser tout le système. Elle est même confirmée, d'une façon tout à fait inattendue, par les estimations de chronographes dissidents, qui placent l'avènement d'Épiphanes aux environs de l'année 203/2, c'est-à-dire à la date où la mort de Philopator fut réellement et officiellement connue¹. Ce qu'on a écarté jusqu'ici comme une bévue peut être un reliquat de la confusion produite par la supercherie que nous a révélée le fragment de Polybe.

1. La Chronique d'Eusèbe donne à Philopator 21 ans comptés à partir de 223 au lieu de 17, et le *Chron. Paschale* fait coïncider l'an VII d'Épiphanes avec les consuls de l'année 196, ce qui met le début du règne en 203/2. La *Chronique de Michel le Syrien* (I p. 222, trad. I. B. Chabot, Paris 1899) place aussi l'avènement d'Épiphanes « en l'an 110 des Grecs » (c'est-à-dire des Seleucides), qui correspond à 203/2 a. Ch.

Παραδεχόμενος πληρέστατα ὡς ἀναγκαῖα καὶ ἐπιβαλλόμενα τὰ συμπεράσματα ταῦτα τοῦ Γάλλου ιστορικοῦ, φρονῶ ὅτι τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα ἡμῶν ἐπικυροῦντα τὰ συμπεράσματα ταῦτα διαφωτίζουν ἡμᾶς συγχρόνως καὶ περὶ τοῦ μέχρι τοῦδε ἀγνώστου καὶ μυστηριώδους τρόπου, καθ' ὃν κατώρθωσαν οἱ περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα νὰ τηρήσωσι μυστικὸν τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη. Ἀληθῶς αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ὅλης τῆς σειρᾶς Α χρονολογίαι βαίνουν, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ ἔτους Α (1) μέχρι τοῦ Μ (12) τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ἐξ ἄλλου δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς Β τῆς αὐτῆς τάξεως, τὰ τῆς τάξεως ταύτης νομίσματα ἦσαν προωρισμένα κυρίως διὰ τὰς πόλεις τῆς Φοινίκης καὶ τῆς κυρίως Κοίλης Συρίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ τοῦ συμβολαίου τοῦ ἐν ἔτει 192 π. Χ. τελεσθέντος γάμου τοῦ Ἐπιφανοῦς μετὰ τῆς Κλεοπάτρας τῆς Σύρας ὁ πρῶτος ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας, παρητήθη ἐπομένως ὀριστικῶς καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ κόπη τὰ τὴν κυριαρχίαν μαρτυροῦντα νομίσματα, τὸ τελευταῖον τῆς σειρᾶς ἔτος Μ (12) δηλοῖ τὸ πολὺ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς περιόδου, καθ' ἣν ὁ Πτολεμαῖος εἶχε τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἡ Κοίλη Συρία καὶ ἡ Φοινίκη ἀνῆκον τῇ Αἰγύπτῳ, ἥτοι τὸ ἔτος 193 π. Χ. τὸ ἀμέσως πρὸ τοῦ γάμου τῆς Κλεοπάτρας. Ἐπομένως τὰ φέροντα τὰ ἔτη Α καὶ Β νομίσματα θὰ ἐκόπησαν κατὰ τὰ ἔτη 204 καὶ 203 π. Χ.

Ἄλλ', ὡς εἶδομεν, τὰ μετὰ τῶν ἐτῶν τούτων Α καὶ Β τοῦ Ἐπιφανοῦς νομίσματα φέρουσι συγχρόνως, κατ' ἀνεξήγητον καὶ μοναδικὴν μέχρι τοῦδε ἐξαίρεσιν τῆς νομισματοκοπίας τῶν Λαγιδῶν, 1^{ον} τὴν εἰκόνα τοῦ Φιλοπάτορος ὡς ζῶντος βασιλέως, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, 2^{ον} τὴν εἰκόνα τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης ἐπίσης ὡς ἐν τῇ ζωῇ εὐρισκομένης, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπιγραφή (τῆς) ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ (γυναικὸς) ΑΡΣΙΝΟΗΣ καὶ οὐχὶ ΑΡΣΙΝΟΗΣ (τῆς) ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ (ἐπονομαζομένης θεᾶς), ὡς πάντως θὰ ἐτίθετο ἂν τὰ νομίσματα ἀνεφέροντο εἰς νεκρὰν (πβλ. τὰ πρῶτα τῆς ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ), καὶ 3^{ον} τὴν εἰκόνα τοῦ υἱοῦ αὐτῶν, ἐπίσης ὡς βασιλέως (ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ).

Τὸ μοναδικὸν τοῦτο γεγονός ἀγεί ἡμᾶς ἀναγκη'.

καίως εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ κόψαντες συγχρό-
 νως τὰ τριῶν τύπων νομίσματα ταῦτα ἐδήλουν
 ἐπιδεικτικῶς δι' αὐτῶν, ὅτι οἱ Φιλοπάτορες βα-
 σιλεῖς ἀναγνωρίσαντες τὸν υἱὸν αὐτῶν, τὸν
 «*νέον Πτολεμαῖον*»¹, ὡς ἐνεργὸν βασιλέα, αὐτὸν
 καὶ μόνον ἔχοντα τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ θέτῃ ἐπὶ
 τοῦ νομίσματος τὰ ἔτη τῆς ἰδίας αὐτοῦ βασι-
 λείας, ἔζων καὶ συνεβασίλευον μετ' αὐτοῦ ἐπὶ
 δύο ἔτη ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον, ὑφ' ὃν ἄλλοτε,
 ἀπὸ τοῦ 285 μέχρι τοῦ 283 π. X., συνεβασίλευσε
 Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ μετὰ τοῦ υἱοῦ Φιλαδέλ-
 φου, ὅστις «ζῶν παρέδωκε τὴν ἀρχὴν πρὸ
 δυοῖν ἔτοιν τῆς τελευτῆς»². Μὴ λησμονῶμεν δὲ
 ὅτι καὶ ὁ Εὐεργέτης παρέλαβε τὴν βασιλείαν
 ἐπίσης παρὰ ζῶντος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Φιλα-
 δέλφου³, ὡς καὶ ὁ Ἐπιφανὴς θὰ παρέλαβε τὴν
 βασιλείαν παρὰ τοῦ πατρὸς⁴ ζῶντος καὶ πρὸς
 τοῦτο πιθανῶς προτραπέντος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν
 Ἀγαθοκλέα ἐκμεταλλευτῶν τῆς πρὸς τὸ βασι-
 λεύειν ἀδυναμίας αὐτοῦ.

Ἐρωτᾶται νῦν ἂν αἱ ἱστορικαὶ ἡμῶν πηγαι
 δύνανται νὰ συμφωνήσωσι πρὸς τὴν ἐν λόγῳ
 τρανῆν μαρτυρίαν τῶν νομισμάτων.

Ὁ Πολύβιος (15, 39) μαρτυρεῖ ῥητῶς τὴν
 τοῦ Φιλοπάτορος «ἀδυναμίαν τοῦ βασιλεύειν»,
 ἣς ἔνεκεν οἱ περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα «*βασιλεῖς ἐκ
 βασιλέων μεταχειριζόμενοι*» ἐσφετερίσθησαν πᾶ-
 σαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἰου-
 στίνον, ἡ κρατοῦσα τοῦ βασιλέως Ἀγαθόκλεια,
 ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἀγαθοκλῆς καὶ ἡ μήτηρ αὐ-
 τῶν Οἰνάνθη, μὴ ἀρκούμενοι νὰ ἔχωσιν ὑπὸ τὴν
 ἐξουσίαν αὐτῶν τὸν βασιλέα, ὠκειοποιήθησαν καὶ
 τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἐμφανιζόμενοι εἰς τὸ κοινόν,
 χαιρετίζοντες καὶ συμπεριπατοῦντες ὡς βασιλεῖς,
 οὐδεὶς δ' εἶχεν ἐν τῷ κράτει ὀλιγωτέραν δύνα-
 μιν τῆς τοῦ βασιλέως⁵. Βεβαίως δέ, ἵνα «*ἐπὶ πολὺν
 χρόνον*» μένη κεκρυμμένος καὶ ἄγνωστος ὁ θάνα-
 τος τοῦ βασιλέως, δεόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οὐ-

τος πολὺ πρὸ τοῦ θανάτου ἐπαύσατο ἐξασκῶν τὴν
 βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐξερχόμενος τῶν ἀνακτό-
 ρων, ἐνθα φαίνεται ὅτι περιώρισαν αὐτὸν οἱ περὶ
 τὸν Ἀγαθοκλέα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι οὗτοι θὰ
 ἔπεισαν τὸν Φιλοπάτορα νὰ παραιτηθῇ ἐν ἔτει 204
 π. X. ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐπιφανοῦς, εἰς ὃν, κατὰ
 τοὺς παρὰ Πολυβίῳ ἰσχυρισμοὺς αὐτῶν, κατέ-
 λιπεν ἐπιτρόπους μὲν τὸν Ἀγαθοκλέα καὶ Σω-
 σίβιον, τροφὸν δὲ αὐτὴν τὴν Ἀγαθόκλειαν¹.
 Φοβούμενοι δὲ ἴσως μήπως ἢ τολμηρὰ ὡς καὶ
 χρηστὴ Ἀρσινόη ἀναλάβῃ αὐτοδικαίως αὐτὴ
 τὴν κηδεμονίαν τοῦ παιδὸς αὐτῆς βασιλέως,
 ἐδολοφόνησαν αὐτήν, ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ βα-
 σιλέως, ἀποκρύψαντες ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη τὸν θά-
 νατον ἀμφοτέρων. Οὕτω δύνата νὰ ἐξηγηθῇ
 ὄχι μόνον πῶς κατὰ τὰ ἔτη 204 καὶ 203 (Α καὶ
 Β τοῦ Ἐπιφανοῦς) εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν νομι-
 σμάτων ὡς ζῶντες οἱ Φιλοπάτορες, ἀλλὰ καὶ πῶς
 κατὰ μὲν τὰ νομίσματα καὶ τινὰς τῶν πηγῶν ἡ
 βασιλεία τοῦ Ἐπιφανοῦς ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 204
 π. X., κατ' ἄλλας δὲ τῶν πηγῶν μόλις ἀπὸ τοῦ
 202 π. X.

ΣΕΙΡΑ Β.

Τὰ μετὰ τῶν ἀρκτικῶν καὶ συμβόλων τῶν νομι-
 σματοκοπειῶν τῆς Φοινίκης καὶ Συρίας.

(Ἀριθ. 1285-1290, 1292-1301, Πίνακες XLII, 18-23
 καὶ XLIII, 6-8, 13-14.)

Καὶ τὰ τῆς σειρᾶς ταύτης νομίσματα χαρα-
 κτηρίζει τὸ αὐτὸ ΝΙ. Εἶναι δὲ πάντα ἀργυρᾶ
 τετράδραγμα τῶν αὐτῶν τύπων τοῦ νέου Πτολε-
 μαίου Ἐπιφανοῦς, φέροντα δ' ὅμως ἐν τῷ πεδίῳ
 τὰ σύμβολα καὶ μονογραφήματα τῶν πόλεων, ἐν
 αἷς ἐκόπησαν. Οὕτω τὴν Βηρυτὸν δηλοῖ τὸ μονο-
 γράφημα ΒΙ καὶ ἡ τρίαινα ⚡ (ἀρ. 1285-1286),
 τὴν Βότρυν τὰ γράμματα ΒΟ (ἀριθ. 1287), τὴν
 Βύβλον τὸ μονογράφημα Β καὶ τὸ αἰγυπτιακὸν
 ἰσιακὸν κόσμημα (ἀρ. 1288), τὴν Δαμασκὸν τὸ
 γνωστὸν ἤδη ἡμῖν μονογράφημα αὐτῆς Δ (ἀρ.
 1289, ἴδε καὶ σελ. σξζ'), τὴν Σιδῶνα τὰ ξ καὶ
 εἰ (ἀριθ. 1292-1294), τὴν Τρίτολιν τὰ μετὰ
 στάχυος συμπεπλεγμένα ἀρκτικὰ αὐτῆς, ⚡ (ἀρ.
 1296), τέλος δὲ τὴν Τύρον τὰ γνωστὰ ⚡ (ἀρ.
 1297-1298). Ἐκτὸς δὲ τούτων ἔχομεν κέρματα
 ὅμοια δύο ἄλλων ἀπροσδιορίστων νομισματο-

1. Ἐπιγραφή Ῥωσσέτης στίχ. 1.
 2. Λουκιανοῦ Μακρόβιοι 12.—Justin. XVI, 2,7.—Ἴδε ἀνω-
 τέρω καὶ σελίδας ρι' καὶ ρμα'.
 3. Ἐπιγραφή Ἀδούλης (Strack ἀρ. 39): «Παραλαβὸν παρὰ
 τοῦ πατρὸς τὴν βασιλείαν».—Ἐπιγραφή Κανώπου στίχ. 6: «ἐν ἡ
 παρέλαβε τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ πατρὸς».
 4. Ἐπιγραφή Ῥωσσέτης στίχ. 1: «Βασιλεύοντος τοῦ νέου καὶ
 παραλαβόντος τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ πατρὸς. — Στίχ. 7: πρὸς
 τὴν πανήγυριν τῆς παραλήψεως τῆς βασιλείας τῆς Πτολεμαίου,
 ἣν παρέλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς» κτλ.
 5. Justin. XXX, 1,2.

1. Πολυβίου 15,25α,3. 26,3 καὶ 31,12.

κοπείων, ὧν τὰ ὀνόματα ἄρχονται διὰ τῶν ME = 'Εμεσσα; 'Εμμαοῦς; (ἀρ. 1290) και Α = 'Αζω-
τος; 'Ασκάλων; (ἀρ. 1299). Τέλος ἐν τοιοῦτον
μὴ φέρον οὐδὲν ἀρκτικὸν ἢ σύμβολον (ἀρ. 1300),
ἀνήκει ἴσως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σειρᾶς Α τῆς πα-
ρούσης τάξεως, ὅτ' ἐξεδόθησαν τὰ ἄνευ χρονολο-
γιῶν κέρματα. Εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἀνήκει
και τὸ τῶν αὐτῶν τύπων ἀλλ' ἄνευ οἰασδήποτε
ἐπιγραφῆς μοναδικὸν ἡμίδραχμον ἀρ. 1301
(πίν. XLI, 6 και XLIII, 14).

Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους φαίνεται ὅτι ἀνήκει
κατὰ τεχνοτροπίαν και τὸ τετράδραχμον τῶν τύ-
πων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος (ἀρ. 1295) μετὰ
τῶν δυσνοήτων πέντε διαφόρων ὀνομάτων, ὧν
ἴσως τὸ ἐν ἀναφέρεται εἰς τὴν Σιδῶνα (Ξ) ἢ εἰς
τὴν Κρήτην (Κ).

Οὐδὲν τῶν κερμάτων τῆς ἐν λόγῳ σειρᾶς
φέρει χρονολογίαν τινά, ὅπερ ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ
συμπέρασμα ὅτι θὰ ἐκόπησαν ἅμα τῇ ἐνάρξει
τῆς βασιλείας τοῦ 'Επιφανοῦς, πρὶν ἢ ὁ 'Αντίο-
χος ἐπιδραμῶν καταλάβῃ τὰς πόλεις τῆς Φοινί-
κης και Συρίας, ὧν φέρουσι τὰ ἀρκτικά και τὰ
σύμβολα.

'Ερωτᾶται νῦν, εἰς ποῖον πρόσωπον ἀναφέρε-
ται τὸ ΝΙ, τὸ τόσον σπουδαῖον ὥστε ν' ἀπαντᾷ
ἐπὶ πάντων τῶν κερμάτων ἀμφοτέρων τῶν σει-
ρῶν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος τάξεως.

'Εκ τῶν νομισμάτων βλέπομεν ὅτι τὸ πρόσω-
πον τοῦτο ἦρχε κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν πλείσταις πό-
λεσι τῆς Φοινίκης και Συρίας, κατόπιν δ' ἐλει-
τούργει μέχρι τοῦ ἔτους Μ τοῦ 'Επιφανοῦς (12 =
195 π. Χ.). 'Εξ ὧν δὲ γνωρίζω, κατὰ τὴν βασι-
λείαν τοῦ 'Επιφανοῦς ἐνὸς μόνον ἰσχυροῦ προσώ-
που τὸ ὄνομα ἄρχεται διὰ τῶν ΝΙ, και δὴ τὸ τοῦ
«συγγενοῦς τῶν περὶ τὸν 'Αγαθοκλέα» Νίκωνος,
ὅστις «καθεσταμένος ἦν ἐπὶ τοῦ ναυτικοῦ»¹. Τοῦ-
του τὸ ὄνομα εἶδομεν ὅτι φέρει πιθανῶς ἐν τῶν
νομισμάτων τῶν ὑπὸ τὴν Αἴγυπτον τελούντων
Φασηλιτῶν τῆς Λυκίας (σελ. τι'). 'Αλλ' ὁ ἀνήρ
οὗτος οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὸν
ἡμέτερον ΝΙ, ὡς φονευθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαναστα-
τησάντων 'Αλεξανδρέων ἐν ἔτει 202 π. Χ., ἐνῶ
ὁ ΝΙ τῶν νομισμάτων εὐρίσκεται, ὡς εἶδομεν, ἐν
ἐνεργείᾳ μέχρι τοῦ ἔτους 194. Νομίζω λοιπὸν
ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ περιφήμου ἐκείνου Νι-
κολάου τοῦ Αἰτωλοῦ, «ὃς τριβὴν και τόλμαν ἐν

τοῖς πολεμικοῖς οὐδενὸς εἶχεν ἐλάττω τῶν παρὰ
Πτολεμαίῳ (τῷ Φιλοπάτορι) στρατευομένων». Τοῦτον
συνηγήσαμεν ἤδη (σελ. σπδ') πληρε-
ξούσιον στρατηγὸν τοῦ Φιλοπάτορος ἐν Φοινίᾳ
κατὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας μέγαν
πόλεμον, περὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου αὐτοὶ οἱ προε-
στῶτες τῆς βασιλείας τοῦ Φιλοπάτορος 'Αγα-
θοκλῆς και Σωσίβιος «ἐπέτρεψαν ὀλοσχερέστε-
ρον» τῷ Νικολάῳ τὰ κατὰ τὴν Κοίλην Συρίαν
και Φοινίᾳ¹. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ ἀνὴρ
οὗτος δὲν ἀναφέρεται ἐν ταῖς πηγαῖς κατὰ τοὺς
χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ 'Επιφανοῦς, ἀλλὰ
και πιθανώτατον ὅτι θὰ παρέμεινεν ὡς διοικη-
τῆς τῶν χωρῶν ἐκείνων και ἐπὶ τοῦ νέου βασι-
λέως. εἴτε πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ,
εἴτε και ὡς εὐνοούμενος τοῦ 'Αγαθοκλέους και
Σωσιβίου. Τότε δὲ θὰ ἔκοψεν, ὡς οἱ πλείστοι
τῶν ἐπιτρόπων και στρατηγῶν τοῦ 'Επιφανοῦς,
νομίσματα, φέροντα τὰ ἀρκτικά και τὰ σύμβολα
τῶν ὑφ' ἐαυτὸν πόλεων τῆς Φοινίκης και Κοί-
λης Συρίας, ἢ μόνον τὰ ἔτη καθ' ἃ διήρκεσεν ἢ
ἐπὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων κατ' ὄνομα ἐπικυριαρχία
τοῦ βασιλέως, ἦτοι τὰ μέχρι τοῦ γάμου τῆς Κλεο-
πάτρας (σελ. τκς').

'Εν τέλει σημειωτέον ὅτι ἐν τῶν ἐν Τύρῳ κο-
πέντων ὑπὸ τοῦ ΝΙ νομισμάτων φέρει ἐν τῷ
πεδίῳ και τὸ ὄνομα ΔΙ (ἀρ. 1297). Ἴσως πρό-
κειται περὶ προσωρινῆς συναρχίας τοῦ Νικολάου
μετὰ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν Δίωνος (σελ. σξα'-σογ'),
ἢ περὶ ἄλλου τινὸς δευτερευούσης τάξεως προσώ-
που, ἄρχοντος τοπικοῦ ἐν Τύρῳ.

Τ Α Ε Ι Σ Ε.

Σ Ε Ι Ρ Α Α.

*Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πολυκράτους
ἐν Κύπρῳ περὶ τὰ 204-197 π. Χ.*

('Αριθ. 1291 και 1302-1305, Πίναξ XLIV, 1-5.)

'Απὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ
'Επιφανοῦς ἄρχεται ἡ μεγάλη ἐκείνη και πυκνὴ
Πτολεμαϊκὴ νομισματοκοπία τῶν πόλεων τῆς
Κύπρου, ἢ τυχοῦσα μεγίστης ὑποδοχῆς, ἀπο-
βάσα δ' εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ 'Επι-
φανοῦς τὸ κύριον νόμισμα τοῦ Πτολεμαϊκοῦ
κράτους και συνεχισθεῖσα μέχρι τῶν τελευταίων
ἐτῶν τῆς δυναστείας τῶν Λαγαιδῶν.

1. Πολυβ. 15, 25α, 25.

1. Πολυβ. 5, 61, 8, 66, 1, 68, 2-7.

Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς εὔρηται σειρὰ (Α) ἀργυρῶν τετραδράχμων (ἀρ. 1302-1305, πίν. XLIV, 1-4), φερόντων τοὺς σταθεροὺς τύπους τῶν τετραδράχμων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος, ἐπιγραφὴν δὲ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ, καὶ ἐν τῷ πεδίῳ ὡς σταθερὸν ὄνομα ἐκδότου τὰ ἀρκτικά ΠΟ, ὧν πλησίον εὔρηται ἐπὶ ἐκάστου κέρματος ἀνὰ δύο ἄλλων ὀνομάτων τὰ ἀρκτικά καὶ δὴ τὰ ζεύγη ΘΕ καὶ ΟΝ, ΘΕ καὶ ΑΡ, ΠΥΡ καὶ ΑΡ, ΑΡ καὶ ΑΠ.

Τὰ κέρματα ταῦτα, προερχόμενα κυρίως ἐκ Κύπρου, εἶναι κατὰ τεχνοτροπίαν τὰ ἀρχαιότερα τῶν τῆς Κυπριακῆς τάξεως νομισμάτων τῶν χρόνων τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἐπομένως οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ἐπ' αὐτῶν σταθερὸν ὄνομα ΠΟ δηλοῖ τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς ἀρχόντος, στρατηγοῦ καὶ ἀρχιερέως τῆς Κύπρου Πολυκράτους (σελ. τκζ'). Ἐπειδὴ δὲ οὗτος παρέδωκε τὴν ἀρχὴν Πτολεμαίῳ τῷ Μεγαλοπολίτῃ, ἐν ἔτει 197 π. Χ., ὅτε ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν κομίζων τῷ βασιλεῖ πληθὺς χρημάτων, ἅτινα συνήθροισε κατὰ τὴν σφύρα διοίκησιν αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ, τὰ νομίσματα τῆς σειρᾶς ἡμῶν ταύτης θὰ ἐκόπησαν ἀπὸ τοῦ 204 μέχρι τὸ πολὺ τοῦ 197 π. Χ., ἤτοι ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ ὀγδόου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ὡς εἶδομεν, μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθησαν κέρματα τοῦ Πολυκράτους φέροντα τεσσάρων ζευγῶν νομισματικῶν ἀρχόντων τὰ μονογράφημα, ἅτινα δυνατὸν νὰ δηλώσῃ τεσσάρων ἐτῶν ἐκδόσεις. Δέον ἄρα ν' ἀναμένωμεν ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἀνακαλυφθῶσι καὶ τέσσαρα ἄλλα κέρματα μετὰ διαφόρων ὀνομάτων ἐτησίων ἀρχόντων.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς φαίνεται ὅτι ὁ Πολυκράτης παρεδέχθη διαφόρους τύπους διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενα τετράδραχμα, διότι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πολυκράτους δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐκόπη καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1291, πίν. XLIV, 5, ἀργυροῦν καὶ Κυπριακῆς τεχνοτροπίας τετράδραχμον, τὸ φέρον τοὺς τύπους οὐχὶ πλέον τοῦ Σωτήρος, ἀλλὰ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἐν δὲ τῷ πεδίῳ τὴν χρονολογίαν Λ Ε (= ἔτος 5^{ον}) καὶ τὸ μέγα μονογράφημα Ϝ. Ἐν τῷ καταλόγῳ (σελ. 214) ἐνομίσαμεν ὅτι τὸ μονογράφημα τοῦτο δηλοῖ τὸ ὄνομα τῆς Πτολεμαίδος (= ΠΤΟ) ἢ τῆς Ἰόπης (ΙΟΠ)· ἀλλ' ἢ Κυπριακῆ τεχνοτροπία τοῦ νομίσματος, ἢ ἔλλειψις

χρονολογιῶν ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων κερμάτων τῶν κοπέντων μετὰ τῶν αὐτῶν τύπων τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ τῶν ἀρκτικῶν τῶν πόλεων τῆς Φοινίκης καὶ Κοίλης Συρίας, πείθουσί με νῦν ὅτι καὶ τὸ μονογράφημα τοῦτο δέον ν' ἀναγνωσθῆ πο(λυκράτης). Ἡ τοιαύτη δὲ ἀνάλυσις τοῦ μονογράφηματος εἶναι ἀπλουστέρα ἢ αἱ παρέχουσαι τὰ ἀρκτικά τῶν ὀνομάτων τῆς Πτολεμαίδος ἢ τῆς Ἰόπης. Ἄλλως δὲ κατὰ τὸ 5^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἢ Ἰόπη ἢ ἡ Πτολεμαῖς ἀνῆκον εἰσέτι εἰς τὴν Αἴγυπτον¹.

ΣΕΙΡΑ Β.

Νομισματοκοπία τῶν πόλεων τῆς Κύπρου.

(Ἄρ. 1306-1373, Πίν. XLIV, 6-21, XLV, 1-23 καὶ XLVI, 1-22.)

Τὰ τῆς προηγουμένης σειρᾶς τετράδραχμα ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ δι' ὀλόκληρον, φαίνεται, τὴν νῆσον καὶ τὰς λοιπὰς ἀπέναντι αὐτῆς Πτολεμαϊκὰς κτήσεις, αἵτινες ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν ἐκάστοτε ἀρχοντα τῆς Κύπρου. Διὰ τοῦτο δὲ οὐδὲν τῶν κερμάτων τούτων φέρει σύμβολον ἢ μονογράφημα μιᾶς τινος χώρας ἢ πόλεως.

Πλὴν τούτων ὁμοῦς φαίνεται ὅτι ὁ μετ' ἄκρας διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἱκανότητος² κυβερνήσας τὴν Κύπρον Πολυκράτης εἰσήγαγεν ἐν Κύπρῳ τὸ νέον ἐκεῖνο νομισματικὸν σύστημα, ὅπερ τοσοῦτον ἠὺδοκίμησεν ὥστε, — συντελοῦσης τῆς ἀμέσως τότε ἐπακολουθησάσης ἀπωλείας ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων τῶν ἐν Φοινίκῃ νομισματοκοπιῶν, — ἀπέβη ἔκτοτε τὸ κύριον νόμισμα ὀλοκλήρου τοῦ Πτολεμαϊκοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦ πρώτου δηλαδὴ ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς βλέπομεν τὰς Κυπριακὰς πόλεις Πάφον (ἀρ. 1306-1322), Σαλαμίνα (ἀρ. 1323-1348), Κίτιον (ἀρ. 1349-1371) καὶ Ἀμαθοῦντα (ἀρ. 1372-1373) ἐκδιδούσας μετὰ τῶν ἀρκτικῶν αὐτῶν γραμμάτων (Π ἢ ΠΑ, ΣΑ ἢ Ξ, ΚΙ, Ἀ ἢ ϩ) καὶ τῶν ἐτῶν τοῦ Ἐπιφανοῦς — ὧν πάντοτε προτάσσεται τὸ Λ, ἐστενογραφημένον σημεῖον τοῦ ἀρκτικοῦ Ε τῆς λέξεως ἔτος — σειρὰν νομισμάτων ἀποτελουμένην ἐκ τριῶν διαφόρων κερμάτων, ἤτοι 1^{ον} ἐκ χρυσῶν ὀκταδράχμων μετὰ τῶν σταθερῶν τύπων καὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ,

1. Πβλ. Bouché - Leclercq I 356, 1.

2. Πολυβ. 18, 55, 6.

ἣς ἡ μορφή νῦν προσέλαβε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μητρὸς τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀρσινόης Γ΄. 2^{ον} Ἐξ ἀργυρῶν τετραδράχμων, φερόντων τοὺς σταθεροὺς τύπους Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ, καὶ 3^{ον} ἐκ χαλκοῦ κέρματος φέροντος τοὺς συνήθεις τύπους τῶν χαλκῶν, ἥτοι ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀμμωνος, ἐφ' ἐτέρου δὲ τὸν ἐπὶ κεραυνοῦ ἰστάμενον ἀετὸν φέροντα κέρας ἐπ' ὤμου, ἔχοντα δὲ πέραξ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κέρμα εἶναι λίαν σπάνιον, ἐνῶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν διεσώθη ἀρκετὸν πλῆθος.

Τῆς Ἀμαθοῦντος ἔχομεν κέρματα μόνον ἐκ τῶν δύο πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Ἐπιφανοῦς, οὐδέποτε δ' ἄλλοτε ἐμφανίζεται ἡ πόλις αὕτη ἐν τῇ νομισματικῇ, ὡς τῆς βασιλικῆς Κυπριακῆς νομισματοκοπίας περιορισθεῖσης ἔκτοτε εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας πόλεις τῆς νήσου Πάφον, Σαλαμίνα καὶ Κίτιον.

Τῆς Πάφου ἔχομεν κέρματα κεχρονολογημένα ἀπὸ τῶν ἐτῶν Β μέχρι ΙΘ, τῆς δὲ Σαλαμίνας καὶ τοῦ Κιτίου ἀπὸ τῶν ἐτῶν Β μέχρι ΚΔ. Τούτων τὰ χρυσᾶ κατέρχονται μέχρι τοῦ 19^{ου} ἔτους τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἴσως διότι κατόπιν, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 22^{ου} ἔτους, τοῦ καὶ δεκάτου ἀπὸ τοῦ γάμου τοῦ βασιλέως μετὰ Κλεοπάτρας τῆς Σύρας, ἡ μορφή ταύτης ἐτέθη ἐπὶ τῶν χρυσῶν ὀκταδράχμων τοῦ κράτους (σελ. τλς'). Ἐν Σαλαμίनि ἐκόπη καὶ ἐν χρυσοῦν ὀκτάδραχμον ἄνευ χρονολογίας (ἀριθ. 1323, πίν. XLV, 1), πιθανῶς ὡς ἐκδοθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας ὡς πολλῶν ἄλλων βασιλειῶν τοιαῦτα ἄνευ χρονολογιῶν νομίσματα.

Τὰ Κυπριακὰ ταῦτα βασιλικὰ νομίσματα, ἰδίως τὰ τῶν πόλεων Σαλαμίνας, Κιτίου καὶ Ἀμαθοῦντος, φέρουσι πολλάκις ἐν τῷ πεδίῳ, παρὰ τὴν χρονολογίαν ἢ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, διάφορα σύμβολα καὶ δὴ συχνότερον μὲν ἓνα πῖλον Διοσκούρου (☉), δύο ὁμοίους πῖλους (☉ — ☉), τοὺς αὐτοὺς πῖλους μετὰ τρίτου ἰδιορρυθμοῦ πῖλου (☉ — ☉), πάλιν τοὺς αὐτοὺς πῖλους καὶ ῥόπαλον (☉ — ☉), Ἰσιακὸν κόσμημα σχήματος ☉ ἢ ☉ ἢ ☉, σπανιώτερον δὲ τὸ αὐτὸ κόσμημα ἄνω ῥοπάλου (☉), γλαῦκα, ῥόπαλον ἀπλοῦν

(☉), ῥόπαλον τεταινωμένον (☉), ἀστέρα (*), βαλαύστιον (Ψ), ἀκροστόλιον (☉), ἐπιδορατίδα (☉) ἢ θύρσον. Ὁ R. S. Poole¹ ἔχων ὑπ' ὄψει μόνον τὰ σύμβολα τοῦ ἀστέρος καὶ τοῦ ἀκροστολίου, εἰς ᾧ ἀνέμιξε καὶ τὸ κρᾶνος τὸ εὐρισκόμενον ἐπὶ πολλῶν νομισμάτων ἄλλων Πτολεμαίων, ἐνόμισεν ὅτι τὰ τρία ταῦτα σύμβολα δηλοῦσι τὰς τρεῖς ἀρχάς, ἃς κατὰ τινὰς ἐπιγραφὰς συνεκέντρον ἐν ἑαυτῷ ὁ ἀρχὼν τῆς Κύπρου, ἥτοι τὰς τοῦ στρατηγοῦ, ναυάρχου καὶ ἀρχιερέως. Ἄλλ' ἢ παρὰ τὰ τρία ταῦτα σύμβολα συνύπαρξις τῶν πολλῶν ἄλλων, ἅτινα ἀπηριθμήσαμεν ἀνωτέρω, καταδεικνύει σαφῶς ὅτι ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη τοῦ σοφοῦ ἄγγλου νομισματικοῦ εἶναι ἀβάσιμος. Προσεκτικὴ δὲ μελέτη τοῦ συνόλου τῶν συμβόλων τούτων καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐμφανίζεται ἕκαστον, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐτίθεντο ἀπλῶς πρὸς διάκρισιν τῶν τοῦ αὐτοῦ ἔτους διαδοχικῶν νομισματικῶν ἐκδόσεων. Τὰ πρῶτα δηλαδὴ νομίσματα ἐκάστου ἔτους ἐξεδίδοντο ἄνευ συμβόλου τινός, ἐνῶ ἐπὶ τῶν τῆς δευτέρας ἐκδόσεως ἐτίθετο σύμβολόν τι πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως καὶ ἐπομένως τοῦ ὑπευθύνου προσώπου διὰ τὴν ἐκδοσιν ταύτην· ἐπὶ δὲ τῶν τῆς τρίτης πάλιν ἐκδόσεως ἐτίθετο διάφορον σύμβολον καὶ οὕτω καθεξῆς, εἰς τρόπον ὥστε ἐν περιπτώσει κιβδηλεύσεως ἢ ἄλλης τινὸς νοθείας τῆς ἐκδόσεως ἀνευρίσκετο εὐχερῶς ὁ ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῶν κερμάτων καὶ διενηργεῖτο ἀσφαλῶς ὁ ἔλεγχος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

Διονυσιακὰ νομίσματα τῶν χρόνων τοῦ Ἐπιφανοῦς.

Ὡς ἤδη ἐγράψαμεν (σελ. τιδ'), ἐπὶ τῆς βασιλείας κυρίως τοῦ Ἐπιφανοῦς ἤρξατο ἐν Κύπρῳ ἡ κοπὴ τῶν τοῦ Διονυσιακοῦ τύπου ἀργυρῶν διδράχμων, δραχμῶν καὶ ἡμιδράχμων. Πράγματι δ' ἔχομεν πολλὰ τοιαῦτα παρουσιάζοντα κισσοστεφῆ τὴν προτομὴν τοῦ Ἐπιφανοῦς (ἀρ. 1785-1789 καὶ 1793-1797, πίν. XLI, 12-14, 30, XLIV, 22-25, XLV, 24-26), ἣτις μάλιστα φέρει ἐνίοτε ἐπὶ τοῦ ὤμου ἀντὶ τοῦ θύρσου τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ κεραυνοῦν τεταινωμένον ἐν εἴδει θύρσου (πίν. XLI, 12-14). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πολύβιος² διηγούμενος τὸν σπάταλον βίον τοῦ Τληπολέμου,

1. BMC. The Ptolemies pag. XIX.

2. Πολυβ. 16, 21, 8.

τοῦ ὅλως ὑποχειρίου αὐτοῖς βασιλέως φοβούμενοι ἴσως μήτοι ἡ Ῥώμη, ἣτις ἅμα τῷ θανάτῳ τῆς Κλεοπάτρας ἔπεμψε πρεσβευτὰς εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὡς ἵνα ἀνανεώσῃ τὴν πρὸς τὴν Αἴγυπτον φιλίαν¹, ἐπεμβῆ ἀναλαμβάνουσα αὐτὴ τὴν κηδεμονίαν τοῦ βασιλέως. Οὕτω φαίνεται ὅτι ἐν ἔτει 172 ἐκηρύχθη προώρως ἐνῆλιξ ὁ βασιλεύς, νυμφευθεὶς εὐθύς κατόπιν τὴν ἐπίσης ἄωρον πρὸς γάμον ἀδελφὴν αὐτοῦ Κλεοπάτραν Β', τὴν Φιλομήτορα². Συγχρόνως, οἱ ἄνευ ἀτομικῆς τιμῆς ἀξίας ἐπίτροποι, καίπερ ὄντες ἀνθρωποὶ « ἄπειροι τελείως τῶν κατὰ πόλεμον καὶ μηδένα μῆτε σύμβουλον ἔχοντες ἀξιοχρεῶν μῆθ' ἡγεμόνα δυνατόν », διανοήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τοὺς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κοίλης Συρίας σκοποὺς τοῦ προηγουμένου βασιλέως Ἐπιφανοῦς, οὓς, ὡς εἶδομεν (σελ. τλ'), ἐματαίωσεν ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διὰ τὴν ἀπειρίαν ἦσαν εὐέλπιδες, ὥστε ἐνόμιζον εὐκόλον ὄχι μόνον τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀμφισβητουμένης χώρας, ἀλλὰ καὶ τὴν κατάκτησιν παντὸς τοῦ κράτους τοῦ νέου βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἀνδρὸς πρακτικοῦ, μεγαλεπήβολου καὶ ὑπὸ πολλῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν κεκοσμημένου, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῆ βασιλεὺς ἅμα τῇ ἐν ἔτει 175 δολοφονίᾳ Σελεύκου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος. Εἰς τὴν ὁρμὴν ταύτην φαίνεται ὅτι σκοπίμως ἐκίνησε τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ Πτολεμαίου αὐτὸς ὁ Ἀντίοχος, ὅστις φύσει μεγαλεπήβουλος ὦν διανοεῖτο ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου. Πρὸς τοῦτο δ' ἀφορμὴν παρέσχεν αὐτῷ ὁ ἐν ἔτει 173 θάνατος Κλεοπάτρας τῆς Σύρας, θάνατος, μεθ' ὃν ὁ Ἀντίοχος ἔσπευσε, φαίνεται, νὰ ἀρνηθῆ τὴν συνέχειαν τῆς καταβολῆς τῶν « φερνῆς ὀνόματι » παραχωρηθέντων τῇ Αἰγύπτῳ εἰσοδημάτων τῆς Κοίλης Συρίας. Ἐπραξε δὲ τοῦτο ἐπὶ τῇ προφάσει μὲν ὅτι ἡ παραχώρησις αὕτη ἐγένετο μόνον ἐφ' ὄρου ζωῆς τῆς Κλεοπάτρας, πράγματι δὲ διότι ἠθέλε νὰ κινήσῃ καθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, οὗ κατεφρόνει τὴν παιδικὴν ἀπειρίαν καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν γελοίων αὐτοῦ ἐπιτρόπων, ἵνα δραττόμενος ὡς πρόφασιν τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν ἐπιχειρήσῃ, ὡς ἀμυνόμενος, ἀντεπίθεσιν πρὸς κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, χωρὶς νὰ παράσχη ἀφορ-

μὴν τοῖς Ῥωμαίοις πρὸς ἐπέμβασιν ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐπιτεθείσης Αἰγύπτου.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Οἱ ἄφρονες ἐπίτροποι τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου ὑποστηρίζοντες ὅτι τὰ τέκνα Κλεοπάτρας τῆς Σύρας, οἱ νῦν βασιλεῖς, ἦσαν κληρονόμοι οὐχὶ μόνον τῶν εἰσοδημάτων τῆς Κοίλης Συρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς χώρας, παρεσκευάζοντο ἀναφανδὸν πρὸς κατάκτησιν αὐτῆς, κηρύσσοντες ὅτι διὰ τοῦ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ τῆς ἄλλης γάζας, ἅτινα πάντα πόρον καὶ μηχανὴν ἐπινοήσαντες ἐσώρευσαν ἐν βραχεῖ εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, θὰ διέφθειρον τοὺς φυλάσσοντας τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια ὑπάρχους τοῦ Ἀντιόχου, ὑπισχνούμενοι δὲ εἰς τὰ πλήθη τῆς Ἀλεξανδρείας « σύντομον τέλος ἐπιθήσειν τῷ πολέμῳ » διὰ τῶν θησαυρῶν τούτων, οὓς ἐκόμιζον μετ' ἑαυτῶν ἐκστρατεύοντες¹. Μὴ ἀρκούμενοι δὲ εἰς τὰς μωρὰς μεγαλαυχίας ταύτας ὑπισχνούντο συγχρόνως ἰσχυρὰν βοήθειαν πρὸς τὴν Ῥώμην κατὰ τοῦ Περσέως τῆς Μακεδονίας².

Τότε δ' ὅμως ὁ Ἀντίοχος, διὰ δεξιᾶς διπλωματικῆς ἐνεργείας ἐπικαλεσθεὶς ὡς μάρτυρας, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ προσβαλλόμενος, αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους, οὓς ἄλλως ἔβλεπε μεγάλως ἐπησχολημένους ὑπὸ τοῦ κατὰ τοῦ Περσέως πολέμου, ἐπομένως ἀδυνατοῦντας νὰ ἐπεμβῶσιν ἐνόπλιως πρὸς υπεράσπισιν τῆς Αἰγύπτου, εἰσέβαλε περὶ τὸ ἔαρ τοῦ 170 π. Χ. εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ συναντήσας μεταξὺ τοῦ ὄρου Κασίου καὶ τῆς πόλεως Πηλουσίου τὸν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἐξορμήσαντα στρατὸν τῆς Αἰγύπτου, ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος, ἐπιδειξάς κατὰ τὴν νίκην πολλὴν φιλανθρωπίαν, μεγάλως ὑπηρετήσασαν τὰ κατακτητικὰ αὐτοῦ σχέδια³. Διὰ τινος δὲ στρατηγήματος « ἀμφιδοξουμένου » καὶ μεγάλως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν κατακρινόμενου ὡς παρὰ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου γενομένου, ἐγένετο κύριος τοῦ Πηλουσίου καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἐνῶ ἀμφοτέρωι οἱ ἀνάξιοι ἐπίτροποι αὐτοῦ ἐφονεύθησαν, πιθανῶς ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρέων, « ταχὺ καὶ τῷ πολέμῳ καὶ σφίσειν αὐτοῖς τὸ τέλος [τοῦ βίου] περιποιήσαντες » (170 π. Χ.)⁴.

1. Διοδώρ. 30, 15-16.

2. Liv. XLII, 29.

3. Διοδώρου 30, 14. — Hieronym. In Dan. XI, 22.

4. Διοδώρου 30, 15-16.

1. Liv. XLII, 6.

2. Bouché - Leclercq II, 5.

ΣΕΙΡΑ Α.

Τῶν δύο ἐπιτρόπων τοῦ Φιλομήτορος πρωτεύων φαίνεται ἐν ταῖς πηγαῖς ὁ Εὐλαῖος, διὸ και αἱ πράξεις ἀμφοτέρων τῶν ἐπιτρόπων χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ὡς ἔργα «τῶν περὶ τὸν Εὐλαῖον»¹. Μαρτύριον δ' ἀσφαλὲς τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ, ὡς μόνου νομίμου ἐπιτρόπου τῆς βασιλείας, παρέχουσι τὰ νομίσματα τῆς σειρᾶς Α τῆς τάξεως Β τῆς βασιλείας τοῦ Φιλομήτορος. Τούτων δηλαδὴ τὰ μὲν ἀργυρᾶ τετράδραχμα, τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος και ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, φέρουσι ἐν τῷ πεδίῳ τὸ μέγα γράμμα Ε, ἀρκτικὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐλαίου (ἀριθ. 1394, πίν. XLVII, 16-17), τὰ δὲ χαλκᾶ φέρουσι σταθερῶς τὰ ἀρχικὰ ΕΥΛ τοῦ αὐτοῦ (ἀρ. 1395-1402, πίν. XLVII, 21-25). Τύπους δὲ φέρουσι τὰ χαλκᾶ ἐφ' ἑνὸς μὲν πάντοτε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀμμωνος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, πέριξ αἰτοῦ μετὰ συνεπτυγμένων τῶν περυγῶν ἰσταμένου ἐπὶ κερανοῦ, ἔχοντος δὲ πολλάκις ἐπ' ὤμου τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον και ἐν τῷ πεδίῳ πάντοτε ὡς σταθερὸν σύμβολον ἄνθος λωτοῦ ἢ ῥόδου.

Σημειωτέον δ' ὅτι πολλὰ τῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς ταύτης (ἀρ. 1398, 1400, 1401 γ) φέρουσι ἐν ὑστεροσήμε τὴν ἄγκυραν τῶν Σελευκιδῶν, ἐπιτεθεῖσαν κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπακολουθήσασαν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Δ' (ἴδε κατωτέρω τάξιν Γ).

ΣΕΙΡΑ Β.

Ἡ δευτέρα σειρά τῆς αὐτῆς τάξεως ἀποτελεῖται ἐκ πανομοίων και συγχρόνων χαλκῶν κερμάτων πρὸς τὰ τῆς σειρᾶς Α (ἀρ. 1403-1408, πίν. XLVII, 18-20 και XLVIII, 17-18), μὴ φερόντων ὁμως τὰ ἀρκτικά τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐλαίου ἢ ἄλλου τινός. Φαίνεται δ' ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν μὲν ὅτε ἴσχυεν ἀκόμη ὁ Εὐλαῖος, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 172 π. Χ. ἀνακήρυξιν τοῦ βασιλέως ὡς ἐνηλίκου, ὅτε δὲν ὑπῆρχε πλέον νόμιμος λόγος ἵνα ἐπὶ τῶν νομισμάτων τεθῆ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιτρόπου, οὗ ἢ ἐντολή, τοῦλάχιστον κατὰ τύπους, ἔληξεν αὐτοδικαίως εὐθύς ὡς ὁ βασιλεὺς ἐκηρύχθη αὐτοκράτωρ, ἔχων αὐτὸς ἀμέριστον και τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας.

Εὐθύς δὲ μετὰ τὰ νομίσματα ταῦτα ἐτάξα-

1. Πολύβ. 28, 20 (17).

μεν ἐν τῷ καταλόγῳ ἕτερά τινα παρόμοια χαλκᾶ ἔνεκα τοῦ ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶντος ὁμοίου συμβόλου, λωτοῦ ἢ ῥόδου (ἀρ. 1409-1414, πίν. XLVIII, 15-16), δηλώσαντες ὁμως συγχρόνως ὅτι ἀμφιβάλλομεν ὡς πρὸς τὸ σύγχρονον τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τοῦ Εὐλαίου. Ἀληθῶς δὲ ἢ τεχνοτροπία αὕτη δυνατὸν νὰ εἶναι ἀρχαιότερα ἢ και μεταγενεστέρα τῶν χρόνων τοῦ Φιλομήτορος. Τὸ ἀμελὲς αὐτῶν κόμμα δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλῆ κρίσιν περὶ τούτου. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει δυνατὸν νὰ εἶναι ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων Φιλοπάτορος και Ἐπιφανοῦς κοπέντων βασιλικῶν νομισμάτων εἴτ' ἐν Σελευκείᾳ (Σ και ΣΕ) εἴτε ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δίωνος (ΔΙ: σελ. σμθ' και σξ'). Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει χωρεῖ ἢ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδόσεων τοῦ ἐπὶ Εὐεργέτου στρατηγοῦ, ναυάρχου και ἀρχιερέως τῆς Κύπρου Σελεύκου Βίθυος Ἀλεξανδρέως¹ ἢ τῶν ἐπὶ Φιλοπάτορος στρατηγῶν τῶν ἐν Κύπρῳ Κρητῶν και Λυκίων Δίκτυος και Διασθένους². Τὸ δὲ ἄνθος τοῦ λωτοῦ ἢ ῥόδου δὲν εἶναι σύμβολον ἀνήκον ἀποκλειστικῶς τῷ Εὐλαίῳ, ἀλλ' ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ, ὡς εἶδομεν (σελ. ρσ'), ὡς Πτολεμαῖοῦ συμβόλου ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Φιλadelphου, μάλιστα δὲ και ἐπὶ Εὐεργέτου Β'. Ἴσως μάλιστα ἐχρησίμευσε κατ' ἀρχὰς ὡς σύμβολον τοπικὸν τῆς ἐν Φοινίκῃ Πτολεμαΐδος, — ἥτις ἐπεκαλεῖτο «ἡ ῥοδοφόρος» διὰ τὴν τοῦ τόπου ιδιότητα³, — ἀπέβη δὲ κατόπιν γενικοῦ χαρακτῆρος σύμβολον τῶν Πτολεμαίων.

ΤΑΞΙΣ Γ.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΥΠΟ ΑΝΤΙΟΧΟΥ Δ',
ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ
(171/170 π. Χ.)

(Ἀριθ. 1415-1421, Πίναξ XLVIII, 1-6.)

Ἀγνοοῦμεν ὁποῖον ἦτο ἀκριβῶς τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν ψεγόμενον στρατήγημα τοῦ Ἀντιόχου, δι' οὗ ἐγένετο κύριος τοῦ Πηλουσίου και τοῦ μειρακίου βασιλέως, ὅστις κατὰ συμβουλήν τοῦ Εὐλαίου ἐπρόκειτο νὰ φύγη μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ εἰς Σαμοθράκην ἀφίνων ἀνάνδρως τὸ κράτος εἰς τὴν διάκρισιν

1. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 151-154.

2. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 108 και 146.

3. Μακκαβ. Γ', 7, 17.

τοῦ ἐχθροῦ¹. Βέβαιον ὅμως εἶναι ἐκ διαφόρων ἀρχαίων μαρτυριῶν, ὅτι ὁ νεαρὸς βασιλεὺς γενόμενος διὰ δόλου ὑποχείριος τοῦ Ἀντιόχου ἠναγκάσθη ἢ ἐπέισθη νὰ ἀναγνωρίσῃ διὰ συνθήκης ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ αὐτὸν τὸν Ἀντίοχον, ὑποσχεθέντα μὲν νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἐξαπατήσαντα αὐτὸν εὐθύς ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ κατέλαβε τὸ κράτος: «διὰ γὰρ τὴν συγγένειαν ὀφείλων φεῖδεσθαι τοῦ μειρακίου, καθάπερ αὐτὸς ἔφησε, τούναντιον ἐξαπατήσας ἐπεβάλετο τοῖς ὄλοις σφῆλαι τὸν πεπιστευκότα»². Ὑποκριθεὶς δηλαδὴ διαφέρον καὶ φιλίαν πρὸς τὸ μειράκιον ἀνῆλθεν εἰς Μέμφιν καὶ ἀναδεχθεὶς ἐκεῖ τὴν βασιλείαν τῆς χώρας κατὰ τὰ αἰγυπτιακὰ ἔθιμα, κατώρθωσεν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα προστασίας τῶν συμφερόντων τοῦ νομίμου βασιλέως, νὰ καθυποτάξῃ εὐκόλως τὴν χώραν μετὰ μετρίου στρατοῦ, ἀνεπαρκοῦς πρὸς τοιοῦτο ἐγχείρημα, ἂν δὲν παρουσιάζετο ὡς ἐνεργῶν ἐντολῇ τοῦ νομίμου βασιλέως³.

Οὕτω μετὰ ἔνδεκα ἐτῶν βασιλείαν ὁ Φιλομήτωρ ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς καὶ ἀπώλεσε τὸ διάδημα ἀφαιρεθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου⁴. Ὁ Bouché-Leclercq (II, 15) παρὰ τὰς ῥητὰς περὶ τούτου μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων νομίζει ὅτι ὁ Ἀντίοχος ἀναλαμβάνων τὴν βασιλείαν ἐν Μέμφιδι δὲν ἐχρίετο βασιλεὺς κύριος τῆς χώρας καταργῶν τὸν νόμιμον βασιλέα, ἀλλὰ μόνον προστάτης αὐτοῦ καὶ διαχειριστῆς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας τῇ συγκατανεύσει τοῦ Φιλομήτορος. Νομίζομεν ὅμως ὅτι ὁ Γάλλος σοφὸς ὑποτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῶν περὶ τοῦ ἐναντίου ῥητῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων, ἰδίως δὲ τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ὡς μόνου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου κοπέντων νομισμάτων.

Τὰ νομίσματα ταῦτα, ἀποτελοῦντα τὴν τάξιν Γ τοῦ καταλόγου ἡμῶν (ἀριθ. 1415-1421, πίν. XLVIII, 1-6), φέρουσι περὶ τὸ κύριον σύμβολον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους, ἦτοι τὸν ἀετόν, πάντοτε μὲν τὴν ἐπιγραφὴν μόνον τοῦ Ἀντιόχου, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΘΕΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ἢ

ἀπλῶς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ, οὐδέποτε δὲ καὶ τὴν τοῦ Πτολεμαίου Φιλομήτορος, ὡς πάντως θὰ συνέβαινεν ἂν ὁ Φιλομήτωρ παρέμενεν ἔστω καὶ κατὰ πρόσχημα συμβασιλεύς. Πρὸς τούτοις ἔνια ἐξ αὐτῶν (ἀριθ. 1418-1421) φέρουσι καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντιόχου, οὐδέποτε δὲ τὴν τοῦ Φιλομήτορος. Ἀρκοῦσιν ἐπομένως νὰ πείσωσιν ἡμᾶς, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαραβάτους ἀρχὰς τῆς ἀρχαίας νομισματοκοπίας, ὅτι ὁ Φιλομήτωρ δὲν ἦτο πλέον βασιλεὺς, ἀλλὰ πράγματι «ἐξεβλήθη» ὑπὸ τοῦ «περιελόντος αὐτοῦ τὸ διάδημα» Ἀντιόχου (ἴδε σελ. τοα', σημ. 4).

ΤΑΞΙΣ Δ.

ΣΥΜΒΑΣΙΑΕΙΑ ΑΝΤΙΟΧΟΥ Δ' ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Σ' ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ

Μόνον ἴσως τὸ ἀποτελοῦν τὴν τάξιν Δ μοναδικὸν χαλκοῦν νόμισμα τῆς συλλογῆς Dattari, (ἀριθ. 1422, πίν. XLVIII, 7), τὸ φέρον μὲν ἐπίσης μόνην τὴν ἐπιγραφὴν ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ἀλλὰ δύο βασιλικούς ἀετούς, ἠδύνατό τις νὰ ἐκλάβῃ ὡς μαρτύριον πραγματικῆς συμβασιλείας δύο βασιλέων, τοῦ Ἀντιόχου δηλαδὴ καὶ Φιλομήτορος, ἂν καὶ δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ δύο ἀετοὶ δηλοῦσι πράγματι τὴν συνύπαρξιν δύο βασιλέων, ὡς δεικνύουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἀρσινόης κοπέντα μετὰ δύο ἀετῶν χαλκᾶ νομίσματα (πίν. XVII, 5-7, XXII, 9-11, XXIV, 13, XXV, 18). Ἐν ὅμως πράγματι οἱ δύο ἀετοὶ δηλῶσι συμβασιλείαν δύο βασιλέων, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης (ἴδε κατωτ. σελ. τοζ'), δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἀντίοχος προέβη εἰς τὴν διὰ τοῦ μοναδικοῦ νομίσματος τούτου ὑποδηλουμένην παραχώρησιν, μόλις ὅτε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐπομένου ἔτους 170/169 ὁ λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξεγερθεὶς ἀνηγόρευσε βασιλέα τὸν Εὐεργέτην¹ ἀντὶ τοῦ Φιλομήτορος, οὗ τὸ πρόσχημα τῆς βασιλείας εἶχεν ἀνάγκην νῦν νὰ προτάξῃ ὁ Ἀντίοχος χάριν τῶν συμφερόντων αὐτοῦ.

Λεπτομερέστερον δ' ἐξετάζοντες τὰ νομίσματα τῆς ἐποχῆς τῆς κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου βλέπομεν ὅτι ἀποτελοῦσι πρῶτον μὲν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀφθονον σειρὰν χαλκῶν νομισμάτων, κοπέντων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ φερόντων ἐφ' ἑνὸς μὲν τοὺς Αἰγυπτιακοὺς τύπους τοῦ

1. Strack ζ. ἀ. σελ. 197, 20.

1. Πολυβ. 28, 21 (17α). — Bouché-Leclercq II p. 12.

2. Διοδώρου 30, 18.

3. Hieronym. In Dan. XI, 26.

4. Πορφύριος Τύριος ἐν FHG. III p. 720: "Ἀρχεὶ μὲν γὰρ ὁ Φιλομήτωρ πρότερος ἔτεσιν ἔνδεκα μόνος. Ἀντιόχου δ' ἐπιστρατεύσαντος Αἰγύπτῳ, καὶ περιελόντος αὐτοῦ τὸ διάδημα, οἱ Ἀλεξανδρεῖς κτλ. — Σύγγελος (αὐτόθι): Πρῶτος γὰρ ὁ Φιλομήτωρ μόνος ἰα' ἔτη ἐβασίλευσεν, εἶτα ὑπὸ Ἀντιόχου ἐξεβλήθη.

Διὸς Σεράπιδος, τῆς Ἴσιδος καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀντιόχου Δ' φέροντος ἀκτινοστεφὲς διάδημα κατ' ἀπομίμησιν τῶν Πτολεμαίων Γ' καὶ Ε', ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν ἐπὶ κεραυνοῦ ἀετὸν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους (ἀριθ. 1415-1419). Δεύτερον δ' ἔχομεν ἑτέραν σειρὰν ἐξ ἀργυρῶν τετραδράχμων κοπέντων ἐν Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου, οὐχὶ πλέον μετὰ τῶν σταθερῶν ἐν τῇ νήσῳ Πτολεμαϊκῶν τύπων, ἀλλὰ τῶν καθαρῶς Συριακῶν τύπων τοῦ Ἀντιόχου, ἥτοι τῆς μετὰ βασιλικοῦ διαδήματος κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀφθαλοῦ καθημένου Ἀπόλλωνος (ἀριθ. 1420-1421). Τὰ τελευταῖα ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου (ἴδε κατωτέρω σελ. τος').

Ταῦτα πάντα μαρτυροῦσι σαφῶς, νομίζω, ὅτι ὁ Ἀντιόχος ἐκδίδων τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκήρυσεν ἑαυτὸν ὡς μόνον βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, οὐχὶ δέ, ὡς ἐνόμισεν ὁ Bouché-Leclercq (II, 16, 1), ὅτι διὰ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν «*l'astucieux roi de Syrie cherchait à créer une équivoque et à affirmer son droit d'exercer l'autorité royale*». Τὸ τελευταῖον τοῦτο δύναται νὰ ῥηθῇ τὸ πολὺ ἴσως μόνον περὶ τοῦ μοναδικοῦ νομίσματος τῆς τάξεως Δ, ὅπερ ὁμως ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς δευτέρας σκέψεις τοῦ Ἀντιόχου, μεταγενεστέρας τοῦ ἐν Μέμφιδι σφετερισμοῦ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος τῆς Αἰγύπτου.

Βλέποντες δηλαδὴ οἱ Ἀλεξανδρεῖς τὸν βασιλέα αὐτῶν Φιλομήτορα ἀνάδρωσ ἐγκαταλιμπάνοντα τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ καὶ ὑποχείριον γινόμενον τοῦ κατακτητοῦ, ἀνηγόρευσαν ἀντ' αὐτοῦ κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας (169 π. Χ.), βασιλέα, τὸν νεώτερον τοῦ Φιλομήτορος ἀδελφὸν Εὐεργέτην (Φύσκωνα), τάξαντες παρ' αὐτῷ ὡς βασίλισσαν τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παραμείνας ἀδελφὴν ἀμφοτέρων καὶ σύζυγον τοῦ Φιλομήτορος Κλεοπάτραν τὴν Β', ὑπουργοὺς δὲ τὸν Κομανὸν καὶ Κινέαν, σπεύσαντας νὰ κηρύξωσιν ἐνήλικον τὸν νέον βασιλέα¹. Ἔνεκα τούτου δὲ ἐχημάτισε κατόπιν παρ' Ἀλεξανδρεῦσι τὸ ιβ' ἔτος τοῦ Φιλομήτορος ἔτος πρῶτον τοῦ Εὐεργέτου². Ἡ θαρραλέα καὶ πολιτικὴ πράξις τῶν Ἀλεξανδρέων ἠνάγκασε τὸν Ἀντιόχον νὰ προσποιηθῇ τὸν ὑπέρμαχον τῶν συμφερόντων τοῦ ὑποχει-

ρίου αὐτῷ βασιλέως, τότε δ' ἴσως ἔκοψε τὸ νόμισμα τῆς τάξεως Δ τὸ παρουσιάζον δύο ἀετούς, πρὸς δήλωσιν ὅτι δύο ἦσαν οἱ βασιλεῖς τῆς χώρας, αὐτός, οὗ τὸ νόμισμα ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν, καὶ ὁ προστατευόμενος ὑπ' αὐτοῦ Φιλομήτορ. Ἐπανελθὼν δὲ πλήρης ὀργῆς ἐκ Συρίας ἔλεγεν «*οὐ τῆς κατ' Αἰγυπτον βασιλείας ἑαυτὸν ἐπιθυμοῦντα παρεσκευάσθαι μεγάλας δυνάμεις εἰς τὸν πόλεμον, ἀλλὰ τῷ πρεσβυτέρῳ Πτολεμαίῳ βούλεσθαι συγκατασκευάσαι τὴν πατρίαν ἀρχήν. Οὐ μὴν τό γε ἀληθὲς οὕτως εἶχεν, ἀλλὰ διαγωνοθετῶν τὰ μειράκια διελάμβανε μεγάλης χάριτος ἀφορμὴν παρέχων ἀκονιτὶ κυριεύσειν τῆς Αἰγύπτου*»¹. Καταναυμαχήσας λοιπὸν παρὰ τὸ Πηλούσιον τὸν στόλον τοῦ Εὐεργέτου ἀνῆλθεν εἰς Μέμφιν καὶ ἐκεῖθεν κατήρχετο εἰς Ἀλεξανδρείαν κατάγων ὡς βασιλέα τὸν Φιλομήτορα. Εἰς τοὺς πανταχόθεν δὲ προσελθόντας πρέσβεις τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν τοῦ Εὐεργέτου, ἀποδίδοντας τὰ πρῶτα αἷτια τοῦ πολέμου εἰς τοὺς περὶ τὸν ἤδη τιμωρηθέντα Εὐλαῖον καὶ ζητοῦντας νὰ κατευνάσωσι τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, ἀφοῦ ἔπεισεν ὅτι εἶχε δίκαιον εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα τῆς κατοχῆς καὶ τῶν φόρων τῆς Κοίλης Συρίας, ἐδήλωσεν ἐν τέλει ξηρῶς «*τὴν μὲν βασιλείαν εἶναι Πτολεμαίου τοῦ πρεσβυτέρου, πρὸς δὲ τοῦτον καὶ διαλελύσθαι πάλαι καὶ φίλους ὑπάρχειν, καὶ νῦν βουλομένων τῶν ἐν τῇ πόλει κατάγειν τοῦτον μὴ κωλύειν Ἀντιόχον*»². Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερον εἰς τὸν νέον βασιλέα Εὐεργέτην καὶ τοὺς Ἀλεξανδρεῖς.

ΤΑΞΙΣ Ε.

Α. ΜΟΛΥΒΔΑΙΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ

(Ἀριθ. 1429-1430, Πίν. XLVIII, 13 καὶ LXVI, 17-18.)

Ἡ ἀμέσως ἐπακολουθήσασα πολιορκία τῆς Ἀλεξανδρείας (168 π. Χ.) ἐγένετο μακρὰ καὶ δεινὴ. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἡ πόλις περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα, ἐξαντληθέντων τῶν ἐφοδίων. Τότε δὲ θὰ ἐκόπησαν ὡς νομίσματα ἀπορίας τὰ ἐνταῦθα σημειούμενα *μολύβδινα* κέρματα, τὰ πάντοτε εὕρισκόμενα ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, παρουσιάζοντα δὲ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικὰ ἀπα-

1. Πολυβ. 28, 10, 8.

2. Πορφύριος καὶ Σύγγελος ἔ. ἀ.

1. Διοδώρου 31, 4. — Hieronym ad Dan. XI.

2. Πολυβ. 28, 18-23.

ράλλακτα πρὸς τὰ λοιπὰ Πτολεμαϊκὰ νομίσματα τῶν αὐτῶν χρόνων. Τὴν αὐτὴν ἀπορίαν δεικνύουσι καὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς ἐπάργυρα χαλκᾶ νομίσματα (ἀριθ. 1427 α-γ), τὰ πιθανώτατα κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κοπέντα ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου καὶ τῆς Κλεοπάτρας. Τότε δ' ἐπίσης ἐστάλησαν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιλέων Εὐεργέτου καὶ Κλεοπάτρας (ab Ptolemaeo et Cleopatra regibus) πρεσβευταὶ εἰς Ῥώμην ἐπικαλούμενοι, ὡς ἐλεεινοὶ οἰκέται, τὸν οἶκτον καὶ τὴν βοήθειαν τῆς Συγκλήτου κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, ἃν αὕτη δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ μετ' οὐ πολὺ τὸν Εὐεργέτην καὶ τὴν Κλεοπάτραν ἐξορίστους τοῦ κράτους αὐτῶν. Ἡ δὲ Σύγκλητος συγκινηθεῖσα δὲν ἔλαβε μὲν ἀναφανδὸν τὸ μέρος οὐδενὸς τῶν διαμαχομένων, ὡς μὴ περατωθέντος εἰσέτι τοῦ ἐπασχολοῦντος αὐτὴν μεγάλου πολέμου κατὰ τοῦ Περσέως τῆς Μακεδονίας, ἐξέπεμψεν ὅμως ἀμέσως πρεσβευτὰς ἐντεταλμένους νὰ δηλώσωσιν ὅτι θέλει θεωρήσει ἐχθρὸν ἐκεῖνον τῶν διαμαχομένων, ὅστις θὰ ἠρνεῖτο νὰ συνδιαλλαγῇ¹.

Πολὺ δ' ὅμως πρὶν ἔλθωσιν εἰς Αἴγυπτον οἱ ἔνεκα πολιτικῶν ὑπολογισμῶν πάνυ βραδέως βαδίζοντες πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης, ὁ Ἀντίοχος εἶτε θέλων νὰ ἀφοπλίσῃ τοὺς Ῥωμαίους, εἶτε ἀπελπίσας νὰ καταβάλῃ τὰ ἰσχυρὰ τείχη τῆς Ἀλεξανδρείας, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ κύριος παντὸς τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς Αἰγύπτου ἀφῆκεν ἐν Μέμφιδι ὡς βασιλέα τὸν Φιλομήτορα ἀπελθὼν αὐτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀφοῦ πρότερον ἐγύμνωσε τὴν χώραν καὶ ἀφοῦ ἐγκατέστησεν ἰσχυρὰν φρουρὰν ἐν Πηλουσίῳ, πύλῃ τῆς Αἰγύπτου. Σκοπὸς δ' αὐτοῦ κρύφιος ἦτο νὰ ἐπανέλθῃ ἵνα ἐκδιώξῃ καὶ τὸν πρεσβύτερον Πτολεμαῖον, εὐθύς ὡς οὗτος ἤθελε μόνος καταβάλλει τὸν νεώτερον².

Β. ΣΥΜΒΑΣΙΔΕΙΑ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ
ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ

(Ἀπὸ τοῦ 168-163 π. Χ.)

(Ἀριθ. 1423-1428, Πίναξ XLVIII, 8-14.)

Ὁ Φιλομήτωρ ἀπαλλαγθεὶς τῆς παρουσίας τοῦ δῆθεν προστάτου Ἀντιόχου καὶ ἐννοήσας τὰς προθέσεις αὐτοῦ, ἔπεισε — τῇ βοήθειᾳ κυρίως καὶ ταῖς ἰκεσίαις τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀδελφῆς καὶ συζύγου αὐτοῦ Κλεοπάτρας — τὸν ἀδελφὸν νὰ δεχθῇ αὐτὸν ὡς συμβασιλέα, κατῆλθε δ' ἀμέ-

σως ἐκ Μέμφιδος εἰς Ἀλεξανδρείαν¹. Τοῦτο δὲ ἀνατρέπον ὀλοσχερῶς τὰ σχέδια τοῦ Ἀντιόχου ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταρρίψῃ τελείως τὸ προσωπεῖον, ἐπιτιθέμενος νῦν κατ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν. Καὶ τὸν μὲν στόλον αὐτοῦ ἔπεμψε κατὰ τῆς Κύπρου, ἣν κατέλαβε παραδοθεῖσαν, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, ὑπὸ τοῦ προδότου στρατηγοῦ ἄρχοντος αὐτῆς Πτολεμαίου τοῦ Μάκρωνος ἐπικαλουμένου², — κόψας τότε καὶ τὰ ἀνωτέρω (σελ. τογ') μνημονευθέντα Κυπριακὰ αὐτοῦ τετράδραχμα (ἀρ. 1420-1421) — αὐτὸς δὲ εἰσέβαλεν ἐκ νέου εἰς Αἴγυπτον μετὰ τοῦ στρατοῦ. Μάτην ἔσπευσαν πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου, εἰς Ῥινοκόλουρα, πρεσβευταὶ τοῦ Φιλομήτορος εὐχαριστοῦντες ἐξ ὀνόματος τοῦ βασιλέως ὅτι ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ἀνακτήσῃται τὸν θρόνον αὐτοῦ, ἰκετεύοντες δὲ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ νὰ δηλώσῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ μᾶλλον ἢ νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἐχθρὸν ἐκεῖνον, οὗ μέχρι τοῦδε ἐχρημάτισε προστάτης. Ὁ Ἀντίοχος ἀπήντησε ξηρῶς, ὅτι δὲν θὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στόλον οὐδὲ τὸν στρατὸν θ' ἀποσύρῃ, πρὶν ἢ παραχωρηθῇ αὐτῷ ὀλόκληρος ἡ Κύπρος καὶ τὸ Πηλούσιον μετὰ πάσης τῆς περὶ αὐτὸ χώρας μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νείλου. Ἐταξε δὲ πρὸς τοῦτο προθεσίαν, ἣς παρελθούσης ἄνευ ἀπαντήσεως τὸν μὲν στόλον διέταξε νὰ προσορμισθῇ εἰς τὸ Πηλούσιον, αὐτὸς δὲ εἰσβαλὼν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐκυρίευσεν τὴν Μέμφιν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, βαδίσας κατόπιν κατ' αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας

Εἶχεν ἤδη διέλθει τὸν ποταμὸν παρὰ τὴν Ἐλευσίνα, κειμένην εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων μίλιων ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν τέλος οἱ ἀπὸ ἐπτὰ ἡδὴ μηνῶν ἀναμενόμενοι ἀπεσταλμένοι τῆς Ῥώμης, ἣτις εἶχε τέλος ἀπαλλαγθῆ ὀριστικῶς τοῦ Περσέως. Τότε δὲ ὁ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν Γάϊος Ποπίλλιος Λαίνας περιέγραψε διὰ τῆς ῥάβδου τὸν περιφημον ἐκεῖνον κύκλον περὶ τὸν Ἀντιόχον, ἀπαιτῶν πρὶν ἢ ἐξέλθῃ αὐτοῦ νὰ ἀπαντήσῃ ἂν θὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν παρουσιασθεῖσαν ἐπιταγὴν τῆς Ῥώμης, λύων ἀμέσως τὸν πόλεμον καὶ ἐκκενῶν ἐν τακτῇ προθεσίᾳ τὴν Αἴγυπτον. Στένων καὶ ἀχθόμενος ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Ποπίλλιον, καταστησάμενοι τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν

1. Liv. XLIV, 19.

2. Liv. XLV, 11.

1. Πολυβ. 29, 23, 8.

2. Μακκαβ. Β', 10, 12-13. — Πολυβ. 27, 13 (12).

καὶ συστήσαντες ὁμόνοιαν εἰς τοὺς δύο βασιλεῖς Πτολεμαίους, ἀνεχώρησαν εἰς Κύπρον «βουλόμενοι καὶ τὰς ἐκεῖ ὑπαρχούσας δυνάμεις τοῦ Ἀντιόχου ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς νήσου κατὰ σπουδὴν. Ἀφικόμενοι δὲ καὶ καταλαβόντες ἠττημένους μάχῃ τοὺς τοῦ Πτολεμαίου στρατηγούς καὶ καθόλου θορυβούμενα τὰ κατὰ τὴν Κύπρον, ταχέως ἀπέστησαν τὸ στρατόπεδον ἐκ τῆς χώρας καὶ παρήδρευσαν ἕως ἀπέπλευσαν αἱ δυνάμεις τῆς Συρίας (168 π. X.)»¹.

Οὕτω δὲ ληξιάσης ὀριστικῶς τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀντιόχου, ἐβασίλευσαν ὁμοῦ ἐπὶ παντός τοῦ κράτους οἱ δύο Πτολεμαῖοι καὶ ἡ Κλεοπάτρα «ἀπὸ τοῦ ιβ' ἔτους τοῦ Φιλομήτορος ἕως τοῦ ιζ'»². Ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς «εἶχον τό τε διάδημα καὶ τὴν ἐξουσίαν»³. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων δ' ὁμως αὐτῶν δὲν ἐδηλοῦτο ἡ συμβασιλεία διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν δύο ὀνομάτων ἢ τῶν ἐτῶν ἀμφοτέρων. Ἡ μόνη ἔνδειξις τῆς συμβασιλείας εἶναι οἱ δύο ἀετοί, οἵτινες ἐπὶ τῶν χαλκῶν νομισμάτων ἀποβαίνουν νῦν σταθερὸς καὶ ἀμετάβλητος τύπος πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν κερμάτων (ἴδε ἀριθ. 1423-1428). Ἡ ἐπιγραφή αὐτῶν εἶναι πάντοτε ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, προφανῶς ἀναφερομένη εἰς τὸν πρεσβύτερον, ὅστις φαίνεται ὅτι διετήρησε δι' ἑαυτὸν ἀμέριστον τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας. Ἡ τεχνοτροπία δ' αὐτῶν εἶναι ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου πρὸ μικροῦ κοπέντων ἐν Αἰγύπτῳ (πρβλ. πίν. XLVIII τὸν ἀριθ. 1 πρὸς τὸν ἀριθ. 11), ἢ δ' ἀταξία περὶ τὰ μεγέθη καὶ τὰς ὀγκὰς συμφωνεῖ πρὸς τὴν τότε ὅλως ἀνώμαλον κατάστασιν τοῦ κράτους. Τὰ μόνα δὲ νομίσματα, ἅτινα ἔχομεν μετὰ τῶν ἐτῶν τῆς βασιλείας ἐκ τῶν χρόνων τῆς ἐν ὁμοιοῖα συμβασιλείας τῶν ἀδελφῶν, φέρουσι μὲν τὰ ΙΓ καὶ ΙΔ ἔτη τοῦ Φιλομήτορος (ἀριθ. 1452, πίν. L, 3 καὶ ἀρ. 1470, πίν. L, 13) ἄνευ τῶν πρὸς ταῦτα συμπιπτόντων Β καὶ Γ ἐτῶν τοῦ Εὐεργέτου, ἀλλ' ἢ παράλειψις αὕτη δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀμφότερα εἶναι χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τῶν σταθερῶν τύπων τῆς ΑΡΞΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, ἀναφερόμενα προφανῶς εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Φιλομήτορος Κλεοπάτραν, ἧς τὰ

1. Πολυβ. 29, 27 (11). — Liv. XLV, 12. — Διοδώρου 31, 2 κτλ. Ἴδε Bouché-Leclercq, II p. 28, 1.

2. Πορφύριος καὶ Σύγγελος ζ. ἀ.

3. Πολυβ. 29, 23.9.

χαρακτηριστικὰ ὑποκατεστάθησαν εἰς τὰ τῆς Ἀρσινόης, συμφώνως πρὸς τὴν ἤδη πολλάκις σημειωθείσαν συνήθειαν τῆς νομισματοκοπίας τῶν Πτολεμαίων. Βεβαίως δὲ οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχεν ἵνα πρὸς τὴν Κλεοπάτραν ταύτην σχετισθῇ ἄλλη χρονολογία τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἑναρξιν τῆς βασιλείας τοῦ συζύγου αὐτῆς.

Σημαντικὸν εἶναι ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα οὐδὲν ἀργυροῦν τετράδραχμον ἐκόπη μετὰ ἐτῶν. Τὰ μόνα δυνάμενα νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους τούτους τοιαῦτα ἀργυρᾶ τετράδραχμα καὶ δίδραχμα καὶ τὰ τούτοις συναφῆ χαλκᾶ κέρματα, ὄντα πάντα οὐχὶ Κυπριακῆς ἀλλ' Αἰγυπτιακῆς τεχνοτροπίας (ἀρ. 1489-1497, πίν. LI, 1-16), οὐδεμίαν χρονολογίαν φέρουσιν, ἢ δ' ἐπιγραφή αὐτῶν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἀναφέρεται καὶ πάλιν εἰς ἓνα καὶ μόνον βασιλέα, προφανῶς τὸν Φιλομήτορα, ὅστις καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πηγαῖς ἀναφέρεται ὡς ὁ κύριος καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἔχων βασιλεὺς τοῦ κράτους¹. Αὐτὸ δὲ τὸ μόνον κέρμα, τὸ φέρον ἐν τῷ πεδίῳ παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βασιλέως ἕτερον ὄνομα, τὰ ἀρκτικά ΙΠ (ἀριθ. 1497, πίν. LI, 12), ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν ὅτι ἐκ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνήκει, εἶναι γνωστὸς ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων, τῶν ἐτῶν 6, 11 καὶ 23 τοῦ Φιλομήτορος, ὁ ἐκ «τῶν πρώτων φίλων» «ἐπιστρατήγος» καὶ «προκαθήμενος» μεγάλου μέρους τῆς Αἰγύπτου Ἴππαλος², ὅστις, φρονῶ, ἔκοψε τὸ νόμισμα τοῦτο. Φαίνεται λοιπὸν καὶ ἐκ τούτου ὅτι, διαρκούσης τῆς ἐπὶ παντός τοῦ κράτους συμβασιλείας τῶν δύο ἀδελφῶν, ἢ ἔκδοσις τῶν νομισμάτων ἦτο προνόμιον μόνου τοῦ Φιλομήτορος.

ΤΑΞΙΣ Ζ.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ ς' ΜΟΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ

(163-145 π. X.)

(Ἀριθ. 1431-1485, Πίνακες XLIX, 4-24⁸ καὶ L, 4-27.)

Ὁ ἐντελῶς διάφορος χαρακτήρ τῶν συμβασιλέων ἀδελφῶν, ὧν ὁ μὲν Φιλομήτωρ ἦτο εὐθύς καὶ φιλάνθρωπος, ὁ δ' Εὐεργέτης αἰμοχαρῆς καὶ πλήρης ἐλαπτωμάτων, — ἀληθῆς *Κακερ-*

1. Πβλ. Διοδώρου 31, 15α, 4.

2. Dittenberger OGIS. vol. I n° 103.

3. Ἐν σελ. 239 τοῦ καταλόγου ὁ πίναξ ἐσημειώθη πανταχοῦ κατὰ λάθος ὡς L ἀντὶ XLIX.

γέτης, ὡς ἐπωνόμαζον αὐτὸν οἱ Ἀλεξανδρεῖς, οὐχὶ δὲ *Εὐεργέτης* ὡς ἑαυτὸν ἀνεκήρυττεν¹, — ἐγέννησεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διχονοίας καὶ ὑπόκωφον πόλεμον μεταξὺ αὐτῶν. Ἦδη ἐν ἔτει 167 ἢ 166 ὁ φίλος τοῦ Φιλομήτορος Διονύσιος ὁ καλούμενος Πετοσάραπης, ἀνὴρ ἰσχύων τὰ μάλιστα τῶν περὶ τὴν αὐλὴν καὶ πάντων τῶν Αἰγυπτίων προέχων ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον κινδύνοις, καταφρονήσας ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων, διὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀπειρίαν, ἐπεχείρησε νὰ γείνη κύριος τῆς βασιλείας, προσποιηθεὶς ὅτι ὁ πρεσβύτερος προέτρψε αὐτὸν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἐπιβουλὴν κατὰ τοῦ νεωτέρου, ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ἐπενόει, οὐδὲ θὰ ἐγίνετο πιστευτὸν ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἂν πράγματι δὲν ὑπέβροσκεν ἀντιζηλία, δυσαρέσκεια καὶ δυσπιστία μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν. Ὁ Φιλομήτωρ ἐκινδύνευσεν τότε νὰ φονευθῆ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρέων, οἵτινες ἀνεκαθεν ἠνύθουν τὸν Εὐεργέτην, ἐσώθη δὲ μόλις διὰ τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀφοπλισίας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐνεργείας, συντρίψας κατόπιν τὰν Διονύσιον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐπαναστατήσαντας Αἰγυπτίους². Οὐχ ἦττον ὅμως βραχὺ κατόπιν, ἐν ἔτει 164, βλέπομεν τὸν Φιλομήτορα ἐκδιωκόμενον ἐξ Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ καταφεύγοντα ὡς πτωχὸν ἰκέτην εἰς Ῥώμην³, ἐκεῖθεν δὲ ἐπανερχόμενον, προφανῶς τῇ συμβουλῇ τῆς Συγκλήτου, καὶ καταλαμβάνοντα τὴν Κύπρον, ὁπόθεν τάχιστα ἀνεκλήθη ὡς μόνος βασιλεὺς εἰς Αἴγυπτον ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρέων, ἀγανακτησάντων ἐν τῷ μεταξὺ ἕνεκα τῆς τὸ πρῶτον τότε καταφανοῦς γενομένης ἀχαλινώτου κακουργίας τοῦ Εὐεργέτου (163 π. X.)⁴.

Τότε δ' ὅμως ἐπεμβάντες οἱ Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον ἔσωσαν τὴν ἕνεκα τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ κινδυνεύουσαν ζωὴν τοῦ Εὐεργέτου, ἀλλὰ καὶ συμφώνως τῷ πολιτικῷ αὐτῶν συμφέροντι ἐμέρισαν τὴν βασιλείαν τοπικῶς μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, δόντες εἰς τὸν Εὐεργέτην τὴν Κυρηναϊκὴν, ἀφήσαντες δὲ εἰς τὸν Φιλομήτορα τὴν Αἴγυπτον καὶ Κύπρον (163 π. X.). Ἄλλ' ὁ Εὐεργέτης, καίτοι παρεδέχθη τὸν μερισμὸν τοῦτον δι' ἐνόρκου συνθήκης πρὸς τὸν

ἀμνησικακὸν ποιησάμενον τὴν ἐξορίαν φιλάνθρωπον ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐκίνησε νέα πράγματα εὐθύς ὡς κατέλαβε τὴν Κυρήνην. Ἀφήσας δηλαδὴ ἐν Κυρήνῃ «ἐπιμελητὴν τῶν ὄλων» Πτολεμαῖον τὸν Συμπετήσιν, τὸ γένος Αἰγύπτιον, ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην διαμαρτυρούμενος, ὡς ἀνίσσου γενομένου τοῦ μερισμοῦ, παρακαλῶν δὲ νὰ δοθῆ αὐτῷ καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ πάλιν δὲ ἡ Σύγκλητος βλέπουσα τὸ μέγεθος τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δυναστείας καὶ φοβουμένη μήπως αὕτη παράσχη τῇ Ῥώμῃ πράγματα, ἂν ποτε τύχη ἱκανοῦ βασιλέως, ἀπεφάσισε νὰ ἐξασθενίσῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν μερίδα τοῦ Φιλομήτορος. Πρὸς τοῦτο δ' ἐνετείλατο τὴν ἄνευ πολέμου παράδοσιν τῆς Κύπρου τῷ Εὐεργέτῃ¹. Ἄλλ' ὁ Φιλομήτωρ πάνυ δεξιῶς πολιτευθεὶς πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ῥώμης κατέτριψε τὸν χρόνον, ἀναγκάσας ἐπὶ τέλους τὸν Εὐεργέτην νὰ σπεύσῃ μετὰ τῶν Κρητῶν αὐτοῦ μισθοφόρων οὐχὶ εἰς Κύπρον ἀλλ' εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν, ἔνθα ἕνεκα τῆς τυραννικῆς καὶ οὐχὶ βασιλικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ προαιρέσεως ἔξερράγη γενικὴ ἐπανάστασις τῶν Κυρηναίων καὶ Λιβύων, ἧς μετέσχε καὶ αὐτὸς ὁ ὑπαρχος αὐτοῦ Πτολεμαῖος ὁ Συμπετήσις². Νικήσας δὲ κατ' ἀρχὰς ἠττήθη ἐν τέλει. Ὅτε δ' ὑπεχώρει πρὸ τῶν Κυρηναίων, ἔμαθε παρὰ τῶν Ῥωμαίων πρεσβυτῶν, ὅτι ὁ ἀδελφὸς Φιλομήτωρ ἀπέκρουσεν ὀριστικῶς τὰς ἐπὶ τῆς Κύπρου ἀξιώσεις αὐτοῦ, ἐμμένων εἰς μόνα τὰ ἐξ ἀρχῆς συμφωνηθέντα. Τότε δ' ἐξαπέστειλεν ἀμέσως ὁ Εὐεργέτης πρέσβεις εἰς Ῥώμην Κομανὸν καὶ Πτολεμαῖον τοὺς ἀδελφοὺς «διασαφήσοντας τῇ Συγκλήτῳ περὶ τῆς τὰδελφοῦ πλεονεξίας καὶ καταφρονήσεως»³.

Παρ' ὄλον δὲ τὸ προφανὲς δίκαιον τοῦ Φιλομήτορος οἱ μὴ ἐπιτρέποντες παρακοὴν εἰς τὰ κελεύσματα αὐτῶν Ῥωμαῖοι ἐψήφισαν «τὴν συμμαχίαν ἀναιρεῖν» τὴν πρὸς τὸν Φιλομήτορα, ἀναγγείλαντες τοῦτο εἰς τὸν ἐπιτυχόντα ἐν τῷ μεταξὺ νὰ καταλάβῃ ἐκ νέου τὴν ἐν Κυρήνῃ ἀρχὴν Εὐεργέτην. Οὗτος δ' «ἐπαρθεὶς εὐθὺς ἐξενολόγει καὶ ταῖς ἐπιβουλαῖς ὄλος καὶ πᾶς ἦν περὶ τὴν Κύπρον»⁴ (161 π. X.). Ἄλλ' ὁ Φιλομήτωρ οὐδόλως καταπλαγεὶς τοὺς Ῥωμαίους,

1. Ἀθην. 12, 549 d.

2. Διοδώρου 31, 15 καὶ 17 b. — Bouché - Leclercq II 29.

3. Διοδώρου 31, 18. — Liv. Epit. XLVI.

4. Διοδώρου 31, 17 c. — FHG. III p. 720.

1. Πολυβ. 31, 18 καὶ 26-27.

2. Πολυβ. 31, 26-27. — Πολυαίν. 8, 70.

3. Πολυβ. 31, 28.

4. Πολυβ. 32, 1.

ἔδειξε, παρ' ὅλον τὸ δεινὸν τῶν περιστάσεων, ὅτι ἦτο ἄξιος ἀπόγονος τῶν πρώτων Λαγιδῶν, κατορθώσας διὰ τοῦ δικαίου καὶ τῆς σταθερότητος αὐτοῦ νὰ μὴ ἐπιμείνωσι τότε οἱ Ῥωμαῖοι, τοῦλάχιστον ἐνόπλιως, εἰς τὴν ἄδικον ἀπόφασιν αὐτῶν. Οὕτως ὁ Φιλομήτωρ ἔμεινεν ἐπὶ τινα ἔτη, μέχρι τοῦ 155 π. Χ., κύριος ἐν ἡσυχίᾳ τῆς Αἰγύπτου καὶ Κύπρου, ἀσχοληθεὶς εἰς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους, περιποιηθεὶς τὸν ἐγγύριον κλῆρον καὶ τοὺς στρατιώτας καὶ προστατεύσας τοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον καταφυγόντας πολυπληθεῖς Ἰουδαίους¹. Τέλος ὁμοίως ὁ ἐλλοχεύων Εὐεργέτης παρεσκεύασε τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ζητούμενην μάτην ἀπὸ ἐτῶν δικαιοφανῆ πρόφασιν πρὸς ἔνοπλον ἐπέμβασιν κατὰ τοῦ διπλωματικῶς ἀφοπλίσαντος αὐτοῦ Φιλομήτορος. Πληγώσας δηλαδὴ ἑαυτὸν, ἢ τυχαίως παρ' ἄλλων πληγωθεὶς, ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐπιδεικνύων τὰς ἐκ τῶν τραυμάτων οὐλὰς κατηγόρησε τοῦ ἀδελφοῦ, ὡς ἀποπειραθέντος δολοφονίαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, χωρὶς κἂν νὰ ἐπιτρέψωσιν ἀπολογία εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τοῦ Φιλομήτορος, συνεξέπεμψαν ἀμέσως τῷ Εὐεργέτῃ πέντε πρεσβευτὰς μετὰ πέντε πεντήρων παραγγείλαντες νὰ ἐγκαταστήσωσιν αὐτὸν εἰς Κύπρον. Συγχρόνως δ' ἔγραψαν εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀσίαν συμμάχους ἐπιτρέποντες νὰ συμπράξωσι τῷ Εὐεργέτῃ εἰς τὰ κατὰ τὴν κἀθοδον². Καὶ πάλιν ὁμοίως ὁ Φιλομήτωρ, μετὰ θαυμαστῆς δεξιότητος, σταθερότητος καὶ ἐνεργείας πολιτευθεὶς, ἀπεμόνωσε τὸν Εὐεργέτην ἐν Λαπήθῳ τῆς Κύπρου. Συλλαβὸν δ' αὐτὸν αἰχμάλωτον ἐπέδειξεν ὁ « ὄσιος καὶ εὐσεβῆς καὶ πάντων ἀνθρώπων ἡμερώτατος »³ ὅλην τὴν σύνεσιν, χρηστότητα καὶ ἀγαθότητα αὐτοῦ. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν τὸν ἀδελφόν, ὡς βεβαίως θὰ ἔπραττεν ὁ αἰμοχαρῆς Εὐεργέτης, ἂν αὐτὸς ἐνίκα, « συνεχώρησεν αὐτῷ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ συνθήκας ἐποιήσατο, καθ' ἃς ἔδει Κυρήνην ἔχοντα τὸν νεώτερον εὐδοκεῖν καὶ σίτου πλῆθος τακτὸν λαμβάνειν κατ' ἐνιαυτόν », ἐπὶ πᾶσι δὲ « καὶ τὴν θυγατέρα δώσειν ὑπέσχετο » (154 π. Χ.)⁴. Ἡ εὐγενὴς αὕτη διαγωγὴ τοῦ Φιλομήτορος ἐκίνησεν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ

τὸν γηραιὸν Κάτωνα ἀναλαβόντα τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ « ἐξαιρέτου, εὐεργετικοῦ καὶ γενναίου βασιλέως », καταδείξαντα δὲ τὴν « πονηρίαν καὶ ἀπληστίαν » τοῦ νεωτέρου καὶ ἐξευτελίσαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ ὑπεραμυνομένους τοιοῦτου ἀνθρώπου καὶ τοιαύτης πολιτικῆς¹.

Ἐκτοτε δὲ ὁ μὲν Εὐεργέτης ἔμεινεν ἡσυχος καὶ τρυφῶν ἐν Κυρήνῃ², ὁ δὲ Φιλομήτωρ διετέλεσεν ἀπόλυτος κύριος τῆς ἀμφισβητουμένης Κύπρου μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 145 π. Χ. θανάτου αὐτοῦ.

Ἐξετάζοντες νῦν τὰ τεχνοτροπικῶς εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνήκοντα νομίσματα, εὐρίσκομεν ὅτι ἀποτελοῦσι τὴν πλουσίαν καὶ συνεχῆ τάξιν Ζ (ἀρ. 1431-1484), κοπέισαν ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ, ἣτις ἀπετέλει τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων, καὶ δὴ ἐν Πάφῳ, Σαλαμίनि καὶ Κιτίῳ. Ἀρχεται δ' ἡ τάξις αὕτη, ἣτις νῦν εἶναι τὸ μόνον σχεδὸν νόμισμα τοῦ κράτους, εὐθύς ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους τῆς ἐν ἔτει 163 π. Χ. τοπικῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους, καθ' ἣν ἡ Κύπρος ἐδόθη τῷ Φιλομήτορι, λήγει δὲ μετὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τὰ κέρματα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται, εἶναι 1^{ον} σπάνια χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τῶν σταθερῶν τύπων τῆς ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, ἐφ' ὧν ὁμοίως εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀρσινόης Β' ὑποκατεστάθησαν τὰ τῆς συζύγου τοῦ Φιλομήτορος Κλεοπάτρας Β', καὶ 2^{ον} ἀργυρᾶ τετράδραχμα τῶν σταθερῶν τύπων Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος μετὰ τῆς εἰς τὸν βασιλεύοντα Φιλομήτορα ἀναφερομένης ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ καὶ μετὰ ἐτῶν ἐπίσης εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ αὐτοῦ Φιλομήτορος ἀναφερομένων. Καὶ τὰ μὲν τῆς Πάφου (ἀρ. 1431-1451) διακρινόμενα διὰ τῶν γραμμάτων ΠΑ — οἷς ἐπὶ τῶν χρυσῶν προστίθεται πάντοτε καὶ τὸ παλαιὸν σύμβολον τῆς πόλεως, ἢ περιστερᾶ τῆς Ἀφροδίτης (ἴδε πίν. XLIX, 16, 18, 21 καὶ 23) — ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἔτους 10 τοῦ Φιλομήτορος (= 162 π. Χ.) καὶ βαίνουσιν ἀδιακόπως μέχρι τοῦ ΛΓ, τελευταίου ἔτους αὐτοῦ, ἐλλείποντος μέχρι τοῦδε μόνον τοῦ ἔτους ΛΔ. Τῶν δὲ τῆς Σαλαμίνας (ἀριθ. 1453-1469), διακρινόμενων διὰ τῶν ἀρκτικῶν ΣΑ, εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους Κ μέχρι τοῦ ΛΓ πλὴν μόνου τοῦ ἔτους ΚΓ. Τέλος τοῦ Κιτίου (ἀριθ.

1. Bouché-Leclercq II 40.

2. Πολυβ. 33, 8.

3. Dittenberger OGIS, vol. I n° 116.

4. Διοδώρου 3¹, 33 — Πολυβ. 39, 18 (40, 12).

1. Bouché-Leclercq II 45.

2. Ἀθην. 12, 549 f.

1471-1485) διακρινόμενου διὰ τῶν ΚΙ ἔχομεν τοιαῦτα πάλιν ἀπὸ τοῦ ἔτους ΚΑ μέχρι τοῦ ἔτους ΛΓ, ἔλλειπόντων μέχρι τοῦδε τῶν ἐτῶν ΚΔ καὶ ΛΔ, ἅτινα δ' ὅμως ὡς καὶ τὰ τῶν ἐτῶν ΙΗ, ΙΘ καὶ Κ πιθανώτατον εἶναι νὰ ἀνακαλυφθῶσιν ἡμέραν τινά.

Ἡ τεχνοτροπία πάντων, κυρίως ἢ τῶν κεφαλῶν τοῦ Σωτήρος ἐπὶ τῶν τετραδράχμων, εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀδρά, χαρακτηριστικωτάτη δ' εἶναι ἢ ἐπεξεργασία τῆς κόμης αὐτῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ἐπὶ τῶν χρυσῶν ὀκταδράχμων τῆς Πάφου συμβόλου τῆς περιστεῖρας, σύμβολα καὶ δὴ θύρσον, ἀκροστόλιον καὶ πῖλον, ἀπαντῶμεν μόνον ἐπὶ τετραδράχμων τινῶν τοῦ Κιτίου. Τὰ τελευταῖα δ' ὅμως σύμβολα δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐτέθησαν πρὸς διάκρισιν τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διαδοχικῶν ἐκδόσεων (πβλ. σελ. τξβ'). Παρατηρητέον ἐν τέλει ὅτι τινὰ τῶν ὁμοίων τετραδράχμων, τῶν ὑφ' ἡμῶν ὑπὸ τὸν Εὐεργέτην Β' ταχθέντων, δυνατὸν εἶναι νὰ ἀνήκωσι τῷ Φιλομήτορι (ἴδε βασιλείαν Εὐεργέτου).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ Ζ.

Παρὰ τὰ κεχρονολογημένα ταῦτα νομίσματα φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ, ἔνθα σταθερῶς ἀνακαλύπτονται, ἀχρονολόγητά τινὰ ἀργυρᾶ δίδραχμα τοῦ γνωστοῦ ἤδη ἡμῖν Διονυσιακοῦ αὐτῶν τύπου (σελ. τιδ' καὶ τξβ'). Τοῦλάχιστον πολλὰ ἐξ (ἀριθ. 1798-1804, πίν. XLVIII, 24-28, XLIX, 25-28, LIV, 10-13, LVI, 8 καὶ 10, LX, 16) παρουσιάζουσι τὴν κισσοστεφῆ καὶ θυρσοφόρον προτομὴν ἔχουσαν χαρακτηριστικὰ νεανικά, ὁμοιάζοντα μεγάλως πρὸς τὰ τοῦ Φιλομήτορος. Ἐνδέχεται δ' ὅμως πολλὰ ἐξ αὐτῶν νὰ ἐκόπησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐπομένων βασιλείων, τοῦ Εὐπάτορος ἢ τοῦ Εὐεργέτου, ἐφ' οὗ εἶναι πολλάκις μεμαρτυρημένη ἢ ἐν Κύπρῳ διαμονὴ «τῶν περὶ τὸν Διόνυσον καὶ θεοὺς Εὐεργέτας τεχνιτῶν»¹.

ΤΑΞΙΣ Η. ²

ΚΟΙΛΗ ΣΥΡΙΑ.

(Ἀριθ. 1486-1488, Πίναξ XLVIII, 19-23.)

Ἀντίοχον Δ' τὸν Ἐπιφανῆ διεδέχθη ἐν ἔτει 164 π.Χ. ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίοχος Ε', Εὐπάτωρ, ὃν

1. Dittenberger ε̅ α̅ n° 161, 163, 164.

2. Κατὰ παραδρομὴν ἐσημειώθη ἐν τῷ καταλόγῳ σελ. 244) ὡς τάξις Ζ.

ὅμως ἐξεθρόνισε καὶ ἐφόνευσεν ἐν ἔτει 162 ὁ Δημήτριος Α', Σωτήρ, υἱὸς Σελεύκου τοῦ Δ', οὗ πρότερον κατεπάτησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαίωματα Ἀντίοχος Δ', ὁ Ἐπιφανῆς. Ὁ Δημήτριος ὅμως ταχέως ἐγένετο ἀντιδημοτικός, οἱ δ' ἐχθροὶ βασιλεῖς ἐκίνησαν κατ' αὐτοῦ μειρακίσκον τινὰ Ἀλέξανδρον τὸν Βάλαν, νόθον ἢ ὑποβολιμαῖον υἱὸν Ἀντίοχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἀνακηρύξαντες αὐτὸν βασιλέα τῆς Συρίας ἐν ἔτει 154, ἀναγνωρισθέντα δὲ ὡς τοιοῦτον καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου ἐν ἔτει 152 π.Χ.¹ Τέλος δὲ καὶ Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Βάλα, πέμψας αὐτῷ στρατὸν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν «φίλον» αὐτοῦ Γαλαίστην, υἱὸν Ἀμυνάνδρου βασιλέως τῶν Ἀθαμάνων². Κυρία ἀφορμὴ τῆς ἐχθρότητος τοῦ Φιλομήτορος ἦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἢ ἐπιβουλὴ τοῦ Δημητρίου, ἐπιχειρήσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν Κύπρον. Προτείνας δηλ. οὗτος πεντακόσια τάλαντα τῷ ἐπὶ τῆς Κύπρου στρατηγῷ τοῦ Φιλομήτορος Ἀρχία ἐπεισεν αὐτὸν νὰ προδώσῃ αὐτῷ τὴν Κύπρον, ὅστις ὅμως «φωραθεὶς καὶ εἰς κρίσιν ἀχθεὶς καλωδίῳ τῶν ἐκ τῆς αὐλαίας παραπετασμάτων ἑαυτὸν ἀπεκρέμασεν»³. Πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην κατὰ τῆς Κύπρου καὶ τὸ κολοσσαῖον ποσὸν τῶν 500 ταλάντων σχετίζεται ἴσως ἢ ἐκδοσις τῶν σπανίων ἐκείνων χρυσῶν νομισμάτων τοῦ τελευταίου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Δημητρίου, τῶν φερόντων ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν ὄψεως τὸν Συριακὸν τύπον τῆς Τύχης τοῦ Δημητρίου, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὸν συνήθη τύπον τῶν ἐν Κύπρῳ ἐκδιδομένων Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, ἦτοι τὸ τειταινωμένον δίκερας, ὧν καὶ αἱ ἀσυνήθεις ὀλκαὶ (21,48 καὶ 17,12) ἀρμόζουσι συγχρόνως πρὸς τε τὸ Ἀπτικὸν τοῦ Δημητρίου καὶ τὸ Πτολεμαϊκὸν τῆς Κύπρου μετρολογικὸν σύστημα (εἰκῶν)⁴.

1. Διοδώρου 31,32. — Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. 13,35. — Ἀθην. 5,214 a-d. — Liv. Epit. LI. — Justin. XXXV, 1,6.

2. Διοδώρου 33,30.

3. Πολυβ. 33, 5 (3).

4. F. Lenormant ἐν Rev. Num. 1885 p. 89 pl. II. — Babalon, Les Rois de Syrie p. CXIX. — Friedlaender, Zeit. für Num. VI (1879) p. 2-6 ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀνωτέρω εἰκῶν.

Ἀνάλογον νομισματικὸν γεγονός συνέβη ἐν Κύπρῳ καὶ ἐπὶ τῆς σατραπείας Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος, ὅτε ὁ «ἐν ἀπορρήτοις» συνομόσας μετὰ τοῦ Ἀντιόγου κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς τῆς Πάφου Νικοκλῆς ἔκοψε νόμισμα φέρον τύπον Συριακὸν (σελ. ο΄).

Ὁ Βάλας κατέλαβε κατ' ἀρχὰς τὴν Πτολεμαΐδα, παραδοθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀντιόχου. Συγκροτηθεῖσης δὲ μάχης ἐν ἔτει 150 π. Χ. ἐφονεύθη ὁ Δημήτριος, μεθ' ὃ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν τῆς Συρίας ὁ Βάλας ἔγραψε τῷ συμμάχῳ Φιλομήτορι ζητῶν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κλεοπάτραν, τὴν κατόπιν ἐκκληθεῖσαν Θεάν, αἴτησιν ἣν ἠδέως προσεδέξατο ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, αὐτὸς μετὰ σπουδῆς ἀγαγὼν τὴν θυγατέρα εἰς τὴν Πτολεμαΐδα καὶ δοὺς φερνὴν «ἄργυρόν τε καὶ χρυσόν, ὅσον εἰκὸς ἦν δοῦναι βασιλέα»¹.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τοῦ γάμου τούτου ἦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος Βάλας ἔκοψε τετράδραγμα ἀργυρᾶ ἀττικῆς ὀλ-

κῆς (εἰκῶν) καὶ χαλκᾶ κέρματα, τὰ μὲν πρῶτα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΘΕΟΠΑΤΟΡΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ, τὰ δὲ χαλκᾶ ἀπλῶς μετὰ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, φέροντα δὲ πάντα ἐφ' ἑνὸς μὲν τὰς συνεξευγμένους προτομὰς αὐτοῦ καὶ τῆς Κλεοπάτρας Θεᾶς, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὰ μὲν τετράδραγμα τύπον Διὸς καθημένου ἔχοντος Νίκην ἐν τῇ δεξιᾷ φέρουσαν, κατὰ σπανίαν ἐξαίρεσιν², μέγαν κεραυνόν, τὰ δὲ χαλκᾶ τύπον Νίκης ἢ τὸ

πλήρες καρπῶν καὶ τεταινωμένον κέρας (εἰκῶν), ἧτοι τὸ σταθερὸν ὁ σχεδὸν σύμβολον τῶν βασιλισσῶν

1. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. 13,35-83· — Μακκαβ. 1,10· — Justin. XXXV, 4-2.

2. Ἴδε Imhoof-Blumer, Monnaies Grecques p. 433, n° 12. — Num. Zeitsch. III, 1871 p. 34, n° 79-80.

τῆς Αἰγύπτου ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀρσινόης τῆς Β΄.¹ Τὸ δὲ μέγα Α ὅπερ εὐρίσκομεν ὀπισθεν τῶν κεφαλῶν τοῦ τετραδράχμου, ἀναλυόμενον εἰς τὰ γράμματα ΑΜ ἀναφέρεται, νομίζω, εἰς τὸν εὐνοούμενον τοῦ Ἀλεξάνδρου Βάλα καὶ ἀντ' αὐτοῦ κυβερνῶντα Ἀμμώνιον², ἀπομιμηθέντα κατὰ τοῦτο τοὺς διαφόρους τοῦ Πτολεμαίου ἐπιτρόπους, οἵτινες, ὡς εἶδομεν, ἔθετον τὰ μονογραφήματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔκοψε πρὸς τούτοις ἔκτοτε, ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Φοινίκης πρῶτος τῶν Σελευκιδῶν, νομίσματα ἀργυρᾶ Πτολεμαϊκῆς ὀλκῆς, φέροντα δὲ πάντοτε ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὸν Πτολεμαϊκὸν ἀετόν. Τὰ τελευταῖα ταῦτα πάντως σχετίζονται πρὸς τὴν συμμαχίαν καὶ τὸν στενὸν σύνδεσμον τοῦ Βάλα πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου³. Ἴσως δ' ἡ ἀφομοίωσις αὕτη τῶν ὀλκῶν καὶ τύπων τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Βάλα πρὸς τὰ τῆς Αἰγύπτου εἶναι μία τῶν παραχωρήσεων ἐκείνων, ἃς ὑπέσχετο τῷ Φιλομήτορι λέγων «δός μοι τὴν θυγατέρα σου εἰς γυναῖκα, καὶ ἐπιγαμβρεύσω σοι καὶ δώσω σοι δόματα»⁴. Ὅπως δὴποτε ἢ οὕτως ἀρξαμένη κατηγορία τῶν Πτολεμαϊκοῦ τύπου Συριακῶν νομισμάτων ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῶν κατόπιν βασιλέων τῆς Συρίας μέχρι Ἀντιόχου Θ' τοῦ Κυζικηνοῦ.

Ὁ Βάλας ἔνεκα τῆς ἐλεεινῆς αὐτοῦ διοικήσεως καὶ διαγωγῆς ταχέως περιεφρονήθη, ἐπῆλθε δὲ κατ' αὐτοῦ, ἐν ἔτει 148 π. Χ., ὁ Δημήτριος Β', Νικάτωρ, υἱὸς Δημητρίου Α' Σωτήρος, ἀποβιβασθεὶς εἰς Κιλικίαν μετὰ μικροῦ ἀριθμοῦ Κρητῶν μισθοφόρων. Τότε δ' ὁ Φιλομήτωρ, ἐννοήσας ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς πρὸς ὀριστικὴν ἀνάκτησιν τῆς Κοίλης Συρίας, ἐξεστράτευσε μετὰ μεγάλου στρατοῦ καὶ στόλου εἰς Συρίαν ὡς δῆθεν βοηθήσων τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρῳ. Πᾶσαι δ' αἱ πόλεις τῆς παραλίας ἕως τῆς Σελευκείας τῆς παραθαλασσίας ἠνοιξαν αὐτῷ τὰς πύλας, ἐντολῇ αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐδέχθησαν φρουρὰς Αἰγυπτιακάς. Ἄλλ' ὁ ὑπουργὸς τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀμ-

1. Τετράδραχμον (μοναδικόν): Imhoof-Blumer, Mon. Grecq. ἔ. ἀ. — Babelon, Rois de Syrie p. CXXX, fig 29. — Χαλκᾶ: Babelon ἔ. ἀ. p. 119, n° 928-928 bis, pl. XVIII, fig. 20-21. — BMC. The Seleucid Kings of Syria pl. XVIII, 6.

2. Liv. Epit. L... Ammonius regnabat. — Ἰωσήπ. 13, 106.

3. F. Lenormant, Classement des monnaies des Lagides p. 86-87. — Babelon ἔ. ἀ. p. CXXV n° 887-900.

4. Μακκαβ. 1,10 54.

μώνιος ἐννοήσας, φαίνεται, τοὺς σκοποὺς τοῦ Φιλομήτορος, ἐπεχείρησε νὰ δολοφονήσῃ αὐτόν, ὅτε εὐρίσκετο ἐν τῇ Πτολεμαίδι. Φανερᾶς δὲ ἔγενομένης τῆς ἐπιβουλῆς, ὁ Πτολεμαῖος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Βάλα τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀμμωνίου, μὴ ὑπακούσαντος δὲ τούτου ἐστράφη κατ' αὐτοῦ, συμμαχήσας πρὸς τὸν ἀνταπαιτητὴν τοῦ θρόνου τῆς Συρίας Δημήτριον καὶ δώσας αὐτῶ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Κλεοπάτραν Θεάν, ἣν, διαλύσας τὸν γάμον, κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Μετὰ ταῦτα δὲ πείσας τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ φονεύσαντας τὸν Ἀμμώνιον Ἀντιοχεῖς νὰ ἐκδιώξωσι τὸν Ἀλεξάνδρον ἤλθε πρὸς αὐτούς, καὶ « βασιλεὺς ὑπ' αὐτῶν καὶ στρατευμάτων ἀναδείκνυται, καὶ ἀναγκασθεὶς δύο περιτίθεται διαδήματα, ἓν μὲν τὸ τῆς Ἀσίας, ἕτερον δὲ τὸ τῆς Αἰγύπτου ». Ἄλλ' ὁ συνετὸς καὶ τὴν ἀνάμειξιν τῶν Ῥωμαίων φοβούμενος « χρηστὸς δὲ ὢν φύσει καὶ δίκαιος καὶ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐφίεμενος » Πτολεμαῖος, συναγαγὼν μετ' οὐ πολὺν χρόνον τοὺς Ἀντιοχεῖς εἰς ἐκκλήσιαν καὶ λέγων ὅτι ἤρκει εἰς αὐτὸν ἡ βασιλεία τῆς Αἰγύπτου, ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσιν ὡς βασιλέα τὸν νέον αὐτοῦ γαμβρὸν Δημήτριον, πρὸς ὃν συνέθετο κοινοπραγίαν ἐπὶ τῷ ὄρω αὐτὸς μὲν νὰ λάβῃ τὴν Κοίλην Συρίαν, ἣς μόνῃς ἐπεθύμει τὴν ἀνάκτησιν, ὁ δὲ Δημήτριος νὰ κυριεύῃ τῆς πατρῴας βασιλείας¹.

1. Ἰωσήπου 13, 103-115.— Διοδώρ. 32, 9c. — Μακκαβ. 1, 11, ἐνθα καὶ ἡ φράσις « Καὶ εἰσῆλθε Πτολεμαῖος εἰς Ἀντιόχειαν καὶ περιέθετο τὸ διάδημα τῆς Ἀσίας. καὶ περιέθετο δύο διαδήματα περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, τὸ τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου ». Πρὸς τὸ γεγονός τοῦτο ἠδύνατό τις νὰ σχετίσῃ τὴν ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου, ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου. ἀπαντῶσαν εἰκόνα βασιλέως φέροντος δύο διαδήματα, ὧν τὸ ἕτερον Αἰγυπτιακὸν (Furtwängler Antike Gemmen pl. XXXI, 21), τοσοῦτ' μᾶλλον καθ' ὅσον τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀπεικονιζομένου ἔχουσιν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν ἐκ νομισμάτων τοῦ Φιλομήτορος γνωστὴν εἰκόνα αὐτοῦ (πίν. XLVIII, 19-20). Πιθανώτερα ὁμως φαίνεται μοι ἡ γνώμη τοῦ J. Sieveking, Portraits d'Antiochus IV Epiphane (Rev. Archéol. 1903 p. 343-344), ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἶναι Ἀντίοχος Δ', Ἐπιφανῆς ὁ κατακτῆσας τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀναλαβὼν τὸ τῆς Αἰγύπτου παρὰ τὸ διάδημα τῆς Συρίας (ἴδε ἀνωτέρω σελ. το'). Ὁ Sieveking ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτοῦ καὶ τὸ γεγονός ὅτι παρὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ βασιλέως τῆς Χαρακηνῆς Καμνισκῆρου εἰκονιζομένου Σελευκίδου βασιλέως, τὴν καθ' ὅλα ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τοῦ Λούβρου. ὑπάρχει τὸ μονογράφημα $\begin{matrix} \text{Ε} & \eta & \text{Ε} \\ \text{Α} & \text{Α} & \end{matrix}$ τὸ παρέχον τὰ ἀρκτικά Α(ντίοχος) Ε(πιφανῆς). Ἄλλως δὲ ὁ Φιλομήτωρ ἀνέλαβε τὸ διάδημα τῆς Συρίας παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ « ἀναγκασθεὶς » κατὰ τὸν Ἰωσήπου, καὶ ἀμέσως κατέθηκεν. Ἐπομένως δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι κατὰ τὰς ὀλίγας ἡμέρας, καθ' ἃς ἔφερε τὸ διπλοῦν διάδημα, τὰ ἐδόθη καιρὸς ἵνα

Ἡ κατάσταση αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ 145 π. Χ., ὅτε ὁ ἐκ τῆς Ἀντιοχείας ἐκπεσὼν καὶ εἰς Κιλικίαν καταφυγὼν Ἀλέξανδρος, ὀρμήσας σὺν στρατεύματι πολλῶ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ εἰς Συρίαν, ἐνέπρησε καὶ διήρπασε τὴν περὶ τὴν Ἀντιόχειαν γῆν. Τότε δ' ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτοῦ ὁ Φιλομήτωρ μετὰ τοῦ γαμβροῦ Δημητρίου καὶ νικήσαντες κατὰ κράτος ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Δυστυχῶς ἐν τῇ μάχῃ πεσὼν ὁ Πτολεμαῖος ἐκ τοῦ ἀφηνιάσαντος ἵππου αὐτοῦ καὶ βληθεὶς κατὰ τῆς κεφαλῆς ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀπέθανε μετὰ τινὰς ἡμέρας, προφθάσας ὁμως νὰ ἴδῃ τὴν ἀποτμηθεῖσαν κεφαλὴν τοῦ ἐχθροῦ Ἀλεξάνδρου, φονευθέντος κατὰ τὴν φυγὴν (145 π. Χ.).

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς νέας ἐπὶ τῆς Κοίλης Συρίας κυριαρχίας τῆς Αἰγύπτου ἐκόπησαν τὰ σπάνια νομίσματα τῆς τάξεως Ζ τοῦ Φιλομήτορος. Ἐξ αὐτῶν τὸ περίφημον ἀργυροῦν τετραδράχμον (ἀριθ. 1486, πίν. XLVIII, 19-20) ἐκόπη ἐν τῇ Πτολεμαίδι, ὡς δηλοῖ τὸ ἐπ' αὐτοῦ μονογράφημα $\text{ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ ΘΕΟΥ}$ πέραξ τοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ ἵσταμένου στερεοτύπου Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, φέροντος ὁμως μέγαν στάχυν ἐπ' ὤμου. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ τελευταία αὕτη σπανία λεπτομέρεια ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τετραδράχμου κοπέντος κατόπιν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Τρύφωνος². Τέλος μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ τοῦ τετραδράχμου ἡμῶν ὑπάρχουσι τὰ γράμματα ΙΑΓ, κάτω δὲ τῆς οὐρᾶς αὐτοῦ τὸ γράμμα Α, ἅτινα ποικιλοτρόπως, ἀλλὰ πάντοτε ἐσφαλμένως, ἀνεγνώσθησαν καὶ ἠρμηνεύθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων σοφῶν³.

Καθ' ἡμᾶς τὸ μὲν Α εἶναι τὸ ἀρκτικὸν ὀνόματος τοῦ νομισματικοῦ ἄρχοντος τῆς Πτολεμαίδος, τὰ δὲ ΙΑΓ εἶναι ἀμελῶς καὶ ἀντιστρόφως

χαραχθῆ ὁ δακτύλιος τοῦ Λούβρου. Παράβαλε δὲ τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντιόχου ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων ὑπ' αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅτε ἐσφετερίσθη τὸ διάδημα αὐτῆς (πίν. XLVIII, 4).

1. Πρὸς τὴν εἰκόνα ταύτην παράβαλε τὴν ἐξ Αἰγίνης προτομὴν τοῦ αὐτοῦ βασιλέως: J. P. Six, Ein Portrait des Ptolemaeus VI Philometor: Athen. Mitteil. X (1885) p. 212 κέξ.

2. Babelon, Les rois de Syrie n° 1056 pl. XXI, 4 πβλ. καὶ p. CXXXIX.

3. Ἴδε τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις καὶ γνώμας ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ τοῦ Καταλόγου ἡμῶν, σελ. 244.

κεχαραγμένη ή χρονολογία ΓΛΓ (= ΛΑΓ), ήτοι έτος 33^{ον} του Φιλομήτορος (= 148 π. Χ.), οτε ακριβώς ούτος, δυνάμει τής πρὸς τὸν Δημήτριον συνθήκης, ἐγένετο κύριος τής Κοίλης Συρίας εἰς ἣν κατελογίζετο και ἡ Πτολεμαῖς τής Φοινίκης. Ἡ διαβεβαίωσις του Babelon οτι τὸ νόμισμα ἡμῶν φέρει τὴν χρονολογίαν τῶν Σελευκιδῶν ΑΞΡ (161=152/1 π. Χ.), πηγάζει ἐξ ἀπλῆς ἀβλεψίας αὐτοῦ παραπέμποντος εἰς τὸν Fr. Lenormant ὁμιλοῦντα περὶ ἄλλου τινὸς νομίσματος φέροντος τὴν χρονολογίαν ταύτην.

Παρὰ τὰ ἀργυρᾶ ταῦτα τετράδραχμα ἐκόπησαν, ὡς μικραὶ νομισματικαὶ ὑποδιαρέσεις αὐτῶν, χαλκᾶ κέρματα (ἀρ. 1487-1488, πίν. XLVIII, 21-23), φέροντα ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν αὐτὴν κεφαλὴν του Φιλομήτορος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΕΡΙΞ ἀναπεπταμένου και ἐπὶ κερανοῦ ἰσταμένου Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ. Ἐν τῷ πεδίῳ αὐτῶν εὐρίσκεται πιθανῶς δελφίς, σύμβολον ἴσως μιᾶς τῶν παραλίων πόλεων τής Φοινίκης. Πολλὰ δὲ τῶν αὐτῶν κερμάτων φέρουσιν ἐν ὑστεροσήμε τὸ μονογράφημα Κ, ὅπερ ἴσως δηλοῖ οτι ἐτέθησαν ἐκ νέου εἰς κυκλοφορίαν ἐν Καρπασίᾳ τής Κύπρου ἢ ἄλλῃ τινὶ πόλει, ἧς τὸ ὄνομα ἄρχεται διὰ τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν συνετέθη τὸ μονογράφημα.

Ὁ δὲ Δημήτριος Β' τής Συρίας ἐξηκολούθησε μὲν τὴν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Βάλα ἀρξαμένην ἔκδοσιν τῶν Πτολεμαϊκῶν τύπων και ὀλκῶν Συριακῶν νομισμάτων, δὲν ἔκοψεν ὅμως, ὡς ἔπραξεν ὁ Βάλας, και νομίσματα φέροντα τὰς εἰκόνας ἑαυτοῦ και τής Κλεοπάτρας. Δέον ἐπίσης νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα οτι οὐδ' ὁ τρίτος αὐτῆς σύζυγος Ἀντίοχος Ζ' ὁ Σιδήτης — εἰς ὃν προσήνεγκε τὴν χεῖρα αὐτῆς και τὴν βασιλείαν τής Συρίας, οτε ὁ Δημήτριος αἰχμαλωτισθεὶς παρὰ τῶν Πάρθων ἐνυμφεύθη τὴν Ροδογούνην — ἔκοψε νομίσματα εἰκονίζοντα τὴν Κλεοπάτραν. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως του τρίτου αὐτῆς συζύγου ἢ Κλεοπάτρα, φονεύσασα τὸν ἐκ Παρθίας ἐπανελθόντα Δημήτριον Β' και τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σέλευκον Ε', ἔθηκεν ἐν

ἔτει 125 π. Χ. (= 187 τῶν Σελευκιδῶν) ἐπὶ του θρόνου τὸν εὐνοούμενον παῖδα αὐτῆς Ἀντίοχον Η' τὸν Γρυπὸν, κυβερνήσασα ἀντ' αὐτοῦ μέχρι του 121 π. Χ. (192 τῶν Σελευκιδῶν). Τότε δ' ἔκοψεν αὐτὴ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος (ἱΠΡ=187) ἀργυρᾶ τετράδραχμα (εἰκῶν) φέροντα μόνον τοὺς τύπους και τὴν εἰκόνα αὐτῆς, κατὰ δὲ τὸ αὐτὸ ἔτος και τὰ ἀκόλουθα μέχρι του θανάτου αὐτῆς ἕτερα πολυάριθμα ἀργυρᾶ και χαλκᾶ νομίσματα, ἐφ' ὧν εἰκονίζεται μετὰ του υἱοῦ αὐτῆς βασιλέως Ἀντίοχου Η' του Γρυποῦ¹.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

Δεκαετηρὶς Κλεοπάτρας Β', συζύγου Πτολεμαίου Γ'.
(163 π. Χ.)

Τὰ ὑπ' ἀρ. 1498, πίν. LI, 17-19 χρυσᾶ ὀκτάδραχμα σταθερῶν τύπων τής ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ, ἡτοι τής Β', φέρουσι κεφαλὴν μετὰ χαρακτηριστικῶν ὁμοιαζόντων πρὸς τὰ τής Κλεοπάτρας Β'. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ὄπισθεν τής κεφαλῆς Κ (10) ἴσως δηλοῖ τὴν ἐν ἔτει 163 π. Χ. συντελεσθεῖσαν δεκαετηρίδα του ἐν ἔτει 172 π. Χ. γάμου αὐτῆς μετὰ του Φιλομήτορος, ἡτις συνέπεσεν ἀκριβῶς πρὸς τὸ ἔτος τής ἀνα-

1. Babelon ἔ. ἀ. p. CLII, n° 1336-1367 pl. XXIV, 2,5, 7-8.— B. M. Cat., The Seleucid Kings of Syria pag. 85-87, 1-17, pl. XXIII, 1-4 (καθ' ἃ ἐγένοντο και αἱ εἰκόνας τής παρουσίας σελίδος).

κλήσεως τοῦ Φιλομήτορος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐπὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου καὶ Κύπρου κυριαρχίας μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ταύτης, ὅτε βεβαίως ποικιλοτρόπως θὰ ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἀείποτε τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ὑποστηρίξασαν ἀδελφὴν καὶ γυναῖκα (Προβ. σελ. τλς').

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Ζ', ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ

(146/5 π. Χ.)

Πρὶν ἢ ἀποθάνῃ ὁ Φιλομήτωρ, θέλων ἢ διαδοχὴ τοῦ θρόνου νὰ περιέλθῃ εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἐν Κυρηναϊκῇ ἐλλοχῶντα ἀπαίσιον ἀδελφὸν Εὐεργέτην, εἶχε, φαίνεται, ὀρίσει ὡς διάδοχον, ἂν μὴ ἤδη καὶ συμβασιλέα, υἱὸν αὐτοῦ καὶ τῆς Κλεοπάτρας, καλούμενον Πτολεμαῖον Εὐπάτορα, γνωστὸν ἡμῖν κυρίως ἐκ τῆς Κυπριακῆς ἐπιγραφῆς: « βασιλέα Πτολεμαῖον, θεὸν Εὐπάτορα, τὸν ἐγ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Κλεοπάτρας θεῶν Φιλομητόρων »¹. Οὗτος εἶναι ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλομήτορος ἀναβιβασθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου ὑπὸ τῆς μητρὸς Κλεοπάτρας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν μεγιστάνων², ἰδίως δὲ τῶν Ἰουδαίων « στρατηγῶν πάσης τῆς δυνάμεως » Ὀνία καὶ Δωσιθέου, οἷς ὁ Φιλομήτωρ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Κλεοπάτρα « τὴν βασιλείαν ὅλην τὴν ἑαυτῶν ἐπίστευσαν »³. Διὰ τοῦτο δὲ ἀρχαῖοί τινες συγγραφεῖς ὑπολογίζοντες τὸν Εὐπάτορα ὡς Πτολεμαῖον Ζ', καλοῦσι τὸν δευτέρου Εὐεργέτην Πτολεμαῖον ὄγδοον⁴ καὶ οὐχὶ ὡς οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἔβδομον⁵.

Ἐπίσης πάπυροί τινες αἰγυπτιακοὶ θέτουσι τὸν « θεὸν Εὐπάτορα » μετὰ τοῦ Φιλομήτορος καὶ τοῦ Εὐεργέτου, τὰ δὲ « Βαρβαρικά » κείμενα ὑποδηλοῦσιν υἱὸν τοῦ Φιλομήτορος βασιλεύσαντα ἐπὶ ἐν ἡ δύο ἔτη⁶.

Παραλείποντες δὲ νὰ ἀναφέρωμεν τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας περὶ τοῦ Εὐπάτορος ἀμφισβητήσεις τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν⁷, περιοριζόμεθα ση-

μειοῦντες ὅτι τῆς βραχείας βασιλείας αὐτοῦ οὐδὲν ἴχνος εὔρηται ἐν τοῖς νομίσμασιν. Εἶναι ἀλήθης ὅτι οἱ νομισματολόγοι καὶ οἱ ἱστορικοὶ ἀναφέρουσιν εἰς συμβασιλείαν τοῦ Φιλομήτορος καὶ Εὐπάτορος τὸ ὑπ' ἀρ. 1509 (πίν. LII, 11-12) τετράδραχμον, τὸ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

LΛC — ΚΑΙ
Α — ΠΑ

ἢν ἐρμηνεύουσι L (= ἔτος) ΛC (= 36^{ον} τοῦ Φιλομήτορος) ΚΑΙ Α (= 1^{ον} τοῦ Εὐπάτορος), ΠΑ (= Πάφου νομισματοκοπιῶν)¹. Ἡμεῖς ὅμως θεωροῦντες τὸ νόμισμα τοῦτο ὡς κοπὴν ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ὑπ' ἀρ. 1526, 1565 καὶ 1613 ὅμοια τετράδραχματα τῶν πόλεων Πάφου, Σαλαμίνας καὶ Κιτίου, τὰ

LN — ΠΑ LN — ΣΑ
* ἢ * * ἢ
A A Δ I

LN — ΚΙ
* *, (πβλ. καὶ ἀριθμ. 1756) συμπεραίνομεν

ὅτι τὸ Α δὲν εἶναι χρονολογία ἀλλὰ τὸ ἀρκτικὸν γράμμα τῆς Αἰγύπτου ἢ Ἀλεξανδρείας, ἐπομένως ὅτι δέον νὰ ἀναγνώσωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἡμῶν ἐπιγραφὴν ὡς δηλοῦσαν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΛC, Ἀ(λεξανδρείας ἢ Αἰγύπτου) ΚΑΙ ΠΑ[φου νόμισμα], ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐφ' ὧν παρελείφθη τὸ ΚΑΙ ὡς εὐκόλως ἐννοούμενον. Ἦδη ὁ Poole (ἔ. ἀ.) ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὅτι τὸ νόμισμα ἡμῶν ἐκόπη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἢ Αἰγύπτῳ ἂν καὶ φέρει τὰ ἀρκτικά τῆς Πάφου ΠΑ, θὰ ἴδωμεν δ' ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Κύπρου ἐλογίζοντο ὡς νομίσματα καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, κοπτόμενα ἀδιαφόρως ἐν τε τῇ Κύπρῳ καὶ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ. Θὰ ἴδωμεν πρὸς τούτους ἐν τέλει ὅτι οἱ Πτολεμαῖοι, καὶ ὅτε ἀπόλεσαν ὀριστικῶς τὴν Κύπρον, ἐξηκολούθουν νὰ θέτωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν, τῶν βεβαίως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοπτομένων, τὰ ΠΑ ἀρκτικά γράμματα τῆς Πάφου. Τοῦτο δὲ ἵνα μὴ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον μεταβληθῇ ἢ πασίγνωστος ἐν τῷ ἐμπορίῳ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις λαοῖς ὄψις τοῦ νομίσματος αὐτῶν.

1. Dittenberger, OGIS. I, n° 125. Ἰδε καὶ ἀρ. 126-127.

2. Justin. XXXVIII, 8.

3. Ἰωσήπου Κατὰ Ἀπίωνος 2, 49.

4. Spartian. Caracalla 6. — Eusebe I p. 262 (ἔκδ. Schöne).

5. Στράβων 17, 795. — Ἀθήναιος 4, 184 b, 6, 252 e, 12, 549 d.

— Πανσαν. I, 9, 1.

6. Excerpta Lat. Barbari: Euseb. I, p. 213. — Chronica minor vol. I, p. 278 (C. Frick).

7. Ἰδε Bouché-Leclercq II, p. 56, 2.

1. Reichard Num. Chron. N. S. VII, 189. — Poole BMC. Ptolemies p. LXVII. — Huber, Num. Aeg. S. 61 Taf. III, 2. — Krall. Wien. Akad. Ber. 1884 S. 364. — Revillout, Rev. Egypt. III Taf. 3.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Η', ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Β',
ΜΟΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

(145 — 116 π. Χ.)

Ἡ βασιλεία τοῦ Εὐπάτορος διήρκεσεν ἐπὶ βραχὺ μόνον. Ὁ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ ἐλλοχῶν φιλόδοξος και δραστήριος Εὐεργέτης, ὁ πάντως ἴδιον κόμμα ἔχων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρὰ τῷ λαῷ, κατώρθωσε νὰ ἐγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν, ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Φιλομήτορος, τοὺς Ἀλεξανδρεῖς κατὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κλεοπάτρας, συγχρόνως δ' αὐτὸς ἐξεστράτευσεν ἀπὸ τῆς Κυρήνης εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἵνα βίᾳ ἐκβάλῃ τὴν βασίλισσαν Κλεοπάτραν και τὸν υἱὸν αὐτῆς. Ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος ἔληξε διὰ συμβάσεως, καθ' ἣν συνεφωνήθη νὰ παραλάβῃ τὴν βασιλείαν ὁ Εὐεργέτης, νυμφευόμενος τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ και σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ βασίλισσαν Κλεοπάτραν, ἀναγνωρίζων δὲ συγχρόνως ὡς συμβασιλέα και κηδεμονευόμενον αὐτοῦ τὸν Εὐπάτορα. Μόλις ὁμως ἐγένοντο ταῦτα και ἠνώθη ἐκ νέου ὑπὲρ ἐν σκῆπτρον τὸ κράτος τῶν Λαγιδῶν, ὁ αἰμοχαρὴς Εὐεργέτης ἀπέπτυσσε πάντα χαλινόν, δολοφονήσας τὸν υἱὸν τῆς Κλεοπάτρας και παραδοθεὶς ἔκτοτε εἰς φοβερὰς ὀμότητας, μαιφονίας, ἀνομήματα και ἀσωτίας, δι' ὧν ἠρήμωσε τὸ κράτος, ἀπαίσιον δ' ἀφήκεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὄνομα ὡς «Κακεργέτης»¹.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 145/4 π. Χ. νέα βασιλεία τοῦ Εὐεργέτου, ὡς μόνου βασιλέως ἐπὶ παντός τοῦ κράτους, ἐλογίσθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς συνέχεια τῆς ἀπὸ 169 π. Χ. ἀρξαμένης, ἐπομένως τὸ πρῶτον ἔτος τῆς νέας βασιλείας ἐσημειώθη ὡς τὸ κϛ (26^{ον}) ἔτος αὐτοῦ. Διήρκεσε δὲ μέχρι τοῦ 116 π. Χ., ΝΔ (54^{ον}) ἔτους τοῦ Εὐεργέτου².

Ἀμέσως τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ γάμου ὁ Εὐεργέτης ἀπέκτησεν ἐκ τῆς Κλεοπάτρας Β' υἱόν, τὸν δυστυχεῖ Μεμφίτην, ἐπονομασθέντα οὕτω διότι ἦ γέννησις αὐτοῦ συνέπεσε πρὸς τὸν ἐν ἔτει 144

1. Ἰωσήπου, Κατὰ Ἀπίωνος 2, 49 κέξ. — Justin. XXXVIII, 8. — Διοδώρου 33, 6, 6α, 12, 13, 20, 22 και 23. — Oros., V, 10, 6-7. — Liv. Epit. LIX. — Val. Max. IX, 1. Ext. 5.

2. Πορφύριος: FHG. III, p. 72. «Μετακληθεὶς ἐκ Κυρήνης ὁ Εὐεργέτης, και βασιλεὺς ἀναγορευθεὶς, τὰ ἔτη αὐτοῦ ἀναγράφει ἀφ' οὗ πρῶτον βασιλεὺς ἐνομίσθη, ὡς δοκεῖν μετὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ τελευτὴν ἄρξαντα αὐτὸν ἔτεσιν εἴκοσι πέντε ἀνατιθέναι ἑαυτῷ τέσσαρα και πενήκοντα. Τὸ γὰρ τριακοστὸν ἔκτον τοῦ Φιλομήτορος, δεόν προσαγορευέσθαι τῆς τούτου βασιλείας πρῶτον, αὐτὸς εἰκοστὸν πέμπτον προσέταξε γράφεσθαι».

ἐνθρονισμὸν κατὰ τοὺς Αἰγυπτίους νόμους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν Μέμφιδι¹. Ὑπὸ δὲ τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ παθῶν ἐλαυνόμενος ἐβίασε πρῶτον και συνεζεύχθη εἶτα τὴν Κλεοπάτραν Γ', θυγατέρα τῆς ἀδελφῆς και συζύγου αὐτοῦ Κλεοπάτρας Β', ἣν διεζεύχθη περὶ τὸ 142 π. Χ.². Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς διαζεύξεως ταύτης ἡ μήτηρ δὲν ἀπόλεσε τὸν τίτλον τῆς βασίλισσης, οὐδὲ τὴν πρωτοκαθεδρίαν, ἔχομεν ἔκτοτε ἐν ἐνεργείᾳ συγχρόνως τοὺς ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς μνημονευόμενους «βασιλέα Πτολεμαῖον (Εὐεργέτην Β') και βασίλισσαν Κλεοπάτραν (Β'), τὴν ἀδελφὴν και βασίλισσαν Κλεοπάτραν (Γ') τὴν γυναῖκα, θεοὺς Εὐεργέτας»³.

Περὶ τὸ 141 π. Χ. ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐεργέτου ἀδίκως καταδιωχθεὶς και εἰς τὴν Ἑλλάδα καταφυγὼν στρατηγὸς τοῦ Φιλομήτορος Γαλαίστης ὁ Ἄθαμάν (σελ. τπδ'), ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἀναπτυχθέντος μίσους κατὰ τοῦ Εὐεργέτου και συγκεντρώσας τοὺς πολυπληθεῖς ἐξ Αἰγύπτου φυγάδας, διέδωκε φήμην «ἐν παρακαταθήκῃ τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον τὸν Φιλομήτορα δεδωκέναι παιδίον αὐτῷ τρέφειν ἐκ τῆς Κλεοπάτρας ἐπὶ βασιλείᾳ, και τούτῳ διάδημα περιθεῖς, και συναγωνιστὰς ἔχων πολλοὺς φυγάδας, παρεσκευάζετο κατάγειν ἐπὶ τὴν πατρίαν βασιλείαν τὸν παῖδα»⁴. Οὕτω δὲ σπουδαῖα παρέσχε πράγματα τῷ Εὐεργέτῃ, ἀπειλούντων νὰ ἀποστῶσιν πρὸς τὸν Γαλαίστην αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, μόλις δὲ κωλυθέντων ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἰέρωνος, ἀνδρὸς θαυμαστοῦ ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις και εὐθέτου τοῖς ὄχλοις κατὰ τὰς ἐντεύξεις⁵. Ἀγνοοῦμεν δ' ἐντελῶς τί ἀπέγεινεν ὁ Γαλαίστης και ὁ προστατευόμενος αὐτοῦ.

Ἐκτοτε ὁ Εὐεργέτης ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 130 π. Χ. ἐν ἡσυχίᾳ παρ' ὅλον τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος τοῦ λαοῦ, οὗ τὴν ἀγανάκτησιν κατέπνιγεν ὁ ἐκ τοῦ αἰμοχαροῦς τυράννου τρόμος. Ἐν τῷ μεταξύ, περὶ τὸ 136-135 π. Χ., ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος, ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐπισκοπήσῃ ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν τῶν συμμάχων βασιλείων, ἐξέπεμ-

1. Διοδώρου 33,13 και 34/35,14.

2. Justin. XXXVIII, 8. — Liv. Epit. LIX. — Val. Max. IX, 1 Ext. 5. — Oros., V, 10, 6. — Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 198 κέξ. — Bouché - Leclercq II p. 64.

3. Strack ἔ. ἀ. n° 123 · 128. — Dittenberger, OGIS. II n° 137-142.

4. Διοδώρου 33, 20

5. Διοδώρου 33, 22

ψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν νικητὴν τῆς Καρχηδόνης Σικιπώνα τὸν Ἀφρικανὸν μετ' ἄλλων ἐπίσης σπουδαίων ἀνδρῶν. Οὗτοι δ' ἦλθον πρῶτον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα « τὰ θεῶν ἄξια πρὸς ἀλήθειαν ἐπολυπραγμόνησαν ἀκριβῶς, τῆς πόλεως τὴν θέσιν καὶ τὸ βάρος καὶ τὰς περὶ τὸν Φάρον ιδιότητας, πρὸς δὲ τούτοις ἀναπλεύσαντες εἰς Μέμφιν τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας καὶ τὰς κατὰ τὸν Νεῖλον εὐκαιρίας, τό τε πλῆθος τῶν κατ' Αἴγυπτον πόλεων καὶ τὰς ἀναριθμήτους τῶν οἰκητόρων μυριάδας καὶ τὴν ὀχυρότητα τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν ὅλην τῆς χώρας ὑπεροχὴν, ὡς εὖ διακείται πρὸς ἡγεμονίας ἀσφάλειάν τε καὶ μέγεθος. Καὶ θαυμάσαντες τὰ πλήθη τῶν κατοικούντων τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰ τῶν τόπων ἐπιτεύγματα, διέλαβον μεγίστην ἡγεμονίαν δύνασθαι συσταθῆναι, τυχούσης τῆς βασιλείας ταύτης ἀξίων τῶν ἡγεμόνων»¹. Βεβαίως δὲ τότε, ὡς παρατηρεῖ ὁ Bouché-Leclercq (II, p. 17), οἱ ῥωμαῖοι πρεσβευταὶ « emportèrent la conviction qu'un pays si riche ne devait plus échapper au protectorat romain ».

Τέλος ἐν ἔτει 131/0 π. X. ἔνεκα νέων φοβερῶν κακουργημάτων τοῦ Εὐεργέτου ὁ λαὸς ἐκμανεῖς ἐξ ἀγανακτήσεως ἐπανέστη καὶ ἔθηκε πῦρ εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα κατακαύσῃ αὐτόν. Οὗτος ὁμως κατώρθωσε νὰ ἐκφύγῃ λαθραίως εἰς Κύπρον μετὰ τοῦ ἐκ τῆς Κλεοπάτρας Β' υἱοῦ Μεμφίτου, τῆς γυναικὸς Κλεοπάτρας Γ', ἴσως δὲ καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς τέκνων. Ἐκεῖ δὲ συνήθροισε μισθοφορικὸν στρατὸν κατὰ τῆς πατρίδος καὶ τῆς καταλαβούσης τὸν θρόνον ἀδελφῆς Κλεοπάτρας, τῆς τότε κληθείσης Φιλομήτορος Σωτείας, ἣτις ἐσκέπτετο νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου παρ' αὐτῆ ὡς βασιλέα τὸν πρεσβύτατον υἱὸν τοῦ Εὐεργέτου, ἣτοι πιθανῶς τὸν ἐν Κυρήνῃ διαμένοντα καὶ ἐκ τῆς παλλακίδος Εἰρήνης γεννηθέντα. Τοῦτον ὁμως ἐλκύσας ὁ Εὐεργέτης εἰς Κύπρον ἐφόνευσε προλαμβάνων τὸν ἐξ αὐτοῦ κίνδυνον. Ἀπαισίως δ' ἐκδικούμενος καὶ κατὰ τῆς Κλεοπάτρας, εἰς ἣν ἀπέδιδε τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ, ἐφόνευσε « μιμησάμενος τὴν ἐκ τῆς Μηδείας ὁμότητα καὶ μαιφονίαν » τὸν ἐξ αὐτῆς υἱὸν αὐτοῦ Μεμφίτην καὶ διαμελίσας τὸ σῶμα ἐνέβαλεν εἰς κίστην, ἣν ἐφρόντισε νὰ λάβῃ ἡ μήτηρ κατ' αὐ-

τὴν τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων τοῦ δυστυχοῦς παιδός! Τὸ πλῆθος ἀπεθηριώθη τότε κατὰ τοῦ τέρατος, ἀλλ' ἢ ἄνευ στρατοῦ δυστυχῆς Κλεοπάτρα μὴ εὐροῦσα ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Θηβῶν ἐπαρκῆ ὑποστήριξιν καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τοῦ Εὐεργέτου, κατέφυγεν ἐν ἔτει 129 π. X., μετὰ διετῆ βασιλείαν, πρὸς τὸν γαμβρὸν αὐτῆς Δημήτριον Β', βασιλέα τῆς Συρίας, ἐπιβιβάσασα ἐπὶ τῶν πλοίων τὰ χρήματα τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ καὶ ὑποσχομένη τῷ Δημητρίῳ τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου ὡς τίμημα συμμαχίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Εὐεργέτου¹.

Ὁ δὲ Δημήτριος πεισθεὶς ἐξεστράτευσε πράγματι κατὰ τῆς Αἰγύπτου κατορθώσας νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Πηλουσίου². Ἀπειθεία ὁμως τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ καὶ ἐπανάστασις ἐν τῷ ἰδίῳ κράτει ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Συρίαν, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐπαναστάται πέμψαντες πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Εὐεργέτην ἐζήτησαν « ὅπως τινὰ τῶν ἐκ τοῦ Σελεύκου γένους παραδῶ αὐτοῖς ἀποληψόμενον τὴν βασιλείαν »³. Ὁ δ' Εὐεργέτης μὴ ἔχων πρόχειρον ἀληθῆ τινα Σελευκίδην, ἔπεμψεν αὐτοῖς μετὰ μεγάλων δυνάμεων νέον τινά, υἱὸν ἐμπόρου τινὸς Πρωτάρχου Αἰγύπτιον, ὃν ἐκάλεσεν Ἀλέξανδρον, λέγων ὅτι ἦτο θετὸς υἱὸς Ἀντιόχου τοῦ Ζ'. Ὁ νέος δ' οὗτος, κατ' ἄλλους υἱὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ Βάλα, γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος Β', Ζεβινᾶς, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 128 π. X., μετὰ δὲ τριῶν ἐτῶν ἀγῶνας κατέβαλεν ὀριστικῶς τὸν Δημήτριον, ὅστις νικηθεὶς ἐν Δαμασκῷ καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς πρώτης συζύγου αὐτοῦ Κλεοπάτρας Θεᾶς (σελ. τπθ') ἐφρονεύθη ἐν Τύρῳ τῷ 125 π. X.⁴ Ὅτε δ' ὁμως ὁ Ζεβινᾶς ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Φοινίκην, ἐν ἣ Κλεοπάτρα ἡ Θεὰ ἐβασίλευεν ἐν ὀνόματι τῆς νομίμου δυναστείας, περιεφρόνησε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Εὐεργέτην, ὁ τελευταῖος οὗτος συμφιλιωθείς μετὰ τῆς ἀδελφῆς Κλεοπάτρας Β' — ἐπανελθούσης τότε (124 π. X.) ὡς ἀδελφῆς βασιλίσσης εἰς Αἴγυπτον — ἐπεχείρησε νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Ζεβινᾶν. Πρὸς τοῦτο δὲ προσηνέχθη νὰ ἐπαναφέρῃ ἐπὶ

1. Διοδώρου 33, 28 α. — Justin. XXXVIII, 8, 8-11. — Πλουτάρχου Ῥωμαίων ἀποφθέγματα 13-14. — Ἀθην. 12, 549 ε-550 α.

1. Val. Max. IX, 2 Ext. 5. — Liv. Epit. LIX. — Justin. XXXVIII, 8 καὶ XXXIX, 1. — Διοδώρου 34-35, 14. — Bouché-Leclercq II, 71-76. — Strack ἔ. ἀ. p. 42-44.

2. Euseb. I p. 257-258 (Schöne). — Justin. ἔ. ἀ.

3. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. 13, 267.

4. Just. XXXIX, 1. — Euseb. I ἔ. ἀ.

τοῦ θρόνου τὴν ἀνεψιὰν αὐτοῦ Κλεοπάτραν Θεὰν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Ἀντίοχον Η' τὸν Γρυπὸν, πέμψας αὐτοῖς στρατὸν καὶ ἐκδοὺς τῷ Ἀντιόχῳ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Κλεοπάτραν Τρύφαιναν. Μεθ' ὃ, ἀποστάντων τῶν Σύρων πρὸς τὸν τοιαύτης ὑποστηρίξεως τυχόντα Γρυπὸν, κατεβλήθη καὶ ἐφονεύθη ὁ Ζεβινᾶς (123 π. Χ.)¹.

Ἐκτοτε δὲ ὁ Εὐεργέτης ἐγκαταλείψας εἰς τὴν τύχην αὐτῆς τὴν Συρίαν ἠσχολήθη εἰς τακτοποίησιν τῶν οἰκιακῶν αὐτοῦ ὑποθέσεων φαίνεται δ' ὅτι ἐν τῇ προβεβηκυῖα αὐτοῦ ἡλικία ἐγένετο ἡμερώτερος, προστατεύσας τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ κατὰ πάσης καταπιέσεως, ὑποστηρίξας τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἐπιδοθεὶς αὐτὸς οὗτος εἰς μελέτας καὶ συγγραφάς, οὗ ἕνεκα καὶ φιλόλογος ἐπεκλήθη. Περατώσας δὲ ἡ οἰκοδομήσας πλῆθος μεγαλοπρεπῶν ναῶν, ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῶν ἀσχολιῶν τούτων ἐν ἡλικία 65 ἐτῶν ἐν ἔτει 116 π. Χ., τῷ καὶ 54^ο τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

ΤΑΞΙΣ Α.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Β' ΩΣ ΣΥΜΒΑΣΙΛΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Β' ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ

(Ἀριθ. 1489-1496, Πίναξ LI, 1-16.)

Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Φιλομήτωρ, φαίνεται ὅτι ὁ Εὐεργέτης οὐδὲν ἔκοψεν ἴδιον νόμισμα εἴτε ὡς μετὰ τῆς Κλεοπάτρας Β' συμβασιλεὺς ἐπὶ παντὸς τοῦ κράτους, εἴτε ὡς μόνος βασιλεὺς τῆς Κυρήνης, ἀλλ' ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσεως νομισμάτων ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν μόνος ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς καὶ συμβασιλεὺς Φιλομήτωρ. Τοῦλάχιστον οὐδὲν τῶν κεχρονολογημένων νομισμάτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς φέρον ἔτη τοῦ Εὐεργέτου ἀπὸ τοῦ Α' μέχρι τοῦ ΚΕ ἔτους αὐτοῦ, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Φιλομήτωρ. Πιθανὸν εἶναι μόνον ὅτι τὰ περὶ τὸ 168 π. Χ. κοπέντα νομίσματα ἀπορίας (τάξις Ε' τῆς βασιλείας τοῦ Φιλομήτορος, σελ. τοδ') ἐκόπησαν ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου καὶ τῆς Κλεοπάτρας Β', πρὸς δὲ καὶ τινὰ τῶν τῆς τάξεως Ε' τοῦ Φιλομήτορος χαλκῶν τῶν φερόντων δύο ἀετοὺς (ἀρ. 1423-1428 σελ. τοζ'). Ἐπίσης καὶ τινὰ τῶν ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν τῆς τάξεως Α, α τοῦ Εὐεργέτου (ἀρ. 1489-1496, πίν. LI, 1-16) τῶν ἀνευ ἐτῶν ἢ συμβόλων, ἴσως ἐκόπησαν ὡς

1. Justin. XXXIX, 2. — Διοδώρου 34, 28. — Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 13, 268 — Euseb. I p. 257. — Ἀππιανῶ, Συριακῆ, 69.

κοινὸν νόμισμα τῶν Φιλομήτορος καὶ Εὐεργέτου κατὰ τὰ ἔτη τῆς συμβασιλείας αὐτῶν ἐπὶ παντὸς τοῦ κράτους. Ἐπαναλαμβάνομεν ὁμῶς ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὐτῶν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ δηλοῖ ἓνα καὶ μόνον ἐκδότην, ἐπομένως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν πρεσβύτερον Φιλομήτορα (ἴδε σελ. τοζ'-τοη').

ΤΑΞΙΣ Β.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Β' ΩΣ ΜΟΝΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΩΣ

(Ἀριθ. 1501-1620, Πίνακες LII, 1-28· LIII, 1-30· LIV, 1-8· LV, 1-30· LVI, 1-11.)

Ἄλλως ὁμῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τοῦ ΚΕ ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου, ὅτε οὗτος ἀποθανόντος τοῦ Φιλομήτορος ἀνέλαβε τὴν ἐπὶ παντὸς τοῦ κράτους βασιλείαν. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ 54^{ου} (ΝΔ), τελευταίου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἔχομεν πυκνὴν καὶ πλουσίαν τάξιν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κερμάτων κοπέντων μετὰ τῶν ἐτῶν τοῦ Εὐεργέτου εἰς τὰς τρεῖς κυρίας πόλεις τῆς Κύπρου, ἦτοι Α' τὴν Πάφον (ἀριθ. 1501-1532, πίν. LII, 1-28), Β' τὴν Σαλαμίνα (ἀριθ. 1533-1572, πίν. LIII, 1-30 καὶ LIV, 1-8) καὶ Γ' τὸ Κίτιον (ἀριθ. 1573-1620, πίν. LV, 1-30 καὶ πίν. LVI, 1-7).

Τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι: 1^{ον} χρυσᾶ ὀκτάδραχμα τῶν σταθερῶν τύπων τῆς ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, ἐφ' ὧν ἡ κεφαλὴ Ἀρσινόης τῆς Β' ἀντικατεστάθη δι' ἐκείνης Κλεοπάτρας τῆς Γ', συζύγου τοῦ Εὐεργέτου. Μέχρι τοῦδε εὐρέθησαν ἑνὸς μόνου τοιοῦτου νομίσματος (ἀρ. 1576, πίν. LV, 4) τέσσαρα κομμάτια, κοπέντα ἐν Κιτίῳ κατὰ τὸ ἔτος ΚΗ (28 = 142 π.Χ.) τοῦ Εὐεργέτου, ἦτοι ἀκριβῶς ἅμα τῷ γάμῳ αὐτοῦ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας Γ' (σελ. τῆδ'). Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτὰ ὡς νομίσματα κοπέντα πρὸς πανηγυρισμὸν τοῦ γάμου ἐκείνου.

2^{ον} Ἀργυρᾶ τετράδραχμα τῶν σταθερῶν τύπων τοῦ Σωτήρος, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἀναφερομένης εἰς τὸν Εὐεργέτην. Παρατηρητέον ὁμῶς ὅτι ἐνίοτε ἀντὶ τῆς στερεοτύπου κεφαλῆς τοῦ Σωτήρος, ἐτέθη, ἐπὶ τινῶν κερμάτων τῆς Πάφου, αὐτὴ ἡ κεφαλὴ τοῦ Εὐεργέτου (ἴδε Πάφου πίν. LII, 16-18 [LMZ-MΘ], 21-23 [LN-NA] καὶ 26-28 [LNF-ND], ἅτινα παρῆραβε πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Εὐεργέτου τὴν ἐπὶ

τοῦ διδράχμου ἀριθ. 1507, πίν. LII, 7-8). Ἐπιτινων δὲ ἄλλων τετραδράχμων τῆς Σαλαμίνας (πίν. LIII, 26 [ΛΜΔ]) καὶ τοῦ Κιτίου (πίν. LV, 29 [ΛΜΔ-ΜΕ]) εὐρίσκομεν ἄλλου τινὸς προσώπου εἰκόνα, ἴσως τοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ Εὐεργέτου βασιλεύσαντος ἐπὶ τῆς νήσου Πτολεμαίου Νέου Φιλομήτορος (ἴδε κατωτέρω τὸ σχετικὸν κεφάλαιον). Ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν Εὐεργέτην τῶν τετραδράχμων τῶν φερόντων τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους ΛΖ ἔτη εἶνε βεβαία, ὡς μὴ δυναμένων νὰ ἀναμιχθῶσι πρὸς τὰ τοῦ ἐπὶ ΛΕ ἔτη βασιλεύσαντος Φιλομήτορος. Ἀλλὰ τῶν ἀπὸ τοῦ ΚΕ ἔτους μέχρι ΛΕ κερμάτων τῆς αὐτῆς τάξεως τινὰ δυνατὸν νὰ ἐκόπησαν ἐπὶ τοῦ Φιλομήτορος. Ἡ διάκρισις ὁμως αὐτῶν εἶναι δυσχερεστάτη, πάντως δὲ τὸ δυσκολώτατον πρόβλημα τῆς νομισματοκοπίας τῶν Λαγαιδῶν, ἐφ' οὗ ἐναυάγησε πᾶσα ἐπίμονος προσπάθεια ἡμῶν. Ἴσως ὁμως ἄλλος τις συγκεντρῶν πάντων τὰ ἐκμαγεῖα καὶ παραβάλλον μίαν πρὸς μίαν τὰς σφραγίδας πρὸς τὰς τῶν ὑπὸ τὰ αὐτὰ ἔτη τοῦ Φιλομήτορος ταχθέντων, κατορθώσῃ νὰ κατατάξῃ ταῦτα ἀκριβέστερον καὶ ὀρθότερον ἡμῶν.

3ον Δίδραγμα ἀργυρᾶ, λίαν σπάνια καὶ ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε (ἀριθμ. 1507, πίν. LII, 7-8¹) κοπέντα, ἐν ἔτει ΛΓ τοῦ Εὐεργέτου (137 π. Χ.), φέροντα δὲ ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν μέχρι τοῦδε ἄγνωστον εἰκόνα αὐτοῦ, ἀκτινοστεφῆ, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ περίξ τοῦ συνήθους Πτολεμαϊκοῦ ἀετοῦ, φέροντος ὁμως ἐπ' ὤμου σκῆπτρον, ὡς πλεῖστα τῶν εὐθύς κατόπιν ἀπὸ τοῦ ΛΕ μέχρι τοῦ ΜΑ κοπέντων τετραδράχμων τοῦ αὐτοῦ βασιλέως καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως.

Ὁ Εὐεργέτης ὁ καὶ *Φύσκων* ἐπικαλούμενος² εἰκονίζεται γρυπὸς τὴν ῥίνα, παχύτατος δὲ καὶ πεφυσιωμένος τὰς παρεῖας (φύσκων), κατάσαρκος καὶ τρυφῶν τὸ σῶμα, ὡς περιγράφουσιν αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι, ὧν ὁ μὲν Ἰουστίνος (XXXVIII, 8) λέγει ὅτι «erat enim et vultu deformis et statura brevis et sagina ventris non homini, sed beluae similis», ὁ δὲ αὐτόπτης Ποσειδώνιος³ «διὰ δὲ

τρυφήν διέφθαρτο τὸ σῶμα ὑπὸ παχύτητος καὶ γαστρὸς μεγέθους, ἦν δυσπερίληπτον εἶναι συνέβαινεν ἐφ' ἧς χιτωνίσκον ἐνδεδυκὸς ποδήρη μέχρι τῶν καρπῶν χειρῖδας ἔχοντα <περιήει> προήει δὲ οὐδέποτε πεζός, εἰμὴ διὰ Σκιπίωνα. Ὅτι δὲ τρυφῆς οὐκ ἦν ἀλλότριος ὁ βασιλεὺς οὗτος, αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖ κτλ.». Τέλος ὁ Διόδωρος (33, 23 καὶ 28α) λέγει ὅτι ὁ Εὐεργέτης εἶχε «τὸ σῶμα γυναικῶδες» διὰ τὴν ἀκολασίαν.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν διδράχμων καὶ δραχμῶν τῆς Κύπρου ἐπεκράτησεν ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῶν τοῦ Διονυσιακοῦ τύπου κερμάτων νὰ τίθηται κατὰ κανόνα ἢ εἰκὼν τοῦ βασιλεύοντος, τῆς τοῦ Σωτήρος Α' στεροτύπου εἰκόνης παραμενούσης πάντοτε σταθερῶς ἐπὶ τῶν τετραδράχμων. Οὕτω καὶ μετὰ τὸν Εὐεργέτην εὐρίσκομεν, πλὴν τῶν Διονυσιακῶν κερμάτων, δραχμὰς Κυπριακὰς κεχρονολογημένας, φέρουσας τὴν εἰκόνα Πτολεμαίου ΙΓ', Αὐλητοῦ (πίν. LXI, 22-23) ἢ τὴν τῆς Κλεοπάτρας Ζ' (πίν. LXII, 7).

Ἀπὸ τοῦ ΛΕ ἔτους τοῦ Εὐεργέτου τὰ ἐν Σαλαμίनि καὶ Κιτίῳ κοπέντα τετράδραγμα φέρουσι σταθερῶς ἀετὸν ἔχοντα ἐπὶ τοῦ ὤμου σκῆπτρον ἢ θύρσον. Τίς ὁ λόγος τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, διατί δ' εὐρίσκομεν αὐτὸ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἐπὶ πάντων τῶν νομισμάτων τῆς Σαλαμίνας καὶ τοῦ Κιτίου μόνον, ἐπὶ οὐδενὸς δὲ τῆς Πάφου, ἔνθα δ' ὁμως εὐρομεν αὐτὸ τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ τρία ἔτη πρότερον, ἦτοι ἐν ἔτει ΛΓ, κοπέντος διδράχμου; Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα οὐδεμίαν δύναμαι νὰ δώσω ἀπάντησιν, ἀγνοῶν τί νὰ ὑποθέσω. Φανερὸν μόνον φαίνεται μοι ὅτι πᾶσα πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ὑπόθεσις δεῖν νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ γεγονός ὅτι τὰ μὴ φέροντα τὸ σκῆπτρον νομίσματα τῆς Πάφου τῶν αὐτῶν ἐτῶν παρουσιάζουσιν ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ κέρματος τοῦ ΛΕ ἔτους, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἢ ἐμφάνισις τοῦ σκῆπτρου ἐν Σαλαμίनि καὶ Κιτίῳ, τὴν ἐπιγραφὴν ΛΑΕ ΠΑ(ΦΟΥ) ΚΑΙ Α(λεξανδρείας).

Παρὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο νόμισμα τῆς Πάφου, περὶ οὗ ἐγράψαμεν ἤδη ἐρμηνεύοντες τὴν σημασίαν τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ (σελ. τπβ'), ἔχομεν, ὡς εἶπομεν, καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 1526 (πίν. LII, 22), 1565 (πίν. LIV, 2) καὶ 1613 τετράδραγμα

τῆς ἐπιδημίας ἡμῶν Ἀλεξανδρεῖς ἀπολελεύκασιν δι' ἡμᾶς γὰρ ἐωράκασιν τὸν βασιλέα περιπατοῦντα.

1. Τὸ πρῶτον τῶν δύο κερμάτων εὑρεθαι νῦν ἐν τῇ συλλογῇ Βερολίνου, τὸ δεύτερον ἐν τῇ συλλογῇ Ἀθηνῶν ἀγορασθὲν χρήμασι τοῦ φιλογενοῦς Ἑλληνος κυρίου Περικλέους Ζαρίφη.

2. Πολυβ. 34, 14.

3. Παρ' Ἀθην. 12, 549 e. Πβλ. καὶ Πλουτάρχου Ῥωμαίων Ἀποφθέγμ. Σκιπ. νεωτ. 13: τοῦ δὲ βασιλέως μόλις ἀμιλλωμένου βαδίζουσιν αὐτοῖς δι' ἀργίαν καὶ τρυφήν τοῦ σώματος. ὁ Σκιπίων ἀτρέμα πρὸς τὸν Παναίτιον ψιθυρίσας εἶπεν «ἦδη τι

τῆς Πάφου, τῆς Σαλαμίνας καὶ τοῦ Κιτίου φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς

LN — ΠΑ.	LN — ΣΑ	καὶ	LN — ΚΙ
*	*		*
Α	Α		Α
	Δ		

ἐξ ὧν ἀριθῆλως ἐξάγεται, ὅτι τὸ Α δὲν δηλοῖ ἔτος, ἀλλὰ δεύτερον ὄνομα νομισματοκοπέου ἢ χώρας, πρὸς κοινήν χρῆσιν ἧς καὶ τῆς Κύπρου ἐκόπησαν τὰ κέρματα ταῦτα (ἴδε σελ. τ' β'). Ἡ δὲ γνώμη τινῶν¹, ὅτι τὸ Α τῶν τετραδράχμων τούτων τοῦ ἔτους Ν δηλοῖ τὸ πρῶτον ἔτος συμβασιλείας τοῦ Εὐεργέτου μετὰ τοῦ Πτολεμαίου Νέου Φιλοπάτορος, δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ καὶ δι' ἄλλους μὲν χρονολογικούς λόγους συναφεῖς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Νέου Φιλοπάτορος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, κυρίως δ' ἔνεκα τοῦ κέρματος τῆς Σαλαμίνας, ἐφ' οὗ ἀντὶ ἀπλοῦ Α ἔχομεν μονογράφημα, ὅπερ, ἐνῶ δύναται εὐλόγως νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ μονογράφημα τῶν ἀρκτικῶν γραμμάτων νομισματοκοπέου ἢ νομισματικοῦ ἄρχοντος, οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὸν ἀριθμὸν Α.

Ἐπὶ τῶν τετραδράχμων τῆς παρούσης τάξεως ἀπαντῶσι συχνότατα τὰ ἐξῆς σύμβολα: πῖλος ☉ (ἀριθ. 1511, 1542), ☽ (1522, 1562, 1584, 1610), ☽ (1563), κάλαθος ☿ (1521), ☿ 1551, 1597), κέρας Ἀμαλθείας ☿ (1523), ἀστέρες δύο ✱ ✱ (1525, 1565, 1613), ἀστὴρ εἰς ✱ (1546, 1553, 1569, 1571, 1581, 1589, 1590, 1600, 1607, 1612, 1618), στέφανος ☉ (1532), ρόπαλον ☿ (1539, 1620), περικεφαλαία (1541, 1587), θύρσος τεταινωμένος ☿ (1544, 1588), Ἰσιακὸν κόσμημα Ψ (1572), ἀκροστόλιον ☿ (1583, 1591) καὶ στάχυς (1586, 1598). Περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν ἐπαναλαμβάνομεν πάνθ' ὅσα ἐγράψαμεν προκειμένου περὶ ὁμοίων συμβόλων ἀπαντώντων ἐπὶ τῶν ὁμοίων Κυπριακῶν νομισμάτων τῶν βασιλειῶν Πτολεμαίου Ε' Ἐπιφανοῦς (σελ. τζα) καὶ Πτολεμαίου Σ' Φιλομήτορος (σελ. πγγ). Πρόκειται δηλαδὴ καὶ πάλιν περὶ συμβόλων τεθέντων ἀπλῶς πρὸς διακρίσιν τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διαδοχικῶν ἐκδόσεων, αἵτινες ἐπὶ Εὐεργέτου Β' οὐδέποτε ὑπερβαίνουσι τὰς τρεῖς, ὡς εἰ τὰ νομίσματα ἐκόπτοντο καθ' ἕκαστον τετράμηνον.

1. Poole, BMC. Ptolemies, pag. LXXIII. — Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 47-49. — Πβλ. καὶ Krall, Studien II. Wien. Akad. Ber. 335². — Bouché-Leclercq II, p. 81, 1.

ΤΑΞΙΣ Γ.

ΧΑΛΚΑ ΜΕΤΑ ΕΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ
ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΝ ΚΥΠΡΩ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 144—129 π. Χ.
(Ἀριθ. 1621-1632, Πίν. LIV, 20-31).

Ὁ Εὐεργέτης ἐκαινοτόμησε κατὰ τοῦτο ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ αὐτοῦ, ὅτι παραλλήλως καὶ ὡς συμπλήρωμα τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν Κυπριακῶν αὐτοῦ νομισμάτων ἔκοψεν ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ, ἔνθα καὶ σταθερῶς ἀνακαλύπτονται, τάξιν χαλκῶν νομισμάτων ἐνὸς μεγέθους καὶ τύπου μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐτῶν καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς μονοκρατορίας αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ ΚΕ τῆς βασιλείας (144 π. Χ.), μέχρι τοῦ ΜΔ (129 π. Χ.), χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δηλώσῃ ἐπ' αὐτῶν ἐν τίνι τῶν τριῶν νομισματοκοπέων τῆς νήσου ἐκόπησαν. Φέρουσι δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν συνήθη κεφαλὴν τοῦ Ἀμμωνος, ἐφ' ἑτέρου δὲ τὴν εἰς τὸν Πτολεμαῖον Εὐεργέτην Β' ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ πέριξ ἀετοῦ ἱσταμένου μετὰ κλειστῶν πτερυγῶν ἐπὶ κερανοῦ. Ἐν τῷ πεδίῳ ὑπάρχει σταθερῶς ἐπὶ πάντων τῶν κερμάτων πάντων τῶν ἐτῶν, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν χρονολογίαν, ἄνθος λωτοῦ Ψ ὡς σύμβολον. Ἐπομένως τοῦτο, ὡς ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων νομισμάτων τῆς βασιλείας Πτολεμαίου ΙΓ' Αὐλητοῦ, εἶναι γενικὸν Πτολεμαϊκὸν σύμβολον τῆς ὅλης τάξεως, οὐχὶ δὲ ὡς ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων διακριτικὸν τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διαδοχικῶν ἐκδόσεων. Πρὸς δήλωσιν τῶν τελευταίων τούτων φέρουσιν ἐνίοτε τὰ αὐτὰ χαλκᾶ τὰ σύμβολα ☽ καὶ ✱ (ἀρ. 1624 καὶ 1625).

Διατί δὲ ἡ σειρὰ αὕτη διήρκεσε μόνον μέχρι τοῦ ἔτους ΜΑ (129 π. Χ.) καὶ οὐχὶ μέχρι τοῦ ΝΔ, τελευταίου ἔτους τοῦ Εὐεργέτου, θὰ ἴδωμεν κατόπιν.

ΤΑΞΙΣ Δ.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΤΑΞΕΩΣ
(Ἀριθμ. 1634-1639, Πίν. LIV, 9, 14-19).

Ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ Κύπρῳ μᾶλλον ἢ ἐν Αἰγύπτῳ φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν καὶ τὰ ἄνευ χρονολογιῶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν συμβόλων κράνουσ ☽ (ἀρ. 1634-1635) ἢ ἄνθους Ψ (ἀρ. 1636-1639) χαλκᾶ κέρματα, ἅτινα παρουσιάζουσι τὴν αὐτὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὰ αὐτὰ σύμβολα πρὸς τὰ τῆς προηγούμενης τάξεως χαλκᾶ. Πιθανὸν δ' εἶναι ὅτι ἐκόπησαν κατὰ τὰ ἔτη 139-138 καὶ 133-130

π. X, ὧν δὲν ἔχομεν χαλκᾶ κέρματα τῆς προηγουμένης τάξεως. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ σύμβολον τῆς περικεφαλαίας ἀπαντᾷ πράγματι ἐπὶ τῶν τετραδράχμων τοῦ Εὐεργέτου Β' τῶν κοπέντων ἐν Σαλαμῖνι καὶ Κιτίῳ κατὰ τὰ ἔτη 138 καὶ 137 π. X. Πιθανωτέρα δ' ὁμως φαίνεται μοι ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὰ χαλκᾶ ἡμῶν κέρματα ἐκόπησαν ἀμέσως μετὰ τὸ ΜΑ τοῦ Εὐεργέτου (129 π. X.), ὅτε παύεται ἡ σειρὰ τῶν κεχρονολογημένων χαλκῶν, πρὶν δὲ ἡ κοπῶσι τὰ τῆς ἐπομένης τάξεως Ε χαλκᾶ κέρματα ὑπὸ τῶν διαφόρων στρατηγῶν τῆς Κύπρου.

ΤΑΞΙΣ Ε.

ΧΑΛΚΑ ΦΕΡΟΝΤΑ ΤΟ ΕΠΙΘΕΤΟΝ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ,
κοπέντα δὲ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Κύπρου Κρόκου,
Σελεύκου, Θεοδώρου καὶ Πτολεμαίου
νέου Φιλοπάτορος.

(Ἀριθ. 1640-1656, Πίναξ LVI, 12-28.)

Ἄγνοοῦμεν τίνος λόγου ἕνεκα τὰ τῆς τάξεως Γ κεχρονολογημένα Κυπριακὰ χαλκᾶ νομίσματα κατέρχονται ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους, ΚΕ, τῆς μονοκρατορίας τοῦ Εὐεργέτου, μέχρι μόνον τοῦ ἔτους αὐτοῦ ΜΑ (= 129 π. X.). Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ τελευταίου τῆς βασιλείας τοῦ Εὐεργέτου, ἦτοι τοῦ ΝΔ (116 π. X.), διαρρεῦσαν διάστημα δέκα καὶ τριῶν ἐτῶν ὑπάρχει χῶρος πρόσφορος πρὸς κατάταξιν ἀμέσως μὲν μετὰ τὸ 129 καὶ πρὸ τοῦ 124 π. X. — ὅτε ὁ Εὐεργέτης συνδιηλλάγη πρὸς τὴν Κλεοπάτραν Β', ἀναλαβοῦσαν ἐκ νέου τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν παρὰ τὴν Κλεοπάτραν Γ' καὶ τὸν Εὐεργέτην, — τῶν τῆς τάξεως Δ χαλκῶν κερμάτων, μετὰ δὲ τὸ 124 π. X., τῶν τῆς παρούσης τάξεως χαλκῶν, τῶν ἐπίσης ἐν Κύπρῳ ἀνακαλυπτομένων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα χαρακτηρίζει ἡ ἐπιγραφὴ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ, ἢ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ. ἢ ΕΥΕΡΓΕ ΠΤΟΛΕ καὶ τὰ ἐν τῷ πεδίῳ αὐτῶν ἀναγεγραμμένα μεγάλα γράμματα Φ (Σειρὰ Α, ἀρ. 1640-1647), Κ (Σειρὰ Β, ἀρ. 1648-1650) καὶ ΘΕ (Σειρὰ Γ, ἀρ. 1651-1652), τὰ δηλοῦντα πιθανώτατα τοὺς μεγιστᾶνας, ὑφ' ὧν ὡς ἀντιπροσώπων τοῦ Εὐεργέτου Β' ἐκόπησαν ἐν τῇ νήσῳ.

Ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 124 π. X., ὅτε συμφιλιοθέντος τοῦ Εὐεργέτου πρὸς τὴν Κλεοπάτραν Β' συνεβασίλευεν ὁ Εὐεργέτης μετὰ τῶν

δύο Κλεοπατρῶν, φαίνεται ὅτι χρονολογεῖται σειρὰ ἐπιγραφῶν ἀναφεροσῶν συγχρόνως καὶ τοὺς τρεῖς βασιλεῖς, ἐν αἷς εὐρίσκομεν τρεῖς μεγιστᾶνας ἐν Κύπρῳ, οἵτινες εἶναι πιθανώτατα οἱ κόψαντες τὰ κέρματα τῆς παρούσης τάξεως, ὡς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀρχομένων διὰ τῶν τριῶν στοιχείων τῶν χαρακτηριζόντων τὰς τρεῖς σειρὰς αὐτῆς.

Ὁ πρῶτος τούτων εἶναι Κρόκος ὁ «συγγενῆς βασιλέως Πτολεμαίου (Εὐεργέτου), καὶ βασιλίσης Κλεοπάτρας (Β') τῆς ἀδελφῆς, καὶ βασιλίσης Κλεοπάτρας (Γ') τῆς γυναικός, ναύαρχος καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ καὶ ὑπέριτος καὶ ἀρχιερεὺς τῶν κατὰ Κύπρον»¹, ἐπομένως μεγιστᾶν ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ θέσῃ τὸ ἀρκτικὸν Κ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἅτινα ἔκοπτεν ἐν τῇ νήσῳ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Εὐεργέτου.

Δεύτερον ἀναφέρομεν Θεόδωρον τὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν τριῶν βασιλέων ἐπίσης «συγγενῆ τοῦ βασιλέως, στρατηγόν, αὐτοκράτορα καὶ ναύαρχον καὶ ἀρχιερέα τῆς νήσου Κύπρου»², ὅστις θὰ ἔκοψε τὴν φέρουσαν τὰ ἀρκτικὰ ΘΕ σειρᾶν. Ὁ Θεόδωρος οὗτος, χρηματίσας πρότερον ἐν Κύπρῳ «ἐπὶ τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν νήσον γραμματείας τῶν πεζικῶν καὶ ἵππικῶν δυνάμεων»³, ἦτο υἱὸς Σελεύκου Βίθιος, Ῥοδίου ἢ Ἀλεξανδρέως, ἀνδρὸς γνωστοτάτου — ἐκ πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν τῶν αὐτῶν χρόνων τοῦ Εὐεργέτου καὶ τῶν δύο Κλεοπατρῶν — ὡς ἐπίσης «συγγενοῦς τοῦ βασιλέως, στρατηγοῦ, ναύαρχου καὶ ἀρχιερέως τῶν κατὰ Κύπρον»⁴. Εἶδομεν δὲ ἀνωτέρω (σελ. το') ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα νομίσματα τῶν χρόνων τοῦ Εὐεργέτου φέροντα τὰ ἀρκτικὰ ΣΕ, ἅτινα δυνατὸν νὰ ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σελεύκου, ἀνδρὸς τὰ μέγιστα ἰσχύσαντος, οὐχὶ μόνον ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Εὐεργέτου Β', ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου Γ' Φιλομήτορος, καὶ δὴ μικρὸν μετὰ τὸ 157 π. X.⁵

Πολὺ σπουδαιότερα τῶν σειρῶν τοῦ Κρόκου, Σελεύκου καὶ Θεοδώρου εἶναι ἡ τῆς αὐτῆς τάξεως μεγαλοπρεπῆς καὶ πλουσίας σειρὰ Α, ἣν χα-

1. Dittenberger OGIS. I, ἀρ. 140 (ἐπιγραφὴ ἐκ Δήλου. — Journal of the Hell. Stud. IX, (1888) p. 247 n° 92, (ἐπιγραφὴ ἐκ Πάφου τῆς Κύπρου).

2. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 156-158 καὶ 161-162.

3. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 155.

4. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 150-161.

5. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 150.

ρακτηρίζει τὸ γράμμα Φ, ὅπερ ἐπομένως φαίνεται ἀρκτικὸν στρατηγοῦ τινος τῆς Κύπρου μεγαλειτέρας σπουδαιότητος. Ἄλλὰ τίς οὗτος; Ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν αὐτῶν χρόνων τοῦ Εὐεργέτου Β΄ γνωρίζομεν « Πτολεμαῖον, βασιλέως υἱόν, στρατηγὸν καὶ ναύαρχον καὶ ἀρχιερέα τῆς Κύπρου »¹, ὅστις βεβαίως κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ταύτης θὰ ἔκοψεν ἐν Κύπρῳ νομίσματα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Κρόκου, Σελεύκου καὶ Θεοδώρου. Λοιπὸν ὁ Πτολεμαῖος οὗτος ἀνεγνωρίσθη ἤδη ὡς ὢν ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν μυστηριώδη ἐκεῖνον υἱὸν τοῦ Εὐεργέτου Β΄ καὶ Κλεοπάτρας Β΄, τὸν ἐπικαλούμενον ὑπὸ τῶν πηγῶν « (νέον) Φιλοπάτορα »² θεωρῶ δ' ἐπομένως πιθανώτατον ὅτι τὸ Φ τῆς μεγαλοπρεποῦς σειρᾶς Α εἶναι τὸ ἀρκτικὸν τοῦ ἐπιθέτου *Φιλοπάτωρ*. Προκειμένου δηλαδὴ νὰ δηλωθῇ συντόμως, δι' ἐνὸς ἀρκτικοῦ, τίς ὁ κόψας ὡς στρατηγὸς τῆς νήσου τὰ νομίσματα ταῦτα τοῦ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ, ἐτέθη, πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως πρὸς ἄλλους Πτολεμαίους, ἀντὶ τοῦ ἀρκτικοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ *Πτολεμαῖον*, τὸ ἀρκτικὸν τοῦ ἐπιθέτου αὐτοῦ *Φιλομήτορος*. Ἡ ἀνάθεσις δ' αὕτη τῆς στρατηγίας τῆς νήσου εἰς τὸν υἱὸν τῆς Κλεοπάτρας Β΄ ἴσως εἶναι ἡ ἄμεσος ἀκολουθία τῆς ἐν ἔτει 124 π. Χ. συνδιαλλαγῆς αὐτῆς πρὸς τὸν Εὐεργέτην, πιθανὸν δ' ὁ « νέος Φιλοπάτωρ » εἶναι ὁ πρῶτος κόψας νομίσματα τῆς τάξεως ταύτης μετὰ τῆς ἀσυνήθους ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ, ἦν δυνατὸν νὰ ἐγέννησεν ἢ ἀνάγκη τῆς διαστολῆς τοῦ πραγματικοῦ βασιλέως ἀπὸ τοῦ ἐπίσης, βασιλικῶ γένους Πτολεμαίου Νέου Φιλοπάτορος, τοῦ μὴ δικαιουμένου ὡς στρατηγοῦ νὰ θέσῃ ἄλλο ἢ τὸ ἀρκτικὸν αὐτοῦ ἐπὶ νομίσματος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ σειραὶ τοῦ Κρόκου καὶ Θεοδώρου θὰ ἐκόπησαν μετὰ τὴν τοῦ Φιλοπάτορος, ὅστις ἐξαφανίζεται ἐν ταῖς πηγαῖς κατὰ τὸ ἔτος 118 π. Χ., ἦτοι τὸ ΝΒ 52^{ον}, τοῦ Εὐεργέτου.

Τέλος τῶν τῆς τάξεως ταύτης νομισμάτων ὑπάρχει καὶ τετάρτη ὅμοια σειρά (Δ, ἀρ. 1653-1656) κοπεῖσα ἄνευ ἀρκτικοῦ τινος ὀνόματος στρατηγοῦ, εἴτε διότι τυχαίως παρελείφθη τοῦτο, εἴτε διότι τὰ νομίσματα ἐκόπησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐεργέτου.

1. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 143.—Πβλ. καὶ ἀρ. 144 (ἐκ Δήλου).

2. P. Meyer, Das Heerwesen der Ptolemäer und Römer in Aegypten p. 98, 347. — Dittenberger ἔ. ἀ. — Πβλ. Bouché-Leclercq II, p. 80-82. — Strack, p. 47, 177, 185.

ΤΑΞΙΣ Ζ.

ΧΑΛΚΑ ΚΟΠΗΝΤΑ ΕΝ Τῆ ΚΥΡΗΝΑΪΚῆ

(Ἀριθμ. 1657-1658. Πίν. LVIII, 4-5.)

Οἱ τύποι τῶν νομισμάτων τούτων, κυρίως δὲ τὸ ἐπ' αὐτῶν ὡς σύμβολον τεθειμένον σίλφιον τῆς Κυρηναϊκῆς, δηλοῦσιν ἴσως ὅτι εἶναι προϊόντα τοῦ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ Πτολεμαϊκοῦ νομισματοκοπείου, τὰ δ' ἐπ' αὐτοῦ ΘΕ καὶ Ε ἢ μόνον ΕΞ, τὰ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ τεθειμένα καὶ εὐκόλως συμπληρούμενα εἰς ΘΕ[ΟΥ] ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ ἢ μόνον ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ, βεβαιοῦσιν ὅτι ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β΄, ὅστις συχνάκις καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς φέρει τοὺς τίτλους τοῦ « θεοῦ Εὐεργέτου »¹. Πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν νομισμάτων τούτων παράβαλε καὶ τὴν τῶν ἐπὶ τῆς κατόπιν βασιλείας κοπέντων ὑπὸ Πτολεμαίου Ι΄, Σωτῆρος Β΄, ἐπιγραφὴν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΘΕ[ΟΥ] ΣΩ[ΤΗΡΟΣ] ἢ ἀπλῶς ΣΩ[ΤΗΡΟΣ] (ἀριθμ. 1717-1723).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Β΄.

Δεκαετηρὶς Ἀρσινόης Γ΄ (134 π. Χ.).

(Ἀριθ. 1499-1500, LI, 20-24.)

Ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς τούτους τοῦ Καταλόγου ἐτάξαμεν χρυσᾶ τινὰ ὀκτάδραχμα καὶ τετράδραχμα κέρματα, τεχνοτροπίας τῶν χρόνων Εὐεργέτου τοῦ Β΄, φέροντα τοὺς σταθεροὺς τύπους Ἀρσινόης τῆς Β΄, παρουσιάζοντα δ' ὅμως νέαν κεφαλὴν βασιλίσσης (ἴδε κυρίως τοὺς ἀριθμ. 20 καὶ 23 τοῦ πίνακος LI), ἧτις δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ αὐτή, ἀλλὰ κατὰ δέκα ἔτη νεωτέρα, πρὸς τὴν γνωστὴν ἐκ τῶν ἐν Κιτίῳ κοπέντων ἐν ἔτει 142 π. Χ. χρυσῶν ὀκταδράχμων κεφαλὴν Ἀρσινόης τῆς Γ΄ (ἀριθμ. 1576, πίν. LV, 4). Ἄν δέ, ὡς εἶναι πιθανόν, τὸ ἐπ' αὐτῶν ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τῆς βασιλίσσης τεθειμένον κ, δέκατον γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου, δηλοῖ τὴν δεκαετηρίδα ἀπὸ τοῦ γάμου τῆς εἰκονιζομένης βασιλίσσης (ἴδε σελ. τλς' καὶ τη'), τότε ταῦτα θὰ ἐκόπησαν περὶ τὸ 134 π. Χ., ὡς τοῦ γάμου τελεσθέντος περὶ τὸ 143 π. Χ.²

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β.

Διονυσιακοῦ τύπου νομίσματα.

Ὅτι καὶ ἐπὶ Εὐεργέτου τοῦ Β΄ ἐκόπησαν ἐν

1. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀρ. 128-162.

2. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 198 κέξ.

Κύπρω, ἢ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους, Διόνυσιακοῦ τύπου ἀργυρᾶ δίδραχμα καὶ δραχμαί, ἐσημειώσαμεν ἤδη ἀνωτέρω ὡς πιθανὸν 'σελ. τπγ' ἴδε καὶ σελ. τιδ' καὶ τξβ') καθιστῶσι δὲ τοῦτο ἔτι πιθανώτερον τὰ ἐπὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν σύμβολα, ἅτινα εἶναι πανόμοια πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν Κυπριακῶν τετραδράχμων τοῦ Εὐεργέτου. Οὐδεμία δ' ὁμῶς τῶν ἐπ' αὐτῶν κεφαλῶν ὁμοιάζει ἐπαρκῶς πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως τούτου. Ἴσως δὲ νὰ ἐτέθη ἐπ' αὐτῶν ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐπὶ Εὐεργέτου κυβερνήτου τῆς Κύπρου Πτολεμαίου Νέου Φιλοπάτορος (Πρβλ. πίν. LVI, 8 καὶ 10), οὗ ἀγνοοῦμεν ἄλλοθεν τὴν εἰκόνα.

ΒΑΣΙΛΕΙΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Ι', ΣΩΤΗΡΟΣ Β',

(116/115 — 80 π. X.),

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Γ' (107/6 — 101 π. X.) ΚΑΙ

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΑ', ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Α',

(114/3 — 88 π. X.).

Θνήσκων ὁ Εὐεργέτης ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Κλεοπάτραν Γ' καὶ εἰς ἐκεῖνον τῶν υἱῶν, ὃν αὕτη ἤθελεν ἐκλέξει (116 π. X.)¹. Συγχρόνως ἀφῆκε τὸ βασίλειον τῆς Κυρηναικῆς εἰς τὸν νόθον υἱὸν αὐτοῦ Ἀπίωνα², θεωρῶν, φαίνεται, τὴν χώραν ταύτην ὡς ἀνεξάρτητον τμήμα τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 163 π. X. προσωπικῆς διαιρέσεως (σελ. τοθ').

Ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐπὶ βραχὺ μόνη βασιλεύσασα ὡς «θεὰ Φιλομήτωρ Σώτειρα»³ καὶ μισοῦσα, ὅσον οὐδεὶς ποτε ἄλλος βασιλεὺς ἐμισήθη ὑπὸ τῆς μητρὸς, τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτῆς Πτολεμαῖον, τὸν κοινῶς μὲν *Λάθυρον*, ἐπισήμως δὲ *Φιλομήτορα Σωτήρα δεύτερον* καλούμενον, ἐκλινεν ὑπὲρ τοῦ νεωτέρου υἱοῦ Πτολεμαίου Ἀλεξάνδρου Α' «καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ ὅτι Ἀλέξανδρον τὸν νεώτερον τῶν παιδῶν κατήκοον ἔσεσθαι μᾶλλον ἤλπιζεν», ἐζήτει δὲ νὰ πείσῃ τοὺς ὑπηκόους ἵνα δεχθῶσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα. Ἐναντιουμένου ὁμῶς τοῦ πλήθους, ἠναγκάσθη νὰ ἐκλέξῃ ὡς βασιλέα τὸν Λάθυρον, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπέ-

βαλεν αὐτῷ νὰ διαζευχθῇ τὴν προσφιλῆ αὐτῷ σύζυγον καὶ ἀδελφὴν Κλεοπάτραν Δ', ἧς ἐφοβεῖτο τὸ ἀρχικόν, καὶ νὰ συζευχθῇ τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν Κλεοπάτραν Σελήνην (116 π. X.)⁴.

Ἡ δ' ἐκβληθεῖσα Κλεοπάτρα Δ' ἔφυγεν εἰς Κύπρον, ἐκεῖθεν δὲ συμπαρασύρασα μεθ' ἑαυτῆς τὴν φρουρὰν τῆς Κύπρου κατέφυγεν εἰς Συρίαν, ἔνθα ἐνυμφεύθη τὸν διεκδικοῦντα τὸν θρόνον τῆς Συρίας Ἀντίοχον τὸν Κυζικηνόν, παρασχούσα αὐτῷ ὡς προῖκα τὸν ἐκ Κύπρου συνακολουθήσαντα στρατόν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν μάχην ἠττήθη ὁ Κυζικηνὸς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀντιόχου Η' Γρυποῦ, ἡ δὲ Κλεοπάτρα συλληφθεῖσα αἰχμάλωτος ἐφονεύθη οἰκτρῶς μετὰ περισσῆς σκληρότητος ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Κλεοπάτρας Τρυφαίνης, συζύγου τοῦ Γρυποῦ, ἣν ὁμῶς συλλαβὼν ὁ μετ' οὐ πολὺ νικήσας τὸν Γρυπὸν Κυζικηνὸς ἐφόνευσεν, ἐκδικούμενος οὕτω τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ (113 π. X.)⁵.

Ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ, ἐπειδὴ ὁ Σωτήρ, ὀλιγώτερον κατήκοος ὢν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὰ κελεύσματα τῆς μητρὸς, ἐπεθύμει νὰ διοικῇ κατὰ βούλησιν τὸ κράτος, αὕτη «ἐργῶ Πτολεμαίῳ (τῷ Σωτήρι Β) θέλουσα εἶναι φοβερωτέρα» ἔστειλεν εἰς Κύπρον, ἐν ἔτει 114/113 π. X., τὸν νεώτερον υἱὸν Ἀλέξανδρον στρατηγὸν μὲν λόγῳ, πράγματι δὲ ὡς βασιλέα τῆς νήσου ἴδια ἔχοντα «ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας» ἔτη καὶ νομίσματα καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις⁶.

Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ Σωτήρος Β' (107 π. X.), ὅτε ἡ μήτηρ, ἧς τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος ἐπέτεινεν ἡ ὠμὴ τιμωρία τῶν φίλων αὐτῆς⁷, «κατατρόσασα οὐς μάλιστα τῶν εὐνούχων ἐνόμιζεν εὐνους, ἐπήγετο σφᾶς ἐς τὸ πλῆθος ὡς αὐτὴ τε ἐπιβουλευθεῖσα ὑπὸ Πτολεμαίου (Σωτήρος Β') καὶ τοὺς εὐνούχους τοιαῦτα ὑπ' ἐκείνου παθόντας. Οἱ δὲ Ἀλεξανδρεῖς ὠρμησαν μὲν ὡς ἀποκτενοῦντες τὸν Πτολεμαῖον, ὡς δὲ σφᾶς ἔφθασεν ἐπιβὰς νεῶς, Ἀλέξανδρον ἦκοντα ἐκ Κύπρου ποιοῦνται βασιλέα» (106 π. X.)⁸. Ἐξ ἄλλης δὲ πηγῆς γνωρίζομεν ὅτι ἡ Κλεοπά-

1. Justin. 39. 3.

2. Justin. 39, 5. — Ἀππιανοῦ. Μιθριδάτειος 121. — Liv. Epit. LXX.

3. Στράβων II, 99 «τελευτήσαντος δ' ἐκείνου (Εὐεργέτου) τὸν βίον Κλεοπάτραν τὴν γυναῖκα διαδέξασθαι τὴν ἀρχήν». — Εὐσεβ. Χρον. I, 164. — Justin. 39, 3, 1. — Strack, ἔ. ἀ. 43, 1, 50, 202.

1. Πausan. 1, 9, 1. — Justin. 39, 3.

2. Justin. ἔ. ἀ.

3. Πausan. 1, 9, 1. — Πορφύριος F.H.G. III, 721.

4. Πορφύριος, ἔ. ἀ.

5. Πausan. 1, 9, 1.

τρα παρασκευάζουσα τὸ στρατήγημα αὐτῆς εἶχεν ἤδη καλέσει ἐκ Κύπρου εἰς Πηλούσιον τὸν Ἀλέξανδρον¹.

Ὁ δὲ Σωτῆρ ἀφήσας εἰς χεῖρας τῆς Κλεοπάτρας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Σελήνην καὶ δύο τῶν ἐξ αὐτῆς τέκνων κατέφυγεν εἰς Κύπρον, ἐξ ἧς εἶχεν ἀπέλθει ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡ δὲ μήτηρ πέμψασα τὴν Σελήνην ὡς σύζυγον πρὸς Ἀντίοχον Η' τὸν Γρυπὸν, ἐχθρὸν τοῦ Σωτῆρος, ἔπεμψεν ἓνα τῶν στρατηγῶν αὐτῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἵνα τὸν συλλάβῃ καὶ φονεύσῃ ἐν Κύπρῳ. Τοῦ Σωτῆρος ὁμως, ἂν καὶ συναθροίσαντος ἐπίσης ἰσχυρὰς δυνάμεις, φυγόντος ἐκ Κύπρου ὡς «σεβομένου τὴν μητέρα καὶ μὴ θέλοντος νὰ πολεμῇ ἐναντίον αὐτῆς», ἡ λύσσα τῆς Κλεοπάτρας ἐστράφη κατὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς στρατηγοῦ, ὃν ἐφόνευσεν ἐγκαλοῦσα ὅτι ἀφῆκε νὰ διαφύγῃ ὁ μισητὸς αὐτῆ υἱός².

Ἐκτοτε δέ, μετὰ τὸ «δέκατον ἔτος τῆς ἀρχῆς» τοῦ Σωτῆρος, «συνεβασίλευεν ὁ νεώτερος (Πτολεμαῖος ΙΑ', Ἀλέξανδρος Α') τῆ μητρί, τῶν χρηματισμῶν ἀναφερομένων εἰς ἀμφοτέρους. Καὶ ἐνδέκατον μὲν Κλεοπάτρας ἀνηγορεύθη, ὄγδοον δὲ Πτολεμαίου Ἀλεξάνδρου. Συνέλαβε γὰρ ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας εἰς ἑαυτὸν τοὺς χρόνους ἀφ' οὗ τῆς Κύπρου ἐβασίλευσε. Καὶ τοῦτο ζώσης τῆς Κλεοπάτρας τὸ ἔθος (ἔτος eod.) περιῆν εἰς μόνον δ' ἤρξατο μετατίθεσθαι τὸν Ἀλέξανδρον μετὰ τὸν ἐκείνης θάνατον τὰ συμβόλαια. Ὀκτωκαίδεκα τοὺς πάντας ἀντιλαβόμενος τῶν σκήπτρων ἐνιαυτούς, ἀφ' οὗ κατήλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐξ καὶ εἴκοσι βεβασίλευκὸς ἐχρημάτισε»³.

Ὁ δὲ Πτολεμαῖος Ἀλέξανδρος Α', ὁ ἐπικληθεὶς *Κόκκης* ἀπὸ τοῦ ἐπωνύμου τῆς μητρὸς, *Παρείσακτος* δὲ ἀπὸ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγένετο βασιλεύς⁴, ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἐκ πολιτικοῦ συμφέροντος εὐνοούντων τὰς διχονοίας τῆς Αἰγύπτου Ρωμαίων «σύμμαχος καὶ φίλος»⁵. Ἐβασίλευσε δὲ κατ' ἀρχὰς ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι, ὡς τῆς φιλοδόξου αὐτοῦ μητρὸς Κλεοπάτρας τὸ πᾶν αὐτοβούλως διοικούσης. Ὁ

δὲ Πτολεμαῖος Σωτῆρ Β' καταλαβὼν ἐκ νέου τὴν Κύπρον ἐγκαθιδρύθη μονίμως ἐν αὐτῇ. Οἱ παρὰ τῆς Κλεοπάτρας κατ' αὐτοῦ πεμπόμενοι στρατηγοὶ εἰς Κύπρον «μετεβάλλοντο παραχρῆμα πρὸς τὸν Πτολεμαῖον μόνοι δ' οἱ ἐκ τῆς Ὀνίου λεγόμενοι συνέμενον Ἰουδαῖοι, διὰ τὸ τοὺς πολίτας αὐτῶν εὐδοκιμεῖν μάλιστα παρὰ τῆ βασιλίσσῃ, Χελκίαν τε καὶ Ἀνανίαν υἱοὺς τοῦ Ὀνίου, οὓς ἡ Κλεοπάτρα κατέστησεν ἡγεμόνας κατὰ τοῦ Σωτῆρος Β'¹.

Ἐκ δὲ τῆς Κύπρου ὁ Σωτῆρ ἐπωφελούμενος ἐκ τῶν τότε ἐμφυλίων πολέμων τῶν Σελευκιδῶν ἐπεχείρησε νὰ ἀνακτήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Κοίλην Συρίαν, δύναμιν οὕτως ἑαυτῷ κατασκευαζόμενος ἐκ τῶν γειτόνων κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐχθρῶν. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο παρέσχεν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων Ἀλέξανδρος ὁ καὶ Ἰαννέας, κατασχὼν πᾶσαν τὴν παραλίαν, πλὴν τῆς Πτολεμαίδος καὶ Γάζης καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ τυράννου Ζωΐλου κατεχομένων πόλεων Στράτωνος Πύργου καὶ Δώρων. Τότε οἱ ὑπ' αὐτοῦ πολιορκούμενοι κάτοικοι τῆς Πτολεμαίδος ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Σωτῆρος Β', ὅστις δεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν ἀνεχώρησεν ἐν ἔτει 104 π. Χ. ἐκ Κύπρου ἐπὶ κεφαλῆς 30,000 ἀνδρῶν. Μαθὼν ὁμως καθ' ὁδὸν ὅτι οἱ Πτολεμαεῖς μετέγνωσαν, ὡς φοβηθέντες κυρίως τὴν ὀργὴν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Κλεοπάτρας, κατήχθη εἰς τὴν Συκάμινον, μεθ' ὃ τῶν Πτολεμαϊέων ἀρνούμενων αὐτῷ, προσελθόντι μετὰ τοῦ στρατοῦ, νὰ ἀνοίξωσι τὰς πύλας, συνέμαχησε πρὸς τὸν ἅμα τῆ ἐμφανίσει τοῦ Σωτῆρος διαλύσαντα τὴν πολιορκίαν τῆς Πτολεμαίδος Ἰαννέαν, φανερῶς μὲν νῦν φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς αὐτὸν ὑποκρινόμενον, λάθρα δὲ τὴν Κλεοπάτραν ἐπ' αὐτὸν μεταπεμπόμενον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Σωτῆρ ἐστράφη κατὰ τοῦ μάτην τὴν συμμαχίαν αὐτοῦ ἐπικαλεσθέντος τυράννου Ζωΐλου, ὡς ὑποσχεθέντος αὐτῷ τοῦ Ἰαννέα 400 τάλαντα ἀργυρίου ἀντὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ζωΐλου καὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς χώρας αὐτοῦ τῇ Ἰουδαίᾳ. Μετὰ τὴν χεῖρωσιν ὁμως τοῦ Ζωΐλου μαθὼν ὁ Σωτῆρ ὅτι ὁ Ἰαννέας διεπέμπετο λάθρα πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ Κλεοπάτραν, «λύει τοὺς γεγεννημένους πρὸς αὐτὸν ὄρκους, καὶ προσβαλὼν ἐπολιόρκει τὴν Πτολεμαίδα, μὴ δεξαμένην αὐτόν. Καταλιπὼν δ' ἐπὶ τῆς πολιορκίας στρατηγοὺς

1. Πορφύριος ἔ. ἀ.

2. Justin. ἔ. ἀ.

3. Πορφύριος ἔ. ἀ.

4. Στράβωνος 17, 794.—Πλβ. Chron. Pasch. p. 342, Bonne

5. Ἰωσήπου 14, 10 22 (250), ψήφισμα τῶν Περγαμηνῶν.

1. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. 13, 4 (285-287).

καὶ μέρος τι τῆς δυνάμεως, αὐτὸς τῷ λοιπῷ τὴν Ἰουδαίαν καταστρεψόμενος ὥρμησεν». Ἐπιπεσὼν ἐξαίφνης ἐκυρίευσεν τὴν Ἄσωχιν τῆς Γαλλιλαίας, αἰχμαλωτίσας 10,000 ἀνθρώπων καὶ πολλὴν ἄλλην λείαν λαβὼν, ἐπῆλθε δὲ κατόπιν κατ' αὐτοῦ τοῦ Ἰαννέου, τοῦ ἐν τῷ μεταξύ συναθροίσαντος δύναμιν 50,000 ἢ κατ' ἄλλους 80,000 ἐγχωρίων ἀνδρῶν. Μάχης δὲ συγκροτηθείσης παρὰ τὴν Ἄσωφῶντα τοῦ Ἰορδάνου, ἐνίκησε κατὰ κράτος ὁ Σωτῆρ, στρατηγοῦντος τοῦ τακτικοῦ Φιλοστεφάνου, φονεύσας κατὰ μὲν τὸν Τιμαγένην 50,000, κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον 30,000 ἐχθρῶν, μέγαν δὲ τρόμον ἐνσπείρας κατόπιν τοῖς Ἰουδαίοις δι' ἄλλων θηριωδῶν πράξεων αὐτοῦ¹.

«Κλεοπάτρα δ' ὄρωσα τὸν υἱὸν αὐξανόμενον καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἀδεῶς πορθοῦντα καὶ τὴν Γαζαίων πόλιν ὑπήκοον ἔχοντα, περιῦδειν οὐκ ἔγνω τοῦτον ἐπὶ ταῖς πύλαις ὄντα καὶ ποθοῦντα τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἀρχὴν μεῖζω γενόμενον ἄλλα παραχρῆμα μετὰ ναυτικῆς καὶ πεζῆς δυνάμεως ἐπ' αὐτὸν ἐξώρμησεν, ἡγεμόνας τῆς ὅλης στρατιᾶς ἀναδείξασα Χελκίαν καὶ Ἀνανίαν τοὺς Ἰουδαίους. Τὰ δὲ πολλὰ τοῦ πλούτου αὐτῆς καὶ τοὺς υἱωνοὺς καὶ διαθήκας πέμψασα Κόφοις παρέθετο. Κελεύσασα δὲ τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον στόλῳ μεγάλῳ περιπλεῖν εἰς Φοινίκην ἢ Κλεοπάτρα, μετὰ πάσης αὐτῆς τῆς δυνάμεως ἦκεν εἰς Πτολεμαῖδα μὴ δεξαμένων δὲ αὐτὴν τῶν Πτολεμαίων ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Πτολεμαῖος δ' ἀπελθὼν ἐκ τῆς Συρίας εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔσπευσεν, αἰφνιδίως αὐτὴν οἰόμενος κενὴν οὔσαν στρατιᾶς καθέξειν. Ἀλλὰ διαμαρτάνει τῆς ἐλπίδος. Κατὰ τοῦτον δὴ τὸν χρόνον συνέβη καὶ Χελκίαν, τὸν ἕτερον τῶν τῆς Κλεοπάτρας ἡγεμόνων, ἀποθανεῖν περὶ Κοίλην Συρίαν, διώκοντα Πτολεμαῖον. Ἀκούσασα δ' ἡ Κλεοπάτρα τὴν ἐπιχείρησιν τὴν τοῦ υἱοῦ, καὶ ὅτι τὰ περὶ τὴν Αἴγυπτον οὐχ ὄν προσεδόκα τρόπον προκεχώρηκεν αὐτῷ, πέμψασα μέρος τῆς στρατιᾶς ἐξέβαλεν αὐτὸν ἐκ τῆς χώρας. Καὶ ὁ μὲν ἐκ τῆς Αἰγύπτου πάλιν ὑποστρέψας τὸν χειμῶνα διέτριβεν ἐν Γάζῃ, Κλεοπάτρα δ' ἐν τούτῳ τὴν ἐν Πτολεμαίδι φρουρὰν ἐκ πολιορκίας λαμβάνει καὶ τὴν πόλιν» (102 π. X.)².

Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν Κλεοπάτρα ὑπεδέχθη

εὐμενῶς τὸν μετὰ δώρων προσελθόντα Ἰαννέαν Ἀλέξανδρον, τὸν συντετριμμένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, καὶ συμμαχίαν πρὸς αὐτὸν ἐποιήσατο ἐν Σκυθουπόλει τῆς Κοίλης Συρίας. Οὗτος δὲ ἐλευθερωθεὶς οὕτω τῶν ἐκ τοῦ Σωτῆρος φόβων κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ μετὰ δεκάμηνον πολιορκίαν τὰ Γάδαρα, πρὸς δὲ τὴν Ἀμαθοῦντα μέγιστον ἔρυμα τῶν περὶ τὸν Ἰορδάνην κατφωκημένων, ἐκ δὲ τῶν ἐπιθαλασσίων πόλεων τὴν Ραφίαν καὶ Ἀνθηδόνα, τέλος δὲ αὐτὴν τὴν Γάζαν, ἐξ ἧς εἶχεν ἄρτι ἀναχωρήσει εἰς Κύπρον ὁ Σωτῆρ, ἀποχωρησάσης συγχρόνως καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας εἰς Αἴγυπτον¹.

Οὕτως ὁ μέγας ἐκεῖνος πόλεμος ἔληξεν ἐπὶ ματαίῳ δι' ἀμφοτέρους τοὺς Λαγείδας τῆς Αἰγύπτου καὶ Κύπρου βασιλεῖς, πρὸς μόνον δὲ ὄφελος τῶν Ἰουδαίων. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἶδομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἀλέξανδρος ἀναφέρεται μόνις ὡς δευτερεῦον πρόσωπον, πάσης πρωτοβουλίας λαμβανομένης καὶ πάσης τῆς διοικήσεως διεξαγομένης ὑπὸ μόνης τῆς αὐταρχικῆς αὐτοῦ μητρὸς Κλεοπάτρας. Βεβαίως δὲ τοῦτο δὲν θὰ ἠνείχeto εὐχαρίστως ὁ Ἀλέξανδρος. Ὅτι δὲ περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἐξάγεται ἐκ τῆς ἄλλως τὰς χρονολογίας καὶ τὰ γεγονότα συγχεοῦσης μαρτυρίας τοῦ Ιουστίνου, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος φοβούμενος τὴν σκληρότητα τῆς μητρὸς ἔφυγεν ἐκ τοῦ κράτους, ἄγνωστον ποῦ, ὅτι δὲ κατόπιν κληθεὶς διὰ πρέσβων ὑπ' αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον καὶ προλαμβάνων νέαν ἐπιβουλήν τῆς μητρὸς κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς ἐφόνευσεν αὐτήν². Οὕτω δὲ ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 101 π. X. θανάτου τῆς Κλεοπάτρας³ παύεται ἡ ἀναγραφὴ τῶν διπλῶν ἐτῶν τῆς συμβασιλείας τῆς Κλεοπάτρας καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ δ' ὄνομα τῆς Κλεοπάτρας ἀντικαθιστᾶται ὑπ' ἐκείνου τῆς ἀνεψιᾶς καὶ συζύγου τοῦ Ἀλεξάνδρου Κλεοπάτρας Βερενίκης Γ', θυγατρὸς τοῦ Σωτῆρος Β', τῆς ἐπικληθείσης «θεᾶς Φιλαδέλφου»⁴.

Ἐκτοτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐβασίλευσε, ζῶν ἐν πολλῇ τρυφῇ, μέχρι τοῦ 88 π. X. οὐχὶ μόνον

1. Ἰωσήπου ἔ. ἀ. 353-364.

2. Justin. XXXIX, 4. — Πβλ. καὶ Πausan. 1, 9, 3. — Ἄθηναίου 12, 550 α. — Euseb. II, p. 133 (Schöne).

3. Grenfell II, 32, Pap. Tebtunis 106. — BGU., 998.

4. Bouché-Leclercq II, 104. — Strack p. 54 κέξ.

1. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. 13, 12, (324-347).

2. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. 13, 13, (348-353)

οὐδὲν τὸ γενναῖον πράξας, ἀλλ' ἀφήσας ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διαμαρτυρίας νὰ ἀπολεσθῆ ἢ τῇ Αἰγύπτῳ δικαιώματι κατακτήσεως ἀνήκουσα Κυρηναϊκή, ἦν περὶ τὸ 96 π. X. ἐκληροδότησε τοῖς Ρωμαίοις ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ἀπίων¹. Τοῦτου δ' ἔνεκεν ὡς καὶ τοῦ φόνου τῆς μητρὸς καὶ τοῦ ἐν γένει ἀναξιοπρεπεστάτου βίου αὐτοῦ ἐμισήθη καὶ περιεφρονήθη ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ὁ Ἀλέξανδρος, οὗ χαρακτηριστικὴν εἰκόνα διέσωσεν ἡμῖν ὁ σύγχρονος αὐτῷ Ποσειδώνιος², λέγων ὅτι « ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης — Ἀλέξανδρος ὁ τὴν ἑαυτοῦ μητέρα ἀποκτείνας συμβασιλεύουσιν αὐτῷ — μισούμενος μὲν ὑπὸ τῶν ὄχλων, κολακευόμενος δ' ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, ἐν πολλῇ δὲ τρυφῇ ζῶν, οὐδὲ περιπατεῖν οἰός τε ἦν, εἰ μὲν δυσὶν ἐπαπεριεϊδόμενος. Εἰς δὲ τὰς ἐν τοῖς συμποσίοις ὀρχήσεις ἀπὸ μετεώρων κλινῶν καθαλλόμενος ἀνυπόδητος συντονωτέρας αὐτὰς τῶν ἡσηκρότων ἐποιεῖτο ».

Τέλος τὸ 19^{ον} ἔτος ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 106 π. X. καθόδου αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, 25^{ον} δὲ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν Κύπρῳ βασιλείας αὐτοῦ, θέλων νὰ τιμωρήσῃ τὴν παρὰ τοῖς στρατεύμασιν ἀναπτυχθεῖσαν κατ' αὐτοῦ ἔχθραν, ἐξῆλθεν ἐν ὀργῇ — ἴσως εἰς Συρίαν — ³ « συλλέξων ἐπ' αὐτοὺς δύναμιν εἰς Αἴγυπτον. Οἱ δ' ἐπιδιώξαντες ἡγουμένου Πύρρου (ἢ Τύρρου) συγγενοῦς τῶν βασιλέων, κατεναμάχησαν αὐτόν καὶ φεύγειν ἠνάγκασαν μετὰ γυναικὸς καὶ θυγατρὸς τῆς Λυκίας εἰς πόλιν Μύρραν ὅθεν εἰς Κύπρον μεταπηδήσας καὶ καταπολεμηθεὶς ὑπὸ ναυάρχου Χαιρέου θνήσκει » (88 π. X.)⁴.

Μετὰ δὲ τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ Ἀλεξανδρεῖς πρεσβευσάμενοι πρὸς τὸν ἐν Κύπρῳ Σωτῆρα, ὃν νῦν ἐπιθυμοῦντες ἐκάλουν *Ποθεινόν*, παρέδωκαν αὐτῷ καὶ πάλιν τὴν βασιλείαν καταπλεύσαντι ἐκ Κύπρου⁵. Ἐκτοτε δ' οὗτος ἐβασίλευσε παντὸς τοῦ κράτους ἐπὶ ὀκτὼ σχεδὸν ἔτη, ἦτοι μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 80 π. X. θανάτου αὐτοῦ, κρατήσας παρ' ἑαυτῷ ὡς βασίλισσαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ καὶ χήραν τοῦ Ἀλεξάνδρου Βερενίκην Γ', μεθ' ἧς ἔχει κοινούς τοὺς τίτλους τῶν

« θεῶν Φιλαδέλφων Φιλομητόρων Σωτήρων »¹.

Δὲν διέορευσαν ὁμως ἐν εἰρήνῃ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη τῆς βασιλείας. Οἱ ἐγχώριοι Θεβαῖοι ἐπανέστησαν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς δυναστείας ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τοῦ Σωτήρος, οὗ νῦν στρατηγὸς κατ' αὐτῶν ἀναφέρεται ὁ Ἴεραξ². Μόλις δὲ μετὰ τριῶν ἐτῶν ἀγῶνας κατεβλήθησαν καὶ τοσοῦτον δεινῶς ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σωτήρος, « ὡς μηδὲ ὑτόμνημα λειφθῆναι Θεβαίοις τῆς ποτε εὐδαιμονίας »³.

Ὡς τελευταῖα πράξις τοῦ Σωτήρος ἀναφέρεται ἡ συνετὴ ἄρνησις αὐτοῦ νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τὸν πολιορκοῦντα τὰς Ἀθήνας Σύλλαν, ἐχθρὸν τότε τῆς ἐν Ρώμῃ νομίμου ἀρχῆς, ὅστις ἔπεμψεν εἰς Αἴγυπτον τὸν Λούκουλλον ζητῶν ναυτικὰς ἐπικουρίας (86 π. X.). Φαίνεται μάλιστα ὅτι κατόπιν μεγάλως ἐβοήθησε τοὺς ὑπὸ τοῦ Σύλλα καταστραφέντας Ἀθηναίους. Εἰς τοιοῦτό τι τοῦλάχιστον ἀναφέρεται ἡ μαρτυρία τοῦ Πανσανίου (ἔ. ἀ.) λέγοντος εὐθύς μετὰ τὰ περὶ τῆς ἀποστασίας τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὰ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτήρος Β', ὅτι « Ἀθηναῖοι δ' ὑπ' αὐτοῦ παθόντες εὖ πολλά τε καὶ οὐκ ἄξια ἐξηγήσεως χάλκοῦν καὶ αὐτόν καὶ Βερενίκην ἔθηκαν (ἐν τῷ Ὁδείῳ), ἢ μόνη γνησία οἱ τῶν παίδων ἦν ».

Ὁ Σωτῆρ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 62 περίπου ἐτῶν ἐν ἔτει 80 π. X. τὸ 37^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἄνευ ἄλλου γνησίου διαδόχου ἢ τῆς θυγατρὸς καὶ συμβασιλίσεως Βερενίκης.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Γ', ΣΩΤΗΡΟΣ Β', ΤΑΞΙΣ Α.

Νομίματα κοπέντα ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ Πτολεμαίου Γ', Σωτήρος Β', καὶ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α'.

(Ἀρ. 1659-1688, Πίν. LVII, 1-12, 14, 17-18, 20, 22-31

καὶ LVIII, 1.)

Ὑπὸ τὴν τάξιν ταύτην ἐτάξαμεν μεγάλην σειράν κεχρονολογημένων ἀργυρῶν νομισμάτων, ἦτοι τετραδράχμων, διδράχμων, δραχμῶν καὶ ἡμιδράχμων, φερόντων πάντων τοὺς αὐτοὺς στερεοτύπους τύπους τοῦ Πτολεμαίου Α', Σωτήρος, ἦτοι ἐφ' ἐνὸς μὲν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἐφ' ἐτέρου

1. Bouché-Leclercq ἔ. ἀ. p. 108.

2. Παρ' Ἀθηναίῳ, 12, 550^ε.

3. Ἴδε Bouché-Leclercq, II, p. 95, 1.

4. Πορφύριος: FHG, III, 722. — Πβλ. Justin. XXXIX, 5. — Πανσαν. 1, 9, 3.

5. Πορφύριος καὶ Justinus ἔ. ἀ. — Chron. Pasch. p. 347, 15.

1. Bull. de la soc. arch. d'Alex. 1902 p. 49.

2. P. Jouguet, Ptolémée X, Soter et la révolte de la Thébaidé: BCH XXI (1897) p. 141.

3. Πανσαν. 1, 9, 3.

δὲ τὸν ἐπὶ κεραυνοῦ ἰστάμενον μετὰ συνεπτυγμένων πτερύγων ἀετόν, ἔχοντα περίξ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν κόψαντα τὰ νομίσματα ταῦτα Πτολεμαῖον.

Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν καὶ οἱ ἰδιαίοντες χαρακτηριστῆρες τῆς ἐπ' αὐτῶν στερεοτύπου κεφαλῆς τοῦ Σωτῆρος Α' εἶναι τόσον ὁμοιόμορφοι καὶ ὁμογενεῖς ἐπὶ πάντων τῶν κομματίων τῆς τάξεως ταύτης (ἴδε πίν. LVII, 1-31 καὶ LVIII, 1), ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὅτι πάντα ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νομισματοκοπέου. Δηλοῦσι δὲ ὡς νομισματοκοπέιον πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ κέρματα τὴν Πάφον διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν στερεοτύπως ἐπαναλαμβανομένων γραμμάτων ΠΑ. Ἄλλ, ὡς εἶδομεν ἤδη (σελ. τηβ'), τὰ γράμματα ταῦτα ἔπαυσαν ἤδη σὺν τῷ χρόνῳ νὰ δηλώσι τὴν Πάφον, ἐτίθεντο δὲ ἀδιαφόρως καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοπτομένων τετραδράχμων τοῦ κράτους, ἵνα μὴ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀλλοιωταὶ ἢ ὄψις τοῦ κυρίου τούτου νομίσματος τῶν Λαγειδῶν, πρὸς ὃ εἶχεν ἤδη ἐξοικειωθῆ ἀπὸ μακροῦ ὁ ἐμπορικὸς καὶ ὁ πρὸς πᾶσαν μεταβολὴν τῆς ὄψεως τοῦ νομίσματος ὑπόπτως ἔχων βαρβαρικὸς κόσμος τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, ὁ μετὰ τοῦ κράτους τῶν Λαγειδῶν συναλλασσόμενος. Ὁρισμένως δ' ἐν τῇ παρουσίᾳ περιπτώσει ὁ Σωτῆρ Β' ἦτο ἠναγκασμένος νὰ κόπῃ ἐν Αἰγύπτῳ τὰ τετραδράχμα αὐτοῦ, ὡς τῆς Κύπρου κατεχομένης ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α', ὅστις ἐχρησιμοποιοῖ δι' ἑαυτὸν τὰ νομισματοκοπεῖα τῆς Κύπρου (ἴδε κατωτέρω τὴν τάξιν Α τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Α').

Ὅτι δὲ τὰ γράμματα ΠΑ τῶν τῆς παρουσίας τάξεως νομισμάτων δὲν δηλοῦσι τὴν Πάφον, πρὸς δὲ ὅτι πάντα ἐκόπησαν ἐν Αἰγύπτῳ, δηλοῦνται σαφῶς, νομίζω, καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς παρατηρήσεων.

1ον Ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ νομίσματα ταῦτα, πολλάκις δ' ἔχοντα τὴν κεφαλὴν τοῦ Σωτῆρος Α' κεκομμένην διὰ τῆς αὐτῆς σφραγίδος, εἶναι τὰ ὑπ' ἀρ. 1727-1732 (πίν. LVII. 13, 15, 16, 19, 21) τετραδράχμα τὰ φέροντα τὰ ἀπὸ τοῦ ΙΑ καὶ Η μέχρι ΙΓ καὶ ΙΓ διπλᾶ ἔτη τῆς ἐν Αἰγύπτῳ, μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Σωτῆρος Β', συμβασιλείας τῆς Κλεοπάτρας Γ' μετὰ τοῦ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α'. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα νομίσματα ταῦτα

εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἐκόπησαν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐνθα ἐπομένως θὰ ἐκόπησαν καὶ τὰ τῆς παρουσίας τάξεως Α, ὧν πρὸς κοπὴν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἐγένετο πολλάκις χρῆσις τῶν αὐτῶν σφραγίδων.

2ον Αἱ χρονολογίαι τῶν τῆς τάξεως Α κερμάτων βαίνουσιν ἀπὸ τοῦ ἔτους Α μέχρι τοῦ ΛΓ. Ἄρα λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς ὀψίμου τεχνοτροπίας αὐτῶν, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ νομισμάτων τῶν χρόνων Πτολεμαίου Ι' Σωτῆρος Β' τοῦ ἐπὶ ΛΖ ἔτη βασιλεύσαντος ὡς οὐδεὶς ἄλλος τῶν τελευταίων Πτολεμαίων. Λεπτομερέστερον ὁμως ἐξετάζοντες τὰς χρονολογίας ταύτας συμπεραίνομεν ἀσφαλῶς ὅτι ναὶ μὲν πάντα ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Αἰγύπτῳ, οὐχὶ δ' ὁμως καὶ πάντα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος Β'. Ἀληθῶς διακρίνομεν ἐν αὐτοῖς πρῶτον σειρὰν φέρουσαν πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ Α μέχρι τοῦ Ι (116/5-107 π. X), καθ' ἃ ἐβασίλευσε τὸ πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Σωτῆρ Β'. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ΙΑ ἔτους, τοῦ συμπίπτοντος πρὸς τὸ Η τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', — ὅτε ἐξορισθέντος τοῦ Σωτῆρος Β' κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ συνεβασίλευσαν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀντὶ τοῦ ἐξωσθέντος, Ἀλέξανδρος ὁ Α' καὶ ἡ Κλεοπάτρα Γ', ἣ ἔχουσα τὰ αὐτὰ ἔτη πρὸς τὸν Σωτῆρα, —παύεται ἡ ἐκδοσις τῶν μετὰ τῶν ἐτῶν τοῦ Σωτῆρος Β' νομισμάτων καί, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀντικαθιστᾶται μέχρι τοῦ ἔτους 101 (=ΙΓ τῆς Κλεοπάτρας καὶ ΙΓ τοῦ Ἀλεξάνδρου) διὰ πανομοίων τετραδράχμων φερόντων συγχρόνως τὰ τε ἔτη τῆς Κλεοπάτρας Γ' καὶ τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α'.

Ἀμέσως δὲ κατόπιν ὑπάρχει ἐτέρα πλήρης σειρὰ (ἀριθμ. 1672-1686) πανομοίων τετραδράχμων φερόντων πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἀπὸ τοῦ ΙΒ μέχρι ΚΕ ἔτη· τὰ ἔτη ταῦτα εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναφερόμενα εἰς τὸν Σωτῆρα Β', τὸν διατελοῦντα ἐξόριστον τῆς Αἰγύπτου, ἐνθ' ἀσφαλῶς ἐκόπησαν τὰ φέροντα τὰ ἐν λόγῳ ἔτη νομίσματα. Ἄρα δὲν δύναται νὰ πρόκειται ἢ περὶ ἐτῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', τοῦ πράγματι μέχρι τοῦ ἔτους ΚΕ βασιλεύσαντος ἐν Αἰγύπτῳ¹.

1. Ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν ἐσφαλμένως ἐθεωρήσαμεν τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα ὡς φέροντα τὰ ἔτη τοῦ Σωτῆρος. Διορθωτέαι ἄρα ἐν τῷ καταλόγῳ αἱ ἀναλογίαι τῶν ἐτῶν ΙΒ — ΚΕ εἰς 102-89 π. X. ἀντὶ 105-92 π. X.

Διατί ὁμως, ἤθελέ τις ἐρωτήσῃ, ἔχομεν συγχρόνως τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος τοιαῦτα νομίματα, φέροντα ἢ μόνον τὰ ἔτη τοῦ Ἀλεξάνδρου IB καὶ IG ἢ τὰ ἔτη αὐτοῦ ταῦτα σὺν τοῖς τῆς συμβασιλίσεως μητρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας Γ', ἢτοι τὰ IE + IB καὶ IC + IG; Νομίζω ὅτι τὴν ἀπορίαν ταύτην λύει τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Ἰουστίνου (ἴδε ἀνωτέρω, σελ. υιβ'), καθ' ὃ ὁ Ἀλέξανδρος, φοβηθεὶς τὸ ἀπάνθρωπον τῆς συμβασιλίσεως μητρὸς αὐτοῦ καὶ δυσανασχετῶν ὅτι αὐτὴ διεχειρίζετο αὐτοβούλως πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἐγκατέλιπεν αὐτὴν καὶ ἔφυγεν ἐκ τοῦ κράτους προτιμῶν τῆς βασιλείας ζωὴν ἡσυχον καὶ ἀσφαλῆ· τὸ γεγονός τοῦτο θὰ συνέβῃ ἐν ἔτει 103 π. X., τὸ καὶ ID τῆς Κλεοπάτρας Γ', = IA τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', καθ' ὃ ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς φυγῆς ταύτης δὲν θὰ ἐκόπησαν νομίματα φέροντα τὰ διπλᾶ ἔτη τῆς συμβασιλείας αὐτῶν. Τοῦλάχιστον μέχρι τοῦδε δὲν καταρωίσαμεν νὰ εὕρωμεν τοιαῦτα πρὸς πλήρωσιν τοῦ λίαν σημαντικοῦ κενοῦ. Ἐνεκα δὲ τοῦ αὐτοῦ λόγου θὰ ἔπαυσε καὶ ἡ ἐν Κύπρῳ ἰδιαιτέρα νομισματοκοπία τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἢ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀρξαμένη, περὶ ἧς κατωτέρω (σελ. υκζ' - υκθ').

Εὐθύς ὁμως κατόπιν, κατὰ τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ Ἰουστίνου, ἡ Κλεοπάτρα ἔπεισε διὰ πρέσβων (per legatos) τὸν ἄγνωστον ποῦ φυγόντα Ἀλέξανδρον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ κράτος. Ὁ Bouché-Leclercq (II, 103 κέξ.) πραγματευόμενος περὶ τῆς φυγῆς καὶ ἐπανόδου τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰκάζει εὐφυῶς ὅτι ἡ διὰ πρέσβων, δηλαδὴ κατόπιν διαπραγματεύσεων, ἐπιτευχθεῖσα συνδιαλλαγή τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐγένετο δαπάναις τῆς Κλεοπάτρας, ἀναγκασθείσης νὰ παραχωρήσῃ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 102 π. X. βασιλικὰ δικαιώματα, ὧν εἶχε στερήσῃ αὐτόν. Ἐν τούτων, λοιπόν, εἰκάζω ὅτι θὰ ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ κόπῃ ἐν Αἰγύπτῳ ἴδια νομίματα, ὅτι δὲ διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ 102 π. X., IB τοῦ Ἀλεξάνδρου, βλέπομεν αὐτὸν κόπτοντα ἐν Αἰγύπτῳ τὰ φέροντα μόνον τὰ ἔτη αὐτοῦ τετράδραγμα, ὧν ἡ ἔκδοσις διήρκεσε μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Ἄλλ', ὡς ὁ αὐτὸς Ἰουστίνος ἱστορεῖ, ἡ Κλεοπάτρα ἐποίησατο τὰς παραχωρήσεις ταύτας μόνον καὶ μόνον ἵνα προσελκύσῃ τὸν Ἀλέξανδρον

παρ' αὐτῇ σκευωροῦσα τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Τὰ δὲ νομίματα διδάσκουσιν ἡμᾶς ὅτι, ἐπιτρέψασα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ κόπῃ ἐν Αἰγύπτῳ νομίματα μετὰ μόνον τῶν ἐτῶν αὐτοῦ, δὲν ἀπέξενωσε συγχρόνως ἑαυτὴν τοῦ δικαιώματος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀρξαμένην τάξιν τῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὰ ἔτη αὐτῆς ὑπεράνω τῶν ἐτῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀληθῶς βλέπομεν ὅτι ἐξέδωκε καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς συνδιαλλαγῆς νομίματα φέροντα τὰ ἔτη IE + IB καὶ IC + IG (ἀρ. 1730—1731), ὅτε, τέλος, ὁ Ἀλέξανδρος προλαμβάνων τὰ εἰς τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ ἀποβλέποντα σχέδια, ἀπέκτεινεν αὐτὴν, ληξάσης οὕτως ὀριστικῶς τῆς μοναδικῆς ἐν τῇ νομισματικῇ τῶν Λαγειδῶν τάξεως τῶν μετὰ διπλῶν χρονολογιῶν νομισμάτων, ἧς ἄμεσος συνέχεια ἐν Αἰγύπτῳ εἶναι τὰ ὅμοια τετράδραγμα τὰ φέροντα μόνον τὰ ἔτη τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', περὶ ὧν ἀνωτέρω (σελ. υις').

3ον Τέλος ἐν τῇ αὐτῇ τάξει ἔχομεν σποραδικὰ τινα καὶ σπάνια ἀλλὰ πανόμοια πρὸς τὰ τῶν προηγουμένων ἐτῶν νομίματα τοῦ αὐτοῦ νομισματοκοπέου, φέροντα τὰ ἔτη KΘ καὶ ΛC (ἀρ. 1687 πίν. LVII, 31 1688, πίν. LVIII, 1), ἢτοι ἔτη δυνάμενα νὰ ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν Σωτήρα Β', ὡς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' διαρκεσάσης μόλις ἐπὶ KΘ ἔτη. Πράγματι δὲ ἀκριβῶς κατὰ τὸ KΘ ἔτος αὐτοῦ ἀνεκλήθη ὁ Σωτὴρ ἐκ Κύπρου εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγύπτου, ἣτις διήρκεσε μέχρι τοῦ ΛZ ἔτους αὐτοῦ. Ἄν δὲ δὲν ἔχωμεν μέχρι τοῦδε πλείονα νομίματα μετὰ τῶν ἐτῶν τῆς νέας αὐτοῦ βασιλείας, αἴτιον εἶναι ἴσως ἡ ἀκριβῶς ἅμα τῇ ἐπανόδῳ αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον ἐκραγεῖσα μεγάλη ἐπανάστασις τῶν ἐγχωρίων, ἢ ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη διαρκέσασα, πρὸς δὲ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα καθιστῶντα τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀκατάλληλον πρὸς ἔκδοσιν τῶν τὰς εἰρηνικὰς συναλλαγὰς κυρίως ἐξυπηρετούντων νομισμάτων.

Οὕτως ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται σαφῶς, ὅτι πάντα τὰ νομίματα τῆς τάξεως A εἶναι προϊόντα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ νομισματοκοπέων. Πρὸς τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο πληρέστατα συμφωνεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐν λόγῳ νομίματα ἀνακαλύπτονται κατὰ μεγάλας ποσότητας ἐν Αἰγύπτῳ, σπανίως δὲ ἐν Κύπρῳ ἢ ἀλαχοῦ τοῦ κράτους τῶν Λαγειδῶν.

ΤΑΞΙΣ Β.

Νομίσματα κοπέντα ὑπὸ Πτολεμαίου Γ', Σωτήρος Β',

διαρκούσης τῆς ἐν Κύπρῳ ἐξορίας αὐτοῦ.

(Ἄριθ. 1689 - 1693, Πίν. LIX, 22-24 καὶ LX, 28-30.)

Εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. υθ'), ὅτι ὁ Σωτῆρ Β' ἐξορισθεὶς τῆς Αἰγύπτου ἐν ἔτει 107 π. Χ. κατέφυγεν εἰς Κύπρον. Βραχὺ δὲ κατόπιν ἔφυγε καὶ ἐκεῖθεν πρὸ τοῦ ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας σταλέντος πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ στρατηγοῦ, μὴ θέλων, κατὰ τὸν Ἰουστίνον, νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῆς μητρὸς, ἀν καὶ ἤδη διέθετεν ἐπίσης ἰσχυρὰς δυνάμεις. Τὸ μόνον δὲ κενὸν ὄπερ παρουσιάζει ἢ ἀπὸ τοῦ 113 μέχρι 104 π. Χ. Κυπριακὴ νομισματοκοπία τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', ἦτοι ἡ ἔλλειψις νομισμάτων ἐκ τῶν νομισματοκοπέων τῆς Σαλαμῖνος καὶ τοῦ Κιτίου κατὰ τὸ ἔτος Η τοῦ Ἀλεξάνδρου (ἴδε κατωτέρω σελ. υκ'), ἔτος ὄπερ συμπίπτει πρὸς ἐκεῖνο τῆς φυγῆς τοῦ Σωτήρος Β' εἰς Κύπρον, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Σωτῆρ ἅμα ἀφικόμενος εἰς τὴν νῆσον κατέλαβε τὰς δύο ταύτας πόλεις, ἔνθα συνεπεία τούτου διεκόπη ἢ μετὰ τῶν ἐτῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου νομισματοκοπία.

Ἐκ τῆς Κύπρου ὁ Σωτῆρ Β' ἔφυγεν εἰς τὴν ἀπέναντι Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου, πάντως ἵνα εὖρη ἄσυλον καὶ ὑποστήριξιν παρὰ τῷ συμμάχῳ αὐτοῦ Ἀντιόχῳ Θ', τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀντιοχείας, πρὸς ὃν μικρὸν προτοῦ ἐξωσθῆ τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχεν ἐξαποστείλῃ, ἀκούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας, ἐπικουρίαν ἐξακισχιλίων ἀνδρῶν¹. Πολιορκηθεὶς δ' ἐν τῇ Σελεύκειᾳ, προφανῶς ὑπὸ τοῦ στόλου τῆς Κλεοπάτρας Γ', ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῆ, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τινος τῶν φίλων — ἴσως καὶ τούτου ὄργανου τῆς Κλεοπάτρας — ὃν συλλαβὸν ἐτιμωρήσατο, «εἰς δὲ τὸ λοιπὸν οὐ τοῖς τυχοῦσι φίλοις ἑαυτὸν ἐπίστευσεν»².

Βραχὺ δὲ κατόπιν κατώρθωσε πάλιν ὁ Σωτῆρ νὰ καταλάβῃ μονίμως τὴν Κύπρον (ἴδε σελ. υι') ἢ δὲ μέχρι μόνον τοῦ ἔτους 104 π. Χ.

διαρκέσασα Κυπριακὴ νομισματοκοπία τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' δεικνύει σαφῶς, ὅτι ὁ Σωτῆρ ἐγένετο κύριος τῆς νήσου μόλις ἀπὸ τοῦ 103, ἢ τὸ πολὺ διαρκούντος τοῦ 104 π. Χ. Δὲν ἔμεινεν ὁμοίως, ὡς εἶδομεν, ἀνενόχλητος ἐν τῇ κτήσει αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας, ἀν καὶ κατώρθου νὰ σύρῃ πρὸς τὸ μέρος αὐτοῦ πάντας τοὺς κατ' αὐτοῦ σταλέντας στρατηγούς. Θέλων δὲ νὰ ἐνισχυθῆ δαπάνῃ τῶν γειτόνων αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐχθρῶν, ἐξεστράτευσεν ἐκ Κύπρου εἰς Κοίλην Συρίαν, ὁπόθεν ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον περὶ τὸ 102 π. Χ. Βραδύτερον δὲ ἀνεμίχθη καὶ πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Συρίας περὶ τὸ 94 π. Χ., ὅτε λαβὼν τὸ μέρος τῶν υἱῶν τοῦ ἀρχαίου ἐχθροῦ αὐτοῦ Ἀντιόχου Η' Γρυποῦ κατὰ Ἀντιόχου Γ', υἱοῦ τοῦ πρόην συμμάχου Ἀντιόχου Θ', μετεπέμψατο ἐκ Κνίδου Δημήτριον τὸν Ἀκαιρον λεγόμενον καὶ κατέστησε βασιλέα ἐν Δαμασκῷ.

Οἱ διαρκεῖς οὗτοι πόλεμοι καὶ ἡ σχετικὴ πτωχεία ἐν ἣ διετέλει τότε ὁ Σωτῆρ, — ὁ ὑπηρετήσας, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ χρήμασι τοὺς σκοποὺς τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων — καθιστῶσι πιθανὸν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ, ἢς ἄλλως τε ἀπῆν τὸ πολὺ, δὲν θὰ ἔκοψε πολλὰ νομίσματα. Πράγματι δὲ τὰ μόνον, ἅτινα δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐν Κύπρῳ βασιλείας τοῦ Σωτήρος, εἶναι τὰ λίαν σπάνια τετράδραχμα τῆς τάξεως Β. Ταῦτα δὲ φέρουσι μόνον τὰ ἔτη τοῦ Σωτήρος ΙΗ καὶ ΙΘ (ἐν Πάφῳ) καὶ ΚΑ καὶ ΚΖ (ἐν Σαλαμῖνι), ἀναλογοῦντα πρὸς τὰ ἔτη 99, 98, 96 καὶ 90 π. Χ. Ὁ χαρακτήρ, ἡ τεχνοτροπία καὶ αὐτὸ τὸ μέταλλον αὐτῶν (ἴδε πίν. LIX, 22-24 καὶ LX, 28-30), ἐν Κύπρῳ μόνον ἀνακαλυπτομένων, εἶναι ἐντελῶς διάφορα ἐκεῖνων τε τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σωτήρος κοπέντων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐκεῖνων τῶν τῆς Κυπριακῆς νομισματοκοπίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', δεικνύοντα οὕτω σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ τάξεως, ἣν δὲν πρέπει νὰ συγγέωμεν πρὸς τὰ Αἰγυπτιακὰ νομίσματα τοῦ Σωτήρος καὶ τὰ Κυπριακὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Συμπεραίνομεν ἄρα ὅτι πρόκειται περὶ νομισμάτων τοῦ Σωτήρος Β' κοπέντων ἐν Κύπρῳ πρὸς τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο συμφωνεῖ τὸ ἐπ' αὐτῶν ἔτος ΚΖ, ὅπερ δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Α', τὸν μόλις ἐπὶ ΚΓ ἔτη βασιλεύσαντα.

1. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. 13, 10, 2 (278).

2. Διοδώρου 34/35, 39. — Bouché-Leclercq II, p. 97.

ΤΑΞΙΣ Γ.

Νομίσματα χαλκᾶ Κύπρου κοπέντα ὑπὸ Σωτήρος Β'

ἢ μᾶλλον ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Β'.

(Ἄριθ. 1694-1716, Πίν. LVIII, 11-32.)

Τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ὅλως ἰδιόρρυθμον και ὁμογενῆ τάξιν ταύτην χαλκῶν νομισμάτων ἀνακαλύπτονται σχεδὸν μόνον ἐν Κύπρῳ, σπανιώτατα δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἀλλαγῶ. Ἡ ἐπιγραφή αὐτῶν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ και οἱ τύποι, κεφαλή Ἀμμωνος ἐφ' ἐνός, και εἰς ἢ δύο ἐπὶ κεραυνοῦ βαίνοντες ἀετοὶ ἐφ' ἐτέρου, εἶναι πανόμοιοι ἐπὶ πάντων τῶν κερμάτων. Διακρίνονται δὲ ταῦτα εἰς τρεῖς σειράς, ὧν ἡ μὲν Α (ἀριθ. 1694-1705) φέρει σύμβολα ἐν τῷ πεδίῳ, ἢ δὲ Β (ἀριθ. 1706-1711) φέρει χρονολογικά γράμματα, τέλος δ' ἢ Γ (ἀριθ. 1712-1716) εἶναι ἄνευ συμβόλων ἢ χρονολογικῶν γραμμάτων.

Ὅρμώμενος ἐκ μόνης τῆς τεχνοτροπίας και τῆς προελεύσεως αὐτῶν ὑπέλαβον ὅτε συνέτασσον τὸν κατάλογον ὅτι ταῦτα θὰ ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Σωτήρος Β', ὡς βασιλέως ἐν Κύπρῳ ἢ κατάταξις δ' αὐτῆ δύναται νὰ εἶναι ἡ ὀρθή. Νῦν ὁμως κλίνω ἔνεκα τῶν ἐξῆς λόγων νὰ παραδεχθῶ μᾶλλον ὅτι ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α'.

1^{ον} Σχεδὸν πάντα τὰ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν κερμάτων τῆς σειρᾶς Α σύμβολα, και δὴ τὸ κέρας (πίν. LVIII, ἀρ. 14 και 21), ὁ πῖλος (αὐτόθι ἀρ. 15), ὁ τειταινωμένος και ἰδιόρρυθμος στέφανος (ἀρ. 18 και 19), τὸ ἀκροστόλιον (ἀρ. 22) και ὁ ἀστὴρ (ἀρ. 23-24 και 28), ἀπαντῶσιν ἀπαραλλάκτως και ἐπὶ τῶν κεχρονολογημένων ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Α' ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τοῦ 113-104 π. Χ. (ἴδε πίν. LIX, 1-21 και LX, 1-27), ἐνῶ οὐδέποτε εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν τοῦ Σωτήρος Β'.

2^{ον} Τὰ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν κερμάτων τῆς σειρᾶς Β γράμματα Δ, Η, Κ, Λ, Μ και Τ, τὰ πάντως χρονολογικά, ἦτοι δηλοῦντα τὰ ἔτη 4, 7, 10, 11, 12 και 19, προσαρμολύμενα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Σωτήρος Β', — ὅποτε ἀναλογοῦσι πρὸς τὰ ἔτη 113, 110, 107, 106, 105 και 98 π. Χ. — εἶναι ἀκατανόητα ἐν συνδυασμῶ πρὸς τοὺς τὴν συνύπαρξιν ἐπὶ τοῦ θρόνου δύο βασιλέων δηλοῦντας τύπους τοῦ διπλοῦ ἀετοῦ, ἐνῶ, ἂν προσαρμώσωμεν αὐτὰ πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀλε-

ξάνδρου Α', — ὅποτε ἀναλογοῦσι πρὸς τὰ ἔτη 110, 107, 104, 103, 102 και 95 π. Χ., — βλέπομεν ὅτι τὰ μὲν μετὰ τοῦ Δ (= 110 π. Χ.) και Τ (= 95 π. Χ.), ἦτοι τὰ μόνα ἄτινα φέρουσιν ἓνα μόνον ἀετόν, πίπτουσιν εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Ἀλέξανδρος ἐβασίλευε μόνος εἴτ' ἐν Κύπρῳ εἴτ' ἐν Αἰγύπτῳ, ἐνῶ τὰ ἐν τῷ μετὰ λοιπὰ ἔτη Η, Κ, Λ και Μ, τὰ φέροντα δύο ἀετοὺς, πίπτουσιν εἰς τὰ ἔτη, καθ' ἃ ὁ Ἀλέξανδρος *συνεβασίλευε τῇ μητρὶ* αὐτοῦ Κλεοπάτρα Γ', εἰς ἣν θὰ ἀναφέρεται ὁ δεύτερος τῶν ἀετῶν. Τὸ μόνον δ' ὅπερ παρέχει δυσκολίας πρὸς παραδοχὴν τῆς ἀπονομῆς ταύτης εἶναι ὅτι ἡ Κύπρος δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀνήκεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Α' κατὰ τὸ ἔτος Τ (95 π. Χ.), ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν Σωτήρα Β'. Παρατηροῦμεν ὁμως ὅτι οὔτε ἡ διαρκὴς κατοχὴ τῆς Κύπρου ὑπὸ τοῦ Σωτήρος εἶναι ἀσφαλῶς μαρτυρημένη, οὔτε ἀποκλείεται ἢ ὑπόθεσις ὅτι τινὰ τῶν κερμάτων τῆς παρουσίας τάξεως ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ΙΑ' ἐκτὸς τῆς Κύπρου, διότι οὐδὲν εὐχερέστερον τῆς μετακομίσεως, κατὰ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις, τῶν ἀπλῶν και ἐλαφρῶν ὀργάνων, ἐξ ὧν ἀπετελοῦντο τὰ ἀρχαῖα νομισματοκοπεῖα.

ΤΑΞΙΣ Δ.

Χαλκᾶ φέροντα τὰ ἐπίθετα τοῦ Σωτήρος Β',

κοπέντα ἐν Αἰγύπτῳ.

(Ἄριθ. 1717-1723, Πίναξ LVIII, 2, 6-9.)

Ἐντελῶς βεβαία εἶναι ἡ ἀπονομή τῶν τῆς σειρᾶς ταύτης κερμάτων εἰς τὸν Σωτήρα Β', ἔνεκα τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφῶν ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛ ΣΩΤΗΡΟΣ (ἀρ. 1717), ἢ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΩ[ΤΗΡΟΣ] (ἀρ. 1719, 1721, 1722), ἢ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΩ[ΤΗΡΟΣ] ΘΕ[ΟΥ] (ἀρ. 1718 και 1720). Ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὸν τίτλον δὲ τοῦ Σωτήρος Θεοῦ γνωρίζομεν διὰ τὸν Σωτήρα Β' ἐκ πλείστων ἄλλων πηγῶν¹.

Ὅτι δὲ τὰ κέρματα ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Αἰγύπτῳ, δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι συχνότατ' ἀνακαλύπτονται ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ὅλως δὲ σπανίως ἐν Κύπρῳ ἢ ἀλλαγῶ τοῦ κράτους τῶν Λαγαιδῶν.

1. Dittenberger ἔ. ἀ. ἀριθμ. 167-173 κτλ. κτλ.

ΤΑΞΙΣ Ε.

Νομίσματα Μοιρᾶ ἡγεμόνος τινὸς τῶν ἐγχωρίων ἐπαναστατῶν ἐπὶ Σωτήρος Β' (88-86 π. Χ.).

('Αριθ. 1724, Πίναξ LXI, 30-31.)

'Απαράλλακτα κατὰ τεχνοτροπίαν, μέγεθος καὶ τύπους πρὸς τὰ φέροντα ὡς τύπον τὸ 'Ισιακὸν κόσμημα χαλκᾶ κερμάτια τῆς προηγουμένης τάξεως τοῦ Σωτήρος Β' εἶναι σπανιώτατά τινα κέρματα, ἐφ' ὧν πρῶτος ὁ Imhoof-Blumer¹ ἀνέγνωσεν, ἀντὶ τῆς στερεοτύπου τῶν Πτολεμαϊκῶν χαλκῶν νομισμάτων ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, τὴν μοναδικὴν καὶ παράδοξον ἐπιγραφὴν ΜΟΙΡΑ, σημειώσας τότε τὰ ἑξῆς: quand à la signification de la légende, il est difficile de s'en rendre compte. Car il est peu probable qu'elle se rapporte à une divinité, à l'une des Moïrai, la personnification du sort, et il ne peut être question non plus de Moïris, le nom d'un lac. Peut-être est-ce un nom tel que Moïragénis, qui peut avoir été magistrat en Cyrénaïque. Παρατηροῦμεν ὁμῶς ὅτι πρῶτον μὲν περὶ ἀπονομῆς τοῦ νομίσματος τούτου εἰς τὴν Κυρήνην οὐδεὶς νῦν δύναται νὰ γένηται λόγος, βεβαίῳ ὄντος ὅτι πάντα τὰ φέροντα τοὺς τύπους τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀμμωνος καὶ τοῦ 'Ισιακοῦ κοσμήματος χαλκᾶ κερμάτια προέρχονται πάντοτε ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οὐδέποτε δ' ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς· δεύτερον δὲ ὅτι ὄνομα νομισματικοῦ ἄρχοντος ἀντικαθιστῶν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ νομίσματος θὰ ἦτο τι ἀντίθετον πρὸς πάνθ' ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς νομισματοκοπίας τῶν Ἑλλήνων βασιλέων ἐν γένει, ἰδίως δὲ τῶν Λαγαιδῶν πανταχοῦ τοῦ κράτους αὐτῶν.

'Επίσης δὲ οὐδεὶς δύναται νὰ γένηται λόγος περὶ βασιμότητος τῆς γνώμης τοῦ V. de Renger², ἀποδίδοντος τὸ νόμισμα ἡμῶν εἰς ἀνύπαρκτον πόλιν τῆς Αἰγύπτου Μοῖραν, ἣτις κατ' αὐτὸν θὰ ἔκειτο πρὸς νότον τῆς Μοίριος λίμνης· ὡς οὐδὲ περὶ τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καθ' ἣν τὸ κέρμα τοῦτο θὰ ἐκόπη πρὸ τῶν χρόνων Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου. Ἡ τεχνοτροπία αὐτοῦ ἀνήκει ἀσφαλῶς μόνις εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σωτήρος Β'.

1. Monnaies Grecques p. 457, 12.

2. Catal. de la coll. des médailles grecques de M. le Chev. L. Wälcher de Moltheim Paris 1895 p. 234 n° 3309.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ πάντα μεγίστην ὁμοίτητα τοῦ κέρματος τούτου πρὸς τὰ λοιπὰ πολυπληθῆ τοῦ Σωτήρος Β', πρὸς δὲ ὅτι γνωρίζομεν ὀνόματα κύρια οἷα τὰ ἑλληνικὰ Μοιρέας, Μοιραῖος, Μοιρῶ, καὶ τὸ τοῦ ἀρχαίου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μοίριος, νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ Ἑλληνικῆς μορφῆς αἰγυπτιακοῦ τινος κυρίου ὀνόματος, Μοιρᾶς, τεθέντος ἐπὶ τοῦ νομίσματος κατὰ γενικὴν πτώσιν, δηλαδὴ [νόμισμα τοῦ] Μοιρᾶ. Παράβαλε τὰ ἑξελληνισθέντα ὀνόματα τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων Μηνᾶ (Διοδ. 1,45) τοῦ καὶ Μήνεος, Τλᾶ, Σιφθᾶ, Χωμαεφθᾶ, Ἴαννᾶ, Σταᾶ, Ἀπαχνᾶ κτλ.

Ὁ Μοιρᾶς οὗτος ἴσως ἦτο εἰς τῶν ἡγεμόνων τῶν ἐγχωρίων ἐκείνων, ὧν ἡ ἐπὶ Σωτήρος Β' μεγάλη ἐπανάστασις διήρκεσεν ἐπὶ τρία ἔτη, ἐστὶν ἔχουσα τὴν Θηβαΐδα (ἴδε σελ. υιδ'). Πάπυρός τις κεχρονολογημένος ἀπὸ τοῦ 30 ἔτους τοῦ Σωτήρος Β' (88 π. Χ.), περιέχων δ' ἐπιστολὴν Πλάτωνός τινος πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ κατοίκους τῆς Ἀφροδιτοπόλεως, καθιστᾶ ἡμῖν γνωστὸν ὅτι ὁ Σωτῆρ Β' διηρθύνετο πρὸς τὴν Μέμφιδα, καθ' ὃν χρόνον ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Ἰέραξ ἐβάδιζεν ἵνα ὑποτάξῃ τὴν ἀποστᾶσαν Θηβαΐδα¹. Λοιπὸν ἀκριβῶς πρὸς νότον τῆς Μέμφιδος καὶ Ἀφροδιτοπόλεως, δεξιᾶ δὲ τῷ πορευομένῳ πρὸς τὴν συνάπτουσαν Θηβαΐδα, κεῖται ἡ Μοίριος λίμνη, ἣς ἴσως οἱ περιόικοι Αἰγύπτιοι ἐπαναστάντες ἐπίσης κατὰ τοῦ Σωτήρος Β' εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς ἐγχωρίον τινα ἡγεμόνα Μοιρᾶν, ἀπὸ τῆς λίμνης οὕτω καλούμενον. Ὡς γνωστὸν, ἡ αὐτὴ λίμνη ἔλαβεν ἡ ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς πρὸς ἕτερόν τινα τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου.²

'Επὶ τῆς αὐτῆς δ' ἴσως ἐπαναστάσεως ἐκόπησαν ὑπὸ τινων τῶν ἐγχωρίων τινὰ τῶν ἐπὶ τοῦ τελευταίου πίνακος LVI. ἀπεικονισθέντων βαρβαρικῆς τεχνοτροπίας νομισμάτων ἀρ. 1916 κξ.

ΤΑΞΙΣ Ζ'

Νομισματοκοπεῖον Κυρηναϊκῆς. Πτολεμαῖος Ἀπίων.

('Αριθ. 1725, Πίναξ LVIII, 10)

Τὸ νόμισμα τοῦτο ἀπέδωκα εἰς τὸν Πτολεμαῖον Ι', Σωτῆρα Β', ἔνεκα τοῦ ἐπ' αὐτοῦ μο-

1. Jouguet, Ptolémée X Soter et la révolte de la Thébaïde: BCH. XXX (1897) p. 141.

2. Ἡροδότου 2, 13 καὶ 101 — Διοδώρου 1, 44, 51 καὶ 52 — Plin. 36, 13 καὶ 19.

νογραφήματος, τῷ ἔχοντος πολλάκις τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων Σ καὶ Ω συνηνωμένων, δυναμένων ἐπομένως νὰ ἀναγνωσθῶσι ΣΩ[ΤΗΡΟΣ]. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐπὶ τῶν πλείστων κομματίων τὸ μονογράφημα εἶναι σαφῶς κεχαραγμένον ὡς Ξ, περιέχον οὕτω τὰ γράμματα ΙΩΙ [λος;], πρὸς δὲ ὅτι ὁ Σωτῆρ Β' οὐδέποτε ἔγενετο κύριος τῆς Κυρηναϊκῆς, εἰς ἣν φαίνεται ἐκ τῶν τύπων αὐτοῦ ὅτι ἀνήκει ἴσως τὸ νόμισμα τοῦτο. Δέον ἐπομένως νὰ μὴ στηριζώμεν ἱστορικά συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ νομίσματος περὶ κυριαρχίας τοῦ Σωτῆρος Β' ἐπὶ τῆς Κυρηναϊκῆς.¹

Ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Β' ἡ Κυρηναϊκὴ ἀπετέλει ἰδιαιτέρον δυναστικὸν τῶν Πτολεμαίων τιμᾶριον τοῦ ὑπὸ τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον Ἀπίωνα (117-96 π. Χ.), εἰς ὃν ὅμως οὐδὲν τῶν γνωστῶν νομισμάτων δύναται ν' ἀποδοθῆ ἀσφαλῶς. Τὰ εἰς αὐτὸν ἀπονεμηθέντα² ὑπὸ τινων χαλκᾶ Πτολεμαϊκὰ κέρματα τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν Β—Α (ἀριθμ. 1733), ἀναγνωσθεῖσαν Β(ασιλέως) Α(πίωνος) ἢ ἀπλῶς ΒΑ(σιλέως), ἀνήκουσι, καθ' ἡμᾶς, εἰς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον ΙΑ' Ἀλέξανδρον Α' (ἴδε κατωτέρω σελ. 119). Ἐπίσης ἀβάσιμοι εἶναι αἱ ὑπὸ τῶν Eckhel, Mionnet³ Müller⁴ κτλ. ἀποδόσεις εἰς Πτολεμαῖον τὸν Ἀπίωνα τῶν ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν ὑπ' ἀρ. 1243-1246 πίν. XL, 24-28 νομισμάτων, τῶν ἀσφαλῶς ἀνηκόντων εἰς Πτολεμαῖον Ε' Ἐπιφανῆ⁵. Λίαν ἀμφίβολος εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ὑπὸ τινων ἀπόδοσις εἰς τὸν βασιλέα τοῦτον τῶν ὀψίμου τεχνοτροπίας κερμάτων πίν. XXXVII, 16, τῶν φερόντων ὡς σύμβολον ἐν τῷ πεδίῳ τὸ σίλφιον τῆς Κυρηναϊκῆς, ἐπιγραφὴν δὲ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕ ΑΙΟΥ. Ἐν πάσῃ δ' ὅμως περιπτώσει δέον ν' ἀναμένωμεν βεβαιότερας ἀπονομῆς νομίσματα πρὶν ἢ ἀποδώσωμεν νομίσματα εἰς τὸν Πτολεμαῖον Ἀπίωνα, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα φαίνεται ὅτι, ὡς καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ βασιλεὺς τῆς Κυρηναϊκῆς Εὐεργέτης Β', καὶ ὁ ἐν ἀμέσως μεταγενεστέροις χρόνοις τιμαριούχος τῆς Κύπρου βασιλεὺς Πτολεμαῖος, υἱὸς τοῦ Σωτῆρος Β', δὲν ἔκο-

ψαν νομίσματα ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν, αἵτινες ἐλογίζοντο οὐχὶ ὡς ἐντελῶς ἀνεξάρτητα τῆς Αἰγύπτου βασιλείας, ἀλλ' ὡς δυναστικά τιμᾶρια δοθέντα προσωρινῶς χάριν τῆς εἰρήνης τῆς δυναστείας, πρὸς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας φαίνεται ὅτι εἶχε μόνον ὁ ἐν Αἰγύπτῳ κύριος βασιλεὺς τοῦ κράτους. Ἡ ἀσφαλῆς ἐξαιρέσις τοῦ κανόνος τούτου, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ Κυπριακὰ νομίσματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', λόγον ἔχει πάντως τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ παρέμβασιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλίσσης Κλεοπάτρας Γ', ἣτις, χρωμένη αὐτῷ ὡς ὄπλῳ κατὰ τοῦ Σωτῆρος Β' καὶ παρασκευάζουσα τὴν εἰς Αἴγυπτον κἀθοδον, ἐφρόντισε νὰ περιβάλῃ αὐτὸν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διὰ πάντων τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων (σελ. 119).

ΤΑΞΙΣ Η.

Χρυσᾶ νομίσματα δεκαετηρίδος τῆς Κλεοπάτρας Σελήνης (107 π. Χ.) ἢ τῆς Κλεοπάτρας Ζ' (42 π. Χ.).

(Ἀρ. 1726, Πίν. LVIII, 3.)

Τὸ χρυσοῦν τοῦτο ὀκτάδραχμον, ἐν τῶν νεωτάτων πάντων τῶν φερόντων τοὺς σταθεροὺς τύπους καὶ τὴν στερεότυπον ἐπιγραφὴν τῆς ΑΡΞΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, παρουσιάζει νέον τύπον κεφαλῆς βασιλίσσης ὁμοιάζοντα μεγάλως πρὸς τινὰς τῶν εἰκόνων τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας Ζ' (πρβ. πίν. XLII, 7 καὶ LXIII, 3, 10), εἰς ἣν ἐκ πρώτης ὄψεως ἠθέλε τις ἀποδώσει αὐτό. Ἐπιμελεστέρα δ' ὅμως μελέτη τῶν χαρακτήρων τῆς ἐπιγραφῆς, καὶ τῆς ἐν γένει τεχνοτροπίας αὐτοῦ, ἤγαγέ με εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαιότερου κόμματος καὶ δὴ τῶν χρόνων Πτολεμαίου Ι', Σωτῆρος Β' πάππου τῆς Κλεοπάτρας Ζ'. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ εἰκονίζεται ἡ σύζυγος αὐτοῦ Κλεοπάτρα Σελήνη, εἰς ἣς τὴν δεκαετηρίδα τοῦ γάμου θὰ ἀναφέροται τὸ ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς γράμμα Κ (= 10), ἀναλογοῦν οὕτω πρὸς τὸ 107 π. Χ., μεθ' ὃ ἀκριβῶς ἐξορισθέντος τοῦ Σωτῆρος ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἠναγκάσθη ἡ Κλεοπάτρα Σελήνη ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς νὰ διαζευχθῆ τὸν Σωτῆρα Β', μεθ' οὗ συνέζησεν ἀκριβῶς δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 116 π. Χ. τελέσεως τοῦ γάμου (σελ. 119)¹.

1. Πβλ. Strack ἔ. ἀ. p. 185 — Bouché-Leclercq II, p. 396.

1. Πβλ. Bouché-Leclercq II, 86, 2.

2. Pole BMC. Ptolemies Introd. XXXX.

3. Descript. VI, p. 141.

4. Num. de l'anc. Afrique vol. I, p. 145 et Suppl. p. 29.

5. Τὸ ὑπὸ τοῦ Müller (ἔ. ἀ.) μνημονευόμενον νόμισμα τῆς συλλογῆς Δημητρίου (= Feuardent. Cat. Dem. n° 522 pl. IX,) ὑπ' ἀρ. 1242^a ἐκπεσὸν τοῦ καταλόγου ἡμῶν ἴδε ἐν τῷ Συμπληρωματι ὑπ' ἀρ. 1242^a

Ἐν ἧ δ' ἂν ὁμως περιπτώσει τὸ χρυσοῦν τοῦτο νόμισμα ἀνήκη, παρὰ τὰ ἐκτεθέντα, τῇ περιφήμῳ Κλεοπάτρᾳ, τότε τὸ κ αὐτῆς ἀναλογεῖ μόλις πρὸς τὸ ἔτος 42 π. Χ. Τοσοῦτῳ δ' ὁμως ὁψίμων χρόνων δὲν φαίνεται τὸ κέρμα.

ΤΑΞΙΣ Α ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Γ'
ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΑ', ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Α'.

Τὰ μετὰ τῶν ἐτῶν ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων

(Ἄριθ. 1727-1731, Πίν. LVII, 13-21.)

Ἴδε ἀνωτέρω σελ. υιε' καὶ υιζ'.

ΤΑΞΙΣ Β ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΙΛΕΩΝ.

Χαλκᾶ κερμάτια τῶν ἐτῶν 102-101 π. Χ.

(Ἄριθ. 1732-1733, Πίναξ LIX, 29-30.)

Τὰ πανόμοια καὶ προφανῶς σύγχρονα πρὸς ἀλλήλα, διαφοροτρόπως δ' ἀποδοθέντα ὑπὸ τῶν σοφῶν χαλκᾶ ταῦτα κέρματα, τὰ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν διαφέροντα ἀλλήλων, ἦτις ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων εἶναι κ — λ, ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων β — α, θεωρῶ ὅτι ἐκόπησαν καθ' ὃν χρόνον καὶ τὰ τῆς προηγουμένης τάξεως ἀργυρᾶ, τὰ φέροντα τὰ ἔτη ἀμφοτέρων τῶν συμβασιλέων Κλεοπάτρας Γ' καὶ Ἀλεξάνδρου Α', πρὸς δὲ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτῶν δηλοῦσι κατὰ τὸν συντομώτερον τρόπον, ἐλλείπει χώρου, ἐκάτερον τῶν συμβασιλέων.

Κατὰ δὲ τὰς πρὸς με πληροφορίας τοῦ ἐν Καῖρῳ κ. Dattari καὶ ἄλλων ἐν Αἰγύπτῳ συλλογέων νομισμάτων, τὰ κερμάτια ταῦτα ἀνακαλύπτονται εἰς μέγα πλῆθος ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ἔνθα, ὡς εἶδομεν, ἐκόπησαν καὶ τὰ ἀργυρᾶ τετράδραχμα τὰ φέροντα τὰ ἔτη ἀμφοτέρων τῶν συμβασιλέων, εἰς οὓς ἀποδίδομεν αὐτά. Ὡς χρόνον δὲ τῆς κοπῆς θεωρῶ τὰ ἔτη 102 καὶ 101 π. Χ., ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἤρξατο κόπτων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἴδια αὐτοῦ νομίσματα, χωρὶς ἔνεκα τούτου ἢ Κλεοπάτρα Γ' νὰ παύσῃ τοῦ νὰ ἐκδίδῃ συγχρόνως καὶ αὐτὴ ὁμοια νομίσματα (σελ. υιζ'). Καθ' ὃν χρόνον δηλαδὴ ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἔκοψε τὰ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς β — α κερμάτια, ἢ Κλεοπάτρα θὰ ἔκοψεν ἕτερα πανόμοια φέροντα τὸ ὄνομα αὐτῆς κ — λ.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΑ', ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Β', ΤΑΞΙΣ γ.

Τετράδραχμα ἀργυρᾶ

κοπέντα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὰ ἔτη 113-104 π. Χ.

(Ἄριθ. 1734-1784, Πίναξ LIX, 1-21 καὶ LX, 1-12, 19-27.)

Τὰ τῆς παρούσης τάξεως νομίσματα, ὄντα

πάντα ἀργυρᾶ τετράδραχμα, παρουσιάζουσι τεχνοτροπίαν λίαν διάφορον τῆς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σωτῆρος Β' κοπέντων. Προέρχονται δὲ κυρίως ἐκ τῆς Κύπρου, ἧς τῶν τριῶν κυρίων πόλεων φέρουσι τὰ ἀρχικὰ, ἦτοι τῆς Πάφου ΠΑ, (ἀριθ. 1734-1757), τοῦ Κιτίου ΚΙ, (ἀριθ. 1758-1773), καὶ τῆς Σαλαμίνας ΣΑ, (ἀριθ. 1774-1784).

Τὰ ἐπ' αὐτῶν ἔτη βαίνουσι συνεχῶς ἀπὸ τοῦ Α (1) μέχρι τοῦ Ι (10), ὅτε παύεται ἐντελῶς ἡ ἔκδοσις αὐτῶν. Κενὸν δὲ ὑπάρχει μόνον κατὰ τὸ ἔτος Η, ἐξ οὗ ἔχομεν νομίσματα μόνον τῆς Πάφου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ Κιτίου καὶ τῆς Σαλαμίνας. Ὅτι δὲ πάντα τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α', καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος Α', ἐξάγεται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ μεμαρτυρημένου ἱστορικῶς γεγονότος, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἐχρημάτισε βασιλεὺς τῆς Κύπρου ἀπὸ τοῦ Δ ἔτους τοῦ Σωτῆρος Β', εἰς ὃν ἐπομένως δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τάξιν Κυπριακῶν νομισμάτων φέρουσαν τὰ ἀπὸ τοῦ Ε μέχρι Ι ἔτη. Ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ νομισμάτων ἐξάγεται ὅτι αἱ Κυπριακαὶ πόλεις ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν κατὰ τὸ Η ἔτος τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' μετάβασιν αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον νὰ κόπτωσιν ὁμοια νομίσματα μέχρι τοῦ Ι, ἦτοι μέχρι τοῦ ἔτους ἐκείνου καθ' ὃ Ἀλέξανδρος Α' ἐγκατέλιπε τὸ κράτος καὶ τὴν ἀρχὴν φεύγων τὰς ἐπιβουλὰς τῆς μητρὸς (σελ. υι' καὶ υιζ'). Ἐπανελθὼν δὲ ἐν ἔτος κατόπιν εἰς τὴν Αἴγυπτον δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐν Κύπρῳ νομισματοκοπίαν, ὡς τῆς νήσου κυριευθείσης ὑπὸ τοῦ ἀντιζήλοῦ αὐτοῦ Σωτῆρος Β'. Αὐτὸ δὲ τὸ ἔτος Η τοῦ Ἀλεξάνδρου, κενὸν ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Σαλαμίνας καὶ τοῦ Κιτίου, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω (σελ. υιθ'), διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο προσωρινῆς καταλήψεως μέρους τῆς νήσου, προφανῶς τῆς Σαλαμίνας καὶ τοῦ Κιτίου, ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος Β'.

Ἡ παροῦσα Κυπριακὴ νομισματοκοπία τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' ἦτο ἀφθονος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μέχρις ἡμῶν περισωθέντων κερμάτων καὶ κυρίως ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐκάστου ἔτους πολυαριθμῶν συμβόλων δεικνυόντων ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος ἐκάστη τῶν τριῶν πόλεων ἔκοπτε πολλάκις τοιαῦτα νομίσματα, ἐνίοτε ἐξάκις τοῦ ἔτους. Τὰ σύμβολα ταῦτα εἶναι τὰ συν-

ήθως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρησιμοποιούμενα ἐν Κύπρῳ (ἴδε σελ. τζά' πγ', να' καὶ υζ'), καὶ δὴ ἀστήρ, ἀκροστόλιον, ἄνθος λωτοῦ, κάλαθος, κηρύκειον, κράνος, παραζώνιον, πῖλος ἢ πῖλοι Διοσκουρέων, ῥόπαλον, στέφανος.

Περίεργον δὲ καὶ δυσεξηγήτητον εἶναι ὅτι τὰ πλείιστα τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους Α' μέχρι τοῦ Η' κοπέντων ἐν Πάφῳ νομισμάτων τῆς παρουσίας τάξεως φέρουσι τύπον ἀετοῦ, ἔχοντος σκήπτρον ἐπ' ὤμων, κατὰ δὲ τὰ ἔτη Η' καὶ Θ' κλάδον φοίνικος, ἐνῶ τὸ αὐτὸ δὲν συμβαίνει δι' οὐδὲν¹ τῶν τῆς αὐτῆς τάξεως νομισμάτων τῆς Σαλαμίνας καὶ τοῦ Κιτίου. Ἴσως ἡ παρουσία τοῦ σκήπτρου ἐπὶ μόνων τῶν κερμάτων τῆς Πάφου δηλοῖ ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ καθέδρα τοῦ βασιλέως τῆς νήσου Ἀλεξάνδρου Α'.

Τέλος ἡ μεγάλη ἀφθονία τῶν νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πτωχείαν τῆς κατοπιν ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ κοπέισης ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος Β' τάξεως (σελ. υιθ'), ἐξηγεῖται ἴσως ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὑπεστηρίζετο ἀναφανδὸν καὶ παντοιοτρόπως ὑπὸ τῆς τὰ πλοῦτη τῆς Αἰγύπτου διαθετούσης αὐτοβούλως Κλεοπάτρας Γ', ἣτις ἀκριβῶς ἔπεμψε τὸν Ἀλέξανδρον εἰς Κύπρον «στρατηγὸν μὲν τῷ λόγῳ, τῷ δὲ ἔργῳ δι' αὐτοῦ Πτολεμαίῳ (Σωτῆρι Β') θέλουσα εἶναι φοβερωτέρα»².

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΑ', ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Β', ΤΛΕΙΣ Β'.

Ἀργυρᾶ δίδραχμα Διονυσιακῶν τύπων

(Ἀριθ. 1805-1812, Πίν. LX, 13-15, 17, 18 καὶ LIX, 25-26.)

Ὅτι καὶ τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν ἐν Κύπρῳ συγχρόνως τοῖς τετραδράχοις τῆς προηγουμένης τάξεως Α, γίνεται δῆλον οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς ὁμοίας τεχνοτροπίας καὶ τῆς Κυπριακῆς προελεύσεως αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν συμβόλων, ἅτινα, ὡς ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πίνακος LX βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν Κυπριακῶν τετραδράχμων τοῦ Πτολεμαίου ΙΑ', Ἀλεξάνδρου Α'.

Ἐπ' αὐτῶν δ' ἔχομεν εἰκόνα βασιλέως νεαροῦ, οἷος ἦτο τότε ὁ Ἀλέξανδρος Α'. Χαρακτηριστικὰ

1. Τὸ ὑπ' ἀρ. 1776 τετράδραχμον τῆς Σαλαμίνας, ὅπερ περιγράψαμεν ὡς φέρον τὸ αὐτὸ σκήπτρον, ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὴν ἀβλεψίαν ἡμῶν. Δυστυχῶς δὲν ἔλαβον ἐκμαγεῖον αὐτοῦ, ἵνα νῦν ἐξακριβώσω τὴν ἀλήθειαν.

2. Πausan. I, 9, 2.

δὲ κυρίως εἶναι τὰ ἀπεικονισθέντα ἐν πίνακι XL, 13-14, ἐφ' ὧν βλέπομεν εἰκόνα νεανίου ἔχοντος ἤδη τὴν τάσιν πρὸς τὸ ὑπερβολικὸν ἐκεῖνο πάχος, ὅπερ προκειμένου περὶ Ἀλεξάνδρου Α' μνημονεύει ὁ Ἀθηναῖος (13,550 α-β), λέγων ὅτι οὗτος «εἰς πάχος ἐπιδεδώκει» καὶ ἀναφέρων τὴν σχετικὴν ἐκείνην μαρτυρίαν τοῦ Ποσειδωνίου, ἣν παρεθέσαμεν ἀνωτέρω (σελ. υγ').

ΤΛΕΙΣ Γ.

Χαλκᾶ νομίσματα Πτολεμαίου Ἀλεξάνδρου Α'
ἢ μᾶλλον Πτολεμαίου Σωτῆρος Β'
κοπέντα ἐν Κύπρῳ.

(Ἀριθ. 1813-1814, Πίναξ LIX, 27-28.)

Τὰ νομίσματα ταῦτα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος Β' καὶ Ἀλεξάνδρου Α'. Δυνατὸν ὅμως εἶναι νὰ ὦσι καὶ μεταγενέστερα. Ἀνευρίσκονται δὲ συνήθως ἐν Κύπρῳ, ἥς ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων ἀπαντῶσι συχνάκις τὰ ἐπὶ τῶν χαλκῶν τούτων κερμάτων εὑρισκόμενα σύμβολα, ἀκροστόλιον καὶ κέρασ. Νῦν ὡς πιθανωτέρα αὐτῶν ἀπονομή φαίνεται μοι ἡ εἰς τὸν Σωτῆρα Β', ὡς βασιλέα τῆς Κύπρου κατὰ τὰ ἔτη 104-89 π. X. Εἰκάζω δηλαδὴ ὅτι ταῦτα εἶναι ὁ χαλκὸς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν τῆς τάξεως τοῦ Σωτῆρος Β' ἀργυρῶν Κυπριακῶν τετραδράχμων.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ Γ',
ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΒ', ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Β'.

(80 π. X.)

Ὁ Σωτῆρ Β' ἀπέθανεν ἄνευ υἱοῦ γνησίου ἵνα διαδεχθῆ αὐτόν. Τότε δὲ ἀντελάβετο τῶν πραγμάτων ἡ ἀγαπητὴ τῷ λαῷ Κλεοπάτρα Βερενίκη Γ', ἡ μόνη γνησία τῶν παιδῶν τοῦ Σωτῆρος καὶ τέως συμβασιλεύουσα αὐτῷ¹. Ἄλλ' ὁ Πτολεμαῖος ΙΑ', Ἀλέξανδρος Α', εἶχεν ἐκ τοῦ πρώτου αὐτοῦ νομίμου γάμου υἱόν, γνωστὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πτολεμαῖος ΙΒ', Ἀλέξανδρος Β', ὃν παῖδα ἔτι ὄντα ἡ μάμμη Κλεοπάτρα Γ', ἐκστρατεύουσα εἰς Συρίαν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐνεπιστεύθη σὺν χρήμασι πολλοῖς τοῖς Κώοις πρὸς ἀνατροφὴν καὶ διαφύλαξιν. Ὅτε δ' οὗτος ἦτο ἔτι νέος, Μιθριδάτης Ζ' ὁ Εὐπάτωρ,

1. Πορφύριος: FHG. III, 722. — Πausan. I, 9, 3. — Πβλ. S. de Ricci; Rev. Archéol. II, (1903) p. 50 κέξ.

κύριος ἤδη ὢν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καταπλεύσας εἰς Κῶν ἐν ἔτει 88 π. X., παρέλαβεν αὐτὸν μετ' ἑαυτοῦ πρὸς εὐνόητον πολιτικὸν σκοπὸν, καὶ ἔτρεφε βασιλικῶς, « ἔκ τε τῶν (ἐν Κῶ) Κλεοπάτρας θησαυρῶν γάζαν πολλὴν καὶ τέχνην καὶ λίθους καὶ κόσμους γυναικίους καὶ χρήματα πολλὰ ἐς τὸν Πόντον ἔπεμψεν »¹. Ἀλλὰ περὶ τὸ 84 π. X. ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος κατώρθωσε νὰ διαφύγη ἐκ τοῦ Μιθριδάτου πρὸς τὸν Σύλλαν, οὗ ἐγένετο συνήθης καὶ φίλος, μεταβάς μετ' αὐτοῦ εἰς Ρώμην ἐν ἔτει 83 π. X.² Μόλις δὲ ἡ Βερενίκη Γ' διεδέχθη ἐν τῇ βασιλικῇ ἀρχῇ τὸν πατέρα αὐτῆς, ὁ πανίσχυρος τότε τῆς Ρώμης δικτάτωρ Σύλλας « ἐλπίσας χρηματιεῖσθαι πολλὰ ἐκ βασιλείας πολυχρύσου, ἐψηφίσαστο βασιλεύειν Ἀλεξανδρέων » τὸν Ἀλέξανδρον Β' ὡς « ἐρήμου τῆς [Ἀλεξανδρέων] ἀρχῆς οὔσης ». Ἐπραξε δὲ τοῦτο εἴτε αὐτοβούλως εἴτε, κατ' ἄλλας εἰδήσεις, τῇ παρακλήσει αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, μετακληθέντος εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀλεξανδρέων ὡς « τῶν γυναικῶν, ὅσαι βασιλέων γένους [ἦσαν], ἀνδρὸς συγγενοῦς δεομένων »³.

Εὐθύς δ' ὡς κατῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ἔγημε, κατ' ἀνάγκην δυναστικήν, τὴν ἤδη ἐπὶ ἕξ μῆνας μόνον βασιλεύουσαν καὶ πολὺ πρεσβυτέραν αὐτοῦ Κλεοπάτραν Βερενίκην Γ', καὶ παραλαβὼν παρ' αὐτῆς ἀκούσης τὴν ἐξουσίαν ἐφόρευσε αὐτὴν μετὰ δέκα καὶ ἐννέα μόλις ἡμερῶν συμβίωσιν καὶ συμβασιλείαν. Αὐτῆμερὸν ὅμως μόλις ἐγνώσθη τὸ κακούργημα τοῦτο, ἐκμανεῖς ὁ ἀγαπῶν τὴν Βερενίκην λαός, — οὗ κατεφρόνει ὁ Ἀλέξανδρος Β' πεποιδῶς εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Σύλλα — ἔσπευσε εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ συλλαβὼν τὸν μαιφόνον ἔσυρε καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τῷ Γυμνασίῳ τῆς Ἀλεξανδρείας⁴.

Οὐδὲν νόμισμα ἔχομεν δυνάμενον νὰ καταταχθῇ μετὰ τινος πιθανότητος εἴτε εἰς τὴν ἐπὶ ὀλίγους μῆνας διαρκέσασαν βασιλείαν τῆς Κλεοπά-

τρας Βερενίκης Γ' (Φεβρουάριος — Αὔγουστος τοῦ 80 π. X.), εἴτε εἰς τὴν ἐπὶ 19 μόλις ἡμέρας διαρκέσασαν συμβασιλείαν αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Β'.

Τὸ κέρμα, καταλ. ἀρ. 1874, πίν. LXII, 26, ὅπερ ὁ Feuardent¹ ἀπένειμεν εἰς τὴν βασιλείαν τῆς Βερενίκης Γ', ἀνήκει ἀσφαλῶς, καθ' ἡμᾶς, εἰς τὴν τελευταίαν Κλεοπάτραν Ζ' (ἴδε κατωτέρω). Ἐπίσης δὲν ἀνήκουσιν ἐνταῦθα δύο ἕτερα κέρματα, ἀπονεμηθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ² εἰς τὴν συμβασιλείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' μετὰ τῆς Βερενίκης Γ'. Τὸ μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐποχῆς πολὺ ἀρχαιότερας φέρον τὴν εἰκόνα τῆς Ἀρσινόης Γ' καὶ κοπὴν ὑπὸ Πτολεμαίου Δ' (= καταλ. ἀρ. 1160 πίν. XXXIX, 4-7), τὸ δὲ (ἀριθ. 1732, πίν. LIX, 30), φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Κ—Λ καὶ οὐχὶ ὡς, θέλει ὁ Feuardent Κ—Α ἀναγινώσκων Κ(λεοπάτρα) Α(λέξανδρος), ἐκόπη, ὡς εἶδομεν (σελ. νκζ') ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας Γ', συμβασιλευούσης Ἀλεξάνδρῳ τῷ Α'. Ὑπὸ τούτου δὲ ἐκόπη καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1733, πίν. LXI, 29 ὅμοιον ἀλλὰ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Β—Α νόμισμα, ὅπερ ὁ αὐτὸς Feuardent ἀπένειμεν εἰς Ἀλέξανδρον τὸν Β'.

Περὶ ἄλλων δὲ τινῶν ἀποδόσεων νομισμάτων εἰς Ἀλέξανδρον τὸν Β', οἷα π. χ. ἡ τοῦ φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ὑπὸ τοῦ Vaillant, Hist. Ptolem. p. 133, οὐδεὶς δύναται νὰ γένηται λόγος. Πρόκειται περὶ νομισμάτων κοπέντων ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ.

ΠΡΩΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΓ'

ΝΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ, ΚΟΙΝΩΣ ΔΕ ΑΥΛΗΤΟΥ

80 — 58 π. X.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' ἀφήκεν ἄνευ νομίμου διαδόχου τὸν θρόνον τῶν Λαγείδων. Ἐκτὸς τῆς ἀπελθούσης τῆς Αἰγύπτου, μέλους δὲ τῆς οἰκογενείας τῶν Σελευκιδῶν γενομένης Κλεοπάτρας Σελήνης, οὐδεὶς πλέον ὑπῆρχεν, ἀνὴρ ἢ γυνή, γνήσιος Λαγείδης. Οἱ Ρωμαῖοι μάλιστα ἰσχυρίζοντο ὅτι ὁ τελευταῖος γνήσιος Πτολεμαῖος, Ἀλέξανδρος Β', ἐκληροδότησεν αὐτοῖς τὸ κράτος διὰ διαθήκης ἀποκρῦφου, ἐφ' ἧς βασιζόμενοι κατέσχον ἀμέσως τοὺς ἐν Τύρῳ θησαυ-

1. Ἀππιανοῦ Μιθριδάτειος, 23. — Ἰωσήπου 14, 7, 2 (112-113).

2. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 1, 102.

3. Ἀππιανοῦ ἔ. ἀ. — Πορφύριος ἔ. ἀ. « καταμένων δὲ ἐν Ρώμῃ. τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δυναστείας ἀνδρῶν ἐρήμου γενομένης, μετάκλητος ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ».

4. Ἀππιανὸς καὶ Πορφύριος ἔ. ἀ. — Cicero, fr. de rege Alex. — Πλβ. Liber generationis καὶ Chronicon a 45°, ἐν C. Frick. Chronica minora vol. 1, p. LXXX, ἐνθα λογίζεται ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' ἐπίσης ὡς διαρκέσασα ἐπὶ 18 ἢ 19 ἡμέρας.

1. Catal. Demet. n° 399.

2. Catal. Demet. n° 399bis καὶ 400.

ρους αὐτοῦ¹. Τότε λοιπὸν οἱ Ἀλεξανδρεῖς θέλοντες νὰ προλάβωσιν αὐτὴν τὴν κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῆς Ρώμης, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς νόθους ἀπογόνους τῶν βασιλέων αὐτῶν, ἐκλέξαντες ἀμέσως διαδόχους τοῦ θρόνου δύο φυσικούς υἱοὺς τοῦ Πτολεμαίου Σωτῆρος Β', ἐν Συρία τότε διατρίβοντας, καὶ δὴ ἀνακηρύξαντες τὸν μὲν ὡς βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, τὸν δὲ ὡς τιμαριουῶνον βασιλέα τῆς Κύπρου², ἵνα οὕτω προλάβωσι μελλούσας ἔριδας ἀμφοτέρων.

Τούτων ὁ πρῶτος, γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Πτολεμαῖος ΙΓ', ἐπεκλήθη ἐπισήμως μὲν *Νέος Διόνυσος*³, προφανῶς ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς αὐτοῦ λατρείας πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον⁴, πρὸς δὲ καὶ *Φιλοπάτωρ* καὶ *Φιλαδέλφος*⁵. Γνωστότερος ὅμως εἶναι ὑπὸ τὸ ἐμπαικτικὸν ἐπίθετον τοῦ *Αὐλητοῦ*, προσδοθέντος αὐτῷ διότι «χωρὶς τῆς ἄλλης ἀσελγείας χοραυλεῖν ἤσκησε, καὶ ἐπ' αὐτῷ γε ἐσεμνύνετο τοσοῦτον ὥστ' οὐκ ὤκνει συντελεῖν ἀγῶνας ἐν τοῖς βασιλείοις, εἰς οὓς παρῆει διαμιλλησόμενος τοῖς ἀνταγωνισταῖς»⁶. Ἐξ ἄλλου δὲ ἀπεκαλεῖτο *νόθος* ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐχομένων τῆς ἀποκρύφου διαθήκης τοῦ Ἀλεξάνδρου Β'⁷. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ, «*κάκιστα καὶ ῥαθυμότατα*» διοικήσαντος, λογίζεται ὡς μία τῶν χειρίστων τῶν Λαγειδῶν⁸. Εἰς τοῦτο ἦγαγε κυρίως αὐτὸν ἔμφυτος κακία καὶ ἀνανδρία καὶ ὁ ἐκ τῶν Ρωμαίων φόβος μὴ ἀναγνωρισάντων αὐτὸν ὡς νόμιμον βασιλέα, ἀλλ' ἰσχυριζομένων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποκρύφου ἢ πλαστῆς διαθήκης τοῦ Ἀλε-

ξάνδρου Β', ὅτι δύνανται νὰ διαθέσωσι τὴν Αἴγυπτον ὡς ἴδιον αὐτῶν κτῆμα. Ἴνα ἀποφύγη τὸν κίνδυνον τοῦτον, διεβίωσε ταπεινῶς ἰκετεύων καὶ δωροδοκῶν διὰ κολοσσιαίων ποσῶν τοὺς ἐν Ρώμῃ ἀναισχύντους ἰσχυροὺς, πρὸς τοῦτο δὲ δεινῶς φορολογῶν τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ὧν πρὸς οὐδὲν ἐλογίζετο τὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἐθνικὴν ὑπερηφανίαν.

Εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας φαίνεται ὅτι οἱ περὶ αὐτὸν σύμβουλοι τοῦ κράτους, ἔρεισμα ζητούντες κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἠρραβώνισαν αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βασιλέα τῆς Κύπρου Πτολεμαῖον πρὸς δύο θυγατέρας τοῦ Μιθριδάτου, Νύσσαν καὶ Μιθριδάτιν¹· ταχέως ὅμως κατόπιν ἐπεκράτησαν αἱ δειλότεραι σκέψεις τοῦ βασιλέως, ἐγκαταλειφθέντος τοῦ σχεδίου τούτου. Οὕτω τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας εὐρίσκομεν τὸν Αὐλητὴν νενυμφευμένον ἤδη ἀδελφὴν τινα αὐτοῦ καλουμένην Κλεοπάτραν Τρύφαιναν, μεθ' ἧς φέρει τοὺς τίτλους τῶν «θεῶν Φιλοπάτορον καὶ Φιλαδέλφων»². Τὸν δὲ Μάρτιον τοῦ 76 π. Χ., πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας, ἐστέφθη ὡς βασιλεὺς καὶ κατὰ τοὺς τύπους τῶν Αἰγυπτίων ἐν Μέμφιδι, ἔνθα μετέβη «μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ»³. Εὐθύς ὅμως κατόπιν ἤρξαντο οἱ μεγάλοι αὐτοῦ φόβοι περὶ τοῦ διαδήματος. Ἐν ἔτει 76/75 π. Χ. ἡ βασίλισσα τῆς Συρίας Κλεοπάτρα ἢ Σελήνη, θυγάτηρ Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β', μόνη ὑπολειφθεῖσα γνησίᾳ ἀπόγονος τῶν Λαγειδῶν, ἤγειρεν ἐν Ρώμῃ ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου ὑπὲρ τῶν υἱῶν αὐτῆς, οὓς ἔπεμψε πρὸς τοῦτο εἰς Ρώμην⁴. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Αὐλητὴν αἱ δωροδοκίαι αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ρωμαίους, τὸ συμφέρον τούτων τοῦ νὰ μὴ συνενωθῶσιν ὑπὸ ἐν σκῆπτρον ἢ Συρία καὶ ἢ Αἴγυπτος, πρὸς δὲ οἱ ἐκ τοῦ Σπαρτάκου, Σερωτρίου καὶ Μιθριδάτου περισπασμοὶ τῆς Ρώμης, ἠνάγκασαν τοὺς δύο ἐκείνους νέους ν' ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι μετὰ διετῆ ματαίαν διαμονὴν ἐν Ρώμῃ. Ἴσως δὲ τὸ ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ τοῦ Αὐλητοῦ κενὸν κατὰ τὰ ἔτη 76 καὶ 75 π. Χ. ἀφορμὴν ἔχει τὸ ἀμφίβολον περὶ τῆς κατὰ τὰ

1. Cic. de Leg. agr. II, 16.—Bouché-Leclercq II, p. 121, 2.

2. Trog. Prolog. XL.

3. Διοδώρ. I, 44: «Πτολεμαῖος ὁ νέος Διόνυσος χρηματίζων».—Euseb. Chron. I, 121.—Chron. Pasch. I, p. 348 Bonnie.

4. Λουκιανοῦ. Περὶ τοῦ μὴ ῥαδ. πιστ. διαβολῆ 16: «Ἀνυσιμώτατον γὰρ τὸ εἶδος τῆς διαβολῆς τὸ ὑπεναντίον τῆς τοῦ ἀκούοντος ἐπιθυμίας, ὁπότε καὶ παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ Διονύσῳ ἐπικληθέντι ἐγένετό τις ὃς διέβαλε τὸν πλατωνικὸν Δημήτριον, ὅτι ὕδωρ τε πίνει καὶ μόνος τῶν ἄλλων γυναικεῖα οὐκ ἐνεδύσατο, ἐν τοῖς Διονυσίοις· καὶ εἰ μὴ κληθεὶς ἔωθεν ἐπιέ τε πάντων ὀρώντων καὶ λαβῶν ταραντινίδιον ἐκυμβάλισε καὶ προσωρήσατο, ἀπολώλει ἂν ὡς οὐχ ἠδόμενος τῷ βίῳ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἀντισοφιστῆς ὢν καὶ ἀντίτεχνος τῆς Πτολεμαίου τρυφῆς».

5. Dittenberger OGIS, II, p. 191-193.

6. Στράβωνος 796. 798.—'Αθην. 5, 206 d. «οὐκ ἀνδρὸς γινόμενου ἀλλ' αὐλητοῦ καὶ μάγου». — Πλούταρχ. Πῶς ἂν τις διακρ. τὸν κόλακα τοῦ φίλου, 12.

7. Trogus, Prolog. XXXIX, 14: *suffectus sit Ptolemaeus Nothus*. — Πβλ. Cic. de Lege agraria II, 16.

8. Στράβωνος 796: «ἅπαντες μὲν οὖν οἱ μετὰ τὸν τρίτον Πτολεμαῖον ὑπὸ τρυφῆς διεφθαρμένοι χειρὸν ἐπολιτεύσαντο, χειρίστων δ' ὁ τέταρτος καὶ ὁ ἕβδομος ὁ Αὐλητής».

1. Ἀππιαν. Μιθριδάτειος, 111. — Th. Reinach, *Mithridate Eupator* p. 313. — Bouché-Leclercq II, p. 123.

2. Rev. Égyptol. II, p. 91, 2.

3. Strack, *Die Dynastie der Ptolemäer* p. 161-164, 208b.

4. Cic. in Verr. IV, 27. — Just. LX, 4.

δύο ἔτη ἐκεῖνα προσδοκωμένης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ φόβου ἀποφάσεως τῶν Ρωμαίων περὶ τοῦ νομίμου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου.

Νέος μέγας κίνδυνος ἐπέστη κατὰ τοῦ Αὐλητοῦ ἐν ἔτει 65 π. Χ., ὅτε ὁ περιφήμος Λ. Λικίνιος Κράσος, τιμητῆς ὢν καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ρώμης ἐπιδιώκων, «ἐπὶ δεινὸν ὀρμήσας πολίτευμα καὶ βίαιον, Αἴγυπτον ὑποτελῆ Ρωμαίοις ποιεῖν», θὰ ἐξεδίωκε τὸν νόθον βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας, ἂν δὲν ἀντίστατο ἐρωμένως ὁ πρῶτος συνάρχων αὐτοῦ Λουτάτιος Κάτλος, ἐξ ἧς διαφορᾶς ἀπέθεσαν ἀμφότεροι τὴν ἀρχήν¹. Ὁ Κράσος ἐνήργει ἐκ συμφώνου πρὸς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, ἐπιθυμοῦντα ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς πλουσιωτάτης Αἰγύπτου, ὅπερ δὲν συνέφερον εἰς τὴν τὸ σχέδιον ματαιώσασαν ἀντίθετον μερίδα². Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐν ἡ δύο ἔτη βραδύτερον ὁ Ἰουλ. Καῖσαρ ἐπεχείρησε διὰ πλαγίων μέσων νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, ἦτοι διὰ τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 64 π. Χ. προταθέντος ὑπὸ τοῦ δημάρχου Π. Σερβιλίου Ρούλλου ἀγροτικοῦ νόμου, τοῦ διατάσσοντος τὴν ἀπαλλοτριώσιν πασῶν τῶν ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας κειμένων χωρῶν, τῶν προσκτηθεισῶν μετὰ τὴν ἐν ἔτει 88 π. Χ. ὑπατείαν τοῦ Σύλλα καὶ Πομπηίου. Δυνάμει τοῦ νόμου τούτου ἡ Αἴγυπτος, ἢ ἐκ τῆς ἀποκρύφου διαθήκης τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' θεωρουμένη ὡς ἀνήκουσα τοῖς Ρωμαίοις, θὰ ἐκηρύσσετο πᾶσα κτῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ θὰ περιήρχετο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Καίσαρος. Εὐτυχῶς τὸ σχέδιον τοῦτο ἐννοήσας ὁ τότε ὑπάτος Κικέρων ὁ ρήτωρ, καὶ περ ἀναγνωρίζων τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου δικαιώματα τῆς Ρώμης, ἀντέστη ἐρωμένως³ ἐπιθυμῶν ν' ἀναβληθῇ ἢ ἐπικίνδυνος προσάρτησις τῆς Αἰγύπτου, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Αὐλητῆς ἦτο κατ' οὐσίαν πειθήνιον καὶ πλουτοφόρον ὄργανον τῆς Ρωμαϊκῆς προστασίας ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Αὐλητῆς ἐπέτεινε τὰς ἰκεσίας, κολακείας καὶ δωροδοκίας αὐτοῦ. Ὡς λέγει ὁ Δίων Κάσιος (39, 12) «πολλά τισι τῶν Ρωμαίων χρήματα, τὰ μὲν οἴκοθεν, τὸ δὲ καὶ δανεισάμενος, ὅπως τὴν τε ἀρχὴν βεβαιώσῃται καὶ φίλος καὶ σύμμαχος ὀνομασθῇ, κατηναλώ-

κει καὶ αὐτὰ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων βιαίως ἡργυρολόγει»¹. Πρὸς δὲ ἐσπατάλα τὰ χρήματα τοῦ κράτους συντηρῶν 8,000 ἰππεῖς βοηθοῦντας τὸν Πομπηϊὸν πρὸς καθυπόταξιν τῆς Παλαιστίνης, ὑπὲρ ἧς τοσάκις ἐπολέμησαν οἱ Λαγεῖδαι πρόγονοι αὐτοῦ. Ταῦτα πάντα ἐπέτειναν εἰς τὸ κατακόρυφον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ὑπηκόων καὶ ἐκίνησαν αὐτοὺς εἰς στάσιν, ὁ δ' Αὐλητῆς ἐκάλεσεν ἐναντίον αὐτῶν τὸν Πομπηϊὸν, πέμψας συγχρόνως «δῶρα καὶ χρήματα καὶ ἐσθῆτας εἰς τὸν στρατὸν ἅπαντα». Ἀλλ' ὁ Πομπηϊὸς «εἴτε δεισας μέγεθος ἀρχῆς ἔτι εὐτυχούσης, εἴτε φυλαξάμενος ἐχθρῶν φθόνον ἢ χρησιμῶν ἀπαγόρευσιν, εἴτε ἐτέροις λογισμοῖς» δὲν ἤλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον². Οὐχ ἦττον ὁ ἐξ αὐτοῦ φόβος κατηύνασε, φαίνεται, προσωρινῶς τὴν στάσιν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν τῶν Ἀλεξανδρέων κατὰ τοῦ ἀναξίου αὐτῶν βασιλέως.

Τέλος ἐν ἔτει 60 π. Χ. ἐκλεχθέντος ὡς πρώτου ὑπάτου διὰ τὸ ἔτος 59 π. Χ. τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, τοῦ δις μέχρι τοῦδε ἐπιχειρήσαντος νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Αὐλητοῦ καὶ ὑποστηριζομένου νῦν οὐχὶ μόνον ὑπὸ τοῦ Κράσσου ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πομπηίου, ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ἐκινδύνευεν εἴπερ ποτὲ νὰ ἀπολέσῃ τὸ βασίλειον αὐτοῦ. Κατάρθωσεν ὅμως διὰ τῆς καταβολῆς 6000 ταλάντων, προφανῶς ἀργυρῶν, μετρηθέντων τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ Καίσαρος, αὐτῷ καὶ τῷ Πομπηίῳ³, ὅχι μόνον νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον, ἀλλὰ παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίστασιν τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ, διὰ τοῦ εἰδικοῦ νόμου de rege Alexandrino, νόμιμος βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ σύμμαχος τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ (Φεβρ. 59 π. Χ.)⁴. Πρὸς τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἤρκεσαν μόνον αἱ χρηματικαὶ αὐτοῦ θυσίαι, ἀλλὰ καὶ τι μεῖζον. Ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ δηλαδὴ δὲν ἐζήτησεν ὁ Αὐλητῆς νὰ περιληφθῇ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πτολεμαῖος τῆς Κύπρου, ὁ βασιλεύων ἐπὶ τῆς ὡς προσωπικοῦ τιμαρίου δοθείσης αὐτῷ μεγάλης ἐκείνης νήσου

1. Ἴδε καὶ Cic. In Verr. II, 31; Pro C. Rabirio Postumo 2.

2. Ἀππιανοῦ Μιθριδάτειος 114.

3. Sueton. Div. Jul. 54.

4. Bouché-Leclercq II p. 137, 1.

1. Πλουτάρχου Κράσος 13.—Πβλ. Δίωνα Κάσιον 37, 1. 9.

2. Sueton. Caes., 11. — Bouché-Leclercq II, 129.

3. Cicero. de Leg. agr. I, 1 κέξ.

τοῦ κράτους τῶν Λαγείδων. Τί δὲ τοῦτο ἐσημαινεν ἐφάνη εὐθὺς τότε. Ὁ δήμαρχος Πόπλιος Κλώδιος Ποῦλχερ προέτεινε κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος τῆς συνθήκης, 59 π. Χ., νόμον δι' οὗ ἡ Κύπρος ἐκηρύσσεται Ρωμαϊκὴ στρατηγικὴ ἐπαρχία, τὰ δὲ κτήματα τοῦ βασιλέως αὐτῆς ἐδημεύοντο πρὸς ὄφελος τῆς Ρώμης. Πρὸς τοῦτο ἐστάλη εἰς Κύπρον ὁ Κάτων, ὁ δὲ δυστυχῆς βασιλεὺς τῆς νήσου Πτολεμαῖος, ὅστις ἦτο μὲν πάντοτε σύμμαχος καὶ φίλος τῶν Ρωμαίων, ὡς πάντες οἱ πρόγονοι αὐτοῦ Λαγείδαι, δὲν ἐνόει δ' ὅμως νὰ διαμοιράζῃ ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὰ δημόσια χρήματα πρὸς τοὺς ἐν Ρώμῃ ἀπλήστους δωροφάγους, — διὸ καὶ ὡς ἐλεεινὸς φιλάργυρος κατηγορεῖτο παρ' αὐτῶν — κατ' ἀρχὰς μὲν συνέλαβε τὸ σχέδιον τοῦ νὰ καταποντίσῃ τὰ χρήματα μεθ' ἑαυτοῦ, τέλος δὲ πρὶν ἢ καταφθάσῃ ὁ Κάτων ἠτύχησεν ἐν τῷ ἀπελπισμῷ καὶ τῇ πικρίᾳ αὐτοῦ, ἀρνηθεὶς βασιλικῶς νὰ δεχθῇ τὴν πρὸς ἄνετον διαβίωσιν προταθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Κάτωνος ἱερατεῖαν τοῦ ἐν Πάφῳ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης¹. Οὕτως ἀπωλέσθη ἡ λαμπρὰ ἐκείνη κτήσις τῶν Πτολεμαίων. Πρὶν ἢ ὅμως συντελεσθῇ ἡ καταστροφὴ αὕτη, μένεα πνέων ὁ ὑπερήφανος λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ ἀναξίου αὐτοῦ βασιλέως, ἐξανέστη κελεύων αὐτῷ «τὴν Κύπρον ἀπαιτῆσαι παρὰ τῶν Ρωμαίων ἢ καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀπειπεῖν». Οὗτος ὅμως «οὐκ ἠθέλησε, καὶ οὔτε πείσαι σφᾶς ἠσυχάζειν οὔτ' αὖ βιάσασθαι (ξενικὸν γὰρ οὐκ εἶχεν) ἠδυνήθη, διέδρα τε ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἐλθὼν κατηγορήσεν αὐτῶν ὡς ἐκ τῆς βασιλείας αὐτὸν ἐκβεβληκότων»². Οὕτως ἔληξεν ἐλεεινῶς ἡ πρώτη βασιλεία τοῦ ἀληθῶς «κάκιστα καὶ ραθυμότατα»³ διοικήσαντος τὸ κράτος Αὐλητοῦ.

ΤΑΞΙΣ Α.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΥΛΗΤΟΥ
(Ἀριθ. 1815-1835, Πίναξ LXI, 1-19.)

Τὰ νομίσματα τοῦ Αὐλητοῦ εἶναι ἀπὸ μακροῦ ἀσφαλῶς γνωστά, ἀποτελοῦντα τάξιν ἀναγνω-

ριζομένην μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος ὡς εἰς αὐτὸν ἀνήκουσαν. Εἶναι δ' ἴσως ἡ μόνη τάξις ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ τῶν Λαγείδων, ἧς ἡ κατάταξις δὲν βασανίζει τοὺς νομισματικούς. Συνίσταται δ' ἐκ πανομοίων πρὸς ἄλληλα τετραδράχμων φερόντων μὲν τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ πρώτου τῶν Πτολεμαίων Σωτήρος Α', ἀλλ' ὁ ἀετὸς τῆς ὀπισθίας αὐτῶν ὄψεως φέρει πάντοτε κλάδον φοίνικος ἐπ' ὄμου, παρ' αὐτῷ δ' ἐν τῷ πεδίῳ εὗρηται σταθερῶς, ὑπὸ τὸ ἔτος τοῦ βασιλέως, Ἴσιακὸν κόσμημα ὡς σύμβολον ὀλοκλήρου τῆς τάξεως, ἀναφερόμενον δὲ πιθανῶς εἰς τὴν ὄλως ἰδιαιτέραν καὶ μεγάλην λατρείαν τοῦ Αὐλητοῦ πρὸς τὴν «μεγίστην θεὰν κυρίαν Σώτειραν Ἴσιν», ἧς ὁ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φιλῶν ναός, ὑπὸ τὴν ἄμεσον τελῶν τοῦ Αὐλητοῦ ἐποπτεῖαν, εἶχεν ἀποβῆ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὸ γενικὸν προσκύνημα αὐτοῦ, τῆς βασιλείας καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ πάντων τῶν περὶ αὐτούς¹.

Πλὴν τῆς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐλητοῦ ἀρμοζούσης τεχνοτροπίας, τὴν ἀπονομὴν τῶν νομισμάτων καθιστᾷ ἀπολύτως βεβαίαν τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὁμοιόμορφος καὶ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος τάξις αὕτη φέρει πρῶτον μὲν τόσα ἔτη, ἐφ' ὅσα ἀκριβῶς διήρκεσεν ἡ πρώτη βασιλεία τοῦ Αὐλητοῦ, ἦτοι Α—ΚΒ (ἀριθμ. 1815-1835), ἐλλειπόντων μόνον τῶν ἐτῶν Ε καὶ ς, ἴσως δι' οὓς λόγους ἐξεθέμεθα ἀνωτέρω (σελ. υλδ'). Δεύτερον δὲ ὑπάρχει ἐν αὐτῇ κενὸν ἀκριβῶς δι' ἐκεῖνα τὰ ἔτη, καθ' ἃ διήρκεσεν ἡ εἰς Ρώμην φυγὴ καὶ ἐξορία τοῦ Αὐλητοῦ, ἦτοι ΚΓ—ΚΕ (58-55 π. Χ.)². Τέλος, τρίτον, ἔχομεν καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει νομίσματα (ἀριθμ. 1836-1840), παρουσιάζοντα πάντα τὰ ἔτη τῆς δευτέρας βασιλείας τοῦ Αὐλητοῦ (ΚΖ—Λ = 55-51 π. Χ.)

Ἐπίσης ἐξόχως ἀρμόζει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Αὐλητοῦ τὸ ἤδη ὑπὸ πολλῶν³ παρατηρηθὲν γεγονός ὅτι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς τάξεως ταύτης μέχρι τοῦ ἔτους τῆς ἐξορίας παρατηρεῖται προοῖουσα κιβδήλευσις τοῦ μετάλλου,

1. Mahaffy, The Ptolemaic Dynasty p. 226. — Strack ἔ. ἀ. ἀρ. 150-153. — Dittenberger OCIS. II, n°s 184-186, 188-191.

2. Τὸ ἐσφαλμένως περιγραφέν ὑπὸ τοῦ Feuardent (Cat. Demetrio 412) ὡς φέρον τὸ ἔτος ΚΓ κέρμα φέρει τὸ ἔτος ΙΔ καὶ ἀνήκει εἰς Πτολεμαῖον Γ'. Σωτήρα Β' (=Καταλ. ἀρ. 1674, β).

3. Feuardent, Cat. Demetrio p. 111-112. — Poole, BMC. Ptolemies p. LXXX — Mahaffy, The Empire of the Ptolemies p. 432.

1. Liv. Epit. CIV. — Δίων Κάσιος 38, 30. — Στράβων 684. — Ἀππιαν. Ἐμφυλίων 2, 23. — Cicero, Pro Suet. 37. — Ammian. Marcell. XIX, 8, 15. — Valer. Max. IX, 4, 3. Ext. 1. — Πλουτάρχ. Κάτων (ὁ νεώτερος) 34. — Veill. Patere. II, 38 καὶ 45.

2. Δίων Κάσιος 39, 12.

3. Στράβων 798.

πολλάκις κατ' οὐδὲν διαφέροντος χαλκοῦ ἐπαργύρου, χωρὶς μάλιστα νὰ ληφθῆ τις τοῦλάχιστον πρόνοια περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τῆς ὀλκῆς. Οὐδεμία τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισματικῶν σειρῶν παρουσιάζει τοιαύτην ἀναίσχυντον καὶ φανεράν κιβδηλεύσιν τοῦ νομίσματος. Οὐδεμία δὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι αὕτη ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν σπαταλῶν τοῦ Αὐλητοῦ πρὸς δωροδοκίαν τῶν Ρωμαίων, σπαταλῶν δι' ὧν «πᾶς ὁ τοῦ βασιλέως τοῦ Φιλαδέλφου πλοῦτος φυλαχθεὶς κατελύθη» τότε ὑπὸ τοῦ Αὐλητοῦ¹, πρὸς δὲ καὶ ἐν τῶν βιαίων ἐκείνων μέτρων, δι' ὧν «παρὰ τῶν Αἰγυπτίων βιαίως ἠργυρολόγει»², ἀπογυμνῶν αὐτοὺς καὶ πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν, ἧς ἔνεκεν καὶ ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Αἰγύπτου.

Ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει, καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἠρξάτο κόπτων ἐν μέρει νομίσματα ἐκ καθαρωτέρου μετάλλου, βεβαίως ἐκ φόβου νέας ἐπαναστάσεως· ἀλλὰ καὶ πάλιν μόλις στερεωθεὶς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἀναίσχυντίαν ὡς πρὸς τε τὴν κιβδηλεύσιν τοῦ μετάλλου καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν ὀλκῶν, αἵτινες ἐνίστε δι' ἀρίστης διατηρήσεως κέρματα εἶναι γραμμ. 6,85 ἀντὶ 15,00! (ἴδε κατωτέρω τὴν δευτέραν βασιλείαν σελ. υμζ').

Μόνον ὡς πρὸς τὴν χάραξιν τῶν τύπων παρατηρεῖται καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια καὶ δεξιότης τοιαύτη, ὥστε νὰ συμπεράνωμεν εὐλόγως ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐλητοῦ ὑπῆρξε παροδική τις ἀναβίωσις τῆς τέχνης (πβλ. πίν. LXI, 2, 6, 7, 20-25) ἀνάλογος πρὸς τὴν κατόπιν ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἀναβίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας. Ἡ ἐπιμέλεια δ' ὅμως αὕτη τῆς ἐξωτερικῆς μόνον ὄψεως τοῦ νομίσματος ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων οἰκοδομημάτων τοῦ Αὐλητοῦ, ἀτινα παρατήρησεν ὁ Mahaffy γράφων «Indeed, the greater part of his activity at these temples was confined to surface work, adorning older structures. It would seem that he desired the credit of being a temple-builder

without incurring any considerable expense.»¹

Πάντα τὰ νομίσματα τῆς τάξεως ταύτης τοῦ Αὐλητοῦ, ἂν καὶ ἀσφαλῶς ἐκόπησαν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ οὐχὶ δ' ἐν τῇ Κύπρῳ, ἦν τότε κατεῖχεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ βασιλεὺς Πτολεμαῖος, φέρουσι τὰ ἀρχικὰ ΠΑ τῆς Πάφου, δι' οὓς λόγους ἐξεθέμεθα ἤδη (σελ. υιε').

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν σύγχρονον τῇ τοῦ Αὐλητοῦ βασιλείαν τοῦ Πτολεμαίου τῆς Κύπρου, φρονῶ ὅτι οὗτος δὲν ἔκοψεν ἴδια νομίσματα, μάλιστα δ' ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας δι' ὅλον τὸ κράτος τῶν Λαγυιδῶν, — οὗ μέρος ἐλογίζετο τότε καὶ ἡ διοικητικῶς μόνον ἀποκεχωρισμένη Κύπρος, — ἐδόθη μόνον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας, οὗ τινος τὰ φέροντα τὰ ΠΑ Ἀλεξανδρειαῖα τετράδραχμα ἐλογίζοντο ὡς νόμισμα παντὸς τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸν Πτολεμαῖον τῆς Κύπρου ἀπονέμεται νῦν ὑπὸ τῶν νομισματολόγων μεγάλη τάξις νομισμάτων, ἀλλ', ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, πάντα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Αὐλητοῦ Κλεοπάτρας καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτῆς Πτολεμαίων.

ΤΑΞΙΣ Β.

Δεκαετηρὶς Κλεοπάτρας Τρουφαίνης

περὶ τὸ 71 π. X.

(Ἀριθμ. 1841. Πίν. LXI, 26.)

Τὸ νόμισμα τοῦτο, χρυσοῦν ὀκτάδραχμον τῶν σταθερῶν τύπων τῆς περιφήμου ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ, εἶναι κατὰ τεχνοτροπίαν τὸ νεώτατον πάντων τῶν πολυαρίθμων κερμάτων τοῦ τύπου τούτου. Οἱ δὲ χαρακτῆρες τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ ὁμοιάζουσι μεγάλως πρὸς ἐκείνους τῶν νομισμάτων τοῦ Αὐλητοῦ, ἐπομένως δυνατὸν ἢ ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τοῦ νομίσματος εἰκονιζομένη ὑπὸ τὸ τυπικὸν σχῆμα τῆς Ἀρσινόης Β' βασίλισσα νὰ εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ Αὐλητοῦ Κλεοπάτρα Τρούφαινα, τὸ δὲ ὀπισθεν αὐτῆς Κ (=10) δυνατὸν νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ τὴν 71 π. X. συντελεσθεῖσαν δεκαετηρίδα ἀπὸ τοῦ γάμου αὐτῆς (πρβ. σελ. τλς', τ', υς' καὶ υκς'). Ἡ ἐν τῇ ζωῇ ὑπαρξίς τῆς Κλεοπάτρας Τρουφαίνης εἶναι με-

1. Ἀθήν. 5, 206, d.

2. Δίων Κάσιος 39, 12.

1. The Ptolemaic Dynasty p. 226.

μαρτυρημένη ἀσφαλῶς τουλάχιστον μέχρι τοῦ 13^{ου} ἔτους τοῦ Αὐλητοῦ¹.

ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΤΡΥΦΑΙΝΗΣ, ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ Β',
ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΚΥΒΙΟΣΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΕΛΑΟΥ

(58-55 π. Χ.)

Διαδράς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὁ Αὐλητῆς ἔνεκα τῆς ἀγανακτήσεως καὶ στάσεως τῶν ἐχθαιρόντων αὐτὸν Ἀλεξανδρέων, ὧν προέστησαν τότε οἱ Σιμάριστοι καὶ ἄλλαι τινὲς ἑταιρεῖαι², ἐπορεύθη εἰς τὴν Ρώμην ἵνα κατηγορήσῃ τῶν ὑπκόων ὡς βία ἐκβαλόντων αὐτὸν ἐκ τῆς βασιλείας³, προτραπείς πρὸς τοῦτο ὑπὸ Θεοφάνους τοῦ Μυτιληναίου, ὄργάνου τοῦ Πομπηίου, ὅστις ἐπεξήτει ἀφορμὴν πρὸς στρατηγίαν κατὰ τῆς Αἰγύπτου⁴. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετέβη εἰς Ρόδον, ἵνα συμβουλευθῇ τὸν ἐκεῖ διατρίβοντα Κάτωνα, ἀποσταλέντα τότε ὑπὸ τῶν Ρωμαίων πρὸς κατοχὴν τῆς Κύπρου. Ὁ Κάτων ἐδέχθη τὸν Αὐλητὴν ὑπερηφάνως, συνεβούλευσεν ὅμως αὐτὸν τὰ ἄριστα· ὁ Αὐλητῆς δηλαδὴ « ἠκροάσατο λόγων νοῦν πολλὸν ἐχόντων καὶ παρρησίαν, ἐπιτιμῶντος αὐτῷ τοῦ Κάτωνος καὶ διδάσκοντος, ὅσῃν εὐδαιμονίαν ἀπολιπὼν ὅσαις ἑαυτὸν ὑποτίθησι λατρείαις καὶ πόνοις καὶ δωροδοκίαις καὶ πλεονεξίαις τῶν ἐν Ρώμῃ δυνατῶν, οὓς μόλις ἐξαργυρωθεῖσαν ἐμπλήσειν Αἴγυπτον, συμβουλευσάντος δὲ πλεῖν ὀπίσω καὶ διαλλάττεσθαι τοῖς πολίταις, αὐτοῦ δὲ καὶ συμπλεῖν καὶ συνδιαλλάττειν ἐτοίμως ἔχοντος ». Ὁ δ' Αὐλητῆς τότε « οἶον ἐκ μανίας τινὸς ἢ παρακοπῆς ὑπὸ τῶν λόγων ἔμφρων καθιστάμενος καὶ κατανοῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ ἀνδρός, ὥρμησε μὲν χρῆσθαι τοῖς ἐκείνου λογισμοῖς, ἀνατραπείς δὲ ὑπὸ τῶν φίλων (βεβαίως τῶν περὶ τὸν Θεοφάνην) αὐθις ἅμα τῷ πρῶτον ἐν Ρώμῃ γενέσθαι καὶ θύραις ἐνὸς ἄρχοντος προσελθεῖν ἔστνε τὴν αὐτοῦ κακοβουλίαν, ὡς οὐκ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ λόγων, θεοῦ δὲ μαντείας καταφρονήσας »⁵.

Οἱ δὲ Ἀλεξανδρεῖς, κατὰ μὲν τὸν Δίωνα Κάσ-

σιον (39, 13), ἀγνοήσαντες κατ' ἀρχὰς ὅτι ὁ Αὐλητῆς ἔφυγεν εἰς Ἰταλίαν, ἢ νομίσαντες ὅτι ἀπέθανεν, « Βερενίκην τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐς τὴν βασιλείαν ἀντικατέστησαν, ἔπειτα δὲ τάληθῆς μαθόντες ἄνδρας ἑκατὸν (ὑπὸ Δίωνα τὸν ἀκαδημαϊκὸν) ἐς τὴν Ρώμην ἐπεμψαν πρὸς τε τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ ἀπολογησομένους καὶ ἀντικατηγορήσοντας, ὅσα ἠδίκηντο ». Ἐπίσης δὲ κατὰ τὸν Στράβωνα (17, 796): « τριῶν αὐτῷ (τῷ Αὐλητῇ) θυγατέρων οὓσων, ὧν μία γνησία ἢ πρεσβυτάτη, ταύτην ἀνέδειξαν βασίλισσαν (οἱ ἐκβαλόντες τὸν Αὐλητὴν Ἀλεξανδρεῖς)· οἱ υἱοὶ δ' αὐτοῦ δύο νήπιοι τῆς τότε χρείας ἐξέπιπτον τελέως ». Κατὰ τὸν Πορφύριον¹ ὅμως « εἰς τὰς αὐτοῦ (τοῦ Αὐλητοῦ) θυγατέρας Κλεοπάτραν τὴν καὶ Τρυφαίαν², καὶ Βερενίκην, τριέτης (58/7-56/55 π. Χ.) ὡς [εἰς] βεβασιλευκυίας ἀνεγράφη χρόνος, εἰς μὲν ἀμφοτέρας εἰς (58/87 π. Χ.), ἢ δ' ἐξῆς μετὰ τὸν Κλεοπάτρας τὸν καὶ Τρυφαίνης θάνατον διετία (57/56-56/55 π. Χ.) εἰς μόνην Βερενίκην, ἔνεκα τοῦ τὸν μὲν Πτολεμαῖον εἰς Ρώμην ἀπηρκέναι, καὶ τοῦτον ἐκεῖ διατετριφέναι τὸν χρόνον, τὰς δὲ θυγατέρας ὡς οὐκέτι ἐπανήξοντος τοῦ πατρός, ἀντειληφθαι τῶν πραγμάτων ».

Μεταβὰς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ρώμην ὁ Αὐλητῆς δὲν ἔμεινεν ἄπρακτος. Πρώτη φροντίς αὐτοῦ, ἐπίκουρον ἔχοντος τὸν ξενίσαντα αὐτὸν Πομπηίου Μάγνον, ἦτο νὰ κατηγορήσῃ τῶν Ἀλεξανδρέων ὡς βία ἐξορισάντων αὐτόν, — ὅπερ ἐπιστεύθη ἐν Ρώμῃ, ἔνθα πράγματι ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξόριστος³ — καὶ ἀσεβησάντων οὕτω πρὸς τὴν θέλησιν τῶν ἄρτι ἀναγνωρισάντων αὐτὸν ὡς νόμιμον βασιλέα καὶ σύμμαχον Ρωμαίων. Δεύτερον δὲ προμαθὼν τὴν ἀφίξιν εἰς Ἰταλίαν τῶν ἑκατὸν πρέσβων τῶν Ἀλεξανδρέων ἐνήδρευσε αὐτοὺς μόλις ἀποβάντας εἰς Ἰταλίαν, ἄλλους ἄλλη διαπέμψας, καὶ τοὺς μὲν πλείους αὐτῶν κατὰ τὴν ὁδὸν διέφθειρε, τῶν δὲ λοιπῶν τοὺς μὲν ἀπέκτεινεν ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ, τοὺς δὲ κατεφόβησεν ἢ χρήμασι διαφθείρας ἔπεισε νὰ τηρή-

1. FHG. III, 723,

2. Κατ' εὐφυῶ ὑπόθεσιν τοῦ Lepsius (Abh. Berl. Akad. 1852, p. 478) καὶ Bouché-Leclercq (II, 145, 1) πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς συζύγου τοῦ Αὐλητοῦ Κλεοπάτρας Τρυφαίνης. Πβλ. Strack ἔ. ἀ. p. 66.

3. Cic. Pro Rabir. Post. 2. — Liv. Epit. CIV. — Trog. Prol. XL. — Στράβων 558 καὶ 796.

1. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 186, 210, 43.

2. Δίωνος Χρυσόστ. Λόγοι, 22. 383.

3. Δίων Κάσσιος 39, 12.

4. Πλουτάρχ. Πομπ. 49.

5. Πλουτάρχ. Κάτων νεώτ. 35.

σωσιν ἀπόλυτον σιωπῆν. Ἡ πράξις ὅμως αὕτη ἐγένετο τόσον περιβόητος, ὥστε ἀγανακτήσασα ἡ βουλή ἐπὶ ταύτῃ, πρὸς δὲ ἕνεκα τῶν πρὸς πολλοὺς τῶν Ρωμαίων μεγάλων δωροδοκιῶν τοῦ Αὐλητοῦ, μετεπέμψατο τὸν ἀρχιπρεσβευτὴν Δίωνα, ἵνα μάθῃ παρ' αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τόσον ἴσχυε τότε ὁ Αὐλητής, πᾶσαν τὴν Σύγκλητον διαφθείρας χρήμασιν ἃ πανταχόθεν ἐδανείζετο ὑποθηκεύων τὰς προσόδους τοῦ κράτους αὐτοῦ, ὡς ἤδη σπαταλήσας πάνθ' ὅσα ἐκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ, ὥστε οὔτε ὁ Δίων παρουσιάσθη εἰς τὴν βουλήν, οὔτε μνεία τις ἐγένετο ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ ἀνοσίου φόνου τῶν πρεσβευτῶν, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Δίων. Καὶ ὅτε δ' εὐθύς κατόπιν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Αὐλητοῦ αὐτὸς ὁ Δίων, οὐδεμίαν οὐδ' ἐπ' ἐκείνῳ δίκην ἔδωκε «τά τε γὰρ ἄλλα καὶ ὁ Πομπήϊος τῇ τε οἰκίᾳ αὐτὸν ὑπεδέδεκτο καὶ ἰσχυρῶς οἱ συνήρετο. Τῶν γε μὴν ἄλλων τῶν αὐτόθεν ἐνεκλήθησαν μὲν ἐν ὑστέρω συγχοί, ἐάλωσαν δὲ ὀλίγοι. Τό γε γὰρ δεδωροδοκηκὸς πολὺ ἦν, καὶ ἀλλήλοις διὰ τὸ ἴδιον ἕκαστος δέος συνεμάχουν»¹.

Οὕτως ὁ Αὐλητής κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ψηφίσῃ ἡ Σύγκλητος τὴν ἐπαναφορὰν αὐτοῦ καὶ ἐκ νέου ἐγκατάστασιν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος μέλλοντος νὰ κυβερνήσῃ τὴν Κιλικίαν ὑπάτου Π. Κορνηλίου Λεντούλου Σπινθῆρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ περὶ τὸν δήμαρχον Μ. Φαβόνιον καὶ τὸν νεαρόν Κ. Κάτωνα ἀντίθετος μερὶς κατώρθωσε διὰ διοσημιῶν καὶ ἄλλων τεχνασμάτων νὰ ἀκυρωθῶσι τὰ ἐψηφισμένα, ὥστε ὁ Αὐλητής «τὴν τε κάθοδον ἀπέγνω καὶ εἰς Ἔφεσον ἐλθὼν παρὰ τῇ θεῷ διητᾶτο» (56 π. Χ.)², ἀφήσας ἐν Ρώμῃ πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν δωροδοκιῶν πρὸς τοὺς δυνατοὺς τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Ἀμμώνιον³, οὐδὲν ἐπὶ μακρὸν κατορθώσαντα ἕνεκα τῶν μεταξὺ τῶν κομμάτων ἀναπτυχθεισῶν σφοδρῶν ἀντιζηλιῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο⁴.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς δὲν ἔμμενον ἄπρακτοι ἐν τῷ μεταξύ. Ἐπιθυμοῦντες δηλαδὴ νὰ καταστήσωσιν ἀδύνατον τὴν ἐπάνοδον τοῦ Αὐ-

λητοῦ, ἐζήτησαν εὐθύς νὰ πληρώσωσι τὴν κενὴν θέσιν τοῦ βασιλέως. Μὴ ἔχοντες δὲ πρὸς τοῦτο ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Λαγειδῶν ἄνδρα διὰ τὴν βασίλισσαν Βερενίκην, ἀπετάθησαν κατ' ἀρχὰς πρὸς τὸν Σελευκίδην Ἀντιόχον, ἀδελφὸν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Συρίας, νεώτερον δὲ υἱὸν τῆς Κλεοπάτρας Σελήνης καὶ ἑγγονον τοῦ Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β'. Ἀλλ' ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ ἡγεμονίδου τούτου ἐματαίωσε τὸ σχέδιον¹. Εὐθύς δὲ κατόπιν μετεπέμψαντο ἐπὶ τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἕτερον Σελευκίδην, Φίλιππον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιόχου Γρυποῦ καὶ τῆς Τρυφαίνης, θυγατρὸς Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου Β'. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον θέλοντα νὰ κατέλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπέσχεν ὁ Ρωμαῖος Γαβίνιος, ἀρχων τῆς Συρίας καὶ ἑπαρχος τοῦ Πομπηίου, προστάτου τοῦ Αὐλητοῦ². Τότε ἐν τῷ ἀπελπισμῷ αὐτῶν οἱ Ἀλεξανδρεῖς μὴ ἔχοντες πλέον οὐδένα γνήσιον Σελευκίδην ὡς ὑποψήφιον βασιλέα ἐκάλεσαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν Σέλευκόν τινα, προσποιηθέντα ὅτι ἦτο ἐκ τοῦ γένους τῶν Συριακῶν βασιλέων, καὶ ἐνύμφευσαν μετὰ τῆς Βερενίκης καταστησάσης αὐτὸν κοινωνὸν τῆς βασιλείας³. Ἀλλ' ὁ χυδαῖος οὗτος ἀνὴρ ἦτο ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς τιμῆς ταύτης καὶ περιεφρονήθη ὑπὸ πάντων *κυβισάκτης* ἐπονομασθεῖς, ἡ δὲ βασίλισσα μὴ ἀνεχομένη τὸ βάνανσον καὶ ἀνελεύθερον αὐτοῦ ἀπεστραγγάλισε μετ' ὀλίγας ἡμέρας⁴. Εὐθύς κατόπιν ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, προσποιούμενος καὶ αὐτὸς ὅτι ἦτο υἱὸς Μιθριδάτου τοῦ Εὐπάτορος, δραστήριός τις ἀνὴρ, Ἀρχέλαος, ὁ ἐν ἔτει 63 π. Χ. γενόμενος ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἱερεὺς τῶν ἐν Πόντῳ Κομάνων, υἱὸς δὲ Ἀρχελάου τοῦ πρὸς τὸν Σύλλαν αὐτομολήσαντος⁵. Ὁ Ἀρχέλαος οὗτος συνδιέτριβε τότε τῷ Γαβινίῳ, φίλος ὢν τοῦ περιφήμου Ἀντωνίου, ὡς συστρατεύσων ἐπὶ τοὺς Πάρθους. Λαθῶν δὲ τὸν Γαβίνιον, ἡ καὶ παρ' αὐτοῦ ἐπίτηδες ἀφεθείς ἵνα παράσχη ἀφορμὴν αὐτῷ πρὸς εἰσβολὴν εἰς Αἴ-

1. Δίων Κάσιος 39, 13-14. — Πβλ. Στράβωνος 796. — Cic. Pro Rabir. Post. 3; Pro Caelio 10, 22.

2. Δίων Κάσιος 39, 15-16.

3. Cic. ad Famil. I, 1, 1.

4. Λεπτομερῆ ἐκθεσιν περὶ τούτων ἴδε παρὰ Bouché-Leclercq ἔ. ἀ.

1. Πορφύριος. FHG. p. 716: «Πεμφάντων δὲ ἐπ' αὐτὸν Μελέλαον καὶ Λάμπωνα καὶ Καλλιμανδρον Ἀλεξανδρέων, ὅπως, Πτολεμαίου τοῦ Διονύσου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκστάντος, αὐτὸς ἐλθὼν τῆς Αἰγύπτου βασιλεύῃ μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Πτολεμαίου, νόσῳ συσχεθείς ἐτελεύτησε». — Πβλ. Bevan, the House of Seleucos II, p. 268. — Bouché-Leclercq II, p. 160, 1.

2. Πορφύριος ἔ. ἀ.

3. Δίων Κάσιος 39, 57.

4. Στράβων 796.

5. Στράβ. 555 καὶ 796, — Ἀππιαν. Μιθριδάτειος 114.

γυπτον, κομίζεται διά τινων εἰς τὴν βασιλίισαν Βερενίκην, ἣν συζευχθεὶς ἀναδείκνυται βασιλεὺς¹ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 56/55 π. X.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀρχελάου μόλις διήρκεσεν ἐπὶ ἕξ μῆνας². Ὁ Αὐλητὴς δηλαδὴ «καίτοι τῶν Ρωμαίων τὴν τε ἐπικουρίαν ἀπεψηφισμένων καὶ πρὸς τὰς δωροδοκίας τὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας δεινῶς ἔτι καὶ τότε διακειμένων» κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ ἐκ νέου τὴν βασιλείαν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πομπηίου καὶ Γαβινίου, περιφρονησαντος τὰ ἐψηφισμένα ἀντι τῶν χρημάτων δι' ὧν ἐδωροδόκησεν αὐτὸν ὁ Αὐλητὴς, προσυποσχεθεὶς ἀμοιβὴν μυρίων ταλάντων³. Προφασισθεὶς δηλαδὴ ὁ Γαβίνιος ὅτι ἐπίκειται κατὰ τῆς Συρίας, ἦν ἐκυβέρνα, ἐπίθεσις τοῦ στόλου τοῦ Ἀρχελάου⁴, ἐνέβαλε τὸ ἔαρ τοῦ 55 π. X. εἰς Αἴγυπτον κατάγων τὸν Αὐλητὴν. Ὁ μετὰ τῶν ἰππέων προπεμφθεὶς περίφημος Ἀντώνιος κατέσχε ταχέως τὰ στενὰ καὶ αὐτὸ τὸ Πηλούσιον, οὗ ἡ ἐξ Ἰουδαίων φρουρὰ πεισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰδουμαίου Ἀντιπάτρου, ὀργάνου τοῦ Γαβινίου, ἠτύτομόλησε πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ἐν τῇ περιστάσει δὲ ταύτῃ ὁ Ἀντώνιος ἐκώλυσε τὸν φίλον αὐτοῦ Αὐλητὴν «ὑπ' ὀργῆς καὶ μίσους ὠρημμένον φονεῦν τοὺς Αἰγυπτίους»⁵. Κατόπιν δὲ συγκροτηθείσης διπλῆς μάχης ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη ὁ Ἀρχέλαος, οὗ τὴν δραστηριότητα καὶ γενναιότητα δὲν ἔδειξαν καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν Ἀλεξανδρεῖς⁶. Τοῦλάχιστον τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκοσμήθη καὶ ἐκηδεύθη βασιλικῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου φίλου αὐτοῦ Ἀντωνίου, ὅστις βραδύτερον καὶ τὸν ὁμώνυμον ἔγγονον τῶν Ἀρχελάου κατέστησε βασιλέα τῆς Καππαδοκίας⁷. Οὕτως ὁ Αὐλητὴς κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν βασιλείαν περὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 55 π. X.⁸.

1. Στράβων ἔ. ἀ. — Πλουτ. Ἀντώνιος 3. — Δίων Κάσιος 39, 57.

2. Στράβων 558: «ταύτη ζητουμένου ἀνδρὸς βασιλικῶ γένους ἐνεχείρισεν ἑαυτὸν τοῖς συμπράττουσιν (Ἀρχέλαος) προσποιησάμενος Μιθριδάτου τοῦ Εὐπάτορος υἱὸς [εἶναι] καὶ παραδεχθεὶς ἐβασίλευσεν ἕξ μῆνας. Τοῦτον μὲν ὁ Γαβίνιος ἀνεῖλεν ἐν παρατάξει κατάγων τὸν Πτολεμαῖον».

3. Δίων Κάσιος, 39, 55-58. — Πλουτάρχου Ἀντώνιος, 3.

4. Cic. Pro Rabir. Post. 8.

5. Πλουτάρχ. Ἀντών. 3. — Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 14, 6, 2 (99).

6. Cic. pro Rab. Post. 8. — Στράβ. ἔ. ἀ. — Liv. per. CV. — Δίων Κάσιος 39, 58. — Val. Max. IX, 1, Ext. 6.

7. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος ἔ. ἀ. — Στράβ. 540. — Martial. XI, 20. — Ἀππιαν. Ἑμφ. 5, 7. — Δίων Κάσιος 49, 32.

8. Strack ἔ. ἀ. 209, 42.

NOMISMATA

Διαρκούσης τῆς ἐπὶ τριετίαν φυγῆς τοῦ Αὐλητοῦ (58/57-56/55 π. X.), οὐδὲν νόμισμα φαίνεται ὅτι ἐκόπη ὑπὸ τῶν ἀντικαταστησάντων αὐτὸν ἐν τῇ βασιλικῇ ἀρχῇ τοῦλάχιστον οὐδὲν εὐρίσκω δυνάμενον, ἔστω καὶ ὑποθετικῶς, νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν μεσοβασιλείαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι «εἰς τὰς αὐτοῦ θυγατέρας Κλεοπάτραν τὴν Τρύφαιναν καὶ Βερενίκην, τριετὴς ὡς εἰς βεβασιλευκίας ἀνεγράφη χρόνος» (σελ. .) ἐπειδὴ ὁμοῦ καθ' ἐκάστην ἐναγωνίως ἀνεμένετο ἡ ἀπόφασις τῶν Ρωμαίων, ἐπέκειτο δὲ ἡ ἐπάνοδος τοῦ Αὐλητοῦ, οἱ ἐν Αἰγύπτῳ, διαχειριζόμενοι τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, φοβούμενοι ἴσως τοὺς Ρωμαίους, ὅχι μόνον δὲν ἐτόλμησαν, φαίνεται, νὰ κόψωσιν ἴδια αὐτῶν νομίσματα, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ καταργήσωσι τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐτῶν τοῦ Αὐλητοῦ ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς¹.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΓ΄,

(55/54—51 π. X.)

Μόλις κατασχὼν ἐκ νέου τὸν θρόνον ὁ Αὐλητὴς, ἔχων δὲ σωματοφύλακας τοὺς ὑπὸ τὸν Λ. Σεπτίμιον Γαλάτας καὶ Γερμανούς, οὓς ἔδωκεν αὐτῷ ἀναχωρῶν εἰς Συρίαν ὁ Γαβίνιος (ἕξ οὗ καὶ Gabinii milites), «τὴν τε θυγατέρα (Βερενίκην τὴν βασιλίισαν) καὶ τῶν ἄλλων τοὺς πρώτους καὶ πλουσιωτάτους, ἅτε καὶ χρημάτων πολλῶν δεόμενος, ἀπέκτεινε»². Τὴν δὲ διοίκησιν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ παρέδωκεν εἰς τὸν κυριώτατον τῶν Ρωμαίων δανειστῶν αὐτοῦ, Κ. Ραβίριον Πόστουμον, ὅστις προέβη ἀμέσως εἰς τοιαύτας καταπιέσεις, ὥστε ἐδέησεν αὐτὸς ὁ Αὐλητὴς νὰ φυλακίσῃ αὐτὸν ἵνα σώσῃ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ πλήθους, ἀφήσας κατόπιν νὰ διαφύγῃ³.

Ἡ ἀγγελία τῆς παρὰ τὰ ἐψηφισμένα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων παλινορθώσεως τοῦ Αὐλητοῦ ἐγέννησεν ἐν Ρώμῃ φοβερὰν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ Γαβινίου, τοῦ κατὰ τὸν Κικέρωνα, «πωλήσαντος εἰς τὸν βασιλέα τὴν Ρώμην, ἑαυτὸν, τὰ ὑπατικά σύμβολα, τὸν στρατὸν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ, τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ

1. Strack ἔ. ἀ. p. 68-69.

2. Δίων Κάσιος 39, 58.

3. Cic. pro Rab. Post. 8 καὶ 40. — P. Guiraud, Histoire d'un financier romain: Rev. de Paris 1903 p. 358-378.

κράτους». Καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ὁ Πομπήϊος, ὁ Κράσσοσ καὶ ὁ Καῖσαρ κατώρθωσαν νὰ σώσωσιν αὐτόν, ἐπὶ τέλος ὁμως δὲν διέφυγε τὴν καταδίκην καὶ ἐξορίαν. Ἄλλ' ὁ Αὐλητῆς κατώρθωσεν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ νομιμοποιήσῃ ἐν Ρώμῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἐβασίλευσε δὲ οὕτω μέχρι τοῦ 31 π. Χ., ὅτε, περὶ τὸν Μάϊον, ἀπέθανεν αἴφνης ἐν ἡλικίᾳ 45 περιόπου ἐτῶν¹, οἰκτρὸν ἀφήσας ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὄνομα, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος θῦμα γενόμενος τῶν τοῦλάχιστον ἐπίσης οἰκτρὰν διαγωγὴν ἐπιδειξάντων ἀπλήστων χρημάτων μεγάλων ἀνδρῶν τῆς τότε Ρωμαϊκῆς κοινωνίας.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΥΛΗΤΟΥ.

ΤΑΞΕΩΣ Α', ἀριθμὸν 1836-1840, πίν. LXXI. 20-25)

Ὡς ἤδη εἶπομεν (σελ. υλῆ' καὶ υμ'), τὰ νομίσματα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι τετράδραχμα πανόμοια πρὸς τὰ τῆς πρώτης βασιλείας. Ἄξιον ὁμως ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν αὐτοῖς εὗρηνται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔτους κέρματα εἴτε ἐκ καθαροῦ μετάλλου, εἴτε καὶ ἐκ πάνυ κεκιβδηλευμένου, μέγας ἀλλήλων διαφέροντα καὶ ὡς πρὸς τὰς ὀλκὰς, ἐξ οὗ ἄγεται τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι ὁ Αὐλητῆς ἢ ὁ Ρωμαῖος αὐτοῦ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν πρὸς πληρωμὴν μὲν ἐκείνων οὐς ἐφοβοῦντο—τοιούτοι δ' ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι δανεισταὶ καὶ τῶν Ἀλεξανδρέων αἱ πρὸς στάσεις ἔτοιμοι ἑταιρεῖαι—ἔκοπτον δόκιμα κέρματα, ἐνῶν διὰ τὸν πολλὸν ὄχλον, ὃν ἀφόβως ἐφορολόγουν καὶ ἔκλεπτον, κατεσκευάζον, ὡς ἐπὶ τῆς πρώτης βασιλείας, νομίσματα ὅλως κεκιβδηλευμένα!

Νέον ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ τῆς δευτέρας βασιλείας εἶναι μόνον ὅτι εἰς τὰ τετράδραχμα προστέθησαν καὶ δραχμαὶ (ἀριθ. 1838, πίν. LXXI, 22-23), φέρουσαι τὸν αὐτὸν μὲν ὀπίσθιον τύπον ὃν καὶ τὰ τετράδραχμα, ἀλλ' ἔχουσαι ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἀντὶ τῆς στερεοτύπου εἰκόνας τοῦ Πτολεμαίου Σωτῆρος Α' τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ Αὐλητοῦ, ἐξ ἧς βλέπομεν ὅτι οὗτος ὁμοίαζε μέγας τῇ διαβοήτῃ θυγατρὶ αὐτοῦ Κλεοπάτρα.

ΤΑΞΙΣ Γ.

(Ἀριθ. 1842-1845, πίν. LXXI, 27-29 καὶ 32-35.)

Τούτων ἀνήκουσι τῇ βασιλείᾳ τοῦ Αὐλητοῦ ἴσως μόνον τὰ ὑπ' ἀριθ. 1845, πίν. LXXI, 32-35

τὰ φέροντα τοὺς αὐτοὺς τύπους οὐς καὶ τὰ τῷ Σωτῆρι Β' καὶ τῷ Μοιρᾷ ἀποδοθέντα. Τὰ λοιπὰ ὁμως, ἰδίως τὰ φέροντα τὸ περιέργον μονογράφημα καὶ σύμβολον (ἀρ. 1842), νομίζω νῦν ὅτι ἐσφαλμένως κατέταξα ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Αὐλητοῦ καὶ ὅτι ἀνήκουσι μᾶλλον τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Κλεοπάτρα κοπένη ἐν Κύπρῳ, δι' οὓς λόγους θέλω ἐκθέσει κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Ζ',

ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ ΙΔ', ΙΕ', ΚΑΙ ΙΣ'.

(51-29 π. Χ.)

Α' ΒΑΣΙΛΕΙΑ

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΔ', ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ

(51-47 π. Χ.)

Ὁ Αὐλητῆς ἀφῆκε τέσσαρα ἢ πέντε τέκνα, ὧν διαδόχους αὐτοῦ ὤρισε τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Πτολεμαῖον ΙΔ', παιδάριον τότε μόλις δεκαετῆς, καὶ τὴν πρεσβυτέραν τῶν θυγατέρων Κλεοπάτραν τὴν περίφημον, ἣν ἔχουσαν τότε ἡλικίαν 17 ἐτῶν ὄφειλε νὰ συζευχθῇ ὁ ἀδελφὸς βασιλεύς. Τὰ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ ἐκανόνισεν ὁ Αὐλητῆς διὰ διαθήκης, ἧς ἐκτελεστὴν ἀφῆκε τὸν Ρωμαῖκὸν λαόν², διορίσαντα κατὰ τινὰς τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν κηδεμόνα τοῦ βασιλέως αὐτὸν τὸν Πομπήϊον³.

Τὴν δὲ διοίκησιν τοῦ κράτους ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως Πτολεμαίου ἀνέλαβον τρεῖς ἐπίτροποι, Ποθεινὸς ὁ εὐνοῦχος, παιδαγωγὸς τοῦ βασιλέως, Ἀχιλλᾶς ὁ Αἰγύπτιος ταχθεὶς ἐπὶ τῆς στρατιᾶς καὶ Θεόδοτος ὁ Χῖος, ἐπὶ μισθῷ ῥητορικῶν λόγων διδάσκαλος τῷ βασιλεῖ συνών, ἀξιωθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων τῆς τιμῆς ταύτης «δι' ἐρημίαν ἀνδρῶν βελτιόνων»⁴.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἡ Κλεοπάτρα ἐπεθύμησε νὰ ἔχῃ αὐτὴ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, ὅπερ ἤγαγεν εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως. Ὅτε δ' ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας οἱ ἐν Αἰγύπτῳ καταμείναντες Ρωμαῖοι σωματοφύλακες τοῦ Αὐλητοῦ ἐφόνευσαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοὺς

1. Bouché-Leclercq II, p. 172.

2. Caes. B. Alex. 33. καὶ B. Civil. III, 103.

3. Eutrop. VI, 21. — Ampelius, 35.

4. Caes. B. Civ. III, 108. — Πλουτάρχ. Βροῦτος 33. Πομπήϊος 77. Καῖσαρ 48-49. — Ἀππιαν. Ἐμφυλίων Β. 84.

υιούς τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Συρίας Μ. Καλπουρ-
νίου Βιβούλου, ἢ Κλεοπάτρα συλλαβοῦσα αὐτοὺς
ἀπέστειλε δεσμίους πρὸς αὐτὸν τὸν Βίβουλον.
Ἐπὶ δὲ τοῦ μεγάλου ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ
Πομπηίου καὶ Καίσαρος ἢ Κλεοπάτρα καὶ ὁ
παῖς ἔτι ἀδελφὸς αὐτῆς ἐτάχθησαν, ὡς ἦτο προσ-
δοκώμενον, πρὸς τὸ μέρος Πομπηίου, πέμψαντες
αὐτῷ στόλον 60 νηῶν, ἐφ' οὗ ἐπεβίβασαν καὶ μέ-
ρος τῶν μετὰ Γαβινίου εἰς Αἴγυπτον ἀποσταλέν-
των στρατιωτῶν. Ἔδοσαν δὲ τὴν δύναμιν ταύτην
τῷ εἰς Ἀλεξάνδρειαν κατελθόντι υἱῷ τοῦ Πομ-
πηίου Γναίῳ, ὃν δὲν παρέλιπε νὰ θέλξη ἢ Κλεο-
πάτρα¹. Αἱ νῆες ὁμως αὐταὶ δὲν ἔλαβον μέρος εἰς
τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐπὶ ἀργίας ἐν Κερκύρα κατέ-
μενον ἐπιστρέψασαι ἄπρακτοι εἰς Αἴγυπτον μετὰ
τὴν ἐν Φαρσάλῳ μεγάλην ἦτταν τοῦ Πομπηίου
(6 Ἰουν./9 Αὐγ. 48 π. X.)².

Πρὶν δὲ συγκροτηθῆ ἡ μάχη ἐκείνη, οἱ Ἀλε-
ξανδρεῖς ὑποπιέσαντες ὅτι ἡ Κλεοπάτρα προ-
ετοιμάζεται νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν βασιλέα ἐξώρι-
σαν αὐτήν³. Ἀλλ' ἡ φιλόδοξος καὶ ἐνεργητι-
κὴ γυνὴ καταφυγοῦσα εἰς τοὺς πρὸς τὰ ἀνατο-
λικὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου Ἀραβας καὶ συνα-
θροίσασα στρατὸν ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸ
Κάσιον ὄρος ἐτοιμαζομένη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν
Αἴγυπτον. Κατ' αὐτῆς δ' ἐξῆλθον καὶ ἀντε-
στρατοπέδευσαν οἱ ἐπίτροποι τοῦ βασιλέως
ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν παῖδα βασιλέα
Τότε δ' ἐδολοφόνησαν ἐκεῖ οἰκτρῶς, μηνὶ Σε-
πτεμβρίῳ τοῦ 48 π. X., τὸν πρὸς αὐτοὺς κα-
ταφυγόντα μέγαν Πομπηῖον, θέλοντες οὕτω
νὰ ἀπαλλαγθῶσιν αὐτοῦ τε καὶ πάσης ἐπεμβά-
σεως τοῦ Καίσαρος εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ'
ὁ Καῖσαρ καταπλεύσας μετ' οὐ πολὺ εἰς Ἀλε-
ξανδρείαν μετὰ σμικρᾶς πεζικῆς καὶ ἱππικῆς δυ-
νάμεως καὶ μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου
ἀντιπάλου αὐτοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὡς
κύριος αὐτῆς, ἐνῶ ἀκόμη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ στρα-
τὸς εὐρίσκοντο ἀμφὶ τὸ Κάσιον⁴. Μὴ ἀνεχόμε-
νοι δὲ τοῦτο οἱ ὑπερήφανοι Ἀλεξανδρεῖς, οἵτι-
νες ἐδυσπίστουν πρὸς τὸν Καίσαρα ἐνθυμούμενοι
ὅτι δις ἐπὶ Αὐλήτοῦ ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα ἐπὶ

τῆς Αἰγύπτου, ἤρξαντο ἐπιτιθέμενοι σποράδην
κατὰ τῶν Ρωμαίων στρατιωτῶν. Ὅτε δὲ ὁ Καῖ-
σαρ προσεκάλεσε τὸν βασιλέα καὶ τὴν Κλεο-
πάτραν νὰ διαλύσωσι τοὺς στρατοὺς αὐτῶν καὶ
νὰ προσέλθωσιν ἵνα ὑποβάλωσιν αὐτῷ ὡς διαι-
τητῆ τὴν διαφορὰν αὐτῶν, ὁ μὲν βασιλεὺς πει-
σθεὶς ὑπὸ τοῦ Ποθεινοῦ προσῆλθεν, χωρὶς ὁμως
καὶ νὰ ἀπολύσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἡ δὲ «περικαλ-
λεστάτη γυναικῶν» Κλεοπάτρα, ἡ τότε ἐν ὅλῃ τῇ
ἀκμῇ τῆς καλλονῆς, πεποιθυῖα εἰς τὴν δύναμιν τῶν
θελγῆτρων αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἄλλως ἐρωτικωτάτου
Καίσαρος, ἦλθε λαθραίως εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ
εἰσέδου νύκτωρ παρ' αὐτῷ εἰς τὰ ἀνάκτορα κατὰ
τὸν πασίγνωστον ἐκεῖνον τρόπον.

Μόλις ὁ Καῖσαρ εἶδεν αὐτήν, ἐδουλώθη το-
σοῦτον, ὥστε ἅμα τῇ πρώτῃ μεταπεμψάμενος
τὸν Πτολεμαῖον ἐπεχείρησε νὰ συνδιαλλάξῃ αὐ-
τοὺς συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς Κλεοπάτρας. Ἀλλ' ὁ
παῖς βασιλεὺς ἰδὼν τὴν ἀδελφὴν ἐν τοῖς ἀνα-
κτόροις καὶ ἐκ τῆς συνηγορίας τοῦ ἐραστοῦ αὐ-
τῆς ἐννοήσας τὰ διατρέξαντα, ὀργῆς τε ἐπλη-
ρώθη καὶ φυγῶν πρὸς τὸ πλῆθος ἐβόα λέγων
ὅτι προουδόθη καὶ τέλος τὸ διάδημα ἀπὸ τῆς
κεφαλῆς περισπάσας ἔρριψε. Καὶ οἱ μὲν στρα-
τιῶται τοῦ Καίσαρος συνήρπασαν εὐθύς τὸν βα-
σιλέα ἐν μέσῳ τοῦ θορούβου, οἱ δὲ Ἀλεξανδρεῖς
ὀρμήσαντες κατὰ τῶν Καισαρείων θὰ συνέτρι-
βον αὐτούς, ἂν μὴ φοβηθεὶς ὁ Καῖσαρ ὑπισχνεῖτο
αὐτοῖς ὅτι θὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὰς θελήσεις
αὐτῶν. «Καὶ μετὰ τοῦτο ἐς ἐκκλησίαν ἐσελθὼν
τόν τε Πτολεμαῖον καὶ τὴν Κλεοπάτραν παρε-
στήσατο, καὶ τὰς διαθήκας τοῦ πατρὸς αὐτῶν
ἀνέγνω, ἐν αἷς ἐκείνους μὲν συνοικῆσαι τε ἀλ-
λήλοις κατὰ τῶν Αἰγυπτίων τὰ πάτρια καὶ βα-
σιλεύειν ἅμα, τὸν δὲ δὴ τῶν Ρωμαίων δῆμον
τὴν ἐπιτροπείαν σφῶν ἔχειν ἐγγέγραπτο. Πράξας
δὲ τοῦτο καὶ ἐπειπὼν, ὅτι ἑαυτῷ, δικτάτωρι ὄντι
καὶ πᾶν τὸ τοῦ δήμου κράτος ἔχοντι, τὴν τε ἐπι-
μέλειαν τῶν παίδων ποιεῖσθαι καὶ τὰ δόξαντα
τῷ πατρὶ αὐτῶν ἐπιτελεῖν προσήκει, ἐκείνοις τε
τὴν βασιλείαν ἀμφοτέροις ἔδωκε, καὶ τῇ Ἀρσι-
νόῃ τῷ τε Πτολεμαίῳ τῷ νεωτέρῳ, τοῖς ἀδελ-
φοῖς σφῶν, Κύπρον ἐχαρίσατο. Τοσοῦτον γάρ
που δέος αὐτὸν ἔσχεν, ὥστε μὴ μόνον μηδὲν τῶν
τῆς Αἰγύπτου προσλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰ-
κείων τι αὐτοῖς προσδοῦναι» (48 π. X.)¹.

1. Caes. B. Civ. III, 4, 5, 40. — Ἀππιαν. Ἐμφυλ. 2, 49.
— Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 25

2. Ἀππιαν. Ἐμφυλίων 2, 71. — Cic. B. Civ. III, 141.

3. Aurel. Vic. Vir. ill. 86, 1. — Caes. B. Civ. III, 103. —
Liv. Epit. CXI. — Ζωναρᾶ 10, 10.

4. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 2, 84.

1. Δίων Κάσιος 42, 35.

Οὕτως ἐγένετο ἡσυχία ἐπὶ τινὰ χρόνον. Ἄλλ' ὁ ἐπίτροπος τῶν οἰκονομικῶν Ποθεινός, οὗ τὴν ἰσχὺν ἐμηδένιζεν ἡ παρουσία τοῦ Καίσαρος, ἤρξατο συνωμοτῶν καὶ ἐπιτηδείως ἐξεγείρων τὸ πλῆθος κατὰ τοῦ ἐκμυζῶντος τὴν χώραν, φρουροῦντος ταπεινωτικῶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὸν παῖδα βασιλέα καὶ ἐρωμένην τὴν βασίλισσαν ἔχοντος Καίσαρος, ὃν ἐπὶ μακρὸν ἐκράτουν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὰ θέλγητρα αὐτῆς. Τέλος δ' ὁ Ποθεινός προσηταιρίσατο τὸν περὶ τὸ Πηλούσιον παρὰ τῷ στρατῷ διατρίβοντα Ἀχιλλᾶν, ὅστις τότε ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Καίσαρος ἄγων 20,000 πεζῶν καὶ 2,000 ἰππέων, οἷς τάχιστα προσετέθη σύμπας ὁ μέγας καὶ στασιαστικώτατος πληθυσμὸς τῆς Ἀλεξανδρείας. Οἱ ἐν ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πρὸς τὸν Ἀχιλλᾶν καὶ κελεύοντες αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ πρέσβεις κατεφρονήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, ἤρξατο δὲ ἡ ἄσπονδος καὶ δεινὴ ἐκείνη πολιορκία τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ τῷ θεάτρῳ τοῦ Βρουχείου τῆς Ἀλεξανδρείας ὀχυρωθέντων ὀλιγαρίθμων Ρωμαίων, καθ' ἣν ἐπυρπολήθη ὁ ἐν τῷ λιμένι μείνας Αἰγυπτιακὸς στόλος καὶ ἡ περιβόητος βιβλιοθήκη, ἐκινδύνευσε δὲ τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὁ Καίσαρ.

Διαρκούσης τῆς πολιορκίας Γανυμήδης ὁ εὐνοῦχος κατώρθωσε νὰ ὑπεξαγάγῃ τῶν ἀνακτόρων πρὸς τοὺς πολιορκητὰς Ἀλεξανδρεῖς τὴν ἀμελῶς φρουρουμένην Ἀρσινόην, νεωτέραν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως, ἣν ἐκεῖνοι βασιλίδα ἀνακηρύξαντες ἐπολέμουν δραστηριώτερον « ὡς καὶ προστάτην τινὰ ἐκ τοῦ τῶν Πτολεμαίων γένους ἔχοντες ». Ὁ δὲ Καίσαρ φοβηθεὶς μὴ καὶ ὁ Ποθεινὸς ἐκκλέψῃ τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον, τὸν μὲν ἀπέκτεινε, τὸν δὲ δεινῶς νῦν ἐφύλασεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὅπερ ἐπὶ πλέον παρῴξυνε τοὺς πολιορκητὰς. Προϊόντος ὁμοῦ τοῦ χρόνου οἱ περὶ τὴν Ἀρσινόην ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους, ὁ δὲ εὐνοῦχος Γανυμήδης ἔπεισεν αὐτὴν νὰ ἀποκτείνῃ τὸν Ἀχιλλᾶν. Ἀναλαβὼν δ' αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου ἐπεδείξατο τοιαύτην δραστηριότητα καὶ ἰκανότητα, ὥστε οἱ πολιορκούμενοι περιέστησαν εἰς τὰ ἔσχατα.

Τέλος Μιθριδάτης ὁ Περγαμηνὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἄγων τὰς ἐκ τῆς Ἀσίας προσδοκώμενας ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐπικουρίας, πολιορκήσας δὲ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐκυρίευσε

τὸ Πηλούσιον. Ὁ δὲ Καίσαρ θέλων νὰ διαίρησιν ἐπὶ μᾶλλον τοὺς πολιορκητὰς ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς βαρυνθέντας ἤδη τὴν Ἀρσινόην καὶ τοὺς τυραννικοὺς τρόπους τοῦ Γανυμήδους πολιορκητὰς καὶ ἀφῆκεν ἐλεύθερον τὸν βασιλέα κρατήσας παρ' ἑαυτῷ μόνην τὴν Κλεοπάτραν τότε δὲ ὁ βασιλεὺς μόλις εὐρέθη μεταξὺ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, ἐπιτεθείς, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, κατὰ τοῦ Καίσαρος, χωρὶς ὁμοῦ νὰ ἔχη τὴν ἰκανότητα τοῦ Γανυμήδους, ὃν ἀπέλυσε τῆς στρατηγίας. Οὕτως ὁ Καίσαρ κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ νὰ συνενώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς τὰς τοῦ Μιθριδάτου, μεθ' ὃ ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν στρατὸν τοῦ Πτολεμαίου μετὰ διήμερον λυσσώδη μάχην, καθ' ἣν ἐφονεύθη ἡ ἐξηφανίσθη τελείως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς (14 Ἰαν./17 Μαρτ. 47 π. X.)¹.

Οὕτως ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπετάγη τελείως εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Καίσαρος, ἀπολύτου νῦν κυρίου τῆς τύχης τῆς Αἰγύπτου (Μάρτιος τοῦ 47 π. X.)².

B'. — ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ
ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΕ', ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ.

47-44 π. X.

Μετὰ τὴν χεῖρωσιν τῆς Αἰγύπτου ὁ Καίσαρ δὲν ἐποιήσατο αὐτὴν καὶ ὑπήκοον τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' ἔχαρίσατο τῇ ἐρωμένη αὐτοῦ Κλεοπάτρᾳ. Φοβούμενος δὲ μήπως οἱ μὲν Ἀλεξανδρεῖς ἀποστῶσι καὶ πάλιν μὴ ἀνεχόμενοι ὡς βασίλισσαν γυναῖκα, καὶ μάλιστα τοιαύτην, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ὀργισθῶσιν ἐπίσης ὅτι συνώκει αὐτῇ, ἐκέλευσε τῇ Κλεοπάτρᾳ συμφώνως τῇ διαθήκῃ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Αὐλητοῦ γὰρ συζευχθῆ τὸν νεώτερον, τότε μόλις δέκα ἢ ἑνδεκα ἐτῶν, ὑπὸ πᾶσαν δ' ἔποψιν ἀκίνδυνον ἀδελφὸν αὐτῆς Πτολεμαῖον ΙΕ', Φιλοπάτορα, ὃν οὕτω κατεστήσατο λόγῳ συμβασιλέα τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ, « τῷ γὰρ ἔργῳ ἡ Κλεοπάτρα μόνη πᾶν τὸ κράτος σχήσειν ἔμελλεν ὅτε γὰρ ἀνὴρ αὐτῆς παιδίον ἔτι ἦν, καὶ ἐκείνη πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Καίσαρος εὐνοίαν οὐδὲν ὅτι οὐκ ἠδύνατο, ὥστε πρόσχημα μὲν ὡς καὶ τῷ ἀδελφῷ συνοικοῦσα καὶ τὴν ἀρχὴν ἐπικοινων αὐτῷ ἔχουσα ἐκέκτητο, τὸ δ' ἀληθὲς μόνη

1. Περὶ τῆς τύχης τοῦ βασιλέως ἴδε κατωτέρω σελ. υνς'.

2. Λεπτομερέστερον τὰ τοῦ πολέμου τούτου ἴδε παρὰ Bouché-Leclercq, II 194-213.

τε ἐβασίλευε καὶ τῷ Καίσαρι συνδητᾶτο»¹ Συγχρόνως τὴν δυναμένην νὰ παράσχη πράγματα τῇ Κλεοπάτρᾳ ἀδελφὴν αὐτῆς Ἀρσινόην ἀπεμάκρυνε τῆς Αἰγύπτου ὁ Καῖσαρ πέμψας εἰς Ρώμην, ἵνα δι' αὐτῆς κοσμήσῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, καθ' ὃν ἡ δυστυχὴς Ἀρσινόη «γυνὴ τε οὔσα καὶ βασιλὶς ποτε νομισθεῖσα ἔν τε δεσμοῖς, ὁ μηπώποτε ἔν γε τῇ Ρώμῃ ἐγεγόνει, ὀφθεῖσα πάμπολυν οἶκτον ἐνέβαλε, κακ τούτου ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ καὶ τὰ οἰκεῖα πάθη παρωδύραντο» αὐτοὶ οἱ πολῖται τῆς Ρώμης². Ἡ μόνη χάρις ἣτις ἐγένετο αὐτῇ, «διὰ τοὺς ἀδελφούς», ἦτο νὰ μὴ θανατωθῇ μετὰ τὸν θρίαμβον ἐκεῖνον, ὡς ἔπαθον τότε ἄλλοι τε καὶ ὁ περίφημος Γαλάτης Οὐερκιγγετόριξ.

Τέλος, ὁ Καῖσαρ μετὰ νέαν ἐπὶ τρίμηνον παρτάσιν τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ παρὰ τῇ ἐρωμένη αὐτοῦ, ἀνεχώρησεν εἰς Ἀσίαν, ἀφήσας πρὸς ἐπίβλεψιν καὶ προστασίαν τῆς Κλεοπάτρας ἀρκετὰς λεγεῶνας. Πρὶν ἀναχωρήσῃ, ἡ βραχὺ κατόπιν μετὰ τὴν ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ τοῦ 47 π. Χ. γέννησιν τοῦ ἐξ αὐτῆς υἱοῦ Καισαρίωνος, φαίνεται ὅτι ἐδωρήσατο αὐτῇ ἢ τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωρισθέντι Καισαρίωνι τὴν νῆσον Κύπρον, ἣν κατόπιν εὐρίσκομεν διοικουμένην ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ τῆς Κλεοπάτρας Σεραπίωνος³ (ἴδε κατωτέρω σελ. υνε). Δυνατὸν ὅμως ἡ νῆσος νὰ ἀνῆκε τῇ Κλεοπάτρᾳ ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἤδη ἐποχῆς δυνάμει τῆς τοῦ Καίσαρος δωρεᾶς πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτῆς Πτολεμαῖον τὸν νεώτερον καὶ τὴν κατόπιν ἀποστᾶσαν Ἀρσινόην, ἥς τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Κύπρου θὰ μετεβίβασεν ὁ Καῖσαρ τῇ Κλεοπάτρᾳ (σελ. υν').

Τοσοῦτος δ' ἦτο ὁ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν ἔρωσ τοῦ Καίσαρος καὶ τὸ κράτος αὐτῆς ἐπ' αὐτοῦ, ὥστε μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐν θριάμβῳ ἐπάνοδον ἐκάλεσεν αὐτὴν πανηγυρικῶς εἰς Ρώμην καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τοὺς πέραν τοῦ Τιβέρεως κήπους αὐτοῦ, ἐπιτρέψας νὰ φέρηται ὡς βασίλισσα τῆς οἰκουμένης, μάλιστα δὲ μετ' ἄκρας περιφρονήσεως καὶ ἀνθαδείας πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ρωμαίους. Τότε δ' ἔστησε καὶ εἰκόνα αὐτῆς καλὴν παρ' αὐτὸ τὸ τῆς Γενετείρας Ἀφροδίτης ἄγαλμα ναοῦ ἄρτι ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυ-

θέντος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῆς Φαρσάλου. Ὅτε δ' ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Καίσαρος ἠθέλησε νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος (15 Φεβρ. 44 π. Χ.), ὁ λαὸς ἀντέστη ὑποπτεύων τὸν Καῖσαρα μετὰ τῆς Κλεοπάτρας «βασίλειον αὐτῷ ἐγνωκέναι συμπάσης γῆς καὶ ἰθαλάττης Αἰγυπτὸν ἀποδεικνύναι, ἔνθα βασιλίδα Κλεοπάτραν αὐτῷ τεκεῖν παῖδα», ὃν θὰ καθίστα διάδοχον αὐτοῦ¹.

Τὰ σχέδια ταῦτα καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ὄνειρα τῆς Κλεοπάτρας ἀνέτρεψε τῇ 15 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος, τρέψασα εὐθὺς τὴν Κλεοπάτραν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Αἰγυπτὸν, ἣν ἠδύνατο νῦν νὰ ἀπολέσῃ ὀριστικῶς δι' ἀπλῆς ἀποφάσεως τῶν ἐξωργισμένων Ρωμαίων. Πρὶν δὲ ἀπέλθῃ τῆς Ρώμης, ἡ μόλις ἀφίκετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν, «φύσει πλεονεξία χαίρουσα» ἐδηλητηρίασε τὸν ἀδελφὸν, σύζυγον καὶ συμβασιλέα αὐτῆς Πτολεμαῖον, «πεντεκαίδεκατον ἔτος ἔχοντα», — ἐν ἔτει «τετάρτῳ μὲν αὐτοῦ, τῆς δὲ Κλεοπάτρας ὀγδόῳ» (= 44 π. Χ.), — «ᾧ τὴν βασιλείαν ἤδει γενησομένην» ἔνεκα τοῦ πρὸς αὐτὴν μίσους καὶ τῆς περιφρονήσεως τῶν σφόδρα ἀγανακτούντων ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῆς Ἀλεξανδρέων. Ἀνεπλήρωσε δ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ Καίσαρος, τοῦ καλουμένου ἐπισήμως μὲν Πτολεμαίου τοῦ καὶ Καίσαρος, θεοῦ Φιλοπάτορος καὶ Φιλομήτορος³, γνωστοτέρου δ' ὅμως ὑπὸ τὸ ἐπίθετον τοῦ Καισαρίωνος.

Γ'.—ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΓ',
 ΤΟΥ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ
 ΚΑΙ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ, ΚΟΙΝΩΣ ΚΑΙΣΑΡΙΩΝΟΣ
 44 — 30 π. Χ

Κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος μέγαν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Ρωμαίων ἡ Κλεοπάτρα καὶ αἱ ἐν Αἰγύπτῳ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες τοῦ Καίσαρος ἐθεωροῦντο, ὡς ἦτο ἐπόμενον, σύμμαχοι τῶν Καισαρείων κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ἂν καὶ διεδόθησαν καὶ ἀντίθετοι φῆμαι. Ὅτε δ' ὁ Δολοβέλλας ἐπορεύετο εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Συ-

1. Δίων Κάσιος 42, 44.

2. Δίων Κάσιος 43, 19.—Florus IV, 2, 88.

3. Ἀπτιανοῦ Ἐμφυλ. 4, 61. — Bouché Leclercq II, p. 213.

1. Νικολ. Δαμασκ. Βίος Καίσαρος: FHG. III, p. 440. — Sueton. Caes. 79.

2. Ἰωσήπου Ἰουδ. ἀρχαιολ. 15, 4, 1 (89) — Πορφύριος: FHG. III, 724.

3. Dittenberger ἔ. ἄ. ἀριθ. 194.

ρίας, ἡ Κλεοπάτρα ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν τὰς ἐν Αἰγύπτῳ λεγεῶνας δι' Ἀλληνοῦ, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Καισαρίωνος ὡς βασιλέως, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ὁ Κάσσιος κατώρθωσε νὰ σύρη αὐτὰς πρὸς ἑαυτὸν. Ὁ δὲ στόλος, ὃν παρασκευάσασα ἡ Κλεοπάτρα εἶχεν ἔτοιμον πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Δολοβέλλα, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἀνέμων, ὅτε ἀκριβῶς εἶχε μεγίστην ἀνάγκην αὐτοῦ ὁ Ῥωμαῖος στρατηγός¹. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡ Κλεοπάτρα ἠρνήθη νὰ πέμψη πλοῖα πρὸς τὸν ἀπαιτήσαντα ἀντίπαλον τοῦ Δολοβέλλα Κάσσιον, προτάξασα « λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμὸν ἐνοχλοῦντα τότε Αἰγύπτῳ »². Ὁ Κάσσιος ὁμοῦ κατώρθωσε νὰ λάβῃ ὅσας ναῦς εἶχεν ὁ παρὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐπὶ τῆς Κύπρου τεταγμένος Αἰγύπτιος στρατηγός ὁ μὴ ἐγκαίρως προμαθὼν οὐδὲν ὑπ' αὐτῆς Σεραπίων³. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Λαοδικεῖα κατὰ τὸν Ιούλιον τοῦ 43 π. Χ. καταστροφὴν τοῦ Δολοβέλλα ὁ Κάσσιος « ἐπ' Αἴγυπτον ὄρμα, πυνθανόμενος μὲν Κλεοπάτραν βαρεῖ στόλῳ διαπλευσεῖσθαι πρὸς τε Καίσαρα καὶ πρὸς Αντώνιον, ἐπινοῶν δὲ κωλύσαι τε τὸν πλοῦν καὶ τίσασθαι τῆς γνώμης τὴν βασιλίδα, καὶ πρὸ τῶνδε αὐτὴν Αἴγυπτον ἐνθυμιζόμενος μάλιστα ἐν καιρῷ, τετρυμένην τε ὑπὸ λιμοῦ καὶ ξενικὸν στρατὸν οὐ πολὺν ἔχουσαν, ἄρτι τῶν Ἀλληνοῦ στρατιωτῶν ἀποστάντων »⁴. Ἀκριβῶς ὁμοῦ τότε ὁ Βροῦτος ἐπεμψεν εἰς Συρίαν κατὰ σπουδὴν ἀπ' Αἰγύπτου μετακαλῶν τὸν Κάσσιον, ὅστις ὑπήκουσεν⁵, περιορισθεὶς κατόπιν νὰ πέμψῃ ἐκ Ρόδου εἰς Ταίναρον, πρὸς παρακώλυσιν τοῦ πρὸς τὸν Καίσαρα καὶ Αντώνιον διάπλου τοῦ στόλου τῆς Κλεοπάτρας τὸν ναύαρχον αὐτοῦ Λ. Στατ. Μοῦρκον μετὰ ἐξήκοντα νεῶν⁶. Ἀλλ' ὁ στόλος τῆς Κλεοπάτρας δὲν ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Ταινάρου ὡς καταληφθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ χειμῶνος, ὅστις « τὰ τε ἄλλα διελυμήνατο καὶ αὐτὴν εἰς νόσον ἐνέβαλεν »⁷.

Οὕτω μέχρι τῆς κρισίμου μάχης τῶν Φιλίππων (φθινόπωρον τοῦ 42 π. Χ.) ἡ Κλεοπάτρα ὄχι μό-

νον οὐδεμίαν ἀπολύτως ἐπικουρίαν κατώρθωσε νὰ παράσχη τοῖς Καισαρείοις, ἀλλ' ἀφῆκε τὸν ἐν Κύπρῳ στρατηγὸν αὐτῆς νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τὸν Κάσσιον. Τούτου ἕνεκεν ὁ νικητὴς Ἀντώνιος εὐρισκόμενος μετὰ τινα χρόνον ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐπεμψε πρὸς αὐτὴν τὸν Κ. Δέλλιον « κελεύων εἰς Κιλικίαν ἀπαντῆσαι λόγον ὑφέξουσιν ὧν ἐνεκαλεῖτο τοῖς περὶ Κάσσιον δοῦναι πολλὰ καὶ συμβαλέσθαι πρὸς τὸν πόλεμον »¹. Τότε δ' αὕτη ἐπεχείρησε τὸν ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Πλουτάρχου περίφημον ἐκεῖνον πλοῦν, καθ' ὃν ἀνέπλευσε τὸν Κύδνον ποταμὸν ἐν πορθμείῳ χρυσοπρύμνῳ, παρουσιασθεῖσα ὡς ἄλλητις Ἀφροδίτῃ τῷ Ἀντωνίῳ². Τοσοῦτον δ' ἡ περίφημος αὕτη σειρὴν ἔθελξεν ἀμέσως καὶ ὑπεδούλωσε τὸν πᾶσαν σπουδαίαν ἐνασχόλησιν χάριν αὐτῆς παραμελήσαντα ἕκτοτε Ἀντώνιον, ὥστε « Κλεοπάτρα ὅτι προστάξειεν ἐγγίγνετο, οὐ διακριδὸν ἔτι περὶ τῶν ὀσίων ἢ δικαίων, ἐπεὶ καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἀρσινόην, ἰκέτιν οὔσαν ἐν Μιλήτῳ τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος³, πέμψας ὁ Ἀντώνιος ἀνείλε, καὶ Σεραπίωνα τὸν ἐν Κύπρῳ στρατηγὸν αὐτῆς, συμμαχήσαντα Κασσίῳ, Τυρίων ὄντα ἰκέτην ἐκέλευσε τοὺς Τυρίους ἐκδοῦναι τῇ Κλεοπάτρῃ, ἐκδοῦναι δὲ καὶ Ἀραδίους ἕτερον ἰκέτην, ὃν τινα, Πτολεμαίου τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Κλεοπάτρας ἀφανοῦς ἐν τῇ πρὸς Καίσαρα κατὰ τὸν Νεῖλον ναυμαχίᾳ γενομένου (ἴδε σελ. 118), οἱ Ἀράδιοι εἶχον λέγοντα Πτολεμαῖον εἶναι⁴. Καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερέα, ὃν Μεγάβυζον ἠγοῦνται, ὑποδεξάμενόν ποτε τὴν Ἀρσινόην ὡς βασιλίδα ἀχθῆναι μὲν ἐκέλευσεν, Ἐφεσίων δ' αὐτὴν Κλεοπάτραν ἰκε-

1. Πλουτάρχου Ἀντώνιος 25.

2. Πλουτάρχου Ἀντώνιος 26-28.

3. Ὁρθότερον τοῦ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμισίου. Ἴδε κατωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τοῦ Ἀππιανοῦ τὰ περὶ τοῦ Μεγαβύζου, πρὸς δὲ ἴδε καὶ τὴν ἐπομένην σημείωσιν.

4. Ἡ φράσις τοῦ Δίωνος Κασσίου (48, 24) « καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς [τῆς Κλεοπάτρας] ἀπὸ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμισίου ἀποσπάσας ἀπέκτεινε » δὲν ἀναφέρεται εἰς δύο ἀδελφοὺς τῆς Κλεοπάτρας « absolument inconnus », ὡς θέλει ὁ Bouché-Léclercq (II, 236, 1), ἀλλ' εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Κλεοπάτρας Πτολεμαῖον, τὸν κατὰ τὸν Ἀππιανὸν καταφυγόντα ἐν Ἀράδῳ, καὶ Ἀρσινόην, ἣν ὁ Ἀππιανὸς λέγει ἰκέτιν τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος τῆς Μιλήτου, συγγέαν αὐτὴν πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα τῆς Ἐφέσου. Ἴδε καὶ Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. (15, 4, 1) « τὴν δ' ἀδελφὴν ἰκετεύουσιν ἐν Ἐφέσῳ πρὸς τῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερῷ ἀποκτείνασα δι' Ἀντωνίου ». — Πβλ καὶ τοῦ αὐτοῦ C. Apion. III 5 [Cleopatra] etiam sororem Arsinoen occidit in templo, nihī, sibi nocentem.

1. Ἀππιαν. Ἐμφυλ. 4, 61. — Δίων Κάσσιος 47, 31.

2. Ἀππιανοῦ ἔ. ἀ. Περὶ τοῦ λιμοῦ ἴδε καὶ 4, 108 « ὑπὸ τοῦ λιμοῦ τῆς χώρας δεδαπανημένης ». C. Apion. II, 60. — Plin. V, 5, 8. — Senec. Q Nat. IV, 2, 15. Τέλος δὲ τὴν εἰς τὴν σιτοδείαν καὶ τὸν λοιμὸν ἀναφερομένην μακρὰν ἐπιγραφὴν ἐκ τῶν Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου παρὰ Dittenberger OGIS. I, ἀρ. 194.

3. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 4, 61 καὶ 5, 8.

4. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 4, 63.

5. Ἀππιαν. ἔ. ἀ. — Πλουτάρχ. Βροῦτος, 28.

6. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 4, 74.

7. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 5, 8.

τευσάντων μεθῆκεν. Οὕτω μὲν ὁ Ἀντώνιος ἐνήλλακτο ταχέως, καὶ τὸ πάθος αὐτῷ τοῦτο ἀρχὴ καὶ τέλος τῶν ἔπειτα κακῶν ἐγένετο»¹.

Ἀποπλευσάσης δὲ μετ' οὐ πολὺ τῆς Κλεοπάτρας εἰς τὰ οἰκεία, ὁ Ἀντώνιος τακτοποιήσας τὸ ταχύτερον τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ὑποθέσεις ἔσπευσε παρ' αὐτῆ εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα διῆλθε τὸν χειμῶνα τοῦ 41/40 π.Χ. ἐν μέσῳ τῶν γνωστῶν ἐκείνων ἡδονῶν καὶ ὀργίων², παραμελῶν ἐντελῶς τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις, μέχρις οὗ μεγάλαι ἦνται τῶν ἑαυτοῦ ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τῶν Πάρθων καὶ αἰ ταραχαὶ ἃς προεκάλεσεν ἐν Ἰταλίᾳ ἢ σύζυγος αὐτοῦ Φουλβία, κυρίως ἵνα ἀποσπάσῃ τὸν σύζυγον ἐκ τῶν ἀγκαλῶν τῆς Κλεοπάτρας, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναχωρήσῃ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 40 π.Χ.³

Μετὰ δὲ τὸν ἐν Σικυῶνι θάνατον τῆς ζηλοτύπου καὶ μισητῆς Φουλβίας καὶ τὴν εἰς τρία διανομὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, καθ' ἣν ὁ Ἀντώνιος ἔλαβε τὰς ἐντεῦθεν τῆς Ἰονίου θαλάσσης ἀνατολικὰς ἐπαρχίας (Σεπτεμβ. τοῦ 40 π.Χ.), ὁ Ἀντώνιος ἐνυμφεύθη ἐν Ρώμῃ, μακρὰν τῆς γοητείας τῆς Κλεοπάτρας, τὴν καλὴν κάγαθὴν Ὀκταβίαν, ἀδελφὴν τοῦ συνάρχοντος αὐτοῦ Καίσαρος Ὀκταβιανοῦ, μεθ' ἧς μετέβη περὶ τὰ τέλη τοῦ 39 π.Χ. καὶ παρεχρίμασεν ἐν Ἀθήναις, ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν τὸ θέρος τοῦ 38 π.Χ. εἰς Ἀσίαν, ἔνθα μικρὰ διαπράξας ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας παρὰ τῆ Ὀκταβίᾳ. Πάλιν δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 37 π.Χ. ἀνεχώρησε εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῆς Ὀκταβίας, ἣτις κατώρθωσεν ἐκεῖ νὰ προλάβῃ ῥῆξιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Καίσαρος Ὀκταβιανοῦ νὰ ἀνανεωθῇ δὲ οὕτως ἐπὶ μίαν ἔτι πενταετίαν ἢ τριανδρία. Ἄλλ' ὁ ζῆλος μεθ' οὗ ἐφάνη τῷ Ἀντωνίῳ ὅτι ἢ Ὀκταβία ἐφρόντισε μᾶλλον ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς ἢ τῶν ἑαυτοῦ, ἐψύχρανεν ἐπὶ τοσοῦτον αὐτὸν, ὥστε πλέων μετ' αὐτῆς εἰς Ἀσίαν καὶ μόλις εἰς Κέρκυραν ἀφικόμενος ἀπέπεμψε μετὰ τῶν τέκνων εἰς Ἰταλίαν, ἵνα μὴ δῆθεν συγκινδυνεύσῃ αὐτῷ πολεμοῦντι τοὺς Πάρθους⁴.

Ἦδη δὲ πλησιάζοντι τῷ Ἀντωνίῳ εἰς Συρίαν ὁ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐδων ἔρως «δοκῶν κατευνάσθαι καὶ κατακεκμηλῆσθαι τοῖς βελτίοσι λογισμοῖς, αὐτὶς ἀνέλαμπε καὶ ἀνεθάρρει». Τέλος δ' Ἀντώνιος «ἀπολακτίσας τὰ καλὰ καὶ σωτήρια πάντα, Καπίτωνα Φοντήιον ἔπεμψεν ἄξοντα Κλεοπάτραν εἰς Συρίαν. Ἐλθούσῃ δὲ (εἰς Ἀντιόχειαν) χαρίζεται καὶ προστίθησι μικρὸν οὐδὲν οὐδ' ὀλίγον, ἀλλὰ Φοινίκην, Κοίλην Συρίαν, Κύπρον, Κιλικίας πολλήν¹ ἔτι δὲ τῆς τε Ἰουδαίων τὴν τὸ βάλαμον φέρουσαν² καὶ τῆς Ναβαταίων Ἀραβίας ὅση πρὸς τὴν ἐκτὸς ἀποκλίνει θάλασσαν. Αὗται μάλιστα Ρωμαίους ἠνίασαν αἰ δωρεαί... Ἡὔξησε δὲ τὴν διαβολὴν παίδας ἕξ αὐτῆς διδύμους ἀνελόμενος καὶ προσαγορεύσας τὸν μὲν Ἀλέξανδρον, τὴν δὲ Κλεοπάτραν ἐπίκλησιν δὲ τὸν μὲν Ἥλιον, τὴν δὲ Σελήνην»³ (ἔαρ τοῦ 36 π.Χ.).

Ἀκριβῶς εἰπεῖν, τὴν Κοίλην Συρίαν δὲν ἔλαβε τότε ὀλόκληρον ἢ Κλεοπάτρα, ὡς ὑπερβολικῶς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἀλλ' ὅσον αὐτῆς ἠδύνατο τότε νὰ διατεθῇ, χωρὶς περιφανῶς νὰ ἀδικηθῶσι πιστοὶ φίλοι τοῦ Ἀντωνίου. Οὕτως ἢ Ἰουδαία ἔμεινεν ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ φίλου τοῦ Ἀντωνίου Ἡρώδου, ἐνῶ τῇ Κλεοπάτρᾳ ἐδόθη τὸ κράτος τοῦ βασιλέως τῆς Χαλκίδος, δυνάστου τῆς Ἰτουραίας Λυσανίου, τοῦ κατηγορηθέντος ὑπ' αὐτῆς τῆς Κλεοπάτρας ὡς φίλου τῶν Πάρθων καὶ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου⁴. Πρὸς τούτοις ἔδωκεν αὐτῇ «καὶ τὰς ἐντὸς Ἐλευθέρου ποταμοῦ τοῦ (ἐκβάλλοντος πρὸς βορρᾶν τῆς Τριπόλεως καὶ Ὀρθωσίας) ἄχρι Αἰγύπτου, χωρὶς Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἐκ προγόνων εἰδῶς ἐλευθέρας, πολλὰ λιπαρούσης αὐτῇ δοθῆναι»⁵.

Ἐστρατεύσαντα μετὰ τὰς δωρεὰς ταύτας τὸν Ἀντώνιον ἐπὶ τοὺς Πάρθους προέπεμψεν ἢ Κλεοπάτρα μέχρι τοῦ Εὐφράτου, ὁπόθεν ἀναστρέ-

1. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλίων 5, 9.

2. Πλουτάρχου Ἀντών. 29. — Ἀππιανοῦ Ἐμφυλ. 5, 11.

3. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλ. 5, 19, 59.

4. Δίων Κάσιος 48, 54.

1. Ὁ Στράβων (669) ἀναφέρει τὴν τῆς Κιλικίας Ἀμάξιτον ἔχουσαν ναυπηγήσιμον ὕλην, κέδρους τὸ πλεῖστον: «καὶ διὰ τοῦτ' Ἀντώνιος Κλεοπάτρα τὰ χωρία ταῦτα προσένειμεν ἐπιτήδεια ὄντα πρὸς τὰς τῶν στόλων κατασκευάς»· πρὸς δὲ (671) ὁ αὐτὸς ἀναφέρει καὶ τὴν ἐπίσης σπουδαίαν νῆσον Ἐλαιοῦσαν τῆς Κιλικίας.

2. Δηλαδὴ τὴν Ἰεριχοῦντα, ἣν ἢ Κλεοπάτρα ἐμισθῶσε τῷ Ἡρώδῃ: Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 15, 4, 2 (96).

3. Πλουτάρχου Ἀντών. 36.

4. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 15, 4, 1 (92). — Δίων Κάσιος 49, 32. — Πορφύριος: FHG. III, 724.

5. Ἰωσήπου ἔ. ἀ. (95).

ψασα ἤλθεν εἰς τὰς νέας αὐτῆς κτήσεις Ἀπαμειαν καὶ Δαμασκόν· παρήλθε δὲ καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἔνθα διεπειράθη νὰ κινήσῃ τὸν ἔρωτα τοῦ μισητοῦ αὐτῇ Ἡρώδου, σκοποῦσα πιθανώτατα νὰ ἀπολέσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ Ἀντώνῳ. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐσκέφθη νὰ ἀποκτείνῃ αὐτήν, ἀπέφυγε συνετῶς τὴν παγίδα, δωρεαῖς θεραπεύσας αὐτήν καὶ μέχρι τῆς Αἰγύπτου προπέμφας¹.

Ἡ κατὰ τῶν Μήδων καὶ Πάρθων ἐκστρατεία τοῦ Ἀντωνίου, λίαν ἀδεξίως διεξαχθεῖσα, κατέληξεν εἰς οἰκτρὰς ἤττας καὶ ἐλεινήν ὑποχώρησιν τὸν χειμῶνα τοῦ 36 π. Χ. Δὲν ἔλειψαν δὲ οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ νὰ ἀποδώσωσι καὶ τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Ἀντωνίου νὰ ἐπανέλθῃ τὸ ταχύτερον παρὰ τῇ ἐρωμένῃ. Ὅτε δὲ τέλος ὁ Ἀντώνιος ἔφθασε μετὰ τῶν οἰκτρῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἐπιθαλασσίαν Λευκὴν Κώμην, τὴν μεταξὺ Βηρυτοῦ καὶ Σιδῶνος, κατέπλευσεν ἢ ὑπ' αὐτοῦ προσκληθεῖσα καὶ ἀνυπομόνως ἀναμενομένη Κλεοπάτρα, κομίζουσα ἐσθῆτα πολλὴν καὶ χρήματα τοῖς στρατιώταις².

Ἐπιστρέψας δὲ μετ' αὐτῆς εἰς Αἴγυπτον « ἔτι καὶ μᾶλλον τῷ τε ἔρωτι καὶ τῇ γοητεῖα τῆς Κλεοπάτρας ἐδούλευσε », ἐλθὼν εἰς τελείαν ῥῆξιν πρὸς τὸν Καίσαρα Ὀκταβιανόν, ἀδελφὸν τῆς συζύγου αὐτοῦ Ὀκταβίας. Ὅτε δηλαδὴ ὁ Ἀντώνιος ἐπιχειρῶν νέαν ἐκστρατείαν πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἠτῶν αὐτοῦ εὐρίσκετο ἤδη ἐν Συρίᾳ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας, αὕτη μαθοῦσα ὅτι ἡ Ὀκταβία ἔπλεε πρὸς τὸν Ἀντώνιον, ἀδεία τοῦ ἀδελφοῦ κομίζουσα ἐπιλέκτους στρατιώτας, πλεῖστα ὅσα ἐφόδια καὶ χρήματα καὶ δῶρα δι' αὐτόν, τὸν στρατὸν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ, οὕτω δι' ἐρωτοτροπιῶν καὶ γοητειῶν ἐξέτηξε καὶ ἀπεθήλυνεν αὐτόν, ὥστε τὴν μὲν ἐκστρατείαν ἀνέβαλεν ἐπανελθὼν μετὰ τῆς Κλεοπάτρας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, πρὸς δὲ τὴν ἤδη εἰς Ἀθήνας ἀφιχθεῖσαν Ὀκταβίαν ἔγραψε « παραυτίκα οἴκαδε αὐτῇ ἐπανελθεῖν κελεύσας »³. Καὶ περ οὕτως ὑβρισθεῖσα ἡ Ὀκταβία προσεπάθησεν εὐθὺς ὡς ἐπανῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ρώμην νὰ προλάβῃ τὸν ἐπικείμενον πόλεμον μεταξὺ τοῦ ἐπιθυμοῦντος αὐτόν ἀδελφοῦ καὶ τοῦ ἀναξίου συζύγου αὐτῆς·

ἀλλ' ἡ εὐγενὴς αὕτη διαγωγὴ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐχρησίμειυσεν ἢ νὰ βλάβῃ ἐπὶ μᾶλλον τὸν Ἀντώνιον, « ἐμισεῖτο γὰρ ἀδικῶν γυναῖκα τοιαύτην ».

Τὸν δὲ χειμῶνα τοῦ 35/4 π. Χ. ὁ Ἀντώνιος, τῇ συμβουλῇ ἴσως τῆς Κλεοπάτρας, ἵνα ἐξαπατήσῃ τὸν ἄπιστον βασιλέα τῆς Ἀρμενίας Ἀρτάβαζον, οὗ ἐσκόπει τὸν ὄλεθρον, ἤτησε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ὡς νύμφην Ἀλεξάνδρου τοῦ πρεσβυτέρου τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκ τῆς Κλεοπάτρας, προσυπισχνούμενος ἄλλα πολλά, μέχρις οὗ βαδίζων κατὰ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ συνέλαβεν ἐλκύσας αὐτὸν εἰς τὸ στρατόπεδον. Κατόπιν δὲ τοὺς μὲν τῶν Ἀρμενίων ἐθειλοντί, τοὺς δὲ καὶ βία λαβὼν κατέσχε πᾶσαν τὴν Ἀρμενίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα μνηστεύσας τῷ υἱῷ τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Μηδίας ἀνεκομίσθη εἰς Αἴγυπτον, τὴν τε ἄλλην λείαν πολλὴν καὶ τὸν Ἀρμένιον βασιλέα μετὰ τε τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παιδῶν ἄγων. « Καὶ σφας σὺν τοῖς ἄλλοις αἰχμαλώτοις καὶ ἐν ἐπινικίοις τισὶν ἐς τὴν Ἀλεξάνδρειαν προπέμφας αὐτὸς ἐφ' ἄρματος ἐσήλασε, καὶ τὰ τε ἄλλα πάντα τῇ Κλεοπάτρᾳ ἐχαρίσατο καὶ τὸν Ἀρμένιον μετὰ τῶν οἰκειῶν ἐν χρυσοῖς δεσμοῖς προσήγαγε. Παρεκάθητο δὲ ἐν μέσῳ τῷ πλήθει ἐπὶ τε βήματος ἐπαργύρου καὶ ἐπὶ δίφρου ἐπιχρύσου Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Ἀντώνιος τοὺς τε Ἀλεξάνδρεας εἰστίασε καὶ τὴν Κλεοπάτραν τοὺς τε παῖδας αὐτῆς ἐν ἐκκλησίᾳ παρεκαθίστατο, δημηγορήσας τέ τινα ἐκείνην τε βασιλίδα βασιλέων καὶ τὸν Πτολεμαῖον, ὃν Καισαρίωνα ἐπωνόμαζον, βασιλέα βασιλέων καλεῖσθαι ἐκέλευσε. Καὶ αὐτοῖς καὶ τὴν Αἴγυπτον τὴν τε Κύπρον, ἄλλην διανομὴν τινα ποιησάμενος, ἔδωκε τοῦ τε γὰρ προτέρου Καίσαρος τὴν μὲν γυναῖκα, τὸν δὲ υἱὸν ὄντως γεγονέναι ἔλεγε, καὶ ἐς τὴν ἐκείνου δὴ χάριν ταῦτα ποιεῖν ἐσκήπτετο, ὅπως τὸν Καίσαρα τὸν Ὀκταουιανὸν ἐκ τούτου, ὅτι ποιητός, ἀλλ' οὐ γνήσιος αὐτοῦ παῖς ἦν, διαβάλλῃ. Ἐκείνοις μὲν δὴ ταῦτ' ἔνειμε, τοῖς δὲ δὴ αὐτοῦ παισὶ τοῖς ἐκ τῆς Κλεοπάτρας οἱ γεγονόσι, Πτολεμαίῳ μὲν τὴν τε Συρίαν καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου πάντα, Κλεοπάτρᾳ δὲ τὴν Λιβύην τὴν περὶ Κυρηνήν, τῷ τε ἀδελφῷ αὐτῶν Ἀλεξάνδρῳ τὴν τε Ἀρμενίαν καὶ τᾶλλα τὰ πέραν τοῦ Εὐφράτου μέχρις Ἰνδῶν δώσειν ὑπέσχετο. Καὶ γὰρ

1. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. ἔ. ἀ. (97-103).

2. Πλουτάρχ. Ἀντών. 51. — Δίων Κάσσιος 59, 31.

3. Δίων Κάσσιος 59, 33. — Πλουτάρχ. Ἀντών. 53.

ἐκεῖνα ὡς ἔχων ἤδη ἐχαρίζετο. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἐς τὴν Ῥώμην, ἵνα καὶ παρ' ἐκείνων τὸ κῦρος λάβῃ, ἐπέστειλεν». ¹ Διαφόρως πὼς καὶ γραφικώτερον διηγείται τὰ τῆς διανομῆς ὁ Πλούταρχος ² γράφων « Εἰσήθη δὲ (ὁ Ἀντώνιος ἐν Ῥώμῃ) καὶ διὰ τὴν διανέμησιν, ἣν ἐποιήσατο τοῖς τέκνοις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τραγικὴν καὶ ὑπερήφανον καὶ μισορῳμαῖον φανείσαν. Ἐμπλήσας γὰρ ὄχλου τὸ γυμνάσιον καὶ θέμενος ἐπὶ βήματος ἀργυροῦ δύο θρόνους χρυσοῦς, τὸν μὲν ἑαυτῷ, τὸν δὲ Κλεοπάτρα, καὶ τοῖς παισὶν ἑτέροισι ταπεινοτέρους, πρῶτον μὲν ἀπέφηνε Κλεοπάτραν βασίλισσαν Αἰγύπτου καὶ Κύπρου καὶ Λιβύης καὶ Κοίλης Συρίας, συμβασιλεύοντος αὐτῇ Καισαρίωνος, ὃς ἐκ Καίσαρος ἐδόκει τοῦ προτέρου γεγονέναι Κλεοπάτραν ἔγκυον καταλιπόντος· δεύτερον δὲ τοὺς ἑξ αὐτοῦ καὶ Κλεοπάτρας υἱοὺς βασιλεῖς βασιλέων ἀναγορεύσας Ἀλεξάνδρῳ μὲν Ἀρμενίαν ἀπένειμε καὶ Μηδίαν καὶ τὰ Πάρθων, ὅταν ὑπαγάγηται, Πτολεμαίῳ δὲ Φοινίκην καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν. Ἄμα δὲ καὶ προήγαγε τῶν παίδων Ἀλέξανδρον μὲν ἐσθῆτι Μηδικῇ τιάραν καὶ κίταριν ὀρθὴν ἐχούσῃ, Πτολεμαῖον δὲ κρηπίσι καὶ χλανίδι καὶ καυσία διαδηματοφόρῳ κεκοσμημένον. Αὕτη γὰρ ἦν σκευὴ τῶν ἀπ' Ἀλεξάνδρου βασιλέων, ἐκεῖνη δὲ Μήδων καὶ Ἀρμενίων. Ἀσπασαμένων δὲ τῶν παίδων τοὺς γονεῖς, τὸν μὲν Ἀρμενίων φυλακὴ περιῖστατο, τὸν δὲ Μακεδόνων. Κλεοπάτρα μὲν γὰρ καὶ τότε καὶ τὸν ἄλλον χρόνον εἰς πλῆθος ἐξιοῦσα στολὴν ἱερὰν Ἴσιδος ἐλάμβανε καὶ νέα Ἴσις ἐχρημάτιζε ».

Ταῦτα πάντα ἐξεμεταλλεύθη ἐπιτηδείως ἐν Ῥώμῃ ὁ Ὀκταβιανὸς, πολλάκις ἐν τῷ δήμῳ κατηγορῶν καὶ θυέλλας ἐγείρων κατὰ τοῦ Ἀντωνίου παρὰ τῷ εὐλόγῳ ἀγανακτοῦντι πλήθει τῶν Ῥωμαίων, ὁ δὲ Ἀντώνιος βλέπων ἐπικείμενον τὸν πόλεμον ἀνέβη τὸ ἔαρ τοῦ 33 π. Χ. μέχρι τοῦ Ἀράξου, λόγῳ μὲν ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς Πάρθους στρατεύσων, πράγματι δ' ὅμως ἵνα συνομολογήσῃ συμμαχίας κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Οὕτως ἠρκέσθη εἰς ὁμολογίαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μηδίας, καθ' ἣν συνέθεντο συμμαχίαν

πρὸς ἀλλήλους, ὁ μὲν ἐπὶ τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ ἐπὶ τὸν Καίσαρα. Πρὸς τοῦτο ἔδωκε τῷ Μήδῳ στρατὸν καὶ μέρος τῆς Ἀρμενίας, ἔλαβε δὲ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰωτάπην ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου, μεθ' ὃ ἐπιστρέψας καὶ ἀναλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὴν Κλεοπάτραν ὤρμησεν ἐπὶ τῷ τοῦ Καίσαρος Ὀκταβιανοῦ πολέμῳ¹, ἐλθὼν τὸ πρῶτον εἰς Ἐφεσον περὶ τὰ τέλη τοῦ 33 π. Χ. Ἐκεῖ συνηθροίσθη τὸ ναυτικὸν ἐξ 800 πλοίων, « ὧν Κλεοπάτρα παρεῖχε διακοσίας καὶ τάλαντα δισμύρια καὶ τροφὴν τῷ στρατῷ παντὶ πρὸς τὸν πόλεμον »². Ἡ Κλεοπάτρα διῆγε τότε παρὰ τῷ Ἀντωνίῳ ὡς βασίλισσα τῆς οἰκουμένης φερομένη· ὅτε δ' ὅμως προῦκειτο ὁ ἀπόπλους, ὁ Ἀντώνιος πεισθεὶς ὑπὸ Δομιτίου καὶ τινῶν ἄλλων « ἐκέλευε Κλεοπάτραν πλεῖν ἐπ' Αἰγύπτου κάκει διακαραδοκεῖν τὸν πόλεμον. Ἡ δὲ φοβουμένη τὰς δι' Ὀκταβίας πάλιν αὐτοῦ διαλύσεις ἔπεισε πολλοῖς Κανίδιον χρήμασιν Ἀντωνίῳ διαλεχθῆναι περὶ αὐτῆς, ὡς οὔτε δίκαιον ἀπελαύνεσθαι τοῦ πολέμου γυναῖκα συμβολὰς τηλικαύτας διδοῦσαν, οὔτε συμφέρον ἀθυμοτέρους ποιεῖν τοὺς Αἰγυπτίους μέγα μέρος τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ὄντας· ἄλλως δὲ μηδὲ ὄραν, οὔτινος τῶν συστρατευόντων βασιλέων ἀπολείπεται τὸ φρονεῖν Κλεοπάτρα, πολὺν μὲν χρόνον δι' αὐτῆς κυβερνῶσα βασιλείαν τοσαύτην, πολὺν δὲ ἐκείνῳ συνοῦσά καὶ μανθάνουσα χρῆσθαι πράγμασι μεγάλοις »³.

Οὕτως ἔπλευσαν εἰς Σάμον, ἔνθα « ἐν εὐπαθείαις ἦσαν », συγκαλέσαντες πανταχόθεν πάντας τοὺς περὶ τὸν Διόνυσον τεχνίτας. « Καὶ τῆς ἐν κύκλῳ σχεδὸν ἀπάσης οἰκουμένης περιθρηνομένης καὶ περιστεναζομένης (ἔνεκα τῶν δεινῶν τῶν τοῦ ἐπικειμένου φοβεροῦ πολέμου), μία νῆσος ἐφ' ἡμέρας πολλὰς κατηυλεῖτο καὶ κατεψάλλετο πληρουμένων θεάτρων καὶ χορῶν ἀγωνιζομένων. Συνέθυε δὲ καὶ πόλις πᾶσα βοῦν πέμπουσα καὶ βασιλεῖς διημιλλῶντο ταῖς ὑποδοχαῖς καὶ δωρεαῖς πρὸς ἀλλήλους. Ὅστε καὶ λόγος διήει, τίνες ἔσονται κρατήσαντες ἐν τοῖς ἐπινικίοις οἱ τοῦ πολέμου τὰς παρασκευὰς οὕτω πολυτελῶς ἐορτάζοντες. »

1. Δίων Κάσιος 49, 40-41.

2. Ἀντώνιος, 54.

1. Δίων Κάσιος 49, 44.

2. Πλούταρχ. Ἀντώνιος, 56.

3. Πλούταρχ. Ἀντώνιος ἔ. ἀ.

Τὰ αὐτὰ ἐπανελήφθησαν ἐν Ἀθήναις ἔνθα ἔπλευσαν κατόπιν, προστεθείσης καὶ οἰκτρᾶς ὕβρεως κατὰ τῆς Ὀκταβίας. Ὁ Ἀντώνιος δηλαδὴ ἔπεμψεν εἰς Ρώμην τοὺς ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἐκβαλλόντας αὐτήν ἢ δ' ὑπέροχος γυνὴ ἀπῆλθεν τότε τοῦ οἴκου κλαίουσα καὶ δυσφοροῦσα ὅτι ἤθελε φανῆ μία τῶν αἰτιῶν τοῦ πολέμου.

Τὴν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ἐκσπάσασαν ἐν Ρώμῃ καταιγίδα καὶ ἀγανάκτησιν κατ' οὐδὲν ἡδυνήθησαν νὰ μετριάσωσιν οἱ ἐκεῖ φίλοι, μάλιστα δ' ὅτε ἐγνώσθη ἡ διαθήκη αὐτοῦ, δι' ἧς ἐκέλευε τὸ σῶμα αὐτοῦ, κἂν ἐν Ρώμῃ τελευτήσῃ, δι' ἀγορᾶς πομπευθὲν νὰ ἀποσταλῆ εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὴν Κλεοπάτραν. Αὐτὴ δ' ἦ τελευταία ἀπόπειρα τῶν φίλων τοῦ Ἀντωνίου ἰκετευσάντων τὸν δῆμον τῆς Ρώμης καὶ πεμψάντων ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Γεμίνιον, ἵνα μὴ περιῖδη ἑαυτὸν ἀποψηφισθέντα τῆς ἀρχῆς καὶ πολέμιον τῶν Ρωμαίων γενόμενον, ἀπέτυχεν, ὡς τοῦ Γεμινίου τραχέως διακηρύξαντος τῷ Ἀντωνίῳ ἐν συμποσίῳ πρὸ αὐτῆς τῆς Κλεοπάτρας « ἐν καὶ νήφων ἐπίστασθαι καὶ μεθύων, ὅτι καλῶς ἔξει πάντα Κλεοπάτρας εἰς Αἴγυπτον ἀπαλλαγείσης »¹.

Τέλος συντελέσας ὁ Καῖσαρ τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Ἀντώνιος διέτριβεν ἀνοήτως ἐν ἠδοναῖς, « ψηφίζουσι Κλεοπάτραν πολεμεῖν, ἀφελέσθαι δὲ τῆς ἀρχῆς Ἀντώνιον, ἧς ἔξεστι γυναικί » (32 π. X.).

Τὰ περὶ τῆς βραχὺ κατόπιν ἐπακολουθησάσης (τῇ 2 Σεπτεμβ. 31 π. X.) ναυμαχίας τοῦ Ἀντωνίου, τῆς οἰκτρᾶς φυγῆς εἰς Αἴγυπτον τῆς Κλεοπάτρας καὶ τοῦ Ἀντωνίου εἶναι πασίγνωστα.

Μόλις ἡ Κλεοπάτρα ἠσφαλίσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔνθα ἔξαπατήσασα τοὺς κατοίκους κατέπλευσεν ὡς νικήτρια, πολλοὺς μὲν τῶν πρώτων, τῶν πάντοτε μισούντων αὐτήν, νῦν δὲ ἀναταρρησάντων ἕνεκα τῆς συμφορᾶς αὐτῆς, ἐφόνευσε, πολὺν δὲ καὶ πλοῦτον « ἔκτε τῶν ἐκείνων κτημάτων, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων καὶ ὀσίων καὶ θείων, μηδενὸς μηδὲ τῶν πάνυ ἀβάτων φειδομένη ἠθροίζε· δυνάμεις τε ἐξηρτύετο καὶ συμμαχίας περιεσκόπει ». Ὁ δ' εἰς Λιβύην ἐκπλεύσας Ἀντώνιος ἵνα ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ ἐπὶ φυλακῇ αὐτῆς τεταγμένον στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἐγένετο δεκτός, ἐπανεληθὼν ἄπρακτος καὶ ἡττημένος εἰς Ἀλεξάν-

δρειαν, ἔνθα εὐθύς παρεσκευάζετο καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ὡς ἐπὶ ταχεῖ πολέμῳ. Τότε δ' ἀνεκήρυξαν ἐνηλίκοις τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, ἧτοι ἢ μὲν Κλεοπάτρα τὸν Καισαρίωνα, ὁ δ' Ἀντώνιος τὸν ἐκ τῆς Φουλβίας Ἀντυλλον, « ἵν' οἱ τε Αἰγύπτιοι ὡς καὶ ἀνδρὸς τινος ἤδη βασιλεύοντός σφω, προθυμηθῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι προστάτας ἐκείνους, ἂν γέ τι δεινὸν σφισι συμβῆ, ἔχοντες καρτερήσωσι ». ¹ Τὰ πάντα ὁμως ἀπέβησαν ἐπιματαίῳ. Περικυκλωθέντες πανταχόθεν ὑπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Ὀκταβίου καὶ ὑπὸ πάντων τῶν συμμάχων καὶ φίλων ἐγκαταλειφθέντες, ἠτύοντο ἀμφοτέρωθεν ἐν ἔτει 30 π. X. κατὰ τὸν τραγικώτατον ἐκείνον καὶ πασίγνωστον τρόπον, μεθ' ὃ ὁ μὲν ἀτυχῆς Ἀντυλλος ἐσφάγη ἐν αὐτῷ τῷ ἡρώφῳ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὁ δὲ Καισαρίων ἐφονεύθη φεύγων εἰς τὴν Αἰθιοπίαν.

Ἡ Κλεοπάτρα ἠτύοντο τῇ 30 Σεπτεμβρίου, ἄγουσα τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, τὸ καὶ 23^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας αὐτῆς. Μετ' αὐτῆς κατελύθη ἐς αἰὲν τὸ μέγα κράτος τῶν Λαγιδῶν, ἢ δ' Αἴγυπτος ὑπετάγη ὀριστικῶς εἰς τὴν Ρώμην.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΥΤΗΣ.

ΤΑΞΙΣ Α.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΟΝ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

(Ἀριθ. 1847-1870, Πίναξ LXII, 1-25.)

Ὡς πρὸς τὴν νομισματοκοπίαν τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας κρατεῖ παρὰ πᾶσι τοῖς νεωτέροις νομισματικοῖς παραδόξοις τις ἀληθῶς γνώμη. Κατ' αὐτοὺς δηλαδὴ οὔτε ἡ Κλεοπάτρα οὔτε οἱ συμβασιλεῖς αὐτῆς ἔκοψαν οἰονδήποτε ἀργυροῦν τετράδραχμον νόμισμα ἐν Αἰγύπτῳ. Ἡ πανταχοῦ σπεύρουσα ἀφειδῶς καὶ ἀφθόνως τὸν χρυσὸν Κλεοπάτρα, ἢ καταπληκτικῶς αὐξήσασα τὰς κτήσεις καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ κράτους τῶν Λαγιδῶν καὶ μονονουχὶ κυρία ἀπόλυτος ἀπάσης τῆς Ἀσίας, Ἀφρικῆς καὶ τῆς μέχρι τῆς Ἰονίου θαλάσσης Εὐρώπης γενομένη, ἧς δὲ πρὸς τιμὴν πλεῖσται πόλεις ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κόπτωσι νομίσματα, οὐδὲν ἄλλο νόμισμα—λέγουσι—ἔκοψεν ἐν Αἰγύπτῳ ἢ δραχμὴν τινα

1. Πλουτ. Ἀντώνιος 59.

1. Δίων Κάσσιος, 51, 6

τοῦ ἔτους ς τῆς βασιλείας αὐτῆς. Αὕτη δὲ καὶ μόνη ἐξ ὄλων τῶν Λαγαιδῶν δὲν ἔκοφεν ἐκ τῶν μετὰ τῶν σταθερῶν τύπων τοῦ πρώτου Πτολεμαίου παγκοίνων ἐκείνων Πτολεμαϊκῶν τετραδράχμων!

Ἡ γνώμη αὕτη ἐφάνη μοι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὄλως ἀπίθανος· οὐδ' ἠδυνάμην νὰ παραδεχθῶ ἀνεξετάστως ὡς ὀρθὰς δικαιολογίας οἷα ἢ τοῦ Feuardent, γράφοντος¹ ὅτι ἐπὶ Κλεοπάτρας «les tétradrachmes étaient tombés dans un complet discredit, sans doute à cause des fraudes par Aulète, le père de Cléopâtre». Ἀληθὲς φάρμακον κατὰ τῆς νοθείας τοῦ νομίσματος κράτους τινὸς δὲν εἶναι, νομίζω, ἢ κατάργησις αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ ἐπαναφορὰ εἰς τὸ γνήσιον· πρὸς τοῦτο δ' ἢ Κλεοπάτρα εἶχε πάντα τὰ ὑλικά μέσα, ὡς διὰ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς κατορθώσασα νὰ φορολογῇ καὶ ἀπογυμνοῖ τοὺς Ρωμαίους ἀντὶ ὑπ' αὐτῶν δεινῶς νὰ φορολογῆται, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῆς ὁ ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου κιβδηλεύσας τὸ νόμισμα. Ἐπίσης ἀπίθανος ἐφάνη μοι ἢ ἡ γνώμη τοῦ Poole², ὅτι ἢ Κλεοπάτρα καὶ οἱ συμβασιλεῖς αὐτῆς θὰ ἔκοψαν ὀλίγιστα μόνον νομίσματα — ὡς τοιαῦτα δ' ἐννοεῖ ὁ Poole μόνην τὴν ρηθειῖσαν δραχμὴν τοῦ ς ἔτους τῆς Κλεοπάτρας — ἀρκοῦντα «to show their exercise of the regal right of coinage». Ἀληθῶς πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κράτους αὐτοῦ γενναίως ἀγωνισθεῖς καὶ πεσὼν Πτολεμαῖος ΙΔ', μάλιστα δὲ ἢ φιλόδοξος Κλεοπάτρα — ἢ ἀναγκάσασα τόσας πόλεις ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου νὰ κόψωσι πρὸς τιμὴν αὐτῆς ὡς βασιλίσσης νομίσματα, ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ δηναρίου κατορθώσασα νὰ τεθῇ ἢ εἰκὼν αὐτῆς, — πῶς εἶναι, λέγω, δυνατὸν νὰ μὴ ἔκοπτεν ἄφθονα ἴδια αὐτῇ νομίσματα ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ, ἀφοῦ καὶ τὰ ὑλικά μέσα εἶχε καὶ πᾶσαν τὴν πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαν, δὸς δ' εἶπεῖν καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐφοδιάζῃ δι' αὐτῶν τοὺς στρατοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς τῶν φίλων αὐτῇ Ρωμαίων τοῦ Ἀντωνίου κατὰ τοὺς συχνοὺς πολέμους, εἰς οὓς ἀνεμίχθη;

Εἶχον δὲ δίκαιον οὕτω σκεπτόμενος. Προσεκτικὴ μάλιστα καὶ λεπτομερὴς τοῦ προβλήματος ἔρευνα ἔπεισέ με ὅτι ἢ Κλεοπάτρα καὶ οἱ συμβασιλεῖς αὐτῆς ἠκολούθησαν, ὡς ἦτο προσ-

δοκώμενον, πιστῶς τὰς νομισματικὰς παραδόσεις τοῦ κράτους τῶν Λαγαιδῶν, κόψαντες ἐν Αἰγύπτῳ, καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτῶν, ἄφθονον τάξιν τετραδράχμων ἐκ καθαροῦ μετάλλου, φερόντων οὐχὶ τὰς εἰκόνας ἑαυτῶν, ἀλλὰ — συμφώνως πρὸς τὸν κανόνα τῆς νομισματοκοπίας τῶν Λαγαιδῶν — τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ πρώτου τῶν Πτολεμαίων.

Τὰ νομίσματα, δι' ὧν πληροῦται τὸ ἄλλως ἀκατανόητον ἔμοι μέγα τοῦτο κενὸν τῆς νομισματοκοπίας τῶν Λαγαιδῶν, εἶναι τὰ τετράδραγμα τῆς τάξεως ἐκείνης, ἦν πρῶτος ὁ Feuardent¹, τούτῳ δ' ἐπόμενος ὁ Poole καὶ πάντες οἱ περὶ τῶν Πτολεμαίων ἀσχοληθέντες νεώτεροι νομισματικοὶ² ἀπένειμαν εἰς τὸν ἐπὶ Αὐλητοῦ τιμαριούχον βασιλέα τῆς Κύπρου Πτολεμαῖον, ἅτινα δ' ἐγὼ κατελόγισα εἰς τὴν βασιλείαν τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτῆς ὑπ' ἀριθ. 1847-1870, πίν. LXII, 1-25.

Οἱ λόγοι δέ, οἵτινες ἤγαγον ἐμὲ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἶναι οἱ ἑξῆς:

1ον Ἦδη αὐτὸς ὁ Poole³, καίπερ παραδεχόμενος τὴν ἀπονομὴν τοῦ Feuardent, ἐσημείωσεν ὀρθῶς περὶ τῶν τετραδράχμων τῆς ἐν λόγῳ τάξεως ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι «the provenance is sometimes *Egyptian*», προσθέτων ἀφ' ἑτέρου ὅτι «strangely, however, I know personally of no instance of these coins being brought from *Cyprus*.» Αἱ δὲ πληροφορίαι τοῦ Feuardent, ὅτι τοιαῦτα τετράδραγμα εὐρίσκονται εἰς μεγάλας ποσότητας ἐν Κύπρῳ, ὅχι μόνον δὲν εἶναι ἀκριβεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀντίκεινται πρὸς ἐμὰς πληροφορίας ληφθείσας ἐπιτοπίως διὰ τοῦ J. Dattari καὶ ἄλλων πεφωτισμένων συλλογέων νομισμάτων, καθ' ἃς εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι τὰ τετράδραγμα ταῦτα ἀνευρίσκονται ἐν μὲν Αἰγύπτῳ εἰς μεγίστας ποσότητας, ἐν δὲ τῇ Κύπρῳ οὐχὶ συχνότερον τῶν λοιπῶν Αἰγυπτιακῶν νομισμάτων. Ἡ προέλευσις ἄρα αὐτῶν ἀντιτίθεται μὲν τῇ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου ἀπονομῇ, ἐνδεικνύει δὲ σαφῶς ὡς τόπον ἐκδόσεως τὴν Αἰγύπτον.

2ον Ἄν τις ἐξετάσῃ ἐπισταμένως τὴν τεχνο-

1. Catal. Demetrio, p. XII, 115-118, N°s 418-438.

2. BMC. Ptolemies p. LXXXI-LXXXII. 118-120 N°s 1-46. — Head Ἱστορία τῶν νομισμάτων (μετάφρ. Σβορώνου), Τόμ. Β', σελ. 463 κτλ.

3. ἔ. ἀ. pag. LXXXI.

1. Catal. Demetrio I, p. 123.

2. BMC. Ptolemies pag. LXXXII.

τροπίαν αὐτῶν, εὐρίσκει ὅτι εἶναι πολὺ μᾶλλον προκεχωρηκυίας παρακμῆς ἐκείνης τῶν νομισμάτων τοῦ Αὐλητοῦ, οὗ ἀκριβῶς σύγχρονος ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου Πτολεμαῖος, πρὸς δὲ ὅτι δηλοῖ σαφέστατα τοὺς ἐσχάτους χρόνους τῆς νομισματοκοπίας τοῦ κράτους τῶν Λαγειδῶν, ἐπομένως τοὺς τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτῆς. Οὕτω τὸ ἐσχάτον τῶν τετραδράχμων τῆς τάξεως ταύτης, ἦτοι τὸ φέρον τὸ ἔτος ΚΓ (ἀριθμ. 1870 πίν. LXII, 25), εἶμαι βέβαιος ὅτι πᾶς πεπειραμένος νομισματικὸς θέλει θεωρήσει ὡς τὸ χρονολογικῶς ἐσχάτον πάντων τῶν κεχρονολογημένων τετραδράχμων τοῦ κράτους τῶν Λαγειδῶν. Ἀληθῶς ἐν αὐτῷ βλέπει τις σαφῶς τὴν εἰκόνα τῆς ἐκπνεύσεως δυναστείας.

3^{ον} Οὐδὲν κέρμα τῆς νομισματοκοπίας τῶν Πτολεμαίων βεβαιοῖ σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ὅτι τὰ μέλη τοῦ οἴκου τῶν Λαγειδῶν, τὸ πρὸς ἀποφυγὴν ἐρίδων καὶ ἐμφυλίων πολέμων λαμβάνοντα ὡς τιμᾶρια μεγάλα τμήματα τοῦ κράτους, οἷα ἡ Κυρηναϊκὴ καὶ ἡ Κύπρος, ἔκοψάν ποτε ἐν αὐταῖς ἴδια αὐτῶν βασιλικά νομίσματα, ἦτοι μετ' ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ καὶ ἐτῶν ἀναφερομένων εἰς αὐτοὺς καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἐν Αἰγύπτῳ κύριον βασιλέα τοῦ κράτους. Αὕτη ἡ ἐξαιρεσις, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ ὑπὸ Πτολεμαίου ΙΑ', Αλεξάνδρου Α', κοπέντα ἐν Κύπρῳ τετράδραχμα (σελ. νκζ', ἀρ. 1734-1784) βεβαιοῖ τὸν κανόνα τοῦτον, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ἐν Αἰγύπτῳ τότε βασιλεύουσα πανίσχυρος μήτηρ αὐτοῦ Κλεοπάτρα Γ' ἐξαιρετικῶς καὶ καταχρηστικῶς περιέβαλεν αὐτὸν διὰ πάντων τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων, ἐπομένως καὶ τοῦ τῆς νομισματοκοπίας, ὡς θέλουσα δι' αὐτοῦ νὰ ἐξώσῃ τῆς Αἰγύπτου τὸν ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐπιβληθέντα αὐτῇ μισητὸν βασιλέα Πτολεμαῖον Ι', Σωτήρα Β', ὅπερ καὶ πράγματι κατώρθωσε. Κατὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ὅτι ὁ ἄλλως ἄσημος βασιλεὺς τῆς Κύπρου ἀδελφὸς τοῦ Αὐλητοῦ θὰ ἔκοψε νομίσματα, καὶ μάλιστα ἐκ καθαροῦ μετάλλου, οἷα τὰ τῆς ἐν λόγῳ τάξεως, τὰ δυνάμενα ὄχι μόνον νὰ θέσωσιν τότε ἐκτὸς πάσης κυκλοφορίας τὰ κεκιβδηλευμένα σύγχρονα τετράδραχμα τοῦ Αὐλητοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ συγχυθῶσι χρονολογικῶς πρὸς τὰ τοῦ Αὐλητοῦ, ὡς φέροντα ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ ἔτη, ἀφ' οὗ συγχρόνως ἤρχισαν αἱ βασιλεῖαι ἀμφοτέρων.

4^{ον} Εἶδομεν ἤδη πολλάκις, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ ἐνεργεῖα βασιλέως δὲν ἐτίθετο ἐπὶ τῶν τετραδράχμων, — φερόντων πάντοτε τοὺς σταθεροὺς τύπους τοῦ Σωτήρος Α', — ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν ὑποδιαίρέσεων αὐτῶν. Λοιπὸν ἡ μόνη γνωστὴ δραχμὴ τῆς ἐν λόγῳ τάξεως φέρει οὐχὶ τὴν εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἀλλὰ τὰς τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας. Ἐπομένως ὑπὸ ταύτης ἐκόπησαν ἀναγκαίως καὶ τὰ στερεότυπα τετράδραχμα τῆς αὐτῆς τάξεως.

5^{ον} Τὰ ἐπ' αὐτῶν ἔτη Α—ΚΓ πληροῦσιν ἀκριβῶς καὶ τελείως τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῶν παρ' αὐτῇ ἀσῆμων συμβασιλέων ἴδε τὸν ἐν τέλει τοῦ τόμου συνοπτικὸν πίνακα τῶν νομισμάτων τῆς Κλεοπάτρας).

Καὶ τὰ μὲν ἀπὸ τοῦ Α μέχρι τοῦ Δ ἔτη εἶναι κοινὰ τῆς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀντιποιηθείσης ὀλόκληρον τὴν βασιλικὴν δύναμιν Κλεοπάτρας καὶ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς, τότε δ' ἀνηλίκου Πτολεμαίου ΙΔ', Φιλοπάτορος καὶ Φιλαδέλφου, — εἰς ὃν ἀναφέρεται καὶ ἡ στερεότυπος ἐπιγραφὴ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, — ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Πορφύριος: «τῆς Κλεοπάτρας τὰ πρῶτα τῆς δυναστείας ἔτη εἰς ἐκείνην τε καὶ τὸν πρεσβύτερον αὐτῆς ἀδελφὸν ἀνηνέχθη Πτολεμαῖον . . . ὧν συμβασιλευόντων τετραετῆς διεγένετο χρόνος.»

Τὰ δ' ἐπόμενα τρία ἔτη Ε—Ζ ἀναφέρονται εἰς μόνην τὴν Κλεοπάτραν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸν δεύτερον συμβασιλέα καὶ νεώτερον ἀδελφὸν αὐτῆς Πτολεμαῖον ΙΕ', Φιλοπάτορα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸν Πορφύριον (ἔ. ἀ. σελ. 724) ἐπὶ τῆς νέας ταύτης συμβασιλείας «ἐχρημάτισε τὸ πέμπτον ἔτος τῆς Κλεοπάτρας, τὸ καὶ πρῶτον Πτολεμαίου [τοῦ ΙΕ'], καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα μέχρι τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ, ἄλλα δύο». Ἐπομένως ἔδει νὰ ἀναμένωμεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὴν παρουσίαν διπλῶν ἐτῶν. Φαίνεται δ' ὁμως ὅτι ἡ φιλόδοξος καὶ τότε πανίσχυρος ἐρωμένη τοῦ Καίσαρος Κλεοπάτρα, ἥτινι ὁ ἐραστής «ἐχαρίσατο τὴν Αἴγυπτον», ἔχουσα ὑπὸ τὰς ἀπολύτους αὐτῆς διαταγὰς τὰ νομισματοκοπεῖα τοῦ κράτους, δὲν ἠθέλησε νὰ κάμῃ τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὸν τότε δεκαετῆ μόλις δυστυχῆ ἀδελφὸν αὐτῆς, ὃν μετ' οὐ πολὺ ἐδολοφόνησεν: «ὅ τε γὰρ ἀνὴρ αὐτῆς παιδίον

ἔτι ἦν, καὶ ἐκείνη πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Καίσαρος εὐνοϊαν οὐδὲν ὅ,τι οὐκ ἐδύνατο, ὥστε *πρόσχημα* μὲν ὡς καὶ τῷ ἀδελφῷ συνοικοῦσα καὶ τὴν ἀρχὴν ἐπίκοινωνον αὐτῷ ἔχουσα ἐκέκτητο, τὸ δ' ἀληθὲς *μόνη ἐβασίλευε* »¹. Προέβη μάλιστα καὶ περαιτέρω. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τινες ἐδύναντο, ἀγνοοῦντες τὸ κατὰ παράδοσιν ἀμετάβλητον, νὰ ἐκλάβωσι τὴν στερεότυπον τῶν ἐν λόγῳ τετραδράχμων ἐπιγραφὴν ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ὡς δηλοῦσαν ἐκδότην τῶν νομισμάτων τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς καὶ σύζυγον, ἔκοψε τότε ἀκριβῶς, ὡς ὑποδιαίρέσεις αὐτῶν, δραχμὰς φερούσας τὴν τε προτομὴν, τὸ ἔτος C καὶ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ. Θέλομεν δ' ἀκολούθως ἴδει ὅτι τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐκ χαλκοῦ ὑποδιαίρέσεις τῶν αὐτῶν Αἰγυπτιακῶν τετραδράχμων. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι καὶ τὰ τῶν αὐτῶν ἐτῶν ἐπιγραφικὰ μνημεῖα φέρουσι μόνον τὰ ἔτη τῆς Κλεοπάτρας, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τοῦ συμβασιλέως αὐτῆς².

Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ Η μέχρι τοῦ ΙΕ ἔτη ἀναφέρονται εἰς μόνην τὴν Κλεοπάτραν. Ὡς λέγει αὐτὸς ὁ Πορφύριος (ἔ. ἀ.), τελευτήσαντος τοῦ Πτολεμαίου ΙΕ' «ταῖς Κλεοπάτρας ἀπάταις τῷ τετάρτῳ μὲν αὐτοῦ τῆς δὲ Κλεοπάτρας ὀγδῶφ ἔτει ὁ μεταγενέστερος εἰς μόνην Κλεοπάτραν ἀνεγράφη χρόνος, ἕως ἐτῶν πεντεκαίδεκα». Ἐκ τούτου συναγομεν ὅτι ἡ φιλόδοξος Κλεοπάτρα οὐδόλως ἐφρόντισε νὰ ἀναγράψῃ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὰ ἔτη τοῦ τρίτου συμβασιλέως αὐτῆς καὶ υἱοῦ Πτολεμαίου ΙΓ', τοῦ καὶ Καισαρίωνος. Ὡς δὲ λέγει ὁ Letronne (II, 91, 93) «César étant mort peu de temps après l'avènement du jeune prince, Cléopâtre crut pouvoir impunément le priver de cette part de la souveraineté». Ἴσως δ' ἐφρόνει ὅτι ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀμφίβολος τιμὴ τῆς ἐπὶ τῶν τετραδράχμων σταθερᾶς ἐπιγραφῆς ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Ἄλλως δὲ οὐδὲ τὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φέρουσι τὰ ἔτη ἀμφοτέρων, ἀλλὰ μόνον τὰ τῆς Κλεοπάτρας. Τὰ ἐν τῇ γνωστῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Τουρίνου τοιαῦτα (ΛΙ τοῦ καὶ Β ἢ ΛΙΓ τοῦ καὶ Δ) εἶναι συμπληρώσεις τῶν νεωτέρων ἐπιγραφικῶν, οὐδὲν ἀποδεικνύουσαι περὶ τοῦ ἐναντίου³.

Ἐπίσης καὶ τὰ λοιπὰ τῶν τετραδράχμων ἡμῶν

ἔτη ΙC ΚΓ ἀναφέρονται εἰς μόνην τὴν Κλεοπάτραν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Πορφύριος (ἔ. ἀ.) γράφει ὅτι «τὸ δ' ἑκκαιδέκατον (ἔτος τῆς Κλεοπάτρας) ὠνομάσθη τὸ καὶ πρῶτον, ἐπειδὴ τελευτήσαντος Λυσιμάχου [= Λυσανίου] τῆς ἐν Συρίᾳ Χαλκίδος βασιλέως, Μάρκος Ἀντώνιος ὁ αὐτοκράτωρ τὴν τε Χαλκίδα καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν τόπους παρέδωκε τῇ Κλεοπάτρᾳ· καὶ ἀπὸ τοῦδε καὶ τὰ τούτων ὕστερα ἔτη μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου (γρ. τρίτου), ὃ καὶ τελευταῖον ἐγένετο Κλεοπάτρας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προστιθεμένου τοῦ ἀριθμοῦ, ἐγράφετο, ὡς γενέσθαι τὸ δεύτερον καὶ εἰκοστὸν αὐτῆς τὸ καὶ ἑβδομον». Ἄλλ' ὁ τρόπος οὗτος τοῦ χρονολογεῖν, καίπερ ὢν μεμαρτυρημένος καὶ ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Αἰγύπτου φερουσῶν τὰς χρονολογίας «Λιθ' τοῦ κ(αι) δ', Χοιὰκ κθ'» καὶ «Λκ' τὸ καὶ ε' Φαμ(ενὸν) ἀ'»¹, δὲν ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐπὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κόμματος τετραδράχμων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τινων χαλκῶν κερμάτων, κοπέντων τότε ἐν Βηρυτῷ τῆς Συρίας κατόπιν αὐτῆς ταύτης τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἀντωνίου, πρὸς ἣν σχετίζει ὁ Πορφύριος τὴν εἰσαγωγὴν τῶν διπλῶν χρονολογιῶν (ἴδε κατωτέρω τὰ περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Βηρυτοῦ, τάξις Δ). Ἔχομεν ἄλλως ἐτέρας Αἰγυπτιακὰς ἐπιγραφάς, οἷα ἡ ἐπιτύμβιος τοῦ Νοφρεχῶ «ἐκ τοῦ 20 ἔτους τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας»², ἀποδεικνύουσας ὅτι δὲν ἦτο τόσο γενικὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἡ χρῆσις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος διπλῶν χρονολογιῶν, ὥστε ἀναγκαίως νὰ εἰσαχθῇ καὶ ἐπὶ τῶν Αἰγυπτιακοῦ κόμματος τετραδράχμων, ὧν τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν αἰείποτε ἀπέφευγον οἱ Πτολεμαῖοι νὰ μεταβάλλωσιν, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, ὡς πολλάκις ἐσημειώσαμεν μέχρι τοῦδε.

ΤΑΞΙΣ Β.

ΧΑΛΚΑ ΤΥΠΩΝ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤῳ

(Ἀριθμ. 1871-1873, πίν. LXIII, 1-8)³.

Τὰ κέρματα ταῦτα, εἰς μεγάλας ποσότητας ἀνακαλυπτόμενα ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ, ἀποτελοῦσι

1. Dittenberger OGIS. I, 195-196. — Krall, Ein Doppeldatum aus der Zeit der Cleopatra und des Antonius: Wiener Studien V (1883), p. 313.

2. Rev. Egypt. V, 130.

3. Ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν, σελ. 311, ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας ἐτέθη δις μὲν LXVIII ἀντὶ LXIII, ἐν τέλει δὲ ἅπαξ XLIII, 4 ἀντὶ LXIII, 8.

1. Δίων Κάσιος 42, 44.

2. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer p. 212.

3. Strack ἔ. ἀ. ἀριθ. 157. — Dittenberger OGIS. I, 194.

βεβαίως τὸ εἰς χαλκὸν συμπλήρωμα τῶν ἀργυρῶν Αἰγυπτιακῶν τετραδράχμων τῆς τάξεως Α τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας, δεικνύουσι δὲ διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἀπεικονίσεως μόνης τῆς Κλεοπάτρας ὅτι αὕτη καὶ οὐχί τις τῶν συμβασιλέων αὐτῆς ἦτο ἢ τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν πράγματι διαχειριζομένη.

Περὶ δὲ τῶν ἐπ' αὐτῶν σταθερῶς εὕρισκομένων μεγάλων γραμμάτων Π καὶ Μ, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ὅλως ἀστήρικτον τῆς γνώμης τοῦ Poole¹, ὅτι δηλοῦσι τὰ ἀρκτικά τῶν νομισματοκοπειῶν τῆς Πάφου καὶ Μέμφιδος, πρὸς δὲ κρῖνοντες ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε σημειωθέντων ὑφ' ἡμῶν πολυπληθῶν ὁμοίων παραδειγμάτων, ἠδυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι εἶναι τὰ ἀρκτικά τῶν ὀνομάτων τῶν παντοδυνάμων εὐνούχων τῆς Κλεοπάτρας Ποθεινοῦ καὶ Μαρδίωνος, «ὑφ' ὧν τὰ μέγιστα διοικεῖται τῆς ἡγεμονίας», ὡς περιφρονητικῶς ἔλεγεν ὁ Καῖσαρ Ὀκταβιανὸς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτε ἐν ἔτει 32 π. Χ. ἐψήφισαν τὸν κατὰ τῆς Κλεοπάτρας πόλεμον¹. Ἄλλ' ἢ παραβολὴ τῶν ἐν λόγῳ κερμάτων πρὸς τὰ εὐθὺς κατόπιν κοπέντα ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐν Αἰγύπτῳ πανόμοια νομίσματα, ἐφ' ὧν ἀπαντῶσι τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλα ὁμοια γράμματα, πείθει ὅτι πρόκειται περὶ ἀριθμῶν 80(Π) καὶ 40(Μ), μετρολογικὴν ἐχόντων σημασίαν. Περὶ τούτου λεπτομερῶς πραγματευόμεθα ἐν τῷ περὶ τῶν ὀλκῶν κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου μέρους τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ὡς πρὸς δὲ τὰς περὶ τούτου κρατούσας νῦν γνώμας ἴδε ὅσα ἔγραψαν ἐσχάτως οἱ Regling², Hultsch³ καὶ Parazzoli⁴.

ΤΑΞΙΣ Γ.

ΧΑΛΚΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΝ ΚΥΠΡῳ ΑΠΟ ΤΟΥ 46 Π. Χ.

(Ἀριθ. 1874-1877, Πίν. LXII, 26-29

[καὶ ἀρ. 1842-1844, Πίν. XLI, 27-29]).

Τὸ πρῶτον τῶν νομισμάτων τούτων (ἀρ. 1874 πίν. LXII, 26) ἐγένετο ἀντικείμενον διαφόρων ὑποθέσεων. Ὡς πρὸς μὲν τὸ μέγα ἐν τῷ πεδίῳ

1. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 60. «Ἐπεὶ δὲ παρεσκευάστο Καῖσαρ ἰκανῶς, ψηφίζεται Κλεοπάτρα πολεμεῖν. ἀφελέσθαι δὲ τῆς ἀρχῆς Ἀντώνιον, ἧς ἐξέστη γυναικί. Καὶ προσεπέιπε Καῖσαρ, ὡς Ἀντώνιος μὲν ὑπὸ φαρμάκων οὐδὲ αὐτοῦ κρατοῖ, πολεμοῦσι δ' αὐτοῖς Μαρδίων ὁ εὐνούχος καὶ Ποθεινὸς . . . , ὑφ' ὧν τὰ μέγιστα διοικεῖται τῆς ἡγεμονίας»

2. Zur griech. Münzkunde: Zeits. für Num. Bd. XXIII, S. 115.

3. Ptolem. Münz und Rechnungswerte. Leipzig 1903 S. 51.

4. Le monnayage d'Auguste: Rev. Num. 1903 p. 252-266.

αὐτοῦ μονογράφημα ἔπι πάντες συμφωνοῦσιν ὀρθῶς, ὅτι δηλοῖ τὸ ὄνομα τῆς ΚΥΠΡ(ΟΥ). Ἀκριβῶς δὲ τὸ αὐτὸ μονογράφημα φέρουσι καὶ τινὰ μικροτέρων ὀλκῶν καὶ τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας χαλκῶ νομίσματα τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας (ἀρ. 1842, πίν. 27-28), ἅτινα ἐν τῷ καταλόγῳ ἔταξα ἐσφαλμένως ὑπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ Αὐλητοῦ, μὴ ἐννοήσας ὅτι τὸ μονογράφημα αὐτῶν εἶναι τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς πρὸς τὸ τοῦ ἀρ. 1874, ἐτέθη δ' ὁμοῦς πλαγίως ἵνα μὴ ἡ προέχουσα κεφαλὴ τοῦ Ρ ὀρθῶς τεθειμένου καταλαμβάνη τὸν χῶρον τοῦ πεδίου, οὗ χρεῖαν εἶχεν ὁ σφραγιδολύφος ἵνα θέσῃ τὸ σύμβολον τοῦ ὑπερκειμένου Ἰσιακοῦ κοσμήματος¹. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Αὐλητῆς οὐδέποτε ἦτο κύριος τῆς Κύπρου, ἦν ἐπ' αὐτοῦ κατεῖχεν ὁ μὴ δικαιούμενος νὰ κόπη νομίσματα ἀδελφὸς Πτολεμαῖος, εἶναι προφανές ὅτι τὸ ὑπ ἀρ. 1842 κέρμα ἐκόπη καθ' ὄν χρόνον καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1874 μείζον, τὸ φέρον τὴν προτομὴν τῆς Κλεοπάτρας ὡς Ἀφροδίτης ἐχούσης ἐν τῇ ἀγκάλῃ αὐτῆς τὸν Καισαρίωνα ὡς μικρὸν Ἐρωτα. Ἄλλως δὲ ὄχι μόνον ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν συμφωνεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τῷ πεδίῳ σύμβολον τῆς Ἰσίδος ἀρμόζει τῇ Κλεοπάτρῃ, ἧτις «εἰς πλῆθος ἐξιούσα στολὴν ἱερὰν Ἰσίδος ἐλάμβανε καὶ νέα Ἴσις ἐχρημάτιζε»², διὸ καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀσφαλοῦς ἀπονομῆς νομισμάτων τῆς Κλεοπάτρας εὕρισκομεν τὸ Ἰσιακὸν κόσμημα ποτὲ μὲν ὡς σύμβολον (ἀρ. 1853), ποτὲ δὲ ὡς κύριον τύπον αὐτῆς (ἀρ. 1903).

Ὁ Feuardent³ εὕρισκων παραδόξως ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ κέρματος ἀρ. 1874 προτομὴ βασιλίσης δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὰς ἄλλας γνωστὰς τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας, πρὸς δὲ ὅτι ἡ τεχνοτροπία τοῦ κέρματος εἶναι ἀρχαιότερα τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας, ἀπένειμεν αὐτὸ εἰς τὴν Κλεοπάτραν Βερενίκην, θυγατέρα τοῦ Σωτήρος Β' (81/80 π. Χ.), διὰ μακρῶν ὑποστηρίξων ὅτι δὲν πρόκειται περὶ εἰκόνας τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας φερούσης τὸν παῖδα Καισαρίωνα, ὡς ὀρθῶς παρεδέχοντο πάντες οἱ νομισματικοί. Μετ'

1. Τὸ ἐν τῷ καταλόγῳ σελ. 304, ἀρ. 1842 δημοσιευθὲν σχῆμα τοῦ μονογραφήματος εἶναι ἀνακριβές. Ἴνα πεισθῇ τις ὅτι ἀμφότερα τὰ μονογραφήματα εἶναι ἀπαράλλακτα, δὲν ἔχει ἢ νὰ παραβάλλῃ τὸ ὀρθιον μονογράφημα τοῦ πίνακος LXII, 26 πρὸς τὸ πλάγιον τοῦ πίν. LXI, 28.

2. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος, 54.

3. Catal. Demetrio pag. 101-104.

αὐτὸν ὅμως ὁ Roole¹ δικαίως ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἀρχαιοτέρας γνώμης. Ἀληθῶς ἡ ὁμοιότης τῆς εἰκονιζομένης πρὸς τὰς ἐξ ἄλλων νομισμάτων ἀσφαλοῦς ἀπονομῆς εἰκόνας τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας εἶναι τηλικαύτη, ὥστε θὰ ἠπόρουν μεγάλως διὰ τὰς διαφοράς, ἅς εὐρίσκει ὁ ἄλλως ἐξησηκόμενος ὀφθαλμὸς τοῦ Feuardent, ἂν ἡ πλάνη αὐτοῦ δὲν ἦτο, ὡς νομίζω, ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης ἐπιθυμίας νὰ ἀποδώσῃ νομίσματα εἰς τὴν μέχρη τοῦδε στερουμένην τοιούτων Κλεοπάτραν Βερενίκην. Ἄλλως δὲ ὁ τύπος τῆς φερούσης ἐπιδεικτικῶς τὸ βρέφος βασιλίσσης θαυμασιῶς ἀρμόζει τῇ περιφήμῳ Κλεοπάτρῳ, ἐνῶ οὐδόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Κλεοπάτραν Βερενίκην. Ἀληθῶς ὁ ὡς Ἐρωτίσκος εἰκονιζόμενος παῖς εἶναι βεβαίως ὁ ἐν ἔτει 47 τῇ 23 Ἰουνίου τεχθεὶς Καισαρίων, ὃν ὄχι μόνον δὲν θὰ ἠσχύνετο, ὡς φρονεῖ ὁ Feuardent, νὰ ἐπιδεικνύῃ διὰ τῶν νομισμάτων ἢ Κλεοπάτρα, ἀλλὰ καὶ συμφέρον πολιτικὸν μέγα ἐπεδίωκε διὰ τῆς διακηρύξεως ταύτης, διὸ καὶ κατ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἀμφισβητοῦντας ὅτι οὗτος ἦτο πράγματι υἱὸς τοῦ Καίσαρος, ἢ Κλεοπάτρα «ἐπλάττετο ἐκ τοῦ Καίσαρος, τετοκένας (αὐτὸν) καὶ κατὰ τοῦτο Καισαρίωνα προσηγόρευε»²

Ἐχοντες δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Καισαρίων εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἡμῶν ὡς βρέφος, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦτο ἐκόπη βραχὺ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 47 π. X. γέννησιν αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ἡ Κύπρος, ἐν ἣ ἐκόπη τὸ ἐν λόγῳ νόμισμα, ἀνήκε τότε τῇ Κλεοπάτρῳ, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Καίσαρ, ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν, ἐχαρίσατο ἐν ἔτει 48 π. X. τὴν νῆσον τοῖς ἀδελφοῖς τῆς Κλεοπάτρας Ἀρσινόῃ καὶ Πτολεμαίῳ (σελ. υν'), παρ' ὧν πάντως θὰ ἀφῆρεσεν αὐτὴν βραχὺ κατόπιν ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς πολιορκητὰς φυγῆς τῆς Ἀρσινόης (σελ. υνα'), δωρησάμενος αὐτὴν μετὰ ταῦτα τῇ Κλεοπάτρῳ, πιθανῶς ἅμα τῇ ἀναγνωρίσει τοῦ Καισαρίωνος ὑπ' αὐτοῦ (46 π. X.)³, εἰς ἣν ἀναγνώρισιν πιθανώτατα ἀναφέρεται ἡ εἰκὼν τοῦ νομίσματος. Πράγματι δὲ βραχὺ κατόπιν, ἐν ἔτει 43 π. X., εὐρίσκομεν τὴν Κύπρον διοικουμένην ὑπὸ τῆς

Κλεοπάτρας διὰ τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ Σεραπίωνος, παρ' οὗ ἔλαβεν αὐτὴν τότε ὁ Κάσιος. Μετὰ δὲ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων (42 π. X.) ἢ Κύπρος περιέπεσεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀντωνίου, παρ' οὗ γνωρίζομεν ὅτι ἔλαβεν ἐκ νέου αὐτὴν δῶρον ἢ Κλεοπάτρα ἐν ἔτει 36 π. X. (σελ. υνη'). Ἐπὶ τῆς νέας ταύτης κυριαρχίας τῆς Κλεοπάτρας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκόπη τὸ νόμισμα ἡμῶν, ὡς δεικνύει ἡ βροφικὴ ἡλικία τοῦ ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζομένου Καισαρίωνος καὶ ἡ σκέψις ὅτι, ὅσον εὐλόγος ἦτο ἡ πρὸς τὸν Καίσαρα κολακεία τῆς ἐπιδείξεως, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ δωρήσεως τῆς νήσου, τῶν δι' αὐτοῦ δηλουμένων ἐρώτων τῆς Κλεοπάτρας, τόσον παράλογος θὰ ἦτο γινομένη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δωρεᾶς τοῦ νέου αὐτῆς ἐραστοῦ Ἀντωνίου.

Πιθανώτατον ἐπίσης εἶναι ὅτι οἱ ἐπὶ τῶν μικροτέρων κερμάτων τῆς αὐτῆς σειρᾶς τῆς Κύπρου ἀπεικονισθέντες δύο Πτολεμαῖκοι ἀετοὶ (ἀριθ. 1842-44 καὶ 1876-77) ἀναφέρονται εἰς τοὺς δύο βασιλεῖς Κλεοπάτραν καὶ Καισαρίωνα, τὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 44 π. X. θανάτου τοῦ Πτολεμαίου ΙΕ' συμβασιλεύσαντα τῇ μητρὶ¹.

ΤΑΞΙΣ Δ.

ΤΑ ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΝ Τῇ ΑΣΙΑ

α) Ἀσκάλων Ἰουδαίας.

(Ἀριθ. 1878-1885, Πίναξ LXIII, 9-14.

Σπουδαιοτάτη ὑπὸ χρονολογικὴν καὶ εἰκονογραφικὴν ἔποψιν εἶναι ἡ παρούσα τάξις τῶν αὐτονόμων νομισμάτων τῆς Ἀσκάλωνος, ἐφ' ὧν ἔχομεν τὰς ἀρίστας τῶν εἰκόνων τῆς Κλεοπάτρας.

Οἱ Ἀσκαλωνῖται, ἀφοῦ διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὴν τῶν Λαγειδῶν καὶ Σελευκιδῶν κυριαρχίαν, ἀπέφυγον δι' εὐφυοῦς πολιτικῆς, ὅτε διελύετο τὸ Συριακὸν κράτος, τὴν Ἰουδαϊκὴν κυριαρχίαν². Ἐν ἔτει δὲ 104 π. X., ὅτε ὁ Πτολεμαῖος Ι', Σωτῆρ Β', εἰσβαλὼν εἰς Συρίαν ἐκ Κύπρου συνέτριψε τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων Ἰανναῖον Ἀλέξανδρον (σελ. υί-υιβ'), κατώρθωσαν νὰ γίνωσιν αὐτόνομοι ἀριθμοῦντες ἐντεῦ-

1. BMC. Ptolemies pag. LXXXIII, 122, 2-3.

2. Δίων Κάσιος 47, 31.

3. Bouché-Leclercq II, p. 22.

1. Strack ἔ. ἀ. S. 188, 213.

2. Μακκαβ. 1, 10, 86 καὶ 11, 60.

θεν τοὺς ἑαυτῶν χρόνους¹. Ἄλλ' ἔνεκα τῆς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς παρούσης τάξεως εἰκόνας τῆς Κλεοπάτρας αἱ χρονολογίαι αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ 104 π. Χ. χρονομετρίαν τῶν Ἀσκαλωνιτῶν.

Ὁ Sauley² ἐφρόνει ὅτι τὸ ΛΝΕ ἀναλογεῖ πρὸς τὸ 49 π. Χ. Ἄλλ' ὁ Feuarent³ παρατήρησε πᾶν ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων εἰκὼν τῆς Κλεοπάτρας «est celle d'une femme d'une quarantaine d'années», ἐνῶ αὕτη ἐν ἔτει 49 π. Χ. ἦτο νεωτάτη (20 μόλις ἐτῶν, ὡς γεννηθεῖσα τὸν χειμῶνα τοῦ 69 π. Χ.)⁴. Σφάλλεται ἄρα ὁ Sauley κατὰ εἰκοσάδα ὄλην ἐτῶν. Ἄλλὰ καὶ τοῦ Feuarent δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ συμπέρασμα, καταλήξαντος ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ εἰς τὴν μέχρι τοῦδε παραδεκτὴν γενομένην γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ χρονομετρίας ἀρχὴν ἐχούσης τὸ ἔτος 81/80 π. Χ.—καθ' ὃ ὁ πατήρ τῆς Κλεοπάτρας Πτολεμαῖος ὁ Αὐλητής, καίπερ νόθος ὢν ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου,—χρονομετρίας ἐπινοηθείσης ὑπ' αὐτῆς τῆς Κλεοπάτρας, ὅτε ἦτο βασίλισσα «dans le but d'affermir sa dynastie et de laisser au fils de César des titres incontestables de ses droits à la souveraine puissance». Δὲν εἶναι δὲ ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Feuarent, ἂν καὶ τὰ μέγιστα πλησιάζουσα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς ἐστήριξεν αὐτήν, εἶναι ἐσφαλμένη. Δηλαδή τὸ ὑπ' ἀρ. 1885, πίν. LXIII, 13, νόμισμα δὲν φέρει τὸ ἔτος Ν, ὡς θέλει ὁ Feuarent, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως ΝΕ, ὡς ὀρθῶς μὲν ἤδη ἀνέγνωσεν ὁ Sauley, ἀλλ' ἀνακριβῶς ἀπεικόνισε συγγέας τὸ ε πρὸς τὸ μέσον Ω τῆς ἐπιγραφῆς ΑΣΚΑΛ[ΩΝΙΤΩΝ], ὅπερ δικαίως ἐνέβαλεν εἰς πλάνην τὸν Feuarent, νομίσαντα ὅτι πρόκειται περὶ Ω σχήματος ω καὶ ἀποτελοῦντος μέρος τοῦ ἐθνικοῦ καὶ οὐχὶ τῆς χρονολογίας. Ὅχι μόνον πάντα τὰ νομίσματα τῆς ἐν λόγῳ σειρᾶς παρουσιάζουσι πάντοτε τὸ σχῆμα Ω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιμελῶς ἐξετάζων τὸ ἄλλως καλῶς διατηρούμενον κέρμα τοῦτο⁵ βλέπει σαφῶς, ὅτι τὸ μὲν

ε παράκειται τῷ Ν, συνέχειαν αὐτοῦ ἀποτελοῦν (ΛΝΕ), ἡ δ' ἐπιγραφή ΑΣΚΑΛ[ΩΝΙΤΩΝ] ὑπέρεκειται τοῦ ε, ἔχουσα τὸ Λ μέχρις οὗ σφίζεται, ἄνω τοῦ ε. Ἐπομένως πέραν τοῦ ε εὐρίσκετο καὶ τὸ καταστροφέν Ω.

Οὕτως ὁμως αἱ ἀπὸ τοῦ ΛΔ μέχρι τοῦ ΝΕ χρονολογίαι τῶν νομισμάτων τῆς ἐν λόγῳ σειρᾶς δὲν δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῆς Κλεοπάτρας, εἰς ἣν πάντως ἀνήκουσιν, ὡς ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν αὐτὸς ὁ Feuarent. Ἄν λοιπὸν ἡμεῖς νῦν τὰ ἔτη ΝΒ καὶ ΝΕ τῶν κερμάτων ἀρ. 1883-1885, τῶν φερόντων εἰκόνα τῆς Κλεοπάτρας «approchant de la quarantaine»¹, θέσωμεν εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτῆς, — καὶ δὴ τὰ μετὰ τὸ 36 π. Χ., ὅτε διὰ τῶν δωρεῶν τοῦ Ἀντωνίου τὸ κράτος καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἐξετάθη ἐπὶ πάσης τῆς παραλίης τῆς Φοινίκης καὶ Φιλιστίας (σελ. ὑνῆ'), ἔνθα ἔκειτο καὶ ἡ πόλις τῶν εὐφυῶν Ἀσκαλωνιτῶν, τῶν μέγα συμφέρον ἐχόντων νὰ κολακεύωσι τὴν πανίσχυρον βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου, — τότε ἡ ὁμογενὴς αὕτη σειρά τῶν νομισμάτων δύναται νὰ περιληφθῇ πᾶσα ἐν τῇ βασιλείᾳ τῆς Κλεοπάτρας, τῆς πρώτης χρονολογίας ΛΔ ταυτιζομένης πρὸς τὸ πρῶτον ἢ δεύτερον ἔτος (51-50 π. Χ.), τῆς δὲ τελευταίας πρὸς τὸ προτελευταῖον ἢ τελευταῖον (30 π. Χ.). Οὕτω δὲ εὐρίσκομεν ὡς ἔτος ἐνάρξεως τῆς ἐν λόγῳ χρονομετρίας τὸ ἔτος 84 π. Χ.

Ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὴν χρονομετρίαν ταύτην ἔδωκε βεβαίως γεγονὸς συνδεόμενον οὐχὶ τόσον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου ὅσον πρὸς αὐτὴν τὴν πόλιν τῶν Ἀσκαλωνιτῶν, ἥτις μόνη ποιεῖται χρῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν αὐτονόμων καὶ οὐχὶ βασιλικῶν τῶν Πτολεμαίων νομισμάτων τούτων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔτος 84 εἶναι ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ περίφημος καὶ λίαν διαδεδομένη Ἀσιατικὴ χρονομετρία τοῦ Σύλλου, ὑπέλαβον, ὅτε συνέτασσον τὸν κατάλογον, ὅτι δυνατόν αὕτη νὰ διεδόθη μέχρι τῆς πόλεως τῶν Ἀσκαλωνιτῶν τῶν πάντοτε προστατευθέντων ὑπὸ τῶν ἀνα-

1. Chron. paschale ἔκδ. Dindorf I, 346: Ὀλυμπ. 169, 1=104 π. Χ.—Schürer Gesch. d. jüdisch. Volckes II, S. 93, Anm. 93.

2. Revue Numism. 1874/77 p. 124-135.

3. Rev. Num. ἔ. ἀ. p. 184-194.

4. Strack. Die Dynastie der Ptolemäer S. 186 καὶ 210, 46.

5. Ἴδε κυρίως τὴν λαμπρὰν οὐτοῦ εἰκόνα ἐν Head-Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων τόμ. Β'. πίν. ΚΗ', 9.

1. Feuarent ἔ. ἀ. p. 185: « J'ai soumis à votre examen la pièce (portant la figure de Cléopâtre). Je l'ai soumise également à plusieurs de vos amis et à des artistes. Tous s'accordent à reconnaître la physionomie et les traits d'une femme approchant de la quarantaine; quelques uns ont même assigné un âge plus avancé à celle éhontée courtisane, qui devait en effet être vieille avant l'âge ».

γνωρισάντων τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς Ρωμαίων¹.

Υπάρχει δ' ὅμως καὶ ἕτερον ἱστορικὸν γεγονός τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἰς ὃ πιστεύω νῦν ὅτι οἱ Ἀσκαλωνῖται ἀνέφερον τὸ νέον χρονομετρικὸν σύστημα αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς δηλαδὴ τῶν Ναβαταίων Ἀράβων Ἀρέτας Γ' — οὗ ὁ πατὴρ ἤδη ἐν ἔτει 96 π. Χ. προέκειτο νὰ ἔλθῃ ὡς σύμμαχος πρὸς βοήθειαν τῶν Γαζαίων πολιορκουμένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων Ἰανναίου Ἀλεξάνδρου², τοῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ συντριψάντος αὐτὸν Πτολεμαίου Γ', Σωτῆρος Β', κυριεύσαντος πάσας τὰς πόλεις τῆς Φιλιστίας πλὴν τῆς Ἀσκάλωνος, — γενόμενος διὰ κατακτήσεων βασιλεὺς τῆς Συρίας ἐστράτευσεν ἐκ τῆς νέας πρωτευούσης αὐτοῦ Δαμασκοῦ ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν τῶν Ἀσκαλωνιτῶν Ἰανναῖον Ἀλέξανδρον καὶ μάχῃ νικήσας ἐν ἔτει 84 π. Χ. περὶ τὸ μεταξὺ Ἰόπης καὶ Ἱερουσαλήμ χωρίον Ἀδδίδα, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας μόνον ἀφοῦ ἐπέβαλε τῷ Ἰανναίῳ διὰ συνθήκης τοὺς ὅρους αὐτοῦ³. Εἰς τῶν ὄρων τούτων πάντως θὰ ἦτο καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῆς ἐχθρᾶς τῶν Ἰουδαίων καὶ μόνης διαφυγούσης μέχρις ἐκείνου τὴν κατάκτησιν αὐτῶν πόλεως Ἀσκάλωνος⁴. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον, νομίζω, ὅτι οἱ Ἀσκαλωνῖται, οἱ ἀρχαῖοι τὴν πρώτην αὐτῶν χρονομετρίαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 104 π. Χ., ὅτε ὁ πάππος τῆς Κλεοπάτρας Πτολεμαῖος Γ', Σωτῆρ Β', συνέτριψε τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων⁵, θὰ παρεδέχοντο νῦν νέον χρονομετρικὸν σύστημα ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς νέας μεγάλης ἡττης τοῦ αὐτοῦ μισητοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀράβων Ἀρέτα Γ', τοῦ Φιλέλληνος ἐπικληθέντος, προκειμένου μάλιστα περὶ χρονολογήσεως νομισμάτων κυλακευόντων τὴν Κλεοπάτραν, ἣτις εὐρίσκειτο εἰς στενὰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀραβας, ὡς δεικνύει ἡ πρὸς αὐτοὺς φυγὴ κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτῆς⁶. Οὕτω καὶ βραδύτερον οἱ αὐτοὶ Ἀσκαλωνῖται ἤρξαντο τοῦ τρίτου αὐτῶν γνωστοῦ χρονομετρικοῦ συ-

στήματος ἀπὸ τοῦ ἔτους 57 π. Χ., ὅτε ὁ Ρωμαῖος Γαβίνιος στρατηγὸς ἐκ Ρώμης εἰς Συρίαν ἐλθὼν μετὰ τοῦ γενναίου ὑπάρχου αὐτοῦ Μ. Ἀντωνίου καὶ νικήσας κατὰ κράτος τὸν κατατρώχοντα τὰς περὶ τὴν Ἰουδαίαν χώρας Ἀλέξανδρον, υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων Ἀριστοβούλου Β', ἔκτισεν ἐκ νέου τῶν τελείως ἐρημωθεισῶν χωρῶν Σαμαρείας, Παλαιστίνης καὶ Φιλιστίας, τὰς πόλεις Σκυθόπολιν, Δῶρα, Σαμάρειαν, Μάρισσαν, Γάμαλα, Ἀπολλωνίαν, Ἰάμνειαν, Ἀζωτον, Ἀνθηδόνα, Γάζαν «καὶ ἄλλας πολλὰς»¹, ὧν πιθανώτατα μία ἦτο καὶ ἡ μεταξὺ Ἀζώτου, Ἀνθηδόνας καὶ Γάζης τῆς Φιλιστίας κειμένη Ἀσκάλων. Οὕτω δύνανταί τις εἰπεῖν ὅτι οἱ Ἀσκαλωνῖται καὶ τὰ τρία αὐτῶν διαδοχικὰ χρονομετρικὰ συστήματα ἀνέφερον εἰς τὰς μεγάλας ἡττας τῶν μισητῶν αὐτοῖς Ἰουδαίων.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἐν λόγῳ τάξεως εἰκόνων βασιλέων, — περὶ ὧν πάνυ ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Feuardent (ἔ. ἀ.), «*si on les examine avec soin on retrouve des expressions enfantines sous les traits virils des anciens Ptolémées*, — ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1878, πίν. LXII, 9, κέρματος, φέροντος τὸ ἔτος ΛΔ (34 = 51 π. Χ.), εἰκονίζει τὸν τότε μόλις δεκαετῆ Πτολεμαῖον ΙΔ', ἀδελφὸν καὶ πρῶτον σύζυγον τῆς Κλεοπάτρας· ἡ δὲ τῶν ὑπ' ἀρ. 1879-1880, πίν. LXIII, 11, τῶν κεχρονολογημένων ἀπὸ τοῦ ἔτους ΜΑ (41 = 44 π. Χ., παριστᾷ τὸν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος θανόντα, πεντεκαιδέκατον δ' ἔτος ἔχοντα Πτολεμαῖον ΙΕ', νεώτερον ἀδελφὸν καὶ δεύτερον σύζυγον τῆς Κλεοπάτρας· τέλος δ' ἡ τοῦ κέρματος ἀριθ. 1881, πίν. LXIII, 12 τοῦ ἔτους Ν (50 = 35 π. Χ.), παιδικὴ κεφαλὴ εἰκονίζει τὸν τότε 13 ἐτῶν ἡλικίαν ἔχοντα Πτολεμαῖον ΙΓ' Καισαρίωνα, υἱὸν καὶ τρίτον συμβασιλέα τῆς Κλεοπάτρας. Μέχρι τοῦδε ἦσαν ἄγνωστοι κατ' ἀσφαλῆ τρόπον αἱ εἰκόνες καὶ τῶν τριῶν τούτων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου. Ὡς δὲ βλέπει τις, καὶ οἱ τρεῖς ἦσαν σφόδρα γρυποὶ τὴν ρίνα, ὡς ὁ πάππος Αὐλητῆς καὶ ἡ ἀδελφὴ τῶν δύο πρώτων Κλεοπάτρα, ἡ καὶ μήτηρ τοῦ τρίτου.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1882 πίν. LXIII, 14 κέρματος, τοῦ φέροντος ἴσως τὸ αὐτὸ ἔτος Ν, ὅπερ καὶ τὸ φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Καισαρίωνος,

1. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 14, 5, 2 (82-88). Ἰουδ. πόλεμ. 1, 8, 4 (160-166). — Schürer ἔ. ἀ. σελ. 93-94.

1. Plin. Hist. Nat. V, 13, 68: oppidum Ascalo liberum.

2. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 13, 13, 3 (360).

3. Ἰωσήπου ἔ. ἀ. 13, 15, 2 (392).

4. Ἰωσήπου 13, 15, 4 (385-397). — Schürer, Gesch. des jüd. Volkes II (1898) p. 43 «Ascalon ist auch die einzige Küstenstadt welche von Alexander Jannäus unbehelligt blieb.»

5. Saulcy ἔ. ἀ. — Schürer, ἔ. ἀ. 1, 219, II, 93. — Wileken ἐν Paulys-Wissowa, Real-Encycl. Bd I S. 1440 κῆξ. ff.

6. Bouché-Leclercq II, p. 184.

ὑπάρχει κεφαλὴ ἀνδρὸς καθεστηκυίας ἤδη ἡλικίας, ἣτις δυνατὸν νὰ εἶναι κακότεχνός τις εἰκὼν τοῦ προστάτου τοῦ Καισαρίωνος καὶ τῆς Κλεοπάτρας Ἀντωνίου, ἢ μᾶλλον αὐτοῦ τοῦ πατρὸς τοῦ Καισαρίωνος Ἰουλίου Καίσαρος, ὃν χαρακτηρίζει ἡ αὐτὴ βαθυτάτη εἰσοχὴ τῆς παρειᾶς καὶ ἡ ὁμοία ρίς¹.

Τέλος τὰ φέροντα τὰς ἐπιμελοῦς ἐκτελέσεως εἰκόνας τῆς Κλεοπάτρας κέρματα τῆς αὐτῆς τάξεως (ἀριθ. 1883-1885, πίν. LXIII, 10 καὶ 13) ἐκόπησαν τὸ ἔτος ΝΒ (52=33 π. Χ.) καὶ ΝΕ (55=30 π. Χ., ἥτοι κατ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας καὶ τοῦ βίου αὐτῆς, ὅτε πράγματι αὕτη approchait de la quarantaine, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων εἰκόνων.

β) Βηρυτὸς Φοινίκης.

(Ἰ. Αριθ. 1886-1889, Πίν. LXIII, 17-21.)

Ἡ ἀπονομὴ τοῦ πρώτου τῶν κερμάτων τούτων εἰς τὴν Βηρυτὸν βεβαιοῦται ὑπὸ τε τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ ΒΗ καὶ τοῦ ἰδιάζοντος τῇ πόλει ταύτῃ τύπου τοῦ ἐγγχωρίου Ποσειδῶνος. Τῶν δὲ λοιπῶν τριῶν ἢ ἀπονομὴ εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν βεβαιοῦται ἔκ τε τῆς ταυτότητος τῆς τεχνοτροπίας τῶν διπλῶν αὐτῶν χρονολογιῶν, καὶ κυρίως ἔκ τοῦ γεγονότος ὅτι πάνθ' ὅσα εἶναι γνωστῆς προελεύσεως εὐρέθησαν ἐν αὐτῇ τῇ Βηρυτῶ (ἴδε ἀρ. 1887 γ, δ, ε καὶ ια, 1888 α καὶ β, 1889 α καὶ α').

Ἡ διπλῆ χρονολογία αὐτῶν $\begin{matrix} \text{LC} \\ \text{LAK} \end{matrix}$, ἢ ἐκτενέστερον ΕΤΟΥΣ ΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙ Γ ΘΕΑΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ, ἢ ΘΕΑΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΤΟΥΣ ΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙ Ε, εἶναι ἐκείνη, εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ ἀνωτέρω (σελ. υθ') παρατεθεῖσα μαρτυρία τοῦ Πορφυρίου. Ὅτι δὲ τὸ ἔτος ΚΑ ἀναφέρεται εἰς τὴν βασιλείαν τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας, ἣς φέρουσι τὴν εἰκόνα τὰ κέρματα ταῦτα, οὐδεὶς ὁ ἀμφιβάλλων. Περὶ τοῦ Γ ὁμως ὑφίσταται νῦν μεγάλη ἀμφισβήτησις, ἃν ἀναφέρεται εἰς αὐτήν, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀληθοῦς ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο χρονομετρίας. Τελευταῖος συνώψισε τὰς περὶ τούτου ποικίλας γνώμας ὁ Bouché-Leclercq (II, 257-258, 1), παραδεχθεὶς τὴν γνώμην, καθ' ἣν

τὸ Γ ἀναφέρεται εἰς ἀγνωστόν τινα ἡμῖν Ἀντωνιανὴν χρονομετρίαν¹, ἣς ἀφορμὴ θὰ ἦσαν αἱ δωρεαὶ τοῦ Ἀντωνίου πρὸς τὴν Κλεοπάτραν. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐπιγραφὴ τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων τόσον σαφῶς βεβαιοῖ ὅτι ἀμφότερα τὰ ἔτη ἦσαν τῆς θεᾶς νεωτέρας (Ἰουδος)² Κλεοπάτρας, ἢ δὲ μαρτυρία τοῦ Πορφυρίου τόσον ὀρθῶς ἀνάγει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς διπλῆς ταύτης χρονολογίας εἰς τὴν ἐν ἔτει 36 π. Χ. κατ' ἀκολουθίαν δωρεᾶς τοῦ Ἀντωνίου ἀνακήρυξιν τῆς Κλεοπάτρας ὡς βασιλίσσης τῆς Χαλκίδος «καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τόπων», ὅν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου³ ἦσαν καὶ αἱ πρὸς νότον τοῦ Ἐλευθέρου ποταμοῦ παράλιοι πόλεις τῆς Φοινίκης, δηλαδὴ καὶ ἡ Βηρυτὸς⁴, ἣς τὰ νομίσματα φέρουσι τὰς ἐν λόγῳ διπλᾶς χρονολογίας—, ὥστε ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν δύναμαι νὰ ἀμφιβάλλω ὅτι ἀμφότερα τὰ ἔτη ἀναφέρονται εἰς μόνην τὴν Κλεοπάτραν, καὶ δὴ τὸ μὲν ΚΑ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 51 π. Χ. βασιλείαν αὐτῆς ἐν Αἰγύπτῳ, τὸ δὲ Γ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 36 π. Χ. βασιλείαν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Κοίλης Συρίας. Ἡ εὐφυεστάτη δηλαδὴ ἐρωμένη τοῦ Ἀντωνίου ἐφρόντισεν ἀπ' αὐτοῦ ἤδη τοῦ ἔτους τῆς μεγάλης δωρεᾶς τοῦ ἐραστοῦ μέχρι τοῦ τελευταίου ἔτους τῆς βασιλείας αὐτῆς νὰ διακηρύττη πανταχοῦ, μάλιστα δ' ἐν ταῖς νέαις κτήσεσι, τὰ βασιλικὰ κυριαρχικὰ αὐτῆς δικαιώματα ἐπὶ τῆς Κοίλης Συρίας, ἅτινα εὐκόλον ἦτο προῖαν τινὰ νὰ λησμονήσῃ αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος, πολὺ δὲ μᾶλλον οἱ ἐν Ρώμῃ ἰσχυροὶ ἐχθροὶ αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων τῆς Βηρυτοῦ εἶναι πόλεως αὐτονόμου τελοῦσης ὑπὸ τὴν βασιλικὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Κλεοπάτρας, φέρει δὲ καὶ τρίτην χρονολογίαν πρὸ τῆς ἀνεπιγράφου προτομῆς τῆς βασιλίσσης. Δυστυχῶς ἡ διατήρησις τοῦ νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν ἀποκειμένου μοναδικοῦ τούτου νομίσματος δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀποφανθῶμεν ἀσφαλῶς ἂν ἡ χρονολογία εἶναι Λ, Ν, ἢ Μ, πολὺ δὲ μᾶλλον ἂν δὲν ἠκολούθει καὶ δεύτερον ἀριθμητικὸν γράμμα αὐξάνον τὸ ἔτος. Ἐπομένως οὐδὲν ἄλλο δυνά-

1. Letronne, Recueil II p. 90.

2. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος.

3. Ἰουδ. Ἀρχ. 15, 4, 1 (95). Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. υη'.

4. Εἶδομεν πρὸς τούτοις ἀνωτέρω (σελ. υηθ'), ὅτι ἡ Κλεοπάτρα μετὰ τὴν ἐλεεινὴν ἦταν τοῦ Ἀντωνίου ἦλθε πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν παρὰ τὴν Βηρυτὸν κειμένην Λευκὴν κόμην, ἣτις πάντως θὰ ἀνήκεν αὐτῇ.

1. Πρβλ. Imhoof-Blumer, Porträtköpfe auf römischen Münzen Taf. I, 2.

μεθα, τό γε νῦν, νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῆς ἢ ὅτι εἶναι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἰδιάζουσά τις τῇ Βηρυτῶ χρονολογία¹, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν τῆς πόλεως, ἣν ἐσεβάσθη καὶ αὐτὴ ἡ νέα βασίλισσα τῆς Κοίλης Συρίας Κλεοπάτρα, ἥς πρὸς τιμὴν ἐκόπη τὸ νόμισμα ὑπὸ τῶν Βηρυτιῶν.

Περὶ δὲ τῶν τύπων τῶν λοιπῶν νομισμάτων τῆς Βηρυτοῦ δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ Ἀντωνίου (πίν. LXIII, 18-19) ἐχαράχθη πρὸς τιμὴν τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ νέου βασιλείου τῆς Κλεοπάτρας, ἡ δὲ σπεύδουσα καὶ μαχομένη Ἀθηνᾶ, ὡς καὶ ἡ κλάδον φοίνικος φέρουσα Νίκη (αὐτόθι ἀρ. 20-21), ἀναφέρονται εἰς τὰς μάχας καὶ νίκας τοῦ Ἀντωνίου.

γ) Δαμασκὸς Κοίλης Συρίας

(Ἀριθ. 1890-1893, Πίν. LXIII, 16).

Ὅτι μία τῶν «περὶ τὴν Χαλκίδα» πόλεων, ἃς ἐδωρήσατο τῇ Κλεοπάτρᾳ ὁ Ἀντώνιος, ἦτο καὶ ἡ ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τῆς Χαλκίδος κειμένη μεγάλη πόλις Δαμασκός, βεβαιοῦται πρῶτον μὲν ὑπὸ μαρτυριῶν τοῦ Ἰωσήπου² — καθ' ἃς ἡ Κλεοπάτρα, εὐθύς ὡς ἔτυχε τῶν δωρεῶν ἐκείνων καὶ παρέπεμψε τὸν Ἀντώνιον μέχρι Εὐφράτου ἐπ' Ἀρμενίαν στρατευόμενον, ἐπέστρεψεν ἐπισκεφθεῖσα τὴν Ἀπάμειαν καὶ Δαμασκόν, βεβαίως ὡς νέας αὐτῆς κτήσεις, — δεύτερον δὲ ἐκ τῆς σαφοῦς μαρτυρίας τῶν νομισμάτων τῆς παρουσίας σειρᾶς, φερόντων τὴν εἰκόνα τῆς Κλεοπάτρας (ἀρ. 1890, 1892 καὶ 1893, πίν. LVIII, 16) ἢ τοῦ υἱοῦ καὶ συμβασιλέως αὐτῆς Καισαρίωνος (ἀρ. 1891)³.

Αἱ δ' ἐπ' αὐτῶν ἀναγεγραμμένοι κατὰ τὴν χρονομετρίαν Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος ἢ κατὰ τὴν τῶν Σελευκιδῶν, χρονολογίαί COΣ (276), ZOΣ (277) καὶ ΠΣ (280) δηλοῦσιν ὅτι ἐκόπησαν κατὰ τὰ ἔτη 36, 35 καὶ 32 π. X., ἥτοι εὐθύς μετὰ τὴν δωρεὰν τοῦ Ἀντωνίου.

Ὡς πρὸς δὲ τοὺς τύπους παρατηροῦμεν ὅτι ἡ

1. Πβλ. Rouvier: Rev. Numism. 1898 p. 646.

2. Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 15, 4, 3 (96) καὶ Ἰουδ. πολέμ. 1, 18, 5 (362).

3. Ἡ τελευταία αὕτη εἰκὼν φαίνεται ἀντιγραφεῖσα ἐξ ἐκείνης τῶν ἐν Κύπρῳ κοπέντων νομισμάτων τῶν εἰκονιζόντων τὴν Κλεοπάτραν μετὰ τοῦ Καισαρίωνος παιδός. Παράβαλε τὸν ἡμέτερον πίν. LXII, 26 πρὸς BMC. Syria, pl. XXXIV, 3, ἔνθα δ' ὁμοῦ (σελ. 282, 1) ἡ προτομὴ τοῦ Καισαρίωνος περιγράφεται ὡς «Youthful male bust (Dionysos?)».

μὲν πυργοστεφῆς γυνή, ἡ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς ἔχουσα νηχόμενον ἄνδρα, εἶναι ἢ προσωποποιήσις τῆς ἐπὶ τοῦ Χρυσορροῶ ποταμοῦ κειμένης Δαμασκοῦ· τὸ δὲ πλήρες καρπῶν κέρας εἶναι τὸ πασίγνωστον ἔμβλημα τῶν Πτολεμαϊκῶν βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου.

δ) Τριπολις Φοινίκης

(Ἀριθ. 1894-1896).

Καὶ τῆς σειρᾶς ταύτης ἀφορμὴ πρὸς κοπὴν ἐγένετο ἡ ἐν ἔτει 36 π. X. δωρεὰ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου τῇ Κλεοπάτρᾳ τῶν «ἐντὸς Ἐλευθέρου ποταμοῦ ἄχρι Αἰγύπτου, χωρὶς Τύρου καὶ Σιδῶνος» πόλεων.

Αἱ ἐπ' αὐτῶν εἰκόνας τῆς Κλεοπάτρας εἶναι ἐπιμελοῦς ἐργασίας¹, αἱ δὲ χρονολογίαί LBK καὶ LFK ἀναφερόμεναι εἰς τὰ ἔτη 22 καὶ 23 τῆς βασιλείας τῆς Κλεοπάτρας δεικνύουσιν, ὅτι αὕτη διετέλεσε κυρία τῆς Τριπόλεως μέχρι αὐτοῦ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου αὐτῆς.

ΤΑΞΙΣ Ε.

TA KOΠHTA EN ANTIOXEIA THS SYPIAS
KAI EN TH KYPHNAIKH.

α) Κλεοπάτρα καὶ Μάρκος Ἀντώνιος ὡς σύζυγοι (31 π. X.).

(Ἀριθ. 1897-1900, πίν. LXIII, 22-24 καὶ 26²)

1).—ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1899-1900, πίν. LXIII, 26, χαλκᾶ κέρματα ἐκόπησαν ἀσφαλῶς ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, ἔνθα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπιχωριάζει ὁ σπανιώτατος τρόπος τῆς ἀναγραφῆς μόνον ἐπιγραφῶν ἀντὶ τύπων ἐπὶ τῶν νομισμάτων³.

Εἶδομεν δὲ ἤδη ὅτι ὁ Ἀντώνιος κατὰ τὴν νέαν ἐν ἔτει 34 π. X. διανομὴν τῶν χωρῶν ἀπένευμε τῇ Κλεοπάτρᾳ «Κυρήνην»⁴ ἢ «Λιβύην τὴν περὶ Κυρήνην», ἢ «ἀπέφηγε Κλεοπάτραν βασίλισσαν Λιβύης» (σελ. υξ' καὶ υξα'). Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τῆς ναυμαχίας τοῦ Ἀκτίου εὐρίσκομεν τὴν χώραν ταύτην φρουρουμένην ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου τοῦ Ἀν-

1. Ἴδε τὰς εἰκόνας ταύτας ἐν τῷ Συμπληρώματι. (Μέρος Δ').

2. Τὸ ὑπ' ἀρ. 25 δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα.

3. Ἴδε Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique I p. 168, 436-438; Supplément p. 30, 428a.

4. Δίων Κάσσιος 59, 32.

τωνίου Λ. Πιναρίου Σκάρπου¹, ἔχοντος ὑφ' ἑαυτὸν στρατεύματα τοῦ Ἀντωνίου «ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου φυλακῆ ἐνταῦθα προσυνειλεγμένον», τόσον δὲ πιστὸν τῷ Ἀντωνίῳ, ὥστε, ὅτε οὗτος φεύγων μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Ἀκτίου ἦλθε πρὸς αὐτό, οἱ στρατιῶται ἠγανάκτησαν κατὰ τοῦ μὴ προσδεχομένου τὸν Ἀντώνιον Σκάρπου, ἀποστατήσαντος δὲ πρὸς τὸν Ὀκταβιανὸν καὶ παραδώσαντος τὸν στρατὸν τῷ ἀπεσταλμένῳ τούτου Κορνηλίῳ Γάλλῳ, ὅστις πάλιν, ἵνα μὴ οἱ στρατιῶται ἀκούσωσι τῆς φωνῆς τοῦ ἐκ νέου ἐλθόντος πρὸς τοὺς στρατιώτας Ἀντωνίου, «ἐκέλευσε συνηγεῖν τοὺς σαλπικτάς».²

Ἡ δ' ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ κερμάτων ἐπιγραφή ΑΝΤΩ-ΥΠΑ-Γ (=COS III) καταδεικνύει ὅτι ἐκόπησαν κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ναυμαχίας τοῦ Ἀκτίου, 31 π. X.

II).—ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΣΥΡΙΑΣ ἢ ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΝΤΟΥ

(Ἀριθμ. 1897-1898. Πίν. LXIII, 22-24).

Ἔνεκα τῆς ταυτότητος τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀνωτέρω χαλκῶν Κυρηναϊκῶν νομισμάτων πρὸς τὰς τῶν ὑπ' ἀρ. 1897 πολυαριθμοτάτων ἀργυρῶν κερμάτων ὑπέλαβον ἐν τῷ καταλόγῳ, ὅτι δυνατὸν καὶ ταῦτα νὰ ἐκόπησαν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ ὁμοίου ὑπ' ἀρ. 1898 κέρματος σύμβολον τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππου ἐφάνη μοι ἀρμόζον τῇ ἵπποβότῳ ἐκείνῃ χώρᾳ, ἢ δὲ προέλευσις αὐτῶν ἐκ τῆς Ἀσίας δέν μοι ἦτο ἀσφαλῶς γνωστή. Ἐκτοτε δ' ὅμως κατώρθωσα νὰ ἐξακριβώσω, ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα ἀνακαλύπτονται συχνάκις ἐν τῇ Συρίᾳ, ὅπερ ἴσως ἐγνώριζον καὶ ἐκείνοι τῶν νομισματολόγων, ὅσοι ὑπέλαβον ὅτι ταῦτα πιθανῶς ἐκόπησαν ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ δὴ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου.³ Νομίζω μάλιστα ὅτι ὑπάρχει καὶ τις μαρτυρία ἀρχαίου συγγραφέως, βεβαιούσα τὴν εἰς Ἀντιόχειαν ἀπονομήν. Ὁ Servius δηλαδὴ γράφει πού⁴: Nam Antonius, Augusti so-

rore contempta, postquam Cleopatram duxit uxorem, monetam ejus nomine in *Anagnia* civitate fieri jussit», ἐνθα ἀντὶ τοῦ ἀδυνάτου *Anagnia* (misit add. L. *Agnia*: SHM. *Agnagnia*: F.) ὁ Letronne καὶ ἄλλοι¹ ἔγραψαν *Alexandria*, ὅπερ παραδεχθεῖς ὁ Bouché-Leclercq (II, 256 καὶ 258, 1) ὑπέλαβεν ὅτι ἡ *Κλεοπάτρα* ἔκοψε τὰ νομίσματα ταῦτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ δὴ εἰς ἀνάμνησιν οὐχὶ τοῦ γάμου αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλὰ τῶν ἐν ἔτει 36 π. X. ἐν Ἀντιοχείᾳ μεγάλων δωρεῶν τοῦ Ἀντωνίου πρὸς αὐτήν. Ἐπειδὴ δ' ὅμως τὰ νομίσματα ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι τὸ Ἀλεξανδρειανὸν ἢ Αἰγυπτιακὸν ἐν γένει, ἢ δὲ προέλευσις αὐτῶν καὶ ἡ τεχνοτροπία ἄριστα συμφωνοῦσι πρὸς τὴν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τοῦ Ὀρόντου ἀπονομήν, προτείνω τὴν διόρθωσιν *in Antiochia*, τὴν καὶ παλαιογραφικῶς πολὺ πιθανωτέραν τῆς *in Alexandria*.

Τὸ διαζύγιον τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Ὀκταβίας συνετελέσθη ἐν ἔτει 32/1 π. X. διὰ τῆς ἀποπομπῆς αὐτῆς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀντωνίου² ἐπομένως τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα, ἐφ' ὧν ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα εἰκονίζονται ὡς συζυγικὸν ζεύγος, ἐκόπησαν ἐπὶ τῷ γάμῳ αὐτῶν τῇ διαταγῇ τοῦ Ἀντωνίου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 31 π. X., ὅπερ ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῶν ΑΝΤΩ-ΝΙΟΣ ΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΡΙΤΟΝ ΤΡΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ (=COS. III). Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ προβεβηκὸς τῆς ἡλικίας τῆς ἐπ' αὐτῶν εἰκονιζομένης Κλεοπάτρας.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν προτομήν τοῦ ἵππου, τὴν ἐν τῷ πεδίῳ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀντωνίου ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1898 μοναδικοῦ κέρματος τῆς σειρᾶς ταύτης, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι, ὡς τὸ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀντωνίου ἐπὶ τῶν τῆς ἀκολούθου τάξεως Η ἀργυρῶν ὁμοιοτύπων δηναρίων (ἀρ. 1906-1908, πίν. LXIII, 31) σύμβολον τῆς Ἀρμενικῆς τιάρας ἀναφέρεται εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀρμενίων νίκας τοῦ Ἀντωνίου, οὕτω καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἵππου δηλοῖ τὰς ὁμοίας νίκας αὐτοῦ κατὰ τῶν ἵπποχαρῶν Πάρθων. Ἐν τούτοις πιθανώτερον φαίνεται μοι, ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὰ περίφημα κατορθώματα τοῦ Ἀντωνίου ὡς «ἄρχοντος τῶν ἰπέων» τοῦ Γαβίνου, ὅτε ἐπεδείξατο «πολλὰ καὶ τόλμης ἔργα καὶ προ-

1. Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου κοπέντων ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ στρατιωτικῶν Ρωμαϊκῶν νομισμάτων ἴδε Babelou, *Monnaies de la République Romaine* I p. 198, II, p. 305.

2. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 59.—Δίων Κάσιος 51, 5 καὶ 9.

3 Ἴδε ἐν τῷ καταλόγῳ ἡμῶν τοὺς Imhoof-Blumer: «In Syrien? geprägt».—Von Sallet: «wohl in Syrien geprägt».—Cohen (*Médailles Impériales* I p. 58: «Antioche?»)—G. Hill (*BMC, Syria* p. 158: «The attribution to Antioch seems probable, but has not, of course, the certainty. . . »).

4. Aen. VI, 684, (ἔκδ. G. Thilo vol. p. II, p. 182).

1. FHG. III p. 724, § 9.

2. Ἴδε σελ. υπγ', καὶ Bouché-Leclercq II, p. 290.

νοίας ἡγεμονικῆς»¹ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Αἰγύπτῳ (57-55 π. Χ.), ἰδίως δὲ εἰς τὸ μέγα ἀξίωμα *magister equitum*, δι' οὗ περιέβαλεν αὐτὸν ὁ Καῖσαρ μετὰ τὴν μάχην τῶν Φαρσάλων «ἵππαρχον ἐλόμενος. Ἔστι δὲ ἡ ἀρχὴ δευτέρα τοῦ δικτάτωρος παρόντος, ἂν δὲ μὴ παρῆ, πρώτη καὶ μόνη σχεδόν»².

III). — P. Canidius Crassus

ὑπαρχος Μ' Ἀντωνίου, ἐν τῇ Κυρηναικῇ καὶ Κρήτῃ, περὶ τὸ 31-30 π. Χ.

(Ἄριθ. 1901-1904, Πίν XLIII, 27, 30).

Τὰ νομίσματα ταῦτα ἐγένοντο ἀφορμὴ πολλῶν γνωμῶν παρὰ τοῖς νομισματολόγοις ὡς πρὸς τε τὸν κόψαντα καὶ τὴν χώραν ἐν ἣ ἐκόπησαν. Ὁ πολὺς Eckhel³, ἔχων ὑπ' ὄψιν ἐν τῶν κερμάτων τοῦ ἀριθ. 1901, ἐθεώρησεν αὐτὸ Πτολεμαϊκόν, ἀναγνούς ἐσφαλμένως τὴν ἐπιγραφὴν .ΛΕΟΠ. . . Γ Μ Α. Τ, συμπληρώσας δ' αὐτὴν εἰς Κ]ΛΕΟΠ[άτρα] Γ(υνή) Μ(άρχου) Α(ντωνίου) Τ(ρίτον [τριῶν ἀνδρῶν]) καὶ θεωρήσας τὴν κεφαλὴν ὡς εἰκονίζουσαν τὴν Κλεοπάτραν. Τὴν δ' ἐπιγραφὴν ΚΡΑΣ ἀνέφερεν εἰς τὸν ὑπαρχον τοῦ Ἀντωνίου Π. Κανίδιον Κράσσον, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν λατινικὴν ἐπιγραφὴν CRAS τῶν λοιπῶν κερμάτων παρεδέξατο ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν Κύπρῳ ὑπαρχον τοῦ Κάτωνος Μ. Κανίδιον Κράσσον (:)⁴. Ὁ Waddington ὁμοίως⁵ πάνυ ὀρθῶς ἐθεώρησε πάντα ταῦτα ὡς ἐν τῇ Κυρηναικῇ κοπέντα, ἀνεγνω δὲ ὀρθῶς ΠΤΟΛΕΜΑΙ τὴν ἐπὶ τοῦ κυρίου κέρματος ἐπιγραφὴν, θεωρήσας αὐτὴν ὡς τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης Κυρηναικῆς πόλεως Πτολεμαΐδος. Ἄλλ' ὁ Feuardent⁶ ὑπεστήριξε διὰ μακρῶν, ὅτι ταῦτα ἐκόπησαν μετὰ τὸν θάνατον τῆς Κλεοπάτρας ἐν τῇ Πτολεμαίδι τῆς Αἰγύπτου, πιθανώτερον δ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τοῦ Π. Κανιδίου Κράσσου, ὡς προστάτου τοῦ Καισαρίου, ὅστις θὰ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Κράσσου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιλεὺς καθ' ὄν χρόνον ἔφευγεν εἰς τὴν Ἰνδικὴν διὰ τῆς Αἰθιο-

πίας ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ παιδαγωγοῦ Ρόδωνος¹. Πρὸς τούτοις, κατὰ τὸν αὐτὸν Feuardent, ὁ Κράσσος ἀντὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Καισαρίου ἐθήκεν ἐπὶ τοῦ μεγάλου κέρματος κεφαλὴν πυργοστεφῆ Κυβέλης ἢ Ἀλεξανδρείας «en plaçant autour une légende insolite et même énigmatique, excepté pour les partisans. Si les nouveaux despotes en trouvaient le sens, on pouvait encore sauver les apparences par l'ambiguïté même de la formule. Pour les oppresseurs, la lecture devait être ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ, et, pour les adeptes, ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ (δηλαδὴ τοῦ καὶ Καισαρίου)».

Ἀντὶ τῆς λίαν τολμηρᾶς καὶ ἐπ' οὐδεμιᾶς ἀρχαίας πηγῆς στηριζομένης ὑποθέσεως ταύτης τοῦ Feuardent ἡμεῖς προτιμῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Waddington, καθόσον ἡ τεχνοτροπία τῶν κερμάτων εἶναι ἀσφαλῶς Κυρηναικῆ, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Feuardent ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ἐν μέρει γράφας (σελ. 9) «nous ne pouvons cependant nier que la fabrication de cette pièce ait assez d'analogie avec les grands bronzes de Lollius, à légende grecque, frappés en Cyrénaïque». Ὁ τύπος δὲ τῆς πυργοστεφοῦς κεφαλῆς εἰκονίζει, καθ' ἡμᾶς, βεβαίως τὴν πόλιν τῆς Κυρηναικῆς, ἣς τὸ ὄνομα παρέχει ὀλογράφως ἢ πέριξ αὐτῆς κατὰ τὰ εἰς ὁμοίας περιστάσεις ἐπιθιζόμενα τεθειμῆνη ἐπιγραφὴ ΠΤΟΛΕΜΑΙ[Σ]. Ἐπίσης καὶ τὰ λοιπὰ κέρματα τῆς σειρᾶς ταύτης (ἀρ. 1903-1904), ἅτινα καὶ ὁ Babelon² ἐθεώρησεν ὡς Κυπριακὰ κοπέντα ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου τοῦ Κάτωνος Μ. Κανιδίου Κράσσου (:), εὐρίσκονται συχνότατα ἐν τῇ Κυρηναικῇ καὶ τῇ ἀπέναντι ταύτης κειμένη Κρήτῃ, ἢ δὲ τεχνοτροπία αὐτῶν συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τε τὰ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς Κυρηναικὰ καὶ τὰ Κρητικὰ νομίσματα³, ὅπερ ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ταῦτα θὰ ἐκόπησαν δι' ἀμφοτέρων τὰς χώρας ταύτας. Ὡς εἶδομεν (σελ. υπβ), ὁ Ἀντώνιος ἐδωρήσατο ἐν ἔτει 36 καὶ 34 τῇ Κλεοπάτρᾳ τὴν Κυρήνην. Κατὰ δὲ τὸν Δίωνα Κάσιον (39, 32, 5) ἐδωρήσατο τότε αὐτῇ «Κρήτης τέ τινα καὶ Κυρήνην». Οὕτως ὁ ἐπὶ τῶν κερμάτων κροκόδειλος δηλοῖ πιθανῶς τὴν Αἰγυπτιακὴν ἐπὶ τῶν χωρῶν

1. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 3.

2. Πλουτ. ἔ. ἀ 8. — Δίων Κάσιος 42, 21. — Cic. Phil. II, 61. — CIL. I, p. 440; IV, 60. p. 191.

3. Numi Vet. Anecd. p. 292-293. — Doct. Num. Vet. IV, 23.

4. Πλουτάρχ. Κάτων νεώτερος. 35, 1 36, 1. 37, 1-3. Βροῦτος 3. 1. — Πβλ. Pauly-Wissowa, Real-Encycl. s. v. Canidius, 1.

5. Παρὰ Feuardent, Cat. de la coll. Démetrio tom. II p. 3 καὶ 8.

6. ἔ. ἀ. p. 1-11.

1. Πλουτ. Ἀντώνιος 81. — Πβλ. Bouché-Leclercq II, p. 345.

2. Monnaies de la Républ. Romaine I, p. 308-310.

3. Πβλ. τὴν τεχνοτροπία τῶν τελευταίων χαλκῶν νομισμάτων τῆς Κνωσοῦ (Svoronos, Numism. de la Crète ancienne pl. VII, 18-28).

τούτων κυριαρχίαν, τοῦ ζύφου τούτου ὄντος, ὡς γνωστόν, πασιγνώστου συμβόλου τῆς Αἰγύπτου κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς μάλιστα χρόνους ἐκείνους¹.

Ἄλλὰ τίνα ἄνδρα δηλοῖ ἢ ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄψεως πάντων τῶν ἐν λόγῳ κερμάτων ἐπιγραφὴ ΚΡΑΣ, CRAS ἢ CRA, ὅστις κατὰ τοὺς ἐπ' αὐτῶν τύπους τῆς πολεμικῆς νηὸς καὶ τῶν ράβδων μετὰ τοῦ πελέκεως ἦτο ἀνὴρ ναυτικὴν καὶ πεζικὴν ρωμαϊκὴν δύναμιν διοικῶν;

Σπουδαιότατος τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀντωνίου ἐγένετο, ὡς γνωστόν, ὁ Πούπλιος Κανίδιος Κράσος². Οὗτος ἦλθε μετὰ τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὴν Ἀσίαν, μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ παρέμεινε τὸν χειμῶνα τοῦ 36 π. Χ. ἐν Ἀρμενίᾳ, ὁπόθεν ἐπὶ τοὺς Ἰβήρας καὶ Ἀλβανούς τοῦ Κανκάσου στρατεύσας ἐνίκησε τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν καὶ προσηγάγετο εἰς συμμαχίαν, ἀξήσας οὕτω παρὰ τοῖς βαρβάροις τὸ ὄνομα καὶ κλέος τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις ἐπήρθη μεγάλως ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τοῦ ὑπάρχου αὐτοῦ.³ Καὶ κατόπιν δὲ συμμετέσχεν ὁ Κανίδιος τῆς κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείας, αὐτῷ δὲ ἐνεπιστεύθη ὁ Ἀντώνιος, ὅτε παρεσκευάζετο πρὸς τὸν κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ πόλεμον, νὰ καταβιβάσῃ ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὸ μέγα ἐν Ἀρμενίᾳ στράτευμα. Κατὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀκτίου ὁ Κανίδιος ἦτο ὁ τοῦ πεζικοῦ ἀρχηγός, αὐτῷ δ' ἐκέλευσεν ὁ Ἀντώνιος μετὰ τὴν ἦτταν νὰ κομίσῃ κατὰ τάχος τὸν στρατὸν διὰ Μακεδονίας εἰς Ἀσίαν, ὅπερ μὴ ἐγκαίρως μαθὼν ἐγκατέλιπε νύκτωρ τὸ στρατόπεδον καὶ ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον κομίσας πρῶτος τὴν εἶδησιν τῆς τελείας καταστροφῆς τῷ Ἀντωνίῳ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου οἰκτρῶς καὶ αὐτὸς ἐτελεύτησε τὸν βίον.⁴

Ἦτο δ' ὁ ἀνὴρ οὗτος οὐχὶ μόνον ὁ «παρὰ τῷ Ἀντωνίῳ δυνάμενος μέγιστον»⁵, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ-

νος, δι' οὗ ἡ Κλεοπάτρα κατώρθου παρ' αὐτῷ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς. Οὕτως, ὅτε ὁ Ἀντώνιος, ἐν ἀρχῇ τῆς κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐκστρατείας, διέτασσε τῇ συμβουλῇ τῶν περὶ ἑαυτὸν τὴν Κλεοπάτραν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, αὕτη κατώρθωσε νὰ μεταπείσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ Κανιδίου¹.

Εὐλόγως ἄρα δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι εἰς τοῦτον ἀνέβηκε ποτε ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα, εἴτ' εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν ἔτει 36 π. Χ. δωρεὰν τῆς Κυρήνης καὶ Κρήτης, εἴτε μᾶλλον ὅτε παρεσκευάζον μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Ἀκτίου τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἄμυναν, τὴν διοίκησιν τῶν δύο χωρῶν τούτων, ὅτε οὗτος θὰ ἔκοψε τὰ ἐν λόγῳ νομίσματα θεῖς ἐπ' αὐτῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΚΡΑΣ[ΣΟΣ], ὡς ἔπραξεν ἐν τῇ αὐτῇ Κυρηναϊκῇ καὶ ὁ ἐν τέλει ἀποστατήσας στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Λιβύης Λ. Πινάριος Σκάρπος, οὗ ἔχομεν ἐπίσης στρατιωτικὰ νομίσματα ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων (σελ. υπγ', σημ. 1.). Βραδύτερον καὶ ὁ Αὐγουστος συνήνωσε διοικητικῶς εἰς μίαν ἐπαρχίαν τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ Κρήτην, εὐρῶν ἴσως ἤδη αὐτὰς συνηνωμένας οὕτως ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου².

ΤΑΞΙΣ Ζ

ΠΑΤΡΑΙ ΑΧΑΪΑΣ (32 π. Χ.)

('Αριθ. 1905, Πίν. LXIII, 15).

Ἐπεὶ ὁ Ἀντώνιος περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 32 π. Χ. ὤρμησε μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἵνα ἐπιχειρήσῃ ἀπροσδοκῆτως ἀπόβασιν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας, δὲν προухώρησε πέραν τῆς Κερκύρας, ὡς μαθὼν τὴν παρουσίαν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου περὶ τὰ Κεραῦνια ὄρη, «ἀλλ' εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀναπλεύσας (ἤδη γὰρ ἐκ μετοπώρου ἦν) αὐτὸς μὲν ἐν Πάτραις παρεχέμασε», τὰς δὲ δυνάμεις παρέταξε κατὰ τὴν ἀκτὴν τῆς ἀπέναντι Ἀκαρνανίας μέχρι τοῦ Ἀκτίου³. Μεταξὺ δὲ τῶν τότε ἀπαισιῶν σημείων τοῦ πολέμου μνημονεύεται ὅτι ἐν Πάτραις διατριβόντος τοῦ Ἀντωνίου κεραινοῖς ἐνεπρήσθη τὸ ἐκεῖ τοῦ Ἡρακλέους ἱερόν, ᾧ τινι «προσφκειῖ αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος κατὰ γένος»⁴. Κατὰ τὴν διατριβὴν ἄρα ταύτην τῆς Κλεοπάτρας μετὰ τοῦ Ἀντωνίου ἐν Πάτραις ἐκόπη τὸ ἐν λόγῳ νόμισμα τῶν Πατραϊῶν ὑπὸ τοῦ ἄλλως ἀγνώ-

1. Οὕτως εὐθὺς κατόπιν ἐν Μαυριτανίᾳ ἢ ἐκεῖ ὡς βασίλισσα ἐγκαταστάσα Κλεοπάτρα, ἡ θυγάτηρ τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας, γυνὴ δὲ τοῦ Ἰόβα Β', κόπτει νομίσματα φέροντα τὸν τύπον τοῦ κροκοδείλου καὶ ἄλλους ἐπίσης χαρακτηριστικούς τῆς Αἰγύπτου νομισματικούς τύπους, π. χ. τὸ Ἰσιακὸν κόσμημα, τὸν βούν Ἄπιν, τὸ σεῖστρον κτλ. (Müller Num. de l'Ancienne Afrique III, p. 109-110 n° 92, 94, 104). Πασίγνωστα δ' εἶναι τὰ φέροντα περίεξ κροκοδείλου τὴν ἐπιγραφὴν ΑΕΓΥΡΤΟ ΣΑΡΤΑ δηνάρια τοῦ Αὐγούστου.

2. Pauly - Wissowa ἔ. ἀ. ἀρ. 2.

3. Δίων Κάσσιος 49, 24.— Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 34.

4. Πλουτάρχ. Ἀντών. 63, 65, 67, 71.— Vell. II, 85, 2; 87, 3.— Oros. VI, 19, 20.

5. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 42.

1. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 56.

2. Στράβων 17, 840.— Hoeck, Kreta, III, 514.

3. Δίων Κάσσιος 50, 9.— Ζωναράς 10, 28.

4. Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 60.— Ζωναρά 10, 29.

στου ἡμῖν Ἀγία Δύσωνος. Δηλοῖ δὲ οὐχὶ ἰδιαιτέραν κυριαρχίαν τῆς Κλεοπάτρας ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλ' ἀπλήν κολακειάν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτήν, ἧς μάλιστα τὴν εἰκόνα οἱ εὐφρεῖς Πατρεῖς ἐποίησαν ἐπὶ τοῦ νομίσματος ὡς πάνυ νεαζούσης γυναικός, οὐχὶ δὲ ὡς πράγματι ἦτο τότε ἡ ἄγουσα τὸ τεσσαρακοστὸν περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας Κλεοπάτρα. Ἐπίσης καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ νομίσματος Ἰσιακὸν κόσμημα ἀναφέρεται κολακευτικῶς εἰς τὴν ἀποθέωσιν τῆς Κλεοπάτρας ὡς νέας Ἰσιδος (σελ. υοβ').

ΤΑΞΙΣ Η.

ΤΑ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ ΚΟΠΗΝΤΑ
ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑα) Κλεοπάτρα καὶ Μ. Ἀντώνιος
ἐπὶ τῇ κατακτήσει τῆς Ἀρμενίας.

(Ἀριθ. 1906-1908, Πίν. LXIII, 31).

Ὡς δεικνύει ἡ ἐπιγραφή ANTONI ARMENIA DEVICTA καὶ ἡ ὡς σύμβολον παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀντωνίου τεθεισα Ἀρμενικὴ τιάρα¹, τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν ἐπὶ τῇ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 35/34 π. Χ. καθυποτάξει τῆς Ἀρμενίας ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Τότε δὲ μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν αὐτοῦ εἴσοδον εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς νίκης ὁ Ἀντώνιος ἐκέλευσε καλεῖσθαι τὴν μὲν Κλεοπάτραν βασιλίδα βασιλέων, τοὺς δὲ υἱοὺς αὐτῆς ἀνηγόρευσε βασιλεῖς (σελ. υξ', εἰς ὃ ἀναφέρεται καὶ ἡ τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων ἐπιγραφή CLEOPATRAE REGINAE REGVM FILIORVM REGVM. Τὰ πολλὰ δὲ λάθη, ἅτινα εὐρίσκομεν ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις, ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς ὑπὸ Ἑλλήνων σφραγιστογλύφων χαράξεως αὐτῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

β) Μ. Ἀντώνιος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Μ. Ἀντώνιος (Ἀντύλλος).

(M. Antonius M. f. M. n.)

(35—32 π. Χ.)

Ἀριθμ. 1909—1910.²

Ὅτι καὶ τὰ σπανιώτατα ταῦτα χρυσᾶ νομίσ-

1. Ἴδε καὶ τὰ σύγχρονα τούτοις δηνάρια τοῦ Ἀντωνίου, ἐφ' ὧν ἡ Ἀρμενικὴ τιάρα κατέχει θέσιν κυρίου τύπου (Babelon Monn. de la République Rom. I, p. 195).

2. Τὰς εἰκόνας ἴδε παρὰ Cohen καὶ Babelon ἔ. ἀ. καὶ ἐν τῷ Συμπληρώματι τοῦ παρόντος ἔργου.

σματα ἐκόπησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὑποδεικνύεται ὑπὸ τῆς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς αὐτῶν ἀναμίξεως ἑλληνικῶν στοιχείων καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα παρασκευάζοντες τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἄμυναν κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ «τοὺς υἱεῖς, Κλεοπάτρα μὲν Καισαρίωνα, Ἀντώνιος δὲ Ἀντύλλον², ὃν ἐκ τῆς Φουλουῖας γεννηθέντα οἱ εἶχεν, ἐς ἐφήβους ἐσέγραψαν, ἴν' οἱ τε Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ ἀνδρός τινος ἤδη βασιλεύοντός σφω, προθυμηθῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι προστάτας ἐκείνους, ἂν γέ τι δεινὸν σφισι συμβῆ, ἔχοντες καρτερήσωσι»³. Ὁ ταῦτα γράφων Δίων Κάσσιος καὶ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρουσι τὰ γεγονότα ταῦτα, «ἐφ' οἷς ἡμέρας πολλὰς συμπόσια καὶ κῶμοι καὶ θαλῖαι τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατεῖχον», εἰς τὰς μετὰ τὴν ἦταν τοῦ Ἀκτίου παρασκευὰς τοῦ Ἀντωνίου ἐν ἔτει 30 π. Χ. Στοιχειώδης ὅμως λογικὴ ἐνδεικνύει ὡς πιθανώτερον, ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας πρὶν ἢ συμβῆ τὸ δεινὸν τῆς ἐν Ἀκτίῳ ἦττης, καὶ δὴ πρὶν ἢ οὗτοι ἐκστρατεύοντες πρὸς τὸν περὶ τὸν ὄλον ἀγῶνα ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθ' ἀφῆκαν ὡς ἀντιπροσώπους τοὺς υἱοὺς αὐτῶν. Ἐν ταύτῃ περιπτώσει τὸ ἀμφίβολον τέλος τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὑπ' ἀρ. 1909 χρυσοῦ⁵ δυνατόν, νομίζω, νὰ ἀναγνωσθῆ M(arci) F(ilius), E(rhebus), ὡς τῶν χρυσῶν τούτων νομισμάτων κοπέντων ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τῆς ἐγγραφῆς τοῦ Ἀντύλλου εἰς τοὺς ἐφήβους.

2. Οὕτως ἐκάλουν οἱ Ἕλληνες ὑποκοριστικῶς, κατὰ τὸ λατινικὸν Antonillus, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντωνίου Μ. Ἀντώνιον, Πλούταρχ. Ἀντώνιος 71, 81. — Δίων Κάσσιος 48, §4. 51, 6, 15 κτλ.

3. Δίων Κάσσιος 51, 6.

4. Ἀντώνιος 71: «ἐγγράφων μὲν εἰς ἐφήβους τὸν Κλεοπάτρας παῖδα καὶ Καισαρος τὸ δὲ ἀπόρφυρον καὶ τέλειον ἱμάτιον Ἀντύλλῳ τῷ ἐκ Φουλβίας περιτιθεῖς».

5. Babelon, ἔ. ἀ. I p. 193: «On a longtemps discuté la question de savoir ce que signifiaient les lettres M. F. F. qui figurent sur la première médaille, à la suite de son nom, et l'on a parfois voulu lire M. E. E. au lieu de M. F. F. [Atté dell' Accad. Rom. d'archéol. t. IV p. 287; Caredoni, Raggugaglio p. 12; Rev. Num. 1857, p. 191], ce qui n'offrirait aucun sens. La lecture Marci filius, filius, se présente pourtant tout naturellement à l'esprit... La lecture que nous avons adoptée ne saurait donc faire l'objet d'un doute».

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Α.

ΣΑΤΡΑΠΕΙΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΝΑΥΚΡΑΤΙΤΟΥ ΚΑΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α΄

	ΕΤΗ π. χ.	Α Ι Γ Υ Π Τ Ο Σ	ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ	ΚΥΠΡΟΣ	ΑΣΙΑ ΦΟΙΝΙΚΗ	Μ. ΑΣΙΑ	ΕΛΛΑΣ	
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ	332							
	331							
	330							
	329							
	328							
	327	(ΝΑΥΚΡΑΤΙΣ) 2στ. Στ. 4 1 15 Χ, Χ, Ρ, Ρ Χ						
	326	ἀρ. 1-7 (ἀριθ. 8)						
	325							
	324							
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Γ΄.	323							
	322							
	321	Εξάμιον Στατήρ 4 Χ, Χ, Ρ						
	320		(ἀριθ. 9-12)					
	319							
	318							
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Δ΄.	317	20στ. Στατήρ 8 Χ, Χ, Χ						
	316	ΡΥ						
	315	ΡΑ	Στ. Στ. Χ, Χ½ (ἀρ. 59-60) και αυτόνομα ἐγχώρια (=Müller I p. 46-47) ἀρ. 167-168					
	314	Ϡ		4 Ρ (ἀριθ. 18-24)	Συμμαχία Πτολεμαίου και Σελεύκου			
	313	ΑΥ						
	312	ΟΡ			Νομίσματα Νικοκρέοντος στρατηγού (σελ. ξθ')	2στ. 16 12 Χ, Χ, Χ (ἀριθ. 97-100)		
ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ	Πτολεμ. Α΄ Σατράπης	311	Στατ. 20 10 α) Χ, Ρ½ δβ., Χ, Χ (ἀρ. 25-28) 4 10 β) Ρ, Χ (ἀρ. 29-31) 4 γ) Ρ [ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ. ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ] (ἀρ. 32)		ΝΙΚΟΚΛΕΟΥΣ ΡΑΦΙΟΝ (σελ. ξξ' και ο')			
		1 310	ΔΙ					
	2 309	Φ	Στ. 4 1 20 10 Χ, Ρ, Ρ, Ρ½, Χ, Χ (ἀριθ. 33-58)	Συμμαχία Πτολεμαίου και Αγαθοκλέους. Στ. Χ [ΑΓΑΘΟ- ΚΛΕΟΣ] (σ. ξγ)	ΕΥΑ... βασιλέως Σό λων(;) (σελ. οβ) ΜΕΝ(ελάου) στρατηγ. (ἀρ. 73)	Ετη Α Δ II III I η IIII IIII	Φοινικική νομισματοκοπία Σι- δώνος Πτολεμαίδος και Αρρά- δου. Ίδε την ἐν σ. ρηθ' σύνοψιν	
	3 308	Ξ		ΟΕΥ				
	4 307	Μ		ΙΩ	ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ σατράπου (ἀρ. 78-82)			
	5 306	ΕΥ		ΕΥΦΡΙ				
	6 305	Φ		ΙΚΡ	ἢ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ (ἀρ. 61-72) και Ρ αυτόνομα = Müller ε' α' ἀρ. 172-174			
								ΚΟΡΙΝΘΟΣ 4 Ρ (ἀρ. 93-94) ΣΙΚΥΩΝ 4 Ρ (ἀρ. 95) ΕΥΒΟΙΑ (Χ σελ. 4')

B.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Α' ΣΩΤΗΡΟΣ

"Ετη ΠΤΟΛ. ΣΩΤΗΡ.	"Ετη π. Χ.	"Ετη τῆς βασιλείας Πτολεμ. Α Σωτ.	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ	ΚΥΠΡΟΣ	ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	ΦΟΙΝΙΚΗ			ΕΛΛΑΣ
							"Ετη Πτολ. Σωτ.			
7	304	1								
8	303	2		Στ. 2 Χ ¹ , Ρ (Τάξις Γ, 1ον, ἀρ. 304-313.)						
9	302	3								
10	301	4								
11	300	5								
12	299	6								
13	298	7								
14	297	8								
15	296	9								
16	295	10	5 Τρωάβ. 8 4 Χ Χ Ρ Ρ 32 28 20 16 14 11 Μ Μ Μ Μ Μ Μ							
17	294	11	"Ιδε την ἐν σελ. ρια'-ριγ' σύνοψιν τῆς τάξεως Β, σειρῶν Α, Β και Γ.	Στ. 4 22 18 Χ Ρ Μ Μ "Ιδε την ἐν σελ. ρια'-ριγ' σύνοψιν τῆς τάξεως Α, σειρᾶς Α.	Μάγας στρατηγός					
18	293	12		Στατ. 2 22-14 Χ Ρ Μ						
19	292	13								
20	291	14								
21	290	15				4 18 16 Ρ Μ Μ "Ιδε την ἐν σελ. ρια'-ριβ' σύνοψιν τῆς τάξεως Α, σειρᾶς Β.				
22	289	16								
23	288	17								
24	287	18								
25	286	19								
26	285	20								

Εὐρυδίκεια ἢ Ἐφεσος
"Ιδε σελ. γ'δ'

Ἀρσινόεια ἢ Ἐφεσος
"Ιδε σελ. γ'ε'

4 ΕΦΕΣΟΣ
Ρ ("Ιδε την ἐν σελ. ρια' ριβ' σύνοψιν τῆς τάξεως Α, σειρᾶς Α, 5ον και 6ον.)

Φοινικὴ νομισματοκοπία Σιδωνος, Πτολεμαϊδος και Ἀραδου. "Ιδε την ἐν σελ. ρσθ' σύνοψιν.

Ἐξήγησις τῶν σημειῶν τῶν συνοπτικῶν πινάκων.

Στατ. Στατ.
 Χ=Χρυσῶν νόμισμα. Χ=διστάτηρον, Χ=στατήρ, Χ¹/₂=ἡμιστάτηρον Χ¹/₄ τέταρτον στατήρος, κτλ.
 Ρ=Ἀργυρῶν νόμισμα. Ρ=δεκάδραχμον, Ρ=πεντάδραχμον, Ρ=τετράδραχμον, Ρ=δίδραχμον κτλ.
 Μ=Χαλκῶν νόμισμα. Οἱ ἄνω τοῦ Μ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὸ μέγεθος τοῦ νομίσματος

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Β' ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ.

Main table with columns for regions (ΑΙΓΥΠΤΟΣ, ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ, ΚΥΠΡΟΣ, ΑΣΙΑ ΕΝ ΓΕΝΕΙ, ΤΥΡΟΣ, ΣΙΔΩΝ, ΠΤΟΛΕΜΑΙΣ, ΙΟΠΗ, ΓΑΖΑ, ΒΗΡΥΤΟΣ, ΑΡΑΒΟΣ, ΜΑΡΑΘΟΣ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΥΚΛΑΔΕΣ, ΠΑΜΦΥΛΙΑ ΙΩΝΙΑ ΘΡΑΚΗ) and rows for years 26-64. Includes various symbols and numbers representing historical data.

Α. Ἀσπένδος Παμφυλίας (α.σ. α').
Ρ. ἢ Ἐργεσος Ἰωνίας ἀριθ. 890-892.

Κ. Ἐργεσος ἢ Ἀθήνη.
δοκ. Ἰωνίας

Ἐργεσος Β' τίτλων Πτολ. Σωτήρος καὶ 4^ο τίτλων Βεργηνίης Β' ἢ τίτλων Ἀρσινόης Β'.
Α'. ἢ Πτολεμαῖος, Ἀβέδος Ἰωνίας, Αἴβος, Σητόσις καὶ Ἀβδηρα Θετύρης (α.σ. αη-αι).

Βιζάντιον (α.σ. ας-αι')

Ἀχιροπόλῃτα χαλκᾷ διαφόρων μεγεθῶν = Τίτλις Η, 705-711

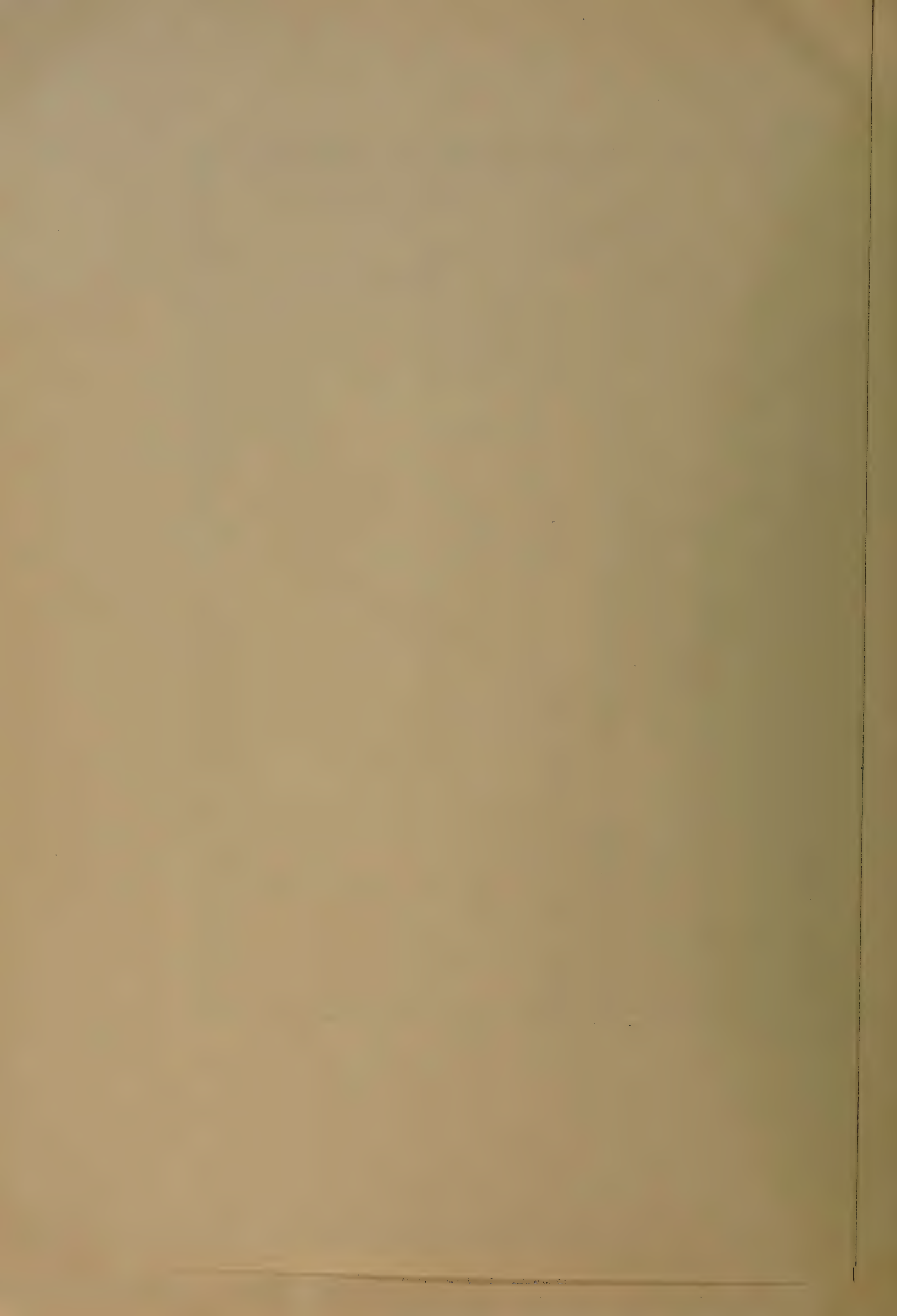
Ἀχιροπόλῃτα χαλκᾷ διαφόρων μεγεθῶν = Τίτλις Η, 759-763

Ἀχιροπόλῃτα χαλκᾷ διαφόρων μεγεθῶν = Τίτλις Η, 788-743 [καὶ 841-843]

Ἀχιροπόλῃτα χαλκᾷ διαφόρων μεγεθῶν = Τίτλις Η, 818-820

Ἀχιροπόλῃτα χαλκᾷ διαφόρων μεγεθῶν = Τίτλις Η, 834-838

Ἀχιροπόλῃτα χαλκᾷ διαφόρων μεγεθῶν = Τίτλις Η, 839-840

Ζ.
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Σ' ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ

	Ἔτη Πτολ. Α'	Ἔτη π. Χ.	Ἔτη Πτολ. Γ'	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΚΥΠΡΟΣ				ΚΟΙΛΗ ΣΥΡΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΪΣ	Ἔτη Πτολ. Η'	
					Λ	ΠΑΦΟΣ	ΣΑΛΑΜΙΣ	ΚΙΤΙΟΝ			
ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Α'	131	180/9	1		Α						
	132	179	2		Β		Ρ				
	133	178	3		Γ				Πάφον χαλκᾶ		
	134	177	4	8 30 25 22 18 16 Χ Χ Χ Χ Χ Χ (ἀρ. 1374-1379)	Δ				30 29 17 Χ Χ Χ (1380-1382)		
	135	176	5		Ε				30 27 25 22 17 Χ Χ Χ Χ Χ (ἀρ. 1383-1387)		
	136	175	6		Ζ	Ρ	Ρ				
	137	174	7		Ι	Ρ					
ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΕΥΛΑΙΟΥ	138	173	8	4 45 30 25 22 18 Ρ Χ Χ Χ Χ Χ	Η						
	139	172	9	(ἀρ. 1394-1402). 45 88 30 21 15	Θ						
	140	171	10	Χ Χ Χ Χ Χ Χ (ἀρ. 1403-1408)	Ι						
ΑΝΤΙΟΧΟΣ Γ'	141	170	11	44 34 26 22 18 Χ Χ Χ Χ Χ Χ (1415-1419)	ΙΑ						
	142	169	12	26 Χ (ἀρ. 1422)	ΙΒ		Ρ 1420-1421			1	
ΣΥΜΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜ. Γ' ΚΑΙ Η ΚΑΙ ΚΛΕΟΠ Β'	143	168	13	18 Χ (ἐπάργυρα), ΜΟΛ. ΜΟΛ. (1427) (1429-1430)	ΙΓ		8 Χ			2	
	144	167	14		ΙΔ			8 Χ		3	
	145	166	15	36-40, 29-34, 28-25, 19-22, 16-18, 15 Χ Χ Χ Χ Χ Χ Χ Χ (ἀρ. 1423-1428)	ΙΕ					4	
	146	165	16		ΙΖ					5	
	147	164	17		ΙΙ					6	
ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ Γ' ΜΟΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ	148	163	18	8 Κ Χ (Δεκαετηρίς γάμου Κλεοπάτρας Β') (ἀριθ. 1498)	ΙΗ					7	
	149	162	19		ΙΘ	Ρ				8	
	150	161	20		Κ	Ρ	Ρ			9	
	151	160	21		ΚΑ	Ρ	Ρ	Ρ		10	
	152	159	22		ΚΒ	Ρ	Ρ	Ρ		11	
	153	158	23	31 Χ (Ἰππαλος ἐπιστράτηγος ἐν Αἰγύπτῳ) (ἀριθ. 1497)	ΚΓ	Ρ		Ρ		12	
	154	157	24		ΚΔ	Ρ	Ρ			13	
	155	156	25		ΚΕ	Ρ	Ρ	Ρ	Κύπρον Διονυσιακὰ νομίσματα	14	
	156	155	26		ΚΖ	Ρ	Ρ			15	
	157	154	27	4 2 35 28 26 24 20 17 Ρ Ρ Χ Χ Χ Χ Χ Χ Χ Χ (ἀριθ. 1489-1496)	ΚΙ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ (ἀρ. 1798-1804, σελ. τυγ')	16	
	158	153	28		ΚΗ	Ρ	Ρ	Ρ		17	
	159	152	29		ΚΘ	Ρ	Ρ	Ρ		18	
	160	151	30		Λ	8 Χ	Ρ	Ρ		19	
	161	150	31		ΛΑ	8 Χ	Ρ	Ρ		20	
	162	149	32		ΛΒ		Ρ	Ρ		21	
	163	148	33		ΛΓ	8 Χ	Ρ	8 Χ	Ρ	ΛΓ Ρ (1486)	22
	164	147	34		ΛΔ		Ρ	Ρ		20 Χ (1487-1488)	23
	165	146	35		ΛΕ	8 Χ	Ρ	Ρ	Ρ		24
	166	145/4	36		ΛΖ		Ρ	8 Χ	Ρ		25

Η.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Η', ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Β'.

Ἔτη Πτολεμ. Α'	Ἔτη π. Χ.	Ἔτη Πτολ. Η	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΚΥΠΡΟΣ ΝΗΣΟΣ					ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ;	
				Λ	ΠΑΦΟΣ	ΣΑΛΑΜΙΣ	ΚΙΤΙΟΝ	Χαλκᾶ		Ἄργυρᾶ Διονυσιακὰ καὶ χαλκᾶ τῶν στρατηγῶν τῆς νήσου
167	144	26		ΚΣ					24 Α	
168	143	27		ΚΖ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
169	142	28		ΚΗ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
170	141	29		ΚΘ		Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
171	140	30		Λ		Ρ	Ρ	Ρ		
172	139	31		ΛΑ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
173	138	32		ΛΒ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
174	137	33		ΛΓ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	2 1 Ρ Ρ (σελ. υς'-υς')
175	136	34		ΛΔ		Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
176	135	35		ΛΕ		Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
177	134	36	Κ 8 Ϟ (Δεκαετηρὶς γάμου Κλεοπάτρας Γ')	ΛΣ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
178	133	37		ΛΤ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
179	132	38		ΛΥ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
180	131	39		ΛΦ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
181	130	40		Μ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
182	129	41		ΜΑ		Ρ	Ρ	Ρ	24 Α	
183	128	42		ΜΒ		Ρ	Ρ	Ρ		
184	127	43		ΜΓ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
185	126	44		ΜΔ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
186	125	45		ΜΕ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
187	124	46		ΜΣ		Ρ	Ρ	Ρ		
188	123	47		ΜΤ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
189	122	48		ΜΥ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
190	121	49		ΜΦ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
191	120	50		Ν	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
192	119	51		ΝΑ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
193	118	52		ΝΒ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
194	117	53		ΝΓ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		
195	116/5	54		ΝΔ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ		

(Μετά συμβόλων)
 38 30 20 15
 Α Α Α Α
 (ἀρ. 1634-1639)

Πτολεμαῖος Νέος Φιλοπάτωρ, στρατηγός.
 46 42 28 25 23 20 15 10
 Α Α Α Α Α Α Α Α
 (ἀρ. 1640-1647)

Κρόκος στρατηγός.
 34
 Α (ἀρ. 1648-1650)

Θεόδωρος στρατηγός.
 20 15
 Α Α (ἀρ. 1651-1652)

25|30 15|18
 Α Α
 (1657-1658)

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ Γ', ΣΩΤΗΡΟΣ Β'.

ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Α'.	ΕΤΗ Π. Χ.	ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Γ'.	ΑΙΓΥΠΤΟΣ			
195	116/5	Α	4 ρ			
196	115	Β	4 ρ		1 ρ	1 ρ
197	114	Γ	4 ρ	2 ρ		1 ρ
198	113	Δ	4 ρ			
199	112	Ε	4 ρ			
200	111	Σ	4 ρ			
201	110	Ι	4 ρ			
202	109	Η	4 ρ			
203	108	Θ	4 ρ			
204	107	Ι	4 ρ	4 ρ		

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΑ', ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Α'.

ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Α'.	ΚΥΠΡΟΣ				Λιγυσιανά νομίσματα	Ετη Αλεξ. Α. (Γ)	ΚΥΠΡΟΣ
	ΠΑΦΟΣ	ΣΑΛΑΜΙΣ	ΚΙΤΙΟΝ.				
Α	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Α
Β	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Β
Γ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Γ
Δ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Δ
Ε	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Ε
Σ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Σ
Ζ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Ζ
Η	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Η
Θ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Θ
Ι	4 ρ	4 ρ	4 ρ				Ι
ΙΑ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑ
ΙΒ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΒ
ΙΓ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΓ
ΙΔ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΔ
ΙΕ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΕ
ΙΣ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΣ
ΙΤ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΤ
ΙΥ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΥ
ΙΖ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΖ
ΙΑΑ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΑ
ΙΑΒ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΒ
ΙΑΓ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΓ
ΙΑΔ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΔ
ΙΑΕ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΕ
ΙΑΣ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΣ
ΙΑΤ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΤ
ΙΑΥ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΥ
ΙΑΖ	4 ρ	4 ρ	4 ρ				ΙΑΖ

ΣΥΜΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Γ' ΚΑΙ ΠΤΟΛ. ΙΑ' ΑΛΕΞ. Α'.

ΕΤΗ ΚΛΕΟΠ. Γ' ΚΑΙ ΠΤΟΛ. ΙΑ'.	ΑΙΓΥΠΤΟΣ
ΙΑ + Η	4 ρ
ΙΒ + Θ	4 ρ
ΙΓ + Ι	4 ρ
ΙΕ + ΙΒ	4 ρ
ΙΣ + ΙΓ	4 ρ

ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Α'.	ΕΤΗ Π. Χ.	ΕΤΗ ΠΤΟΛ. Γ'.	ΚΥΠΡΟΣ		
			ΠΑΦΟΣ	ΣΑΛΑΜΙΣ	Χαλκᾶ
205	106	ΙΑ			
206	105	ΙΒ			
207	104	ΙΓ			
208	103	ΙΔ			
209	102	ΙΕ			
210	101	ΙΣ			
211	100	ΙΤ			
212	99	ΙΗ	4 ρ		
213	98	ΙΘ	4 ρ		
214	97	Κ			
215	96	ΚΑ		4 ρ	
216	95	ΚΒ			25 ρ
217	94	ΚΓ			(1813-1814)
218	93	ΚΔ			
219	92	ΚΕ			
220	91	ΚΣ			
221	90	ΚΙ		4 ρ	
222	89	ΚΗ			

223	88	ΚΘ	4 ρ	18-18 ρ (1817-1723)
224	87	Λ		Νομίσματα
225	86	ΛΑ	15 ρ	Μοιραῖ (1724)
226	85	ΛΒ		ἀποστάτου ἡγεμόνος
227	84	ΛΓ		
228	83	ΛΔ		18 15 13 ρ ρ ρ (1717-1723)
229	82	ΛΕ		
230	81	ΛΣ	4 ρ	
231	80	ΛΖ		Βασιλεία Βερνίκης Γ' καὶ Ἀλεξάνδρου Β'.

Φυγή Ἀλεξάνδρου Α'

1732-33

I.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΙΓ' ΑΥΛΗΤΟΥ.

Ἔτη Πτολεμ. Α'	Ἔτη π. Χ.	Ἔτη Πτολεμ. ΙΑ'	Α Ι Γ Υ Π Τ Ο Σ					Καλκᾶ ἄνευ χρονολογ.	ΚΥΠΡΟΣ			
			Λ	Χ	Ρ	Ρ	Χ		ὑπὸ Πτολεμαίων τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως			
231	80	1	Α		Ρ ⁴			1	Ἀνευ νομισμάτων			
232	79	2	Β		Ρ ⁴			2				
233	78	3	Γ		Ρ ⁴			3				
234	77	4	Δ		Ρ ⁴			4				
235	76	5	Ε	Ἀξιώσεις τῶν υἱῶν τῆς Κλεοπάτρας Σελήνης.				5				
236	75	6	Ε							6		
237	74	7	Ι		Ρ ⁴			7				
238	73	8	Η		Ρ ⁴			8				
239	72	9	Θ		Ρ ⁴			9				
240	71	10	Ι	Χ ⁸ (Κ)	Ρ ⁴			10				
241	70	11	ΙΑ		Ρ ⁴		18/15 * (1845)	11				
242	69	12	ΙΒ		Ρ ⁴			12				
243	68	13	ΙΓ		Ρ ⁴			13				
244	67	14	ΙΔ		Ρ ⁴			14				
245	66	15	ΙΕ		Ρ ⁴			15				
246	65	16	ΙΕ		Ρ ⁴			16				
247	64	17	ΙΙ		Ρ ⁴			17				
248	63	18	ΙΗ		Ρ ⁴			18				
249	62	19	ΙΘ		Ρ ⁴			19				
250	61	20	Κ		Ρ ⁴			20				
251	60	21	ΚΑ					21				
252	59	22	ΚΒ		Ρ ⁴			22				
253	58	23	ΚΓ	ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ Κλεοπάτρας Βερενίκης Β', Σελεύκου τοῦ Κυβισάκτου καὶ Ἀρχελάου.						23		
254	57	24	ΚΔ									
255	56	25	ΚΕ									
256	55	26	ΚΕ									
257	54	27	ΚΙ		Ρ ⁴							
258	53	28	ΚΗ		Ρ ⁴	Ρ ¹						
259	52	29	ΚΘ		Ρ ⁴							
260	51	30	Λ		Ρ ⁴							

ΙΑ.

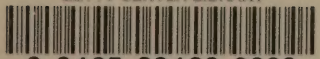
ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ Ζ' ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ ΙΔ', ΙΕ' ΚΑΙ ΙΣ'

	"Ετη πρό Χριστού	"Ετη Κλεοπάτρας Ζ'.				ΑΙΓΥΠΤΟΣ				ΚΥΠΡΟΣ	ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ ΚΑΙ ΚΡΗΤΗ	ΠΑΤΡΑΙ ΔΑΧΑΪΑΣ	ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΣΥΡΙΑΣ	ΔΑΜΑΣΚΟΣ	ΒΗΡΥΤΟΣ	ΤΡΙΠΟΛΙΣ	ΑΣΚΑΛΩΝ		
		"Ετη Πτολεμαίου ΙΔ'.	"Ετη Πτολεμαίου ΙΕ'.	"Ετη Πτολεμαίου ΙΣ'.	Λ	×	Άργυρά	×	×								×	×	×
260	51	1	1		Α		4 Ρ											ΛΔ	4 Ρ
261	50	2	2		Β		4 Ρ											ΛΕ	
262	49	3	3		Γ		4 Ρ											ΛϚ	
263	48	4	4		Δ		4 Ρ											ΛΖ	
264	47	5		1	Ε		4 Ρ											ΛΗ	
265	46	6		2	Ϛ		4 Ρ	1 Ρ	27 Α	27 Α								ΛΘ	
266	45	7		3	Ζ		4 Ρ		23 Α	25 Α								Μ	
267	44	8		1	Η		4 Ρ		27 Α	25 Α								ΜΑ	4 Ρ
268	43	9		2	Θ		4 Ρ											ΜΒ	
269	42	10		3	Ι		4 Ρ											ΜΓ	
270	41	11		4	ΙΑ		4 Ρ		27 Α									ΜΔ	
271	40	12		5	ΙΒ		4 Ρ		22 Α									ΜΕ	
272	39	13		6	ΙΓ		4 Ρ											ΜϚ	
273	38	14		7	ΙΔ		4 Ρ											ΜΖ	
274	37	15		8	ΙΕ		4 Ρ											ΜΗ	
275	36	16	1	9	ΙϚ		4 Ρ							ΕΘΣ		ΙϚ+Α	ΙϚ	ΜΘ	
276	35	17	2	10	ΙΖ		4 Ρ							ϚΘΣ	×	ΙΖ+Β	ΙΖ	Ν	4 Ρ
277	34	18	3	11	ΙΗ		4 Ρ							ΖΘΣ	×	ΙΗ+Γ	ΙΗ	ΝΑ	
278	33	19	4	12	ΙΘ	×	4 Ρ	Ρ	Δη- νά- γιον	27 Α				ΗΘΣ		ΙΘ+Δ	ΙΘ	ΝΒ	4 Ρ
279	32	20	5	13	Κ		4 Ρ			22 Α				ΘΘΣ		Κ+Ε	Κ	ΝΓ	
280	31	21	6	14	ΚΑ		4 Ρ							ΠΣ	×	ΚΑ+Ϛ	23 Α	ΚΑ	ΝΔ
281	30	22	7	15	ΚΒ		4 Ρ				32 ²⁰ Α			ΑΠΣ		ΚΒ+Ζ	ΚΒ	22 Α	4 Ρ
282	29	23	8	16	ΚΓ		4 Ρ							ΒΠΣ		ΚΓ+Η	ΚΓ	22 ¹⁰ Α	ΝϚ

ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΡΟΣ

- Σελίς ε' γραμμῆ 18, μετὰ τὸ *Ed Bunbury* πρόσθετες *Smith, Diction. of Gr. and Rom. Archaeol. III, p. 599.*
- » λζ' » 42, ἀντὶ *Marathos, ib. p.* γράφε *Marathos ib vol. IV. p.*
- » ξ' » 28, μετὰ τὰς λέξεις διάστημα τοῦτο πρόσθετες ἢ μᾶλλον, ἔνεκα τῆς ἐπιγραφῆς ΑΛΕΞΑΝ-ΔΡΟΥ, ἀπὸ τοῦ 317 μέχρι τοῦ 313.
- » ξα' σημείωσις 1, ἀντὶ 768 γράφε 168.
- » οβ' γραμμῆ 21, ἀντὶ 331 » 321.
- » πε' σημείωσις 2, πρόσθετες Πβλ. τὴν πρὸς ταῦτα ἐναντίαν, ἀλλὰ κατ' ἐμὲ ἀπίθανον ὑπόθεσιν τοῦ *J. J. Six* περὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Μανσώλου ὡς Ἡρακλέους ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κῶ: *Röm. Mittheil. 1899 Bd. XIV, S. 81-83.*
- » ρεβ' Τάξις Δ γραμμῆ 7, πρόσθετες καὶ ΚΑ (ῥησιάν) κατὰ νέον δεκάδραχμον: *Sotheby, Cat. of Wm. Rome (1904) p. 18 n° 177 pl. II.*
- » ροα' σημείωσις 2, πρόσθετες Πβλ. *J. Beloch Die Schlacht bei Kos (Beiträge). z. alt. Gesch. I, 1902 p. 289-291.*
- » ρογ' γραμμῆ 19, μετὰ τὸ π πρόσθετες ἢ (Ⓜ).
- » ροζ' σύνοψις ἐν ἀρχῇ ἄνω τῶν » » τῆς Τύρου τεθήτω β (ῥόπαλον).
- » ρνς' γραμμῆ 19, ἀντὶ τῆς νήσου γράφε τῆς πλουσίας εἰς χαλκὸν νήσου.
- » σπθ' » 32, ἀντὶ *Ἀνδροσθένης* γράφε *Ἀνδρόμαχος.*
- » σζδ' » 13, ἀντὶ 1058 γράφε 1053.
- » τιβ' » 31, ἀντὶ ΡC καὶ ΡZ γράφε ΡΑ—ΡZ.
- » τμθ' » 27, ἀντὶ 204—292 γράφε 204—202.
- » τοη' » 18, μετὰ τὸν Φιλομήτορα πρόσθετες κόψαντα ταῦτα κατὰ τὰ ἔτη 163-145 π. X., ὅτε μόνος ἐβασίλευεν ἐν Αἰγύπτῳ.
- » τπβ' » 17, μετὰ τὰ ἦτις νῦν εἶναι πρόσθετες μετὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοπέντων (ἀρ. 1489-1496).
- » υς' » 23, ἀντὶ *Ἀρσινόης Γ'* γράφε *Κλεοπάτρας Γ'.*
- » υκα' » 3, ἀντὶ *Ἀλέξανδρον Β'* γράφε *Ἀλεξάνδρου Α'.*
- » υμς' » 9, ἀντὶ (σελ. ...) γράφε (σελ. υμβ').
- » υπέ' » 11, ἀντὶ 27,30 γράφε 27-30.
- » υζδ' προτελευταία γραμμῆ, ἀντὶ $\text{P}^8 = \text{πεντάδραχμον}$ γράφε $\text{P}^5 = \text{πεντάδραχμον}.$

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00106 2666

